baltos lankos

Alfonsas Nyka-Niliūnas

Dienoraščio fragmentai 1938–1975

Alfonsas Nyka-Niliūnas

Dienoraščio fragmentai *1938–1975*

baltos lankos

UDK 888.2(73)-94
Ni-104

Knygos leidimą parėmė
Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Antrasis papildytas leidimas
Pirmasis leidimas – Algimanto Mackaus
knygų leidimo fondas, Chicago, 1998

Redagavo ir pavardžių rodyklę sudarė
Danutė Kalinauskaitė

Apipavidalino
Vida Kuraitė

Printed in Lithuania
ISBN 9955-429-47-X

Autoriaus pastaba

Skelbiamieji dienoraščio fragmentai (išskyrus dėl įvairių priežasčių praleistus įrašus arba jų dalis) yra ne atranka, bet visa, kas iš liečiamojo laikotarpio išliko. Tai laiko akimirkų padiktuoti įspūdžiai, ne akmenyje iškaltos nuomonės; viskas čia tik užrašoma, ne dėstoma; viskas paremta ne tiek etine, kiek estetine logika; viskas rašyta tik sau. Iš to visi prieštaravimai, pasikartojimai, chronologiniai nukrypimai etc. Kas vakar buvo balta, šiandien gali būti juoda, ir atvirkščiai. Todėl aš ir nesu pasiruošęs ką nors ginti ar dėl ko nors teisintis. Bet atsakomybė už kiekvieną žodį, savaime aišku, yra mano.

1938

Nemeikščiai
Antradienis / Birželio 14

Vakar grįžau iš Kauno. Autobusas smarkiai vėlavo, ir Utenoje buvau tik 15 minučių prieš vidurnaktį. Namo ėjau pėsčias (nes nebuvau pranešęs, kad atvažiuoju). Ėjau lėtai, sustodamas, įsiklausydamas, mėgaudamasis. Prie tiltelio per griovį, kuris skiria mūsų karalystę nuo kaimyno, mane sutiko katė ir nepaprastai greitais judesiais trindamasi aplink kojas bėgo iš paskos. Kieme nykiai švokštė liepos ir tamsūs langai sekė mano judesius. Nenorėdamas nieko žadinti atsargiai išėmiau dešinėje durų pusėje esantį langelį (kaip aš jau nežinia kiek kartų esu daręs), įkišau ranką į vidų ir atsklendžiau geležinę velkę. Bet sesuo vis tiek išgirdo ir paklausė, kas ten. Pasakiau, kad tai aš, ir staiga viskas pasikeitė: sužibo langai, dingo nakties statika ir dar kartą prasidėjo iškilminga grįžimo šventė, verta viso gyvenimo.

Sekmadienis / Birželio 19

Oras šiandien buvo pilnas keisčiausių sąskambių ir svaigulio. Vaikščiojau po beveik iki juostos sužėlusias pievas, sėdėjau ant ežios prieš atkalnėje tyvuliuojantį plaukiančių rugių lauką; priskyniau glėbį gėlių, kurias namie sesuo pamerkė į stiklinį ąsotį; bet gražios jos tik gamtoje. Po to dar ilgai rymojau užstalėje, kol iš kažkur atsiradęs šuo (jis visuomet labai užimtas ir kažkur skuba) mane vėl išsivedė lauk.

Penktadienis / Birželio 24

Į laišką nutariau atsakyti tik tiek: *Šie žodžiai tebūna padėka už neatleidimą. Atrodo, kad Tau nebuvo per daug sunku tatai padaryti, nes atleidimo nebuvau vertas. Atleidimas būtų buvęs taip pat ir pabaiga, kurios aš taip bijojau. Tavo...*

Ketvirtadienis / Birželio 30

Negaliu nieko rašyti, nes jaučiuosi kaip perpiltas ir per kraštus besiliejąs indas. Visi mano žodžiai per siauri, niekas juose netelpa. Negaliu rasti vagos išsiliejusiai mano būčiai sugrįžti.

Ketvirtadienis / Liepos 7

Jau kelinta diena stebiu kažkokį nelabai dailiai sudėtą didžiulėmis nejudančiomis akimis vabalą, pamatų akmenis rišančioje cemento masėje kasantį urvą. Jis darbuojasi be paliovos, tik protarpiais kažkur išnykdamas. Man nesuprantamu būdu atplėšęs kieto cemento skeveldrą (pagal jo ūgį labai didelę), nepaprastai greit pribėga prie krašto, numeta žemyn ir vėl tokiu pačiu greičiu grįžta kitos. Ir taip visą dieną – rimtai, dalykiškai, metodiškai, nepavargdamas. Aš esu tikras, kad jis nejaučia jokio nuobodulio ir kad jo niekad nekankina nei ilgesys, nei vienatvė.

Pirmadienis / Liepos 11

Laiškas iš R. *Ačiū už gėles: jos visos buvo tokios mėlynos ir liūdnos.*

Antradienis / Liepos 12

Kaip atsiguliau, taip ir atsikėliau tomis pačiomis akimis. Visą naktį galvojau apie R., išvargęs, skaudančiais smegenimis, mintyse be paliovos kartodamas mūsų susitikimų ir išsiskyrimų peripetijas, – nuo pat pirmųjų žingsnių iki dar taip neseniai... Bet mano džiaugsmą (o turbūt ir ją) šalna pakando / Ir malūnėlį prie vandens atnešusius vaikus.

Trečiadienis / Liepos 13

Buvau nuėjęs į Uteną. Skaitykloje peržiūrėjau visus naujausius žurnalus ir laikraščius, prie nieko ilgiau nesustodamas. Pašte radau Jono į namus siuntinėjamos spaudos pundą ir porą laiškų. Miestas atrodė kaip išmiręs. Per patį vidudienio karštį grįždamas namo užsukau į kapines, kurios man kažkodėl visuomet atrodė *saugiausia* pasaulyje vieta.

Penktadienis / Liepos 15

Tokios ilgos, skaidrios ir nesibaigiančios vasaros dienos. Visą laiką, jeigu nėra kokio būtino darbo, praleidžiu bastydamasis po mišką ir paupėse, tik kartą savaitėje nueidamas į Uteną pašto ir laikraščių parsinešti. Arba sėdžiu kur nors, visiškai nieko neveikdamas. Arba skaitau. Tik ką baigiau naują Šeiniaus *Kuprelį*. Priešokiais dar skaitau ir Reymonto *Kaimiečių* lietuvišką vertimą.

Rytais pažadina iš miego rugiapjūtei besiruošiančių pjovėjų plakamų dalgių muzika.

Šįvakar iš Kauno parvažiuoja Jonas su Stase mėnesiui atostogų.

Ketvirtadienis / Liepos 30

Iš paskutinio įrašo datos matyti, kad dvi savaites nepriėjau prie šių užrašų. Bet laikas buvo toks tobulai pilnas, taip nepakartojamai užpildytas tuo, ką būtų galima pavadinti absoliučiai tikru ir betarpišku paprastos, bet kartu ir neaprėpiamai gilios ir plačios kasdienybės išgyvenimu, jog griebtis žodžių, tuo labiau rašto, jai išreikšti, būtų buvęs gamtinės rimties pažeidimas. Nieko kita nereikėjo ir niekas kita neturėjo prasmės. Kitaip sakant, aš gyvenau tobulai, kaip dobilas žydi tobulai, kaip saulė teka tobulai, kaip akmuo dirvoje į nieką nekreipia dėmesio tobulai.

Bet vakar vakare, klausydamasis sesers ir jos draugių dainuojamo romanso brutaliai sentimentalių žodžių ir liguistai ilgesingos melodijos, staiga ir vėl pasijutau savo knyginės išminties sąlygoto ir ta pačia prasme „sutepto“ pasaulio ribose,

kur nuolatinė savęs analizė ir „širdies matematika“ nepalieka nei vietos, nei laiko gyventi, gyventi tikra to žodžio prasme, – kaip jau minėti dobilas arba dirvoje akmuo gyvena: tobulai.

Sekmadienis / Rugpjūčio 7

Beveik visą naktį negalėjau užmigti. Rytą atsikėliau labai anksti ir skaudančiais nuo vakar dienos darbų sąnariais nuėjau į mišką. Lazdynų lapai šviesėja, darosi vis labiau ir labiau permatomi, bet riešutai dar neprinokę. Parėjęs randu visus besiruošiančius važiuoti į bažnyčią. Mama klausia, kas pasiliks namie gyvulių prižiūrėti. Pasisiūlau aš.

Uždarinėju duris, paglostau ant suolelio snaudžiančią katę, perkilnoju ir pagirdau galvijus, užmetu kiaulėm šviežios žolės ir nekantraujančio šuns lydimas einu į paupį.

Penktadienis / Rugpjūčio 12

Pereitą antradienį su Jonu į kampinę liepą įkėlėme mažytį lėktuviuką, kurio statyba man užėmė beveik visą savaitę, ir per tas kelias dienas jis tapo pilnateisiu namų gyventoju ir neatskiriama mūsų dalim. Jo propeleriuko čirškimas palydi kiekvieną išeinantį ir sutinka kiekvieną ateinantį. Visad intymus, nerūpestingas ir šiltas, vėjo moduliuojamas jo balsas kartais nežinia kodėl pasidaro melancholiškas ir liūdnas, tarytum jis jau ką žinotų, ko mes visai dar nežinom.

Rašant šiuos žodžius, mama šaukia, kad atėjęs Morkus J., ir aš einu jo pasitikti.

Vakare

Netikėtai atsiradęs Utenoje, nutaręs mane aplankyti. Kalbamės apie viską, bet daugiausia apie poeziją ir apie „širdies dalykus“. Vis dar, nors ir beviltiškai, kaip jis pats sako, įsimylėjęs (ji jo niekad nemylėsianti, bet tai nesą taip labai svarbu) V. Z., kuri savo laiku ir man patiko. Tiesus, nuoširdus ir visais kitais atžvilgiais puikus žmogus. Bekompromisinis naujausios mūsų poezijos entuziastas; dėl to jis su lygiu susiža-

vėjimu deklamuoja ir Zupką su Linkevičium, ir Kossu su Miškiniu. Į mano pastabą, kad tikrasis jo meilės objektas esanti poezijos „mergaitė iš laukų“, kad Z. esanti tik jos pakaitalas ir kad turėtų būti atvirkščiai, jis tik šypsosi, žiūri tiesiai į akis ir nieko neatsako.

Atsisveikindami susitariame dar kartą susitikti rytoj (Utenoje). Po to jis išvažiuoja į Kauną. Taigi susitiksime ir ten.

Ketvirtadienis / Rugpjūčio 18

Jonams išvažiavus, namuose liko tik nuolatiniai jų gyventojai: lėktuviukas ir aš. Gyventi taip ir niekad kitaip, kitoje vietoje ir kitoje vienatvėje. Viskas kažkaip palengvėjo ir ištuštėjo. Popietėmis lošiame su Stasiu orinį (jis visuomet laimi). Rečiau benueinu į mišką. Nes aš žinau, kad ant liepto, kurį man būtinai reikia pereiti, visuomet sėdi A. Kartais girdžiu, kaip ji, nesulaukusi manęs, grįždama namo perdėtai garsiai dainuoja liūdnu ir ašarų pilnu balsu. Jai vos keturiolika metų; tik jos akys atrodo dvidešimt vienerių. Kartais aš paimu ją su savim, ir mes ištisą dieną prasibastome miške, ieškodami prinokusių riešutų ir vėlyvųjų aviečių. Netyčia susilietus alkūnėmis, ji krūpteli ir po to ilgą laiką eina tylėdama, akis į žemę nuleidus. Grįžtant ji mane palydi iki liepto ir klausia, kada aš išvažiuojąs. Atsakau, kad greit. Tuomet ji ir vėl nuleidžia savo liūdnas keturiolikos metų akis į žemę, apsisuka ir tylėdama eina namo.

Trečiadienis / Rugpjūčio 24

Džiaugtis kiekvienu savo vasaros momentu, lyg jis būtų paskutinis arba truktų amžinai. Neštis visuomet, visur ir viską su savim, laike ir erdvėje, nieko už savęs nepaliekant.

Mano dėmesį staiga patraukė *Kelių ir kryžkelių* poezija. Tai pirmas mano „atviras“ sąlytis su Putinu: iki šiol jis man atrodė senoviškas, vadovėlinis ir tuo pačiu jau nevertas jokio dėmesio. Bet dabar, priešingai, atrodo jaunas, naujas, svaiginąs savo brandumu ir pulsuojančia gyvybe.

Iš rugsėjo, spalio, lapkričio bloknoto

Atvažiavau į Kauną. Nemeikščiuose paskutines rugpjūčio dienas praleidau su savo eilėraščiais; skaitydamas, taisydamas, plėšydamas. Iš viso susidarė apie 20. Iš jų atrinkau 10: „Pavasario mergaitė“, „Sūnaus palaidūno poema“, „Ūkininkai kalba apie gyvenimą“, „Vaikystė“, „Daina“, „Katė“, „Paskutinis sapnas“, „Mandolina“, „Kelias“, „Upės šauksmas“ – visus tuos, kurie man tebeatrodo brangūs, kurie tebėra mano sielos dalis, mano kraujo ritmas, mano pasaulis. Ir dabar nežinau, ką su jais daryti. Spausdinti? Bet kas juos spausdins? Kam, išskyrus mane patį, jie galėtų būti įdomūs? Visi jie taip ne į toną su tuo, kas dabar rašoma ir spausdinama. Be to, atspausdindamas aš juos prarasčiau: jie būtų nebe mano. Tai būtų gal net savo paties pasaulio išdavimas, bandymas jį parduoti. Juk aš rašau sau, ne kitiems, ir visa tai yra *mūsų* – mano, mano pasaulio ir mano draugų daiktų – nuosavybė. Niekas neparduoda savo karalystės. Niekas neparduoda savo draugų. Niekas neparduoda savęs.

*

Šįryt universitete atlikau visus registracijos formalumus, tapdamas legaliu „fuksu“, turinčiu teisę nešioti baltą su žaliu lankeliu studento kepuraitę.

*

Gyvenu pas Jonus Mateikos gatvėje, prie pat Radvilėnų plento. Į universitetą vaikštau pėsčias. Iš Aukštaičių gatvės į žemutinį miestą nusileidžiu Kauko laiptais arba – paįvairinimui – einu skersai Vydūno alėją, per Ąžuolyną iki Neo-Lituanijos rūmų ir Parodos gatve žemyn.

*

Pamažu įsijungiu į universitetinės kasdienybės ritmą. Pradinį smalsumą pamažu pakeičia studijiniai rūpesčiai. Dauguma profesorių jau pasiskelbė, ką ir kokiomis valandomis skaitys. Iš knygų ir laikraščių žinomi vardai ir pavardės virto gyvais ar beveik gyvais žmonėmis, beveik visi, bent mano akyse, šiek tiek „sumažėdami“.

Vienas tik Putinas tapo dar atokesnis ir paslaptingesnis. Dauguma jų atrodo lyg būtų savo pačių karikatūros: į jokią gyvų žmonių kategoriją netelpantis, lyg iš seno vadovėlio atėjęs Mykolas Biržiška; didelis, didele galva, dideliais plaukais, dideliais akiniais, su dideliu portfeliu dideliais žingsniais į auditoriją įeinąs Izidorius Tamošaitis; peraugusį ir šiek tiek aptukusį besišypsantį vaiką primenąs Antanas Salys; Velykų salos skulptūrų profiliu Pranas Skardžius; nedarniai, tarytum paskubomis sudėtas aukštaūgis Balys Sruoga ir miniatiūrinis Šarūnas Vincas Krėvė.

*

Universitetas (po mėnesio) ima vis labiau ir labiau atrodyti ne tiek Mokslo Šventovė, į kurią tik išrinktiesiems leista įeiti, kiek pramogų vieta. Paskaitos, iš kurių tiek daug ir taip šventai buvo tikėtasi, aiškiai apvylė ir pamažu nueina į antrąjį planą. Pasirodo, šviesos ieškoti reikia pačiam. Taip! Pačiam!

*

Vakar gavau Keatso eilėraščių vertimus į prancūzų kalbą, jų tarpe ir „La Belle Dame Sans Merci". Skaitydamas šį eilėraštį jaučiausi lyg aš pats būčiau tas riteris, klajojąs rudenėjančiomis ežero pakrantėmis, ir kiekvienas jo posmas, kiekviena eilutė, kiekvienas žodis nuplėštų niekad neturėtus randus ir atvertų niekad nebuvusias žaizdas.

*

Eilėraščių knygos (jei kada leisčiau) pavadinimo projektas: *Dainos apie mane ir daiktus, kurie buvo mano draugai.*

*

Universiteto mistika. Universitetas yra mistinis kūnas, kurio pagundai iki tam tikro laipsnio pasiduoda kiekvienas. Savotiška valstybė valstybėje su savo teritorija, gyventojais ir valdžia; su savo himnu, kuris ragina džiaugtis gyvenimu; su savo folkloru, jo herojais ir juokdariais. Lojaliausi jos piliečiai ne studijuoja, bet studentauja, ištikimai laikydamiesi himno žodžių, kurie yra jiems savotiška konstitucija. Tai vienintelė jų gyvenime proga sužibėti, tapti dienos herojais, nes paskui (*post*

jucundam juventutem) vis tiek reikės nuskęsti beviltiškoje pilkumoje, kur nors giliausioje provincijoje valdininkaujant arba mokytojaujant. Jie gyvena dvigubą gyvenimą: tarp viešos prabangos ir privataus skurdo. Viešumoje (universitete) jie pasirodo tik su naujamadiškais kostiumais, dailiai parištais kaklaraiščiais, sniego baltumo marškiniais, lakiruotais batais, visad dailiai susišukavę, nusiskutę, išsikvėpinę. Bet privačiai gyvena didžiausiam skurde: vietoje nuosavo kambario dažniausiais atvejais jie turi tik lovą kokio nors tamsaus prieškambario ar koridoriaus kamputyje su spinta prabangos „uniformai“ pasikabinti ir namo pareina tik pernakvoti. Valgo jie (jeigu koks nors pagarbus fuksas nepakviečia pietų) tik vieną kartą į dieną ir dažniausiai studentų valgykloje, kur reikia mokėti tik už sriubą, o duonos gali valgyti kiek nori.

O alte Burschenherrlichkeit!

*

Pagal mano neseniai susipažintą trečiakursį studentą, pirmą mėnesį paskaitas lanką visi; antrą – trys ketvirčiai; trečią – pusė ir ketvirtą – vienas trečdalis – visi, kurie rimtai mokysis iki galo.

*

Nutariau nebelankyti Tamošaičio filosofijos įvado paskaitų, nes po dviejų mėnesių klausymo mano galvoje teišliko plūduriuojanti „išminties meilė“, „ancilla theologiae“, „imanentinė erdvė“, „dauginga vienovė“, „metafizikos mirtis“, „transcendencija“, ir keletas rekomenduojamų autorių pavardžių: Külpe, Paulsen, Windelband, Maritain.

*

Jau gerokai įrudenėję. Oras bliaukia kaip medus. Aš visą laiką galvoju apie namus ir vaikštau, mintyse nešiodamasis be perstojo skambančią eilėraščio (bet apie pavasarį) pradžią:

Atsimenu save ant aukšto upės kranto;
Žiūrėjo į mane liūdni pavasario laukai,
Dainuodami man dainą nesuprantamą, –
Ir malūnėlį prie vandens atsinešė vaikai.

*

Jaučiuosi pasimetęs. Staiga viskas atrodo be prasmės, – tarytum dalyvaučiau Anderseno pasakos karaliui rūbų matavimo ir siuvimo komedijoje. Tad, norėdamas atgauti pusiausvyrą, pradėjau lankyti rusų ir vokiečių kalbų kursus pažengusiems. Vokiečių kalbos lektorius šveicaras Gottlieb Studerus mane tiesiog sužavėjo.

*

Savo naujo draugo Umbraso prikalbintas ir „fuksmajoriui" Česlovui Grincevičiui pristatytas, įstojau į „Šatrijos" meno draugiją, kuri, anot Umbraso, esanti „tikra garsių literatų perykla". Pasirodė, kad esama ir konkrečios naudos, nes įstodamas į ją gavau neoficialią teisę naudotis jau minėto „fuksmajorio" vadovaujama labai turtinga Teologijos-Filosofijos fakulteto biblioteka, kurioje yra ir šios draugijos „generalinis štabas" bei susirinkimų vieta.

*

Pasirodo, kad „Šatrija" tvarkosi gana griežtai; yra net visiem privalomas „elgesio kodeksas", kuris galioja ypač „fuksams", t. y. pirmamečiams; turi savo bendro lavinimosi programą, į kurią įeina menas (parodų lankymas), muzika (susipažinimas su muzikine terminologija, klasikų plokštelių klausymas), teatras.

Jau susipažinau su visais savo laidos šatrijiečiais. Esama keleto gan įdomių vyrukų: jau minėtas Kazys Umbrasas, Gediminas Jakimavičius, Vincas Kazokas, Bronius Krivickas, Mamertas Indriliūnas, Pranas Stepulis. Vyresnieji, t. y. „aukštesnio rango" nariai, pagal senas ir giliai įsišaknijusias studentų gyvenimo tradicijas, nuo „fuksų" laikosi atokiai. Jei bendrauja, tai tik su dailesnėmis „fuksėmis". Bet užtat kartais pasirodo jau baigę ir literatūrinėmis garsenybėmis tapę šatrijiečiai: neseniai buvo atėjęs Brazdžionis, po to Vaičiulaitis.

*

Jau šalta. Leisdamasis Kauko laiptais turėjau keliskart atsukti nugarą prieš vėją ir pastovėti. Skubėjau į universitetą,

kur 10 v. visi šatrijiečiai turėjo susirinkti ekskursijai į Čiurlionio galeriją. Mus ten sutiko, vedžiojo po sales ir kone kiekvieną paveikslą aiškino pats jos direktorius Paulius Galaunė. Šįkart man didžiausią įspūdį paliko *Saulės sonatos* III pav. (Scherzo); trys pirmosios *Pavasario sonatos* dalys (Allegro, Andante ir Scherzo); *Laidotuvių* ciklo septintasis paveikslas, kuriame vėlė po šermenų grįžta į namus, ir *Pavasario I* paveikslas (su varpine).

Bet vis tiek man Čiurlionis kažkaip svetimas: pernelyg bekūnis, be daiktų gyvybės, ritualistinis, be realybės skonio ir kvapo.

*

Pirma nesėkmė, kuri mane kažkaip trenkte pritrenkė. Visi jaunieji šatrijiečiai dalyvavo *Kosmos* žurnalo prenumeratos rinkimo talkoje. Redaktorius Dovydaitis pasakė trumpą kalbą. Buvom suskirstyti poromis ir iškilmingai išleisti „į žygį". Man teko eiti su Regina Bakevičiūte. Visą ilgą ir lietingą vakarą išvaikščiojome po mums paskirtus Kauno aukštuomenės butus ir nesuradome *nė vieno* naujo prenumeratoriaus. Taip, *nė vieno*! Ir *tik mes*! Pirmas tikras pralaimėjimas.

*

Vakar buvo jaunųjų šatrijiečių pristatymas vyresniesiems (Ateitininkų ramovėje). Ten pirmą kartą iš arti pamačiau Mykolą Vaitkų ir Liudą Girą. Be šių, dar atėjo Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius, Juozas Eretas, Juozas Keliuotis, Tėvas Venckus ir aktorius Balys Lukošius. Abu pirmieji man atrodė kažkaip nerealūs, ypač Liudas Gira, – lyg būtų tik šia proga išėję iš senų knygų ir vėl grįšiantys į jas. Lakumu visus pralenkė Eretas: jis vienintelis pasisveikino su visais, kiekvieną savaip prakalbindamas.

Savo eiles skaitė V. P. – elegantiška moteris, kuri dėl savo pabrėžtinai miestietiškos išvaizdos irgi atrodė ne mūsų pasaulio paukštis.

*

Su Jonu Kazlausku (su kuriuo aš imu vis artimiau susidraugauti) Lietuvių–prancūzų draugijos susirinkime, kurio

judrioji dvasia buvo šmaikštusis VDU prancūzų kalbos lektorius Léon Prou (jis net ir mus pastebėjo). Bet aš vis tiek jaučiausi kaip per nesusipratimą patekęs į sceną, kurioje kažkas vaidinama ir kurioje niekas manęs nepažįsta, ir visi su manim labai mandagūs. Du trečdalius publikos sudarė vyresnio amžiaus moterys – Kauno „aukštuomenės" ponios, labai garsiai kalbančios prancūziškai (su kaunietišku akcentu).

Po programos tuoj pat išėjome namo.

*

Vėl su tuo pačiu J. K. Jis man atnešė parodyti G. Lanson et P. Tuffrau *Manuel illustré d'histoire de la littérature française*. Jo nuomone, tai esanti šiuo metu geriausia prancūzų literatūros istorija, ir siūlo ją nusipirkti, ką esą galima padaryti per Pribačio knygyną. Dar kiek pasikalbėję (jis būgštauja dėl visuomet galimo džiovos atkryčio: kartais nei iš šio, nei iš to pakylanti temperatūra), traukiame į vargonų muzikos koncertą Katedroje.

*

Kadangi jau galutinai apsisprendžiau pagrindiniu dalyku studijuoti romanistiką (prancūzų kalbą ir literatūrą), lankau, nors ir ne per stropiausiai, dar ir italų literatūros kursą, kurį dėsto šios kalbos lektorius Dovydas Michelis, dar visai jaunas ir labai simpatiškas žmogus; gal daugiau simpatiškas negu mokslingas. Bet jam ne visada gerai išeina su lietuvių kalba, tad jis vartoja gausybę „užkaišiojamųjų" žodžių ir žodelių laikui laimėti. Kartais jis patenka į komiškai keblias padėtis. Kalbant apie *Risorgimento* literatūrą, vietoje „austrai pasmerkė mirti", jam kažkaip nejučiomis pasisakė „austrai pamerkė mirkti". Visai auditorijai garsiai nusikvatojus, jis nekaltu veidu klausia: „Ką aš čia juokingo pasakiau?" Kaip ten bebūtų, bet dabar aš jau turiu gan tikslų, tegu ir šiek tiek vadovėlinį, XIX amžiaus (ottocento) italų literatūros vaizdą.

Perskaičiau Manzoni *Sužadėtinių* (*I promessi sposi*) lietuvišką vertimą. Puiki knyga (nors ir vertimas), kažkodėl daugelio laikoma nuobodžia (man patinka lėtos ir tariamai nuobodžios knygos).

*

Žiemos atostogos čia pat, ir jau dabar ima kankinti klausimas: ką man davė universitetas? Ar aš jame ką nors išmokau? O gal tai buvo tik paprasčiausia avantiūra? Išmokti tai šį tą išmokau, bet ne iš universiteto tiesiogine prasme: universitetas buvo daugiau rėmai negu paveikslas, daugiau avantiūra, nuotykis negu rimta gyvenimo patirtis. Ir dėl to jaučiuosi lyg kažką išdavęs, kažkuo kaltas. Ir staiga mintyse aš jau Nemeikščiuose. Temstant einu neseniai užšalusiomis balomis namo, kojomis užkliūdamas už saulėlydžio nupliekstų iš ledo kyšančių viksvienojų viršūnių, ištirpęs vakaro erdvėj, – lyg universiteto visai nebūtų buvę.

*

Sekmadienį, tuoj po dvylikos – priešatostoginėse vaišėse (vaišinami buvome tik muzika) pas Eretą. Ten jau radome prof. Stasį Šalkauskį, ir tai mus kažkaip suvaržė. Jo keista, trapi povyza, primenanti ispanų šventąjį iš religinių paveikslų, vertė laikytis beveik kaip bažnyčioj. Nieko nepadėjo nė Aldonos Misiūnaitės bandymas visus pralinksminti. Po *Egmonto uvertiūros* pagarbiai išsiskirstėme.

1939

Nemeikščiai
Ketvirtadienis / Gegužės 11

Gegužės mėnuo. Mois de Marie. Mensis Mariae. Kelioms dienoms namie. Vakar vakare visi pulku ėjome laukais į gegužines pamaldas Nemeikščiuose ir laimingais balsais giedojome „Sveika, Marija“, iš visos širdies prašydami „saugot ligoje, šelpt sopuliuose“ ir neleisti mums „žūti baisioje ugnyje“, ir, svaigdami alyvų ir jazminų kvapais, negrįžome namo, kol paryčiu neužgeso visos žvaigždės.

Rytoj grįžtu į Kauną.

Trečiadienis / Birželio 14

Ir vėl namie. Bet dabar jau visai vasarai. Vaikštau po namus, vis dar negalėdamas pritapti, lyg dar nesuprasdamas daiktų kalbos. Sėdžiu užustalėje, glostydamas ranka palaikes jo lentas, klausydamasis taikaus laikrodžio tiksėjimo. Nueinu į paupį, stoviu ant liepto. Parėjęs vartau knygas, bet negaliu skaityti. Šįmet parsivežiau Francisą Jammesą (*De l'Angélus de l'Aube à l'Angélus du soir* ir *Le Deuil de Primevères*) ir Pascalį (viename tome). Žinau, kad dar negreit pradėsiu skaityti, nes dabar aš esu visas ir tikrai gyvenu.

Tu étais nue sous ta robe de mousseline.

Šeštadienis / Birželio 17

Girdžiu, kaip mama už plonos lentų sienos savo seseriai pasakoja Adelės G. (šiek tiek už mane vyrėlesnės mūsų kaimo mergaitės) mirties aplinkybes, ir man prieš akis, kaip gyva, iškyla juodaakė Adelė, kuri vieną vasaros sekmadienio vidudienį, broliams ir seserims išėjus į bažnyčią, nusižudė su savo mylimuoju, abu lygiai tą pačią valandą ir tą pačią minutę, tik ne toje pačioje vietoje: jisai, pabrydėjęs į ežerą, nusišovė, o jinai, sumai skambinantiems varpams davus sutartą ženklą, namuose išgėrė nuodų. Ir aš nebegaliu daugiau rašyti.

Ketvirtadienis / Birželio 22

Atėjo A. (su savo jaunesne seserim). Kaip ji išaugusi ir pasikeitusi nuo pereitos vasaros! Mane pamačiusi, ji kažkaip susigūžia, tarsi norėdama grįžti į vaikiškas pereitų metų linijas. Jinai mane jau mačiusi sekmadienį šventoriuje su R... Po to staiga susigriebia ir, labai greitai kalbėdama, sako: jos mama prašiusi paklausti, ar mūsų mama negalėsianti jai paskolinti tankaus skieto. Sakau: gerai, paklausiu. Kaip tik tuo momentu įeina sesuo, ir susikaupusi įtampa atslūgsta.

Šeštadienis / Birželio 24

Ir kodėl aš negalėjau jai visko pasakyti? Arba: jeigu neturėjau jėgos jai viską pasakyti, tai kodėl aš negalėjau jos sekti?

Birželio 26

Priešpietę praleidau su broliais upėje. Žvejonė buvo gausi kaip reta. Parėjus namo, mamos pirmi žodžiai buvo: kur ji tiek dėsianti. Aš sakau, kad dalį būtų galima nunešti tetulei. Lyg supratę mano žodžius, subėgo visos katės, garsiai reikalaudamos savo dalies. Aš tuo tarpu atsigulu kiemo žolėje ir pamažu nutolstu nuo visko.

Popiet atnešė paštą su dviem paskutiniais *Les nouvelles littéraires* numeriais iš J. K. ir visu pluoštu lietuviškos spaudos.

Tai lyg ir savotiškas dar taip neseniai prasidėjusios vasaros sutrikdymas, nedarnus tonas „birželio simfonijoje“. Aš turbūt dar niekad taip intensyviai negyvenau savimi, kaip dabar. Riba tarp manęs ir išorinio pasaulio prasiplėtė kone iki begalybės. Nieko neskaitau. Kadangi šienapjūtė dar neprasidėjo, tai nieko ir nedirbu.

Birželio 27

Aristokratija. Gamtos aristokratija. Metų laikų aristokratija. Saulėtekių ir saulėlydžių aristokratija. Intensyvaus kontakto su daiktais aristokratija.

Birželio 30

Visi nuėjo gulti (rytoj reikės anksti keltis). Bet aš pasilikau ligi gerokai po vidurnakčio sėdėti atvirame gonkelyje, stebėdamas Kryželių pievose virš tirštos miglos (dangus buvo tamsiai žalias) plūduriuojantį raudoną mėnulį. Negalėdamas užmigti rašau šiuos žodžius.

Sekmadienis / Liepos 2

Išėjus iš bažnyčios, priėjo A. ir klausia, kodėl aš neateinąs į K. Kirtime esą pilna žemuogių ir aviečių. Miške vakar girdėjusi kažką šūkaujant; ji manęs ieškojusi ir laukusi visą dieną, bet niekur nebuvę – nei miške, nei paupy. Ji kartais girdinti mane švilpaujant arba dainuojant, bet kasdien vis toliau ir toliau... Kitą sekmadienį iš Saldutiškio atvažiuojanti B., kuri irgi norėsianti su manim susitikti. Jos abi ateisiančios pas mus, jeigu aš neturįs nieko prieš, jeigu jos man per daug netrukdysiančios. Bet aš...

Sekmadienis / Liepos 9

Petras, Teodora, Ona, Stasys ir aš ėjome į gegužinę Kryželių pievose. Buvo nuostabi naktis, bet aš negalėjau rasti jokio ryšio nei su naktim, nei su besilinksminančiais. Viskas atrodė ir skambėjo tolimai, už manęs. Bet išbuvau ligi apyaušrių. Lydint namo, A. drebėjo visu kūnu, negalėdama nė žodžio ištarti. Parėjus nebebuvo laiko gulti: reikėjo stoti į barą, nes šienapjūtės koncertas buvo jau prasidėjęs.

Liepos 11

Kelionė į Tauragnus (prie Taurapilio). Laiškai iš Jono K. ir iš Kazio U., kurie už poros savaičių žada atsirasti Nemeikščiuose, jeigu tik namų darbai nesutrukdysią.

Liepos 14

(Iš neparašyto laiško).

Aš tik norėjau Tau pasakyti, kad dabar vasara. Tik tiek. Bet kaip Tau pasakyti, jeigu žodžiai nekalba, bet žudo. Todėl nutariau neberašyti, tik žiūrėti ir klausytis – Tau.

Liepos 18

Viduramžiais viskas buvo daroma arba Dievo, arba Velnio vardu, ir viską buvo galima išreikšti Gėrio arba Blogio terminais. Labai dažnai Dievas ir Velnias gyveno kartu, jeigu ne tame pačiame name, tai bent toje pačioje gatvėje, nelyginant du šių dienų prekybininkai, pardavinėją skirtingas prekes. Kovodami vienas prieš kitą, jie visuomet buvo kartu, lyg vienas be kito nebūtų galėję egzistuoti. Dievas visuomet turėjo bandą, kai tuo tarpu Velnias visuomet buvo jos tykantis vilkas. Dėl to neatsitiktinai rašytinėje ir pasakojamojoje viduramžių tradicijoje randame Velnią, besibastantį ties bažnyčiom ir vienuolynais.

Liepos 24

Gorkio filosofija: Žmogus – vienintelis stebuklas žemėje. Visa kita – jo kūrybinės valios, vaizduotės ir inteligencijos padariniai. Dievą žmogus susikūręs tik nepavykus įgyvendinti viso savyje nešiojamo gėrio.

Pirmadienis / Rugpjūčio 24

Šiandien suėjo lygiai mėnuo nuo paskutinio įrašo. Viskam, kas dabar atsitinka arba neatsitinka, išreikšti nereikia nei popieriaus, nei plunksnos. Viso to, ką aš jaučiau arba išgyvenau,

užrašymas būtų buvęs savotiška profanacija, uždrausto kambario atidarymas publikai (nors aš čia rašau tik sau), o gal net ir šventvagystė. Be to, jokiu būdu nebūčiau galėjęs pasakyti tiek, kiek jaučiau. Tyla iškalbingesnė už žodžius.

Rugpjūčio 28

Artėjančios vasaros pabaigos ir artėjančio atsisveikinimo jausmas. Gamtos garsų intonacijos pasikeitė, veiduose atsirado daugiau vos įžiūrimų raukšlių. Vakar beveik visą dieną praleidau upelio akmenyse, ieškodamas kažkokio įsivaizduoto lobio.

Penktadienis / Rugsėjo 1

Iš Utenos parėjęs tėtė susijaudinęs iškilmingai pasakoja, jog prasidėjęs karas. Šįryt vokiečių kariuomenė perėjusi Lenkijos sieną ir visu frontu žygiuojanti pirmyn. Lietuvoje irgi būsianti mobilizacija. Mama tučtuojau pradeda rūpintis, kas bus su Adolfu, kuris dabar tarnauja kariuomenėje. Užėjęs kaimynas, tik ką klausęs paskutinių radijo žinių, sako, kad Lietuva jau paskelbusi būsianti neutrali ir į karo veiksmus nesikišianti. Išeidamas dar prideda: „Gerai velniams lenkams: čia jiems už ultimatumą!“

Karas! Šis žodis ir jo realybė, lig šiol pažįstami tik iš „Tavo apgynimo šaukiam“ suplikacijos ir nuo pat ankstyvos vaikystės girdėtų pasakojimų, man visuomet kėlė kažkokį mistinį šiurpą. Atsimenu, kaip kadaise, mūsų kaimynui Stasiūnui, vadinamam Žebeliu, pradėjus pasakoti, jog, girdi, žydai kalbą, kad greit prasidėsiąs karas, aš imdavau visu kūnu drebėti. Lygiai toks pat sunkiai apvaldomas baimės jausmas ima ir dabar.

Pirmadienis / Rugsėjo 11

Žinios iš fronto. Laukuose ir namuose tuštumos jausmas. Paskutinės dienos namie. Nuo ankstyvo ryto iki popietės basčiausi po mišką – grybaudamas, riešutaudamas (mama barasi, kad tiek ilgai išbuvau nevalgęs). Po to iki sutemstant perrašinėjau savo eilėraščių „derlių“ („Aklasis pasakoja apie

namus", „Nameliai prie upės", „Knygos", „Sesuo"), kai ką šiek tiek pataisydamas.

Lektūra: *Du côté de chez Swann* ir *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*. Šios abi knygos man užėmė visus tris vasaros mėnesius, ir dabar, pamažu besiruošdamas grįžti į miestą, tebesijaučiu jomis apsvaigęs.

Rugsėjo 14

Idėja satyrai prieš pernelyg uolius kalbininkus: pasinaudodamas filologiškai nusiteikusio karaliaus palankumu, kalbos reikalų ministeris, suvienodinęs rašybą, pavardes, iškabų kalbą ir įvedęs visiems privalomą kalbininkų žargoną, imasi prievarta taisyti kapinių paminklų kalbą.

Penktadienis / Rugsėjo 15

Rudenį visi daiktai mane žeidžia. Kartais ištisas dienas ieškau savęs, be tikslo vaikščiodamas Utenos gatvėmis, bastydamasis miške, ir visada grįžtu neradęs. Buvau nuėjęs į senąją namavietę, bet ir ten neradau į ką atsiremti. Tik alyva (kuri kažkodėl niekad nežydėdavo) buvo dar labiau išaugusi ir dusliai švokštė savo sunkiais ir gatvės dulkėmis apneštais lapais.

Rugsėjo 17

Vis dar Nemeikščiuose, vis dar tebesijaučiu „kaip Saulius pakeliui į Damaską". Atnešė paskutinį *Naujosios romuvos* numerį.

Antradienis / Rugsėjo 19

Pascal (atsisveikinimui su namais): *Qui sait si cette autre moitié de la vie où nous pensons veiller n'est pas un autre sommeil un peu différent du premier, dont nous nous éveillons quand nous pensons dormir?*

Kaunas
Spalio 2

Išėjęs iš kirpyklos ir eidamas Kauko laiptais žemyn sutinku priešais sunkiai lipantį aukštyn Umbrasą. Jam vėl esą kažkas blogai su inkstais, turbūt reikėsią vėl gulti į ligoninę. Dvi valandas praleidau universiteto bibliotekoje ir po to dar pusvalandį romanistikos seminare, ieškodamas literatūros apie Lautréamont'ą. Pirmuose rytinių ir vakarinių dienraščių puslapiuose vis dar apie ilgiau tebesigynusios Varšuvos galutinį užėmimą. Vakare su už šonų susiėmusiu Umbrasu ir netoliese gyvenančia šatrijiete pas Česlovą.

Spalio 11

Nejaugi tai ne sapnas? Ne svajonė,
Viliojusi dar vakar... be vilties?!

Pagaliau (nuo vakardienos) *Vilnius mūsų!* Taip! *Mūsų!* Eidamas gatve triukšmingoje studentų minioje galvojau: dingo tas nuolatinis ir visur esantis skausmas, sekęs mane nuo pat vaikystės, staiga užgijo ta nuolat maudžianti žaizda, kuri nuodijo mano gyvenimą ir dėl kurios aš visą laiką jaučiausi įžeistas. Tik dabar aš esu visiškai laisvas. Kažkas pasiūlė žygiuoti prie SSSR pasiuntinybės, ir demonstrantai, dainuodami „Į Vilnių! Į Vilnių!", metėsi jos link, bet policija neprileido. Ir vėl galvojau: aš dar taip neseniai rinkau papirosų Vilniaus pakeliuose randamas „garantijas" su mūsų Šventojo Miesto paveikslėliais!

Spalio, lapkričio, gruodžio užrašų fragmentai

Vis dar visų lūpose Vilnius. Tai lyg ir galutinis išsilaisvinimo atbaigimas. *Consummatum est!* Kai kas su rūpesčiu primena: Vilnius tai Vilnius, bet iš bolševikų gautas. Nors tai ir būtų tikra grėsmė, aš apie tai nenoriu nieko žinoti, nenoriu galvoti, tik džiaugtis – vienas, visur ir su visais. Strabulis, kuris susitinka su reikšmingais žmonėmis, sakosi girdėjęs, kad dalis Universiteto jau sekančiam semestrui persikelsianti į Vilnių. Tai būsią Teisės ir Humanitarinių mokslų fakultetai.

Teologijos-Filosofijos fakultetas liksiąs Kaune. Kažkoks juokdareiva klausia, ką dabar darysiąs Petras Vaičiūnas su savo beveik antruoju himnu tapusiu eilėraščiu. Kitas čia pat atsako: Vilnių jis galėsiąs pakeisti Gardinu, tik esą bėda, kad šio miesto vardas nelabai tinkąs į metrą.

*

Laiškas iš namų. Ona rašo, kad laukai jau visai ištuštėję ir miškai pageltę; kad staiga užėjęs didelis vėjas nuplėšė mano su Jonu kampinėn kiemo liepelėn įkeltą lėktuviuką, kurį, nors ir ne be vargo, vėl įtaisę pačioje viršūnėje, – ir jis vėl lygiai taip pat melancholiškai švilpiąs, kaip ir anksčiau, ir laukiąs manęs pareinant.

*

Paskutinis „atradimas“ – „La Chanson du mal-aimé“, eilėraštis, kurį aš dabar skaitau beveik kiekvieną dieną. Tai poezija, kuri nesužeidžia iki kraujo, negundo panašiai rašyti, tik kažkaip nuplauja:

Voie lactée ô soeur lumineuse
Des blancs ruisseaux de Chanaan
Et des corps blancs des amoureuses
Nageurs morts suivrons-nous d'ahan
Ton cours vers d'autres nébuleuses
Arba:
La première est toute d'argent
Et son nom tremblant c'est Pâline
Sa lame un ciel d'hiver neigeant
Son destin sanglant gibeline
Vulcain mourut en la forgeant

*

Perrašiau (kai ką pataisydamas) eilėraščius „Katė“, „Pavasario mergaitė“ (šiedu man vis neduoda ramybės) ir „Kelias“. Jie dabar gerokai skiriasi nuo pirmųjų redakcijų, bet datas palieku senąsias.

*

Dabar daugiausia laisvalaikio praleidžiu su Kaziu U. ir Gediminu J. Tai du skirtingi, gal net svetimi viens kitam pasauliai. Kazys yra mano pasaulio žmogus (bet kartu ir ne mano, nes mano pasaulis yra dvigubas); Gediminas – visai kitoks negu Kazys, kito pasaulio žmogus; miestietis, bet ne miesčionis; gimęs kaime (dvare), bet ne kaimietis; lakesnis, lengvesnis, be tos mus visus kaimo vaikus slegiančios įgimto rūpesčio naštos.

*

Kazys rašo noveles. Vieną jau pernai skaitė šatrijiečių susirinkime ir nustebino visus savo mokėjimu taupiai ir sklandžiai pasakoti. Gediminas tik planuoja rašyti (bent taip sakosi). Jis pasakoja linksmas ir šiek tiek groteskiškas Kauno senamiesčio istorijas, kurių „herojai" dažniausiai krautuvininkai arba amatininkai (žydai) ir labai spalvingi visokio plauko valkatos. Visa tai jis žada panaudoti savo būsimiems raštams. Ir man savotiškai gėda, kad aš jiems apie savo turimus planus nieko nepasakoju, nes tatai sugriautų fantastinę mano vidaus pasaulio architektūrą.

*

Peršalęs. Ir šiandien nėjau į universitetą. Vienas. Neturėdamas ką daryti, peržiūrėjau „senus" eilėraščius: „Ūkininkai kalba apie gyvenimą", „Vabalėlio prisikėlimas", ir „Daina" (*Norėčiau jus nuvest*) – jie visi man gyvybiškai svarbūs. Lauke snyguriuoja. Atrodo, ne sniegas krinta, bet tyla.

*

Atėjo Gediminas su jauna Aldonos M. pussesere Laima B. Už langų ir šiandien tingiai snyguriuoja. Visą rytą išsėdėjau prie *Idioto*, kuris kažkaip nelimpa. Tad džiaugiuosi pertrauktas. Gediminas juokiasi iš mano „ligos" ir gundo pabraidyti po sniegą. Apsirengiu ir einame Radvilėnų plentu Mickevičiaus slėnio link. Prie Tyrimų laboratorijos pasukame į švarutėlaičiu sniegu padengtą Ąžuolyną, kuris beveik visai tuščias. Tik mes ir kelios apsnūdusios varnos.

Namo grįžau temstant ir jau visai pasveikęs.

*

Dabar jau tikra, kad po kalėdinių atostogų keliamės į Vilnių. Jaučiuosi lyg stovėčiau prieš visiškai naują savo gyvenimo tarpsnį ir nežinau, ar džiaugtis, ar liūsti, – kaip prieš su kuo nors atsisveikinant. O atsisveikinti reikės su daug kuo. Ypač nelaimingas Gediminas, nes jo Teologijos-Filosofijos fakultetas pasilieka Kaune. Kol kas nieko nežinau, net neįsivaizduoju, kaip ten gyvensiu, kokia bus nauja kasdienybė. Sako, kad persikeliantieji studentai būsią apgyvendinti iš Stepono Batoro universiteto paveldėtame bendrabutyje (ar bendrabučiuose).

*

Pagaliau gavau pilną Lautréamont'o raštų rinkinį vienoje knygoje, apimančioje *Les Chants de Maldoror, Poésies* ir kita (*Oeuvres complètes du Comte de Lautréamont*, Étude et notes de Philippe Soupault, Paris, 1927), kurį galėsiu parsivežti į Nemeikščius ir laikyti iki atostogų pabaigos.

*

Staigus ir sielą maudžiantis abejojimas savo lig šiol parašytais eilėraščiais. Jie man dabar atrodo per daug ramūs, senoviški. Ima pagunda beveik visus juos nurašyti į pasyvą ir viską pradėti iš naujo.

*

Kas geriau rašančiam: ar absoliučiai tikėti savimi, ar abejoti? Aš nežinau. Bet Oscar Wilde žinojo. Prašomas išvardinti šimtą geriausių visų laikų knygų, jis atsakė: „Bijau, kad tai būtų neįmanoma, nes aš parašiau tik penkias."

*

Iš „Sūnaus palaidūno poemos" išmečiau dvi priešpaskutines strofas ir visą eilėraštį suskaldžiau į keturias dalis (I–IV). Popiet (šiandien sekmadienis) su Jonais ir Ignu pas Idą V., kurią Stasė vadina man vis dar keistai tebeskambančia „dėdina" (vietoje dėdienės).

*

Iš pernykštės vasaros grįžęs ir mintis užėmęs Putino eilėraštis „Plaštakei“. Absoliučiai nebeaktualus, t. y. kuriuo galima džiaugtis *nesuinteresuotai*, lyg jis būtų parašytas prieš šimtą metų ir nebedalyvautų mūsų kasdienybėje. Nuostabus savo vidinio bei išorinio ritmo „piešiniu“ ir putiniškai keistu skambėjimu, kurio tiek daug eilėraščiuose „Pakvipo žemė“ ir „Tavęs nebėr“.

Nemeikščiai
Gruodžio 16

Parvažiavau žiemos atostogų (vakar naktį). Iš Utenos ėjau pėsčias. Pūtė stiprus, iš balso man gerai pažįstamas vėjas, drėbdamas dideliais pluoštais krintantį sniegą į veidą. Sukant į kiemą mane pasitiko užkimęs ir vėjo gūsių nuolat pertraukiamas lėktuviuko čirškėjimas. Namai baltų laukų fone atrodė lyg juodame popieriuje iškirptas siluetas.

Pour l'enfant confiant une maison si noire!

Gruodžio 25

Pirma Kalėdų diena. Sėdėdamas po laikrodžiu (kurio tiksėjimas šiandien toks girdimas), vartau senus žurnalų komplektus, nesiryždamas nieko skaityti, tik mėgaudamasis šimtus kartų matytomis antraštėmis ir paveikslais. Per patį vidudienį su Petru buvome išėję pasivaikščioti. Lauke taip akinančiai šviesu. Nuo sniego iki žemės palinkusiomis šakomis medžiai atrodo netikri, perdėti, – kaip kalėdinėse atvirutėse: žiemos kičas.

Gruodžio 31

Po trumpo atodrėkio ir vėl sninga. Kasdien. Be paliovos. Dienomis sėdžiu prie lango ir stebiu, kaip juodos peizažo dėmės tolydžio vis mažėja, kol pagaliau virsta taškais. Upė tapo juoda linija, vingiuojančia baltame žiemos popieriuje.

Žiemos grafika.

1940

Vilnius
Sekmadienis / Vasario 4

Štai aš jau ir Vilniuje. Apsigyvenau studentų bendrabučio (buv. Dom akademicki) Tauro 4 penktame aukšte (su trimis kitais studentais, kurių vienas žemaitis ir du suvalkiečiai; visi trys teisininkai). Tai pirmas kartas mano gyvenime, kuomet turėsiu verstis savarankiškai. Iš pažįstamų (kiek spėjau sužinoti) bendrabutyje dar gyvena Kozulis (gretimam kambary), Jonė V., Monika B., Bronė V., Umbrasas, Žitkevičius, Linka ir dar vienas kitas.

Vakare – perrašinėjau senus eilėraščius. Bandžiau tęsti Nemeikščiuose pradėtą ciklą *Sapnai išvykstančiam iš namų*; nieko neišėjo, nes viskas atrodė laikina, nepastovu; tam reikės labiau įsigyventi, suaugti su aplinka, giliau įleisti šaknis, surasti naujas vienatvės formas, išlikti vienam dieną ir naktį nesibaigiančiame bendrabučio triukšme.

Bet aš tuo per daug nesirūpinu, nes mokėjimas gyventi tik su savim ir savyje, kad ir nepalankiausiomis sąlygomis, visuomet buvo viena iš mano negausių dorybių.

Ketvirtadienis / Vasario 14

Ilgai neprisiruošiau (o gal ir noro nebuvo) prisėsti prie šių užrašų. Gyvas gyvenimas patrauklesnis už jo eigos fiksavimą. Vis dar negaliu kaip reikiant atsipeikėti iš bendro (bendrabu-

tinio) gyvenimo euforijos. Iki šiol vis dar neradau laiko stabtelti, susimąstyti, grįžti į save. Dienas užima universitetas, vakarus (kartais ligi vėlyvos nakties) – *dolce far niente* pas draugus, koridoriuose, laiptų aikštelėse arba skaitykloje, kurioje toks baisus triukšmas, jog ir norėdamas negalėtum skaityti. Čia labai padeda gausūs „laiko praleidimo specialistai", kurių visur pilna: prie skelbimų lentos vestibiulyje, budinčio sargo estradoje, prie pašto lentynėlių, – kur tik nori.

Kiekvieną dieną pasižadu laikytis tam tikros dienotvarkės, bet taip pat kiekvieną dieną tą savo pažadą sulaužau, nes, kaip visiems gerai žinoma, daug maloniau ko nors nesilaikyti negu laikytis.

Atitampai (bent vieną kartą į savaitę ir dažniausiai vienas) einu pasibastyti po nuostabųjį Vilniaus senamiestį. Įeinu į tuščias bažnyčias, pasėdžiu klaupkose. Ir tatai man padeda atgauti dvasinę pusiausvyrą ir vėl susitaikyti su savimi pačiu.

Vasario 27

Buvo atvažiavęs Gediminas J. iš Kauno. Jis, kaip bajoras, turi daug giminių Vilniuje. Tad, prieš sugalvojant ką nors kita, turėjo juos vizituoti, įteikti laiškus ir kita. Visur ėjome abu. Dauguma jų buvo lenkiškai kalbantys ir lietuviškai jau nebemokantys „lietuviai". Visi labai mandagūs, visi trenkė naftalinu. Niekur nebuvo nė vieno jauno žmogaus, išskyrus fotografijas Lenkijos karininkų uniformomis. Paskutinė lankyta senutė, gyvenanti netoli Bonifratrų (Šv. Kryžiaus) bažnyčios, bene Gedimino senelės pusseserė, sėdėdama fotelyje po didžiuliu paveikslu *Bitwa pod Magentą*, smarkiai išbarė savo giminaitį, kad šis labai blogai (bardzo źle) kalbąs lenkiškai ir pati ėmė berti lietuviškai.

Daug laiko praleidome slidinėdami Žvėryno ir Karoliniškių kalvose. Paskutinį viešnagės pusdienį skyrėme ekspedicijai į Vilniaus *bric-à-brac* krautuves. Vienoje iš jų Gediminas nupirko seną sukilėlio kepurę, žadėdamas parvežti ją kažkokiam savo giminaičiui, kurio senelis dalyvavęs 1863 metų sukilime.

Vasario 29

Iš ryto su Kaziu Umbrasu ir Vytautu Mačerniu ėjome į antikvariatą (Literatų skersgatvyje). Po ilgų derybų (už pusę užprašytos kainos!) nusipirkau prieš Pirmąjį pasaulinį karą Maskvoje išleistų Gogolio raštų (*Iliustrovannoje polnoje sobranije sočinenij*) V ir VI tomą. Išėjus pradėjo snigti, ir per trumpą laiką gatvės, namų stogai, visas Vilnius, net ant vielų tupinčios varnos apsidengė tyriausio baltumo marška ir tyla.

[Kovo 3]

Studentų poezijos popietė (nevieša) universitete. Pustuštėje aukštutinėje salėje savo eiles skaitė Matuzevičius, Aukštikalnytė, Subatavičius, Kozulis, Žitkevičius ir kiti. Visus „nunešė" Kozulis savo jau girdėtu ir vis šiek tiek kintančiu eilėraščiu, kurio man įsiminė dvi pirmosios strofos:

Ruduo į kiaurą batą sunkias,
Per kūną eina šiurpuliai,
O aš diena dienon kaip slunkius
Linguoju rudenio keliais.

Gi žiūriu – juodą karstą veža,
Apkartą visą žolynais.
Gyvenimą tas baigė gražų
Ir išvažiuoja dviem arkliais.

Visas eilėraštis kažkaip graudžiai ir tiesiog fiziškai panašus į jo autorių, nedrąsiai nuleistomis akimis stovintį vidury scenos. Kozulis ir Žitkevičius dabar yra tapę kone oficialiais universiteto „trubadūrais", be kurių neapsieina jokia studentinė pramoga.

Kovo 10

Germanistikos seminare apie Caroline von Schlegel ir Karoline von Günderode. Po to, Jagomastui išėjus pietų, likęs vienas galvojau, kad vienas labiausiai krintančių į akį mūsų literatūros trūkumų (net ir šiandien) yra moteriško (švelniai juslinio, rafinuoto) elemento stoka. Mes neturėjome nei savo

Madame de Sévigné, nei savo Madame de Staël, nei savo Caroline von Schlegel, nei savo Karoline von Günderode, nei pagaliau savo Rahel Varnhagen von Ense. Dėl to mūsų literatūra grubiai ir beviltiškai vyriška: Donelaitis, Valančius, Baranauskas, Maironis, Krėvė, Vienuolis, Putinas, Sruoga, Binkis, Savickis... Net moterys – ir tos savo raštuose nelabai moteriškos: Žemaitė, Bitė... Išimtis čia būtų Šatrijos Ragana, gal dar Lazdynų Pelėda ir Čiurlionienė. Salomėja Nėris emociškai labai moteriška, bet kultūriškai yra tipiškas „vyrų pasaulio" produktas. Šiokių tokių vilčių duotų Tulauskaitė ir Mazalaitė, bet jų meninis lygis, deja, aiškiai nepakankamas, kad šiek tiek atsvertų.

Antradienis / Kovo 12

Nenorėdamas būti per didelė našta Jonams (kurie mane remia finansiškai arba, grubiau išsireiškiant, išlaiko: moka už mokslą, butą ir maistą), jau daugiau kaip mėnuo dirbu (Petro Ąžuolo rekomenduotas) *XX amžiaus* reporteriu Vilniuje. Tai pirmoji mano gyvenime tarnyba. Algos negaunu. Esu apmokamas *ad hoc* už atliktą darbą, t. y. už atspausdintų eilučių skaičių.

Mano žurnalistinės veiklos sritis – Miesto savivaldybė (Magistratas). Kasdien turiu nueiti į jos Informacijos skyrių atsiimti jau paruoštų žinybos biuletenių, kuriuos, šiek tiek paredaguotus, perduodame (telefonu) į Kauną. Kartais priima ir pats burmistras Konstantinas Stašys – visais atžvilgiais impozantiška suvereniškos išvaizdos ir laikysenos figūra, kurios akivaizdoje noromis nenoromis pasijunti dar mažesnis negu kad esi. Kita mano įsipareigojimų dalis – duoti reportažą (bent vieną į mėnesį) kasdieninės miesto buities, žymesnių jo žmonių bei įvykių temomis.

Laiškas iš Jono. Ryt ar poryt žada atvažiuoti į Vilnių.

Kovo 18

Palydėjau Stasę į stotį (Jonas negalėjo atvažiuoti), kur mus sutiko jos dėdė kun. Juozas Vaičiūnas. Įsodinęs juodu į traukinį, pėsčiomis grįžau bendrabutin. Deduosi daiktus, rytoj išvažiuoju namo. Jaučiuosi pavargęs, miesto vandeniu nebenuplaujamomis dulkėmis apneštas.

Nemeikščiai
Velykų rytą / Kovo 24

Namie (šiame žodyje visa mano gyvenimo istorija). Stalas. Laikrodis. Katė. Perkirstu veidu Matka Boska Częstochowska, Utenos klebono Adomo Vyšniausko padovanota mano tėvui, taip pat Adomui, jo krikšto dieną. Šventas Jonas, nuo pat vaikystės, stovėdamas už manęs, žiūrėjęs per petį, ką aš būčiau bedaręs, – skaitęs, rašęs ar tik taip sau sėdėjęs ir žiūrėjęs pro langą. Į pietus, šiaurėn virtusiose atšlaitėse tebeboluoja didžiulės sniego dėmės. Žiūrint į šiaurę, laukai šmėkšo tuo negyvu pavasario juodumu, beviltišku juodumu, kuris mane taip gąsdino vaikystėje. Tuomet man laukai su juodais kryžiais, medžiais, namais ir keliais atrodydavo kaip kapinės.

Vilnius
Kovo 31

Dies amara valde. Tik ką grįžau iš Nemeikščių. Pasąmonėje – amžinas švendrų čežesys ir kanopų klapsėjimas į grindinį iš pereitą ar užpereitą vasarą Utenoje matyto *Victorijos* filmo.

Balandžio 7

Atėjo J. K. Jis mane visuomet taip šviesiai ir ramiai nuteikia. Galbūt dėl to, kad jis nepriklauso prie tų, kurie nori pasidaryti garsūs, varžosi dėl „garbės“ ir bando kiekviena kaina patenkinti savo ambicijas. Su juo praleistas laikas visuomet yra laimėjimas. Mes kalbamės apie viską – muziką, literatūrą (savaime aišku, apie prancūzų), net apie žmones, – ramiai, be jokios įtampos ar kokio specialaus tikslo.

Šiandien eisime net į dvi bažnyčias, kuriose jis turi užsakymus pavargonuoti. Taip jis užsidirba keletą litų, padedančių gintis nuo skurdo ir lankyti konservatoriją. Jam vargonuojant, aš sėdžiu klaupkose, klausydamasis ramaus ūžesio, ir grįžtu namo tarsi nuo kažko išgelbėtas.

Parėjęs išsiimu iš stalčiaus „Žuvusių namų“ rankraštį, kurį reikėtų dar šiek tiek taisyti, pakeisti kai kuriuos žodžius. Bet ne! Geriau parašysiu laišką į namus.

Balandžio 9

Onos laiškas iš namų. Jos paprasti žodžiai („upė šįmet išsiliejo anksti“) mane sužeidžia ligi pat širdies gelmių.

*

Mais le vert paradis des amours enfantines,
Les courses, les chansons, les baisers, les bouquets,
Les violons vibrant derrière les collines
Avec les brocs de vin, le soir, dans les bosquets,
– Mais le vert paradis des amours enfantines,

L'innocent paradis plein de plaisirs furtifs?
Est-il déjà plus loin que l'Inde et que la Chine?
Peut-on le rappeler avec des cris plaintifs,
Et l'animer encor d'une voix argentine,
L'innocent paradis plein de plaisirs furtifs?

*

Paskutiniai trys *Nouvelles littéraires* numeriai. Vardų romantika ir muzika: Anna de Noailles, Pierre Drieu la Rochelle, Henry de Montherlant, Jean Giono, Jacques Chardonne, François Mauriac, Roger Martin du Gard, Louis-Ferdinand Céline, Jean Giraudoux, Robert Brasillach, André Malraux, Patrice de la Tour du Pin, – koks malonumas vien juos čia įrašyti!

Balandžio 10

Keli žodžiai iš trumpam išvažiavusios namo Jonės su *motto*: *Tu matai, kaip ledas šunta? / – Taip, sakai, matau...* Ji pirmą kartą kalba apie savo jaunesnę seserį. Kokia ji esanti žavinga! Ji norinti, kad aš ją pamatyčiau (ji jai pasakojusi apie mane), bet ir bijanti... Atvešianti fotografiją. Ir aš dabar dar labiau laukiu jos grįžtant.

Sunkiasvorė kalbos istorija (Brunot) taip ir stovi neatversta.

Balandžio 12

Bernardinų kapinės (Cmentarz Bernardyński). Stiprus, raumeningas, viską draskantis ir glamžantis pavasario vėjas.

Jis staiga mane stumteli iš užpakalio, ir aš vos nesuklumpu ant tako. Greitai per dangų nešami debesys. Paukščių pilni keistai išsikreipę medžiai. Saulės nuplieksti paminklai, tarsi pakilę nuo žemės, besisupantys siūbuojančioj pavasario erdvėj: kryžiai, kolonos ir angelai, vedantys mergaites ir berniukus už rankų. Bet ko aš čia atėjau, neturėdamas nei ko gedėti, nei lankyti? Vėjas dar kartą stumteli mane ir bėga kvatodamas, o aš grįžtu siauromis gatvelėmis, tarsi kažką aplankęs, išpildęs kažkieno prašymą, beveik neliesdamas kojomis žemės.

Balandžio 15

Oras, gatvės, šaltai gelsva drėgnų sienų spalva ir kiemų pakraščiuose užsilikęs purvinas sniegas – viskas atsiduoda pavasariu. Po ankstyvųjų paskaitų iki pietų likusį laiką praleidau klaidžiodamas universiteto rūmų labirinte. Gaila, kad ne visur galėjau įeiti. Daug kas buvo paslaptingai užrakinta, kartais net užmūryta. Viskas dvelkė šalčiu ir fantaziją žadinančia praeitim. Išėjęs jaučiausi esąs rimtesnis ir mokytesnis. Kauno universitetas buvo universitetas be namų. Nutilus dienos triukšmui, jis ir vėl tapdavo prieš tai jame buvusia kažkokia įstaiga ar fabriku.

Balandžio 17

Išmokti stebėtis *de ce qui paraît simple à la plupart des hommes, et de ce dont l'habitude leur dissimule la complication et la merveille* (Sainte-Beuve).

Balandžio 19

Vakar besiginčydamas su J. ir M., geros valios antplūdžio pagautas, nusileidau vien dėl to, kad priešintis būtų reiškę eiti prieš *vox populi*, ir šiandien negaliu to sau atleisti.

Balandžio 21

Saugotis kaip maro tų, kurie „lengvai kalba“, nes jie niekad nepasako nieko, kas kitų nebūtų buvę pasakyta.

Balandžio 25

Dabar aš kvestionuoju viską, net save patį, išskyrus vaikystę, kuomet tik *gyvenau*, kuomet suaugusiųjų pasaulis neturėjo jokios prasmės ir kuomet stengiausi visko pergreit nesuprasti.

Balandžio 29

Gyventi? Tegu mūsų tarnai už mus gyvena! (Auguste Villiers de l'Isle-Adam).

Už durų girdžiu triukšmaujančius savo „klajonių draugus" Pranę A., Juzę S. ir Kazį U., ir visas mano „cinizmas" be kovos pasiduoda.

Gegužės 4

Dabar kiekvieną rytą, kun. Lipniūno paprašyti, einame į ankstyvąsias rytmetines pamaldas Aušros Vartuose. Aš atsikeliu pirmas, pažadinu gretimame kambaryje gyvenantį Kozulį, ir jau abu, nusileidę laiptais, paimame žemesniuose aukštuose gyvenančius „maldininkus": Jonę, Umbrasą, Žitkevičių (prie mūsų kartais prisijungia dar ir Balys Serevičius), ir visi patraukiame į Aušros Vartus. Mūsų darbas ten – giedoti palydimąsias giesmes ir sudaryti „minią". Giedame, kaip sakoma, iš visos širdies, su džiaugsmu. Niekas taip švariai nenuplauna dvasios kaip giesmė.

Montaigne *Essais*; Rousseau *Lettres écrites de la montagne.*

Gegužės 7

Vienatvės trauka. Grįžti į kažkur (turbūt į save) ilgesys. Bet kaip? *Ne t'attache en toi qu'à ce que tu sens qui n'est nulle part ailleurs qu'en toi-même.*

Šeštadienis / Gegužės 11

Ar gali būti kas nuostabiau už gyvenimo monotoniją? Tas pats kambarys, tas pats stalas, tos pačios knygos, tos pačios gėlės vazoje ant komodos, tos pačios musės, besipešančios stiklinėje, tas pats nepakartojamas baldų kvapas... Jeigu aš rytą

atsikėlęs rasčiau visa tai pakeista, aš pasijusčiau kaip absoliutus benamis, kuris staiga prarado viską, ką turėjo. Kasdienybės monotonija yra kaip vasaros diena, svaiginanti savo statika ir nekintamybe, žinojimu, kad niekas jos iš tavęs neatims.

Gegužės 16

Augustinas: *Noli foras ire, in te ipsum redi; in inteririore homine habitat veritas; et si tuam naturam mutabilem inveneris, transcende et te ipsum.*

Birželio 14

Žinios apie SSSR ultimatumą. Iš Kauno skambino Jonas. Patarė tuoj pat grįžti į Nemeikščius. Jie patys, jeigu ne visi, tai bent Stasė su Stasiu, važiuosią į Pasodą.

Birželio 15

Rytą buvau nuėjęs į universitetą grąžinti iš seminaro paimtų knygų, nes popiet važiuoju namo. Išeinant iš kiemo į Šv. Jono gatvę moteriškas balsas lenkiškai sako: „Zosiu, patrz! żołnierze rosyjscy!“ Tikrai, Pilies gatve į Katedros aikštės pusę riedėjo sovietų artilerijos pabūklai, liūdnų dar nenusišėrusiais pernykščiais plaukais arkliukų traukiami. Šalimais apatiškai žingsniavo žieminiais šinieliais apsirengę kareiviai. Ir vėl tas pats balsas: „Jakie ubogie wojsko!“

Nemeikščiai
Sekmadienis / Birželio 16

Tik vakar grįžau iš Vilniaus (autobusu per Molėtus, kur išlipo kartu su manim važiavęs Umbrasas), bet jau spėjau vėl įleisti šaknis čia ir jaučiuosi lyg niekad niekur nebūčiau kojos iš namų iškėlęs. Vėl viskas yra mano ir aš esu visko.

Birželio 19

Svaiginantis ištirpimo ir susiliejimo su pulsuojančia gamta jausmas, kuris staiga apima žiūrint į atkalnėmis banguojančius

rugius arba einant vėjuotą dieną per mišką. Taip, nieko nėra mano, bet aš esu visko.

Liepos 11

Vis dar nėsyk nebuvau nuėjęs į Uteną, nors ten dabar vyksta dalis visų tų įvykių, apie kuriuos smulkiau sužinau tik iš spaudos ir iš namiškių pasakojimų. Retkarčiais į mūsų pusę pasisukusio vėjo gūsis atneša su dūdų orkestru sumišusio minios triukšmo atplaišas. Mane tuo tarpu tedomina tik namų aplinkos ritualas ir laukų flora bei fauna. Pavakariais kiemo kampe stūksančiame granito luite kalu Jonės inicialus. Akmuo nepaprastai kietas, ir dėl to darbas eina labai lėtai. Visai vasarai užteks.

[Rugpjūčio 11]

Rugpjūtis yra nuostabiausias mėnuo Nemeikščiuose. Rytais, jeigu tik nelyja, keliuosi labai anksti ir einu į mišką, kur prasibastau kartais iki pusiaudienio. Kadangi šiandien sekmadienis, tai parėjau anksčiau.

Po pusryčių su Ona, Stasiu ir Adolfu važiavome į Biliakiemio bažnyčią. Susirinko daug žmonių, – lyg nieko nebūtų įvykę, lyg viską būtų nuplovusi besibaigiančios vasaros gamta. Nesimatė nieko, kas primintų „naująjį režimą“. Ten prie mūsų prisijungė seserys A. su savo giminaite iš Saldutiškio, pora pažįstamų studentų ir nemažas būrys Onos draugių. Po sumos visi urmu ėjome sveikinti bažnyčios statytojo ir jos klebono kun. J. Asminavičiaus. Bet jis buvo per daug užimtas, tad turėjom grįžti nieko nepešę. Namo parsiradom (pakeliui trumpam stabtelėję Puodžiuose pas Jasūdžius) jau gerokai pavakariop.

Rugpjūčio 14

Laikraščiuose visur tik Stalinas, Stalino, Stalinui... Juo pradedami ir baigiami visi susirinkimai, visos manifestacijos, visos kalbos, visos rezoliucijos... Draugas, tėvas, mokytojas, vadas... Tiesiog sunku patikėti, kad buvę revoliuciniai demokratai bei kovotojai prieš autokratiją ir už individo laisvę taip vergiškai garbintų vieną asmenį – komedija (arba tragedija), kurios

prasmės ligi šiol man nepavyko iššifruoti. Ką visa tai iš tikrųjų reiškia? Pataikavimas? Baimė? Prievarta?

Laiškai iš Umbraso ir Mačernio. Paskutinio mėnesio lektūra (niekas neina į galvą): Hamsuno *Rosa* ir *Benoni* (vokiški vertimai), Gorkio *Detstvo* ir Mme de Ségur (taip!) *Les Souvenirs d'un âne.*

Pirmadienis / Rugpjūčio 19

Gera vasarą nieko neveikti. Negalvoti, kad gera. Net ir nežinoti. Bet aš ištisas dienas galvoju ir galvoju, koks laimingas esu, galėdamas taip absoliučiai nieko neveikti, tik gyventi, slopindamas širdies gilumoje spurdantį norą visa tai išreikšti. Šįryt ilgai basčiausi tarpujavio takais ir ežiomis, gulėjau žolėje, žiūrėdamas į aukštą ir tyrą vasaros dangų. Per patį vidudienio karštį ėjau į paštą, tikėdamasis laiško iš Jonės. Bet laiško nebuvo. Grįžęs namo, nepajėgdamas numalšinti laukimo sukelto nerimo, skaičiau jau šimtą kartų skaitytus jos laiškus, kurių viename, rašytame birželio pabaigoje, ji sako visą laiką galvojanti ir galvojanti, „ką dabar veikia šviesiaplaukis mano berniukas“.

Ketvirtadienis / Rugsėjo 12

Svaiginantis ritmo jausmas. Rudens ritmo. Permatomi laukai. Mamos paskutinį kartą prieš žiemą vėdinamų rūbų spalvos saulėje. Bulvienojų kvapas. Eidamas taku pakalnėn vandens mintyse kartojau:

Bientôt nous plongerons dans les froides ténèbres;
Adieu, vive clarté de nos étés trop courts!
J'entands déjà tomber avec des chocs funèbres
Le bois retentissant sur le pavé des cours.

Tout l'hiver va rentrer dans mon être: colère,
Haine, frissons, horreur, labeur dur et forcé,
Et, comme le soleil dans son enfer polaire,
Mon coeur ne sera plus qu'un bloc rouge et glacé.

J'écoute en frémissant chaque bûche qui tombe;
L'échafaud qu'on bâtit n'as pas d'écho plus sourd,
Mon esprit est pareil à la tour qui succombe
Sous les coups du bélier infatigable et lourd.

Il me semble, bercé par ce choc monotonne,
Q'on cloue en grande hâte un cercueil quelque part.
Pour qui? – C'etait hier l'été; voici l'automne!
Ce bruit mystérieux sonne comme un départ...

Rugsėjo 14

Tęsdamas Tavo paskutinio laiško išvedžiojimus apie laimę (nors nėra tokio žodžio mano žodyne, nors ir nežinau, ką jis iš tiesų reiškia), norėčiau, vien instinkto diktuojamas ir juo visai be reikalo pasikliaudamas, teigti, kad laimingas yra tas, kuris (kaip šiuo atveju Tu) gali sakyti, kad jam viskas įdomu, viskas žavi, kad viskas spinduliuoja džiaugsmu, kurio jis norėtų vis daugiau ir daugiau.

Bet mano santykis su gyvenimu yra kitoks: aš esu vieno sezono, vienos vasaros, vieno rudens ir vieno derliaus žmogus. Viskas yra vieną kartą ir iš karto, – kaip laikas, erdvė ir būtis. Dėl to aš nuolat kartoju sau: viena vasara, vienas ruduo; viena džiaugsmo akimirka, vienas visko praradimas...

Tarp kitko, man nuolat ir nuolat prieš akis atsistoja klausimas: ar aš iš tikrųjų gyvenu? Žmonės, tuo pačiu ir aš, tik veržiasi į gyvenimą, bet amžinai pasilieka šalia. Objektas visuomet yra „kitas", „kažkas", „ten". Dėl to aš kartais jaučiuosi kaip Balduin Bählamm, kuris, nuėjęs į parką pailsėti, turi konstatuoti, kad

Doch schon besetzt ist jeder Platz
Von Leuten mit und ohne Schatz.

Rugsėjo 16

Dabar aš esu taip užsiėmęs savim, įsižiūrėjęs ir įsiklausęs į save, jog mano pojūčiai nebepagauna, kas vyksta už ir šalia manęs. Visas pasaulis man atrodo kažkoks bereikšmis ir atsitiktinis, nereikalingas ir lengvai pakeičiamas tuo, ką aš apie jį

galvoju. Žmonės? Aš nepažįstu nė vieno žmogaus. Aš *galiu* ir *turiu* gyventi vienas.

Rugsėjo 17

Einant iš Utenos namo, ties varpine mane sustabdo čigonukas ir čigonytė. Abu kokių penkerių metų amžiaus. Čigonytė storo grubaus audeklo beveik žemę siekiančia raudona suknele ir juodais kaip anglis žvilgančiais plaukais. Čigonukas toks pat juodbruvas, turbūt jos brolis, šiaudine skrybėle, skylėtais baltais marškiniais ir aiškiai jam per didelėmis tamsiai žaliomis kelnėmis. Abu basi.

– Ponas, duok dvidešimt centų, mes tau pašoksim!

Sakau gerai, ir jie pradeda šokti. Berniukas patiesia žolėje raudoną skarelę, padeda ant jos savo skrybėlę ir, krestelėjęs galva, sustingsta ispanų šokėjų poza. Mergaitė, kaire ranka įsisprendusi į šoną, dešinę iškėlusi aukštyn delnu į viršų, šoka aplink jį, retkarčiais pritūpdama ir suplodama rankomis.

Šokiui pasibaigus, duodu abiem po dešimtį centų, ir jie pavartę delnuose laimikį ir reikšmingai susižvalgę, pasišokinėdami nubėga miesto link.

Kaip greitai prabėgo vasara. Kaip greit, kaip greit... Ir vėl reikia ruoštis į Vilnių. Kaip greit, kaip greit...

Vilnius
Trečiadienis / Spalio 9

Nuvertus buožių ir eksploatatorių valdžią ir atsivėrus platesniems horizontams darbo liaudžiai, bendrabutyje atsirado naujų gyventojų, kurie su visu bolševikišku budrumu seka, kas ką veikia, ką kalba, su kuo bendrauja.

Visame studentiniame gyvenime kas anksčiau buvo „nieks", tas dabar tapo „viskuo". Sudaromi įvairūs sąrašai. Visi laukia dar vieno – iš bendrabučio pašalinamųjų sąrašo. Jame būsią visi neįrodę savo „proletariškos" kilmės.

Pasirodė bendrabučio sienlaikraštis, kuriame labai uoliai bendradarbiauja gretimam kambary gyvenąs poetas Leonas Švedas.

Įsisteigė bedievių būrelis ir pradėjo verbuoti narius. Kas nori įstoti, turi pasirašyti savo pavardę tam reikalui skelbimų

lentoje iškabintame popierio lape. Per keletą dienų jame atsirado visi pamaldžiausieji bendrabučio gyventojai, praeinančių pro šalį draugų arba priešų įrašyti. Pamatę kaip šis reikalas vystosi, organizatoriai sąrašą nukabino, nes jame jau buvo pasirašęs net ir pats Josifas Visarionovičius Stalinas.

Spalio 11

Kitos bendrabučio naujienos: įvedė visiems privalomas rytmetines mankštas; kas savaitę, o kartais ir dažniau, ruošiamos „politinio švietimo" paskaitos, kurias reikia norom nenorom lankyti, jeigu nenori sugadinti savo „opinijos" budrių naujo režimo aktyvistų akyse. Persikėliau į kitą kambarį (trečiame aukšte) ir dabar gyvenu su ukmergiškiu teisininku K., tarnaujančiu kažkokiam treste. Neblogas žmogėnas, nors save ir laiko prijaučiančiu pozicijai. Bet jis ypatingas tuo, kad rytą atsikėlęs pirmiausia velkasi viršutinius marškinius, pasiriša kaklaraištį, užsideda švarką ir paltą ir tik tada,vis dar basas ir be kelnių, prausiasi. Po to sėdasi pusryčiauti. Pavalgęs maunasi kelnes, aunasi batus ir oriai šypsodamasis išeina į darbą.

Spalio 14

Universitete kol kas, neskaitant kai kurių pakeitimų profesūroje ir visiems privalomo marksizmo-leninizmo įvedimo, darbas tebeina senąja vaga. Naujas ir šiek tiek šokiruojantis dalykas yra klausytojų replikos auditorijose. Pasakojama, jog Karsavino paskaitos metu atsistojęs komjaunuolis L. ir ėmęs įrodinėti, kad šis dėstydamas prasilenkiąs su marksistine istorijos vyksmo samprata, kad jo terminologija tebesanti buržuazinė, visiškai svetima marksistinei istorijos interpretacijai.

Man pačiam nieko panašaus neteko patirti.

Ketvirtadienis / Spalio 17

Eidamas Kosto Kalinausko gatve į viršų staiga ir be jokios išorinės ar išvidinės priežasties pajutau, kad esu pavojingai iškrypęs iš savęs ir per daug dėmesio kreipiu į dienos įvykius,

universitetą, bendrabutį; kad esu beveik ant bedugnės krašto, kad reikia grįžti į save ir nuo visko laikytis atokiau. Parėjęs bandžiau taisyti turimus eilėraščius, grįžti ir įsigyventi į jų atsiradimo aplinkybes ir nuotaikas, bet tai tik padidino prasilenkimo su savim kaltės jausmą.

Gerai. Aš nevarstysiu durų. Netrikdysiu namų tylos.

Eisiu laukais, ieškodamas tiesos, kurios tiek daug vaikystė man paliko.

Lapkričio 10

Sesers laiškas: „...dabar vis galvoju apie Vilnių (kurio aš niekad nemačiau), nes Tu ten gyveni, – tik dėl to. Mes visi Tavęs labai ilgimės. Kai Tu būdavai namie, man ir laukai, ir miškas atrodydavo šviesesni. Tu būdavai toks linksmas. Bet dabar... Rudenį ir taip jau tuščia, tarytum su kuo nors paskutinį kartą atsisveikinus, o be Tavęs dar daug, daug tuščiau. Aš nemoku nė pasakyti, kaip viskas ištuštėjo. Net mudviejų pasodinti šaltaspalviai astrai, atsimeni, kampe, prie pat sienos, kur auga perstupas, jau irgi baigia vysti. Tad sėdžiu viena prie lango (visi, išskyrus mamą ir mane, išvažiavo į Uteną) ir mintyse sau kartoju eilėraščius, kurių daug išmokau mokykloje ir kurie yra mano vienintelis atminimas iš tų laikų. Tu žinai, kaip kartais būna sunku likti vien tik su savim."

Antradienis / Lapkričio 26

Romanistikos seminare su Jonynu, su kuriuo neseniai susipažinau ir kuris dabar gan dažnai pas mane užeina. Puikus, gyvo intelekto, blaiviai atviras ir visais atžvilgiais solidus žmogus, dvelkte dvelkiąs pasitikėjimu savim ir savo gyvenimiška misija. Įdomus dar ir tuo, kad jis man visiškai svetimo, t. y. visiškai kitokio pasaulio produktas, – tikras, o gal net ir tipiškas savo „klasės", savo luomo (intelektualinio nepriklausomybės periodo elito šeimos) produktas, primenąs Antoine Thibault. Jis dabar labai susižavėjęs Fromentino romanu *Dominique*. Aš jam savo ruožtu liaupsinu Sénancouro *Obermann*, kurį dabar skaitau. Po to kalba nukrypsta į Roger Martin du

Gard'o *L'Été 1914*: jam patikę; aš pats tik vargais negalais perskaičiau (tos nesibaigiančios pacifistų diskusijos!). Iš poetų jam patinka Leconte de Lisle („Manchy") ir Théophile Gautier („Vieux de la vieille"). Aš jam deklamuoju šio paskutiniojo „Coquetterie posthume":

Quand je mourrai que l'on me mette,
Avant de clouer mon cercueil,
Un peu de rouge à la pommette,
Un peu de noir au bord de l'oeil

ir visą įvedamąjį *Emaux et camées* sonetą (*Pendant les guerres de l'Empire*). Bet mūsų pasikalbėjimą sutrukdo Karsavinas, atėjęs *pasiskolinti* knygų. Jis pasiima *Les opinions de Jérôme Coignard* (Anatole France), Vauvenargues'o *Introduction à la connaissance de l'esprit humain*, Saint-Simono *Mémoires* tomą ir šokėjiškai lengvu žingsniu išeina.

Gruodžio 24
Švenčionėlių stotyje laukiant traukinio į Uteną

Išvažiavau netikėtai, apimtas duriančio ilgesio ir tuštumos, niekam nieko nepasakęs, su niekuo neatsisveikinęs. Einant Mindaugo gatve į stotį krito sniegas, amžinas sniegas, kruvinas ir nekaltas, rankas ir širdį deginantis sniegas. Buvau jau apsisprendęs pasilikti Vilniuje ir šventes praleisti vienas, bijodamas „skausmo ašarų karčių", bijodamas naujų praradimų, bijodamas su visais atsistoti prieš tvyrančią grėsmę ir nežinoti, ką jiems pasakyti, bet...

Nemeikščiai
Gruodžio 25

Namie vakar atsiradau tik po devintos. Prieš įeidamas ilgai stovėjau kieme, staiga nurimęs ir apakintas pro užšalusius langus besiliejančios šviesos, žinodamas, kad „skausmo ašarų karčių" nebus. Viduje jau buvo po Kūčių, ir tik visi dar tebesėdėjo kalbėdamiesi prie stalo. Niekas neužsiminė to, ko aš taip bijojau, ir aš jiems buvau giliai dėkingas už tai.

Gruodžio 27

Šiandien aš jaučiuosi kaip elgeta persirengęs sąmokslo herojus, pasiruošęs kiekviena kaina atkeršyti už mano brangiems žmonėms padarytas niekuo neatperkamas ir neatlyginamas skriaudas. Bet iš tikrųjų galbūt esu tik Suppius, besiruošiąs serenadai daugiau įsivaizduotos negu realios „širdies damos“ garbei.

1941

Vilnius
Antradienis / Vasario 18

Grįžau iš namų pasunkėjusia širdim.

Vis dar tebestatistauju (Juknevičiaus statomajame Vsevolodo Ivanovo *Šarvuotyje 14–69*) ir vis su ta pačia kone statistais-profesionalais tapusių bendrabučio studentų grupe. Džonis jau šaiposi: kada aš švęsiąs savo teatrinio darbo jubiliejų? „Darbas“ nesunkus, o moka neblogai (rublių, atrodo, jie negaili). Be to, įdomu pamatyti, kaip veikia teatro virtuvė ir kaip dirba garsusis Romualdas Juknevičius, kuris čia iš tikrųjų viešpatauja, – kaip tikras karaliukas. Visame tame šurmuly staiga pasigirsta valdingas jo balsas: „Tamaliūnai!“ Šiam neatsiliepus: „Tamaliūnas mirė!“ Po to vėl ir tokiu pačiu rėkiančiu balsu klausimas: „Ar Tamaliūnas dar neprisikėlė?“

Įdomu iš arti pamatyti ir tik iš žiūrovo perspektyvos pažįstamus aktorius, kurie pertraukų metu susirenka tame pačiame „parlatoriume“. Dvi grupės: didieji ir mažieji. Didieji – atokūs (Kačinskas) arba pasipūtę (Chadaravičius). Mažieji – nepalyginamai paprastesni ir draugiškesni. Išimtis – Monika Mironaitė: ji draugiškesnė net ir už pačius mažuosius.

Tamaliūnui šaukiant į [rankraštyje trūksta sakinio pabaigos].

Atėjo Jonas.

Vilnius
Balandžio pabaiga – gegužė

Kovo ir balandžio mėnesiais aš esu neramiausias: mane pradeda kankinti nenugalimas išskridusio paukščio noras grįžti. Tad porai dienų buvau parvažiavęs namo (išbuvau savaitę), paprašęs Algį Dekanate pasakyti, kad susirgau ir kad jis mane pavaduos. Oras buvo svaiginančiai aštrus, žemė šalta ir drėgna. Gaila, kad didžiosios purienos po juodalksniais buvo jau peržydėję. Upėje vanduo dar beveik siekė lieptą, todėl negalėjau nuleidęs kojas pasėdėti ir įsiklausyti į gamtą.

Nors ir nenoromis, bet grįžau; šiandien. Bendrabučio duryse sutiktas Umbrasas iškilmingai sako: geriau būčiau pasilikęs namie, nes Vilniuje prasidėjusi vidurių šiltinės epidemija (susirgimų buvo jau ir prieš man išvažiuojant), žmonės krintą kaip musės...

*

Visi ir visur kalba tik apie epidemiją. Miestas pilnas visokiausių gandų: kad tai esanti iš Azijos atvežta raudonarmiečių dovana Lietuvai, kad rusai specialiai užkrėtę vandens tiekimo sistemą, norėdami taip išmarinti liaudies priešus ir pan. Niekas iš bendrabučio gyventojų ir iš mano pažįstamų dar nesusirgo. Sveikatos įstaigos skelbia instrukcijas, kaip nuo jos apsisaugoti. Buvau nuėjęs pasižvalgyti po miestą, kur tikrai sutikau keletą laidotuvių eisenų, bet ne nepertraukiamas jų virtines, kaip dabar kalbama.

*

Atėjo Jonas. Jis, kaip visuomet, gerai informuotas apie ligas, pažįsta daug daktarų ir kone specialiai jomis domisi. Jis man pataria gink Dieve negerti nevirinto vandens, nevalgyti jokių nevirtų žalumynų, saugotis musių, dažnai plautis su muilu rankas.

*

Laidotuvių eisenos tikrai tapo beveik nenutrūkstamos. Ir į visas Vilniaus kapines, ypač į Rasų. Jau griebiamasi konkrečių priemonių kovai su epidemija. Naujai įsteigti skiepijimo punk-

tai dirba be pertraukos (kol pritrūksta skiepų). Bendrabučio gyventojams skiepijimasis privalomas. Populiariausia privati profilaktinė priemonė prieš vidurių šiltinę yra grynas (100%) spiritas (Jono klausiamas, ką apie tai mananti medicina, prof. Stonkus atsakęs: „Jei tik ne per daug"). Dėl viso pikto nusipirkau ir aš; reikės pabandyti.

*

Aš dabar jaučiuosi kaip Edgar Poe princas Prospero Raudonosios mirties siautėjimo metu. Gyvenimas tapo savotišku karnavalu. Gatvėje sutiktas Mačernis atrodė lyg ne tas, lyg pasislėpęs už savęs. Ji (Raudonoji mirtis) jau tarp mūsų, tik dar kaukėta, neatpažįstama.

*

Vakar pavakariais su Algiu Z. ir Matu M. ėjome skiepytis. Eilė buvo ilga, pavargo kojos, tad grįždami užsukom į barą „atsigaivinti" ir išgėrėme po trejetą bokalų alaus. Parėjęs tuoj pat atsiguliau. Naktį pasidarė taip bloga (pirmą kartą gyvenime), jog maniau, kad atėjo paskutinė naktis. Atrodė, lyg gulėčiau iki baltumo įkaitintoje geležinėje lovoje, ant geležinio čiužinio, pats virtęs degančia mase, tarpais netekdamas sąmonės ir paskui vėl ją atgaudamas. Po to viskas staiga nutrūko. Rytą nubudau – kaip niekur nieko, tik tarytum šiek tiek palengvėjęs, lyg plaukčiau ore.

Prisikėlimo iš numirusių jausmas.

*

Mirė Ašmantas. Susirgo Jonė – pirmas žmogus iš mano draugų bei pažįstamų rato. Nesant vietos ligoninėse, paguldė ją čia pat už kampo, Kosto Kalinausko gatvėje esančiame tam reikalui rekvizuotame name. Praėjo jau visa savaitė, bet lankyti dar neleidžia. Žinome, kad jau sveiksta (Juzė ir Pranutė kalbėjosi su ja iš laikinosios ligoninės balkono).

Darbas universitete kaip ir sustojęs, nors oficialiai niekas nėra uždaryta. Tad kas rytą einu į Seminarą, bet nė vieno skaitytojo, išskyrus J. K., kuris kiekvieną dieną užeina pasižiūrėti, ar aš dar sveikas.

*

Niekam nerašau laiškų, net į namus, bijodamas užkrėsti, nors tai ir nelabai racionalu. Šiaip jau visi lyg ir apsipratę ir į praslenkančias tylias laidotuvių eisenas žiūri apatiškai, o gal net ir abejingai. Kol kas dar ne mūsų! Alyvos žydi gal dar net vešliau negu pernai. Norėdami iš viso to abejingumo išsimušti, padarėme mūsų „ketveriukės" ekskursiją į Verkius. Gamtoje niekas nieko nelaidojo.

Birželio 4

Epidemija atslūgo ir beveik dingo iš tiesiog nepaliestųjų kasdienio pasikalbėjimo temų repertuaro. Paskutinė žymi jos auka buvo Algirdas Jakševičius (Kaune). Dabar patyliukais kalbama, kad greitai prasidėsiąs karas su Vokietija. Visa žinantis A. S., mūsų su Umbrasu paklaustas apie tai, tik apsidairė, sąmokslininkiškai nusišypsojo, po to susuko keletą aukšto stiliaus politikos sakinių, bet nieko aiškaus nepasakė.

Pamažu ruošiuosi vasarai: ką skaitysiu, ką rašysiu. Apsisprendžiau daugiausia laiko skirti romanistikos studijas liečiantiems dalykams ir „pramoginiam" skaitymui tepasiimti Prousto *Sodome et Gomorrhe*. Geriau gal neplanuoti, nes plano nesilaikymo pagunda kone visada laimi.

Birželio 7

Aš tau atidaviau
Savo jaunystės šukę.
Sakei, kad diena dieną vydavo
Kaip laivas, vėtroj atitrūkęs...

Laiškas iš Stasio. Jokių žinių apie Petrą. Vietinės įstaigos „nieko nežiną". Teodora mananti, kad jis esąs Kauno sunkiųjų darbų kalėjime.

Trečiadienis / Birželio 11

Per pietų pertrauką su J. K. ėjome į antikvariatą (esą prancūziškų knygų). Nusipirkau keletą (ne todėl, kad man jos

reikalingos, bet kad buvo): Leconte'o de Lisle'o *Poèmes barbares*, Barbey d'Aurevilly *Les Diaboliques*, Jacques'o de Lacretelle'o *Sabine* ir Jouhandeau *Images de Paris*.

Sekmadienis / Birželio 15

Šįryt, nubudęs ant dviejų sustumtų stalų patiesto čiužinio, iš pradžių nesusivokiau, kur esąs. Galvūgalyje buvo kaip pakliuvo sumestų knygų krūva, kurių vienos nugarėlėje perskaičiau: *Commynes*. Ir tik pamažu, vis dar pusmiegis, susiorientavau, kad tai užpakalinis Romanistikos seminaro kambarys ir atsiminiau, kaip aš jame atsiradau. Visa nauja ir nemaloni realybė atsistojo prieš akis. Vakar, šiek tiek pavėluotai atėjęs į darbą, iki pietų nesulaukiau nė vieno skaitytojo. Nesuprasdamas kodėl, nuėjau pas Jagomastą. Ten jau buvo Algis, ir jiedu ėmė man pasakoti, kad prasidėję išvežimai; kad Vidaus reikalų komisariato (NKVD) daliniai su vietine milicija apsupą namus, areštuoją niekuo nekaltus jų gyventojus, krauną į sunkvežimius ir vežą į geležinkelio stotį. Abu jie labai išsigandę. Man tuoj pat toptelėjo Stasys, Jonas, namiškiai (Adolfas kariuomenėje, Petras kalėjime). Oficialiai nieko nesą pranešta. Nutarėme išeiti į gatvę. Mieste, nežiūrint ore kybančio nematomo siaubo, viskas atrodė apynormaliai: gal tik šiek tiek mažiau žmonių ir daugiau kariškų sunkvežimių. Pavaikščioję ir papietavę be jokio incidento grįžome atgal.

Popiet seminare taip pat niekas nepasirodė, ir aš jau buvau besileidžiąs laiptais į išlaukines duris, bet mane sustabdė šios pastato dalies sargas Julius ir patarė namie nenakvoti: jis paruošiąs guolį čia, ką ir padarė.

Birželio 16

Nuotaika universitete kažkuo primena sunkiausias epidemijos dienas. Niekas nesišypso. Visi vaikšto įsisupę savyje, tarsi bandydami prisidengti nuo visur esančios „apvaizdos" akies ir ausies. Pagaliau apsireiškė prof. Prioult: atėjęs pasitikrinti, ar aš vis dar čia („toujours avec nous"), t. y. neišvežtas.

Birželio 17

Man nesant buvo užėjęs Jonas. Tad su juo viskas tvarkoj. Atrodo, kad žmonių medžioklė sustojo. Daug kas dabar eina į geležinkelio stotį ieškoti savo artimųjų, sugrūstų, kaip pasakoja, į gyvulinius vagonus (jeigu dar neišėję). Kiti važiuoja net į Naująją Vilnią. Umbrasas sako, kad kažką iš Krėvės šeimos suėmę išvežimui.

Birželio 20

Algis Z. gerą pusvalandį entuziastiškai dėstė savo žadamo rašyti romano planą, kartais nusileisdamas iki smulkiausių detalių. Pagrindinis personažas, savaime aišku, – jis pats: kažkas tarp Sanino ir Ivano Karamazovo su Čechovo rezonierių priemaiša. Nuo dar smulkesnių detalių išgelbėjo skambutis: už durų laukė neįprastai rūstus ir išbalęs Sruoga.

Susirasti ką nors (plačiau) apie „groupe de Coppet“ ir apie „ideologą“ Destut de Tracy.

Birželio 22

Rytą bendrabutyje panika. Visi bėga laiptais žemyn. Bėgu ir aš. Sporto salėje radijas transliuoja Molotovo kalbą iš Maskvos. Karas. Vokiečių kariuomenė įsiveržusi į Sovietų Sąjungos teritoriją. Neilgai trukus pirmieji lėktuvai virš Vilniaus ir pirmos bombos. Bendrabučio vadovybės įsakymas visiems eiti į slėptuvę. Naujai ateinantys į slėptuvę atneša vis naujų gandų: vokiečiai užėmę Kauną ir pan. Staiga pasirodęs poetas K. Ž. iškilmingai praneša, kad Raudonoji armija ne tik kad atmušusi priešą, bet perėjusi į kontrataką ir jau artėjanti prie Karaliaučiaus.

Vakarop, nusibodus sėdėti slėptuvėje, einame į miestą. Mieste ypatingos panikos nematyti. Tik šiek tiek didesnis kariuomenės judėjimas Šnipiškių ir Užupio link. Keliose vietose matosi į dangų kylantys gaisrų dūmai. Einant Gedimino gatve, ties Lietuvos banko rūmais užskrenda vokiečių lėktuvai, ir viena nedidelio kalibro bomba sprogsta preišingos pusės šaligatvyje, apnešdama mus žemėmis, laimingu būdu nė vieno iš mūsų nesužeisdama. Taip netikėtai gavę pirmąjį „krikštą“ ir šiek tiek nusigandę, krapštydami žemes iš ausų, grįžtame namo.

Birželio 23

Šiandien nuotaika esmingai pasikeitusi. Niekas garsiai nebetiki sovietų ginklo pergale. Tiesą sakant, nebėra nė kam. Kalbama, kad Vilnius nebūsiąs ginamas ir kad dauguma valdžios bei partijos aparato vadovaujančių pareigūnų paskubomis išvykę į rytus. Net ir poetas K. Ž., dar tik vakar pranašavęs greitą Berlyno užėmimą, staiga „suvokietėjo" ir dabar visiems entuziastiškai kalba apie žygį į Maskvą. Mačernis pasakoja, kad partizanų rankose esanti Kauno radijo stotis jau paskelbusi laikinosios Lietuvos vyriausybės sąstatą (aš pats dar negirdėjau, nes neturiu aparato).

Gatvėje sutiktas Antanas S. sako girdėjęs, jog Vilnius vis dėlto būsiąs ginamas.

Apie vidudienį triukšmas priešais mano kambarį esančiuose laiptuose. Praveriu duris. Pilna apranga raudonarmietis, net su šautuvu per petį, bendrabučio sargo lydimas, tiesia man kažkokį raštą ir uždususiu balsu beveik rėkdamas sako: „Vam prizyv!" ir apsisukęs nužlega laiptais žemyn. Atlenkęs skaitau: vietos karinės apygardos mobilizacinės komisijos įsakymas nedelsiant vykti į naujokų surinkimo vietą ten ir ten. Tatai mane sukrečia, nes naujoji padėtis dar neperauklėjo mano instinktų. Ir aš, sutramdęs akimirką trukusį kažką panašaus į pareigos jausmą (nors aš jau seniai buvau apsisprendęs į kariuomenę neiti), grįžtu, vis dar šiek tiek sukrėstas ir galutinai nenusiraminęs, į savo kambarį.

Birželio 24 / vakare

Pereitą naktį praleidom (su Algiu Z. ir jo mergaite B. B.) Kalvarijų–Trinapolio apylinkėse (à la belle étoile). Į Vilnių grįžom tik auštant. Gatvėse nė gyvos dvasios. Eidamas per Katedros aikštę visai netikėtai sutikau apsimiegojusį Umbrasą. Jis man tuoj pat keliais žodžiais apibūdina militarinę situaciją: mieste nesą nė vieno kareivio; vieni pasitraukę, kiti dar neatėję. Kaip tik tuo metu iš Pilies gatvės išniro būrys greitai važiuojančių vokiečių motociklistų, kurie, momentui stabtelėję ties Katedros fasadu, pilnu tempu nulėkė Gedimino gatve Žvėryno link.

Dešinėje Tauro gatvės pusėje, šiek tiek įkalniau namų, kuriuose gyvena Krėvė, Putinas ir Sruoga, gulėjo negyvas raudonarmietis su naujitėlaite leitenanto uniforma.

Bendrabutyje nenusirengęs kritau į lovą ir kokias 5 val. miegojau kaip užmuštas. Popiet ėjau į Universitetą – tik pasėdėti, pabūti su knygomis ir pabandyti atgauti paskutinių dienų įvykių chaose prarastą minčių bei pojūčių pusiausvyrą ir suvokti, *kas iš tikrųjų įvyko*.

Birželio 26?

Atrodo, kad vokiečiai (kaip ir tinka išvaduotojams) netrukus mus išvaduos iš nerūpestingo gyvenimo bendrabutyje. Sporto salė, skaitykla, dalis pirmojo aukšto ir kai kurios kitos patalpos jau užimtos. Bendrabutis būsiąs paverstas viešbučiu pravažiuojantiems Wehrmachto karininkams. Mergaites perkelsią į buvusį Augustijonų vienuolyną Augustijonų gatvėje. Vyrams teksią pasirūpinti patiems.

Kad nereikėtų galvatrūkčiais nešdintis, žadu rytoj iš pat ryto visus sunkesnius daiktus (knygas, žieminius rūbus, maisto atsargas) nugabenti pas Romanistikos seminaro sargą Julių.

Birželio 29?

Iš namų jokių žinių, nes nei paštas, nei kitos susisiekimo priemonės vis dar neveikia. Laikinai gyvenu pas Vincą Kazoką ir Mykolą M. (Pilies gatvės kieme). Galėčiau ir ilgiau taip gyventi, jeigu ne tas nelemtas totorius (buto šeimininkas), kuris kiekvieną dieną mane iškolioja, tam reikalui panaudodamas visą, tarp kitko, labai platų, lenkų kalbos plūstamųjų žodžių repertuarą. Užtat jo duktė man labai palanki.

Liepos 2

Su Vytautu M. ir Kaziu U. pas Sirijos Girą į Rytus pasitraukusių jo tėvų bute prie Čiurlionio gatvės, kur randame ir simpatiškąjį Leoną Šeiną. S. G. su jam tipingu vaikišku naivumu svarsto savo visiškai naują padėtį, klausdamas, ar galėtų

prie jo prikibti (parašęs gal kokią dešimtį bolševikiškų eilėraščių, tai esą ir viskas). Aprodo neperištaigingiausią butą, nuveda į tėvų miegamąjį, kur virš lovos kabo Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas, biblioteką (taip pat neperturtingą), kietai įrištus Maironio laiškus. Jis visiškai toks kaip savo eilėraščiuose: lyg gyventų žaisdamas ir tarsi ant rimto ir nerimto pasaulio ribos; savo judesiais gerokai primenąs iš fanerinės lentelės išpjautą žaislą.

Liepos 6

Netikėtai atvažiavo Adolfas (manęs ieškoti). *Hosanna*! Namuose visi gyvi ir sveiki. Jonas iš kažko sužinojo, kad Petras iš Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo išėjęs *gyvas*, nors ir nelabai sveikas, ir dabar esąs arba jau Telšiuose, arba kur nors pakeliui.

Liepos 9

Vakar iš Kauno grįžęs Antanas S. pasakoja Gedimino išvežimo aplinkybes (jam apie tai papasakojęs Č. G.). Jį ir visą jo šeimą užklupę visiškai nepasiruošusius – vos spėję pasiimti tik po kelis reikalingiausius daiktus.

Liepos 31

Pagaliau susiradau kambarį. Iš tikrųjų jį man surado Vyt. Paulauskas (Montvilo 13, pas lenkų istoriko Brenšteino (Brensztejn) našlę, tame pačiame bute, kur ir jis gyvena). Kambarys gan erdvus, aukštas, su dideliu vynuogėmis apaugusiu langu, kurio apšvietime ir bendroje atmosferoje yra kažkas iš Stifterio *Nachsommer*. Prieš tai buvau gavęs kitą, žymiai didesnį ir prašmatnesnį (Gedimino gatvėje), iš kurio po trijų dienų turėjau pabėgti, neatlaikęs koncentruotos blakių atakos.

Nemeikščiai
Pirmadienis / Rugpjūčio 11

Laiškas iš Edeno:

Aš jau antra savaitė Nemeikščiuose. Pirmas jausmo objektas staiga mane atitraukė nuo pasaulio, išrovė iš gamtos,

paversdamas savotišku žiūrovu, nebe dalyviu, medžiojamuoju, nebe medžiotoju, atimdamas gamtinį plėšrumą. Nors vis dar beveik visas dienas praleidžiu vaikščiodamas miške arba tykodamas su kilpa tarp viksvų gulinčios žalios lydekos, savo ruožtu tykančios grobio ir savo plėšrume nebepastebinčios pavojaus, aš visa tai darau mechaniškai, tarytum tik atlikčiau instinkto diktuojamo ritualo judesius, ir dėl to iš tiesų esu labiau panašus ne į medžiotoją, bet į auką. Aš pradėjau klausytis varpų skambėjimo atsietai nuo to, kodėl ir kam jie skamba; žiūrėti į saulėleidžio spalvas be ryšio su tuo, kokią dieną jos pranašauja rytojui; klausytis vėjo ūžimo ir lietaus šniokštimo, nebesiedamas su žala arba nauda ūkio darbams ir javams. Naktys man tapo paslaptingos tamsos pilna erdve, glostančia ir dirginančia pojūčius. Mano intelektualizmas ir protinė disciplina pasidavė beveik be kovos, ir aš galvoju: kaip gera pasiduoti. Tatai, tarp kitko, liudija ir mano lektūra: *Adolphe* ir *Le blé en l'herbe* (šio paskutiniojo dar nepradėjau).

[...]

Užėjusi pas mus A. sėdi kieme ant suolelio, sudėjusi rankas tarp kelių ant išblukusios melsvos suknelės, arba stovi duryse, atsirėmusi staktos ir įkypai žiūrėdama į grindis.

[...]

Jau kinko arklį važiuoti į miestą, tad turiu baigti, kad suspėtų į paštą.

P. S. Į šį mano laišką gali ir neatsakyti, nes aš rašau daugiau sau negu Tau. Parašysiu ir vėl, nelaukdamas atsakymo.

Rugpjūčio 19

Kaltės ir nekaltumo jausmas: abu lygiai pavojingi, nes abu veda į prievartą. Ar ne gėda gyventi, ar ne gėda bejėgiškai tylėti, kuomet kiti mano ir tavo – niekieno – neginami miršta?

Rugpjūčio 24

Es waren zwei Königskinder...

Aš esu vienas iš tų karaliaus vaikų. Mus skiriąs vanduo per gilus ir per platus.

Rugpjūčio 28

Thomas a Kempis sakosi niekur neradęs daugiau ramybės negu miškuose ir knygose.

Rugpjūčio 29

Grįžtant iš miško mus pagavo nepaprastai stiprus lietus. Prilipusi prie kūno suknelė veržė tavo pečius, krūtis ir liemenį. Tu jauteisi lyg būtum nuoga, ir aš nežinojau, kur žiūrėti ir ką tau sakyti.

Le Traité du Narcisse ir *Le Voyage d'Urien*.

Trečiadienis / Rugsėjo 3

Friedrich Schlegel: *...die höchste Schönheit, ja die höchste Ordnung ist denn doch nur die des Chaos... Aus der Liebe und Chaos muss die Poesie abgeleitet werden.*

Novalis: *Die Welt muss romantisiert werden... Die Philosophie erhebt die Poesie zum Grundsatz...*

Rugsėjo 6

Tikėdamasis, kad dar kažkas ateis, atidarau (turbūt jau paskutinį kartą šįmet) visas duris ir langus. Margas dar nenuimtos žvirblių baidyklės kaklaraištis plakasi vėjuj. Nebėra nieko, kas čia mane laikytų... Bet iš tikrųjų viskas mane čia laiko, nes tai yra mano gyvybinė erdvė, kurios syvais aš gyvenu, kuria kvėpuoju; nes ji „trägt die Farbe meines Herzens", nes kur tik bepažvelgtum, visur „liegt eine Freude begraben".

Nemeikščiai
Sekmadienis / Rugsėjo 7

Pernykštis [...] laiškas, kurį man šiemet labai sunku skaityti. „Sekmadienį bažnyčioj melsdamasi tik kartoju ir kartoju: Viešpatie, be jo aš ir tavęs negaliu mylėti. Po to einu viena namo. Visur ir visada viena ir viena."

Trečiadienis / Rugsėjo 10

Die Welt kann nur durch die gefordert werden, die sich ihr entgegensetzen.

Rugsėjo 14

Atsisveikinimo išvykstant liūdesys, – viena subtiliausių džiaugsmo formų, – džiaugsmas, kuris niekad neišsenka. Dėl to mane dažnai apima noras atsisveikinti dėl atsisveikinimo ir išvykti dėl išvykimo, nors ir neturint kur.

Rugsėjo 16

Aš esu turbūt egoistiškiausias žmogus pasaulyje, nes mano žinojimo troškulys yra grynai egoistiškas. Aš noriu žinoti dėl paties žinojimo, vienas, sau, ne dalintis žinojimu, bet mėgautis. Mano „tikslas“ ir „siekimas“ yra augti ir stiprėti niekam nematant ir netrukdant, išdidžioje savo vienatvėje. Taip aš turėčiau išauginti arba turėtų išaugti ir mano poezija, – viena, nepaliesta ir nesutepta. Kiekviena kaina saugotis viešo gyvenimo pagundos, nes viešuma yra perlų (savęs) švaistymas kiaulėms (*margaritas ante porcos*).

Vis atidėlioju grįžimą į Vilnių, nes niekad niekur nebuvau taip arti savęs ir toks pilnas iki kraštų, toks ištikimas sau, toks su niekuo nesukeičiamas kaip čia.

Rugsėjo 19

Pesimizmas: nusikaltimai, deja, gyvena ilgiau negu geri darbai. Nuobodulys: vienatvėje – nuostabi ir nepakartojama dvasios būsena, gyvenimo versmė ir poezijos šaltinis. Piktybinis, sielą džiovinantis ir dusinantis nuobodulys atsiranda ir kankina tik tarp žmonių. Gamtoje ir vienatvėje nuobodulys iš viso neegzistuoja. Todėl kas nori laisvai ir vaisingai gyventi, teneieško draugų, tegu gyvena vienas ir niekad nieko neįsileidžia į savo sunkiai išsikovotą vienatvę.

Raudoni vyšnių lapai ant tako ir vėjas liepose.

Iš vasaros liko tik Tavo skruzdėlėmis trenkianti balta nosinaitė.

Vilnius
Rugsėjo 27

Aš jau Vilniuje. Ir vėl prasidėjo karas. Pirmas Gedimino gatvėje akimis sutiktas žmogus buvo einantis pasivaikščioti senyvas dailiai pražilęs vokiečių generolas. Taip, *generolas!* Nemeikščiuose tebebuvo taika, ir aš gyvenau amžinoje taikoje su viskuo. Dabar jaučiuosi tarsi išmestas naujoje realybėje, – kaip sapne, iš kurio visomis jėgomis bandai nubusti, bet niekaip negali.

Spalio 15

Grįžau prie knygų, kurios man dabar atrodo vienintelė išeitis, vienintelė *laisvo* gyvenimo garantija. Ieškojau autorių, kurie galėtų mane dar kartą sutaikyti su savimi pačiu. Ir štai jau kelinta diena esu užsiėmęs Marceline Desbordes-Valmore (lig šiol aš žinojau tik jos visose antologijose esantį eilėraštį „Les Roses de Saadi" ir kad ja domėjosi siurrealistai). Užbėgęs į seminarą Algis globėjiškai užjausdamas stebisi: kaip aš galįs skaityti tokias beviltiškas „senienas". Perskaičiau (tikrai ne paskutinį kartą) Džonio atrastąjį *Dominique*. Puiki knyga. Ji ypač patiks visiems tiems, kurie gali gyventi ir vieni. Nereikia nė sakyti, kad ji nesiderina su „dabartinėmis nuotaikomis" kaip ir šie tylūs M. D.-V. žodžiai:

Je suis la prière qui passe
Sur la terre où rien n'est à moi;
Je suis le ramier dans l'espace,
Amour, où je cherche après toi.

Spalio 21

Maniau šios mano dienos *motto* bus: *Laetabor ego super eloquia tua sicut qui invenit spolia multa: aš nieko neturiu!*

Bet neįmanoma pabėgti nuo turėjimo grėsmės.
Nes neturintysis turi daugiau negu turintysis.
Net kankinio kraujas ir žaizdos yra turtas.
Net mirtis. O gal ypač mirtis?

Lapkričio 1

Dieną ar naktį, kada aš tik bepareičiau, mane įleidžia visad geraširdiškai besišypsodama Elžbietka, p. Brensztejnienės ir jos seserų tarnaitė. Jos visos trys ją myli neapsirinkama meile, kaip vienos ir nedalomos šeimos narį. Jos visos augo kartu, bet jai jokiomis aplinkybėmis neleista nešaukiamai ateiti į savo ponių saloną, ir ji gyvena savo mažytį gyvenimą ankštoje virtuvytėje, ten miega, valgo ir garsiai meldžiasi, nesirūpindama rytdiena ir gerai žinodama, kad ji niekad nebus apleista, kad tai jos namai ir prieangis į dangų. Tokia yra saugaus „antraeilio žmogaus" gyvenimo kaina.

Skaityba: Sainte-Beuve (iš *Causeries du lundi*); Madame du Deffand (jos ir apie ją).

Lapkričio 14

Smulkus diplominio darbo planas (kuris dar turės būti aprobuotas). Dabar gailiuosi, kad nepaėmiau kietesnio riešuto, kurio „įkandimas" būtų buvęs naudingesnis man pačiam (Valéry, Proust, o gal net Gide; Baudelaire arba Mallarmé). Man buvo pasiūlyta Joseph de Maistre (L'Idée de l'absolutisme dans les *Soirées de Saint-Pétersbourg* de Joseph de Maistre) ir Mérimée (lietuviški motyvai jo novelėje „Lokis"), tada aš oportunistiškai pasirinkau Loti.

Penktadienis /Lapkričio 28

Parėjęs namo iš šalto seminaro ir žadėdamas šįvakar niekur nebeiti (viskas atrodo taip tolima ir svetima), atsiverčiau senokai nebepaimtus į rankas Putino *Kelius ir kryžkelius*. Perskaičiau „Nerandamai", „Plaštakei", „Saulėleidžio kely", „Pakvipo žemė", „Tavęs nebėr", bet šią lapkričio santėmio valandą kažkodėl beveik apsėdamai įstrigo pirmoji „Lūkesio" strofa:

Ar tu žinai, kad šiandien aš tavęs taip laukiau,
Jog nykau be tavęs ir gyvenau tavim,
O begalinės valandos, kaip amžiai, slinko,
Ir skausmo gėloj keitės mintys su mintim.

1942

Vilnius
Be datos

Pagaliau baigiau studijas, t. y. išlaikiau valstybinius egzaminus, per kuriuos nedaug teturėjau progos išsižioti: vos pradėjus atsakinėti į Egzaminų komisijos pateiktus klausimus, mano profesorius ir vyriausias egzaminatorius Monsieur Albert Prioult tuoj pat pertraukdavo ir atsakymą (gėrėdamasis savo iškalba) tęsė jau pats, man tik retkarčiais spėjant įterpti kokį nors pritariamąjį trigrašį. Kiti komisijos nariai nėmaž nesijaudino, nes, nemokėdami prancūziškai, vis tiek nieko nesuprato.

Dėl to, aišku, neverta jaudintis. Bet blogiausia, kad aš, baigęs, nesijaučiu nė per nago juodymą gudresnis negu prieš tai – kaip Faustas. Iš tikrųjų dabar, t. y. baigus, atėjo laikas pradėti mokytis.

Nemeikščiai
Liepos 14

La Princesse de Clèves. Didžiausiam savo paties nustebimui, šį ilgą laiką vadovėliniu siaubu laikytą Madame de la Fayette romaną perskaičiau beveik vienu ypu, sustodamas tik pavalgyti, ir jis mane žavėte sužavėjo, ypač savo blaiviu stilium ir jo herojės principingumo tragika (kaip Corneille'o tragedijose). Nejaugi aš taip beviltiškai „subrendau"?

Todėl savo charakterio išbandymui žadu kibti į Madame de Sévigné *Laiškus*, kuriuos, kaip doras romanistas, seniai

turėjau būti perskaitęs. Ir galvoju: dabar gal net Dobilo *Blūdas* nebebūtų toks siaubas.

Liepos 27

Su tokiais pat gerais norais bei intencijomis, t. y. norėdamas reabilituoti vadovėlinės konsekracijos „sukompromituotą“ kitą XVII a. prancūzų literatūros šedevrą, perskaičiau, tik jau ne vienu ypu, Jeano de La Bruyère'o *Caractères* (pirmąkart ištisai). Įdomi knyga. Deja, manyje ji nerado tokio *gyvo* atgarsio, kokį paliko *La Princesse de Clèves*. Taip man ir nepavyko jos išvaduoti iš vadovėlių nelaisvės.

Iš keturių atostogoms parsivežtų iš Vilniaus knygų dar lieka La Rochefoucauld *Maximes* (kuriai nereikia jokių bandymų) ir jansenizmo istorijos I t. (Gazier).

Vilnius
Trečiadienis / Spalio 7

Eidamas per Lukiškių aikštę nusipirkti laikraščio pirmą kartą šįmet pajutau, kad jau šalta. Visi praeiviai buvo įsisupę į paltus ir į save. Tik pravažiuojantys fronto kareiviai tebevaikščiojo vienais mundurais. Tatai mane tarsi sugėdino ir privertė atsisagstyti. Ties buvusia *Zacisze* sutikau priešais atžingsniuojantį V. S. G., bet jis praėjo neatpažinęs, tiesiai žiūrėdamas į akis ir nieko nematydamas.

Šeštadienis / Spalio 31

Visiškai netikėtai ir pačiu paskutiniu momentu gavę bilietus su Vytautu P. ėjome į *Noros* premjerą. Sukrečiančiai įspūdingas spektaklis, ypač po neperseniausiai matytos Antano Škėmos režisuotos *Lopšinės*, nors mano skoniui gal ir kiek per daug įprastai realistinis, per daug „gyvenimo“ ir per maža „teatro“. Kaip ten bebūtų, Juknevičius yra Juknevičius. Ypač gera buvo pagrindinių personažų trijulė: Helmeris (Henrikas Kačinskas), Nora (Monika Mironaitė) ir Dr. Rankas (Juozas Palubinskas). Grįžus namo (sėdėjome ne kartu) V. P. prisipažįsta verkęs.

Lapkričio 4

Stendhalio posakį: *Je ne crains que ce que j'estime* aš pakeisčiau į *Je ne crains que ce que je n'estime pas*. Rašant šiuos žodžius grįžta į galvą kažkieno mintis, kad *talentas nesąs atlikimas, kaip kūnas nesąs šokis.*

Lapkričio 10

Argumentas (contra), kad religijos, kaip ir Dievas, esą žmogaus fantazijos padariniai, mano galva, kalba greičiau už negu prieš. *Viskas* išgalvota, *viskas* žmogaus fantazijos sukurta – civilizacija, kultūra, pasaulis. Net ir aš pats esu išgalvotas.

Lapkričio 17

Ponia B. H. visai netikėtai padovanojo dvi Jano Vermeerio van Delfto reprodukcijas (*Mergaitę su perliniu auskaru* ir *Delfto gatvelę*), prieš pat karą jos atsivežtas iš Vokietijos ar Olandijos. Kokie nuostabūs turėtų būti jų originalai (abu Olandijoje)!

Pirmadienis / Lapkričio 23

Buvau nuvažiavęs į Kauną. Trim dienom. Pirmąkart nuo 1939 metų. Pirmas įspūdis: nepalyginamai daugiau vokiečių. Sustojau pas Vincą. Praėjau pro paskutinę savo gyvenvietę Mateikos gatvėje. Po to buvau besiryžtąs trenktis į Šančius aplankyti pirmosios savo gyvenvietės šiame pirmajame mano mieste, bet kadangi iš Nemuno pūtė labai šaltas vėjas, tepasiekiau geležinkelio tiltą ir pro Karmelitus grįžau atgal.

Antrosios dienos vakarą (šeštadienį) Vincas mane nusivedė į „intelektualų sambūvį" erdviame ir dailiai apstatytame Aukštaičių gatvės bute (kas jo šeimininkas – taip ir nesužinojau), kurio centre švietė Maceina, *Į Laisvę* redaktorius ir buvęs *Židinio* administratorius bei redakcijos „eminence grise" Virbickas ir šaunusis Antanas Strabulis. Foną sudarė pora dabitiškų kunigėlių ir keletas įvairaus amžiaus moteriškių (žadėjęs ateiti

Girnius, bet, bent mums ten esant, nepasirodė). Buvo kalbama apie poeziją (Rilkę), filosofiją ir kitomis „aukštomis“ temomis, – apie viską kažkaip iškilmingai, su pagarba, beveik rituališkai. Nukrypus į „žemesnio rango“ temas, Virbickas ėmė pasakoti savo redakcinius žygdarbius: dvikovas su dabartine vokiečių karinės ir civilinės valdžios cenzūra; kaip jis 1938 ar 1939 metais *Židiny* „prastūmęs“ Radausko eilėraštį „Girtuoklis grįžta namo“, kurio kai kurie „rabinai“ nenorėję praleisti etc.

Apskritai imant, buvo nuobodoka. Išėjom pirmieji.

1943

Vilnius
Birželio 24

Birželis eina į pabaigą, o aš vis dar Vilniuje.

Vilnius, po kurį dabar klaidžioju vienas, gražus kaip niekad, gal todėl, kad birželio šviesa, ypač rytais ir popietėm, taip tinka jo sienom. Net ir karas kažkaip nutolęs, tarytum vyktų kitoje realybėje ir Gedimino gatvės vitrinoje su Rytų fronto žemėlapiu, kuriame smaigstomomis vėliavėlėmis pažymima vis artėjančio fronto linija. Įžambiai kirsdamas Lukiškių aikštę galvojau: kaip greit žmogus prie visko prisitaiko, kaip greit viskas ima atrodyti normalu!

Traukinyje / Birželio 26

Atsisveikinau su šeimininke, kuri, išeinant pro duris, paglostė man galvą ir palydėjo iki vartelių. Gatvėje manęs išleisti atbėgo barzdotas ir keistai panašus į Mykolą Biržišką kaimynės škotiškas terjeras Zagłoba.

Ėjau į stotį tikrai nežinodamas, kada mano traukinys išeina ir ar iš viso aš į jį pateksiu. Dar trumpam sustojau Seminare, kur sudėliojau knygas į lentynas, uždarinėjau langus, prie durų prisegiau įprastinį raštelį, kad grįšiu už 15 minučių, nors grįšiu tik už dviejų mėnesių (ko norėti: karas!).

Su traukiniu išėjo geriau negu tikėjausi, ir dabar be mažiausio rūpesčio sėdžiu vagone prie lango, stebėdamas perono judėjimą (daugiausia kareiviai). Ir ko aš turėčiau rūpintis, kada

visas laikas mano ir kada tikrai nėra skirtumo tarp minutės ir metų! Atrodo, kad greitai pajudėsim, nes [pora išplėštų bloknoto puslapių]. Ilgai tylėjęs ir pagaliau prabilęs mano bendrakeleivis, pasisakęs kas esąs, kur ir ko važiuojąs (į jauniausios sesers vestuves), nelaukdamas mano prisistatymo, ėmė pasakoti savo gyvenimo istoriją, kuri man pasirodė (bet gal aš čia ir klystu) lyg ir kažkur skaityta. [Seka keletas paskubomis (sutrumpintai) užrašytų ir nebeįmanomų iššifruoti sakinių.]

Nemeikščiai
Birželio 28

Namie. Banguojantys rugių laukai ir bičių pilnas oras.

Liepos pradžia – rugpjūčio galas

Vis dar negaliu pilnai pasisotinti „sugrįžimo duona“, jutimu, kad tikrai esu namie, Nemeikščiuose, kad tai Utenos, ne Šv. Jokūbo Vilniuje varpai.

*

Vasaros dienas reikėtų gyventi „su saule“, beveik rituališkai nuo jos užtekėjimo ligi nusileidimo, rytą sutinkant ir vakarą palydint, – kaip mano tėvas ir motina. Priešaušrio tyla kalba. Jeigu gerai įsiklausai ir jeigu moki klausyti, girdi, kaip vaikšto ir kalba prieš šimtą metų anksti kėlęsi šių namų gyventojai.

Bet naktis taip pat yra mano.

*

Skaičiau mamai iš *Raganiaus* (kuris jai labai patinka) ir iš *Sename dvare* (kuris jai išspaudė ašaras).

*

Upėje mus užklupo lietus su didžiausia perkūnija ir permerkė ligi kaulo. Turėjom grįžti, nes po lietaus, ir dar tokio smarkaus, žuvys nebesigaudo. Eidamas šlapias namo galvojau, kad rytą be reikalo palaisčiau daržoves.

Atnešė paštą: laiškai iš Ž. M. ir Dž.

Tiek žodžių šios vasaros dienos ir amžinybės darbotvarkėje.

Tu turbūt per ilgai nebuvai namie; vapsvos tavęs nebepažįsta.

*

Vakar naktį ir vėl buvo užskridę sovietų lėktuvai. Tik vienas pralėkė virš mūsų galvų. Kiti burzgė kažkur į Šnieriškių pusę ir uždegė kelias parašiutines lempas. Atrodo, kad jie kažką mėto. Pasakoja, kad Tauragnų apylinkėse išmėtę didelius kiekius lietuviškų atsišaukimų, net mažo formato eilėraščių knygelę, kurią Utenoje kažkas turįs. Adolfas ją gaus ir atneš pasižiūrėti.

*

Baigiau *Sename dvare* mamai. Ji tuoj atsikėlė nušvitusiu veidu ir pajaunėjusiu žingsniu išskubėjo pro duris. Šįkart *aš* vos nepravirkau.

Tai vėl sapnuosis man serbentų
Nusvirus kekė kruvina...

*

Lėtą vasaros dienos slinktį pakeitė netikėtai atsiradęs Algis Z., – viskas ėmė garsiau skambėti ir suktis padvigubintu greičiu. Jis niekaip nenustygsta vietoje. Žinovo žvilgsniu apžiūrinėja mano knygas. Radęs atverstas brolių Grimmų „Kinder-und Hausmärchen“, algiškai garsiai nusikvatoja. Aš tatai praleidžiu negirdomis. Po to einam Kriūtos skardžiaus atkrantėn šaudyti į taikinį. Taikinys – platokos lentos gabalas su raudonu apskritimu ir pačiame jo viduryje pritvirtintom penkiom kapeikom. Šaudo specialiu sportiniu šautuvėliu, ir tik jie (Adolfas, Stasys ir Algis). Po kurio laiko mėgina ir mane prikalbinti, kad pabandyčiau. Nors ir nenorom, paimu šautuvėlį, atsigulu, prisitaikau (taikinio vietoje matosi tik neaiški dėmė), užsimerkiu ir paspaudžiu gaiduką, ir mano šūvis perskrodžia patį penkių kapeikų vidurį, apstulbindamas juos ir ypač mane patį. Bet savo „žygdarbio“ kartoti nesutinku. Algis, kuris negali savęs įsivaizduoti ne pirmoje vietoje, paskui visą dieną kalba tik apie tai, net man pavėžinant jį į Uteną ir herojiškai besišypsant.

Grįžęs ligi pat sutemų vaikščiojau paupio krūmuose, ieškodamas seno pažįstamo lazdyno, bet iš tikrųjų tik norėdamas atstatyti Algio pasirodymo sutrikdytą vasaros rimtį, vėl įsijungti į savo pasaulio ritmą, į save.

*

Vasara – tavo ant kaktos užkritę plaukai ir saulėje įdegęs plonas rankos riešas...

*

Keli rytai Reymonto *Kaimiečių* žiemos (taip, žiemos!) tome. Laiškai iš I. P., Č. G. ir iš Jurgio.

Pajutęs, kad atėjo laikas, vienu ypu, beveik nesustodamas, tik kartais palikdamas vietos žodžiui, iš atminties juodraščio perrašiau nuo balandžio mėnesio „nešiotąją" šeštąją „Pavasario simfonijos" dalį, pats likdamas tuščias kaip iškraustytas kambarys arba namas, nuogas ir susižeidęs. Aš galiu grįžti laike, vėl tiksliai išgyventi ir pakartoti save, nieko neprarasdamas, o gal net ir laimėdamas. Aš galiu lašas po lašo atgaivinti seniai išdžiūvusį balandžio lietų ir visus tik man vienam tegirdimus balsus, bet man [sakinio pabaiga užlieta rašalu].

*

Atvažiavo Petras su Teodora, ir vėl griežtai pasikeitė visa „būties tvarka". Aš ir vėl grįžau į „pasaulį", ir vėl esu nematomais siūlais pririšiotas prie bendro gyvenimo kankinimų stulpo. Ceremonijose dabar dalyvauju ne aš, bet mano civilizuotas *Doppelgänger* (apsiaviau kojas, užsivilkau geresnius marškinius), labiau *salonfähig* negu aš. Petras sunkiai beatpažįstamas. Provincija jam palaužė sparnus ir pakeitė akių spalvą.

*

De sa grâce redoutable
Voilant à peine l'éclat,
Un ange met sur ma table
Le pain tendre, le lait plat...

*

Einant Šlaitų pievomis, kalbai nukrypus į literatūrą, Petras ima pasakoti apie Miškinį ir Kossu, su kuriais jis apie 1930 metus artimai bendravo. Miškinis buvęs be galo draugiškas, bet kartu pilnas „fanaberijos", dėl mažiausio menkniekio įsižeidžiantis, tikras degtukas. Kossu – amžinai užsiėmęs litera-

tūra, skaitymais, vis dar išsigandęs dėl savo staigaus iškilimo. Mūsų pasikalbėjimą nutraukia nuo kalno šaukiančios valgyti sesers balsas.

*

Vartydamas popierius randu dviejų eilėraščių eskizus iš praeitos vasaros, kurie šįmet man nieko nebesako, nes vasara daug didesnė. Vienas jų vadinasi „Brasta“, bet aš negaliu ja perbristi į kitą krantą.

*

Tuštumos poezija. Namų tuštuma. Laukų tuštuma. Akių tuštuma. Dievo tuštuma. Tavęs ir manęs tuštuma.

Vilnius
[Spalio 17]

Sekmadienis. Palydėjau į Žvėryną D. S. ir Ž. M. Kadangi grįžti namo ir namie nieko neveikti buvo per anksti, užėjau pas Jonus. Ten jau buvo Petras Vaičiūnas, – toks sulysęs, jog man atrodė, kad abu jo žandai netrukus burnoje susilies. Dideliais žingsniais, beveik pabėgomis vaikščiodamas po kambarį ir mostaguodamas rankomis, jis pranašavo greitą bolševikų grįžimą. Šiaip jau nepagydomas optimistas, šįkart jis pilnai pritariąs pesimistui Jonui: „Taip, regėkit, komunizmo maras artėja! Mirties mergelė jau pasirodė!“ ir čia pat lenkiškai padeklamuoja pirmąją „Vaidilos dainos“ strofą.

Spalio 24

Kaip buvo sutarta, Hania mus nuvedė į siauroje, beveik iki langų prikritusioje rudenio lapų gatvelėje (reikėjo briste bristi) esantį privatų antikvariatą. Iš tikrųjų tai jos draugų iš Varšuvos butas, kuriame pardavinėjamos jų pažįstamų sunešamos knygos lenkų (daugiausia), prancūzų, rusų ir vokiečių kalbomis. Duryse mus sutiko labai mandagus šeimininkas ir didžiulis vilkinis šuo. Jis mus tuoj pat nuvedė į knygomis užverstą kambarį antrame aukšte ir ten paliko vienus. Knygų

buvo tikrai daug, beveik visos naujos. Jų gausa man atėmė apetitą, ir aš nusipirkau tik keturias nedideles knygeles: Pawlikowskos *Surowy jedwab,* Achmatovos *Belaja staja,* André Gide'o *Paludes* ir Paulio Valéry *Album de vers anciens.*

Nemeikščiai
Gruodžio 27

Šventės buvo liūdnos ir nedarnios. Namie buvo kažkas ne taip, nors ir be jokios regimos priežasties. Viskas skambėjo minoriškai, net ugniakuro liepsna. Visi judėjo lyg ant pirštų galų, tarsi bijodami kažką prikelti. Naktį aiškiai girdėjau klabenamas langines, nors jų seniai nebėra (jas nuėmė, kai dėjo naujus langus). Gerai atsimenu, kaip mama verkė, matydama jas sumestas į krūvą kieme.

Kūčių dieną nusiėmiau nuo aukšto senas namų darbo pašliūžas, sutaisiau nutrūkusius dirželius ir ėjau slidinėti. Bet ir čia man nelabai sekės. Besileisdamas nuo kalno nespėjau aplenkti vėjo nugaląstos pakilumos ir krisdamas smarkiai susitrenkiau dešinį kelį. Bet namo negrįžau iki pavakarių. Buvo gera beveik aklai blūdinėti po laukus, pasinėrus šios ir visų praėjusių žiemų vienatvėje. Atmintyje sniegas niekad neištirpsta.

Parėjęs radau [seka keli dėl nuo drėgmės susiliejusio rašalo neįskaitomi sakiniai] ir prisiminiau R. S., nuo kurios šypsnio tirpdavo sniegas, nustodavo lyti.

Gruodžio 31

Lauke ima snyguriuoti. Atrodo, ne sniegas krinta, bet tyla. Sniegas uždengia ir nutildo viską už manęs ir manyje. Bet įėjusi sesuo grąžina į realybę: reikią pakapoti malkų vakarui ir rytdienai, nes galį užsnigti. Keliuos ir einu.

1944

Vilnius
Sausio 1

Motto 1944 metams:

Nicht lange durstest du noch,
verbranntes Herz!
Verheissung ist in der Luft,
aus unbekannten Mündern bläst mich's an,
– die grosse Kühle kommt...

Šeštadienis / Vasario 12

Vokiečiai traukiasi visu frontu. Šiaurėje Leningrado apsupimas pralaužtas, ir Lietuvai grėsmingiausias frontas dabar eina maždaug Novgorodo–Senosios Rusios–Cholmo–Vitebsko–Oršos linija. Viduriniame ruože beveik visos atsitraukimo kovos vyksta jau šiapus Dniepro. Pietuose sovietų armijos veržiasi prie Bugo. Padėtis frontuose keistai primena 1941 metų vasarą, tik šįkart rusų naudai. Bet Vilniuje dar niekas dėl to per daug nesijaudina.

Deja, ta fatalistinė ramybė yra apgaulinga. Gera negalvoti apie pavojų ir atidėlioti rytdienai. Bet atrodo, kad neilgai trukus mums, visai mūsų tautai, vėl reikės išmokti vilku arba lape ilgus metus gyventi tautos be valstybės gyvenimą ir bandyti išlikti.

Išvargintas tokio galvojimo, einu pas V. P., kuris, girdžiu, ką tik parėjo iš miesto. Jis kiekvienoje padėtyje moka surasti žodį „širdies paguodai“.

Vasario 17

Algis Z. vakar mane su reikšminga mina paklausė, ar aš nenorįs susipažinti su LLA vadu „Seniu“? Aš sutikau, bet pagalvojau: na ir konspiratorius! Sutemus jis mane nusivedė, kažkodėl vis eidamas pasieniais, į vieną Didžiosios gatvės kiemą, liepdamas jo neatsiminti. Ten užlipome į antrą aukštą ir sustojome prie tamsaus koridoriaus gale esančių durų. Prieš įeinant jis man davė paskutines instrukcijas: kad neklausinėčiau apie pogrindinę veiklą, neminėčiau jokių vardų etc. Sutartinu būdu pasibeldus, duris atidarė... ir aš vos neiškritau iš batų: tai buvo senas mano pažįstamas iš Kauno laikų K. V. Jis ir tada laikėsi taip, lyg priklausytų kažkokiai slaptai organizacijai. Kadangi aš nesijaučiau esąs gimęs konspiratorius, tai jie nė nebandė manęs užverbuoti. Bet grįžtant Algis buvo nepatenkintas, kad viskas taip nepaslaptingai baigėsi. (P. S. 1996: Man tik dabar, perrašant, pirmą kartą ateina į galvą, kaip neprotinga buvo *tada* visa tai užrašyti.)

Kovo 1

Su Džoniu Jonynu pas p. Sruogienę. Jau radome Dr. Nemeikšą, dainininkę Beatričę G. ir dar kažkokią senyvą ponią, kurios pavardės neįsidėmėjau. Kalba šokinėjo nuo vienos temos prie kitos, bet vis nejučiomis grįžo prie visų pasąmones užgožusios antrojo bolševikų atėjimo grėsmės. Kiek vėliau atsirado Jurgis, ir mes visi trys su Dalia išėjome pasibastyti po sunkiai pavasarėjantį Vilnių (duryse sutikdami vėju įskubantį Kazį Borutą). Mūsų pasikalbėjimas (jei neskaityti Jurgio pasakojimo apie *Marijanos kaprizų* statymo rūpesčius) nebebuvo toks mirtinai rimtas. Vilniaus gatvėse sunku neužsimiršti ir neatsipalaiduoti. Grįžau lyg nebe į savo namus.

Temstant iš juodraščio perrašiau septintąją „Pavasario simfonijos“ dalį ir naują šeštosios dalies paskutinės strofos variantą.

Kovo 7

Printemps, tu peux venir!

Kovo 11

Kovo mėnesio *rêveries*. Fantastiški emocijų *qui pro quo*. Atsiminimai. Ilgesys gyventi tuštumoje tarp šio pasaulio triukšmo ir džiaugsmo turėti kur pareiti.

Kovo 19

Visu būriu (Kazys U., Juzė, Pranutė, Gediminas, Paulius, Mamertas I. ir aš) ėjome į dailės parodos atidarymą. Viduje jau buvo po oficialiosios dalies, bet vis dar baisus ermyderis: nemaža valdiškų fizionomijų, uniformų; vienų dailininkų gal koks šimtas. Prie paveikslų sunku buvo prisimušti. Man ypač patiko Viktoro Vizgirdos *Šienapjūtė Višakio Rūdoje* (prie jos stovėjo pats autorius, savo fizionomija primenantis didžiulėmis nejudančiomis akimis vabalą) ir Antano Gudaičio *Senasis Vilnius*.

Išėjau anksti, apsisprendęs ryt ar poryt vėl ateiti.

Kovo 24

Vėl parodoje (po penkių dienų). Galerijose nė gyvos dvasios: kažkaip įspūdingai tuščia. Vadovu pasisiūlė pabūti („kaipo vieninteliam lankytojui“) netikėtai pasimaišęs ir mane užkalbinęs pats Dailės muziejaus direktorius Adolfas Valeška. Vedžiodamas po sales ir aiškindamas išstatytus darbus jis sudėliojo visai kitus akcentus negu manieji, ir aš parėjau namo šiek tiek suglumintas.

Gegužės 5

Vakarykštės Alfredo de Musset *Marijanos kaprizų* (orig. *Les caprices de Marianne*; lietuviškai gal geriau būtų *Marijanos įgeidžiai*) premjeros Vaidilos teatre įspūdžiai: mūsuose neįprastas lengvumas ir grynai teatrinis, antirealistinis, antistanislavskinis medžiagos traktavimas. Neperaukščiausio lygio (išskyrus M. Lemešytę) aktoriai, mano didžiausiam nustebimui, nevaikščiojo scenoje lyg klimpdami į žemę, kaip mūsų teatruose įprasta, bet gal net šiek tiek pakilę (tikras stebuklas!) virš jos.

Visus, kiekvienu atveju mane, nustebino Antanas Rūkas (Octavio). Šio gerokai mėgėjiško provincijos „artisto“ tipo aktoriaus transfigūracija buvo tiesiog stulbinanti: galėjai pagalvoti, kad tai ne tas pats žmogus. Tatai, be abejo, pareikalavo iš režisieriaus (J. Blekaičio) daug atkaklaus darbo, takto, kantrybės, na ir žinojimo, ko nori ir kaip. Triskart valio *Marijanos kaprizams* ir Jurgiui!

Laiškas iš namų.

Gegužės 9

Aš nežinau, kas yra būti laimingam, nes aš žinau tik kaip kiti yra laimingi arba nelaimingi. Aš tik esu. Todėl aš nenoriu būti laimingas: aš noriu būti.

Gegužės 14

Ah, que ce temps est long à mon impatience!

Gegužės 21

O. nukopijavusi atsiuntė mano prieš tris metus padaryto įrašo durų staktoje (ar aš dar atsimenąs?) žodžius:

Tu buvai kaip paukščiukas, spurdantis rankoj,
Vidudienį užbėgus nuo lietaus senon bažnyčion,
Ir kaip strėlė, karaliaus paleista iš lanko,
Pataikiusi į širdį man netyčia.

Birželio 9

Mano patriotizmas. *Lietuvai* aš negaliu būti nei neutralus, nei objektyvus, nes tai mano oras, kuriuo kvėpuoju, mano kūnas ir kraujas. *Lietuviams* aš *stenguosi* būti objektyvus ir bešališkas, tik tiek. Toks yra mano patriotizmas.

Birželio [11]

Puota maro metu pas Jurgį, Stepono gatvėje. Džonis Jonynas, Antanas Rūkas, Kiznis, Zaskevičius, Hania, D. R. ir aš. Nuotaika – lyg gedėtumėm kažko, lyg kažkas svetima jau sė-

dėtų su mumis už stalo. Šeimininkas, tarsi norėdamas pakelti savo svečių ūpą, deklamavo „Šagane, ty moja Šagane“, jau šiek tiek „paėmęs“ Rūkas bandė skaityti „Jogailos monologą“, bet niekas „nesiklijavo“ ir neskambėjo. Greit išsiskirstėme kas sau, lyg nežinodami, ko buvom susirinkę.

Birželio 15

Si l'épine ne pique pas en naissant, à peine piquera-t-elle jamais.

Birželio 17

Pati pavasario orgija, pats žydėjimas ir virš visko kybanti kažkokia fatališka penumbra.

Rytą eidamas Pilies gatve pamačiau iš Aušros Vartų pusės ateinančią ant kaktos krintančiais sulipusiais plaukais ir liūdnai degančiomis akimis Jonę – pilką, kažkaip pernelyg degraduojančiai kasdieniškai apsirengusią, abiem rankom tempiančią prozaiškai kažko prikimštus krepšius. Aš jau buvau beskubąs padėti, bet ji staiga paspartino žingsnius ir dingo artimiausiame skersgatvyje (lyg būtų nuo manęs bėgusi).

Vasarą Nemeikščiuose, skaitydamas jos laiškus, jeigu nieko nebūdavo namie, aš atidarydavau visas duris ir langus ir dainuodavau iš džiaugsmo arba eidavau tarprugės taku į mišką ir ligi vakaro sėdėdavau aukščiausioje šlaito atkrantės pakilumoje, absoliučiai vienas ir absoliučiai laimingas.

Birželio 22

Grįžusi iš miesto mūsų šeimininkė ponia Brensztejn jaudindamasi pasakoja sutikusi buvusį aukštą lenkų kavalerijos štabo karininką, kuris ją perspėjęs (remdamasis „patikimais šaltiniais“), kad per dvi savaites bolševikai pasieksią Minską, o gal net ir Vilnių. Mudu su Paulausku bandome raminti, sakydami, kad tai tik gandai, patys netikėdami, ką sakome.

Bet aš jau seniai išmokau gyventi pavojuje ir dėl to tik dar labiau džiaugtis kiekviena duota akimirka. Sąmonėje sušmėkščiojęs Keturių Apokalipsės Raitelių vaizdas ištirpsta pavasario

vidudienio saulėje, ir aš, galvodamas jau visai apie ką kita, einu į Žvėryną.

Birželio 28

Karo veiksmų „orkestrui“ kaskart vis grėsmingiau artėjant, Vilniuje viešpatauja keistai nereali nuotaika. Žmonės tarytum neteko ryšio su aplinka, pasidarė tylūs ir nekalbūs. Gatvėse praeina vieni pro kitus, įsmeigę akis į kažkokį rūpestį, lyg nieko už savęs nematytų. Miestas pastebimai tuštėja, bet kažkaip apatiškai, be tokiems atvejams būdingos panikos, senka kaip vanduo, nes frontas, galima sakyti, čia pat, kažkur tarp Minsko ir Naujosios Vilnios. Jonas išvažiavo į Kauną. Draugų ir pažįstamų, išskyrus Jurgį, Vytautą P. ir Džonį, kaip ir nebeliko. Prieš porą dienų išleidome p. Sruogienę su Dalia, kurios bandys pasiekti Būgius. Algis Z. tebėra Vilniuje, bet, užsiėmęs kažkokių grandiozinių žygių planavimu, nebesirodo. Paskutinį kartą jį atsitiktinai mačiau viename Domininkonų gatvės kieme, pilname sunkvežimių ir groteskišku įvairių uniformų mišiniu apsirengusių ginkluotų vyrų; jis ten kažką komandavo, kažkam davinėjo instrukcijas. Pamatęs mane, iš tolo pasisveikino, riktelėjo tradicinį „būk šaltas“ ir vėl tęsė man nesuprantamo kariško ritualo pantomimą.

Vasaros imperija pačiame savo galybės zenite. Žydėjime ir žalume nė mažiausios dekadanso žymės. Rytais – gili rasa ir nasturtų kvapas; dieną oras pilnas milijonų nematomų vabzdžių zvimbimo; tik kartais išsiskiria familiarus žiedo taurelėn nusileidusios kamanės kontrabosas, kol jį nematomas dirigentas ir vėl grąžina į vasaros orkestrą. Vakarais iš Neries pakilęs rūkas pamažu slenka į Žvėryno pusę, ir Lukiškių kalėjimas atrodo kaip užburta pilis.

Koks ciniškai išmintingas gamtos abejingumas žmogiškiems rūpesčiams!

Tenudžiūsta mano dešinė, jei aš tave užmirščiau, Jeruzale!

Birželio 29

Rytoj bandysime išvažiuoti į Kauną; Jurgis su savo motina, Džonis, Monika B. ir aš. Buvome nuėję į stotį apsižiūrėti.

Kamšatis gerokai sumažėjusi. Beveik vien tik pravažiuojantys kareiviai. Civiliniai traukiniai sustabdyti. Vokietis gelžkelietis pažadėjo „für eine kleine Spende" prijungti mus prie karinio transporto, dalykiškai nurodydamas, kada ateiti, kur laukti.

Šįryt atsikėliau anksti, norėdamas dar kartą pasibastyti po miestą. Ryto vėsa ir drėgme tebedvelkiančiose gatvėse nebuvo nė gyvos dvasios. Tik retkarčiais kažkur pravažiuojančio sunkvežimio urzgimas ir ritmingai pasikartojančios tolimos kanonados griūtys. Visa Lukiškių aikštė tebebuvo šešėlyje. Tik už Šv. Jokūbo bažnyčios iš anapus Antakalnio kalvų pakilusi saulė nuplieskė skysta ryto migla padengtą Neries tėkmę. Netoli Žaliojo tilto, kitoje upės pusėje, kažkoks žmogus, stovėdamas valtyje, kuitėsi su meškerėmis, ruošdamasis kasdieniniam žvejybos ritualui. „Jei būčiau Nemeikščiuose, ir aš eičiau meškerioti", pagalvojau, nė kiek nesistebėdamas žvejotojo abejingumu „istoriniams įvykiams".

Katedros aikštėje jau buvo šioks toks judėjimas. Pro atdaras didžiąsias duris šmėkšojo kelios klūpančios žmogystos. Bekešo kalno atšlaitės krūmuose rykavo kažkoks paukštis, kurio balsas, man rodėsi, buvo toks savas ir pažįstamas, kaip Juodabrasčiuose. Einant pro Šv. Onos bažnyčią girdėjosi kažkur kažkieno atidaromų sunkių durų ar vartų girgždesys. Iš Bernardinų šventoriaus sena moteris vilko didžiulį ryšulį įvairiaspalvių bažnytinių rūbų, vienoje rankoje laikydama kažkokį labai ilgą pagaikštį, panašų į žvakių gesintuvą.

Teprilimpa mano liežuvis prie gomurio, jei aš prarasiu tavo atminimą, Jeruzale!

Nuo Bokšto gatvės aukštumos žemyn tiesėsi viena nuostabiausių Vilniaus panoramų, kuri prieš penkerius metus mane taip pritrenkė savo mistiniu realumu, – ištisas miškas bažnyčių, tarytum rūsčiai šaukiančių *Tavo apgynimo*; į dešinę – Bernardinų kapinės ir melsvas Belmonto šilas.

Aušros Vartai. Panelės Švenčiausios veido nesimatė. Šv. Teresės bažnyčioje dūsliai ūžė vargonai.

Bandžiau užeiti į Augustijonų bendrabutį. Neįleido. Per anksti. Tad patraukiau į Universiteto pusę. Aikštelė tarp Centrinio pašto ir Šv. Jono bažnyčios buvo pilna sustojusių pailsėti

į frontą žygiuojančių kareivių. Petro Skargos kieme matėsi lauko virtuvės ir dengtas sanitarinis sunkvežimis su dideliu raudonu kryžium viršuje ir šonuose.

Taip praklaidžiojau iki pat vidudienio, tarsi bandydamas išgelbėti nesugrįžtamai praėjusių penkerių metų pėdsakus. Grįžęs namo, kritau į lovą ir išmiegojau beveik iki apyvakarių.

Atsikėlęs mėginau dėtis daiktus. Bet visą laiką kartu su „ką imti?“ ir „ko neimti?“ kankino niekaip neatsiginama mintis: rytoj! O gal dar palaukti? Bet ką aš čia darysiu, vienas pasilikęs? Nebegalėdamas ilgiau ištverti, einu dar kartą pasižvalgyti po miestą.

Kaunas
Birželio 30

Iš Vilniaus išvažiavome be didesnių sunkumų. „Pateptas“ geležkelietis, kaip buvo pažadėjęs, įspraudė mus į atvirą vėžio žingsniu judančio pusiau karinio transporto vagoną, iki pusės prikrautą medinių dėžių ir tuščių brezentinių maišų. Gera buvo važiuoti vasaros naktį po atviru dangum, toli nuo realybės, tik savyje ir su savim. Apie vidurnaktį užskridę sovietų lėktuvai įžiebė „Akermano lempas“, bet bombų nemetė. Traukinį lydėjusio kariškio įsakymu, turėjome bėgti į rasa pažliugusį rugių lauką ir slėptis.

Kauną pasiekėme jau gerokai praaušus. Visi išsiskirstė kas sau, aš gi laikinai apsistojau pas Jonynus.

Palyginus su Vilnium, Žaliakalnis tebėra tikras „ramybės uostas“. Jonynų namuose penatų hegemonija absoliuti. Tatai sakyte sako virtuvės lange melancholiškai zirziančios musės, intymus laikrodžio tiksėjimas ant komodos, neseniai išskalbtų baltinių kvapas ir diskretus stiklų švitėjimas valgomojo kambario indaujoje. Viskas čia „couleur Francis Jammes“:

Il y a une armoire à peine luisante
qui a entendu la voix de mes grand'tantes.

Pats profesorius Jonynas, sūnų su meile vadinamas Patriarchu, lyg niekur nieko darbuojasi sode kartu su karu nesidominčiomis bitėmis, nes dabar kaip tik pats medonešis.

Liepos 1

Sentimentalinė kelionė po miestą. Ilgai nematęs, Kaunas atrodo kažkoks nutriušęs, apsinešiojęs, praradęs anksčiau turėtas dimensijas – kaip po daugelio metų sutiktas ir ligi neatpažįstamumo susenęs žmogus. Nusilupinėję sienos, įdubę šaligatviai, susidėvėjęs asfaltas, pro grindinio akmenis besiveržianti žolė – viskas persunkta provincijos miestams būdingo graudulio ir melancholijos, kurios tiek daug Rytų Europos žydų akyse ir poezijoje.

Aukštaičių ir Kipro Petrausko gatvių sankryžoje, sustojęs praleisti į miesto pusę žygiuojantį vokiečių dalinį su *Grossdeutschland* divizijos insignijomis, netikėtai atsitrenkiu į Kaupą. Einąs pas D. G. Už poros dienų trauksią į Suvalkiją, o iš ten bandysią pasiekti Vieną. Iš jo taip pat sužinau, kad Vincas esąs Sargėnuose ir į Kauną grįšiąs tik ryt ar poryt.

Liepos 4

Šios ir vakarykštės dienos Kaune balansas.

Vincas pagaliau grįžo, ir aš ta proga persikėliau pas jį. Ilgiau pasilikti pas Jonynus, nors ir labai kvietė, būtų buvę nemandagu.

Aplankėme kun. A. Lapę, kuris žada, nežiūrint kas beatsitiktų, pasilikti savo vietoje. Po to gerą pusdienį praleidome Bronės K., visų vadinamos „Kriuka“, ir jos draugių Baleto studijos mokinių kompanijoje. Šįkart ji buvo dar isteriškiau nusiteikus negu paprastai: lakstė po kambarius, nelyginant koks nykštukas Nosis, savo trumpomis ir kreivomis kojelėmis groteskiškai šokinėjo ant sofų, ant kėdžių bei kitokių baldų ir nuolat zirzė kaip neklaužada vaikas, reikalaudama, kad motina tučtuojau pakuotų daiktus ir siųstų ją atgal į Vieną, kur gyvena jos draugė D., „vienintelis tikrai brangus žmogus pasaulyje“, kaip ji nuolat ir nuolat kartojo.

Buvome nuėję į Generalkomisariatą pabandyti gauti leidimus įvažiuoti į Vokietiją. Prie kiekvieno langelio stovėjo ilgiausios eilės norinčių grįžti namo vokiečių kolonistų. Vokietis būdamas, negi bėgsi iš degančio namo, nepaprašęs valdžios

leidimo! *Ordnung muss sein*! Man, kaipo nevokiečiui, staiga šovė į galvą tiesiog genialus planas, kurį įvykdžius, nereikėtų stovėti eilėje, ir kuris, kaip tuojau pamatysime, visu šimtu procentu pavyko. Leidimus išdavinėjančiam valdininkui nuėjus į kambario gilumą ir ten knisantis kažkokioje kartotekoje, nutaisęs pareigūniškai rimtą miną ir užsidėjęs pieštuką už ausies, kad visi manytų, jog aš esu Generalkomisariato tarnautojas, drąsiai priėjau prie langelio, įkišau ranką į vidų ir iš čia pat esančios krūvelės paėmiau gerą tuziną pasirašytų ir antspaudais patvirtintų leidimų blankų. Tik įrašyk savo vardą ir važiuok! Po to, mandagiai atsiprašęs laukiančiųjų, neskubėdamas nuėjau į kitą skyrių, kur manęs laukė Vincas. Iš ten nėrėme lauk, lyg giltinės vejami, ir atsigręžėme pažiūrėti, ar kas iš tikrųjų nesiveja, tik anapus Valstybės teatro, Kęstučio gatvėje, netoli Vinco namų.

Perskaičiau Eichendorffo novelę „Die Glücksritter", pilną vasaros nakties blūdijimų ir paslaptingos girių romantikos:

Es ist ein Klang gekommen
Herüber durch die Luft,
Der Wind hats gebracht und genommen,
Ich weiss nicht, wer mich ruft.

Ypač įstrigo atmintyje paskutinės dvi eilutės. Jos skamba ir kartojasi mano sąmonėje kaip tolimas ir tolydžio vis labiau tolstantis aidas:

Der Wind hats gebracht und genommen,
Ich weiss nicht, wer mich ruft.

Šįvakar namo parėjau šuniškai išvargęs ir skaudančiomis kojomis. Nesant jokių susisiekimo priemonių, visur teko eiti pėsčiomis. O čia dar karšta kaip pirtyje. Namuose vėsu ir ramu. Gera basam išsitiesus lovoje svajoti. Kažkas prie durų. Einu atidaryti. Taškas.

Liepos 6

Lipdamas Kauko alėjos laiptais į viršų pasiveju Bronių Krivicką. Jis čia atsiradęs prieš porą savaičių. Klausiamas apie bendrus draugus bei pažįstamus, jis mažai ką daugiau žino ne-

gu aš. Neišvengiamai užsiminus apie mūsų dabartinę padėtį, jis kategoriškai ir su jam nebūdinga melancholija sako, jog viskas žuvę, niekas nebeturį nė mažiausios prasmės, mums nebesą jokios ateities. Ką darysiąs toliau, dar nesąs galutinai apsisprendęs, bet greičiausiai ryt ar poryt (dar tik turįs pasimatyti su Keliuočiu) bandysiąs grįžti į tėviškę. Vakarai, tokie, kokie jie dabar yra, jo visiškai netraukią. Užlipus į kalną jis pasiūlo užeiti pas netoliese gyvenančius p. Narutavičius. Po trumpo vizito čia pat atsisveikiname.

Liepos 7

Visą dieną užėmė Bronės K. perkraustymas į Sargėnus. Ir tai buvo nepaprastai sudėtinga operacija, savo peripetijomis artimesnė tragikomiškai melodramai negu realybei. Veiksmas prasidėjo isterišku atsisveikinimu su tėvais, kuris, kaip man atrodė, nežiūrint gausių ašarų, pakartotinų apsikabinimų, grįžimų nuo durų bei darkartinių puolimų į glėbį, tebuvo gryna vaidyba, patetiška ir išpūstai perdėta, kaip lėlių teatre. Po šios „linksmosios“ dalies sekė jau visiškai rimtas ir sunkus darbas – daiktų gabenimas prie Neries. Smulkesnius ryšulius nešė „balerinos“. Tualeto reikmenų čemodaną vilko kažkoks nepripažintas devynių menų genijus, liesas, perblyškusiu gavėnios veidu kokių aštuoniolikos metų vyrukas, kurio meteoriškas iškilimas, Bronės tvirtinimu, esąs tik laiko klausimas. Jinai su juo elgėsi be galo familiariai, tarytum jis būtų buvęs jos nuosavybė, čia aprėkdama už neatsargų jos tualetinio čemodano pastatymą ant šaligatvio, čia vadindama įvairiais mažybiniais bei maloniniais vardais. Man teko pats sunkiausias jos mantos objektas – rankinis krepšys su sidabriniu servizu. Ypač daug prakaito išliejome, kol užsikasėme į Žaliakalnį. Ties Savanorių prospektu „nepripažintas genijus“, uždusęs ir galutinai išsisėmęs, dezertyravo, sakydamas turįs muzikos pamoką, kurios praleidimas būtų fatališkas tolimesniam jo talento vystymuisi. Bronei tatai atrodė visiškai suprantama. Ji tik išbarė savo globotinį, kodėl jis anksčiau nepasakęs: aukotis ir rizikuoti ateitim, girdi, nebuvę jokio reikalo... Čemodaną dabar turėjo tempti merginos.

Paskutinis ekspedicijos etapas baigėsi be jokių incidentų. Perkeldinus valtimi Bronę su visa jos manta per Nerį, sutartoje vietoje laukęs ponų Grajauskų atsiųstas su vežimu žmogus nugabeno ją į Sargėnus. Aš pats su „balerinomis" grįžau į Kauną.

Sargėnai
Liepos 9

Ponas Grajauskas pakvietė Vincą „vasariniu ūkvedžiu"; Vincas savo ruožtu pasikvietė mane, ir taip aš atsiradau Sargėnuose. Galėčiau sakyti net „gyvenu Sargėnuose", nes niekur kitur negyvenu. Jaučiuosi kažkaip nejaukiai: svetimas ir tolimas visiems, nelyginant gegužiukas svetimam lizde.

Keliuosi anksti, kai visi dar tebemiega, ir skaitau vokišką Hamsuno *Viktorijos* vertimą. (A. G. savo rezervuotumu bei atokumu šiek tiek primena Viktoriją. Tas pats šaltas akių mėlynumas, tas pats užsisklendimas prieš save. Man besikalbant su ja, nejučiomis atsiranda tolydžio vis ilgesni tylos tarpai. Tuomet ji staiga susiima ir, rašydama kojos pirštu smėly, sako: „Man reikia eiti".) Dieną padedu Vincui ūkvedžiauti. Kodėl gyvenimas negalėtų būti kaip knygose arba svajonėse, kur spalvos, garsai ir emocijos susilieja į nepakartojamą džiaugsmą?

Knygų ir svajonių akimis žiūrint, čia turėtų būti nuostabiai gražu. Namas stovi prie pat Neries slėnio atkrantės. Apačioje – upė; priešais, kitoje Neries pusėje, mėlynas Kleboniškio miškas. Bet iš tikrųjų, t. y. realistiškai žiūrint, viskas atrodo kažkaip nusinešioję arba nejaukiai nuoga. Aplink namus – nei familiariai šlamančių medžių, nei tvorų, nei mistiško builio, nei varnalėšos, tik skurdi, išblukusi perėjūnė žolė – kaip fabrikų kiemuose arba turgavietėse. Kambariuose – jokio intymaus ryšio, jokio švelnaus sąmokslo tarp laikrodžio, langų ir vazonėliuose žydinčių pelargonijų. Durų girgždesys toks kietas, mechaniškas, ir aš beviltiškai bandau visa tai atkovoti iš rūstaus materijos *domaine*. Tarp namo ir gyventojų stovi nematoma, bet aiškiai jaučiama, demarkacijos linija.

Vasaros žalumas šiek tiek apsiblausė. Lapuose ima rodytis gelsvai balzgani tonai. Rugiai nebevilnija, bet guli palinkę prie žemės kaip siena. Ūkvedžiauti mums nelabai sekasi. Dirbti

niekas nebenori ir tik dėl akių ieško šiokių tokių priežasčių atsisakymui, nedrįsdami ar nenorėdami atvirai pasipriešinti, nors jau senokai visiškai aišku, kas bus. Vienintelis žmogus, kuris dar šiek tiek kruta, yra Matvejus, gigantiškų proporcijų karo belaisvis rusas iš Saratovo srities, nepaprastai panašus į Boklevskio iliustruotų Gogolio *Mirusiųjų sielų* Sobakevičių; bet jį labai sunku prikelti. Užlipu ant tvarto, kur jis šiauduose įsirausęs miega, ir bandau pažadinti. Atsikelia, pasiraivo, pasiskundžia bloga savijauta bei diegimu paširdžiuose ir vėl krinta į guolį. Tik man pagraudenus, kad niekuo nekalti gyvuliai alksta ir trokšta, kad vis dėlto reikėtų jiems duoti vandens ir papjauti dobilų, keliasi bambėdamas: „Ir kam man dirbti? Kam? Kas man tie gyvuliai?“ Aš ir pats stebėdamasis galvoju, taigi, kam jam dirbti? Kodėl jis nebėga? Bet jis vis tiek eina, girdo gyvulius ir pjauna dobilus bambėdamas: „Jeigu nebūtų gaila, tai...“

Paskutinė žinia iš fronto: užvakar maršalo Černiachovskio vadovaujamos III sovietų armijos daliniai pasiekę Vilnių.

Liepos 14

Maskvos radijas pakartotinai skelbia vakar įvykusį Vilniaus užėmimą.

Neries pakrantės šlaito krūmuose apsistojo nežinia iš kur atsibastę čigonai. Apdriskę vaikai staiga išniro iš bruzgynų ir ėmė zuiti aplink namus, landžioti po kiemus, po kambarius, po tvartus – visur, kur tik galėjo įsivogti. Vieną tuojau pat nučiupo kažką benukniaukiantį iš virtuvės. Sekdami bėgančio „nusikaltėlio“ pėdsakais suradome jų stovyklavietę. Niekas ten nė nebandė teisintis už vaikus ar juos barti, tik pakvietė vakare pas juos atsilankyti. Dar nespėjus mums grįžti, tie patys čigoniukai jau vėl siautė po kiemą. Kelis kartus pakartotinai sugauti ką nors vagiant ir nuvesti į stovyklavietę, jie tuojau pat vėl grįždavo – kaip žvirbliai į kviečius, nejausdami dėl to jokios gėdos, nekreipdami nė mažiausio dėmesio į pabarimus ar grasinimus.

Mane nuo pat vaikystės traukė ir žavėjo šios daugiau iš knygų bei romansų negu iš tikrovės pažįstamos *tribu prophétique aux prunelles ardentes* buitis, todėl nekantriai laukiau

vakaro. Ponas Gr. patarė neiti – dar galį kas atsitikti. Bet mūsų smalsumas buvo didesnis už atsargumą. Temstant patraukėme į stovyklos pusę, dėl visko pasiimdami su savimi Matvejų, kuris mielai sutiko mus palydėti, pabrėždamas, kad su juo mums nė plaukas nuo galvos nenukrisiąs. Taip ir mes patys galvojome, todėl jautėmės visiškai saugiai.

Mūsų viešnagė mažai ką teturėjo bendra su realybe. Tai buvo greičiau kažkuomet skaitytų ar girdėtų romantiškų *Zigeunergeschichten* rekonstrukcija, tokia įtikinanti, jog aš protarpiais turėjau klausti savęs, ar tik aš čia nesapnuoju.

Stovyklos viduryje liepsnojo laužas, aplink triūsė moterys, taisydamos kažką virti, ir lakstė mums jau pažįstami vaikai. Vyrai tįsojo žolėje, sunėrę rankas po galvomis. Iš viso galėjo būti kokia penkiolika galvų – dvi ar trys šeimos. Mums atėjus, aukštas, nuskusta galva ir dideliais auskarais ir nepaprastai juodais antakiais čigonas, matyt, stovyklos vyresnysis, atsistojo pasitikti. Merginos, tarytum kokiai nematomai rankai davus ženklą, pradėjo tyliai dainuoti. Toji daina buvo kažkoks laukinis, nepaguodžiamas ir nesibaigiantis kūkčiojimas, skirtas aiškiai ne mums, bet sau patiems, savo pačių vienatvei.

Bandymas užmegzti kontaktą ir pasikalbėti su jais nedavė jokių vaisių. Ko nors klausiami, jie ne tik kad neatsakinėjo, bet ir žiūrėjo ne į mus, kažkur pro šalį, į kažkokią tik jiems vieniems težinomą tolumą. Visą vakarą mes pasilikome tik *žiūrovai*.

Vizito atomazga buvo nelaukta ir paslaptinga. Staiga iš upės pusės pasirodė iki šiol nematytas čigonas; nuskustgalvis kažką garsiai riktelėjo, ir visi kaip vienas ėmė paskubomis kinkyti arklius, krauti daiktus ir sodinti vaikus į vežimus. Paklausus, kas atsitiko, jokio atsakymo, tik tie patys žvilgsniai pro šalį, lyg mūsų ten nė būti nebuvę. Per keliolika minučių stovyklos vietoje liko tik ugniavietė ir mes patys, apstulbinti tokios netikėtos spektaklio pabaigos.

Liepos 16 / rytą

Ponai Gr. & B. K., pabūgę kaskart vis grėsmingesnio fronto „urzgimo“, išvažiavo į Suvalkiją. Aš juos palydėjau iki pat Maisto fabriko. Sekančią dieną staiga dingo Matvejus. Matyt,

prisijungė prie apylinkėse vis dažniau pasirodančių pabėgusių sovietų karo belaisvių. Pribrendę rugiai stovi nepjauti. Likome tik mudu su Vincu ir senute virėja. Ji visą dieną triūsia virtuvėje, vesdama su savim nenutrūkstamą dialogą. Kartais ji ima garsiai koliotis, kad visi esą tinginiai, kad ir rytoj reikėsią valgyti... Susipakavome kuprines ir esame „parengties stovyje", kad, reikalui esant, galėtumėm „tvarkingai pasitraukti į naujas pozicijas".

Naktį / prieš užmiegant

Tuoj po vidudienio iš Jonavos pusės sovietų artilerija ėmė apšaudyti Kauno aerodromą. Galėjai sekti netoliese prašvilpiančių sviedinių evoliuciją iki jų sprogimo Aleksote. Prieš pat vakarą kanonada netikėtai nutilo, ir ją netrukus pakeitė taikingas vasaros nakties koncertas. Apie vienuoliktą kažkas pasibeldė į langą. Nuėjau pažiūrėti. Lauke stovėjo vokiečių kareivis, kokių dvidešimties metų šviesiaplaukis jaunuolis su šautuvu per petį ir lūpine armonikėle rankose. Jis mandagiai atsiprašė už sutrukdymą. Pasijutęs be galo vienišas ir norėjęs su kuo nors pasikalbėti. Jis dar kartą atsiprašąs. Kareivio vienatvė dažnai pasidaranti nebepakeliama. Kalbėdamas kartas nuo karto vis papūsdavo į armonikėlę. Tik gerokai po vidurnakčio, atsiminęs, kad turi prisistatyti į savo dalinį, atsisveikino ir dingo tamsoje.

Bandysiu užmigti.

Liepos 19

Paryčiu kažkas norėjo įsilaužti pro virtuvės duris. Tik paklausus, kas ten, tylomis pasitraukė. Rodos, lyg būčiau girdėjęs Matvejaus balsą. Pradaręs langą kelis kartus šukterėjau jį vardu, bet niekas neatsiliepė.

Senutė virėja žiūri į mus ir šluostosi prijuoste ašaras. Laikrodis muša devintą. Laikas dėtis kuprines ir eiti.

Kulautuva,
Tėvų Jėzuitų vila / Naktį iš liepos 19 į 20

Raudondvarį pasiekėm dar gerokai prieš dvyliktą. Šiek tiek atsikvėpę ir užkandę, traukėme panemuniais į Kulautuvą. Ten, Vinco žiniomis, turėjo būti apsistoję Maceinos, Griniai ir Ivinskiai, su kuriais jis būtinai norėjo pasimatyti. Po vidudienio pasidarė nepakenčiamai karšta. Kritome į pavėsį ir, dvylikos tinginių bernų pavyzdžiu, pratįsojome iki pavakarių. Kulautuvoje atsiradome jau sutemus. Man būtų labiau patikę miegoti pušyne, *À la Belle Étoile*, su niekuo nesusitikti, nieko netrukdyti. Bet tas Vincas! Gerai. Kaip nori.

Mus sutiko ir priėmė, kaip sakoma, išskėstomis rankomis. Maceinos, Griniai ir p. Ivinskienė (Ivinskis kažkur išvažiavęs). Pakvietė vakarienės. Ačiū! Valgant pasikeitėme naujienomis: kas, kur, kada, kaip ir kodėl. Tuo tarpu grįžo Ivinskis. Fronto padėtis esanti nepasikeitus. Vokiečiai tebesitraukią, nors ir lėtai. Rusai greičiausiai bandysią atkirsti Kurše tebekovojančios armijos likučius. Kaunas nebūsiąs rimčiau ginamas. Taip maną ir jo sutikti vokiečių karininkai.

Man visa tai atrodo kažkaip svetima ir be galo tolima. Tikrai būtų buvę geriau pasilikti miške su vasaros dangum ir milijonais žiogų, čirškiančių žolėje ir medžiuose, negu klausytis šio armijos biuletenio. Žiogai ir pušys frontu nesidomi.

Butvilonys
Liepos 21

Butvilonyse, pasakius, kas esame, ponai Jonaičiai mus pakvietė, kaip jie išsireiškė, pas juos pavasaroti. Padėkojome sakydami: „Garbė tai rankai, kuri ištiesia vandens stiklą ištroškusiam pakeleiviui ir atšauna durų velkę nakvynės ieškančiam benamiui“, ir pasilikome. Pralinksminti ir sužavėti mūsų retorikos, šeimininkai tuojau liepė dengti stalą. Susėdus valgyti, mes dar kartą nustebinome ir sužavėjome vaišinguosius šeimininkus savo kolosališku apetitu.

Sekmadienis / Liepos 23

Rytas. Ilgiau nesimiega. Kažkur toli skambina „ant ankstyvosios“, kaip mama sakydavo. Nusiritau nuo šieno ir šildausi vos per sprindį tepakilusioje saulėje. Dvare dar tylu, tik kaimynystėje girdisi kažkoks šūkalojimas.

Butvilonys – tikras vasaros rojus. Karą čia primena tik pusę gyvenamojo namo užėmę artilerijos pulko štabo karininkai. Jie ne tik kad mums netrukdo, bet dargi apsaugo nuo apylinkėse besibastančių kareivių užmačių. Kur tik nepažvelgsi – visur nepaprasta gausa: sodas lūžta dar neprinokusiais obuoliais, daržai kvepia braškėmis, žaliais agurkais ir kanapėmis. Be pačių šeimininkų, dvare pastoviai gyvena ponas Mazik iš Varšuvos su žmona (kuri yra p. Jonaičio sesuo) ir dviem sūnumis. Jaunesnysis sūnus – šimtaprocentinis lietuvis, kalba be jokio akcento. Vyresnysis – nemažiau šimtaprocentinis lenkas: lietuviškai kalba nenoromis, lyg bijodamas susitepti, ir su tyčiomis pabrėžtu lenkišku akcentu, kietąjį *l* ištardamas *u*. Jis visą dieną sėdi prie radijo, klausydamasis fronto žinių. Aš pats radijo klausausi tik vakarais. Maskva duoda nepaprastai smulkius ir detalizuotus pranešimus: Raudonosios armijos daliniai X fronto sektoriuje užėmė Y miestelį ir dar keletą apgyventų vietovių etc. Vilniaus dar nepagauname. Šiaip beveik visą laiką praleidžiame laukuose, ir namo pareiname tik valgyti. Vakar su jaunesniuoju Maziku buvome nusitrenkę ligi pat Dubysos.

Dienos čia dabar karštos ir permatomai skaidrios. Tik į vidurnaktį atvėsta; tuomet oras pasidaro švelnus ir glostantis kaip rankos.

Liepos 27

Un seul être vous manque, et tout est dépeuplé!

Liepos 29

„Rudens himnas“ (greitomis užrašyti apmatai). Sunkiai suvaldomas emocijų antplūdis. Aš tiesiog fiziškai girdžiu, kaip kukčioja langinės, vaikystės vakarais man neišsprendę skausmo mįslės amžinos.

Liepos 31
Apleistame name prie Veliuonos

Veliuonos, kaip buvome suplanavę, šiandien nebepasieksim. Nemuno slėnis turėtų būti čia pat, anapus pietuose įkalniui dunksančio miško, uždengiančio nuo mūsų „mėlynuosius tolius". Rytų pusėje, virš horizonto, kybo melsvai rausvas debesis ir girdisi nenutrūkstamas fronto murmėjimas.

Vincas guli ant grindyse pamesto šiaudinio čiužinio ir kažką skaito, o aš tuo tarpu, pasinaudodamas saulėleidžio šviesa, rašau šiuos įspūdžius.

Idilija Butvilonyse baigėsi netikėtai greit. Mus pasikvietęs dvare įsikūrusio artilerijos pulko štabo kapitonas, malonus ir inteligentiškas vokietis iš Hamburgo, „neoficialiai" painformavo, jog netrukus Butvilonyse pasirodysiąs atsitraukimą dengiančių tankų dalinys. Po to viskas priklausysią nuo bendros situacijos. Jie patys dar šiandien išsikelia į saugesnę vietą. *Hals- und Beinbruch!*

Nesinorėjo, ir dar taip staiga, apleisti šios vasaros gėrybių salos. Šeimininkas, ponas Mazik ir abu jo sūnūs ragino pasilikti ir kartu laukti karo pabaigos. Bet mus daugiau viliojo kelionė ir avantiūra. Pažiūrėsim!

Atsitraukimą dengiantys vokiečių tankai pasirodė žymiai greičiau, negu kad mes tikėjomės. Artilerijos pulko štabas jau buvo išsikraustęs. Sušilę ir suprakaitavę kareiviai tuoj puolė ieškoti maisto – kas į daržus, kas į klėtis. Vieną iš jų, bandžiusį atidaryti avilį ir išsiimti medaus, bitės taip žiauriai sugėlė, jog turėjo būti nugabentas į lauko ligoninę. Šiurpiai ištinusiu veidu jis man priminė Wilhelmo Buscho „Die kleinen Honigdiebe" berniuką.

Iš vakaro atsisveikinę su šeimininkais, sekantį rytą, dar saulei nepatekėjus, patraukėme į vakarus. Ir taip be sustojimo keliavome kokią dešimtį kilometrų, stengdamiesi per daug nenukrypti į šiaurę, ir laikytis arčiau Nemuno. Apie devintą valandą pasiekėme mišku apaugusias kalvas, už kurių, mūsų nuomone, turėjo būti Veliuona. Į kairę nuo išmušto ir seniai bežvyruoto vieškelio bolavo medžiais apaugęs vienkiemis. Sustojome. Nutariame užsukti atsigerti ir sužinoti, kur iš tikrųjų esame.

Vartai į sodybą tvarkingai užsklęsti. Įeiname pro šalutinius vartelius į kiemą, laukdami kiekvienu momentu išpuolančio šuns. Vidury kiemo – cementinis mediniu stogeliu šulinys. Ant rentinio krašto stovi puspilnis viedras ir aliumininis puodukas, grandinėle pritvirtintas prie keliamojo volo rėmų. Šalimais – girdomieji loviai. Vis dar atsargiai dairydamiesi, apvaikštome erdvų kiemą, pereiname pašiūres ir tvartus: niekur nė gyvos dvasios, nei žmogaus nei paukščio, nei gyvulio. Garsiai šūkteliu – nieko. Sodyba aiškiai apleista.

Einame į gyvenamąjį namą. Durys praviros. Dėl visko pasibeldžiu – niekas neatsako. Įeiname į vidų. Ir čia nė gyvos dvasios. Lange – du žydinčių pelargonijų vazonėliai; sienoje – mergaitės gimnazistės uniforma fotografija ir šalia jos kabanti violetiniu kaspinu papuošta gitara. Tarpulangėje stovinčioje etažerėje – trys Žemaitės *Raštų* tomai, J. Londono *Vienišas vilkas*, E. Mniszek *Ordinatas Micharauskas*, J. Marcinkevičiaus *Sukaustyti latrai*; *Mūsų Vilniaus*, *Trimito* ir *Naujo žodžio* komplektai. Kampe – ilgas ąžuolinis stalas (prie kurio aš dabar rašau), suolas ir keletas nevienodų kėdžių.

Iš pradžių galvojome tik pailsėti (čia taip maloniai vėsu ir tylu), bet dabar apsisprendėme pernakvoti ir tik rytoj leistis į Nemuno slėnį, nes abiejų mano kojų padai – dvi didžiulės, čiurkšinčios pūslės.

Rugpjūčio 6
Vienkiemyje prie Mituvos

Sėdžiu prie atviro lango. Šilta pavakarė (mano knygų užnuodyta atmintis tuoj pat tęsia: „tartum lelijų kvapsnis“). Netoliese, tik už kokių poros šimtų metrų nuo gyvenamojo namo, dunkso melsvai žalias miškas.

Lygiai dešimtį dienų nebuvau paėmęs rankon plunksnos dienoraščiui. Nebuvo nei noro, nei sąlygų. Be to, norėjosi kiek galima ilgiau pagyventi su nepermąstytais ir žodžių nesudarkytais įspūdžiais, nes rašte gyva patirtis atrodo kaip karalaitė, paguldyta į stiklo karstą; graži, bet amžinai prarasta.

Paimu plunksną ir rašau.

Naktį iš 27 į 28, prieš pat aušrą, turėjom skubiai keltis ir palikti apleistą sodybą, nes fronto triukšmas, kaip mums tuomet

atrodė, buvo čia pat. Bet aš beveik negalėjau paeiti. Laimei, pravažiuojanti pro šalį vokiečių gurguolė paėmė mus ant savo vežimų, ir taip su jais nusileidome į Nemuno slėnį. Čia viskas atrodė tarsi kitame pasaulyje. Šaudymo kaip nebūta. Saulė jau buvo patekėjusi. Laukai, pievos ir lygus kaip stiklas upės paviršius skendėjo pamažu tirpstančioje rytmečio migloje. Atsisveikinę su kareiviais ir padėkoję jiems už pavėžėjimą, patys ėjome prie Nemuno, kurio sekliame pakrašty stypčiojo du ilgakojai paukščiai. Malonu buvo braidyti gaivinančiam vėsiam vandeny, nuo kurio man net kojas apstojo skaudėti.

Prieš dešimtą grėsmingas fronto urzgimas vėl pasiekė mūsų ausis. Tuo tarpu mes jau buvome spėję užvalgyti, išsimaudyti ir numigti, tad galėjome pagalvoti apie tolimesnę kelionę. Šį kartą mums sekėsi. Eidami panemuniais, Armenos upelėje, visiškai prie pat jos žiočių, netikėtai radome tarp karklų įsipynusią didžiulę valtį, kuri buvo palyginti gerai išsilaikiusi: trūko jai tik vieno irklo ir pro dugne esančią skylutę šiek tiek sunkėsi vanduo. Vaikiškai džiaugdamiesi šia paties dangaus siųsta dovana, nepraėjus nė pusvalandžiui, mes jau buvome pačiame upės viduryje ir srovės greičiu plaukėme į vakarus.

Girdžiu Vincas su Administratorium parėjo iš lauko, kabina dalgius ir eina sausai čežančia kiemo žole durų link. Saulė jau visai nebetoli laidos. Turiu ir aš eiti prie savo kasdieninio darbo – tvarkyti gyvulius nakčiai.

Ir vėl rašau. Šįkart prie vos ne vos stalą teapšviečiančios žibalinės lempos, nors Administratorius ir bamba už sienos, ragindamas eiti gulti: šviesa lange dar pritrauksianti kokį perėjūną.

Pirmoji didesnė kelionės Nemunu kliūtis buvo netoli Skirsnemunės vokiečių pionierių montuojamas pontoninis tiltas, pro kurį pavyko prasmukti nepastebėtiems. Jie mus pamatė tik už kokio trejeto šimtų metrų anapus tilto ir ėmė vytis motorine valtim, bet, priplaukę arčiau ir pasiklausę, kas esam ir kur keliaujam, apsisuko ir grįžo atgal. Už Skirsnemunės nutarėme laikytis arčiau kairiojo kranto ir čia tuoj pat patekome į nepaprasto greitumo srovę, kuri mūsų vos nenuskandino. Bet viena bėda ne bėda. Šiaip taip iš jos išlaviravę, dabar jau laikydamiesi paties vidurio, užplaukėme ant didžiulės seklumos ir turėjome

gerą valandą plūktis, kol nuo jos nusikapstėme. Jau visai netoli Jurbarko su būreliu kareivių pakrantėje stoviniuojąs puskarininkis ėmė šaukti, kad sustotumėm, grasindamas šaudyti, jei nepaklausysią. Kadangi niekur arti nesimatė jokios valties, kuria galėtų mus vytis, nutarėmė visai nereaguoti ir plaukti tolyn, bet jie iš tikrųjų pradėjo šaudyti, ir mes buvome priversti irtis į krantą. Puskarininkis tuoj pat be jokių ceremonijų pareikalavo išsipirkti. Aš jam pasiūliau savo labai gražų suomišką peilį, kurį 1939 metų žiemą buvau pirkęs Vilniuje. Jis sutiko, ir mes už keleto minučių vėl buvome savo valtyje.

Jurbarką pasiekėme jau vakarėjant. Plaukti toliau nebesiryžom. Valtį dėl viso pikto gerai paslėpę švendryne (o gal dar prireiks?) patys pėsčiomis patraukėme į mums tik iš vardo tepažįstamą Jurbarko miestą.

Rugpjūčio 7

Šįryt nubudau labai anksti. Vincas su Administratorium dar tebemiega. Pasinaudodamas namų tyla ir ramybe (mane vis dažniau ir dažniau pradeda kankinti nemiga ir noras kiek galima ilgiau pasilikti tik su savim pačiu), tęsiu vakar vakare nutrauktą dienoraštį.

Jurbarkas pasirodė besąs labai nesvetingas. Niekur negalėjome gauti nakvynės. O vakaras buvo čia pat. Matyt, neatrodėme verti pasitikėjimo. Nieko nepadarysi: karas! Neliko nieko kita daryti, kaip tik keliauti toliau. Už miesto sutiktas dideliame dviem nusipenėjusiais eržilais pakinkytame ir visokių gėrybių prikrautame vežime važiuojąs Vinco pažįstamas kunigas P. nesutiko mūsų pavėžėti: turįs įsipareigojimų, kuriuos vykdant, pašaliniai asmenys sudarytų nepatogumų. Viskas buvo aišku kaip ant delno. Iš jo mums buvo tik tiek naudos, kad sužinojome apie Kauno užėmimą (VIII.1). Ėjome tolyn, nežinodami ką darysim, kur sustosim ir jausdamiesi kaip tas pasakos kareivis, kuriam per naktį reikės atlikti tris karaliaus užduotus darbus arba prarasti karalaitę įsimylėjusią galvą.

Bet čia mums, lygiai kaip ir pasakos kareiviui, atėjo netikėta pagalba. Prie Mituvos radome ant skalbiamo tiltelio sėdintį žmogėną, nuleidusį basas kojas į vandenį ir „siuvantį

čebatus“ lygiame akivaro paviršiuje. Pasisveikinus, pasisakius kas esam ir kad ieškom nakvynės, žmogėnas, nepertraukdamas darbo, kalbėjo: kodėl mes negalį apsistoti pas jį, kad ir vienai nakčiai. Jis gyvenąs visiškai vienas ten ant kalnelio esančiame į Vokietiją pasitraukusio pasienio policininko ūkelyje, kurį šisai jam pavedęs laikinai administruoti. Vietos esą kiek nori, nors balius daryk. Baigęs kalbėti žmogėnas lėtai atsikėlė ir kartu su mumis ėjo sodybos link.

Tad štai jau daugiau negu savaitė gyvename pas šį svetingą žmogėną, kurį mes tuoj pat praminėme Administratorium (dėl jo labai dažnai vartojamo žodžio „administruoti“). Namas iš tikrųjų erdvus jau vien dėl to, kad jame beveik nėra jokių baldų: tik didelis stalas ir ketvertas sulūžusių kėdžių. Nei lovų, nei spintų. Visi, neišskiriant nė Administratoriaus, miegame ant kiaurų šiaudinių čiužinių. Pernakvoję tą pirmąją naktį, jau buvome besiruošią keliauti toliau, bet jis, ne tai pats sau, ne tai mums, ir vėl kalbėjo: kodėl mes negalį ilgiau pasilikti, ką jis čia vienas veiksiąs, ypač dabar, pjūties metu. Ir mes pasilikome. Bet dabar beveik nebėra čia kas veikti. Kad dar būtų ką skaityti. Man jau nusibodo vartyti kasdien vis tuos pačius *Policijos* žurnalo egzempliorius, netvarkingai sumestus gyvenamojo kambario kampe. Administratorius darosi vis keistesnis ir keistesnis. Vieną dieną jis karštligiškai aktyvus ir užsiėmęs „ūkio administravimu“. Kitą dieną jau nieko nedaro ir tik guli lovoje, akis į vieną tašką įsmeigęs, arba ištisas valandas sėdi ant skalbiamojo tiltelio ir „siuva čebatus“, – kaip pirmąją dieną. Priminus, kad reikėtų tą arba tą padaryti, jis tik burbteli: „Darykit patys, jei norit, ir nelįskite man į akis“.

Jaučiu, kad neužilgo teks skirtis. Pats laikas, nes aš vis labiau imu priprasti prie kambarių kvapo, prie kiemo žolės, prie laukų. Paskui bus sunkiau. Frontas (su kurio esimu kažkur netoliese jau visiškai apsipratome – kaip ir su visais kitais negandais), vakar sutikto praeivio pasakojimu, greitu tempu artėjąs prie Jurbarko. Bet gana rašyti. Reikia eiti pakasti bulvių, nes šios dienos pusryčių „meniu“ aiškiai įrašyta: „Bulvių košė su spirgais“.

Baltrušaičiai
Rugpjūčio 11

Antra diena kelionėje. Atsiskyrimas su pamituvio sodyba buvo sunkus ir liūdnas, nes man visuomet ir su viskuo sunku skirtis. Administratorius mus išlydėjo su ašaromis akyse, mechaniškai kartodamas, ką jis dabar veiksiąs vienas šiame tuščiame name (ir dabar, aš esu tikras, jis sėdi ant skalbiamojo tiltelio ir „siuva čebatus" akivare). Nakvojome į karčemą panašiame pavieškelės name vidury girios. Būtumėm ten gal kiek ilgiau pasilikę, bet niekur negalėjome rasti vandens; nes vienintelis šulinys buvo užverstas pusiaukelėje įstrigusia rūbų spinta su išdužusiu veidrodžiu. Šiandien, prieš pat vidudienį, išvargę nuo klampojimo smėlėtu vieškeliu, pasukome į didžiulės miško properšos gilumoje boluojantį Baltrušaičių (taip buvo įrašyta kelrodės gairės lentelėje) vienkiemį (kuriame rašau šį dienoraščio puslapį). Ir gerai padarėme. Šeimininkai mus sutiko su išskėstomis rankomis, siūlydami pasilikti pas juos ir gyventi tol, kol patiksią. Jie visi (trys suaugę sūnūs ir kokių 16 metų duktė) nesijausią tokie vieniši, nes visi kiti properšos gyventojai jau senokai pasitraukę į vakarus. Savaime aišku, nereikėjo mums to du kartu sakyti.

Štai mes ir vėl turime pastogę!

Rugpjūčio 14
Miške pakeliui į Tauragę

Vidudienis.

Tylu kaip bažnyčioje.

Gulime po didžiule egle, minkštose samanose ištiesę basas kojas, nesakydami nė žodžio, abu paskendę savo mintyse. Ir vėl miške, ir vėl vienatvėje, ir vėl tik su savim pačiais.

Iš Baltrušaičių, kur mus taip svetingai priėmė ir vaišino, kaip ir iš visur kitur (iš Kauno, Sargėnų, Butvilonių), paskubomis teko „nešti muilą". Anksti rytą pasirodę vokiečių pionieriai pareiškė turį užminuoti kelius ir lengviausiai prieinamas vietas laukuose, „um den Vorstoss des Feindes zu verhindern". Patarė išsikraustyti, kol dar nevėlu. Šeimininkai, nepaisydami pavojaus, nutarė pasilikti. Mes gi, būdami „laisvi paukščiai" ir neturėdami nieko prarasti, ko ligšiol dar nepraradome, apsisprendėme leistis tolyn ir patraukėme miškais į Tauragės pusę.

Rugpjūčio 16

Vis dar miške, vis dar pakeliui. Kaip lengva išsijungti iš supančiojo pasaulio (kuris man dabar atrodo kažkur už manęs, visiškai kitam erdvės ir laiko plane, nerealus ir vienamatis kaip teatro dekoracijos) ir įsijungti į amžinai ir viskam abejingai vykstantį gamtos procesą, kuriame nieko nėra laikina ir nereikalinga. Lašas nesirūpina savo kritimo geometrija.

Tauragė
Rugpjūčio 24

Antra savaitė Tauragėje. Vos įžengus „pro miesto vartus", mus suėmė vokiečių saugumas ir pristatė dirbti *Sägewerk und Mühle „Jūra"*, tuoj pat už tilto, prie vieškelio į Žygaičius. Apgyvendino lentinio barako virtuvėje. Tame pačiame barake, be manęs su Vincu, gyvena dar keletas lenkų belaisvių, nežinia kokiu būdu čia atsiradęs Peipuso žvejys – rusas (kiekvienam naujai sutiktam žmogui jis pasakoja vis kitokią savo gyvenimo istoriją) ir iš Katowicų kilęs O. T. eilinis, pavarde Goj – plačiapetis, gerokai nutukęs, „ežiuku" kirptais plaukais vokietis, labai panašus į Bechsteino pasakos ežį. Visi jie puikūs žmonės: draugiški, nesavanaudžiai, kiekvienu momentu pasiryžę padėti.

Į lentpjūvę mus atvedęs saugumietis pagrasino: jei bandysią bėgti, sušaudysią. Norint išeiti į miestą, reikia gauti lentpjūvės ir malūno komisaro O. T. meisterio Ahrendto leidimą.

Darbininkų branduolį sudaro grupė senyvo amžiaus vokiečių iš Rytprūsių. Be jų darbas neitų į priekį. Jie visą laiką bamba, nepatenkinti akis badančia netvarka, bet dirba uoliai ir sąžiningai. Mūsų visų pareiga užkelti rąstus ant vagonėlio ir bėgiais nuvairuoti iki gaterio. Iš tiesų mes tik pridedame rankas ir šaukiame kartu su iš visų jėgų stumiančiais vokiečiais: *los!* Šiems gerokai prisikankinus, pagaliau ir mes stumtelim – ir rąstas ant platformos. „Na, endlich!" – patenkintas sako pilvotas prūsas iš Gumbinės.

Mano karjera prie gaterio buvo trumpa. Už poros dienų „dėl nepakankamo stropumo darbe" buvau pažemintas į „Sägespäneschlepper" rangą ir kurį laiką turėjau maišu vilkti gaterio pjuvenas iš apačioje esančio rūsio. Bet dabar ne tik kad

esu „rehabilituotas“, bet dargi pakeltas tarnyboje. Dirbu nebe lentpjūvėje, bet malūne: tikrinu leidimus, registruoju malti atvežtus grūdus etc. Vincas dirba centrinėje įmonės raštinėje.

Formalus malūno šefas – jau minėtas O. T. meisteris Ahrendt; faktinis – malūnininkas, tylus aukštaūgis žemaitis. Iš malūno daugiausia „nubyra“ jam; po jo – O. T. meisteriui. Wehrmachtui palieka tik menki likučiai.

Darbo valandos ilgos. Prasideda šeštą ryto ir baigiasi šeštą popiet. Tad keliuos labai anksti, bėgu į čia pat esančią Jūrą praustis, užkandu ir skubu į malūną. Vincui šia prasme geriau. Jo diena prasideda kone dviem valandom vėliau, užtat jis stovi žymiai toliau nuo „lovio“. Už sumalimą be leidimo apylinkės ūkininkai priveža visokių gėrybių, neišskiriant nė „naminės“, kurią taip mėgsta mūsų kaimynas Goj ir kurios prisigėręs ima dainuoti lenkiškai:

Pijak pije, pijak ma,
Pijakowi Pan Bóg da!

Maitinamės, galima sakyti, karališkai. Kas lieka – dedam „juodai dienai“.

Rugpjūčio 26

Oras pasakiškai gražus. Dienos saulėtos ir šiltos. Naktys – tokios didelės, plačios ir žvaigždėtos. Retai kada, o gal ir niekad negyvenau taip be rūpesčių, negalvodamas, kas bus rytoj, ir tokioje absoliučioje vienybėje su gamta. Karas ir čia pat urzgiantis frontas pasiliko visiškai kitame realybės plane.

Vakarais bastomės po apylinkes arba einame į kiną, kuriame pakaitomis rodomi du visą laiką tie patys filmai: *Die grosse Liebe* ir *Die grosse Nummer*, tarp kitko, jau ir anksčiau matyti. Bet argi tai svarbu? Nėra kėdžių, tad sėdime ant grindų su pravažiuojančiais iš fronto arba į frontą kareiviais.

Jokio kitokio ryšio su pasauliu, jokio laikraščio, jokios knygos, išskyrus tas, kurias turime kuprinėse. Jokių žinių apie namus. Skaitau senus namiškių laiškus, rašytus iš Nemeikščių į Vilnių. Ona viename jų rašo, kad liepos baigiančios sprogti, kad laukianti manęs pareinančio... Man esant namuose, jai viskas atrodę šviesiau...

Rugpjūčio 31

Vincas gavo žinių apie ponus Gr. Visi jie gyveną Rytprūsiuose ir planuoją keltis į kažkokį mažą miestelį prie Šveicarijos sienos.

Netikėtai malūne mus aplankė Aldona Valeišaitė.

Rugsėjo 4

Staiga pajutau, kad baigėsi vasara. Vanduo Jūroje atvėso. Rytais, einant praustis, gili rasa degina kojas. *Adieu, pâle clarté de nos étés trop courts!*

Neseniai išpjautų lentų kvapas tolydžio vis aštrėja. Malūno durų girgždesys kaskart vis panašesnis į šauksmą. Pamažu apima beveik neatsispiriamas noras keliauti.

Kanonada artėja. Frontas už kokių dvidešimties kilometrų (o gal ir kiek toliau). Šiaip viskas atrodo gana normaliai. Malūne darbo ligi kaklo. Ūkininkai, frontui artėjant, nori susidaryti miltų atsargas. Malu visiems, kas tik atveža, nepaisydamas griežto įsakymo malti tik tiems, kurie turi karinės valdžios leidimus. Oras vis dar toks pat nuostabus, pilnas širdis kutenančio ilgesio ir šviesos: *Herr: es ist Zeit.*

Ruošiamės bėgti. Organizuojame maisto atsargas. Iš vokiečių puskarininkio už lašinių bryzą nusipirkau kariškus išvirkščios odos batus.

Rugsėjo 6

Vakar ir šiandien intensyviai ir tarsi pusiau sąmoningai dirbau prie „Kuosų“ ir „Praradimo simfonijos“, susiliejęs su viskuo, gerai nebežinodamas, kur baigiuosi aš ir kur prasideda rugsėjis. „Praradimo simfonija“, pradėta dar Kaune, galima sakyti baigta, bet „Kuosose“ dar turėsiu šį bei tą paretušuoti.

Königsberg
Rugsėjo naktį iš 15 į 16

Königsbergas. Laukiame traukinio į Berlyną, kuris turėtų išeiti tuoj po dvyliktos. Be abejo, vėluos, nes turi praleisti visus karinius transportus.

Pabėgimas vyko labai sklandžiai. Iš barako išlipome pro langą ir, dengdamiesi lentpjūvės bei malūno ūkiniais trobesiais, pasiekėme paupį. Iš ten valtim persiyrėme į kitoje pusėje esantį miesto parką, kuriame iš vakaro buvome paslėpę kuprines. Į stotį ėjome laukais, kad neatkreiptumėm bereikalingo dėmesio. Stotyje taip pat viskas ėjo kaip per sviestą. Parodę Kaune „suorganizuotus“ nebeegzistuojančio Generalkomisariato leidimus, nusipirkome bilietus į Vieną. Ir taip, nė valandai nepraėjus nuo atsisveikinimo su malūnu bei lentpjūve, sėdėjome tuoj pat išeinančiame traukinyje. Leidimai veikė tiesiog magiškai. Amžina garbė tiems, kurie išgalvojo leidimus, ir dar didesnė tiems, kurie jais tiki! Sienos kontrolės valdininkas, žvilgterėjęs į šiuos impozantiškais antspaudais su svastikomis patvirtintus popiergalius, ne tik jokių kitokių dokumentų nereikalavo, bet net ir daiktų netikrino. Rutiniškai paklausęs, kur važiuojam, palinkėjo laimingos kelionės ir nuėjo.

Važiavome tylėdami.

Tilžėje, dar teberūkstančioje po naktinio lėktuvų antskrydžio, turėdami apie valandą laiko, išėjome pasibastyti po miestą. Prie stoties – didelis judėjimas: kareiviai, visokio plauko pabėgėliai. Toliau – ramios, apytuštės gatvės: vos vienas kitas praeivis, lyg tai būtų normaliausia sekmadienio popietė tokio dydžio provincijos mieste. Kuklūs, bet nepaprastai švarūs namai su pelargonijų vazonėliais palangėse, klevo lapų prikritęs fontano baseinas aikštelėje priešais kažkokį viešą pastatą.

Ir man staiga užėjo graudus noras sušukti: lietuvi, nusiimk kepurę Tilžėje! Paliesk kakta jos, mirštančios, gatvių grindinį! Susikaupk jos agonijos dieną! Tavo *Lugdunum* žiūri mirčiai į akis!

Tilžė, ne Vilnius, buvo pirmas miestas, neišdildomai įsirėžęs mano sąmonėje. Kone visos vaikystės knygos buvo pažymėtos šio miesto vardu. Ir aš vos ne vos išsilaikiau neapsiverkęs.

Elbing
Rugsėjo 16

Traukinyje tarp Königsbergo ir Elbingo paskutinėmis nakties valandomis kankino įvairiais pavidalais pasikartojantis ir nuolat grįžtantis sapnas.

Rodos, nubudau kažkokiame nepažįstamame name, kurio sienos buvo iškaišytos stipriai kvepiančiais žolynais. Namas atrodė svetimas ir niekad nematytas, bet aš gerai žinojau, kad tai *mūsų* namas Nemeikščiuose. Laikrodis buvo gerokai pakrypęs į kairę. Iš veidrodžio tebuvo likusi trikampė šukė apatiniame kampe, dešinėje, iš kurios kyšojo gyvų ir nepaprastai šviesių plaukų sruoga. Atvirose duryse, ant slenksčio, sėdėjo maža mergaitė senosios Uršulės veidu ir 1931 metais kariuomenėje tarnaudamas miręs mano brolis, tokio paties ūgio kaip mergaitė, rugienojų spalvos plaukais, duriančiai mėlynomis akimis ir su milžinišku šalmu ant galvos – kaip išlikusioje jo fotografijoje. Aš priėjau prie jų, bet jie į mane nekreipė nė mažiausio dėmesio. Katė, tupėdama prie rankšluosčiu uždengto duonos kepalo, prausėsi burną. Staiga kažkieno nepaprastai aukštas ir skaidrus balsas pradėjo dainuoti. Daina greitai virto nepaguodžiamu raudojimu; veidrodžio šukėje pasirodė veido fragmentas su didele ašarom pasruvusia akim; sienos iš visų pusių ėmė artintis prie manęs, tarsi norėdamos apkabinti. Panikos apimtas, norėjau bėgti, ir tą pačią akimirką nubudau kitame sapne, bet tame pačiame name. Visi daiktai buvo nusisukę nuo manęs. Kambario erdvėje viešpatavo *kito* pasaulio nuotaika, kaip Delvaux paveiksluose. Stalo medis buvo praradęs laiko spalvą ir kvapą, tarytum sumarmurėjęs. Iš kažkur atsiradęs brolis, sunkaus šalmo prislėgta galva ir kruvinomis lūpomis kūdikis, tylėdamas paėmė mane už rankos, išsivedė į kiemą ir parodė ranka aukštyn: Vaškelio beržo viršūnėje suposi didžiulis rubino spalvos karstas. Aš norėjau jam kažką pasakyti, bet kaip tik tuo metu įėjęs konduktorius nutraukė sapno žodžius ir galutinai išblaškė miegą.

Berlin
Tą pačią dieną, prieš pat vidurnaktį

Kelionė iš Elbingo į Berlyną praėjo be žymesnių incidentų. Beveik visą laiką išstovėjau traukinio koridoriuje, prie lango, stebėdamas blyškios rudens saulės nušviestas ir kažkaip lietuviškai pilkas Pomeranijos lygumas. Išlipome Silezijos stotyje (Schlesischer Bahnhof) ir čia pat apsisprendėme į Vieną, bent

kol kas, nevažiuoti. Berlynas mums patiko „iš pirmo žvilgsnio". Tad nieko nelaukdami šokome ieškoti nakvynės. Vienur buvo viskas užimta, kitur reikalavo leidimo apsigyventi (Aufenthaltserlaubnis). Po poros valandų nesėkmingo klaidžiojimo pagaliau radome kambarį (kuriame rašau šiuos žodžius) mažame Koppenstrassės viešbutėlyje. Ir dabar jaučiamės kaip karaliai: viskuo aprūpinti ir įsikūrę!

Rugsėjo 21

Vis dar Koppenstrasse viešbutyje. Šeimininkas, plačiau išsikalbėjus, pasirodė besąs puslietuvis iš Rytprūsių. Jeigu ne tautinė „giminystė", jau vakar būtumėm turėję išsikraustyti (savaitei apsistoti reikia specialaus leidimo). Kol jo niekas nejudinąs, tol jis ir mūsų nejudinsiąs. Norint ilgesniam laikui apsigyventi, reikia kur nors užsikabinti, bent fiktyviai: ką nors dirbti, ko nors mokytis, kitaip negausi išganingojo *Aufenthaltserlaubnis*, per kurį eina kelias į visagalį (tiksliau būtų visagalę) *Bedarfsbescheinigung*, duodantį teisę į nuolatines maisto korteles. Jei čia nepavyks įleisti šaknis, tęsime kelionę į Vieną. Kadangi „viskas gerai, kas blogai baigiasi", kaip mes sakydavome Vilniuje, tai nėra ko iš anksto per daug rūpintis.

Sekmadienis / Rugsėjo 24

Šiandien visą popietę prasibasčiau mieste (diena buvo nepaprastai graži), apžiūrinėdamas iš knygų pažįstamas Prūsijos sostinės *Sehenswürdigkeiten*. Berlynas man diena iš dienos vis labiau patinka visų pirma savo viešojo susisiekimo priemonių ritmu bei romantika. Tik važinėdamas S- arba U- Bahnais gali pilnai pajusti specifinę šio miesto atmosferą. Pirmomis dienomis važinėjau jais be tikslo, tik stebėdamas įvairiomis kryptimis judančius sužaloto miesto gyventojus, studijuodamas jų fizionomijas bei laikyseną. Šiomis susisiekimo priemonėmis dabar naudojasi visų luomų ir visų profesijų berlyniečiai, išskyrus gal tik režimo bonzas. Be to, tai vienintelė daugiau ar mažiau sveika išlikusi miesto „dalis". Sėdėdamas vagone ir nematydamas kilometrų kilometrais besitęsiančių visiškai

sugriautų kvartalų, galėtum pagalvoti, jog tai normalių normaliausi laikai: visi keleiviai, kas jie bebūtų, ar į fabrikus skubą darbininkai, ar į laikraščius įsikniaubę įstaigų žiurkės, švariai ir tvarkingai apsirengę, nusiskutę, apsikirpę. Ypač gražiai atrodo į mokyklas važiuojantys vaikai – lygiai tokie, kokius matydavau vokiškose skaitymų knygose: baltomis apikaklėmis ir dailiai sušukuotais plaukais „bildschöne Mädchen und Knaben". *Kiekvieno* berlyniečio batai blizga kaip veidrodis. Į vieną šoną iškrypusio ar nunešioto užkulnio čia nė su žiburiu nerasi. Įlipęs pirmą kartą į traukinį, aš staiga pajutau kažkokį nemalonų skirtumą tarp savęs ir kitų keleivių: tai buvo mano kaip reikiant nenublizginti batai!

Išlipau Börse stotyje. Po to klaidžiojau po Museumsinsel. Gražiausias iš jų – Schinkelio Altes Museum, stovintis frontu į Lustgarten su katedra ir Stadtschloss. Kur tik nepažvelgsi, visur vienas į kitą panašūs ir labai jau negražūs paminklai su raitais kaizeriais ir kurfiurstais, bet jie kažkaip derinasi su pernelyg prūsiškai valdiška šios miesto dalies nuotaika. Iš Lustgarten per Schlossbrücke (pirmojo Heinės laiško pėdomis) į Unter den Linden. Visur bombų žymės. Kairėje – Kronprinzenpalais griaučiai; už jų – Knobelsdorffo Opernhaus. Dešinėje – Zeughaus, Neue Wache, universitetas, Prūsijos valstybinė biblioteka etc. Tarpas nuo Friedrichstrasse iki Pariser Platz beveik totaliai sunaikintas. Taip praeina pasaulio garbė! Už Brandenburger Tor ši gatvė vadinasi jau Charlottenburger Chaussee – plati, kokių dviejų kilometrų ilgumo alėja, strėlės tiesumu šaunanti per Tiergarten parką iki Grosser Stern su garsiąja Siegessäule, kuri iš tolo gana įspūdingai atrodo. Pats parkas – dailiai sutvarkytas, bet jam kažkaip trūksta gamtinio natūralumo ir vienatvės. Ir čia, kaip ir mieste, pilna visokių valstybinių bei istorinių atributų: vis tie patys neišvengiami kurfiurstai, tos pačios „pergalės" ir kiti panašūs dalykai. Ypač neskoninga taip vad. Sieges-Allee su kariškai išrikiuotomis neregėto šlykštumo skulptūromis.

Grįžau šuniškai išvargęs. Dabar kaip tik parėjo Vincas ir sakosi parnešęs gerų naujienų.

Rugsėjo 25

Vakar vakare Vinco parneštos „geros naujienos“ buvo šios: 1) esą nemaža šansų įstoti į universitetą (žiemos semestrui), bet prieš tai reikėsią lankyti Deutsches Institut für Ausländer an der Universität Berlin ruošiamus vokiečių kalbos kursus būsimiems studiozams; 2) jis iš kažkur gavo dviejų kambarių adresus: reikėsią tik apsispręsti, kurį imti (vienas iš jų Wilmersdorfe, o kitas pačiame miesto centre).

Rugsėjo 30

Pagaliau gavome kambarį. Koppenstrasse viešbutyje, kuriame paskutinėmis dienomis gyvenome jau nebe tiek „tautinės giminystės“, kiek cigarečių pagalba, toliau pasilikti buvo rizikinga ne tik mums, bet ir šeimininkui. Dabartinės (pastovios!) mūsų buveinės adresas: Berlin SW 68, Friedrichstrasse 234, netoli Belle-Alliance-Platz. Artimiausios požeminio traukinio stotys – Kochstrasse ir Hallesches Tor. Be manęs su Vincu, tame pačiame kambaryje gyvena du danai iš Kopenhagos: bedantis Jansen ir „der schmutzige Hansen“, kaip jį mums buto šeimininkė Frau Esser pristatė. Jis visuomet užmiega su pilna burna kramtomojo tabako, kurį naktį išspjauna ant pagalvio. Abu jie dirba mechanikais kažkur Spandau rajone esančiuose fabrikuose. Mes vieni kitiems per daug netrukdome, nes jie nemoka vokiškai, o mes nemokame daniškai.

Spalio 5

Šįryt, važiuojant aplankyti Halensee apylinkėse gyvenančių pažįstamų, Westkreuz stotyje mus buvo suėmusi vokiečių policija. Einant persėsti į kitą traukinį, staiga sujudimas: *razzia!* Kažkas pabėgo, kažko ieško. Ir mus, kaip įtartinai, t. y. aiškiai neberlynietiškai, atrodančius, čiupo. Du civiliškai apsirengę valdininkai, senyvo amžiaus storulis ir jaunas spuoguotu veidu išblyškėlis, mus nuvežė į miesto centre esantį Polizeipräsidiumą (Alexanderplatz 7). Ten du kartu nuodugniai iškrėtė ir po to nusiuntė pas kažkokį aukštesnį valdininką

apklausinėti ir surašyti protokolo. Šis pirmiausia mandagiai pasiteiravo, kas mes esą ir ko atvažiavę į Berlyną. Pasisakėme esą studentai ir kad norime čia studijuoti. Tada jis pats ėmė pasakoti, kad jaunystėje ir jis studijavęs – klasikinę filologiją, nors ir nebaigęs. Jo sūnus, lotynistas kaip ir jis pats, baigęs, bet pačiomis pirmosiomis karo dienomis žuvęs Vakarų fronte. Kiek patylėjęs, greitomis surašė trumpą protokolą (kurį mes nesiginčydami pasirašėme) ir tuo tarpu įėjusiam uniformuotam policininkui liepė mus išvesti į gatvę.

Spalio 12

Kasdien vis labiau ir labiau įsijungiame į šio dar taip neseniai visiškai nepažįstamo miesto gyvenimo ritmą ir diena iš dienos „berlynėjame“: nebereikia niekieno klaustis, kas, kur, kaip – viską žinome patys. Pagaliau gavome ir nuolatines maisto korteles. Kad nereikėtų rūpintis maistu, įsijungiau į Frau Esser vadovaujamą bendro maitinimosi sistemą, kuriai, be manęs, priklauso dar Jansenas su Hansenu ir vienrankis Herr Johannes iš gretimo namo. Už tam tikrą kortelės dalį ir 30 RM ji mums duoda gana gerus pietus. Tik pusryčiais ir vakariene turiu pasirūpinti pats.

Susipažinome ir su kitais Frau Esser buto įnamiais. Priešais mus esančiame kambarėlyje gyvena miesto savivaldybės tarnautoja Fräulein Kantelhardt; pas ją vakarais, jei neturime nieko geresnio veikti, lošiame kortomis. Dviejuose likusiuose kambariuose gyvena muzikos mokytojas Hugo Paatz ir dar vienas aukštas, nepaprastai ilgu kaklu ir storomis lūpomis vidutinio amžiaus ponas, kuriam įėjus, visa mūsų *Tischgesellschaft* kalba tik apie orą.

Spalio 16

Rytą – *Eine Fussreise im Herbst*. Vidudienį be jokio aiškaus tikslo, vien tik norėdamas būti vienas, klajojau Hoffmanno Berlyne, t. y. Unter den Linden, Charlottenstrasse ir Gendarmenmarkt rajone. *Das öde Haus* autoriaus laikais miesto *atmosfera* turėjo būti panaši į šiandieninę: visur kažkokia

antlaikiška tyla, paslaptingos tuštumos, niekieno nebelankomi kampai ir pasakų iliustracijas primeną architektūriniai fragmentai. Jokia, kad ir paslaptingiausia, figūra, pasirodžiusi lango arba durų kiaurymėje, nenustebintų praeivio.

Lutter & Wegner smuklės laiptų plyšiuose, man praeinant, šiureno kažkokia vaiduokliška žolė; ant sulankstytų geležinio balkono likučių pešėsi žvirbliai. Žandarų turgavietėje (Gendarmenmarkt) rūsčiai dunksojo išdegęs Weberio ir Spontini laikais Schinkelio pastatytas Königliches Schauspielhaus ir abi katedros, vokiškoji ir prancūziškoji, bombų nuplėštais kupolais. Balandžių (Tauben) gatvė, kurios 31 nr. Herr Kammergerichtsrat praleido paskutines savo gyvenimo dienas, atrodė seniai nebegyvenama. Šaligatviais vėjas nešė su griuvėsių dulkėmis sumišusius lapus ir iš kažkur girdėjosi nejaukus atplėštos skardos žvangėjimas. Kadaise prašmatniõs Dorotheenstrasse vilos sodo vartų granitinis liūtas rūsčiai staugė, tarytum gedėdamas čia pat gulinčios skeveldrų sužalotos patelės.

Vakare – *Immensee* (su pertrauka slėptuvėje).

Spalio 18

Eidamas į miestą, jeigu niekur neskubu, pasuku pro netoliese esančią pradžios mokyklą ir stebiu aukšta pinučių tvora nuo gatvės atitvertame kieme žaidžiančius vaikus. Jų klyksmas ir tik jiems vieniems suprantama logika paremtas nuolatinis judėjimas, tikslingas ir kartu absoliučiai betikslis, labai gerai veikia į nervus ir bent kuriam laikui grąžina tolydžio vis labiau blėstantį normalaus gyvenimo jausmą.

Nežiūrint ir jų pasaulį jau pasiekusių beprotiško suaugusiųjų karo žymių, nežiūrint kiek daug jų nešiotų juodus gedulo raiščius ant rankovių, geriau įsižiūrėjęs, turi pripažinti, kad jie vis tiek dar tebereprezentuoja normalų gyvenimą visoje jo etinėje, estetinėje ir socialinėje įvairovėje. Vieni jų – gražiai, estetiškai aprengti, tvarkingai sušukuoti, vaikai – elitas, vaikai – aristokratai. Kiti – vaikai plebėjai, vaikai – proletarai, kurių laikysenoje ir fizionomijose nesunku atpažinti būsimąsias jų profesijas miniatiūroje: rubuilį mėsininką, akiniuotą valdininką, kuris jau ir dabar vaikšto, pieštuką už ausies užsikišęs;

majestotišką policininką, pedantišką mokytoją etc. Tas profesinis štampas mažiau pastebimas pirmojoje – elito – grupėje, nors ir čia jau, kad ir ne taip aiškiai, gali įžiūrėti monokliuotą generolą; žemažiūrį profesorių arba santūrų diplomatą.

Spalio 23

Įdomus, pilnas realybės nuojautos laiškas iš Alinos P.

Lapkričio 7

Kaupo laiškas iš Vienos.

Lapkričio 9

Pagaliau oficialiai įsirašėme į Deutsches Institut für Ausländer kursus (nors neoficialiai jau ir prieš tai lankėme) ir padavėme prašymus į universitetą. Kursuose nemaža lietuvių: dail. Galdikas, J. Ambrazevičius, Henrikas Radauskas su žmona, Girniai, Maželis etc., na ir mudu su Vincu. Dauguma šiuos kursus lanko dėl to, kad, turint jų pažymėjimą ir atliekant savaitinę darbo prievolę prie universiteto atstatymo darbų (tris dienas po keturias valandas), Arbeitsamtas palieka ramybėje. Įdomiausias dėstytojas – prof. Hemmerling, kuris, tarp kitko, labai gražiai deklamuoja vokiečių senesniąją poeziją, ypač Th. Stormo eilėraštį *Die graue Stadt*.

Lapkričio 14

Šiandien atlikau pirmąjį darbo prievolės pusdienį. Girnius, Maželis, Vincas ir aš sudarėme vieną ekipą. Frakuotas *Pedell* išdalino jūrininkų uniformas, ir po to visi dirbome prie subombarduotos Hegelhaus dalies griuvėsių valymo. Darbas nekomplikuotas ir palyginti lengvas: mudu su Girnium krovėme sveikas išlikusias plytas į vežimėlius, kuriuos Vincas su Maželiu stūmė į plytų surinkimo punktą. Pritrūkus plytų, į tuos pačius vežimėlius pylėme visokį nenaudingą šlamštą, kurį jie savo ruožtu vežė į kitoje gatvės pusėje esančią Schutthaufen. Reikalą šiek tiek

gadino nepaprastai įkyrus ir nesimpatiškas ukrainietis, neva atstatymo darbų prižiūrėtojas. Mes, žinoma, į jį nekreipėme jokio dėmesio. Po pertraukos dirbome bibliotekoje, rankiodami sprogimų sukelto oro spaudimo išblaškytas knygas.

Vakare – užbaigiau „Rudens himną“.

Lapkričio 15

Berlyno našlės

Berlyno kavinėse, restoranuose, stotyse ir priešlėktuvinėse slėptuvėse labiausiai išsiskiria ir į akį krinta elegantiškai, dažniausiai juodai, apsirengusios vyresnio amžiaus moterys, visuomet vienos, visuomet tik su savim, tarytum kokia nematoma siena skirtų jas nuo likusio pasaulio, visuomet akis įsmeigę į kažkokį kitiems nematomą ir nesuprantamą skausmą. Jos visuomet atrodo lyg kur nors skubėtų arba iš kur nors grįžtų. Savo vienišumu jos primena Baudelaire'o *petites vieilles*. Jos visuomet su savimi nešiojasi erdvų odinį krepšį, su kuriuo niekad nesiskiria, tarytum jame būtų sudėtos jų žuvusio pasaulio liekanos. Tai karo našlės ir motinos. Jų veiduose, nežiūrint išdidžios rezignacijos ir abejingumo, nesunkiai gali įskaityti biblinį *motto*: „Kam aš pasakysiu savo skausmą?“

Viena jų, atsitiktinai susipažinta Savigny-Platz valgykloje, po keliolikos „inteligentiškos konversacijos“ minučių – Hofmannsthal (*Der Schwierige*), Debussy (*Estampes, L'ille joyeuse, Suite bergamasque*), Gustav Mahler (*Das Lied von der Erde*) – netikėtai ima pasakoti savo skausmą, nuolat atsiprašinėdama ir šluostydamasi ašaras, bliaukiančias apvytusiais buvusios gražuolės skruostais. Jos vyras, kavalerijos pulkininkas, žuvęs Prancūzijoje; sūnus, artilerijos leitenantas, dingęs (verschollen) Stalingrado apsupime. Vis tebeatsiprašinėdama, išsiima iš rankinuko paskutinius jų laiškus ir skaito. Jie man skamba taip, lyg būtų rašyti iš anapus: tiek daug juose pareigos, meilės ir iš kiekvieno žodžio trykštančios inteligentiškos nevilties. Jeigu tai nebūtų *anstandswidrig*, ji pasikviestų pas save, parodytų savo vyro biblioteką, Meisseno figūrėlių kolekciją etc. Dėl visa ko užsirašau adresą ir pažadu būtinai ją aplankyti „in einer besseren Zeit“.

Lapkričio 16

Berlyno pensininkai

Kitas nemažiau į akį krintantis Prūsijos sostinės tipas – Weimaro Respublikos pensininkai: miniatiūriniai senukai juodais senamadiškais kostiumais, baltais kietomis apykaklėmis marškiniais, Wilhelmo II laikų sukirpimo paltais ir rūpestingai nublizgintais batais. Visi jie atrodo kažkur matyti arba skaityti, matyti *Simplicissimus* karikatūrose ir skaityti Th. Fontanės romanuose. Nuo karo našlių jie skiriasi pirmiausia savo plebėjiška laikysena – kaip paprasti gatvės šunys nuo aristokratiškų afganų. Visur jų pilna, nelyginant musių. Juos sutinki parkuose, kino teatruose, kirpyklose, knygynuose, požeminiuose traukiniuose etc. Prireikus ko nors pasiklausti, užtenka tik apsidairyti, ir čia pat pamatysi bent keletą. Jie visuomet pasiruošę patarnauti arba užmegzti pokalbį. Kartais pagalvoji, jog jie skaito tavo mintis ir žino, kad nesi visiškai tikras dėl krypties. Pasiklausus kelio, jie ne tik kad smulkiai paaiškina, kaip turėtum eiti, bet dargi paslapčiomis seka tave ir, pasukus ne į tą pusę, griebia už rankovės.

Tarp kita ko, jie nepaprastai susirūpinę savo miesto reputacija, lyg jis būtų asmeninė jų nuosavybė. Jie nuolat piktinasi *dabartine* netvarka, *dabartiniu* pareigūnų nemandagumu, *dabartinėmis* kainomis ir *dabartiniais* laikais apskritai, nebijodami pasakyti vieną kitą aštresnį žodį ir *dabartinio* režimo adresu.

Lapkričio 17

Su Girniais *Café Wien* Kurfürstendamme, kurioje, jei anksti, t. y. dirbantiesiems dar neužplūdus, nueini, gauni skanios forelės. Prieš tai – Nikalojaus Hartmanno paskaitoje universitete. Vakare – *Haimatochare*.

Dalios S. laiškas iš Greifsvaldo.

Šeštadienis / Lapkričio 18

Šiandien Vincas atsivedė Nagį. Tai mano pirmas susitikimas su juo. Lietuvoje buvau jį matęs, bet tik iš tolo. Šiltas, malonus, nors gal ir kiek nervingas (nenusėdi vietoje ir nuolat

vaikšto po kambarį) žmogus. Visai kitoks negu kad aš iki šiol galvojau, remdamasis jo draugų (A. G., B. K., V. Kz. etc.) pasakojimais. Per S. B. protekciją gavęs darbą Reichsnährstande ir nuo dabar gyvensiąs Berlyne. Pasakoja apie Kaupą, savo seserį (aš nežinojau, kad jis turi seserį), kuri taip pat rašanti eiles. Po to kalba nukrypo į poeziją. Beveik visą dieną praleidome kartu: jis mane nusivedė į savo įstaigą, vis pasakodamas apie Kauno laikus, – Sereikį, Bavarską, Švedą. Pietaujant (pas Aschingerį) rodė savo naujausius eilėraščius ir čia pat keletą jų paskaitė.

Lapkričio 27

Visiškai nelauktai atsirado Jurgis. Pakeliui į universiteto biblioteką, išlipęs iš požeminio traukinio Unter den Linden stotyje, žiūriu ir savo akimis netikiu: perone stovi Jurgis. Raidiškai puolėme vienas kitam į glėbį. Jau kelios dienos Berlyne, bet tik šiandien sužinojęs, kad ir aš čia. Bandysiąs užsikabinti filmų pramonėje režisūros asistentu, mokiniu, bet kuo. Trumpai papasakojęs, kaip po mūsų išsiskyrimo Kaune per Šiaulius, Būgius, Liepoją, Danzigą ir Dresdeną atsidūrė Berlyne, nuskubėjo į kažkokį reikalinį pasimatymą. Susitarėme rytoj susitikti jo viešbutyje ir plačiai išsikalbėti apie viską.

Ž. M. laiškas iš Landshuto.

Gruodžio 3

Rytą – pas Jonus, kurie dabar gyvena prie pat Kurfürstendammo, einant nuo Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche į kairę. Jų bute visuomet šilta. Tad sėdžiu vienas (jie visi turėjo kažkur išeiti) ir skaitau *Die Nachtwachen des Bonaventura*.

Gruodžio 8

Šįryt, laukiant eilės kirpykloje, kur dirba mūsų pažįstamas Clausen, danas iš Kopenhagos, draugų vadinamas Herr Rasiermesser, be galo mandagus, visuomet išsikvėpinęs, susišukavęs, visuomet dailiai apsirengęs, priplota raudona nosimi pilietis, ėmė kaukti sirenos. Fliegeralarm. Visi keliamės ir bėgame į

netoliese esančią Französische Strasse požeminio traukinio stotį. Šalia manęs bidzena uždusęs Herr Rasiermesser ir nebaigtas kirpti jo klientas – liesas ir beveik visai plikas vokietis. Tik spėjus nusileisti laiptais į požemį, iš lauko pasigirsta ilgas, nepertraukiamas sirenos kauksmas: Entwarnung! Visi nepatenkinti keikiasi. Grįžtame atgal. Nebaigtasis kirpti užima savo vietą. Herr Rasiermesser, galąsdamas skustuvą, filosofuoja: kirpėjo darbas pasidaręs lengvesnis, nes klientų su vešliais plaukais, jaunimui išėjus į karą, beveik nebepasitaiką; likę vieni pusplikiai.

Vakarais jis dažnokai užeina pas mus, nors gyvena gana toli, kažkur Moabito rajone. Kartais atsineša su savim man nematytą muzikos instrumentą, kurį jis pats vadina citra (Zither), ir, juo pritardamas, dainuoja. Prieš pradėdamas, jis staiga pasidaro labai panašus į seną, valandas mušti besiruošiantį laikrodį. Su pirmaisiais citros garsais jo veidas, o ypač nosis, smarkiai parausta, akys iššoka, gerai įtepti ir sušukuoti plaukai išsitiesia, ir pro dviejų auksinių dantų sargybą vargais negalais prasiveržia kažkas panašu į sugedusios *boite à musique* mechanizmo švokštimą, kuris pamažu skaidrėja, valosi, kol pagaliau išsilieja harmoninga kažkokios be galo gražios ir nostalgijos kupinos danų liaudies dainos melodija.

Baigus visi kurį laiką tylim, dainos sujaudinti.

– Junge, Junge! – kreipdamasis į mane, giliai atsidusęs, sako mūsų kambario draugas Jansen.

Gruodžio 14

Lauke žvarbiai šalta. Nėra kas veikti. Vartydamas knygas šeimininkės bibliotekoje (tai vienintelis padoriau apkūrentas kambarys visame bute), randu seną poezijos antologiją su išblukusia, violetiniu rašalu įrašyta dedikacija: *Für Fanny Esser. Gottfried R. Berlin, den 17 Januar 1916, auf der Durchreise nach Frankreich.* Po ja įklijuota Th. Stormo *Immensee* mergaitės dainos nuotrupa, iškirpta iš knygos:

Sterben, ach, sterben
Soll ich allein.

Tarp puslapių – sudžiūvusių gėlių likučiai; puslapiuose – nuvytę ir šiandien niekieno nebeskaitomi vardai: Scherenberg, Schneckenburger, Thiersch, Freiligrath, Geibel, Hoffmann von Fallersleben, Wildenbruch... Staiga pasijutęs kaltas, kad braunuosi į svetimus gyvenimus (nors ir be piktos valios), padedu knygą atgal į lentyną ir grįžtu į savo kambarį.

Parėjęs Vincas veda į kiną. Einu. Grįžus (lovoje) – Strindberg.

Sekmadienis / Gruodžio 17

Su Nagiu prie šaltos saulės nupliekstos Nationalgalerie Muziejų saloje (Museumsinsel). Žvarbus vėjas iš vakarinio Spree kanalo pusės. Nuo dienos įvykių nukrypstam į lieratūrą. Mūsų nuomonės ir skoniai dažnai sutinka, tik jis daugiau dėmesio skiria autoriams, o aš knygoms. Kalba sukasi apie savus ir vokiečių autorius, nes prancūzų literatūros, pasirodo, jis beveik visai nepažįsta, – išskyrus Alain-Fournier romaną *Le Grand Meaulnes* (kurį jis skaitęs lietuviškai ir vokiškai). Žavisi Sally Salminen ir jos *Kotryna*. Iš poetų jam vis labiau patinkąs Georg Trakl. Nuomonėms dėl ko nors išsiskyrus, trumpam jis lyg ir atvėsta, nusimena, pasidaro nebe toks pabrėžtinai draugiškas. Bet tatai trunka tik keletą sekundžių. Ir aš jau gailiuosi su juo nesutikęs.

Gruodžio 24

Pirmos mano gyvenime Kūčios ne namie ir ne su savaisiais. Tokį rytą paprastai sėdėdavau už stalo Nemeikščiuose, vartydamas kalėdines laikraščių laidas, arba vaikščiodavau laukuose, negalėdamas savyje sutalpinti džiaugsmo, kurs tryško iš namų, iš dangaus ir iš žemės. O dabar... Bet geriau apie tai negalvoti.

Žiemos ofenzyva Vakaruose (Ardenų fronte) „in vollem Gange“. Spauda ir radijas skelbia „triuškinančias pergales“ etc. Bet skeptiški berlyniečiai nebetiki, kad šis paskutinis pasispardymas turėtų įtakos į bendrą karo eigą. Mūsų slėptuvės (į kurią, nežiūrint „milžiniškų laimėjimų“, vis tiek reikia bėgti bent du kartu į dieną), „strategų“ nuomone, visa tai tik „viel

Lärm um Nichts". Viena tik Fräulein Kantelhardt, rezonuodama valdinės propagandos nukaltą frazę, šį beviltišką žygį vadina fiurerio „Weihnachtsgeschenk dem deutschen Volk".

Lauke pradeda po truputį snyguriuoti. Gatvėje, žmonių veiduose ir judesiuose, ore, net bombų sudraskytuose namų fasaduose ir langų kiaurymėse, vis tiek kažkokiu būdu prasimuša Kalėdų nuotaika. Pilkasermėgis žvirblis atrodo lyg būtų atskridęs iš anapus užšalusio vaikystės pasakų knygos lango. Staiga aš ir vėl einu Utenoje skersai žibalu, silkėmis ir cinamonu dvelkiančią turgaus aikštę namo. Taku pro varpinę nusileidžiu žemyn, dvaro alėja išeinu į laukus ir ten, praskleidęs milžinišką be garso krintančio sniego ir tamsos užuolaidą, paskęstu neaprėpiamo džiaugsmo pasaulyje.

Danai savo sieną papuošė iš namų gautomis mažytėmis vėliavėlėmis.

Gruodžio 25

Kūčių vakarą praleidau vienui vienas. Buvo šalta ir nyku. Danai kvietė eiti kartu į bendras kūčias, ir jau buvau besusigundąs, bet paskutiniu momentu apsisprendžiau pasilikti vienas. Šiandien einu pas Girnius.

Gruodžio 26

Vakar vakare – pas Girnius (su Vytautu Maželiu). Jam (Maželiui) pavyko „suorganizuoti" porą bonkų vyno, kurį gėrėme pakaitintą. Buvo šilta, gera ir ramu. Jaučiausi lyg būčiau atgavęs dalį prarastų namų. Grįžęs namo, ilgai dar nėjau į vidų ir beveik iki paryčių vaikščiojau, nelyginant panaktinis Bonaventūra, tuščiomis Belle-Alliance-Platz apylinkių gatvėmis. Prie Hallesches Tor sutiktas įsilinksminęs pilietis bandė „išlieti širdį", bet aš neturėjau jokio noro jo klausytis ir, iš mandagumo pasikeitęs keliomis frazėmis, tęsiau savo vienišą bastymąsi. Pro aklinai uždangstytus langus nieko nesimatė, bet ore nežinia iš kur girdėjos protarpiais nutrūkstanti *Stille Nacht, heilige Nacht* melodija.

Gruodžio 29

Vaikystėje mane žavėjo švelnios, ne per daug pabrėžtai moteriškos, siaurais pečiais ir strėnomis berniukiškai savarankiškos mergaitės, kurios dalyvaudavo visuose mūsų žaidimuose, eidavo kartu žuvauti ir kartu su mumis dienų dienas prasikarstydavo medžiuose, nepastebėdamos ar nenorėdamos pastebėti savo besikalančio moteriškumo. Bet vieną dieną jos staiga nebeateidavo: imdavo šalintis nuo mūsų, lyg sužinojusios, kaip mums tuomet atrodydavo, kažkokią didelę ir neatspėjamą paslaptį.

Gruodžio 31

Paskutinė metų diena. Po vidurnakčio. Vienas (nes norėjau būti vienas, kaip jau tūkstantį kartų įsiklausyti savyje, atgauti kontaktą su savim). Dieną – Am Rütli su Girniais. Į pavakarį – su Fräulein Dorado giliai užsnigtame Tiergartene. Vaikščiojom iki santėmio. Tai toks beveik negyventos ir negyvenamos paskutinės metų dienos balansas.

1945

Berlin
Sausio 1

Einant pro saulėleidžio nupliekstą Gedächtniskirche Kurfürstendammo link kažkodėl man grįžta Jurgio Savickio „Kovos“ vaizdas – raudonas velnias, šluojąs uodega kelią „iškišęs savo velnišką liežuvį mažam miesteliui parodyti“.

Sausio 5

Sapne Hemmerling prieš visą auditoriją skaito mano rašinį „Kaip aš palikau savo tėvynę“, ypač pabrėždamas tą vietą, kur aš aprašau pirmuosius įspūdžius Rytprūsiuose (pro traukinio langą): „Ich stand am Fenster und schaute hinaus. Jenseits der Grenze, so weit das Auge reicht, lag, düster und herbstlich, die ostpreussische Ebene. Der kalte Ostwind trieb das verdorrte Laub durch die verödeten Landstrassen. Da war mir plötzlich, als ob ich mich selbst verlassen hätte, und ich weinte wie ein Kind.“ Bet keisčiausia, kad, nuėjus popiet į jo pamoką, viskas *lygiai taip* ir atsitiko: jis perskaitė mano rašto darbą, nepaprastai jį išgirdamas ir statydamas pavyzdžiu kitiems, jog man buvo net gėda klausytis.

Aldonos G. laiškas iš Mühlheimo b. Tuttlingen.

Sausio 7

Sekmadienio vakaras. Tylu ir šalta. Mintyse besirausiant po praeitį (ieškojau ko nors saulėto ir šilto), gyvai iškilo

„Iliūnės“ parašymo aplinkybės. Vėlai rudenį Nemeikščiuose (1941), jau sutemus, vaikščiojau vienas po laukus. Staigiais gūsiais pūtė stiprus vėjas; gedulingai švokštė paupio alksniai. Per dangų nepaprastu greičiu lėkė didžiulės debesų masės, užversdamos mėnulį, kuris netrukus vėl pasirodydavo. Ir aš staiga prisiminiau I. R., kurią aš ir jos artimieji vadindavom Iliūne ir kurią palaidojo su sniego baltumo suknele ir neklusnia juodų plaukų sruoga, užkritusia ant kaktos. Parėjęs namo, ilgai sėdėjau prie ugnies, pro pirštus žiūrėdamas į liepsną. Gretimam kambary, už plonos lentinės pertvaros, girdėjosi linksmas vakaroti susirinkusio jaunimo (mano sesers ir brolių draugų) klegesys. Atsisėdau už stalo ir, prisimindamas per dangų lekiančių debesų ritmą, parašiau *Iliūnę*. Baigiau II B.e. fragmentą.

Vasario 19?

Rytą – pora laiškų, po to su Henriku. Vakare – *Opfergang*. Parėjęs tęsiau *Ketvirtąją*.

Vasario 23

Darsyk su Fräulein Dorado Charlottenburge. Ėjome kažkokiomis bombų žiauriai sužalotomis bevardėmis gatvelėmis (visos pavadinimų lentelės buvo sprogimų nuplėštos) pas jos motiną, kuri gyveno toli nuo gatvės sodo gilumoje stovinčioje *fin de siecle* viloje. Mums įėjus, jinai sėdėjo didžiuliame kambaryje (beveik salėje) prie pianino, ne mūsų laikų balsu mėgindama kažkokias nepaprastai aukštas gaidas. Savo amžiaus paaštrintais bruožais, didžiulėmis à la George Sand akimis ir senamadiška sunkaus aksomo suknele ji priminė Constantino Guys moteris ir Alfredo de Musset apdainuotąją romantizmo epochos dainininkę Mariją Malibran. Vizitas buvo trumpas, beveik formalus (aš nesupratau, ką jos kalbėjo), ir mes vėl atsidūrėme purvinoje gatvėje. Mano bendrakeleivė buvo taip neįtikėtinai švariai ir elegantiškai apsirengusi, tokia lengva, grakšti ir spindinti pietietiška jaunyste, jog aš, stebėdamas ją griuvėsių ir su degėsiais sumušusio sniego fone, galvojau: kaip gali tokia nuostabi vizija egzistuoti šiame purvo, kraujo, griuvėsių ir mirties pasaulyje?

Tik grįžus – amerikiečių antskrydis. Bet aš nutariau neiti į slėptuvę: sergu. Pas Frau Esser buvęs bloko sargas (Blockwart) nesipriešino, „tegu sau lieka“ ir kažkur išsiskubino. Ta proga baigiau Jeano Paulio *Doktor Katzenbergers Badereise* ir pradėjau Dahlemo antikvariate labai pigiai nusipirktą Molière'o *Don Juan ou le Festin de Pierre* (kurio ligi šiol vis dar nebuvau iki galo perskaitęs).

Vasario 27

Miestas dabar kasdien ir kasnakt žiauriai bombarduojamas. Net Frau Esser katinas Petras (Peter), atrodo, jau bus supratęs, kad situacija gerokai pablogėjo. Sirenoms pradėjus kaukti, jis bėga prie durų ir užkimusiu balsu ima kniaukti. Fräulein Kantelhardt taip pat nustojo kalbėjusi apie greitą „vokiečių ginklo“ pergalę. Vakar vakare antskrydis mus užklupo Vakarų Berlyne, Kurfürstendammo rajone. Reikėjo ieškotis nakvynės, nes susisiekimas su vidurmiesčiu buvo visiškai nutrauktas. Naktį praleidome vaikščiodami iš vienos slėptuvės į kitą. Tik gerokai po vidurnakčio apsistojome Nollendorf-Platz požeminio traukinio stoties žemutiniame tunelyje. Iki ryto susisiekimas, savaime aišku, buvo atstatytas, ir mes galėjome grįžti namo. Mieste vėl viskas atrodė absoliučiai normaliai. Požeminiai traukiniai buvo pilni į darbą važiuojančių ir į rytinius laikraščius įsigilinusių berlyniečių. Stotys rūpestingai iššluotos. Švariomis ir išglaistytomis uniformomis apsirengusios konduktorės preciziškai atlikinėjo įvažiavimo, sustojimo ir išvažiavimo ritualą: „Unter den Linden! Einsteigen! Zurückbleiben! Abfahrt! Französische Strasse! Einsteigen! Zurückbleiben! Abfahrt!“. Lyg Žukovo armijos stovėtų ne prie Küstrino, bet kur nors anapus Dniepro. Mūsų kvartalas šį kartą liko nepaliestas.

„Alles Scheische!“ šveplo mūsų dano Janseno mėgiamu posakiu išsireiškiant.

Antras A. G. laiškas.

Vasario 28

Piešpiet važiavome į Berlyno pietvakariuose (Wilmersdorfe) esančią Rytų pabėgėlių aprūpinimo įstaigą, kur mums

išdavė nemokamus traukinio bilietus ir kelionines maisto korteles. Kol dar Berlyne, šaltus užkandžius mes galį gauti Potsdamer Bahnhof įsikūrusiame pabėgėlių maitinimo punkte, mandagiai ir rūpestingai paaiškino kokių šešiolikos metų šviesiaplaukė.

Kovo 1

Paskutinė diena Berlyne. Jurgis atsiminė prieš kurį laiką gavęs iš savo klasės draugo Dr. K. A. laišką, kviečiantį keltis į Aaleną (Würtemberge), kur jis vadovauja karo belaisvių ligoninei, ir dabar apsisprendė tuo kvietimu pasinaudoti. Siūlo ir man prie jo prisidėti. Nesinorėtų taip staiga, bet ką darysi. Dar šįvakar išvažiuojam. Traukinys iš Potsdamer Bahnhof turėtų išeiti apie 6 valandą popiet. Su mumis keliaus ir Jurgio draugė jauna aktorė A. Gž.

Vincas pasilieka. Bandžiau perkalbėti, bet nepavyko. Turįs kažkokių asmeninių įsipareigojimų. Iki pasimatymo kur nors pietuose!

Nürnberg
Kovo 2

Po ilgos nakties ir pusdienio kelionės sausakimšai prisigrūdusiame traukinyje (kareiviai, pabėgėliai, bet daugiausia įvairaus plauko svetimšalių) pagaliau atsiradome Dürerio mieste, iš kurio bandysime pasiekti Aaleną. Laikinai „apsistojome“ stoties laukiamajame. Nusiprausę ir šiek tiek apsitvarkę, einame pasidairyti po miestą.

Nürnbergas žiauriai apgriautas. Nesimato nė vieno visiškai sveiko namo. Žiūrint nuo Henkersbrücke, miesto profilis nepaprastai panašus į seną graviūrą su nepagarbios rankos nuplėštais namų stogais ir bokštų viršūnėmis. Žiemos saulės šviesoje viskas atrodo žemės, sumišusios su krauju, spalvos.

Kelionės incidentas: artėjant prie Jenos, aš vos neužlipu kažkokiai ant grindų sėdinčiai žmogystai ant galvos. Staiga girdžiu iš apačios: „Čin!“ Žitkevičius! Pabėgęs iš kariuomenės ir važiuojąs į Bambergą, kur ir išlipo.

Aalen
Kovo 3

Paskutinių dienų kelionėse beveik visai praradau laiko nuovoką. Nežinočiau nei kokia savaitės diena, nei kelinta, jeigu ne laikraštis, skelbiąs „sunkias gynimosi kovas" Vakarų fronte.

Aalene atsiradome vakar naktį. Pas Jurgio draugą eiti buvo per vėlu. Besiruošiant laukti ryto stotyje, užkalbino šlubas keistai bėgiojančiomis akimis vokietis. Jis mus nuvedė į NSV nakvynės namus – nekūrentą, toli gražu ne liuksusinę, bet švarią patalpą. Miegojau kaip užmuštas.

Jurgio draugas Dr. K.A. sutiko labai maloniai ir čia pat pasiūlė porai dienų apsistoti pas jį: truputį susispaudus, vietos užteksią visiems. Iš jo gavome šiek tiek žinių ir apie šį iki šiol mums negirdėtą miestelį: žmonės esą neblogi, maisto kol kas netrūkstą etc.

Aalene dar beveik taip pat šalta kaip Berlyne (o aš tikėjausi čia rasti pavasarį), tik dangus mėlynesnis ir skaidresnis. Gatvėse pilna išbadėjusių italų belaisvių. Šiame kitados „laisvame imperijos mieste", išskyrus Rotušę su jos lokališkai garsiu *Aalener Spionle,* mažai kas patraukia keleivio akį.

Kovo 7

„Nuosavos pastogės" problema išsisprendė netikėtai lengvai ir greitai. Henriko Berlyne išduotas fiktyvus pažymėjimas, surašytas ant oficialaus Reichsnährstando blanko, begėdiškai tvirtinantis, kad aš esąs Vokietijos lietuvių laikraščio ekonominio skyriaus redaktorius, ir Jurgio nemažiau impozantiški teatriniai kredencialai veikė nelyginant kokia magiška lazdelė. Butų paskirstymo įstaiga, pamačiusi, *su kuo turi reikalo*, nusiuntė pas patį kreisleiterį. Šis priėmė su mūsų rangui tinkama pagarba, teiravosi apie mūsų profesinį darbą, ilgokai kalbėjo apie kultūros darbuotojo reikšmę civilizuotoje visuomenėje, prabėgomis užsimindamas sunkią dabartinę padėtį, kuri, be jokios abejonės, greitai pasikeisianti Vokietijai palankia prasme etc., ir čia pat visiems trims paskyrė po kambarį, įsakmiai

pabrėždamas, kad tai tik *Notbehausung*: mums su Jurgiu – pačiame Aalene, A.Gž. – už poros kilometrų į pietus esančiame Unterkochene. Ir man staiga pasidarė gėda, kad mes taip ciniškai išnaudojome šio padoraus biurokrato pasitikėjimą. Jam juk nė į galvą neatėjo kvestionuoti mūsų „kredencialus“, išrašytus ant oficialių blankų ir patvirtintus mistiškais valstybės aparato ženklais: antspaudais, parašais etc. Vokiečio pagarbai šiems tvarkos bei organizacijos simboliams ir tam, ką jie simbolizuoja, galėtų prilygti nebent tik mūsų skepticizmas tiems patiems dalykams. Sąžinei nuraminti galvoju, kad tai ne mes, kad tai karas, kad mes visi esame tik inertiškai riedančių įvykių aukos, kad visas paskutinių kelerių metų gyvenimas buvo kažkokia kafkiška euforija, košmaras, apgaulinga fikcija.

Mano „Notbehausung“ – šviesus vidutinio dydžio pastogės kambarys, kuriame sėdėdamas rašau šiuos įspūdžius, – yra pietiniame miesto pakrašty, Zeberstrasse 25, iš kur tik keli žingsniai į laukus. Sienose – uniformuoto jaunuolio fotografijos. Ne per draugiškai sutikusi šeimininkė pastebėjo, kad prieš tai jame gyvenęs Rytuose dingęs be žinios jos sūnus.

Kovo 15

Saulėtas sekmadienio rytas. Šviesa jau visai pavasarinė. Iš mano lango matomų aukštokų kalvų, išsirikiavusių abipus Kocherio slėnio, įlomiuose pro išlakius pušų kamienus dar šmėkšo sniego dėmės.

Gyvenimas įėjo į rutiną. Paaiškėjo, kad Aalene nėra kas veikti, nėra kas skaityti: nuobodu. Mano „kuprinės biblioteką“ sudaro miniatiūrinės *Les Roses de France* serijos trys tomeliai (*Les Poètes contemporains*, I–II t. ir *Les Fleurs du mal* – iš Sruogos bibliotekos Vilniuje), *Užgesę chimeros akys* (iš Sargėnų), Angelus Silesius *Cherubinischer Wandersmann*, Schellingo filosofijos tomelis ir Nietzschės eilėraščių „Frontausgabe“ (visos trys iš Berlyno). Bet aš jas jau moku mintinai.

Yra dar šeimininkų sūnaus knygų lentynėlė su brolių Grimmų ir Hauffo pasakomis, Karlo May *Der Schatz im Silbersee*, Scheffelio *Der Trompeter von Säckingen*, Lulu von Strauss und Torney baladėmis, Hessės *Demian* ir Goethės, Schillerio ir

Eichendorffo poezija. Aš jų neliečiu (perskaitau tik nugarėlių pavadinimus), bijodamas pažeisti tikrojo kambario savininko teises.

Kovo 21

Dienos pasidarė viena į kitą panašios, tapdamos savotišku ritualu. Po pusryčių einu pas Jurgį. Atidaro jo šeimininkė Frau Sturm, malonaus veido ir beveik visiškai kurčia moteris, kuri girdi tik durų skambutį. Prasideda kasdieninis dialogas. Vietoje *guten Morgen* deklamuoju pirmąjį *Romos elegijų* distichą:

Saget, Steine, mir an,
– Guten Morgen, mein Herr!
O sprecht, ihr hohen Paläste!
– Ich glaube, Herr Jurgis ist noch im Bett.
Strassen, redet ein Wort!
– Ich frage mal nach.
Ir nueina pasiklausti. Grįžusi į mano disticho pabaigą:
Genius, regst du dich nicht?
ji atsako:
– Herr Jurgis lässt Sie bitten.

Ir taip beveik kiekvieną dieną. Tik eilėraštį retkarčiais pakeičiu į *Wer reitet so spät, Was hör ich draussen vor dem Tor* etc.

Iki pietų einam kur nors pasivaikščioti. Užsukame į Jurgio draugo vadovaujamą karo belaisvių ligoninę, kur dirba nepaprastai įdomus rusas Semionas (taip pat belaisvis); jis visuomet mus pralinksmina savo nesibaigiančiais sąmojais bei „kartuvių filosofija“. Apie vidudienį jau sėdime *Olgoje, Zum Hecht, Zum Pfauen, Zum Grünen Baum, Zum Bären* arba *Zum wilden Mann,* nes Jurgis amžinai alkanas. Be to, čia, kaip ir visur kitur, galioja „kas pirmesnis, tas geresnis“ dėsnis. Vėliau užgriūva *dirbantieji* ir viską suvalgo. Vakarais einame į kiną ir žiūrime dažnais atvejais net po keliskart matytus filmus. Kova su nuoboduliu nė kiek nelengvesnė už visas kitas kovas! Blogiausia, kad nuobodulys beveik visuomet laimi.

Vinco laiškas, rašytas III. 7, iš Kusterdingen b. Tübingen.

Kovo 26

Oras kaskart vis labiau dvelkia pavasariu. Beveik kasdien viršum galvų praskrenda didžiuliai amerikiečių bombonešių junginiai, sėjikus primenančių naikintuvų lydimi. Skaitau iš vietos mokytojo dukters Elisabeth V. pasiskolintus Stifterio *Bunte Steine* ir *Studien*. Kalbėdama ji žiūri kažkur į tolį, tik retkarčiais tepažvelgdama į akis ir nuolat taisydama ant kaktos krintančius juodus plaukus. Viskas dabar esą tik *ein böser Traum*. Aš negalįs įsivaizduoti jos vienatvės šiame laike ir tarp šių savo šešėlius pardavusių žmonių. Po to vėl nerūpestingai šypsosi ir, vis tebetaisydama krintančius plaukus, pasakoja apie savo kelionę su mokyklos draugėmis po Italiją.

Henriko laiškas iš Frastanz (Vorarlberg).

Kovo 29

Unterkochene susipažinome su buvusiu husarų pulkininku X. (iš tikrųjų jis esąs tik majoras, bet miestelyje visi jį vadina *Herr Oberst)*, jo žmona, dar jaunyva moterim, kuri, jos pačios tvirtinimu, turėjusi „gražiausias kojas visame husarų pulke“ (įskaitant ir arklių kojas?), ir jų nepaprastai elegantiška gražuole dukterim. Be mūsų, pas juos dar lankosi geodezijos inžinierius K. K., neįtikėtinai žiauraus veido (sutikęs naktį, bėgtum kiek kojos neša), bet, kaip sakoma, auksinės širdies žmogus. Iš netoliese esančio fabriko barakų ateina prancūzė Paulette su smuiku. Konversacijoje ji beveik nedalyvauja, tik vaikšto po kambarį ir groja vis tą patį Saint-Saëns smuiko koncerto *h-moll* motyvą. Užskridus lėktuvams (kas čia dabar beveik kasdien atsitinka) *Herr Oberst* lenda po lova ir jau iš apačios šaukia žmonai: „Mamyte, užmesk duknas!“ Jo nuomone, duknos geriausiai apsaugančios nuo skeveldrų. Vakar Paulette man padovanojo Victoro Hugo *Poésie* (Delagrave) ir Valéry (*La Jeune Parque*).

Didysis Šeštadienis / Kovo 30

Rytą – pas E. V. Unterkochene. Susitarėm kartu važiuoti į Heidenheimą aplankyti jos draugės. Vakare – *Die Reise nach Tilsit* (trečią ar ketvirtą kartą).

Velykos / Balandžio 1

Pirmos amerikiečių bombos Aalene. Netoli geležinkelio pervažos Volkssturmas pradėjo statyti prieštankinę užtvarą. Oras nepaprastai gražus ir šiltas – tikros Velykos!

Balandžio 7

Vakar amerikiečių tankai pasiekė už 35 kilometrų į šiaurę esantį Crailsheimą. Mieste beveik panika. Daug kas bėga į kaimus. Krautuvėse bematant dingo duona.

Balandžio 11

Aalenas paskelbtas tvirtove. Vadinasi, bus ginamas. Tik klausimas, kas jį gins. Mieste nėra nė vieno kareivio. Iš Volkssturmo visi tik šaiposi, neišskiriant nė pačių volksšturmiečių.

Balandžio 14

Harmonieuse, MOI, différente d'un songe,
Femme flexible et ferme aux silences suivis
D'actes purs!.. Front limpide, et par ondes ravis,
Si loin que le vent vague et velu les achève,
Longs brins légers qu'au large un vol mêle et soulève,
Dites!.. J'étais égale et l'épouse du jour,
Seul support souriant que je formais d'amour
A la toute-puissante altitude adorée...

Balandžio 16

Netikėtai užėjusi Paulette atnešė žibuoklių ir pamerkė vandens stiklinėje. Radusi netoli barako esančioje versmėtoje at-

kalnėje, *à côté de l'usine*, ir galvojusi paskinsianti jų man. Atsisėdusi prieš langą paima vieną ir buria: il m'aime un peu, beaucoup, passionnément, à la folie, pas du tout... Trop peu de pétales... Klausiu, kur smuikas, bet ji nieko neatsako ir tik lėtai judina galvą.

Balandžio 18

Vakardienos amerikiečių lėktuvų antskrydis mane, Jurgį ir su mumis buvusią A. Gž. užklupo netoli geležinkelio stoties esančioje *Olgos* valgykloje. Bėgome į anapus bėgių esančią slėptuvę, iškastą kalvos šone. Dar jos nepasiekus, ėmė kristi bombos. Viduje, ypač netoli įėjimo, buvo neįsivaizduojama kamšatis. Neilgai trukus užgeso šviesos, ir mes pasimetėme minioje. Staiga – baisus trenksmas ir iš slėptuvės gilumos pasigirdo riksmas: *Wasser*! Per kelias sekundes vandens buvo iki kelių. Visi ėmė veržtis prie išėjimo aklai, automatiškai, nekreipdami dėmesio nei į moteris, nei į vaikus. Pasiekus išėjimą, vandens buvo jau beveik iki kaklo. Du uniformuoti vokiečiai padėjo man išsikapstyti į gatvę, ir aš automatiškai pradėjau bėgti tolyn.

Lėktuvai jau buvo praskridę. Virš sudaužytos stoties kybojo dūmų ir dulkių debesys. Jurgis su A. pro įkalniau esantį atsarginį tunelį išėjo nė kojų nesušlapę. Vanduo, užliejęs žemiau gatvės lygio esančią slėptuvės dalį, kaip šiandien paaiškėjo, prasiveržė iš bombų sužaloto stoties vandentiekio.

Grįžęs namo, nors dar tebebuvo gana anksti, kritau į lovą ir tuoj pat užmigau. Šįryt nubudęs negalėjau tikėti savo akimis: pro skyles lubose veržėsi šviesa; skersai gatvės stovintiems namams trūko stogų. Tai buvo pakartotino antskrydžio žymės. Šeimininkai, naktį bėgdami į slėptuvę, pagalvojo, kad manęs nėra namie, ir taip aš pramiegojau antrąjį vakarykštės dramos veiksmą.

Jurgis, kuris daug labiau už mane ir už A. jaudinasi dėl to bombardavimo (aš esu tiesiog fatalistiškai abejingas; maniau, kad tai fizinio nusilpimo ženklas, bet Dr. A. sako, kad aš tik turįs geležinius nervus), norėtų pasitraukti kur nors į mažiau pavojingą vietą, į kaimą. Gal į Waldhauseną, pas Herr Funk? Bet aš ir A. esame prieš. Tad, bent tuo tarpu, niekur nejudam.

Balandžio 20

Karo pabaiga, atrodo, čia pat. Amerikiečiai turėtų būti kur nors labai netoli. Oras nuostabiai gražus. Jeigu ne Volkssturmo gatvėse pastatytos prieštankinės kliūtys ir ne nuolat skraidantys amerikiečių žemo skridimo lėktuvai, galėtum pagalvoti, jog nė karo nėra. Pagrindinis šių lėktuvų uždavinys – priminti gyventojams, kad karas tebevyksta. Jie apšaudo ne tik traukinius stotyse, bet ir nieko bendro su karu neturinčius individus: rytą išginusį piemenuką, artoją, net iš mokyklos grįžtančius vaikus. Lyg tai būtų vienintelė jų pramoga. Visi mintinai moka skrajukėse mėtomą dvieilį:

Wir sind die lustingen Acht,
Wir kommen Tag und Nacht!

Jie ir mus pora sykių apšaudė: vieną kartą einant į Unterkocheną, kitą kartą grįžtant iš Waldhauseno. Jurgio šeimininkas Herr Sturm šaudo į juos iš paprasto tarnybinio pistoleto.

Balandžio 22

Viršum galvų retkarčiais pralekia artilerijos sviedinys ir sprogsta anapus Galgenbergo. Kažkoks praeivis sako: „Mūsiškiai!“ Gatvėmis apatiškai slenka į pietus besitraukiančių kareivių kolonos. Aaleno lietuvijos „senių taryba“ nutarė naktį praleisti priešais karo belaisvių ligoninės barakus esančio tuščio namo rūsyje. Aš pats mieliau eičiau namo ir būčiau vienas. Bet *vox populi...*

Balandžio 23

Naktį, kaip buvo nutarta, praleidome šaltame ir drėgname rūsyje. Iš vakaro girdėjosi kažkoks neaiškus triukšmas, sporadiški šūviai. Apie vidurnaktį viskas nutilo. Sunku buvo atsispirti miegui. Rytą kone ant kiekvieno namo plevėsavo improvizuotos baltos vėliavos, ir gatvėmis važiavo amerikiečių tankai.

Gegužės 9

Baigėsi karas. Laimėtojai ir pralaimėtojai. Bet kas yra laimėtojai, kas pralaimėtojai? Kas yra priešas? Ką reikia mylėti ir ko neapkęsti? Totali pergalė? Totali pergalė yra greičiau totalus pralaimėjimas, nes totaliai laimima tik nugalint priešą savyje, kuomet niekas nepralaimi arba visi laimi.

Gatvėje sutiktas pažįstamas rusų karo belaisvis Semionas (naujintėlaičiu ir gerokai jam per mažu kostiumu), pasikeitus naujienomis (atrodo, kad jam sekasi neblogai), išmintingai pastebi: „Karas yra karas, reikalai yra reikalai".

Gegužės 14

Pavasario intensyvumas diena iš dienos auga. Labai sunku nustygti vietoje, vis traukia kažkur eiti. Iš savęs ir į save. Visur ir niekur. Buvau nuėjęs į Unterkocheną. Grįždamas galvojau, kaip mane vaikystėje, likusį namuose vieną, apimdavo neaprėpiamas džiaugsmas, kad aš esu, kad gyvenu, kad egzistuoju.

Gegužės 21

Idėja: Jėzaus ir Liūdno Veido riterio palyginimas (be jokios blasfemijos).

Gegužės 27

Atradėjo darbą be perstojo naikina nepasotinamai rajus vulgarizatorius, ir dėl to viską reikia iš naujo atrasti.

Birželio 1

Dievui lygiai tiek pat reikia žmogaus, kaip žmogui reikia Dievo.

Birželio 5

Errichtet keinen Denkstein. Lasst die Rose
nur jedes Jahr zu seinen Gunsten blühen.

Birželio 6

Atsirado proga (sunkvežimis) pamatyti Švabijos laukus birželio mėnesį: pažįstama suvalkiečių šeima iš Esslingeno keliasi į Dillingeną (an der Donau) ir kviečia važiuoti kartu. Pakeliui žada sustoti Neresheime. Gerai – važiuojam! Aalenas įgriso iki gyvo kaulo.

Neresheim
Birželio 7

Atsikėliau labai anksti, bet išvažiavome tik apie dešimtą ir Neresheime atsiradome pačiam vidudieny. Laukai – kaip Rytų Aukštaitijoje, važiuojant iš Utenos į Tauragnus. Aplinkui, kiek tik akis aprėpia, raminančiai tyvuliavo žalsvai pilka neseniai išplaukusių javų jūra. Ant aukštokos kalvos, tamsaus eglyno dugne, dunksojo benediktinų vienuolynas su garsiąja baroko bažnyčia. Į kalną važiuoti mūsų šoferis nesutiko. *Benedictus amat montes*. Turėjom sekti jo (Benedikto) pavyzdžiu ir pasikliauti nuosavomis kojomis. Viršuj, kaip veidrodžio atspindy, buvo visiškai kitas pasaulis, kuriame ir vėl egzistavo karo iš visur kitur išguita tradicinė laiko sąvoka. Karą čia priminė tik šalia dengiamos spalvos „jeepo“ stovįs uniformuotas amerikiečių karo kapelionas, besišnekučiuojąs su jaunu benediktinu. Iš eglyno girdėjosi kažkokio nelabai muzikalaus paukščio balsas. Bažnyčios durys buvo plačiai atidarytos, ir mes iš karto patekome į nuostabią baroko linijų ir pastelinių spalvų orgiją, kuri savo žaisminga elegancija priminė erdviniuose matavimuose sustingusią Telemanno siuitą *a-moll*.

Dillingen an der Donau
Birželio 24

Švelni, šilta, muzikali, pilna įvairiaspalvių garsų naktis. Praeivių žingsniai, nuslopintas juokas, šnabždesys ir lygiais intervalais pasigirstantis girtas dainavimas.

Rytą – padėjome savo bendrakeleiviams įsikurti naujoje vietoje. Dieną – bastėmės po miestą, „organizavome“ maisto

korteles. Vakare – ėjome į visų tautybių ruošiamą Joninių nakties šventę prie Dunojaus, kuris čia maždaug kaip Neris ties Vilnium. Tai buvo tipinga *fête rustique*, kaip flamandų paveiksluose. Publika susirinko dar gerokai prieš saulėleidį: neįsivaizduojamas tautų mišinys: lietuviai, rusai, latviai, lenkai, prancūzai, olandai, italai, ukrainiečiai, visos balkanų tautybės, bet visur aiškiai dominavo slavai. Pati šventė prasidėjo tik sutemus. Pirmąją jos dalį užėmė įvairios apeigos, kurių svarbiausia buvo laužo uždegimo ceremonija: kažkas kalbėjo, po to visomis įmanomomis kalbomis šaukė „valio". Lapų vainikais pasipuošę ir tvarkingai poromis susirikiavę latviai, eidami aplink įsiliepsnojusį laužą, dainavo savo garsiąją Joninių nakties dainą. Lenkai ir ukrainiečiai leido Dunojumi vainikus su degančiomis žvakutėmis.

Antrojoje dalyje šį įspūdinga šventė virto apygirte gegužine. Užkimęs ir atsiderinęs orkestras grojo neatmenamų laikų valsus ir beviltiškai apnešiotus tango. Bandymas užmegsti artimesnius „tarptautinius" santykius baigėsi absoliučiu *fiasco*. Mano partnerės (italė ir olandė) nei *forma*, nei *turiniu* nesiderino su romantiška Joninių nakties nuotaika: italė nežmoniškai trenkė česnaku, o dailiõs šviesplaukės olandės rankos buvo tokios didelės, šiurkščios ir kietos kaip mano tėvo. Atsisveikinant ji taip mane suspaudė, jog vos nesurikau. Grįžtant Dunojaus vandenyje spindėjo žvaigždės ir šaltai plazdanti gestančio laužo dėmė. Ir staiga nepaprastai aiškiai pajutau, kad aš dabar gyvenu ne realybėje, kuri sudegė kaip laužas, bet jos atspindyje, per klaidą patekęs į galimybių pasaulio erdvę.

Nördlingen
Birželio 27

Nördlingen. Viduramžiškai rūsčios miesto sienos birželio ryto saulės šviesoje. Trys paukščiais skambančios liepos. Melsvai baltas arklys gelsvai žalioje pievoje.

Išgelbėti savo pasaulį.

Atsistoti su savo pasauliu prieš Nieką.

Ginti jį ir valdyti.

Aalen
Liepos 7

Netikėtai pasirodė Vincas. Aalene jis išbuvo visą savaitę. Iš jo sužinojau, kur kas gyvena ir ką veikia. Žodžiu, jis išsklaidė paskutinius karo dūmus. Pakeliui (nors iš tikrųjų ir labai nepakeliui) aplankė Aldoną G., kuri netrukus važiuosianti į Tübingeną, o iš ten į Paryžių. Henrikas gyvenąs pas tėvus Feldkirche ir žadąs keltis į Innsbrucką. Iš Juliaus atvežė laišką. Julius rašo, jog apsigyvenęs Tübingene. Ten užėmęs kažkokio pabėgusio vokiečio butą ir jame įsteigęs kolchozą. Kviečia atvažiuoti: vietos užteksią visiems. Mane šiek tiek nustebino sekantis jo laiško pasažas: „...teko ir man neseniai Aalene būti. Gražus miestelis, įdomus Rathausas gerą įspūdį paliko. Gaila, kad trumpai ten tebuvau (buvau nekukliais tikslais nuvykęs); tam tikrą kombinaciją suvėlęs, pabėgau“.

Šimtaprocentinis Kaupas!

Tübingen
Liepos 12

Atvažiavome į Tübingeną (su Dr. K. A., motociklu) be ypatingų nuotykių (tik vienoje vietoje, prie Vaihingeno, teko stumtis į kalną pėsčiomis). Lietuviai čia, atrodo, gyvena gerai: tik maudosi (Nekare) ir valgo (prancūzų karinės valdžios vietos gimnazijos sporto halėje įrengtoje specialioje valgykloje). Gausybė draugų ir pažįstamų. Bet Juliaus „kolchozas“ užimtas, todėl apsistoti teks pas Vincą, kuris gyvena už trejeto kilometrų esančiame kaime. Vakare – pas Kaupus: Alina P., Rima P., Sandra L., Henrikas, Kozmas, Jonis, Kęstas Č., Vincas.

Aalen
Liepos 17

Kelionė atgal nebebuvo tokia sėkminga: paskutinius penkis kilometrus teko stumte parsistumti. Jurgiui su A. Gž. anksčiau išvažiavus, iš artimųjų pažįstamų liko tik Frau A., Swantje, Elisabeth V., Laikūnų šeima ir Katilius. Šis paskutinysis buvo taip pritrūkęs rūkalų, jog aš turėjau, dėdamasis buvusiu pran-

cūzų belaisviu (gerai, kad nereikalavo jokių dokumentų), stovėti eilėje ir gauti jam RK dalinamų cigarečių. Visi apimti kelionės šišo.

Liepos 20

Grįžęs iš Tübingeno, radau Jurgio laišką, kviečiantį atvažiuoti į Würzburgą. Ten besikuriąs stambus lietuvijos centras; jis pats organizuojąs teatro žmones; esą nemaža bendrų pažįstamų. Be to, iš kažko girdėjęs, kad ir Petras (mano brolis) ten. [...] Tad su A. Laikūnu susitarėme patraukti į Würzburgą ir viską sužinoti vietoje. Poryt iškeliaujam.

Liepos 24
Pakelėje prie Bad Mergentheimo

Sustojome prie Bad Mergentheimo (mus atvežęs sunkvežimis suka į dešinę), kaip trys broliai ties nepažįstamo miesto sienomis. Priešais mus melancholiškoje popietės saulėje spindintys bokštai atrodo tokie pasakiškai trapūs, lengvi, nerealūs ir nuostabiai darniai įkomponuoti į spalvotą miesto panoramos litografiją.

Gera gulėti ištiesus kojas žolėje ir galvą atrėmus į pakelės medį. Pailsėję kokį pusvalandį, trauksime toliau ir nakvynės ieškosime anapus miesto, kad ir po atviru dangum, nes oras toks švelnus ir šiltas.

Kelionė, nors ir ne nosies tiesumu (per Ellwangeną ir Dinkelsbühlį) ir nuolat keičiant susisiekimo priemones, sekėsi puikiai. Kiek ilgėliau turėjome palaukti tik Rothenburge ob der Tauber. Kaip atrodo, dabar pirmą kartą teks pasinaudoti „apaštalų kojomis“. Tiesą sakant, aš ir nenorėčiau vėl lipti į sunkvežimį, vėl kvėpuoti dujų generatoriaus dūmais ir vėl klausytis ausis kurtinančio susidėvėjusio motoro triukšmo.

Würzburg–Zell
Liepos 26

Vakardienos bloknoto puslapyje palikau mus gulinčius pakelėje, netoli Bad Mergentheimo. Pasidairę šiek tiek B. M.,

patraukėme vaismedžiais apsodintu keliu Würzburgo link ir keliavome ligi pat sutemų. Nakvojome kiauru stogeliu dengtame pernykščių šiaudų kūgyje. Ilgai neužmigome. Mano kelionės draugas pasakojo savo gyvenimo istoriją. Keliaudami žmonės keistai suartėja ir pasidaro be galo atviri. Gaila, kad negalėjau jam tuo pačiu atsilyginti. Bet toks jau mano charakteris. Rytą, dar nenuėjus nė kilometro, mus paėmė kariškas amerikiečių sunkvežimis ir už kokio pusvalandžio išmetė pačiame Würzburgo vidury, prie senojo Maino tilto. Ten pat pasipainiojo nepaprastai kalbus ir paslaugus lietuvis, kuris pasisiūlė nuvesti į „lietuvių centrą". Pakeliui dėl visa ko pasiklausiau, ar jis kartais nepažįstąs Petro. Pažįstąs, ir dar kaip: kartu bėgę iš subombarduoto Dresdeno. Bet jis ruošęsis keltis į Wiesbadeną ir greičiausiai jau būsiąs išvykęs. Ir tikrai – Petro butas buvo tuščias. Vakar išvažiavęs.

„Lietuvių centre" susikivirčijau su kažkokiu dailiai susišukavusiu gražeiva, nuo kurio priklausė nakvynė. Man į pagalbą atėjo čia pat susipažinti broliai Rukšos, du nepaprastai šaunūs plačiapečiai. Jėgų pusiausvyrai pasikeitus mano naudai, narsusis frantas gerokai sušvelnėjo. Aš pats tuo tarpu apsisprendžiau mieste nenakvoti ir dar šiandien pasiekti Zell kareivinėse esančią lietuvių stovyklą ir apsistoti pas ten gyvenantį Jurgį.

Naujos draugystės sutvirtinimui užsukome į „vyno rūsį". Besišnekučiuojant paaiškėjo, kad ir jie gyvena tose pačiose kareivinėse, pažįsta Jurgį ir Rūką. Be to, jie žino, kad aš rašau eilėraščius etc. Pavakariais susitarėme vėl susitikti ir keliauti kartu į Zell. Likusį laiką sunaudojau miesto apžiūrėjimui. Viskas sužalota, išdegę (garsioji Rezidencija, Katedra, Neumünster). Nuo Marienbergo tvirtovės šlaitų žiūrint, W. atrodė kaip didžiulė gelsvai rausvų griuvėsių krūva Maino ir terasomis kylančių vynuogynų rėmuose.

Zell
Liepos 27

Jurgis, nežiūrint ano laiško, sutiko be entuziazmo. Buvo labai užimtas (romantiškai ir profesiškai), tarytum stebėdamasis mano nesubtilumu (o gal čia tik mano fantazija) laiško

mandagumo formules laikyti tikru pinigu. [...] Aiškiai matėsi, kad nesu labai pageidaujamas. Bet vis dėlto, nors ir prisiversdamas, pakvietė apsistoti pas jį, t. v. „menininkų kolchoze", kuriame, be jo, gyvena dar apie 10 įvairioms mūzoms tarnaujančių piliečių. Ir man buvo dvigubai nemalonu: nemalonu pasilikti, bet dar nemaloniau būtų buvę kvietimą atmesti. Pasilikau. Širdyje keikdamas savo lengvatikystę.

Sekmadienis / Liepos 29

„Menininkų kolchoze" nakvojau tik vieną naktį. Sekantį rytą persikėliau pas šauniuosius brolius R. Jurgis, kaip buvo galima laukti, neprotestavo: ten būsią patogiau, daugiau vietos, mažiau triukšmo. Triukšmo ir čia buvo per akis. Visi ruošėsi vakare įvyksiančiam pasilinksminimui (po atviru dangum). Atgabeno didžiulį „žalio" vyno ąsotį. Tuoj popiet ėmė rinktis mano naujųjų šeimininkų draugai bei pažįstami – triukšminga ir simpatiška gauja, ištroškusi vyno ir džiaugsmo. Vėliau, visiems jau gerokai įsilinksminus, atėjo būrys šventadieniškai pasipuošusių merginų. Viena jų – geltona bliuze, trumpu raudono aksomo sijonėliu ir berniukiška šukuosena juodaplaukė – priėjo prie manęs, paėmė už rankos ir tyliai pasakė: Rubina. Man ji priminė *Wilhelm Meisters Lehrjahre* Mignon, ir rodėsi, kad aš ją nuo pat vaikystės pažįstu. Iš kur toks keistas vardas? Jos tėvas mylėjęs gražiai skambančius žodžius ir pats norėjęs vadintis Galeazzo Sforza arba Federico da Montefeltro, ir jai davęs brangakmeniais ir sunkiu violetiniu aksomu skambantį Rubinos vardą. Motinos neatsimenanti. Į mano pastabą, kad ji turėtų vadintis Mignon, šypsodamasi vos girdimu balsu atsakė, kad ji ir *esanti* Mignon:

So lasst mich scheinen, bis ich werde;
Zieht mir das weisse Kleid nicht aus!

Klausiama, *iš kur esanti*, ji tik užėmė ranka man burną, akimis prašydama nutilti. Ji neturinti nei motinos, nei tėvo (ką ji sakiusi apie tėvą, tai buvusi tik nuolat ją kankinančio sapno nuotrupa), nei brolio, nei sesers. Ji esanti *iš niekur*:

So lasst mich scheinen, bis ich werde;
Zieht mir das weisse Kleid nicht aus!

Sutemus visi būriu, susikabinę už rankų ir dainuodami, ėjome į gegužinę. Virš Maino kybojo tirštas rūkas. Romantiškai mirgėjo šviesos. Prikimęs smuikas beveik žmogaus balsu vedė liūdnai sentimentalią Dunojaus bangų valso melodiją, kuri nuo „žalio“ vyno apsvaigusioje mano sąmonėje virto aiškiai ištariamais žodžiais:

Aš sakiau tau – nelauk, netikėk manimi
Ir užmiršk, kad mes buvom kadaise kartu...

Mane staiga apėmė nesuvaldomas noras įsilieti į tą šiurpiai sentimentalų pigaus džiaugsmo ritmą, prarasti tapatybę, ištrūkti iš savo paties kontrolės ir užsimiršti šioje „Cythère des pauvres“. Bet kaip tik tuo metu viskas ėmė suptis, svyruoti ir plaukti. Žiburiai, kontūrų netekę šokančiųjų poros ir muzika ištirpo į greitai besisukantį kamuolį ir pamažu susiliejo su tamsa.

Nubudau tik prieš vidurnaktį. Buvo baisiai bloga (kaip gali būti bloga tik nuo „žalio“ vyno). Šalia manęs, ant grindų, sėdėjo Rubina ir glostė nuo prakaito sulipusius mano plaukus.

Liepos 30

Momentas trunka amžinai, sako Rubina. Ji nebegalinti čia ilgiau pasilikti ir turinti tuojau pat grįžti į savo *niekur*; jai esą neleista *pavėluoti*, nes ir amžinybė trunkanti tik momentą. Ar aš nenorįs jos palydėti? *Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis; mane surgamus ad vineas; videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica: ibi dabo tibi ubera mea.* Ir aš jaučiuosi kaip velnio gundomas viduramžių vagantas.

Aschaffenburg
Rugpjūčio 3

Du saulėtekiai Spessarto giriose: Windheim ir Weibersbrunn. Rubina.

Offenbach a. Main
Rugpjūčio 4

Rubina.

Mainz
Rugpjūčio 6

Rubina.

Worms
Rugpjūčio 9

Rubina. Šiandien ji, kaip aną pirmąjį kartą (prieš dvylika dienų, o man atrodo, kad prieš dvylika metų), su ta pačia geltona palaidinuke ir tuo pačiu tamsiai raudono aksomo sijonėliu, sėdi apsikabinusi kelius ir užgesusiomis akimis žiūri į priekį.

Heidelberg
Rugpjūčio 12

Viską prarasti beveik neįmanoma, nes visuomet dar pasilieka amžinai ištikima vienatvė. Nuo pat ankstyvo ryto klaidžiojau šaltomis Heidelbergo gatvėmis, vienišas ir nereikalingas. Pirmą traukinį į Karlsruhę jau praleidau. Sekantis išeina tik vakare, bet nežinau, ar turėsiu jėgos įsėsti ir išvažiuoti.

Nebėr Rubinos. Liko tik guolyje jos kūno įspausta žymė ir paskutiniai žodžiai, raudonu pieštuku įrašyti lentinėje sienoje, Wormse:

„Likimas sustojęs laukia, ir aš *turiu* grįžti, nes esu per silpna jam pasipriešinti. Tu negali įsivaizduoti, kaip man buvo sunku vogčiomis atsikelti, apsirengti ir išeiti. Bijojau net į veidrodį pažvelgti ir jaučiausi lyg ruošdamasi į savo pačios laidotuves. Eidama pro duris sunkiai vilkau kojas ir taip norėjau, kad Tu nubustum ir mane sulaikytum. [...] *Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss, was ich leide!*

Tavo R U B I N A“

Aalen
Rugpjūčio 16

Grįžau „namo". Aalene dabar taip tuščia, svetima ir nyku. Bet kur yra netuščia ir nenyku? Viskas sava liko Nemeikščiuose. Paskubomis deduosi daiktus, ir jau rytoj rytą manęs čia nebebus: važiuoju į Tübingeną. Kambarį dėl visa ko dar pasilaikau.

Kusterdingen
Rugpjūčio 19

Seniai besu buvęs kaime. Kusterdingen – tikras kaimas: deguto kvapas, pilkai žalsvas vasarojus, arklių prunkštimas naktį, vežimų girgždesys dieną ir ramus vėjo šiurenimas liepose.

Jaučiuosi kaip iš kryžiaus karų sugrįžęs riteris, kurio sieloje ir kūne daugiau žaizdų negu sveikų vietų. Paskutinio mėnesio peregrinacijos išsėmė dvasiškai ir fiziškai. Tad nutariau pagyventi sėsliai: ramiai apsvarstyti savo „situaciją", pasverti pelną ir nuostolius, išsigydyti žaizdas. Atrodo, kad beveik viską reikės nurašyti į nuostolius. Bet argi nuostolis nėra tikrasis pelnas? Rubinos aš jau niekad nebeprarasiu. Saulėtekiai Spessarto giriose spindės amžinai.

Iš Stuttgarto į Tübingeną turėjau eiti pėsčias, nes tiesioginis susisiekimas traukiniais vis dar tebėra neatstatytas. Kitokių priemonių nė neieškojau: norėjau kiek galint ilgiau pabūti tik su savim pačiu. Tübingeną pasiekiau temstant. Pas Julių – tikra suirutė: Henrikas (kuris už poros dienų grįžta į Austriją) su triukšminga savo gerbėjų svita ir visas būrys kitų. Gera buvo susitikti. Numigęs pora valandų fotelyje, anksti rytą patraukiau pėsčiomis į Kusterdingeną – pas Vincą.

Antradienis / Rugpjūčio 21

Vakar vakare pas Sandrą buvo susirinkusi linksma kompanija: Julius, Henrikas, Birutė, Kozmas, Vincas, kažkokios dvi merginos, kurių vardų neįsidėmėjau, na, ir aš pats. Henriko išleistuvės. Buvau pavargęs, nes visą dieną praleidau besibastydamas panekarėm, kur žolė lygiai tokia pati kaip Nemeikščiuose. Nenorėjau ir vargu ar būčiau galėjęs įsijungti į bendrą triukš-

mą. Visų dėmesio centre buvo Henrikas ir Birutė. Henrikas skaitė eiles, Birutė šoko J. K.-A. „Ratelį“, kuriam labai tiko jos šiek tiek berniukiška figūra. Ypač įdomu buvo sekti Henriką: kaip puikiai jis jautėsi *Liebling der Gesellschaft* rolėje! Bet aš jau ir anksčiau buvau pastebėjęs, kad jis visiškai negali būti vienas. Man pačiam buvo kažkaip tuščia ir nejauku. Atrodė lyg būčiau dar kartą prasilenkęs su savim pačiu.

Rugpjūčio 23

Ilgesys? Bet kas yra ilgesys? Ilgesys savęs paties? Ilgesys kitų? Ilgesys? Ilgesys išsilieti ir įsilieti į būties srovę? Ką reiškė apniukusią balandžio dieną langinių bildėjimo sukeltas ilgesys?

Tübingen
Rugpjūčio 24

Henrikui su visa savo svita išsitrenkus atgal į Austriją, Tübingene pasidarė kažkaip šalta ir nyku. Julius užsiėmęs „sodininkyste“ bei „daržininkyste“ ir kitais neaiškiais „bizniais“. Sandra kelia sparnus į Detmoldą. Aš pats gyvenu vienas, džiaugiuosi įsiliepsnojusios vasaros tyla vienas ir vaikštau vienas vienišomis vietomis kaip tas Kiplingo pasakos katinas. Vienas gali tiek daug išgirsti ir pamatyti. Žmonės, net jeigu jie ir yra tavo draugai, visuomet neatstatomai sugriauna būties momento ir gamtos harmoniją. Galvoju, kad taip, kaip aš dabar, turėtų jaustis nokstantis vaisius saulėtų dienų ir satininio švelnumo naktų pasikeitimo ritme. Kiekvienas triukšmas, kiekvienas susitikimas su žmonėmis mane savotiškai atiderina, nelyginant kokį styginį instrumentą, ir mano dvasios skambėjimas tampa nemalonus vidinei mano paties ausiai. Būtis pabyra į visas puses mažyčiais karoliukais, ir paskui daug laiko užtrunka, kol juos vėl surankioji ir suvarstai. Tarp žmonių aš gyvenu savo „antrajame plane“, prisidengdamas linksmybės ir nerūpestingumo kauke. Tai tik fasadas. Tai tik pylimas savojo pasaulio gynybos sistemoje. Ką žmonės galvoja (pvz., kad aš *nerimtas*) – man visiškai vis tiek. Stiprus yra ne tas, kuris toks atrodo, bet kuris žino toks esąs, kaip aš dabar. *Kitų* galvojimas – kaip vanduo į uolą. Mirti, mylėti, melstis ir Dievo ieškoti gali tik vienas.

Rugpjūčio 25

Tübingenas – idealus miestas *promenades solitaires* mėgėjams ir visiems *Atsiskyrėlių laikraščio* skaitytojams. Viskas čia dvelkia užkrečiama romantika ir intymios vientulystės melancholija. Dienos triukšmas ir nakties garsai čia tokie nerealūs, beveik antlaikiški. Miesto panorama Švabijos kalvų rėmuose, sodai ir vynuogynai – lyg tas „Hälfte des Lebens" gamtovaizdis, kybąs ežere su *mielomis gulbėmis*. Gatvės, kuriomis vaikščiojo Hegel, Schelling, Hölderlin ir Mörike. Mano mėgiamiausias maršrutas – iš Kelternplatz pro Spitalkirche siaurutėmis gatvelėmis iki Marktplatz; iš ten pro Alte Aula ir Stiftkirche žemyn iki Eberhardsbrücke.

Nusileidęs laiptais nuo tilto patenki į Nekaro salą su garsiąja Platanenallee. Į dešinę, kitoje plačiosios upės šakos pusėje, stypso Hölderlino bokštas – apvalus pastatas, kurio antrojo aukšto kambarėlyje „Menons Klagen um Diotima" autorius praleido 36 savo beprotystės metus. Po langais, gerokai pasviręs į upę, auga verkiantis gluosnis (Trauerweide). *Promeneur solitaire* įsiklauso: bokšto kambary be paliovos aidi apkurtę žingsniai. Suskamba peršalęs pianinas, ir aukštas prikimęs balsas ima dainuoti kažkokią skausmingai nedarnią melodiją. Duryse pasirodo mandagusis Scardanelli, žemai nusilenkia ir kviečia į vidų, savo svečią vadindamas *königliche Hoheit* arba *Majestät*.

Į kairę, už siaurosios upės šakos, beformės pastatų nugaros. Pačiu salos viduriu į tolį tiesiasi gigantiškų platanų alėja – milžiniška žalsvai pilkų kamienų rikiuotė, kažkas iš Puvis de Chavannes, pavasarį primenanti šviesią lieknų kolonų salę, rudenį virstanti auksinių lapų upe, kuria brisdamas, kiekvienas *promeneur solitaire* jaučiasi, lyg eitų prie savo *Ulalumės* kapo.

Rugpjūčio 31

Pagaliau gavau nuosavą kambarį. Mano dabartinis adresas: Herrenbergerstrasse 38 bei Gaiser. Namas stovi beveik pačiame miesto pakraštyje, prie gatvės, vedančios į Herrenbergo plentą. Gretimame kambaryje gyvena kažkoks lietuvis

su žmona ir dviem dukterim, su kuriais dar nesusipažinau. Priešais – senyvo amžiaus rusas emigrantas iš Odesos, su kuriuo jau spėjau susipažinti. Dirba prancūzų Gouvernement militaire; laisvai kalba prancūziškai, nors ir su labai pabrėžtu, rusams emigrantams būdingu akcentu. Dailininkas mėgėjas. Visą savo laisvalaikį praleidžia kopijuodamas (iš reprodukcijų, kurių jis turi begales) garsiųjų dailininkų „nuogybes", jas gana savotiškai „koreguodamas". Su manim jis labai draugiškas. Nors aš stengiuosi laikytis kiek galint šalčiau ir atokiau, jis vis tiek beveik kasdien kone prievarta nusitempia mane į savo kambarį ir su neslepiamu pasimėgavimu rodo naujausius savo „kūrinius".

Mano kambarys nedidelis, bet labai jaukus ir šviesus, su dviem dideliais langais į pietus. Baldai – metalinė lova, kušetė, didžiulė rūbų spinta su veidrodžiu, trys sunkios gan dailaus darbo *Biedermeier* kėdės ir senovinis raudonmedžio *secrétaire*, lygiai toks, kokį turėti buvo mano sena svajonė. Aukščiau namo, atkalnėje, virtusioje į pietus, prasideda daržai ir vynuogynai.

Ilgesnį laiką neturėjus pastovesnės gyvenvietės, man dabar kažkaip ypatingai smagu jaustis, kai štai aš ir vėl pagaliau turiu namus, ir, mėgaudamasis šia patirtim, dabar ištisas dienas prasėdžiu savo kambaryje.

Pirmadienis / Rugsėjo 3

Ir vėl visiškai netikėtai atsirado Henrikas: negalįs gyventi be draugų, nors aš puikiai žinau, kad ir Innsbrucke jam jų netrūksta, ypač draugių.

Rugsėjo 9

Visas ligšiolinis mano gyvenimas susidėjo iš (tikrų arba išgalvotų) kelionių ir grįžimų, išėjimų ir parėjimų. Visuomet namo arba iš namų.

Šiandien grįžome (su Henriku) iš kelionės į Frankfurtą, kuri baigėsi ne taip, kaip buvome suplanavę. Vargais negalais (per Stuttgartą, Heilbronną ir Heidelbergą) pasiekėme Mannheimą, bet iš ten, nesant jokių susisiekimo priemonių, turėjom grįžti atgal, nieko nepešę.

Tübingenas per tas tris nebuvimo dienas atrodo visiškai pasikeitęs: spalvos prinoko ir pasunkėjo; viskas kvepia aštriau ir tamsiau.

Rugsėjo 11

Kaip Lietuvoje buvo viskas atvira, prieinama vėjui, lyg namai būtų neturėję sienų ir buvę jokių pertvarų neturinčios gamtos dalis, taip čia viskas uždara, ne tik erdvė, bet ir laikas, viskas persisunkę vidum ir devyniais raktais užrakinta, viskas rituališkai reglamentuota. Kiekvienas daiktas turi ne tik savo istoriją, bet dar ir savo nuosavybę, tarnaujančią jam, nelyginant kokiam dievukui. Todėl, čia apsigyvenus, mane gana ilgai kankino niekad nepaliekantis klausimas: kaip ištrūkti iš tos visais matavimais slegiančios, kūną ir sielą varžančios vidaus nelaisvės ir kaip sugriauti visas tas kiekviename daikte ir momente iškylančias užtvaras?

Aštrus persenusios kanarėlės balsas už sienos, kuris mane visuomet liūdnai nuteikia. Netikėtai įėjusi Frau Gaiser atnešė du Hamsuno romanus (*Die letzte Freude* ir *Die Stadt Segelfoss)*, kuriuos jai palikęs kažkada gyvenęs pas juos studentas, „genau so jung und bleich wie Sie". Ar aš nenorįs paskaityti?

Rugsėjo 14

Henrikas, Julius ir aš buvome išvažiavę dviračiais pasibastyti po apylinkes. Keliavome sustodami kiekvienoje gražesnėje vietoje, be jokio tikslo, stebėdami nekintamą, lėtu saulės ritmu gyvenantį gamtovaizdį, tą patį, kurį Hölderlin vadino *heiliges Griechenland*.

Saulei nusileidus, H. su J., mane palikę saugoti dviračius, ėjo į sodus parnešti auksu sutemoje spindinčių vynuogių. Ir mes valgėme jas, kaip keleivis geria šaltinio vandenį, nesiklausdami kam jos priklauso.

Rugsėjo 22

Pradėjau pamokas Tübingeno Lietuvių gimnazijoje, laikinai įsikūrusioje Estų namuose. Dėstau lietuvių ir prancūzų kalbas. Be reikalo sutikau. Būtų žymiai geriau nieko neveikti, nes dabar kaip tik pats laikas bastytis po laukus arba gulėti rudens saulės įkaitintose ir obuolių prikritusiose pakelėse. Mokiniai, matyt, irgi panašiai galvoja. Pamokai prailgus (ir man, ir jiems), manydami, kad aš nesuprasiu jų „klastos“, bando mane nukreipti nuo dalyko, sugalvodami, jų nuomone, man „įdomius“ klausimus, ir aš mielai pasiduodu šiai nekaltai „diversijai“. Apskritai imant, dėstau be vidinio įsitikinimo savo darbo svarbumu, be entuziazmo, abejingai, beveik automatiškai kartodamas vadovėlines „tiesas“, datas, vardus, pavadinimus, linksniuotes ir asmenuotes. Dar prieš pat pradėdamas bandžiau atsisakyti, argumentuodamas „pašaukimo stoka“, bet gimnazijos direktorius į tai atsakė tradiciniu „nieko – priprasi“, pridėdamas, kad ir jam, mokytojui profesionalui, kadaise taip atrodę.

Rugsėjo 25

Nubudus rytą – plūduriavimo jausmas laiko papėdėje, kuris kaip didžiulė, neįsiskverbiama akmens masė dunkso prieš mane. Iš sapno tebegirdima kažkokios neatpažįstamos dainos melodija ir einančios kiemu sesers balsas jau gyvoje realybėje.

Rugsėjo 30

Julius grąžino *La Porte étroite*, kurią aš jam buvau paskolinęs, prašomas kokios nors „jaudinančios ir sentimentalios jausmų bei emocijų analizės“. Knygoje beveik kiekviename puslapyje didelių lašų žymės. Žinodamas jo silpnybes, tik *pro forma* klausiu, kas čia būtų galėję atsitikti. Julius nė nemirktelėjęs (iš tikrųjų visą laiką mirkčiodamas) kaltai šypsodamasis prisipažįsta verkęs skaitydamas. Tai esąs geriausias būdas pilnai įvertinti ir išgyventi tokio pobūdžio knygą.

Spalio 3

Henriko laiškas iš Lustenau, rašytas IX.27.

Spalio 9

André Gide'o kalba ir stilius man visuomet skambėjo kaip raštas didžiąja raide, pilnas evangelinio paprastumo bei sakralinės rimties. Iš ankstyvųjų skaitymų man ypač įsišaknijo atmintyje (savo pirmykščio kaip duonos laužymas ir vandens gėrimas judesio rimtim) pirmasis *Le Retour de l'Enfant prodigue* sakinys: *Lorsque, après une longue absence, fatigué de sa fantaisie et comme désépris de lui-même, l'enfant prodigue, du fond de ce dénuement qu'il cherchait, songe...* Bet kažkaip visada praslydo autoriaus trumputis „pasiteisinamasis“ žodis, kuris šiandien man atrodo esąs tobulas kiek manieringos šio tipo prozos pavyzdys, kurio neiškenčiu, tegu ir nelakiai, paskubomis čia neišvertęs:

Aš čia, kaip senoviniuose triptikuose, slaptam savo džiaugsmui nutapiau prilyginimą, kurį mums papasakojo Mūsų Viešpats Jėzus Kristus. Palikdamas mane gaivinantį dvigubą įkvėpimą sumišusį ir padriką, aš čia nesistengiu parodyti jokio dievo pergalės prieš mane – nei savosios. Bet jeigu skaitytojas iš manęs reikalauja šiek tiek pamaldumo, galbūt neveltui jis jo ieškos mano paveiksle, kur aš nelyg donatorius atsiklaupiau pačiame kamputyje, – sūnaus palaidūno antrininkas, šypsodamasis kaip jis ir ašaromis paplūdusiu veidu.

Spalio 13

Šiąnakt, einant iš studentų pasilinksminimo, mano sąmonėj staiga beveik paliečiamai ryškiai iškilo viena naktis Vilniuje.

Tąsyk, atsimenu, grįžau namo iš Užupio. Buvo tik ką po vidurnakčio. Perėjus tiltą, prieš akis iškilo senojo miesto rūmų siluetai. Į dešinę pro aukštus medžius dunksojo žalsvu mėnulio fosforu spindinčios Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčios. Gatvėse nebuvo nė vieno žmogaus, tik retkarčiais pasigirsdavo sunkūs artėjančių sargybų žingsniai. Turėdavau sustoti vartų nišose ir

palaukti, kol praeis. Katedros aikštėje prieš mane atsivėrė lakus, lengvas urbanistinis peizažas, ir aš pasijutau, lyg būčiau iš Viduramžio patekęs į Renesanso laikus ir visa tai matyčiau *pirmą kartą*. Tai buvo naktis, kurios aš visuomet ilgėjausi: *išsivadavimo naktis*. Tik liūdnas Gedimino gatvės liepų ošimas mane grąžino į realybę.

Parėjęs namo, ilgai sėdėjau prie vijokliais apaugusio lango, ir sekantį rytą, dar nepraradęs tiesioginio kontakto su vakarykščiu išgyvenimu, parašiau pirmąją „Išsivadavimo nakties" redakciją.

Spalio 17

Visą popietę praleidau *Literatūros metraščio* redakcinio kolektyvo posėdyje Santvaro bute (šeimininkas, Pulgis Andriušis, Gražulis, Kazokas ir aš). Nesinorėjo sėdėti viduje, kai lauke toks nuostabus ruduo. O ir iš viso man atrodo, kad iš planuojamo leidinio nieko neišeis. Jau kažinkelintas posėdis, bet reikalas nė kiek nepasistūmėjo į priekį. Pagrindinė „nesutarimų" priežastis – atrankos klausimas. Santvaras, kuris galvoja, kad jo nuomonė turėtų sverti mažiausiai bent tiek, kiek visų kitų redakcijos narių kartu, norėtų į metraštį dėti beveik viską, kas prisiunčiama. Jis ir šiandien atsinešė vieno Tübingene gyvenančio agronomo „eilėraščių" pluoštą ir pareiškė, kad reikėsią bent pora įdėti: girdi, „kaip gali atmesti, kai toks malonus žmogus". Aš pats, savaime aišku, esu griežtesnės atrankos šalininkas.

Medžiagos suplaukė kalnai. Lyg visi lietuviai, netekę Lietuvoje turėtų pozicijų, būtų pasidarę rašytojais. Pulgis Andriušis pasakoja prieš porą dienų gavęs iš vieno anglų zonoje gyvenančio „brolio Tomdyko", kaip jis sako, „birkavą prozos" su dviem kilogramais silkių priedo ir laišku, prašančiu viską, gink Dieve, nieko netrumpinant, atspausdinti metraštyje.

Posėdžiui pasibaigus atėjęs leidyklos *Patria* savininkas Lenktaitis siūlo išleisti mano eilėraščių rinkinį. Susitarėme specialiai šiam reikalui susitikti ateinantį šeštadienį jo bute.

Namie (vakare) Jeano Giraudoux *De ma fenêtre* – sergančio vaiko (autoriaus) akimis pro langą užfiksuoti prancūzų provincijos miestelio vaizdai, tokie lengvi, elegantiški ir kartu tokie realūs (seniai ir mergaitė prie šulinio etc.). Etnoistorinio –

didaktinio balasto, kuris taip baisiai slegia mūsų dailiąją prozą, čia nė su žiburiu nerasi. Štai kaip jis aprašo seną moterį: *elle avait dû, jadis, pleurer deux fois chaque chagrin, car ses prunelles aussi étaient rouillées. Jamais je n'avais vu d'yeux moins profonds. Ils étaient tout en surface et un oiseaux les aurait bus.*

Spalio 26

Lyja. Rausvai geltoni medžiai prie kanalo šiandien man duriančiai priminė pakluonės klevus Nemeikščiuose.

Su Lenktaičiu susitarta: jis mano knygą išleis. Spaudos darbus atliks R. Bardtenschlager Reutlingene. Rinkinys vadinsis *Praradimo simfonijos.* Turėtų išeiti maždaug per 3–4 mėnesius nuo rankraščio įteikimo dienos. Dabar lieka tik tą rankraštį paruošti: perrašyti mašinėle, kai ką pergrupuoti, galutinai apsispręsti dėl skyrių pavadinimų. Visa tai gali užtrukti iki Kalėdų. Pirmiausia bus bėdos su mašinėle: negaliu įsivaizduoti, kas man ją galėtų paskolinti. Beje, dėl prancūzų karinės valdžios leidimo man pačiam galvos sukti neteks – juo pasirūpins pats Lenktaitis.

Spalio 30

Sandrai išvažiavus į Detmoldą, Tübingenas vėl pasidarė šaltas, „realus", dalykiškas. Tuščia ir nyku be jos. Julius visiškai pasinėrė savo čičikoviškoje prekyboje ir su ja susijusiose kelionėse. Mano dienos taip pat sustingo monotoniškos rutinos pozoje. Rytais (jei neturiu pamokų gimnazijoje) ir vėlai vakare tvarkau eilėraščius (mašinėlės kol kas dar negavau). Pirmą valandą einu į valgyklą pietų. Iš valgyklos kartais patraukiame pas Gražulius (Liudas C., Vincas ir aš) „pakasyti kojos", t. y. palošti kortomis.

Gražulis – nuostabiai puikus žmogus, gimęs pasakotojas (deja, raštas jam tarsi pariša sparnus, ir jo pasakojimas praranda didelę dalį spontaniškumo, kuriuo jis spindėte spindi natūroje). Visais atžvilgiais autentiškas dzūkas. Anekdotų jis žino apie visus, bet daugiausia apie Santvarą ir Brazdžionį.

Šiandien, mums visiems aukščiau minėtiems „koją bekasant", ponia Gražulienė kreipėsi į Vincą, pavadindama jį

„ponu". Iš kažkur atsiradęs Gražulių vaikas, kokių 8–10 metų aukštyn ištįsęs bimbalas, staiga ir sako: „Mama, koks iš jo ponas, kad už jį visi vaikai didesni? Nuo šiol ir mane turėsit vadinti ponu."

Po šio incidento, dėl kurio visiems buvo nemalonu, lošimas nebesiklijavo, ir visi netrukus išsiskirstėme.

Lapkričio 2 / Vėlinės

Antrosios Vėlinės svetur. Pirmųjų (Berlyne) nė nepastebėjau – taip viskas ten buvo nauja, neįprasta ir svetima. Buvau beeinąs į Tübingeno kapines, bet, atsiminęs, kad neturiu ten ko lankyti, kad artimiausias man jose palaidotas žmogus yra Hölderlin, apsisukau duryse ir pasilikau namie. Glaudžiausiai su Vėlinių diena susiję man visuomet pasiliks astronominius ūkus primenančioje žvakučių jūroje skendinčios Kauno Karmelitų kapinės Vytauto prospekte, kur aš kasmet su Jonu arba Adolfu lankydavau 1931 m. kariuomenėje mirusio brolio Juozapo kapą.

Lapkričio 7

Su Gražuliu ir pravažiuojančiu Bernardu Brazdžioniu valgyklos eilėje. Jie turi naują planą (veiklūs žmonės!) po Kalėdų sušaukti rašytojų suvažiavimą ir atkurti Lietuvoje veikusią Rašytojų draugiją. Ar aš negalėsiąs kuo nors prisidėti? Gerai, sakau, tik kad iš manęs menkas organizatorius etc.

Liūdnas Sandros laiškas iš Detmoldo.

Lapkričio 11

Žiemos rūpesčiai: Tauragėje iš vokiečių puskarininkio pirktus kareiviškus batus netrukus teks paleisti į atsargą. Henriko pastangos Innsbrucke suorganizuoti naujus, kaip sakoma, „nedavė jokių vaisių". Žieminio palto reikalai nė kiek negeresni: jis irgi daugiau šviečia negu šildo. Nesant nieko kito daryti, teks šildytis vežikų metodu – abiem rankom kryžmai daužant į šonus.

Lapkričio 15

Weh mir, wo nehm ich, wenn
Es Winter ist, die Blumen, und wo
Den Sonnenschein
Und Schatten der Erde?
Die Mauern stehn
sprachlos und kalt, im Winde
Klirren die Fahnen.

Lapkričio 24

Laiko fragmentacija: eilėraščiai (kurių tvarkymas, tiksliau išsireiškiant „aptvarkymas“, eina prie galo), pamokos, iš namų į valgyklą, pusvalandis eilėje ant dvokiančių laiptų, „žemiškas maistas“, „Jau nėr nė vieno lapo mano sodo medžiuos“, „Le beau visage de ma mère brillait encore de jeunesse, ce soir-là“, man taip trūksta Vilniaus, Utenos ir Nemeikščių. Laiko praraja ir monotonija: lietaus lašai į stogą, tikėjimo rytojum deklamacija, žaidimo taisyklių hegemonija, melo vienatvė, kaip Heraklito Sibilės burna, ir kažkieno skausmas, kad „eine dieser Stunden wird deine letzte sein“.

Lapkričio 30

L'éducation sentimentale (nesiskaito), kai tuo tarpu *La chartreuse de Parme* ryte prarijau (per 4 dienas). F. ir jo *écriture artiste* (net gėda prisipažinti) iki šiol man visuomet mažiau patiko už stilistiškai nerūpestingesnį ir palaidesnį S.

Gruodžio 14

Sandros laiškas iš Detmoldo (ir vėl labai liūdnas).

Gruodžio 19

Henriko laiškas iš Innsbrucko, kur jis dabar studijuoja. Blogai esą su sveikata (kuo aš nelabai tikiu): „Jaučiu kažin ką negero šonuose (o batai visą laiką pilni vandens; gal ne vien batai? gal ir tie prakeikti plaučiai)“. Mano persiųstą Bavarsko laišką gavęs.

Gruodžio 23

Rytoj bus antros Kūčios ne Lietuvoje, ne namuose. Už lango lėtai, tarsi delsdamos, krinta melancholiškos snaigės. Grįžtant iš miesto trumpą akimirką man atrodė lyg eičiau Bažnyčios gatve Utenoje į turgaus aikštę – ta pati prieblanda, tos pačios snaigės, tie patys neaiškiai šmėkštantys namai su apsnigtais slenksčiais – bet tai buvo tik Am Stadtgraben ir Kelternstrasse.

Kazys iš Müncheno rašo, kad *Svetimoji duona* išeisianti dar šią savaitę. Planuojąs rašyti poemą. Pridėtas fragmentas rodytų, kad ji bus tipingai bradūniška: lyrinė, arti „alsuojančios žemės“, arti tautos. Komplimentai (kiek perdėti) mano eilėraščiams, bet laiškuose tatai suprantama ir *licet*.

Gruodžio 27

Džiaugsmas neturi trukmės kaip skausmas *ne dure q'un moment* ir palieka dar alkanesnį.

Gruodžio 30

Jean Paul pataria poetams neleisti sau gimti dideliame mieste, bet kaime arba daugių daugiausia mažame miestelyje (tatai aš laikyčiau ne tiek teoriniu postulatu, kiek emocine romantiškai panteistinės vienybės su gamta propaganda); Balduin Bählamm, kaip ir visi „senos mokyklos“ grafomanai, bėga į gamtą, tikėdamasis iš jos pasisemti įkvėpimo bei visų matomos ir girdimos „poetinės žaliavos“, nes gamta, jo manymu, jau savaime esanti „poetiška“. Bet nėra nepoetiškesnės poezijos už „poetišką“ poeziją, kaip nėra nepoetiškesnės realybės už „poetišką“ realybę, nes abiems atvejais tai nėra nei poezija, nei realybė. Poeto ir tikrovės santykio produktyvumo galimybė tiesiog proporcinga ne partnerio „grožiui“, bet santykio autentiškumui. Alpių ežerai ir suodini fabrikų priemiesčiai yra lygiai poetiški arba nepoetiški. Balduin Bählamm, skaitydamas šiuos žodžius, be abejo, protestuotų sakydamas, jog ir aklam aišku, kad Alpių ežerai nepalyginamai gražesni,

poetiškesni etc. Galbūt. Pagaliau tai skonio dalykas. Bet poezijos amate, deja, mielas Balduin Bählamm, visuomet daug lengviau auksą paversti purvu, o ne atvirkščiai.

Gruodžio 31

Talleyrand apie savo motiną: *Elle ne parlait que par nuances; jamais ne dit un bon mot; c'était quelque chose de trop exprimé. Les bons mots se retiennent, et elle ne voulait que plaire et perdre ce qu'elle disait.*

1946

Tübingen
Sausio 1

Žiauriai šalta 1928 metų žiemos diena. Vasario 16. Temstant iš Utenos parėjęs tėvas (aš ir dabar girdžiu, kaip jis eina kiemu, daužo sniegu aplipusius batus į slenkstį, atidaro duris; su juo ir šalčio kamuoliais puola į vidų šuva) pasakoja apie nepriklausomybės dešimtmečio minėjimo iškilmių eiseną su Basanavičium persirengusiu vyru ir balta šilkine suknele ir rūtų vainiku ant galvos mergaite, simbolizuojančia laisvą Lietuvą, pamėlusia ir drebančia nuo šalčio. Po to atsimenu už stalo susėdusius vyrus kalbant, kad toji mergina taip peršalusi, jog gavusi plaučių uždegimą ir mirusi.

Sausio 7

Susikurti asmeninę „mitologiją" – vienintelis būdas apsisaugoti nuo pasaulio ir vienintelis kelias į save.

Sausio 12

Souvenir, souvenir, que me veux-tu?

Sausio 18

Medžiai. Nemeikščiuose visi mano medžiai buvo skirtingi kaip žmonės. Jie buvo kitoki skirtingais metų laikais, kitoki rytą, kitoki vidudienį; kitoki paprastomis dienomis, kitoki

šventadieniais. Vienaip šlamėjo liepos, kitaip ūžė beržai, dar kitaip švokštė eglės. Vienaip pavasarį, kitaip vasarą, rudenį ir žiemą. Aš juos visus atpažindavau, atskirdavau kiekvieno balsą audringų rudenio naktų orkestre: pradėdavo obelys, vyšnios ir kiti smulkesnieji medžiai; netrukus įsijungdavo žaibo sužalotas kaštanas ir plonabalsės liepos (protarpiais atrodydavo lyg girdėtum prislopintą kikenimą); ir tik tada viską nustelbdavo didžiojo Vaškelio beržo būgnai.

Taip aš ilgą laiką gyvenau su jais metų laikų keitimosi ritme, garsų ir spalvų orgijoje, ir tai buvo mano amžinybės pradžia.

Sausio 22

Advocatus diaboli. Aš sakau: kiekvienas idealas yra fikcija. Sandra sako: „Bet didesnė už realybę“.

Sausio 27

Vakar ir užvakar – rašytojų suvažiavime Schlatterio salėje. Susirinko nemažai įvairaus plauko piliečių iš visų trijų okupacinių zonų. Atkurta senoji LRD, naujais nariais priimant visus, kas tik norėjo, įskaitant ir tuo metu salėje dirbusį elektromonterį. Pirmininku išrinko oria laikysena ir vizitiniu kostiumu išsiskiriantį Stasį Santvarą, kuris, atrodo, yra gimęs pirmininkauti. Aš pats kažkodėl jaučiausi lyg dalyvaučiau komedijoje, kurios *dramatis personae* reprezentuoja ne save, bet įsivaizduotus žymius asmenis.

Sausio 31

Pirmoji mano gyvenimo patirtis – neaprėpiamas ir nenutrūkstamas chaosas metų laikų keitimosi ritme, – chaosas, kurio aš pats dar nepajėgiau įforminti ir suformuluoti. Anksčiausia išsiskyrė tam tikri garsiniai kompleksai – liepsnos melodija, veriamos durys, langinių bildesys ir vėjas. Po to viskas tarsi praregėjo, atsirado langai ir durys, dienos ir naktys, šviesa ir tamsa. Bet manęs paties lyg dar ir nebuvo. Aš dar nežinojau, kad aš esu aš.

1946

Vasario 4

Amor Dei. Vaikystėje, litanijų, karunkų, vargonų ūžimo Utenos bažnyčioje ir motinos pasaulyje, aš buvau beišmokstąs mylėti Dievą. Bet viską nepataisomai sugriovė žinia, kad reikia Jo ir bijoti. Kaip aš galėjau mylėti tą, kurio reikia bijoti?

Vasario 7

Daržely Alyvų krauju prakaitavo motina giedodavo verkdama. Man ypač durdavo į širdį toji vieta, kur sakoma, kad *baisūs smūtkai jį suspaudė*, ir aš pats imdavau verkti, iki tol man nepažįstamos skausmo dimensijos parblokštas. Bet iš tiesų tai buvo daugiau džiaugsmo negu skausmo ašaros, įvesdinimo į naują pasaulio išgyvenimo būdą ašaros.

Vasario 9

Sandra rodo jai Henriko iš Innsbrucko atsiųstą eilėraštį „Valkata“. Viskas jame autentiškai romantiška, autentiškai sentimentalu. Viskas užsisvajojusioms ir ilgus laiškus rašančioms mergaitėms. Kuri iš jų atsilaikys prieš pačių pirmųjų eilučių skundą, kad „beviltiškai nuobodūs lietūs“ jam „baigia širdį pilką užgesint“ ir svajonėse nesuras jo „vienplaukei galvai vietos“?

Vasario 19

Kazio iš Müncheno spaudžiamas, pagaliau prisiverčiau parašyti *Aidams* straipsnelį apie Gabrielą Mistral. Plus išverčiau (su prancūziško vertimo ir Juliaus pažįstamos ispanų kilmės prancūzės pagalba) du jos eilėraščius, ta proga prisiekdamas visais dievais niekad nieko neversti iš kalbos, kurios nemoku. Julius juokiasi iš mano „skrupulų“: versti iš kalbos, kurios nemoki, esą daug lengviau, nes atsakomybė mažesnė, ir jautiesi mažiau kaltas, blogai išvertęs. Kas žino, gal jo ir tiesa?

Vasario 25

Jaučiu, kad viskas dirbtinėja, nesulaikomai. Organizuotas ir iš anksto „numatytas“ pasaulis pamažu uždengia mano gamtą, knygų įspūdžiai – gyvuosius. Kažkas mane velka siaubinga uniforma, ir aš nebedrįstu šaukti, kad karalius nuogas (o aš visą laiką galvojau, kad aš *esu* tas vaikas, kuris šaukė); nes aš jau esu to karaliaus tarnas.

Kovo 1

Su Julium kažkur išvažiavusios Frau Gaiser salionėlyje. Jis vaikščioja po kambarį nieko nesakydamas, atidarinėdamas jos rašomąjį stalą, baltinių komodą, indaują, perkilnodamas daiktus. Aš, žinoma, nieko nesakau, nes visa, kas „normaliems žmonėms“ atrodytų „keista“, jam yra norma. Klausiamas, kas nauja, jis atsako klausimu: „Kodėl į nieką negalima įeiti, kodėl visi apsitvėrę neperžengiamomis sienomis?“ Į mano atsakymą: „kad kiekvienas kvailys negalėtų įeiti“ tik nusišypso, tikriausiai galvodamas: „Matai, koks gudruolis!“

Po to prisimena „mistišką“ mūsų susitikimą ir pasikalbėjimą snieguotą 1942–1943 metų žiemos naktį Nemeikščiuose (apie Rat Krespel, klein Zaches ir Augustą Pérez), nuo kurio jis ilgai negalėjęs atsipeikėti. Žmonės taip susitinką tik pasakose ir tik vieną kartą gyvenime.

Kovo 8

Palaiminta būsena: absoliutus ir viską persmelkiantis nuobodulys. Į akmenį sustingusi Heraklito laiko upė. Vakare su visa triukšminga „chebra“ ėjome į prancūzų Cinéma militaire (*La Grande illusion* su Erichu von Stroheimu, Jeanu Gabinu ir Pierre'u Fresney).

Kovo 11

Mokytojavimas gimnazijoje tapo rutina ir nebepaguodžiamai kasdieniška dienos našta. Per tą laiką spėjau įsitikinti, kad esu blogas mokytojas, kad tik automatiškai kartoju tam tikrus judesius, kad neatiduodu pakankamai savęs. Jaučiuosi lyg loš-

čiau netikrais pinigais. Bet blogiausia, kad mokiniai mane mėgsta. Tuoj pat mesčiau, jei ne tiesiog herojiškas kitų mokytojų, o ypač direktoriaus Bakaičio, pasiaukojimas šiam nedėkingam darbui. Trukdo tatai padaryti dar ir pamažu įsisunkęs *esprit du corps*: nenoras išsikinkyti pačioje stačiausioje atkalnės vietoje, na ir atsakomybės jausmas (kur dingo mano garsusis cinizmas?) prieš mokinius (yra viena neabejotinai gabi mokinė – Birutė C., iš kurios, aš esu tikras, kas nors išeis).

Bet kadangi nieko nėra bloga, kas neišeitų į gera, tad ir darbas gimnazijoje turi šį tą naudinga: padeda susikurti kartais taip reikalingą šiomis sąlygomis normalaus gyvenimo iliuziją ir duoda tam tikros disciplinos, kurios aš, nors ir gimęs „maištininkas“, niekad per daug nebijojau, o gal net ir siekiau.

Kovo 15

Austrovengrija: permatomais undinių pirštais mergaitės, ant melsvo popierio rašančios neaprėpiamo ilgesio pilnus laiškus princui von X. und zu Y.

Kovo 24

Logikos ir subtilumo konfliktas: Don Kichotas iš pakeliui sutiktų Toledo pirklių reikalauja pripažinti, kad „nėra visame pasaulyje damos, gražesnės už neprilygstamąją Dulcinėją del Toboso“. Vienam jų paprašius ją parodyti, kad galėtų spręsti, ar iš tikrųjų ji tokia graži, Don Kichotas oriai pasipiktinęs atsako: „Jeigu aš jums ją parodysiu, koks gi bus nuopelnas pripažinti tokią akivaizdžią tiesą? Mano reikalavime svarbu yra tai, kad jūs tikėtumėte, išpažintumėte, prisiekdami tvirtintumėte ir gintumėte šios damos grožį, jo dar neregėję.“

Kovo 29

Mylėti priešus, užmiršti ir atleisti skriaudas. Aš galiu atleisti *man* padarytas skriaudas, bet kaip aš galėčiau atleisti *kitiems* padarytas skriaudas? Mylėti priešus – ne toks jau didelis nuopelnas, nes priešus mylėti iš tiesų daug lengviau negu draugus.

Kovo 31

Suis-je né trop tôt ou trop tard?
Qu'est-ce que je fais en ce monde?
O vous tous, ma peine est profonde!
Priez pour le pauvre Gaspard!

[Balandžio 2]

Julius netikėtai pakeitė (bent laikinai) savo gyvenimo būdą: staiga pasidarė sėslus. Visą laiką praleidžia dekoruodamas buto lubas ir sienas (kurios dabar knibždėte knibžda velniais, raganomis, slibinais ir įvairiausiomis figūromis iš Hoffmanno; jų tarpe „garbingiausias vietas", kaip jis pats sako, užima Henriko ir mano portretai) arba rašo Kaune ir Vienoje pradėtas arba visai naujas pasakas. Gan dažnai jis ateina pas mane konsultacijai. Mano literatūrinis autoritetas jo akyse ypač pakilo nuo to laiko, kai jis perskaitė (korektūriniame egzemplioriuje) *Praradimo simfonijas*. Jos jį sukrėtę iki pat gelmių. Ilgai negalėjęs atsigauti ir nežinojęs, kur dėtis. Jokia kita knyga jam nepadariusi tokio tiesiog fiziškai aštraus ir betarpiško įspūdžio. Visa tai jis man šiandie jau kelintą kartą pakartotinai pasakoja. Jos poveikyje jis pajutęs nenugalimą norą ir džiaugsmą („Taip, džiaugsmą", pabrėždamas sako jis) išsakyti save. Dėl to jis pakeitęs savo gyvenimo būdą, nustojęs bastytis; jam dabar esąs aiškus kelias ir tiesa. Nuo šiol jis mokėsiąs gyventi tik su savim, kaip aš, jo nuomone, gyvenąs.

Balandžio 10
Iš 1943 metų užrašų

Skaitau ir skaitau, bandydamas susivokti pereitos vasaros išgyvenimų peripetijose, ieškodamas pateisinimų ir išeities. Nerimo apimtas, atsikeliu ir einu pro vasariškai girgždančias duris į kiemą, norėdamas automatiškais kūno judesiais išsemti realybę, kad likčiau lengvas ir tuščias kaip apdžiūvusios žolės čežesys po kojomis. Bet mano išėjimas nepanaikins jos, mano nusisukimas nepanaikins jos nusisukimo. Kiekvienas mano klausimas (sau), kiekvienas kodėl subyra į dulkes, atsitrenkęs į jos. Ji tik dabar, ak, tik dabar, kuomet jos negrįžtamai nebėra,

tapo absoliučiai gyva, absoliučiai reali, absoliučiai nepakeičiama, ir liko tik man vienam žinomos jos pėdos šventoriuje ir kēlių žymės bažnyčios grindų dulkėse.

Balandžio 12

Šių dienų romantikas, t. y. tikra to žodžio prasme reiklus žmogus, nuogas būdamas nesiskundžia, kad jam šalta, bet kad nėra kišenių.

Lindau
Balandžio 21

Atvažiavom su Sandra į garsųjį imperijos miestą Lindau. Violetinis Velykų rytas. Violetinės magnolijos. Violetinis vėjas. Violetinis ežeras. Violetinės Alpės tolumoje – kaip bloga Kokoschkos peizažo reprodukcija. Violetiniai varpai ir iš bažnyčios besipilanti mergaičių procesija su alyvų šakelėmis rankose.

Baltas magnolijos šydas
Gaubė per naktį tave
Ir mėnuo – Harun-al-Rašidas
Lydėjo Hauffo gatve.

Balandžio 22
Traukinyje Bregenz–Innsbruck

Sienos kontrolė iš Vokietijos į Austriją buvo labai paviršutiniška, grynai *pro forma*. Kad mūsų turimuose Gouvernement Militaire leidimuose datos pakeistos, ir aklas būtų pastebėjęs, bet generoliškos laikysenos prancūzų leitenantas nekreipė į tai nė mažiausio dėmesio. Bregenzo stotyje bilietų už markes neparduoda, o mes turime vos keliolika šilingų. Tad sėdame į traukinį be bilietų ir žiūrėsim, kas bus.

Innsbruck
Balandžio 23

Innsbrucką pasiekėme jau gerokai praaušus, ir čia prasidėjo tos pačios bėdos iš naujo: mes vis dar neturėjome bilietų,

nes konduktorius, paėmęs iš mūsų pinigus už bilietus vokiškomis markėmis, taip ir nebepasirodė. Tad nenorėjo praleisti pro visiems gerai žinomą *Sperre*. Turėjom eiti į stoties viršininko įstaigą pasiaiškinti. Išdėsčius, kaip viskas buvo, leido eiti, tik turėjome pasižadėti, kad šiandien arba rytoj susimokėsime už bilietus šilingais.

Iki vidudienio vaikščiojom po miestą, apžiūrinėdami jo įžymybes. Innsbruckas man neatrodė per daug patrauklus: kalnų artumas slėgė, ir man atrodė lyg vaikščiočiau duobės dugne. Pietavome studentų valgykloje. Ten susipažintas studentas U., nepaprastai malonus žmogus ir fanatiškas alpinistas, sutiko mus palydėti į Lanser See viešbutį (11 km nuo Innsbrucko aukštyn), kur turėjome apsistoti Velykų atostogų išvažiavusių Sandros draugių kambariuose.

Lanser See
Balandžio 24 / vakare

Diena praėjo be plano ir be tikslo. Trankėmės po apylinkes. Iš Igls kėlėmės į Patscherkofelio viršūnę. Sandra viskuo džiaugėsi kaip vaikas – kiekvienu akmeniu, kiekvienu medžiu, kiekviena gamtovaizdžio smulkmena, ypač snieguotų viršūnių panorama iš beveik pustrečio kilometro aukštumos. Man visa tai atrodė tolima ir svetima, nes kalnai – ne mano stichija. Susimokėjome už bilietus, nustebindami austrus, ko jie, atrodo, nesitikėjo.

Innsbruck
Šeštadienis / Balandžio 27

Pavasaris yra judėjimo, išėjimo, ne apsistojimo metas. Pavasarį niekas negalioja „ilgesniam laikui“. Trys dienos Lanser See buvo bepavirstančios trimis savaitėmis. Tad mes jau vėl Innsbrucke. Miestas šiandien lyg ir patrauklesnis negu anądien. Beveik iki zenito iškilęs Karwendelio masyvas šįkart dunkso tarsi užtvara prieš neapsiginamą tuštumą. Bet vis tiek man neaišku, kodėl aš čia, o ne kur kitur.

Balandžio 29
Traukinyje pakeliui į Friedrichshafeną

Ir vėl traukinyje. Nė kiek nebuvo gaila palikti Innsbrucką. Su Austrija, kuri taip mane žavėjo knygose ir sentimentaliuose filmuose, nepavyko užmegzti artimesnio ryšio; viskas liko už neperžengiamos stiklo sienos, ir aš dabar jaučiuosi lyg grįžčiau namo iš kažkokio popierinio krašto, lyg Tübingenas tikrai būtų mano namai.

Nuo pat vaikystės aš svajojau ir norėjau keliauti. Bet laimei ar nelaimei, mano svajones nugalėjo realybė, ir dabar kiekviena reali kelionė nuvilia, kadaise svajoti miestai ir gamtovaizdžiai atrodo nuobodžiai pilki ir beprasmiai. Tad aš ir galvoju (stebėdamas tamsoje prabėgančius namų ir medžių siluetus): teisingas buvo tasai kiniečių išminčius, kuris tvirtino, kad juo toliau nuo namų, juo mažiau žinai, kitaip sakant, kad keliauti gali ir savyje, visiškai nepajudėdamas iš vietos.

Iš Bregenzo į Lindau važiavome daug ilgiau negu pagal tvarkaraštį buvo numatyta. Vos pajudėjus iš Sankt Anton stoties, mūsų traukinys buvo gerom dviem valandom grąžintas atgal. Laukimas tokiais atvejais yra savotiška komedija su visiems gerai žinomais įprastiniais personažais. Laukiantieji iš karto tampa tarsi gerai organizuota keliaujančių aktorių trupe, kurios kiekvienas narys rūpestingai atlieka bendro likimo jam primestą rolę. Sienos kontrolė šįsyk buvo taip pat žymiai griežtesnė. Generoliško leitenanto vietoje viešpatavo paprastas puskarininkis (o prancūzų puskarininkiai, kaip žinoma, dažnai yra generoliškesni už generolus); tikrino ne tik daiktus, bet ir dokumentus. Pastebėjo ir leidimuose ištaisytas datas, bet šiaip taip pavyko jį įtikinti, kad „tous ces changements étaient faits par les fonctionnaires mêmes du Gouvernement Militaire à Tübingen“.

Iki traukinio į Friedrichshafeną turėjome apie dvi valandas laiko (neįskaitant galimo pavėlavimo), tad, palikę visą savo mantą stoties „saugykloje“, ėjome dar kartą pavaikščioti Bodensee krantinės promenada su krintančiais į vandenį magnolijų žiedlapiais. Oras buvo vėsesnis negu aną pirmąją Velykų dieną; pūtė stiprus vėjas; krantinė buvo beveik visai tuščia –

vos vienas kitas praeivis. Dėl to Sandrai dar labiau patiko. Ji delsė iki pačios paskutinės minutės, ir vos vos nepavėlavome į traukinį, kuris per kažkokį stebuklą išėjo tvarkaraštyje pažymėtu laiku.

Sandra (kaip ir daugumas keleivių), pavargusi nuo įvairiausių kelionės negandų ir įspūdžių, ramių ramiausiai miega. Neturėdamas ką veikti, bandau užmegzti pokalbį su tik ką įlipusia senyvo amžiaus moteriške, kuri aiškiai nudžiunga: nebūsią taip nuobodu keliauti. Grįžtanti iš Immenstadto im Allgäu, kur lankiusi ten nutekėjusią dukterį. Pati esanti gimnazijos mokytoja Meersburge. Man užsiminus Annette von Droste-Hülshoff, pirmiausia labai nustemba, kad aš, užsienietis, ją žinąs, po to su didžiausiu entuziazmu ima pasakoti, kad Droste nuo pat jaunystės buvusi jos mėgiamiausia poetė, kad esanti Meersburgo garbė ir pasididžiavimas, ir čia pat su įsijautimu padeklamuoja keletą jos posmų.

Friedrichshafen
Balandžio 30

Friedrichshafene atsiradome labai anksti. Miestas dar tebemiegojo. Sigmaringeno „ekspresas" išeis tik kažkada po dvyliktos. Nėra kas veikti. Klaidžiojam tuščiomis gatvėmis. Visur griuvėsiai. Net kapinėse pilna bombų išraustų duobių su įkritusiais antkapiais ir vainikais. Tylu ir tuščia. Tik kada ne kada pasigirsta tingiai veriamų durų arba atidaromų langinių girgždesys.

Mieste nieko nepešę, einame prie ežero. Pakeliui sutinkame apsnūdusių jaučių tempiamą vežimą su nežmoniškai dvokiančiu srutų kubilu. Bodeno paviršius, vos tik patekėjusios saulės nušviestas, lygus kaip stiklas. Toli, Šveicarijos pusėje, šmėkšo baltai mėlynos burės.

Sandra, atsisėdusi ant krantinės, mėto akmenukus į vandenį, o aš stebiu, kaip iš žydinčios magnolijos iškritęs karkvabalis-mergaitė kuičiasi žolėje, nesėkmingai bandydamas paslėpti pro sparnų plyšius lendančius plonyčio šilko apatinukus. Išskečia sparnus, šiek tiek palėkėja, vėl nutupia, manydamas, kad dabar viskas savaime susitvarkys. Deja, vis ir vis kas nors pro kur nors kyšo.

Tübingen
[Gegužės 5]

Gatvėje netikėtai atsitrenkiu į Pilką: atvažiavęs į Tübingeną „brangių bičiulių aplankyti“ ir ta pačia proga, „Akstinėliui talkininkaujant“, suruošti poezijos rečitalį. Savo povyza – tikras provincijos lordas: šviesi eilutė, dviejų spalvų lakiruoti batai ir balta *cannotier* tipo skrybėlė. Karts nuo karto įsideda monoklį ir žvalgosi, įkypai pakreipęs galvą, nelyginant gaidys, išgirdęs įtartiną triukšmą.

Senajame Botanikos sode ant to paties suoliuko atsisėda kažkokia elegantiškai apsirengusi senutė. Pilka staiga pašoka, kilsteri skrybėlę ir jam vienam būdingu gerkliniu baritonu sako: „Entschuldingen Sie, bitte...“ ir po to, lyg niekur nieko, nebekreipdamas į ją nė mažiausio dėmesio, kalba ne tai man, ne tai sau, kažkaip visai be jokio ryšio: „Suradau pasiutusiai įdomią komediją su vienu *tragišku* personažu, taip, *tragišku*! *Charmant*!.. Laisvės Alėjoje sutinku Girų Liuduką, ir jis man sako: Stasy, kurgi tave koks galas nešioja... Tegu jį biesai... Vis dėlto tasai Bradūnų Kaziukas yra be galo mielas pilvūzėlis!“.

Keliamės eiti. Pilka dar kartą kavalieriškai nusilenkia senutei: „Gnädige Frau...“, įsideda monoklį ir iškilmingai žengia pro vartus į gatvę.

Sekančią dieną

Pilkos rečitalio popietė. Nueinu į užkulisį. Jau iš tolo girdžiu pažįstamą balsą: „Akstinėli, kurgi tave koks neraliuotas paibelis nešioja!“ Atbėga uždusęs Akstinas. Pats Pilka nervingai vaikšto, kairėje rankoje laikydamas mašinraščio lapą. Retkarčiais išsitraukia kažkokį dviračio pompą primenantį įrankį, išsižioja, padumia pora trejetą kartų ir garsiai atsikrenkščia. Po to išpučia žandus ir, staigiai atidarydamas burną, paleidžia oro šūvį.

Uždangai pakilus, į sceną liūtų dresiruotojo žingsniu išeina frakuotas Pilka. Pasiekęs prosceniumą, nusilenkia į visas puses, neužmiršdamas nė viršutinių aukštų publikos, nors salė nė paprasčiausio balkono neturi. Programą pradeda publikos supažindinimu su įvairiais gerklės negalavimais. Geriausias vaistas

prieš juos esanti stipri pupelių kava su prancūziško konjako lašeliu. Taip jį Münchene, užkimusį ir nė žodžio negalintį ištarti, pagydžiusi viena labai maloni ponia. Paskelbęs, jog pirmuoju programos punktu eisiąs Binkio eilėraštis „Ko čia taip ilgu, ko čia taip liūdna“, jis dar bent 15 minučių pasakoja anekdotus apie autorių: „Nuvažiuoju pas mieląjį Kazimierą į jo dvarą... Palociai su žaliais bromais... Tik staiga ta ragana uošvė, kad ją kur kipšas...“ etc., etc.

Pagaliau deklamuos. Salė nutyla. Po pirmosios eilutės (– *Ko čia taip ilgu, ko čia taip liūdna?*) deklamatorius plačiai nusižiovauja. Nusižiovauja ir salė. Ir taip geras dvi valandas. Eidamas namo mintyse visą laiką kartoju vieno Šolemo Aleichemo personažo kreipimąsi į Jehovą: „Viešpatie, atsiųsk vaistų! Ligų mes jau turim!“

Tübingen
Sekmadienis / Gegužės 12

Šįryt grįždamas iš valgyklos prie senojo universiteto sutikau Swantje. Kaip ji išaugo per tuos vienerius nesimatymo metus! Pernai dar nelygūs, vaikiškai kampuoti judesiai įgavę mergaitiškai melancholiškos gracijos ir lengvumo. Juodos rusvais pašakniais blakstienos pailgėję ir pasunkėję. Vešlūs plaukai ir dar nedrąsios krūtys. Antlaikiškoje ryto šviesoje ji atrodė kaip italogermaniška Venecijos princesė XIX amžiaus pabaigoje arba kaip Elisabeth von Österreich jos metuose. Tik pilkas lietpaltis ir lagaminas rankoje priminė, kad ji eina su manim dabar, šiandien, Tübingene.

Lankiusi motinos gimines, nuo karo pabaigos gyvenančius Bad Niedernau. Dabar einanti į stotį (aš paimu jos lagaminą), nes turinti grįžti į mokyklą (Mädchenstift) kažkur prie Ulmo. Tėvas su pamote gyveną Stuttgarte. Palydžiu ją iki traukinio ir pažadu aplankyti bendrabutyje, kuriame ji ir vasarą gyvensianti.

Gegužės 14

Jeano Cocteau *L'éternel retour* (su Jeanu Marais, Madeleine Sologne ir neužauga Pieral) – *Tristano ir Izoldos* transpozicija mūsų laikų kasdienybėje. Nepatiko. Nežiūrint gana

geros vaidybos ir pastatyminio bei režisūrinio J. C. išradingumo, filmas miesčioniškai sentimentalus, ir aš jį greičiau laikyčiau ne tiek Tristano ir Izoldos meilės istorijos transpozicija, kiek jos ir Nietzschės idėjos vulgarizacija.

Gegužės 15

Rytas – šviesos ir šešėlių *Grande Armée*, su kruvinomis vėliavomis, trimitais ir būgnais besirikiuojanti mūšiui slėnyje.

Gegužės 20

Grįždamas iš Juliaus (kur, per ilgai užsibuvęs, pasilikau nakvoti), užeinu į kapines. Vėsūs takai milijonais vabzdžių zvimbiančioje ryto saulės nupliekstoje ryto tyloje, rasoti paminklai, mieguistas paukštis ant angelo, vedančio du dailiai aprengtus ir sušukuotus berniukus už rankų, peties... Hölderlino kapas su keistai nuaugusiu medžiu ir laukinėmis gėlėmis (kurių vieną nuskinu, žadėdamas ją padovanoti Sandrai)... Vešlūs alyvų ir jazminų krūmai, plazdantys nesuvaldoma gyvybe... „gimusi 1879 metais Ludwigsburge ir eidama šešioliktuosius metus tragiškai mirusi Tübingene..." Staiga pasijuntu, lyg eičiau per pačias pamaldas Utenos kapinių didžiuoju taku, svaiginamas tų pačių alyvų ir jazminų kvapo – sustočiau ties Nemeikščių kerdžiaus sūnaus nužudyto D. kapu su tiek daug kartų skaitytu paminklo įrašu:

Ilsėkis, sūneli, tu vienas buvęs,
Nuo kardo ir kulkos žmogžudžio žuvęs...

kuris vaikystėje paliko neišdildomą įspūdį (kerdžiaus sūnus buvo nuteistas mirti ir sušaudytas).

Gegužės 28

Iš vaikystės naktų man išliko visko siūbavimo, plakančių burių ir stiebų braškėjimo įspūdis – lyg būčiau plaukęs milžinišku laivu, patekusiu į sukilusių elementų stichiją. Siūbavimą pakeisdavo staigus nurimimas, ir aš nubudęs aiškiai pajusdavau, kad džiaugsmas yra tik skausmo nebuvimas.

Gegužės 31

Dabar aš esu atvirkščias Faustas: nenoriu *nieko naujo*, nenoriu *naujai gyventi*, nenoriu sustabdyti akimirkos, kad ją galėčiau *kitaip* išnaudoti. Aš noriu tiktai atgauti tai, ką esu *praradęs*, kas yra *mano*, nė per jotą daugiau.

Fragonard (iš 1942? m. juodraščio) ir *Sapnas*.

Birželio 17

Mirtis turėtų būti panaši į atsisveikinimą, kuomet staiga vėl sugrįžta nenugalimas noras nebesiskirti, išblėsta visos priežastys, dėl kurių skiriamasi, nors prieš tai buvo absoliučiai aišku, jog gyventi kartu nebeįmanoma.

Birželio 21

Sinusinės slogos nubudintas, atsikeliu ir žiūriu pro langą. Mėnuo – baltas Kossu Parsivalis, nueinąs rymančiais miškais.

Liepos 3

Žmogiškų ydų ir nedorybių repertuare nėra nieko, kas galėtų supykinti arba įžeisti Dievą. Vabalėlio nusikaltimai prieš visatą! Nes ir paprasto mirtingojo atveju, pyktis ir įsižeidimas teliudija jo silpnybę.

Liepos 10

Komunistinio „žemės rojaus“ vizijoje žmogaus ir valstybės santykis keistai primena Adomo ir Ievos santykį su Dievu: priversti žmogų savęs ir pasaulio pažinimą iškeisti į materialinį gerbūvį.

Liepos 16

Iš pernai rašyto Sandros laiško: „Atsimeni, aš vieną kartą turėjau paukštį – aš jį jau buvau radusi tokį negyvą vienoje alėjoje – ...“

Liepos 20

Grįžtu prie poezijos skaitymo, kurį buvau užleidęs prozai. Poezija moko sutraukčiau galvoti ir gyventi:

Le vif oeil dont tu regardes
Jusques à leur contenu
Me sépare de mes hardes
Et comme un dieu je vais nu.

Liepos 25

Sandra atsiuntė nuostabų Paulio Valéry eilėraštį (*Les pas*), išplėštą iš kažkokio vokiško leidinio, nes apačioje įrašyta: „Zum Tode des Dichters im Juli 1945." Todėl dabar sėdžiu prie stalo ir aiškiai skanduodamas garsiai skaitau: „*Les pas, enfants de mon silence, / Saintement, lentement placés...*", bet greitai, tarytum nusigandęs savo paties balso, nutilstu. Neužilgo turėtų ateiti Liudas, nes jau artėja beveik ritualiniu tapęs pietų laikas bendroje D. P. valgykloje, esančioje anapus geležinkelio. Žadėjo ateiti Julius: turįs kažką pasakyti.

Liepos 28

Dialogas su gamta. Dialogas su savim. Jaučiuosi lyg gyvenčiau absoliučiai vienas: šalia visų ir šalia visko. Kad vienatvė nevirstų nuoboduliu, skaitau. Per paskutines keturias dienas perskaičiau Ibseno *Gespenster, Rosmersholm, Die Wildente* ir *Meister Solness*. Šįkart man ypač didelį įspūdį paliko jo subtilus sugestijų, insinuacijų ir nutylėjimų žaismas.

Rugpjūčio 3

Nusikalstamumo „metafizika": jeigu būtų neįmanoma nusikalsti, gyvenimo vertė taptų problematiška.

Rugpjūčio 11

Tau einant čia dainuodavo takai
Ir upėj šokdavo iš džiaugsmo žuvys.
Bet tu dabar nuleidusi akis sakai,
Jog niekados nesi čia buvus...

Rugpjūčio 16

Iš pat ryto atėjo Julius. Niekaip neradęs, ką veikti. Ilgas pasikalbėjimas apie minties ir veiksmo (Tat) nesuderinamybę. Aš sakau, kad veiksmas neišvengiamai nužudo mintį, kad jie sutampa tik minties „vaizduotėje“ ir kad veiksmas yra idėjos antkapis, ta proga primindamas Fichtės samprotavimus šiuo klausimu, kur jis kalba apie žmogaus priklausomybę dviem santvarkom (Ordnungen): dvasinei ir juslinei. Julius tyli ir kaltai šypsosi. Jis negalįs sutikti ar nesutikti, giliau ir nuodugniau apie tai nepagalvojęs. Ir čia mūsų „disputą“ nutraukia šeimininkės įleistas „der kleine Herr Finkas Kacokas“.

Rugpjūčio 20

Aš ir aplinka, tai, kas tikrai ar tariamai egzistuoja už manęs. Svarbu ne daiktas ar įvykis, bet mano percepcija, ką aš apie jį galvoju, jo atspindys mano sąmonėje. Net jeigu tas daiktas arba įvykis būčiau aš pats, vis tiek jie būtų atskirti vienas nuo kito neperžengiama siena. Taip mes esame pasmerkti niekad nesužinoti, kas iš tikrųjų yra arba įvyko anapus mūsų percepcijų sienos, ir temptis visą išmoktą patirčių pasaulį su savim.

Rugpjūčio 25
Traukinyje Stuttgart–Karlsruhe

Mano paskutinių kelių savaičių *idée fixe* buvo kaip nors aplankyti Maulbronną. Jau būdamas stotyje (Stuttgarte) ir pasiruošęs grįžti į Tübingeną, staigaus impulso pagautas, apsisprendžiu važiuoti į Karlsruhę, iš kur į Maulbronną tik apie 25–30 kilometrų. Tad galima pasiekti kad ir pėsčiomis. Ir štai aš jau traukinyje, pakeliui.

Karlsruhe
Rugpjūčio 26

Karlsruhėje man paaiškino, kad aš turėjęs išlipti Mühlacker stotelėje, iš kur į Maulbronną esą vos penketas šešetas

kilometrų. Bet traukiniu grįžti nebenorėjau ir nutariau eiti pėsčias. Pernakvosiu čia, o rytoj nuo pat ankstaus ryto – į kelionę.

Rugpjūčio 27

Pernakvojęs kažkokios labdaros organizacijos išlaikomame jaunimo hostelyje (į kurį patekau per čia gyvenančio seno pažįstamo protekciją), jo patartas, apsisprendžiau keliauti per Bretten, kiek tolimesniu, bet didesniu keliu, tikėdamasis, kad gal kas nors pavėžės. Deja, taip neatsitiko, ir teko pasikliauti tik apaštalų kojomis. Ir štai dabar sėdžiu pievutėje prie vietos kirkės ar bažnyčios, vėsioje žolėje ištiesęs pūslėtas kojas, svarstydamas, ar jos atlaikys likusius 10–12 kilometrų iki Maulbronno.

Maulbronn
Rugpjūčio 28

Skaidrus ir begalinis Würtembergo dangus.
Blaue Ferne. Pilkas sienų akmuo vasaros vėjuje.
Alkanas ir ištroškęs, vargais negalais pasiekiau Maulbronną.
Caroline von Schelling kapas:
Jedes fühlende Wesen stehe mit Andacht hier, wo die Hülle schlummert, die einst das edelste Herz und den schönsten Geist umschloss.

Karlsruhe
Tame pačiame hostelyje / Rugpjūčio 30

Maulbronne nebuvo kur pernakvoti, tad dar tą patį vakarą grįžau (šį kartą prancūzų karininko pavėžėtas) į Karlsruhę. Galvoju: reikėtų grįžti į Tübingeną, bet ką aš ten dabar veikčiau, kada taip gerai kitur ir vienam? Tad nutariau dar pakeliauti, iš anksto neplanuodamas, nei kur sustoti, nei ką lankyti. Dėl visa ko žemėlapyje raudonu pieštuku nusibrėžiau kelionės maršrutą: Heidelberg–Frankfurt am Main–Würzburg–Nürnberg–Augsburg–Ulm–Tübingen, visa kita palikdamas „likimo valiai“. Tik tiek. Ryt rytą išvažiuoju!

Heidelberg
Sekmadienis / Rugsėjo 1

Görreso, Achimo von Arnimo, Brentano ir Eichendorffo, Stefano Georgės, Maxo Weberio ir Friedricho Gundolfo miestas. Antrąkart. Lygiai po metų. Pirmas įspūdis (kaip ir anąsyk), deja, labai neromantiškas: visur daugybė tvarkingai apsirengusių (lyg ką tik iš rūbų krautuvės išėjusių) amerikiečių kariškių, pėsčių ir nepaprastai greitai važinėjančių visiems gerai pažįstamais „džipais“. Todėl šis mano knyginės fantazijos miestas atrodė tarsi nurengtas ir kažkaip suprastintas, dirbtinai perkeltas į kitus laikus. O ir apskritai niekas manęs jame per daug nesužavėjo. Garsusis universitetas atrodė pilkas ir neskambus; senosios *Burschenherrlichkeit* nė ženklo. Prie Löwenbrunnen mane prakalbinęs saulėje besišildąs pilietis patarė (jei aš norįs tikrai pamatyti Heidelbergą) Filosofų keliu (Philosophenweg) pasikelti į anapus Nekaro esantį Heiligenbergą, ką aš ir padariau. Bet vaizdas iš ten buvo per daug „gražus“, atvirutinis. Vakare staiga užklupo ir įsišaknijo sąmonėje eilėraštis: apie Kristų, temstant sustojusį sodiečio troboje, pakeliui į Emmausą.

Frankfurt am Main
Rugsėjo 3

Vaikštant po Frankfurto griuvėsius buvo savotiškai gaila Heidelbergo. Jaučiausi lyg savo nejautrumu būčiau jį įžeidęs. Poros dienų perspektyvoje jis man atrodė daug patrauklesnis; kad aš buvau per daug nekantrus ir nesugebėjau įsijausti. Jei neturėčiau bilietų tolimesnei kelionei (iki Nürnbergo), atgailodamas grįžčiau atgal.

Frankfurto senamiestis su Römerbergu centre žiauriai subombarduotas, sunku buvo ką beatpažinti. Visur vyko intensyvus griuvėsių valymo darbas. Apatiškai, vien tik atlikdamas keleivio ritualą, praėjau pro Goethės gimtąjį namą (Goethehaus). Norėjau dar aplankyti Hölderlino ir Susette Gontard gyventas vietas, bet negalėjau rasti, nes nebuvau iš anksto pasiruošęs. Vietiniai gyventojai, klausiami, kur yra Pfingstweid arba Adlerflychtscher Hof, tik patraukdavo pečiais ir atsaky-

davo tuo pačiu „keine Ahnung". Nebeturėdamas energijos ilgiau ieškoti grįžau į stotį ir dabar laukiu artimiausio traukinio į Nürnbergą.

Göppingen
Rugsėjo 9

Jau trys dienos aš čia delsiu, negalėdamas apsispręsti, ką toliau darysiu. Vietos DP stovykloje gavau laikiną kampą didžiuliame kambaryje, kuriame, be manęs, gyvena dar keturios šeimos. Mano kojūgaly stovi kokių šešiolikos metų mergaitės lova. Vakarais ji laukia, kol aš atsigulsiu, o aš laukiu, kol ji atsiguls. Belaukdamas užsnūstu, o rytą ji jau atsikėlusi ir kambarys beveik visai tuščias.

Kodėl aš čia? Kaip aš čia atsiradau? Augsburge sutikta gera mano Aaleno laikų pažįstama Elisabeth V. pasiūlė kartu važiuoti iki Ulmo, kur ji turėsianti keletai dienų sustoti pas savo motinos gimines. Aš sutikau. Atsisveikinęs su ja Ulme, maniau tęsti kelionę iki Tübingeno, bet kažkodėl išlipau Göppingene.

Šiandien su motinos siųsta kojūgalio kaimyne ėjome į pačioje Hohenstaufenų papėdėje esantį kaimelį. Grįžau išvargęs ligi skausmo (nes visą kelią turėjau nešti gan sunkų maisto produktų krepšį), bet kartu ir atgavęs pakantumą žmonėms ir aplinkai. Rytoj *tikrai* grįžtu namo, t. y. į Tübingeną.

Tübingen
Rugsėjo 13

Kas aš esu? Ar aš esu gamtos, ar gamta yra mano? Ar aš esu pasaulio, ar pasaulis yra mano dalis? Ar aš esu aš, ar tik savęs paties suvokimo iliuzija?

Rugsėjo 20

Grįžęs iš „kelionės tolimos" jaučiausi tarsi apsvaigęs, visiškai nedarbingas, bet *nusivalęs* (man labai patinka šis žodis) nuo kasdienybės sąnašų, švarutėlaitis, tarytum tik ką išskalbtais marškiniais apsivilkęs. Bet tokie „gyvenimo marškiniai"

greitai praranda skalbimo kvapą ir susitepa. Tad kurį laiką basčiausi (vienas) po Tübingeną ir jo apylinkes taip absoliučiai be tikslo: vienatvė kartais atveria tokias gelmes ir tokius plotus, kokių nesitikėjai rasti ir nežinojai, kad jie iš viso egzistuoja. Atrodė, kad kiekvienas darbas būtų nenašus ir beveik įžeidžiančiai betikslis.

Bet štai jau trečia diena intensyviai dirbu. Dar pavasarį buvau pažadėjęs Kaziui išversti pluoštą senesniųjų, t. y. jau įklasifikuotų prancūzų poetų eilėraščių, po vieną ar du kiekvieno autoriaus. Per vasarą priešokiais (net keliaudamas) išverčiau Théophile'į Gautier („Premier sourire du printemps", „Pastel"), Gérardą de Nervalį („Fantaisie"), Baudelaire'ą („La Muse vénale", „La Mort des amants"), Leconte'ą de Lisle'į („Midi", „Le vent froid de la nuit"), Heredia („Les Conquérants"), Mallarmé („Don du poème") ir Paulį Verlaine'ą („Mon rêve familier", „Clair de lune"). Dabar bandau juos galutinai sutvarkyti ar bent aptvarkyti, o tai yra Sizifo darbas. Turbūt reikėtų viską pradėti iš naujo. Arba *neišpildyti* pažado. Bet tokia „galimybė" mane, kaip sakoma, be peilio pjauna.

Rugsėjo 26

Nejaugi iš tikrųjų, kaip Platonas sako, dievai yra tik su mylinčiuoju, bet ne su mylimuoju?

Sekmadienis / Rugsėjo 29

Kad būtų galima atsiskirti nuo savęs, tapti *Doppelgängeriu* ir pamatyti save iš šalies! Bet priešingai: visiško išsiliejimo ir susiliejimo su viskuo jausmas – lyg tapčiau spalva ir garsu.

Rugsėjo 30

Romantizmo *motto* (Schelling): *Die grosse Absicht des Universums und seiner Geschichte ist keine andere, als die vollendete Versöhnung und Wiederauflösung in die Absolutheit.*

Šeštadienis / Spalio 5

Sandra, Liudas ir aš darėme ekskursiją dviračiais į Hechingeną, kur žadėjome aplankyti netoliese esančią Schloss Hohenzollern. Važiavome neskubėdami, sustodami pailsėti po šiltos rudens saulės nupliekstų pakelės sodų obelimis. Vienoje vietoje prancūzų kareiviai mus pavaišino apelsinais ir galetais iš savo *ordinaire*. Hechingeną pasiekėme tik gerokai į vakarą; pilį lankyti buvo per vėlu. Grįžtant oras kvepėjo prinokusiais obuoliais, tuščiomis ganyklomis ir apynojais. Sutemoje girdėjosi žmonių balsai ir gyvulių baubimas.

Spalio 7

Rudenio spalvos! Šlaite, tarp vynuogių kekių auksinių,
Žaidžia kristalo rasa nykiai šilti spinduliai.

Taip! rudenio spalvos ir kvapas! Paskęsti rudenio spalvose ir kvape! Visą dieną prasibasčiau gatvėse ir užmiesčio laukuose (buvau nuėjęs net iki Wurmlingeno koplyčios), niekaip negalėdamas išvaikščioti nervus dirginančio ilgesio. Vakare užsukau į kiną, bet neišsėdėjau iki galo. Vėl klaidžiojau gatvėmis. Namo grįžau brėkštant, „à l'heure où blanchit la campagne“.

Ketvirtadienis / Spalio 10

Rytą – *Les chemins de la mer*. Po to – pamokos gimnazijoje. Vakare – *Colonel Chabert* prancūzų Cinéma militaire. Grįžus (pas Sandrą) – ilgokai užsitęsusi diskusija kino temomis.

Prancūzų karo metų intervalo filmas man pačiam yra didelė reveliacija, beveik naujo pasaulio atradimas, ypač Marcelio Carné *Les Visiteurs du soir* (Arletty, Marie Déa, Alain Cuny, Fernand Ledoux) ir *Les Enfants du paradis* (Jean-Louis Barrault, Arletty, Pierre Brasseur, Maria Casarès, Louis Salou).

Spalio 13

Vakar grįžęs namo prie durų radau seną savo pažįstamą D., atvažiavusį iš anglų zonos. Tai nepaprastai atviras, grynai jausminio charakterio žmogus. Visą naktį pasakojasi „jaunys-

tės klaidas" ir avantiūras, vaizduodamas save didelio „nusidėjėlio" rolėje. Jo nuomone, aš, lyginant su juo, esąs „tyras kaip rasa", beveik šventasis etc. Todėl dabar, likęs vienas, bandau analizuoti savo paties „šventumą", kurio, deja, nė visos septynios didžiosios nuodėmės pilnai neišsemtų. Vis dėlto, toliau besinarpliodamas, pastebiu vieną aiškų „trūkumą" – nepajėgimą ko nors neapkęsti. Arba aš nežinau, kas yra neapykanta. Perbėgdamas visą ligšiolinį savo gyvenimą, nerandu nieko, ko būčiau tikrai kada nors neapkentęs arba dabar ko neapkęsčiau. Greičiausiai tai nėra jokia dorybė, bet tik paprasčiausia vitalinės energijos stoka.

Nürtingen
Spalio 18

Nürtingene pas Juozą. Ilgai vaikščiojome po miestelį, sėdėjome paminklinėje Hölderlino aikštelėje. Po to aplankėme Maceinos „kolchozą". Ten buvęs Z. I. (kuris visuomet žino, kas kur dedasi) pasakoja, jog Santvaras ėjęs skųstis į Vliką (pas Brazaitį) dėl *Laivų palaužtomis burėmis* recenzijos *Tremtinių mokykloje* ir bandęs įtikinti, kad toji recenzija esanti parašyta „už Maskvos pinigus".

Tübingen
Spalio 21

Sed aqua quam ego dabo ei, flet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.

Spalio 30

Emociška Henriko recenzija apie mano *Praradimo simfonijas* spalio *Aiduose*, pavadinta „Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirtingą jo ilgesį". Ji taip intensyviai intymi, jog šiuo momentu negaliu rasti tikrų žodžių jai charakterizuoti.

Sekmadienis / Lapkričio 10

Vakar vakare, išėjus iš *Museum* kino, kažkas pasiūlė užeiti pas Z., gyvenančią čia pat, kitoje gatvės pusėje esančio namo kieme, ir padaryti spiritistinį seansą. Namo eiti buvo lyg ir

ankstoka, tad niekas nesipriešino. Šeimininkė, taip staiga nekviestų „svečių“ užklupta, nerodė didelio entuziazmo: sakėsi ruošianti chemijos egzaminą, nesanti spiritistė, bet vis tiek paprašė sėstis. Juliaus raginamas, aš ėmiau pasakoti apie 1942–1943 metų žiemą Vilniaus universiteto Bibliotekoje matytą vaiduoklį, ir tai įtempė klausytojams nervus.

Vos tik susėdus aplink stalą ir sudėjus rankas ant lėkštės, staiga kambario gilumoj pasigirdo stiprus, šūvį primenąs garsas (vėliau paaiškėjo, kad sprogo amoniako bonkutė). Liudas C. kažkokiu konvulsišku, Šv. Vito šokį primenančiu judesiu pašoko iš vietos ir, iškėlęs abi rankas į viršų, ėmė nesavu balsu rėkti. Visus apėmė baisus ir niekad nepatirtas siaubas. Šalia manęs sėdėjusi medicinos studentė G. drebėjo visu kūnu, keistai akis išplėtusi ir šiurpiai kalendama dantimis. Aš (taip pat nemažai išsigandęs) maniau, kad Liudas, nervams neišlaikius, staiga pamišo. Seansas, savaime aišku, nutrūko. Padėčiai „stabilizavusis“, visi pasijuto nejaukiai ir ėmė skirstytis. Liudas aiškinosi, kad jam akyse kartu su bonkutės sprogimo garsu iš kambario gilumos pasirodžiusi tamsi moteriška figūra, kurią jis jau esąs matęs, tik negalįs prisiminti nei kada, nei kur.

Julius buvo taip persigandęs, jog bijojo vienas grįžti, tad mes su Sandra ir Vincu turėjome jį palydėti iki namų. Palydėję Julių, užėjome pas Sandrą ir ten išsėdėjome iki ryto, nenorėdami palikti jos vienos ir patys nedrįsdami eiti į šaltą ir audringą lapkričio naktį.

Lapkričio 12

Que les fins de journées d'automne sont pénétrantes! Ah! pénétrantes jusqu'à la douleur! – sako Baudelaire. Tokia popietė buvo ir šiandien: rudeniška, persmelkianti iki skausmo, bet kartu ir kažkaip raminančiai šilta. Tad su Sandra buvom išėję į užmiestį – iki Weilheimer Kneipės, kurioje 1816 m. buvo įkurta Tübinger Burschenschaft. Namo grįžome jau sutemus, persunkti rudens ir išvargę.

Lapkričio 14

Mūsų „spiritistinio seanso“ garsas jau spėjo pasklisti po visą Tübingeną. Visi ten buvusieji (neišskiriant nė manęs pa-

ties) ir girdėjusieji iš kitų dabar pasakoja viską gerokai išplėsdami, „pagražindami". Net ir ten buvusiųjų skaičius padidėjo. Valgykloje aš pats savo ausimis girdėjau prie stalo pasakojant, kad pro duris iš tikrųjų staiga įėjusi kažkokia siaubingos išvaizdos moteriškė ir puolusi smaugti Liudą; ir tik šiam pradėjus nesavu balsu rėkti, kaip dūmas išslinkusi pro atdarą langą. Julius vis dar bijo pasilikti vienas tamsoje.

Lapkričio 21

Man labai sunkiam sapne girdėjau dainuojančią savo motiną. Ji ėjo kažkokiu niekad nematytu krantu, prie kurio lengvai suposi milžiniškas laivas, ir buvo daug jaunesnė, negu kad aš ją atsimenu; gal kokių dvidešimties metų mergaitė. Mano šaukiama ji atsigręžė, ir aš pamačiau, kad tas laivas supasi jau jos akyse... ir tas laivas jos akyse nuskendo...

Laivas mano motinos akyse

Mano motina dainavo dainą:
Jos akyse plaukė laivas.
Aš pasirėmiau aukštai ant stiebo,
Ir daina įsišaknijo širdyje.

Mano motina dainavo dainą:
Jos akyse skrido paukštis,
Ir didžiulis ąžuolas, kovojantis su vėjais,
Paslėpė tą paukštį sutemoj.

Mano motina dainavo dainą:
Jos akyse krito lapai,
Ir daina, ir veidrodis prieš langą
Buvo pilnas lapų ir rudens

Mano motina dainavo dainą:
Jos akyse laivas ėmė skęsti;
Ąžuolą su pagrobtu paukščiu nulaužė
Ir pajuodusiame veidrody paliko mus abu.

Mano motina dainavo dainą...

Lapkričio 24

Lektūra: atsitiktinai gautas Amielio *Journal intime*. Vilniaus laikais jis man atrodė nuobodokas, „mokyklinė klasika". Dabar negaliu nuo jo atsitraukti, nusinešu net gimnazijon ir skaitau per pertraukas. Dabar aš iš viso daug skaitau, tik su knygomis striuka. Vienintelis šaltinis – universiteto biblioteka, bet iš jos negalima išsinešti: ten reikia dirbti, o ne mėgautis.

Lapkričio 30

Dabar man vis labiau sužeidžiančiai ir įvairiomis formomis vaidenasi pastoralinis namo grįžimo džiaugsmas (o gal skausmas?); pavasarį, vasarą, rudenį, žiemą; vakare ir naktį, bet niekados rytą.

Grįžimas naktį

Nuo žingsnių krūpteli atvėsęs kelias.
Sujunda veidrodis, ir jo širdies damà
Sena namų tarnaitė lempa kelias
Manęs sutikti, tyliai verkdama.

Trečiadienis /Gruodžio 4

Kelionė į Emmendingeną buvo veltui: palto negavau. Nepadėjo nė Ivinskio rekomendacija. Nuėjus į RK sandėlį, siūlė kažkokį baisų skarmalą iš „paprastiems" žmonėms skirtos drabužių krūvos. Į išrinktiesiems skirtą geresnių rūbų kambarį manęs neįleido: į jį vis įsmukdavo ir paskui vėl su ryšuliais išeidavo Tübingeno ir jo apylinkių „ponai" ir „ponios", visi jau ir taip dailiai apsirengę. Prie staliuko sėdėjusioji kailiniuota moteriškė man paaiškino, kad į tą kambarį leidžiami tik „nusipelnę" tautiečiai.

Grįždamas prie kiekvieno kupsto sustojančiu traukiniu namo galvojau parašyti maždaug tokio turinio feljetoną: Šaltą ir snieguotą gruodžio vakarą į Tübingeno LRK skyrių užeina šv. Petras su savo apaštalais, visi basi, ir prašo batų, bet negauna, nes, girdi, jeigu iki šiol galėję vaikščioti basi, tai jau esą

pakankamai užsigrudinę taip vaikščioti ir toliau. Batai esą reikalingi tiems, kurie savo gyvenime basi nevaikščioję. Bet tikriausia neparašysiu, nes pati šios komiškos situacijos idėja nuplauja pagiežą, ir paltas man dabar atrodo visiškai nebesvarbus.

Gruodžio 6

Sandros lange vis dar tamsu.

Fenster wo ich einst mit dir
Abends in die landschaft sah...

Gruodžio 9

Valgykloje sutiktas Gražulis pasakoja, kad užkulisinis premijų organizavimo „šumas“ jau prasidėjęs ir kad RD vadovybė pradėjusi, anot jo, „slaptą propagandą“ už kai kuriuos kandidatus. Nesą jokios abejonės, kad Tremtinių bendruomenės premiją gausiąs Bernardas. Bet premijos, nesvarbu kokios, labai norįs ir pats Pirmininkas.

Gruodžio 14

Paltą vis dėlto gavau, ir ne tokį blogą. Galima sakyti, teikte įteikė, nes aš pats jau buvau rezignavęs; žiema čia trumpa, išsiversiu kaip ir pernai. Bet Ivinskis nesutiko su mano defetistiška laikysena ir reikalą bematant sutvarkė.

Gruodžio 18

Laiškas iš Sandros (per rankas). Šeštadienį arba sekmadienį parvažiuojanti į Tübingeną. Pasiilgusi savo purvinų laiptų, kambario, akmenukų į langą, – visko; pavargusi laukdama, tikėdama ir nebetikėdama.

Kviečia pas save Kūčių.

Gruodžio 21

Žiema yra *skaudžiausias* metų laikas, kuomet esi arčiausiai daiktų ir gyvenimo, kuomet jautiesi lyg būtum tik ką grįžęs iš

pavasario–vasaros–rudens teatro į sunkią ir neskambią kasdienybę, lyg gyvenimas vyktų tik žiemą. Žiemą net ir laikrodis muša valandas *pamokomai*.

Sekmadienis / Gruodžio 22

Grįžo Sandra, parveždama kažką tarsi iš pereitos vasaros, kažką sekmadieniška (nes šiandien sekmadienis), ir aš staiga nebesijaučiu toks vienas. Be jos visas kvartalas atrodė negyvenamas ir mūsų pažįstami gatvės žvirbliai kitaip čirškė.

1947

Tübingen
Sausio 4

Sentimentaloko Jeano Delannoy filmo (su Pierre'u Blancharu ir Michèle Morgan) paveiktas, antrą kartą skaitau *La Symphonie pastorale*, iš kurios atmintyje buvo pasilikusi pirmoji frazė (*La neige qui n'a pas cessé de tomber depuis trois jours, bloque les routes*) ir viską uždengiančio sniego kritimo kalnuose muzika. Gerai tebeatsimenu ano pirmojo skaitymo aplinkybes – apniukusią trumpiausios žiemos dienos popietę nekūrentose Vilniaus universiteto Romanistikos seminaro patalpose ir uždaroje kiemo erdvėje iškraunamų rąstų bildesį. Šiandien negaliu pakankamai susikaupti, kad galėčiau sekti knygos veiksmą: vos tik pradėjus, iš pasąmonės iškilęs Nemeikščių ir Vilniaus sniegas ima kristi ant galvos, ant pečių, ant rankų, į akis, ir skaitymą turiu nutraukti.

Sausio 9

Vartydamas rankraščius netikėtai randu seno išrašų iš skaitytų knygų sąsiuvinio puslapį (1939):

Si ce que tu manges ne te grise pas, c'est que tu n'avais pas assez faim.

Ce que j'ai connu de plus beau sur la terre,
Ah! Nathanaël, c'est ma faim.
Elle a toujours été fidèle.

C'est parce que tu diffères de moi que je t'aime; je n'aime en toi que ce qui diffère de moi.

Sausio 14

Kas iš tiesų yra žmogus? Kas yra jo *tiesa?* Tai, ką jis valgo ir geria, kuo afišuojasi, ką slepia (populiariausi atsakymai). Mano galva, žmogus yra tai, ko jis siekia, t. y. kas jį sunaikins.

Sausio 18

O saisons, ô chateaux!
Quelle âme est sans défauts?

Vasario 7

Jau beveik visa savaitė neišeinu iš kambario. Maistu aprūpina Sandra ir mano šeimininkė Frau Gaiser. Stiprus peršalimas. O gal ir gripas. Julius prirašė kažokių įtartinų vaistų, kurių aš apsisprendžiau neimti: atsarga gėdos nedaro!

Rytą netikėtai pasirodė Santvaras, mano leidėjo Juozo Lenktaičio lydimas. Atėjo pasveikinti premijos gavimo proga. Jis džiaugiąsis mano laimėjimu; jam esą malonu, kad mūsų jaunieji ne tik kad neatsilieką nuo senųjų, bet dargi juos pralenkią etc. Aš mačiau, kaip jam buvo sunku visa tai pasakyti. Taip staiga užkluptas, nesumečiau iš karto, kaip reaguoti ir vos ne vos surezgiau kažkokią nevikrią padėkos už sveikinimus formulę. Buvo be galo nejauku. Gerai, kad vizitas, kaip tokiais atvejais įprasta, buvo trumpas.

Lektūra: Jean Giono *Colline*; Louis Aragon *Aurélien*.

Vasario 14

Rytoj – premijų įteikimo šventė. Atvažiavo Kazys su Kazyte, Henrikas, Škėma. Žadėjo ir Juozas pasirodyti. Aš pats dar nesu visu 100% pasveikęs, bet dalyvauti galėsiu. Bėda tik, kad neturiu kuo padoriau apsirengti. Sandra sako, kad tokiam puošeivai kaip aš, būsią gerai ir taip.

Vasario 16

Atsikėliau anksti, nes apie 9 valandą žadėjo užeiti Henrikas su Julium. Galvą plėšte plėšia. Jaučiuosi lyg vis dar tebebūčiau pasirengęs „važiuoti į Rygą“.

Literatūros šventės dalyviams ir svečiams suruoštas pobūvis *Museum* salėje užsitęsė iki pat vidurnakčio. Nuotaika buvo prasta. Jaučiausi pavargęs ir išsisėmęs. Tatai pastebėjęs, Kozmas B. mums su Juozu atnešė po pusę stiklinės vokiško „šnapso“ nuotaikai pataisyti. Juozas tik paragavo, o aš, nieko pikta negalvodamas, išgėriau ligi dugno. Nuotaika tikrai pasitaisė, bet, deja, neilgam. Ir jeigu ne Škėmos greita orientacija, nežinia kas būtų galėję atsitikti su puošnia prie to paties staliuko sėdėjusios ponios Alės Sidabraitės-Petrauskienės suknele. To nelaimingo „nuotaikos taisymo“ pasekmes tebejaučiu dar ir šįryt.

Pats premijų įteikimas, bent man, labiau paskutines eiles mėgstančiam žmogui, buvo nejaukiai groteskiška komedija (mane vis ėmė noras keltis ir pabėgti). Susodino visus keturius scenos gilumoje pastatyme „vėlių suolelyje“, nelyginant elgetas per atlaidus prie šventoriaus sienos, ir ten gerą valandą reikėjo klausytis absurdiškai tuščių ir nuobodžių kalbų. Oratorių eilei išsibaigus, premijų mecenatai išdalino diplomus ir pinigus. Po to visų laureatų vardu žodį tarė Bernardas Brazdžionis. Tas jo žodis buvo ne žodis, bet iš anksto eilėmis parašyta ilga „oracija“, kurioje mes, t. y. Nagys, Bradūnas ir aš, buvome „meno vieškelių iešką draugai jaunieji / Kurie šiandien taip pat po lauro šaką laiko“, kurie jam šaukę: „Dainuok! Mes klausom!“ Klausantis šio nelabai kuklaus tvirtinimo, tikrai ėmė pagunda atsistoti ir šaukti: „Nedainuok! Mes neklausom!“

Akmenukas į langą: atėjo Julius su Henriku. Turiu skubėti atidaryti, kad neprižadintų dar tebemiegančių šeimininkų, nes dar gerokai prieš devintą.

Henrikas suirzęs, skundžiasi bloga savijauta. Nepatenkintas Bradūnu, kad scenoje jam (Henrikui) per klaidą atsisėdus į Bradūnui pagal premijos rangą skirtą vietą, Bradūnas buvęs aiškiai nepatenkintas. To iš savo draugų tai tikrai nesitikėjęs. Mano bandymas visa tai juokais nuversti jį tik dar labiau su-

erzina: nesą čia ko iš visko per daug šaipytis. Julius į mūsų kalbas nesikišo, tik nerviškai kramtė ligi kraujo nukankintus nagus ir, kaip jam tokiais atvejais įprasta, kaltai šypsojosi.

Tik prieš pat išeinant Henrikas šiek tiek atlyžo ir atsisveikino jau visiškai pragiedrėjęs.

Poryt su Sandra važiuojame porai savaičių į Hinterzarteną. Ji iš ten keliaus tiesiai į Freiburgą ir ten pasiliks, o aš dar grįšiu į Tübingeną. Dėstyti (École des Arts et Métiers) pradėsiu tik nuo vidurio semestro – taip susitarta su Jonynu. Kambarį Tübingene manau pasilaikyti mažiausia bent iki ateinančių metų pradžios.

Skaitymui žadu pasiimti tik jau seniau skaitytą Mauriaco *Thérèse Desqueyroux* ir prieš savaitę pradėtą Aragono romaną *Aurélien*.

Vasario 17

Tik šiandien atidžiau peržiūrėjau „laureato" diplomą ir premijinį knygos egzempliorių su *jury* komisijos narių įrašais. Trimako, Prosčiūnaitės, Babrausko – pavyzdingos banalybės, tuščios ir nieko nesakančios. Vienas tik Maceina savo įraše kalba gyva kalba:

Bet ten, kažkur manyj,
Kažkur užu tamsos
Užlūžta juodas Tavo kelias...

ir pasirašo: A. Maceina-J...

Dar kartą greitomis perbėgęs visą knygą ir dabar kažkaip svetimus jos eilėraščius, stebiuosi, kaip galėjo kai kurie iš jų prasmukti pro budrią vertintojų akį, nuėję spaustuvėn galutinai neužbaigti, beveik juodraščiais (pvz., *Kraujo simfonija* ir dar vienas kitas).

Reikėtų jau dėtis daiktus, bet kad aš beveik nieko neturiu. Frau Gaiser atnešė be galo juokingą vilnonę kepurę su didžiuliu bumbulu viršugalvy. Padėkojau, nors esu tikras, kad jos nedėvėsiu. Su ja aš atrodyčiau kaip Wilhelmo Buscho Onkel Fritze penktajame *Max und Moritz* pokšte.

Vasario 18

Kelionė!
Ir aš jau fantazuoju, grįžus paklaustas:
Dites, qu'avez -vous vu? atsakyti:

Nous avons vu des astres

Et des flots; nous avons vu des sables aussi;
Et, malgré bien des chocs et d'imprévus désastres,
Nous nous sommes souvent ennuyés, comme ici.

Hinterzarten
Vasario 19

Kelionė truko daugiau negu 12 valandų. Atsiradome čia apie vidudienį, šiek tiek pavargę ir migdančios monotonijos apsvaiginti. Nuostabus dalykas yra kelionė, jeigu keliauji neturėdamas jokio ypatingo tikslo, neturi nieko ypatinga atlikti, niekur neturi suspėti ir niekur negali pavėluoti; nieko laimėti ar pralaimėti; kuomet visas didelis pasaulis yra tavo ir visi tikslai yra ne kur kitur, bet vien tik tavyje; kuomet kiekvienas rytas nuplauja viską ir kuomet vėl gali viską pradėti iš naujo, laimingas, kad neturi nieko įsigyti ir nieko prarasti. Važiuojant Schwarzwaldo miškais buvo apsiniaukę ir šiek tiek snyguriavo. Saulė pasirodė tik prie Titisee, nuplieksdama viską, išryškindama peizažo kontūrus tobulai baltam sniege, – kaip Brueghelio *Žiemos peizaže su medžiotojais*.

Apsistojame kiek atokiau stovinčiame ir oficialiai neveikiančiame Haus „Licht und Leben“. Iš pradžių nenorėjo priimti, bet Sandrai parodžius iš savo draugės gautą „rekomendacinį laišką“ su sveikinimais savininkams, tuoj pat nusileido, apgailestaudami, kad dėl kuro stokos gal nebūsią pakankamai šilta, ir apgyvendino antrajame vilos aukšte.

Vasario 25

Jau septinta diena čia. Mūsų *emploi du temps* įėjo į tam tikros rutinos vėžes. Keliuosi anksti, vos tik saulei patekėjus, bet dar nepasirodžius pro eglių viršūnes, ir einu pasivaikščio-

ti. Kartais į Titisee, kartais į Höllental pusę. Sandra kiekvieną dieną prašo būtinai pažadinti ir ją (jei nesikelsianti, verste išversti iš lovos) ir kiekvieną dieną per miegus anksti kėlimąsi atidėdama sekančiam kartui. Po pusryčių jau abu einam pasibastyti po apylinkes. Grįždami būtinai užsukame į geležinkelio stotį – lyg kažko neaiškiai lauktumėm, lyg turėtumėm kažką sutikti. Savaime aišku, tai tik iliuzija, nes niekas neatvažiuoja. (Su tokiu neaiškiu lūkesčiu kažką sutikti arba ištrūkti kadaise aš eidavau į stotį Utenoje.) Parėjus Sandra ką nors skaito, dainuoja arba bando šokti. Tuo tarpu aš einu žemyn pasikalbėti su pensiono šeimininku von der Strass, kuris visuomet sėdi virtuvėje ir ką nors dirba. Man įėjus, jis tuoj pat viską meta ir labai noriai kalbasi su manim. Tai be galo kuklus ir mandagus žmogus, kažkaip įsitraukęs į nematomą kiautą, lyg gėdytųsi savo buvimo, lyg atsiprašytų, kad jis yra. Savo neklusniais, šepečiu į visas puses stovinčiais rausvais plaukais ir iš karininko munduro persiūtu švarku jis labai primena padidintą XIX a. vokiškos pradžios mokyklos mokinį, kokį jį vaizduoja pradedamųjų skaitymo knygų iliustratoriai. Didžiumą karo praleidęs Rytų fronte (pionierių kapitono laipsniu). Buvęs ir Lietuvoje, matęs Vilnių, kurį jis vadina „die schönste Perle des europäischen Nord-Ostens“. Apskritai imant, tai žmogus su „savu pasauliu“, bet kartu ir labai „vokiškas“. Mėgiamiausia jo tema, jo *Steckenpferd*, yra gotiškos viduramžio katedros, apie kurias jis turi surinkęs nemaža literatūros ir ikonografinės medžiagos. Palietus šią temą, jis staiga prabyla kaip architektūros istorijos profesorius. Jo žmona, šiek tiek už jį vyresnė inteligentiškos išvaizdos ir laikysenos moteris, retai kada tepasirodo. Aš ją kasdien girdžiu skambinant pianinu, kasdien tuo pačiu laiku ir vis tuos pačius motyvus iš Schumanno *Kreisleriana* ir *Phantasiestücke*.

Vasario 28

Grįžtant iš stoties (aš ten buvau nuėjęs sužinoti tikslų traukinio į Tübingeną išėjimo laiką) staiga iš pasąmonės iškilo mano tematikai neįprastas eilėraštis-baladė, kurį mintyse „parašiau“ per dešimtį minučių – taip viskas buvo aišku – ir

parėjęs tuoj pat užrašiau iš Sandros bloknotėlio išplėštoje popierio skiautėje.

Šeštadienis / Kovo 1

Rytoj – sudie Hinterzarteno eglėms! Važiuoju atgal į Tübingeną! Sandra dar pasiliks. Už poros ar trejeto dienų pensiono šeimininkų giminaitis (už amerikietiškas cigaretes) nuveš ją arba iki žemiau susprogdinto tilto esančios Hirschsprung stotelės, arba tiesiog į Freiburgą.

Tübingen
Kovo 4

Vėl Tübingene, savo kambary ir savo vienatvėje. Pora laiškų: iš Juozo ir iš Kazio. Įėjusi šeimininkė klausia, ar man ko netrūkstą. Aš esu Tavo kūno šešėlis, kurį Tu vieną palikai.

Balandžio 7

Trys pastraipos iš A. laiško, rašyto kovo 4 dieną Marianapolyje:

„Štai esu priversta Jums parašyti: pasveikinti su pirmgime Jūsų dukterimi *Praradimo simfonijom* ir padėkoti už atsiųstąją.

– Man be galo keista ir nejauku Jums rašyti... nes štai kalbu į Jus kaip į niekad nepažintą žmogų. O tai netiesa...

Dėl to man nieko kito nebelieka, kaip tik, kaip ir Jums kažkada, atsiprašyti už šiuos beprasmiškus ir negudrius žodžius.

A[...]“

Ir aš, kaip tikras sentimentalaus romano herojus, trumpą momentą jaučiuosi kaltas, kad nusiunčiau jai tą knygą, ir mintyse, nė pats to nejausdamas, projektuoju tragiškai galantišką atsakymą, dėl kurio tuoj pat susigėstu ir pasijuntu dar labiau kaltas dėl savo netakto.

Balandžio 11

Beveik iki vidurnakčio vaikščiojau dar núoga, bet jau bundančia Platanų alėja. Atrodė lyg kažkas, slapstydamasis už

tamsiai žalsvų kamienų, būtų ėjęs kartu su manim ir lyg tuoj pat prasidėtų nematomas pavasario nakties karnavalas.

Balandžio 25

Requiem kuprinei. Nutariau atsisveikinti su savo tiek ilgai ir ištikimai tarnavusia kuprine – Nuo Vilniaus iki Tübingeno; nors ir ne lemiamai, bet garbingai, tegu ir ne pačioje scenoje, dalyvavusia lemtingų pasaulio įvykių dramoje. Praktiškai ji jau senokai dimisijoje. Joje beveik nieko nebėra. Atsagstęs visas kišenaites ir iškratęs iki dugno, joje randu tik du pieštukus, gerokai apdėvėtą kortų kaladę (kuria mes lošdavome Berlyne su visa Frau Esser įnamių draugija), popierinę danų vėliavėlę, miniatiūrinį lokiuką, pirktą Vilniuje, Sargėnuose pasiimtą siūlų kamuolį su trimis nevienodo dydžio adatomis, žaliu kaspinuku perrištą mažytę sudžiuvusių gėlių puokštę (iš kur aš ją gavau?) ir melsvo popierio bloknotėlio lapelį su vokišku įrašu: *3 v. popiet laukite manęs prie Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche. I. D.*

Ką aš dabar su ja darysiu? Veteranų niekas neišmeta į gatvę. Bet čia mane išgelbsti netikėtai pravėrusi duris Frau Gaiser: ji paimsianti ir kam nors atiduosianti.

München
Gegužės 6

Hanso Carossos poezijos rečitalyje su Kaziais B. ir Ž. M. Universiteto aula sausakimšai prisigrūdusi. Šiaip taip susiradome vietos pačiame jos gale. Iš taip toli buvo beveik neįmanoma sekti, ypač kad skaitė mažai žinomus tekstus.

Tübingen
Gegužės 12

Ką tik grįžau iš Müncheno. Trumpam sustojęs Nürtingene sužinojau (iš prof. Z. Ivinskio), kad Vilniuje mirė Petras Cvirka. Šalia Grušo ir Vaičiulaičio Cvirka buvo vienas pačių talentingiausių ketvirtojo dešimtmečio beletristų. Aš jį savo gy-

venime esu matęs tik du kartu: vienplaukį, atsilapojusiu lietpalčiu einantį su skrybėlėtu ir tvarkingai susisagsčiusiu Antanu Venclova baigiančia apsilapoti Laisvės alėja, ir Vilniaus universiteto Kolonų salėje įvykusioje paskutinėje literatūros šventėje draugiškai tapšnojantį Valstybinę premiją gavusiam Bernardui Brazdžioniui per petį. Abiem bolševikmečiais Cvirka vadovavo literatūros suvalstybinimo ir sovietinio rašytojų *Gleichschaltung* akcijai. Buvusių kolegų (jų tarpe Antano Rūko) pasakojimu, staiga tapęs „galingas“, Cvirka nesugebėjęs išlaikyti aukštoms pareigoms priderančio orumo: kaip buvęs, taip ir pasilikęs Klangių kumečio vaikas su visuotinai pripažinto rašytojo vardu ir didesnio formalaus išsilavinimo negavusio autodidakto stigma, su kuria jis niekad nepajėgs susigyventi. Santykiuose su savo „pavaldiniais“, t. y. kolegomis rašytojais, buvęs asmeniškas, neatlaidus, vaikiškai kerštingas, niekad neužmirštąs kieno nors kada nors jam padarytos skriaudos. Taip jis pirmajame bolševikmetyje už kažkada pasakytą jo ambiciją įžeidusį žodį persekiojęs Kazį Borutą dėl šio Panait Istrati romano *Kyra Kyralina* vertimui parašytos įžangos, kurioje Sovietų Sąjungą jis vadino tautų kalėjimu. Tą įžangą ar net visą romaną Cvirka nešiojęsis vidinėje švarko kišenėje ir prie progos, visiems matant, parodydavęs Borutai, ciniškai žaisdamas katės su pele žaidimą. Pokario metais (jei tikėti gandais iš anapus) jo auka buvęs ką tik iš Stutthofo grįžęs Balys Sruoga (už savo laiku daug triukšmo sukėlusią nepalankią *Meisterio ir sūnų* recenziją, Stasio Kapnio vardu paskelbtą *Akademike*).

Bet dabar visa tai nebesvarbu: tai tik laiko dulkės. Cvirkos mirtis, ir dar tokia ankstyva, yra didelis nuostolis lietuvių literatūrai, nors per paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį (kuris buvo sunkus ir jam, ir mums) jis nebeparašė nieko, kas bent iš tolo prilygtų *Žemei maitintojai, Meisteriui ir sūnums* arba *Kasdienėms istorijoms*.

Gegužės 14

Nykiai vėjuota, apniukusi diena. Gindamasis nuo beapimančio baisaus nuobodulio prisimenu, kad purienų žiedai visuomet būdavo šalti.

Gegužės 17

Friedrich Nietzsche: *Man ist am unehrlichsten gegen seinen Gott: e r d a r f nicht sündigen!*

Gegužės 23

Klasiškas *Schüttelreim* pavyzdys:

Das Jodeln kann der Steiermärker.
Im Jüdeln ist der Meier stärker.

Gegužės 25

Skilimo jausmas. Lyg tapčiau vis sunkiau ir sunkiau suprantama dvejybe, lyg vis labiau ir labiau atsiskirčiau nuo savęs, kuris nebenori su manim gyventi. Bandydamas atgauti bent dalį prarastos harmonijos ir vienybės, buvau nuėjęs į gegužines pamaldas.

Bet jos nė kiek nepadėjo. Grįžau dar labiau sujauktas. Nes tai buvo tiktai nevykusi parodija viso to, ko aš tikėjausi, t. y. viso to, kas jau seniai yra miręs. *O récompense après une pensée!*

Gegužės 28

Lig šiol man vis taip ir nepavyko įsiskverbti į tai, ne kas *vadinama* gyvenimu, bet kas *yra* gyvenimas. Aš vis dar tebevaikštau aplink duris.

Gegužės 30

Parėjus namo Frau Gaiser klausia, kodėl aš esąs toks nelinksmas, geht etwas nicht? Aš jai gan šiurkščiai atsakau, kad tik idiotai yra visad linksmi ir laimingi, ir po to turiu atsiprašinėti už tokį savo nemandagumą.

Gegužės 31

Per pusvalandį (man labai retai taip rašosi) parašiau eilėraštį, kurio pirmąsias dvi eilutes

Tavo rankos buvo pražydę
Šaltom, vėjuotom gėlėm

nešiojausi neišmatuojamai ilgą savaitę, ieškodamas kontūrų, spalvų ir ritmo, kurie pasakytų viską. Jį žadu pavadinti (jei toks pernelyg sentimentalus pavadinimas „išlaikys") „Gėlei Sandros plaukuose, kurią ji tada nešiojo".

Birželio 4

Neturėdamas ką veikti (o nuostabus ir svaiginantis nieko neveikime!) nesėkmingai bandžiau kaip nors užbaigti Sandros bloknotėlio lapelyje (Hinterzartene) parašytąjį eilėraštį, kuris mane mintyse savotiškai persekiojo, savo neįprastai skambančia melodija ir apsėdančia minties linija tarsi paneigdamas beveik visą mano ligšiolinę poeziją. Aš žinau, kad jis mane dar ilgai persekios ir kad aš dar ne kartą turėsiu prie jo grįžti.

Jean-Louis Bory *Mon village à l'heure allemande.*

Birželio 14

Glückliche Zeiten des ersten Liebesbedürfnisses! Der Mensch ist dann wie ein Kind, das sich am Echo stundenlang ergötzt, die Unkosten des Geschpräches allein trägt, und mit der Unterhaltung wohl zufrieden ist, wenn der unsichtbare Gegenpart auch nur die letzten Silben der ausgerufenen Worte wiederholt.

Freiburg
Birželio 18

Kaip sunku kartais mokyti kitus vengti nedorybių, kuriomis pats tegali didžiuotis. Ir gal dėl to fariziejaus malda šventykloje nėra tokia jau baisiai absurdiška, kaip mes bandome save ir kitus įtikinti.

Birželio 26

Ordre du jour: parašyti laiškus Pauliui ir Kaziui; bandyti užbaigti „Kirminuko laidotuves"; pasiūlyti Juliui (jei sutikčiau studentų valgykloje) temą pasakai, kurios fonas būtų *kaliausių sukilimas* – rudenį, kada nebėra ką joms veikti; po to, su-

kilimą numalšinus, groteskiškai iškilmingas teismas ir nepaprastai spalvinga nuteistųjų egzekucija. Tai kaip tik Kaupui, tikram jų palikuoniui ir idėjos broliui.

Birželio 28

Freiburgas ir Tübingenas – idealūs miestai būti vienam ir nežinoti, kad kas nors kur nors gyvena ir galbūt kenčia. Gyventi be tikslo ir galvoti, kad mano namai, mano atsiminimai, mano mintys, mano eilėraščiai, mano lietus ir vėjas yra beviltiški šviesiaplaukiai. Ir kad būčiau pasaulyje svetimas kaip Caspar Hauser, jeigu mano plaukai būtų juodi.

Birželio 30

Aš myliu žmones. Bet kadangi meilė reikalauja distancijos, stengiuosi nuo jų laikytis kuo toliausiai.

Liepos 3

Kiekviena diena man yra nauja diena, naujas pasaulis, naujas džiaugsmas. Kiekviena naktis man yra nauja naktis, nauja bedugnė, naujas ilgesys.

Augusta Vindelicorum
Liepos 10

Pavakariais su Henriku ir Julium po ilgos ir nuotykingos kelionės (su Julium *visos* kelionės nuotykingos) atsibeldėme į garsiosios Augsburgo konfesijos (Confessio Augustana) miestą, kuriame rytoj prasideda antrasis LRD suvažiavimas. Girnius jau čia.

Liepos 11 / vėlai naktį

Aš niekad nemačiau tokios daugybės „mūzos tarnų“ vienoje vietoje. Buvo įdomu sutikti (nebūtinai asmeniškai) tik iš knygų pažįstamus senesniuosius. Iš tų niekad nematytųjų labiausiai išsiskyrė elegantiškai ir gal kiek senamadiškai apsi-

rengęs pagyvenęs kavalierius Faustas Kirša ir savo stotu *Sturm und Drang* periodo plėšikų vadą primenantis stambus aukštaūgis Juozas Mikuckis. Kiti pirmąkart matomieji – Nelė Mazalaitė (egzotiško jos fotografijų trapumo nė žymės), geraširdiškai besišypsąs Jurgis Jankus ir stambaus žemėvaldžio veidu Vincas Ramonas. Pagaliau susipažinau su Medardu Bavarsku, kuris man savo apatiškomis liūdnomis akimis priminė negaluojantį naminį diendaržio paukštį.

Po iškilmingo atidarymo posėdžius vedė Faustas Kirša. Bet juose buvo matuojami rūbai nuogam karaliui; atliekamas seniai bet kokios gyvos prasmės netekęs ritualas.

Viską šiek tiek atsvėrė naktinis „blūdijimas“, kuriame, neskaitant manęs, dalyvavo Girnius, Gražulis, Radauskas, Škėma, aktorius Juozas Palubinskas, Viktoras Petravičius ir dar kažkoks girtas ir nepaprastai linksmas buvęs diplomatas.

Liepos 13

Pagaliau „po visam“ (taip Nemeikščiuose sakydavo vietoje „po visų pamaldų“), po naujų narių priėmimo, garbės nariais pakėlimo, po naujos valdybos rinkimų ir po visokio kitokio beprasmio šurmulio. Henrikas nervingai vaikšto po kambarį (tai reiškia, kad kažkuo nepatenkintas); Julius tyliai šypsosi (tai reiškia, kad jis neturi jokio pagrindo kuo nors skųstis). Jiedu grįžta į Freiburgą, o aš su Bradūnu (kai tik jis atliks kažkokius spaustuvinius reikalus) važiuoju porai dienų į Müncheną.

Henrikas ir Julius išeina į stotį.

O aš, laukdamas Kazio, rašau atviruką Sandrai.

Kas per komedija: mane išrinko į valdybą!

Tübingen
Liepos 18

Atsiminimai... Liepos vidudienį Utenoje viskas dvelkdavo vasara, kapinių gėlėmis ir amžinybe... Klaiki tyla prieš tvankią vasaros dieną artėjančią audrą... Smėlėtoje turgaus aikštėje šeimininko belaukiančio arklio liūdesys... Varpinės lango nišoje miegantys balandžiai... Gerai įsiklausius, visuomet girdimas iš kažkur ateinantis kažkieno šauksmas...

Liepos 20

Pour tuer le Temps bandžiau (nesėkmingai) versti Valery Larbaud *Odę*:

Paskolink man galingą triukšmą, savo didį švelnų eismą,
Naktinį savo slysmą per apšviestą Europą,
O liuksusinis traukiny! ir nerimastį keliančiąją muziką,
Skambančią ilgais paauksintos odos koridoriais,
Kai už lakuotų sunkiom varinėm rankenom durų
Milijonieriai miega.

Niūniuodamas vaikščioju tavais koridoriais,
Sekdamas tavo bėgsmą į Vieną ir į Budapeštą,
Savo balsu įsimaišydamas į tavo šimtą tūkstančių balsų,
O Harmonika-Zug!

Aš pirmą kartą pajutau malonumą gyventi
Šiaurės ekspreso kabinoj tarp Virbalio ir Pskovo,
Slystant per ganyklas, kur piemens
Po didelių kaip kalvos medžių guotais
Buvo apsirengę neišdirbtais ir nešvariais avikailiais...
(Rudenį, aštuntą valandą ryto, kada gražioji dainininkė
Violetinėmis akimis gretimoje kabinoje dainavo.)

Ir jūs, didžiuliai pakeliami traukinio langai, pro kuriuos
/ mačiau aš Sibirą ir Samniumo aukštumas prabėgant,
Gruoblėtąją ir be gėlių Kastiliją ir Marmaros jūrą po / drungnu lietum!
Paskolinkite man, o Orient-Express, Süd-Brenner-Bahn,
Jūsų stebuklingą triukšmą ir
Virpantį viliojamojo paukščio balsą;
Paskolinkite man tą lengvą kvėpavimą
Aukštų ir liaunų garvežių, kurie juda
Taip lengvai ir grakščiai; greitųjų traukinių garvežių,
Eikliai lekiančių keturių geltonų vagonų su aukso raidėm / prieky
Serbijos kalnietiškoj vienatvėj,
Ir toliau, per rožių pilnąją Bulgariją.
Ach! kad šie garsai ir judesiai
Įeitų į eilėraščius manus ir išsakytų
Man mano neišsakomą gyvenimą, –
Gyvenimą vaiko, kuris nieko nenori žinoti,
Tik amžinai tikėtis neaiškių daiktų.

(Nekaip išėjo, bet tai tik pirmas juodraštis. Reikėtų kai kur patikslinti prasminius atitikmenis, pvz., *chanterelle*; nuosekliau suorkestruoti ritminę slinktį ir pan.)

Liepos 21

Recenzija: aptariamojo kūrinio kritiškas pristatymas *laiko* situacijoje ir perspektyvoje, kitaip sakant, *dienos* literatūros temų, problemų ir tendencijų rate. Recenzija turi būti reliatyviai trumpa, aiškiai suformuluota, be pasiteisinimų, sminganti; joje turi dominuoti *vertinamasis momentas,* ne analizė. Tendencija recenzijoje nėra viena septynių didžiųjų literatūros nuodėmių. Tai reiškia, kad recenzijoje gali (o gal net ir turi) būti už ką nors *subtiliai kovojama.*

Freiburg
Liepos 24

Ir vėl Freiburge (grįžau vakar vakare). Per pietus Henrikas atnešė prieš kelias dienas užrašytas *Lapkričio naktis.* Įteikdamas dar kartą primena, kad tai esančios ne *lapkričio mėnesio*, bet *lapų kritimo* naktys. Įrašas: *Alfonsui – mūsų draugystei atminti.* Jis čia pat šiltai šypsodamasis man perbraukia ranka per galvą ir sako, kad nieko įmantresnio negalėjęs sugalvoti. „Dedikacijai patobulinti ir atbaigti turėsi suruošti knygos aplaistymą“, įsiterpia visą laiką tylėjęs Julius. Henrikas sutinka, kviesdamas tatai padaryti dabar, tuoj pat, ir visi urmu patraukiame pas jį.

Liepos 31

Šiuo metu (lig šiol aš buvau dėl to absoliučiai abejingas) man daug kraujo sugadina *Praradimo simfonijos.* Ruošiant spaudai, kaip jau esu užsiminęs, dalis eilėraščių buvo mažai ką daugiau negu juodraščiai. Kitiems reikėjo paskutinių teptuko pabraukimų. Kai kuriais atvejais, kaip man dabar atrodo, panaudojau ne tuos variantus. Bet leidimo įkarštyje nebuvo kada apie tai galvoti. Taip pat neturėjau Lietuvoje karo metu spausdintų tekstų (išskyrus *Vakaro*), tad reikėjo juos kaip nors rekonstruoti.

Dabar, kol viskas tebėra gyva, reiktų bandyti, viską galutinai atstatyti (žinoma, nieko nepertempiant).

Tübingen
Rugpjūčio 12

Tübingenas vis dar tebėra mano *tikroji* buveinė. Aš pasiilgstu jo vienatvės, kuri čia turi kitokią spalvą ir kvapą. Jame tebegyvena nepaprastai svarbi mano dalis. Aš tik čia galiu visiškai į save pasinerti. Frau Gaiser sutiko išskėstomis rankomis, kreipdamasi į mane „mein Kind!“ Ant stalo radau laukiantį Sandros laišką iš Kressbronn (Bodensee). Po to, eidamas jos gyventa gatve, sutikau Liudą C., kuris mane pamatęs labai apsidžiaugė. Pavakariais buvau nuėjęs į Platanenallee ir ten prasėdėjau beveik ligi sutemstant. Koks gražus ir paslaptingai romantiškas Tübingenas sutemus! Grįžau namo neskubėdamas ir mėgaudamasis šešėlinga jo gatvelių vienatve.

Rytoj važiuoju į Nürtingeną.

Rugsėjo 30

Ruduo. Sunkus ir magiškas žodis. Įsiklausymo į save ir įsižiūrėjimo į viską laikas. Viskas aprimę, permatoma, pribrendę ir ruošiasi kristi. Sunku ką nors dirbti, net skaityti. Paimu knygą į rankas ir taip prasėdžiu nepradėjęs. Kažkas kažkur mirė. Reikia palaidoti ir grįžti. Bet kur? Todėl šiandien

Bin ich nun ein Mohrenkind.

Spalio 5

Vieno neintensyvaus darbo mėnesio balansas: galutinai (bent dabar man taip atrodo) sutvarkiau du šiemetinius eilėraščius („Kirminuko laidotuvės“, „Princas XVIII amžiuje“) ir tris pernykščius („Šuo“, „Sapnas“, „Otilijai“). Ir visa tai atlikau ne raštu, bet mintyse, dažniausiai vaikščiodamas.

Ketvirtadienis / Spalio 9

Tu palikai mane vieną, sužeistą ir apleistą, tu išdavei mane ir nuėjai su kitais mane išdavusiais, ciniškai šaipydamasi iš mano bejėgiškumo. Dabar, kai laiko ratas atsisuko prieš tave,

kada galėčiau atsiminti ir galvoti apie kerštą, aš nejaučiu nė mažiausios neapykantos tau: nieko. Tik tavo vietoje tvyro baisi tuštuma.

Spalio 11

Retkarčiais mane kas nors paklausia, ar aš tikiu į Dievą. Bet niekas niekados neklausia, ar aš tikiu į žmogų. O tai yra vienintelis klausimas, į kurį atsakant, atsakoma į viską.

Spalio 17

Skaitau Agelus Silesius: *Cherubinischer Wandersmann*. Tai knyga, su kuria galima gyventi, mėginti jaustis universe kaip namie ir Dievą laikyti savo kaimynu, žinant, kad

Gott wird, was ich jetzt bin, nimmt meine Menschheit an,
Weil ich vor Ihm gewest, drum hat Er es getan.

Ir aš dabar taip jaučiuosi.

Freiburg
Spalio 21

Su Sandra, Henriku ir Julium prancūzų meno parodoje *Les Maîtres de la peinture française contemporaine*. Įspūdis pritrenkiantis – staigaus nušvitimo ir atsiskleidimo: lyg pirmą kartą atmerktum akis į šviesą arba dalyvautum pasaulio sukūrime. Tarp kitų – kadaise mano obsesija buvęs Marc Chagall. Ypač graži jo figūrinė kompozicija *L'Apparition de la famille à l'artiste*. Bet tai jau kitas, iš miestelio „į pasaulį“ išėjęs Chagall. Senosios veidų ir gatvelių melancholijos mažai bepalikę.

Spalio 28

Ilgesys. Tai nėra vien tik romantikų išradimas. Viskas man skauda, viskas – pavasaris, vasara, ruduo, žiema; rytas, vakaras, naktis; vėjas, lietus ir sniegas.

Lapkričio 6

Laisvės – Lygybės – Brolybės utopija. Ją įgyvendinus, pasaulis taptų mirtinai nuobodus, ir kas norėtų jame gyventi? Be

to, išsilaisvinęs žmogus nebepripažįsta laisvės kitam, nebenori būti *tik lygus* ir nenori nieko girdėti apie brolybę su buvusiais vergais ir nužemintaisiais.

Lapkričio 10

Hegel: *Das Vernünftigste aber, was die Kinder mit ihrem Spielzeug machen können, ist, dass sie dasselbe zerbrechen.*

Lapkričio 13

Mane jau kelinta diena persekioja neatsikratoma mintis, kad aš esu absoliutus egoistas, *incapable d'aimer.*

Lapkričio 15

Dvi temos.

Nietzsche: Tiesa kaip neturintis nuosavos substancijos (Substanz) ir nuosavo turinio (Gehalt) *Wille zur Macht* veiklos laukas arba įrankis.

Heidegger: Tiesa kaipo būties atskleidimas (Enthüllung) ir paklusnumas būčiai kaip vienintelė moralios laikysenos norma.

Lektūra: Gaston Bachelard: *La Terre et les Rêveries de la Volonté; L'Air et les Songes.*

Lapkričio 21

Henriko *vanitas!* Užgožianti visą moralinę šio puikaus žmogaus asmenybę, apakinanti ir apkurtinanti, čiulpianti geriausius jo dvasios syvus, žlugdanti jo absoliučiai realų ir autentišką talentą. *Savo* pasaulyje kiekvienas ne tik turi teisę, bet galbūt ir turi *būti* vienintelis. To, atrodo, turėtų pakakti. Bet ne jam. Pagyrimo jis ieško kvailių bei pataikūnų tarpe. Net ir atsargiausia jo eilių kritika gali sunaikinti pačią ištikimiausią draugystę. Jis nesupranta, kad gyvai draugystei reikia abipusės jėgos, ne partnerio silpnybės: „Götterbuben“ nebijo draugų „konkurencijos“ ir džiaugiasi jų laimėjimais (kaip Julius).

Jis pamažu tampa savo paties karikatūra. Jam, pavyzdžiui, nė į galvą neateina, kad jo „klapčiukų“ svita suaugs, ištekės, apsives ir paliks jį vieną su visur su savim nešiojamu eilėraščių pilnu portfeliu...

Bet vis tiek jis yra vienas puikiausių žmonių.

Lapkričio 24

Dievo ieškojimas. O gal greičiau bandymas ištrūkti? Aš galiu ieškoti tik savęs, ir mano ieškojimo tikslas yra neradimas.

Lapkričio 30

Kazys sutinka *Aiduose* įvesti *Literatūrinių pastabų* skyrių, kuriam medžiagą parūpinčiau aš ir kuriame būtų kritiškai (polemiškai) svarstomos literatūrinio gyvenimo aktualijos. Savo paskutiniame laiške (XI.25) jis kalba apie tai su didžiausiu entuziazmu, ir aš jau beveik imu gailėtis per greit apsiėmęs. Bet – į klaną puolęs, sausas nekelsi; tad ir vėl teks kautis!

Gruodžio 7

Tenir tête à la vie! Visos mūsų pastangos, visi mūsų geri darbai ir nusikaltimai, deja, yra vien tik *pour tenir tête à la vie*, t. y. veltui.

Gruodžio 12

Sapnavau Putiną, ne tą rūstų, devyniomis užtvaromis apsitvėrusį ir devyniais raktais užsirakinusį, kokį teko jį dažnai matyti, bet draugišką ir linksmą, pasitelkusį mane kažkokiam neaiškiam darbui, susijusiam su man niekad nematytos aukštaskliautės bibliotekos knygų ir meno objektų inventorizacija. Susapnavęs Abisinijos imperatorių, einantį su manim paupiais meškerioti, nebūčiau taip nustebęs. Atsibudęs ilgai ieškojau kokio nors, tegu ir mažiausio, konteksto ar impulso tokiam sapnui, bet veltui: absoliučiai nieko.

Gruodžio 15

Man vis dar tebeskamba Tavo žodžiai: „Aš esu Enigma. Mano kūnas yra palimpsestas, ir tu turi išmokti įskaityti abu jo įrašus – senąjį ir naująjį."

Gruodžio 20

Staiga apimtas nelabai racionalaus noro grįžti prie *didžiosios* literatūros, godžiai skaitau Calderono *Das Leben ein Traum* ir A. W. von Schlegelio verstą Šekspyro *Hamletą* (abi šias knygas gavau viename Müncheno antikvariate) ir jaučiuosi kaip Kolumbas, atradęs naują pasaulį.

Gruodžio 23

Prieššventinio valymosi (tikriau: popierių triažo ir bandymo atsikratyti nereikalingų) diena. Tai lyg ir instinktyvus namų tradicijos pratęsimo gestas. Po tokio ritualinio valymosi jautiesi lyg būtum atlikęs viso gyvenimo išpažintį.

Tarp popierių radau pernai planuoto „olandiško" eilėraščio pirmąją (juodraštinę) strofą, kurią čia dėl visa ko nurašau, nors prie paties eilėraščio jau nebegrįšiu:

Delfzijlio rožės, Oriento ornamentai,
Prigesę tonai žvilgančių senų kardų
Ir snaudžiančios mergaitės sapno kontinentai,
Dar niekieno neatrasti ir be vardų.

Gruodžio 29

Romantiška meilė: Jeigu tu mane myli, saugokis!

Mergaitės. Stebuklingas vardas Gilberte. Marquise de Cambremer. Sakralinis draugijinio ritualo pobūdis. Salonas – altorius; moterys – atnašautojos.

Sniego kvapas prietemoj (ne dabar, bet kažkada).

Atėjo Henrikas.

1948

Villingen
Sausio 12
Laukiant traukinio į Tübingeną 2 v. ryto

Naujų metų sulaukiau stotyje. Artėjant vidurnakčiui, šventiškai apšviestas laukiamasis ištuštėjo. Liko tik kažkokia keistai nereali nuotaika (gyvenimas – stoties laukiamasis). Netrukus prasidėjo fantasmagoriška vieno veiksmo drama (Naujų metų nakties sapnas), kurios veikiantieji asmenys buvo mergaitė prie bufeto („stoties laukiamųjų Madona"), įsilinksminęs vietos keistuolis, iš prancūzų Svetimšalių legiono pabėgęs buvęs karo belaisvis ir keleivis (aš). Keliems momentams sugriuvę gyvenimai transcendavosi ir, atsivėrimo kaina, virto laimės akimirkomis. Keistuolis deklamavo (*Nicht lange durstest du noch / verbranntes Herz*), mergaitė su džiaugsmu kalbėjo netrukus grįšianti į tėviškę *im schönen Nagoldtal,* pabėgėlis žadėjo visiems parašyti *aus Amerika.*

Traukinys vėluoja. Likome tik mudu su pabėgėliu. Nutariau sustoti Trossingene.

Tübingen
Sausio 7

Romantizmas – aš ir pasaulio (gamtos) tapatybė.
Egzistencializmas – aš ir pasaulio (gamtos) svetimybė.

Sausio 15

Henrikas yra vienišasis, kuris negali būti vienas, kuris norėtų gyventi scenoje, kad visi žinotų ir matytų, koks jis vienišas: *ecce homo solitarius*! Jis nuolat ieško publikos ir rezonatorių, kad juose, kaip veidrodyje, galėtų narciziškai gėrėtis savo paties atspindžiu. Aš noriu gyventi sau, savyje ir su savim. Jis nori būti eksponatas, kuriuo visi žavisi. Mano viešumos vengimą jis laiko nedraugišku jo viešumos siekimo priminimu. Tad mūsų santykiai svyruoja potvynių ir atoslūgių kaitos ritmu. Bet aš čia niekuo dėtas: aš esu aš, jis yra jis.

Vaičiulaičio laiškas iš Scrantono.

Freiburg
Sausio 21

Maurice'o Merleau-Ponty *Humanisme et terreur*. Būdingas šiems laikams ideologinės aistros deformuoto emocinio galvojimo produktas. Pateisindamas „progresyvų" terorą (*Le sang versé, la dictature sont justifiés s'ils rendent possible le pouvoir du prolétariat,* 14 p.), M.-P. užmiršta elementariai žmogišką tiesą, kad kraujas, kieno jis bebūtų, visuomet daugiau vertas negu bet kokia ideologija, įskaitant ir jo paties. Įdomu, kad šis simpatiškas filosofas savo tezes taip grindžia *realioje situacijoje*, t. y. stovėdamas „didelėms idėjoms" paaukotų milijonų akivaizdoje.

Aukštas lygis, deja, beveik visada apmokamas žmogiškumo kaina.

Sausio 23

Gąsdinti miesčionis! Kodėl aš turėčiau juos gąsdinti, jeigu jie man neegzistuoja? Praktikoje dažniausia tai reiškia: ieškoti atgarsio, atkreipti jų dėmesį į save, kitaip sakant, išnaudoti juos savo reikalams.

Sausio 28

Baltrušaitis: žmogus – klajūnas, dulkė, mirksnis, visatos akivaizdoje dalyvaująs būties mišių apeigose, absoliučiai su viskuo susijęs, absoliučiai visko dalis.

Vasario 7

Dobilo anarchizmas. Žmogaus ir augalo paralelė. Abu jie „laimės ieško“ instinktyviai, „antilogiškai“. Ne normose ir varžtuose kelias, bet laisvėje: būti savimi, ne samprotauti, laisvai stiebtis į saulę, – kaip augalui.

Vasario 12

Tikslas *negali* pateisinti priemonių, nes jis iš tiesų neegzistuoja. Egzistuoja tik priemonės.

Vasario 19

Julius: Ką aš galvojąs aie Viktorą Petravičių?
Aš: Daug ką gera.
Julius: O apie jo Fausto Kiršos *Tolumų* iliustracijas?
Aš: Beveik nieko gera.

Kovo 1

Iš prieš savaitę Baden-Badeno antikvariate pirkto *Das Glasperlenspiel* iškrinta ant plonyčio popierio skiautės buvusio savininko parašytas lyg ir perspėjimas: jis šią knygą pardavęs ne dėl to, kad jam būtų reikėję pinigų, bet kad buvęs labai nuviltas (sehr enttäuscht).

Jeigu pasaulyje dar yra tokių žmonių, tai galima ir toliau gyventi: naivieji išgelbės mus.

Kovo 10

Mane, kaip brolių Grimmų pasakoje, apėmė noras keliauti. Dreisame atsirado būriai blizgančių žuvyčių. Julius kažkur dingo. Henrikas pradeda skųstis nemiga.

Kovo 17

Gailiuosi, kad buvau Tavo draugas, gerai Tavęs nepažindamas, – ne kad buvau Tavo draugas, bet kad gerai nepažinau Tavęs. Tai mano *pralaimėjimas*.

Placandis Narcissae manibus.

Kovo 23

Amžinybė – kaip tyros ir nepasiekiamos moterys, šaltos kaip *amor Dei*.

Kovo 25

Praeitis niekad nepraeina, ateitis niekad neateina.

Kovo 29

Su atsiradusiu Julium apie kritikos „paslaptis". Jis svarsto, ko dar reikią šalia literatūrinės analizės. Aš sakau: kritikas turi supažindinti skaitytoją su autoriaus pasaulio vizijos estetine dinamika, su jo akimis ir ausimis. Supažindinti, ne apvesdinti, kaip tūlas recenzentas bando. Kritika turi būti *subjektyviai* objektyvi arba objektyviai *subjektyvi*, pagal kritiko temperamentą. Ir dar vienas labai svarbus dalykas: ji turi būti aukštos žodinės kokybės ir – o tai gal net svarbiausia – įdomiai skaitoma.

Išsiskiriame jausdamiesi neįskėlę jokios „naujos" kibirkšties.

Esslingen
Kovo 31

Traukinyje sutiktas pažįstamas tapytojas, išėjus kalbai apie blogus dailininkų tarpusavio santykius ir mano klausiamas, kodėl jie tokie, atsako: Jūs, plunksnos žmonės, operuojate žodžiais; viskas vyksta toli nuo realybės esančiame pasaulyje, atsietai nuo jūsų pačių. Pas mus, atvirkščiai, viskas realu; mes operuojame daiktais: drobėmis, dažais, teptukais, aliejais; medžiu, linoleumu, raižymo įrankiais; marmuru, gipsu, akmeniu; viskas brutali materija, kuri brangiai atseina. Mūsų gyvenimas lengvai išreiškiamas kovos už būvį ir konkurencijos terminais, – kovos, kuri vyksta *jury* komisijose, parodose, organizacijose etc. Paradoksas: bendrose parodose sunkiau išstatyti tikrai gerą darbą, kai tuo tarpu vidutinis ar net ir visai menkas lengvai praeina pro budrią *jury* komisijos akį, nes jis niekam nepavojingas. Kadangi ta komisija sudaroma iš tų pačių parodoje

dalyvaujančių dailininkų, kiekvienas jos narys, žinodamas, kad šalia geriausių jis pats blogiau atrodys, instinktyviai balsuoja už menkesnį. Ir dėl to piktintis nėra ko. *C'est la vie*. Tai vienintelis jo pragyvenimo šaltinis. Tad jis turi kiekviena kaina gerai pasirodyti, nes kitaip niekas jo paveikslų nepirks, ir jo šeima turės badauti. Be to, jis jau yra įsiskolinęs medžiagą pirkdamas. Poetui žodžio skolintis nereikia... – baigia iškalbingasis mano bendrakeleivis, nes Esslingeno stotis čia pat.

Atsisveikinus, jau eidamas į stoties laukiamąjį, mintyse tęsiu paskutinį dailininko sakinį: o pasiskolinus nereikia grąžinti...

Lektūra: Denis Diderot *Le Neveu de Rameau*; Heinricho von Kleisto *Penthesilea*.

Tübingen
Balandžio 17

Jeigu aš žinau ir jaučiu, kaip *turėčiau* daryti, aš vis dar tebesu etiškas žmogus. Bet jeigu aš *daryčiau* taip, kaip *turėčiau* daryti, o ne kaip diktuoja mano sąmonės *aš*, kažin ar aš vis dar tebeturėčiau teisę save vadinti etišku žmogum? Ar aš vis dar tebebūčiau aš?

Freiburg
Balandžio 24

Bradūnas rašo (IV.20), kad dėl mano *Literatūros paraštės* rėmuose atspausdinto straipsnelio „Mūsų literatūriniai konkursai“ Kirša jaučiąsis „užmintas ant kulnies“ ir atsiuntęs šiame laiške įdedamą savo repliką, kuri būsianti paskelbta gegužės *Aiduose*. Ar aš noris ką nors atsakyti? Jei taip, tai Kiršos straipsnis ir mano atsakymas būsią spausdinami kartu.

Taigi noromis nenoromis (greičiau nenoromis) sėduosi rašyti tą savo repliką, kurią pavadinsiu „Atsakymu p. Faustui Kiršai“ ir jau ryt ar poryt išsiųsiu Kaziui.

Balandžio 27

Vietos prancūzų knygyne (kuriame pardavinėjama tik už frankus) nusipirkau Guillaume'o Apollinaire'o *Alcools*, Pau-

lio Valéry *Regards sur le monde actuel*, Jean-Paulio Sartre'o *L'Être et le Néant* ir šiurpulingai iliustruotas *Les Fleurs du Mal*. Vakare – pas Julių, pasitarimui dėl galimo *savos* tribūnos susikūrimo kokio nors leidinio forma. Mano siūlymui, kad bent kol kas reikėtų intensyviau remti Bradūną, nei Henrikas, nei Julius nesipriešino. Taip viskas ir liko kyboti ore.

Balandžio 30

Valéry atpasakota Degas mintis (*Degas Danse Dessin*) apie kritikos, teorijų ir savitarpinių diskusijų beprasmiškumą: *Mūzos savo tarpe nediskutuoja. Jos visą dieną dirba atskirai. Atėjus vakarui ir baigus darbą susitikę, jos šoka,* ***ne diskutuoja.***

Gegužės 2

Zum Sehen geboren,
Zum Schauen bestellt,
Dem Turme geschworen,
Gefällt mir die Welt.

Hinterzarten
Gegužės 4

Temstant atvažiavome į Hinterzarteną: Henrikas, Julius ir aš. Traukinys toliau neina. Karo metu susprogdintas geležinkelio viadukas per Ravennaschlucht vis dar nesutaisytas. Norint tęsti kelionę į Freiburgą, reikėtų eiti pėstiems iki Hirschsprung stotelės, kurioje laukia kitas traukinys. Bet vis labiau temsta. Kuprinės sunkios. Nutariame laukti ligi ryto. Susiradę nakvynę (pas mano pažįstamą von der Strass, viešbutyje, kuriame mudu su Sandra 1947 metų žiemą praleidome dviejų savaičių atostogas), einame pasivaikščioti.

Schwarzwaldas čia kaip Hauffo „Das kalte Herz" pasakoje. Aukštos tamsiai mėlynos eglės, nykiai švokščiančios prietemoje. Vėjui stipriau pūsterėjus, ošimas virsta galingu girios vargonų gaudimu, *Und mich schauert im Herzens-grunde*. Per vėlai čia atsiradau. Holländer-Michel mirė. Prieš dešimtį metų būtų užtekę atėjus sušukti:

Miškų dvasia! Tenai tu gyveni,
Kur girios medžiai tankūs ir seni.
Prašau, ateik ir pasirodyk tam,
Kam teko gimt sekmadieny šventam!

ir už šimtametės eglės būtų pasirodęs Glasmännlein (Stiklo žmogelis).

Grįžus Julius skaito savo „Pasakos apie neramų žvejį Silvestrą“ paskutinę redakciją, kuri mažai kuo skiriasi nuo ankstyvesniųjų. Mano pirmųjų redakcijų kritika, matyt, jo neįtikino. Tad, baigus skaityti, aš ir vėl pakartoju tuos pačius priekaištus: kad pasaka per daug ištęsta, per daug sentimentali etc. Jis su tuo sutinka, bet sakosi nieko negalįs keisti, nes tai esą jam asmeniškai brangūs dalykai. Visa tai jis sako pasikeitusiu balsu, su ašarom akyse (jis ir skaitė su ašarom akyse). Į mano pastabą, kad meilės išpažintims geriau tinka laiškai arba gyvas žodis, atsako Henrikas, ragindamas Julių neklausyti, ką sakau, nes aš esąs cinikas, kuriam nieko nėra šventa etc. Sulig šiais žodžiais, dar kiek patylėję, išsiskirstėme į lovas.

Gegužės 5

Naktį ilgai negalėjau užmigti, bet vis tiek atsikėliau labai anksti. Julius ir Henrikas dar tebemiega. Nusiprausiau, paskubomis susidėjau daiktus ir dabar sėdžiu balkone, laukdamas, kol jie atsikels. Už poros valandų turėsime pajudėti į Hirschsprung.

Rytuose, iš už anapus liepsnojančių eglių viršūnių, kyla saulė. Šiaip niekas dar nejuda, tik kažkoks paukštis Vienos berniukų choro uniforma straksi ant šakos, retkarčiais sučirkšdamas, tarytum bandytų savo dar tebemieguistas balso stygas. Pasikuitęs staiga nurimsta ir po trumpos pauzės ima nepaprasto tyrumo balsu dainuoti.

Freiburg
Gegužės 9

Įeinu į vidų, uždarau duris, bet negaliu užsidaryti nuo vienatvės.

Gegužės 16

Amžininko nuomonė apie Voltaire'ą (iš pamfleto prieš jį): *S'il n'avait pas écrit, il eût assassiné.*

Gegužės 23

Lektūra: Baudelaire'o „Lettre à Richard Wagner“ ir „Richard Wagner et *Tannhäuser* à Paris“.

Baudelaire apie George Sand: *Que quelques hommes aient pu s'amouracher de cette latrine, c'est bien la preuve de l'abaissement des hommes de ce siècle (Mon coeur mis à nu*, XVI).

Tübingen
Antradienis / Birželio 1

Journée sentimentale. Aš ir vėl Tübingene. Jaučiuosi nelyginant parlėkęs paukštis. Viskas man čia atrodo liūdnai sava, laimėta, vėl pralaimėta ir galutinai prarasta. Viskas čia mane liečia, šaukia ir savotiškai žeidžia. Kaip tolimas ir niekad neišdžiūstantis balandžio lietus Nemeikščiuose. Parėjusį namo Frau Gaiser susirūpinusi klausia: „Warum sind Sie so traurig und verträumt? Fehlt etwas Ihnen?“ Nieko neatsakau, bet ji mane supranta ir toliau nebeklausinėja.

Tūbingenas gražiausias vasaros pradžioje ir pabaigoje. Buvau nuėjęs ir prie Sandros gyvento namo. Alyvų krūmas prie durų buvo peržydėjęs. Kiemelyje pro cemento plyšius stiebėsi kažkokia nepažįstama žolė. Žolė-proletarė. Girdėjosi Ammerio čiurlenimas. Nė pats nepastebėjau, kaip atsidūriau Bebenhausene. Grįždamas dar kartą aplankiau Hölderlino kapą. Vakare nuo Hohentübingeno terasos stebėjau saulėleidį. Parėjau tik vėlai vakare, laimingas ir išvargęs.

Rytoj važiuoju į Stuttgartą, o iš ten (sekančią dieną) į Schwäbisch Gmündą.

Stuttgart
Birželio 3

Poezija yra:

organiška, antimechanistinė, iš anksto nesuplanuojama, neišreiškiama jokiais matavimais, elementari, neracionuojama,

išsiliejanti, neišmokstama ir neišmokoma, nepamėgdžiojama, nepakartojama, nenaudinga – irracionalus totalios būties sąmonės produktas.

Vėjas. Vynuogynai. Glicinijos.
Tylūs kiemai už geležinių vartų.
Rasoti langai ir durys.
Vėsūs šaligatviai ir sienos.
Ryto panorama nuo Degerlocho kalvų.

Schwäbisch Gmünd
Birželio 10

Birželis yra kelionių metas, kelionių be reikalo ir tikslo metas (kodėl aš taip mažai keliavau *tikrai* be reikalo ir be tikslo?) – nepastovus, beformis, bekontūris žydėjimo metas, mielas impresionistams; niekas dar nesubrendę ir neapsisprendę; blogas laikas eilėraščiams rašyti.

Jau penkta diena Gmünde. Juozas laikosi gerai, pilnas per kraštus besiverčiančios intelektualinės energijos, stulbinančiai gyvų ir originalių idėjų. Lyg būtų kiek „atšalęs" praktinei politikai (kuri jį visuomet taip traukė) ir tenkintųsi tik, anot jo, „nekrikščioniškai negailestinga" jos analize; ir jau nebesistebi mano visišku abejingumu bet kokiai „veiklai", ypač politinei.

Vieną vakarą praleidom su Maceina. Šįkart jis man pasirodė kažkaip ne šio pasaulio, lyg gyventų šalia ir domėtųsi tik vadinamomis „kantriomis problemomis", kurios neskuba ir gali laukti šimtmečius (ir iš kurių, *mea culpa*, aš savo laiku šaipydavausi). Iš viso jis mažai tekalbėjo, tik skaisčiai šypsojosi ir klausėsi. Kalbai nukrypus į poeziją, ėmė šiek tiek gyviau reaguoti.

Gmündo kareivinės (kuriose dabar gyvena Juozas) – siaubingos. Jos savo megalitišku šalčiu primena Dantės *Skaistyklos* kančių su viltim peizažą, baudžiantį ir nerealų, lyg viskas būtų ne dabar esama, bet kažkada buvę.

Atsiradus susisiekimo priemonei, šiandien popiet trauksiu į Kirchheimą aplankyti Pauliaus Jurkaus, kuris ten dirba Šv. Sosto delegatūroje. Kartu važiuoja Maceina ir Delegato juriskonsultas kun. Šidlauskas.

Kirchheim unter Teck
Birželio 11

Kirchheimą pasiekėm jau temstant. Pauliaus nebuvo namie, tad nutariau, kol dar visai nesutemo, pasivaikščioti po man nepažįstamą miestelį. Visi tokio dydžio Pietų Vokietijos miesteliai panašūs. Ir jie ypač jaukūs temstant, kada „still wird die erleuchtete Gasse" ir kada pasigirsta ramus šulinių *Geplätscher*. Netrukus buvo jau visai tamsu. Iš vienintelio stipriau apšviesto namo sklido diskretūs pianino garsai: kažkas nevikriai, tarsi gerai nebeprisimindamas, skambino Liszto *Liebesträume* (man atrodė, kad tai turėtų būti sena moteris). Sustojau pasiklausyti ir vos vos neatsitrenkiau į dvi priešais ateinančias žmogystas. Mano didžiausiam nustebimui, tai buvo Paulius ir kun. Yla, grįžtą iš kažkokio susirinkimo.

Apnakvino mane pačioje Delegatūroje, gyvenamajame vilos sparne. Ilgai negalėjau užmigti (aš esu toks naminis, kad svetimuj beveik negaliu miegoti). Pagaliau vargais negalais užmigus, mane staiga nubudino baisus dantų griežimas (kaip iš vaikystės atsimenamame posakyje „bus verksmo ir dantų griežimo"), tarpais virstantis ne mažiau šiurpiu kalenimu. Iš pradžių išsigandau, bet po to šovė į galvą komiška mintis: nejaugi Delegatūra bus įsirengusi ir pavyzdinį pragarą? Rytą man paaiškino, kad tokį naktinį koncertą, nė pats to nejausdamas, atliekąs už sienos miegantis vienas jų tarnautojas. Ir taip kas naktį. Tai esanti liga. Atsiprašo, kad neperspėję iš anksto...

Vėl užmigau tik auštant...

Birželio 12

Paulius paėmė laisvą popietę, ir tada, atlikus supažindinimo su pačiu Delegatu (kuris pasirodė besąs nepaprastai malonus ir galantiškas žmogus) ceremoniją, visą laiką praleidome tik abu. Ilgokai vaikščiojome po miestą, iš pradžių apžiūrinėdami vietos įžymybes, paskui tik šiaip sau, be jokio tikslo, Pauliui pasakojant neišsemiamas savo istorijas, žadamas panaudoti rašomoms arba rašysimoms pasakoms bei fantastinėms novelėms. Tarp kitko, jis yra geras, žemaitiškai sodrus ir spalvingas pasakotojas.

Parėjome jau arti saulės laidos, gerokai pavargę, bet paskui vis tiek išsėdėjome iki ilgokai po vidurnakčio, iš tikrųjų arčiau ryto. Kalbėjomės apie viską. Eilėraščių galbūt jau neberašysiąs ir visą energiją skirsiąs prozai – pasakoms ir novelėms, nes čia esąs tikras jo pašaukimas. Ta proga jis man padovanojo mašinraščiu multiplikuotą eilėraščių rinkinį *Namų ugnis*, savo *summa poetica* iki 1945. Prisiminus Mačernį, Paulius melancholiškai pasakoja: ilgą laiką jis buvęs jo globotinis; kartais tekdavę net sušelpti, nes namiškiai, o ypač vyresnis brolis, juo visai nesirūpinę. Buvęs nuoširdus draugas. Bet universitete, Kaune ir po to Vilniuje, tapęs visų pripažintu poetu, „Vytukas" ėmęs keltis į puikybę, ir draugystė gerokai apnykusi.

Tübingen
Birželio 16

Planavau grįžti per Stuttgartą ir Karlsruhę, bet Tübingeno trauka nugalėjo, ir štai aš stoviu tamsoje prie savo ilgai gyvento namo. Frau Gaiser buvo kažkur išvažiavusi, tad niekas manęs neįleido. Todėl niekur kitur neapsistosiu ir nė nepernakvojęs grįšiu į Freiburgą.

Freiburg
Birželio 21

Vakar vakare pas Kaupus, kurie dabar gyvena toli, anapus centrinės geležinkelių stoties, name, kurio visas priekis bombų nuplėštas. Sunku patikėti, kad iš viso jame kas nors galėtų gyventi. Mes su Sandra, Tutis su Aldona ir Henrikas su savo svita, kuri mane visuomet linksmai nuteikia savo nesvyruojančia ištikimybe vadui. Prie jos dabar (nario-rėmėjo teisėmis) priklauso ir Julius, kuris kaip tik šiuo metu yra beviltiškai įsimylėjęs į Henriko „Herzens-dame" D. J. (jo nuomone, kiekvienas kūrybingas žmogus privaląs visuomet būti ką nors įsimylėjęs, kad turėtų apie ką svajoti). Pasikalbėjus apie šį ir apie tą, kažkas paprašo Henriką ką nors paskaityti. Iš pradžių jis (kaip to geras tonas reikalauja) atsikalbinėja, sakydamas nieko su savim neturįs, bet greit nusileidžia ir, išsitraukęs iš nuolat su savim nešiojamo didžiulio juodos odos portfelio pluoštą

popierių, ruošiasi skaityti. Šįkart (kas visus labai nustebino) Henrikas tikrai nieko savo neturėjo ir skaitė André Gide'o *Retour de l'enfant prodigue* vokišką (Rilkės) vertimą.

[...]

Išsiskirstėme gana anksti. Lauke buvo tylu, tamsu ir šilta. Ėjome namo, nelyginant Orfėjus su Euridike per Plutono karalystę, *obscuri sola sub nocte per umbram.*

[*Birželio 28*]

Su Vizgirda ir Valeška pas mus. Rimtos kalbos ir *commérages* – pakaitomis. Sandrai užsiminus apie Petravičiaus grafiką, aš klausiu, ką *jie* galėtų pasakyti apie šio tikrai talentingo žmogaus piešinių kokybę, kuri daug kam, jų tarpe ir man, kelia abejonių (pacituoju keletą Fausto Kiršos *Tolumų* iliustracijų). Vizgirda tik kažką numykia ir ima pagreitintais žingsniais vaikščioti po kambarį. Valeška pradeda jam įprastu būdu kažką aiškinti, – istoriškai, nuo Adomo ir Ievos, ir taip aš lieku nė kiek negudresnis negu prieš tai. Dailininkus suprasti, ypač turint galvoje jų kinietiškai komplikuotus tarpusavio santykius, nelengva. Apie savo organizacijos draugus jie kalba arba prilaikytai gerai, arba nieko. Apie savo organizacijos priešus tik blogai. Galdikas, kuris apie nieką iš savo kolegų gerai neatsiliepia, į tą patį klausimą man atsakė: „Petravičius? Vokiečiams atėjus į Kauną, jis norėjo mane sušaudyti."

Liepos 7

Patarimai sau pačiam. Kritika turi būti įdomi skaityti. Nuobodi kritika žudo save ir literatūrą. Geram kritikui net ir komizmo gysla neturėtų būti svetima. Ir paskutinis patarimas (ne tik sau pačiam, bet ir kitiems): jeigu bijai įsigyti priešų, tuoj pat keisk profesiją.

Liepos 11

Aš jau išmokau laikinai gyventi ir nieko nelaikina nebesitikėti. Ir kadangi (kaip kažkoks protingas žmogus yra pasakęs)

laikinumas dažnai trunka ilgiau negu pastovumas, aš jaučiuosi (gal ir nelabai protingai) laikinai laimingas.

Liepos 14

Le 14 juillet. Prancūzų kareiviai ir karininkai vaikšto išsipustę kaip gaidukai. Oras pilnas „Marselietės“ garsų. Bet aš pats tebesu Bastilijoje.

Liepos 21

Sphärischen Fleisches Bewegen
folge und sei Dioskur...
Körper an Körper zu legen,
neigt sich dir atmend entgegen
ringsumher: Magna Natur.

Laiškas iš E. V. (visą šią vasarą gyvesianti Ulme).

Liepos 25

Aš esu kaip tas persų karalius, kuris įsipareigojo gerti tik Choaspezo upės vandenį, ir dėl to taip trokštu.

Liepos 27

Dabar pati vasara, tikra, deganti ir deginanti vasara, nors Heine kažkur ir sako, kad vokiška vasara esanti tik žaliai nudažyta žiema (*nur ein grünangestrichener Winter*).

Mano dienos ir *mano* naktys, kurioms galima išpažinti viską, t. y. prisipažinti kaltu, nebijant jokios bausmės. Jausti ir išgyventi savo vietą būtyje ir tapti visuotinio pulso taktu. Kaip gera tik plakti, visiškai sutapti su plakimu ir nieko nesakyti. Niekam. Taip turbūt jaučiasi paukštis, tupėdamas ąžuole birželio nakties mėnesienoje.

Liepos 29

Kiekvienas rytojus, ir ypač šviesus, yra absurdiška iliuzija. Nėra jokio rytojaus: yra tik *aš*, *tu* ir *dabar*.

Liepos 31

Tikslas ir priemonės (dar kartą):

Tikslas visuomet yra nerealus, antraeilis dalykas; tik priemonės yra realios ir amžinos. Žmogus iš tiesų nė nežino, kas yra jo tikslas. Tad kaip jis galėtų pateisinti priemones? Tikslas nei pateisina, nei nepateisina priemonių: jos absoliučiai dominuoja ir išsemia viską.

Rugpjūčio 4

Grožio patirtis kažkur siejasi su mirtimi ir duodasi apibrėžiama mirties artumu bei neišvengiamybe. Praeitis žavi savo mirtim, t. y. nesugrąžinamumo (niekados daugiau) aspektu. Viešos egzekucijos traukė ir žavėjo minias savo vienkartiškumu: įvyks kažkas absoliučiai originalu, ko niekas niekuomet negalės pakartoti. Mirtis, kaip ir autentiškas grožio išgyvenimas, palieka neištrinamus pėdsakus, nuodija ir svaigina.

Rugpjūčio 7

Su Julium keliuku per mišką anapus Rebhauso, kuriuo galima pasiekti Auf der Hardt 5. Unamuno, Nietzsche, po to Strindberg (apie jo *Tėvą*, *Panelę Juliją* ir *Šmėklų sonatą*). Mane jis žavi permanentinio kaltės jausmo analizės intensyvumu ir atstumia kūno bei dvasinės degradacijos hiperbolėmis, išreikštomis *fin de siècle* ideologijai bei estetikai būdingos moralinės krizės terminais; viskas jo (kaip Muncho) „schwül“: erotika, pavydas, neapykanta; lyčių kova ir mizoginija.

Leidžiantis pakalnėn kalba nukrypsta į Henriką. Jam vis mažiau patinkąs „Didelis medis prie turgaus aikštės“, kuriuo anksčiau taip žavėjęsis. Man gi atrodo, kad, nežiūrint įtakų, nežiūrint, kad tas medis auga ne žemėje, bet literatūroje, ir prie vokiškos turgaus aikštės, šis eilėraštis yra bene pats autentiškiausias ankstyvojo jo poezijos periodo kūrinys, gyvas savo emocine įtampa ir pasaulio vizijos, tegu ir knyginės, realumu.

Rugpjūčio 9

Apie kuklumą. Kuklumas ne visuomet kuklus. Kažin, ar yra kas nekukliau už savo vertę žinančio žmogaus kuklumą?

Rugpjūčio 12

Gatvių ir sodų spalvos pamažu švelnėja. Vaisiai ima nustelbti žiedus. Lietuvoje dabar jau girdėtųsi pirmieji rudens garsai.

Aš jau kuris laikas stebiu Juliaus laikysenoje vykstantį (o gal jau ir įvykusį) lūžį: jis, lig šiol buvęs kone oficialus vaikų ambasadorius suaugusiųjų pasaulyje ir savotiškas „visuomenės priešas“, dabar vis labiau ir labiau įsijungia į suaugusiųjų veiklą, į jų žaidimus, intrigas etc. Seniau veikęs ir egzistavęs individualiai, dabar jis ima veikti ir egzistuoti organizuotai. Nesuinteresuotas pasakų rašytojas jame pamažu užleidžia vietą literatui (tatai liudija paskutinės jo pasakos, kurios yra daugiau sentimentali „veikla“ negu kūryba). Ir tai nėra vien gyvenimiškos realybės padiktuotas kompromisas su aplinka. Greičiau tai yra kompromisas su savim pačiu ir nebeturėjimas energijos gintis. Bijau, kad jis kitos tokios pasakos kaip „Daktaras Kripštukas pragare“ niekad nebeparašys. Seniau jis daugumai normalių piliečių *atrodė* „keistas“, „juokingas“, bet dabar, ypač savo naujausioje nevykusio „donžuano“ rolėje, jis *yra* juokingas.

Rugpjūčio 15

Prie lango (Turennestrasse). Atsiminimas. Kelionė naktį autobusu iš Kauno: iš pradžių reklaminių šviesų nupliekstomis žemutinio miesto gatvėmis į Savanorių prospektą; po to – ilgas, tolydus skendimas į vasaros gamtą ir totalus išsiliejimas joje.

Rugpjūčio 21

André Gide kažkur yra pasakęs: „Je ne suis qu'un petit garçon qui s'amuse, doublé d'un pasteur protestant qui l'en-

nuie." Pritaikydamas sau, antrąją šios sentencijos dalį aš taip parafrazuočiau: doublé d'un cénobite machiavélique dont je ne peux pas toujours avoir raison.

Rugsėjo 19

Mudu su Tavim (sapne) staiga atsirandame sidabrinėmis ražienomis spindinčiuose Nemeikščių laukuose, iš kur labai gerai matyti namai mėlynomis langinėmis ir žiedais apsipylęs (rudenį!) audros suplėšytas kaštanas (kurio seniai nebėra), ir aš Tau sakau, kad tai yra mano kaimas, iš kurio aš valdžiau pirmąją savo pasaulio valstybę. Bet Tu netiki manim, tik juokiesi ir sakai, kad nori tuojau pat nubusti.

Freiburg
Rugsėjo 29

Džonio laiškas iš Neuenburgo (Neuenburg, Kr. Calw, Bahnhofstrasse 36/II). Jo žodis ne tik *candidement*, bet tiesiog „muzikaliai" atskamba kasdienybės ritmą, jos smulkmenas ir stambmenas, priartina prie to, kas iš tikrųjų vyksta. Jo laiškai visuomet įdomūs savo „analitine melodija" – lyg jis tik užrašytų be perstojo bėgančio laiko tėkmę. Ir visuomet *terre à terre*.

Atsimenu, kaip viename laiške, rašytame iš Biberacho dar prieš jų abiejų su Monika pernykštę viešnagę Freiburge, jis atvirai svarstė, ar mes – susitikę – dar pajėgsime būti nuoširdūs, ir būgštavo, kad mūsų prisiminimai nevirstų tik žongliravimu žodžiais.

Į mano padėką už man jo rūpesčiu surastą darbą IRO centre (kuriuo aš dėl artėjančios emigracijos nebegalėjau pasinaudoti), jis rašo džiaugiąsis ir sveikinąs, kad neėmiau, nes tas darbas buvęs *ne man*. Jo La Rochefoucauld primenanti *honnêteté* tikrai neprilygstama.

Rugsėjo 30

Henrikas siūlo (ne be susižavėjimo tegu ir ne per originaliausia savo idėja) mūsų trijų – savo, Juliaus ir mano – nesuardomos draugystės atminimui nusikaldinti tris identiškus su

trimis identiškomis simbolinėmis figūromis žiedus, kuriuos kiekvienas turėtumėme mūvėti iki mirties. Mane toks galutinumas tiesiog išgąsdina, ir aš nežinau, ką jam atsakyti. Ar tokie „kraujo sandėrį“ primenantys įžadai nebūtų kada nors per sunkūs mums visiems? Bet nenorėdamas drumsti iškilmingos momento nuotaikos ir būdamas beveik tikras, kad visa tai taip ir pasiliks graži mūsų jaunystės fantazija (Henrikas tikriausia pirmasis nusiviltų), sutinku. Julius, kaip paprastai, tokiose situacijose tik šypsosi ir nieko nesako.

Kadangi po tokio ritualinio pasiūlymo kalbėti ką nors kita būtų beveik šventvagiška, greitai išsiskirstome kas sau.

Spalio 2

Sunki, šalta, neaprėpiama, abejinga ir manimi visiškai nesidominti erdvė, kurios tyla mane, kaip Pascalį, gąsdina, ir aš norėčiau, kaip Maironis paskutiniame savo eilėraštyje: „nustebęs garbinti tik mėlynus skliautus“.

Spalio 7

Šįryt Julius atnešė man skirtą *Daktaro Kripštuko pragare* egzempliorių (Nr. III). Pastovėjo prie durų ir, nespėjus nė kaip reikiant padėkoti, išėjo. Bandymas sulaikyti nedavė jokių vaisių. Turįs daug ką pasakyti, bet geriau kitą kartą. Man rodos, kad jo akyse žvilgėjo ašaros. *Chagrin d'amour*.

Įrašas knygoje: „Mielam Alfonsui. Švininiai kareivėliai dažnai pasiryžta atnešti saulės spindulį į žemę ir pradeda narsiai kovoti su varlėm ar kokiom kitom tamsiom pabaisom. Ta kova, tiesa, retai kada pasibaigia laimėjimu, tačiau kovoti jiems yra juk, dievaži, smagiau, negu gurkšnoti likerį. Julius.“

Spalio 12

Buvęs mūsų pasiuntinybės Maskvoje tarnautojas Ž. (dabar mano mokinys) pasakoja apie Jurgį Baltrušaitį. Jis gana dažnai išgyvendavęs juodžiausios depresijos periodus. Staiga pasidarydavęs žiauriai rūstus ir nešnekus, imdavęs smarkiai gerti. Tuo-

met visi jo bijodavę ir stengdavęsi kiekviena kaina išvengti šiurpu veriančio metalinio jo žvilgsnio ir rūstybės.

Spalio 15

Literatūros kritikos praktika yra greičiau menas negu mokslas. Jos santykis su literatūros mokslu labai panašus į medicininės praktikos santykį su medicinos mokslu. Jei literatūros mokslininko uždavinys yra struktūrinė formalinių, etinių, estetinių etc. veikalo dėsnių bei santykių analizė, tai kritiko uždavinys yra to paties veikalo funkcionalumo diagnozė jo išpažįstamos vienokios arba kitokios estetinės doktrinos šviesoje ir laike.

Lektūra: Albert'o Camus *La Peste*.

Spalio 21

Šviečiamojo amžiaus padarytoji žala žmonijai yra tai, kad jis paskatino ir išmokė kvailius galvoti. O kaip visiems gerai žinoma, nieko nėra blogiau už galvojantį kvailį (*fou qui a de l'esprit*, anot La Rochefoucauld).

Spalio 25

[...]

Spalio 27

Vartydamas iš anapus gautą lietuvišką laikraštį vieno pogrindinio partijos veikėjo biografiniame škice, šalia kitų smulkiai išskaičiuotų nuopelnų, randu ir šį: „...po to dirbo piemeniu pas buožę" tokį ir tokį.

Spalio 28

Žudikas ir žudomasis abu lygiai stovi prieš nieką.

*

Gamta prieš istoriją: Saulė lygiai taip pat triumfališkai tekėtų ir po atominės atakos, nors ir ne mums.

Lapkričio 2

Kiekvienas atliktas veiksmas iš esmės yra blogio apraiška, nes nepakeičiamas ir tuo pačiu neatsakingas.

Lapkričio 5

„Kiekviena meilė yra nesubrendimo apraiška“, sako kažkas. Bet kas yra nuostabiau už nesubrendimą? Juk net ir Sokratas „subrendusiems“ žmonėms tebuvo keistas nesubrendėlis.

Lektūra: Jean-Paulio Sartre'o *Réflexions sur la question juive* ir *Baudelaire*.

Lapkričio 10

Po vėjuotos triukšmingai bėgančių ir kaleidoskopiškai besikeičiančių sapnų nakties, pilnos daiktų ir žmonių, gyvulių ir paukščių, nubudau *tvirtai apsisprendęs* vėl imtis 1943 metais sumanyto romano, aiškiai žinodamas, kad tai bus šeimos kronika ir kažkas panašu į Roger Martin du Gard'o *Les Thibault*, tik daug mažesnės apimties (3 t.).

Bet ryt rytą nubudęs, o gal ir jau šįvakar prieš užmigdamas, atsiminęs penktą valandą išėjusią Valéry markizę, galvosiu, kad tai beprotybė.

Lapkričio 16

Eskizinis romano planas (pagal 1943 m. juodraštį).

Siužetinė linija – šiek tiek transformuota (personažais ir chronologija) mūsų šeimos istorija nuo tėvų vedybų ir pirmųjų vaikų iki 1939 m.

Laikas – nuo rusų–japonų karo iki Vilniaus atgavimo, suskirstytas į tris etapus: 1904–1918, 1919–1926, 1927–1939 (kiekvienam etapui po tomą).

Istorinis fonas – spaudos atgavimas, 1905 m. revoliucija, pirmasis karas, nepriklausomybės atgavimas, seimų laikai, gruodžio 17, perversmai, Klaipėdos netekimas, Vilniaus atgavimas; ideologijų formavimasis, politinė-kultūrinė emancipacija; dešinės, kairės ir vidurio konfliktai; komunistai; iš kaimo

kilusi inteligentija ir pirmoji iš miesto kilusių inteligentų karta; oportunizmas, karjerizmas ir komercinis patriotizmas.

Pagrindinė idėjinė linija – be jokių sąlygų tikėjusiųjų nepriklausoma Lietuva likimas ir tragedija. *Antrinės idėjinės linijos* – Rytų–Vakarų konfliktas dvasiniame-kultūriniame gyvenime ir kova dėl socialinio teisingumo; Bažnyčia ir Valstybė.

Centrinis personažas – Jonas, vyriausias sūnus, g. 1904 (jo transformuotas modelis – mano vyriausias brolis), idealistas, gamtos žmogus, nesidedąs į jokius sąjūdžius sau žmogus, organiškai išaugęs iš aplinkos ir emociškai bei intelektuališkai ją praaugęs; poetas ir tautinis fatalistas, kuris negalėtų būti nieku kitu, kaip tik tuo, kas jis yra; Vakarų ir specifiškiau prancūzų kultūros adeptas, bet absoliučiai tikįs *savo tautos* kultūra ir jos misija; intelektuališkai blaivus ir preciziškas. Romane figūruoja ir kiti šeimos nariai: tėvai, broliai ir vienintelė sesuo. Apskritai imant, *visi* romano personažai turi savo pirmavaizdžius realiam gyvenime.

Romanas prasideda vyriausiojo sūnaus išvažiavimu į Kauną, ir po to grįžtama prie tėvų istorijos, senelių mirties (abiejų tą pačią dieną), vaikų gimimų bei mirčių ir kitų šeimos incidentų.

Galimas pakeitimas: pratęsti iki antrosios sovietinės okupacijos 1944 metais.

Motto trečiajam periodui: Mums buvo sakoma, kad tauta galinti būti rami. Nesąmonė! gyva tauta niekad negali būti rami. (Galbūt reikės jį šiek tiek kitaip performuluoti.)

Rekonstruoti ir įjungti vokiečių okupacijos metais parašytą Juozapo mirtį ir motinos kelionę pas neseniai vedusį vyriausią sūnų į Kauną ir ten vykstantį Eucharistinį kongresą.

Reikėtų tuoj pat imtis darbo, nes jaučiu, kad entuziazmas pastebimai mąžta, – kaip ir pirmąkart (1943).

Lapkričio 21

Su Henriku ir Julium pas Telesforą Valių žadėtų parodyti *Korneto* iliustracijų. Mums dar kaip reikiant neapšilus, atėjo Vizgirda, tad apžiūrinėjome kartu, šeimininkui viską detaliai ir metodiškai paaiškinant. Kai kurios labai įspūdingos, ypač tos, kur sakmės herojus su vėliava. Jose dominuoja emocinė

linija (nors čia ir nenueinama iki Rilkės ekscesų) ir tamsios „lyrinės“ plokštumos. Valius kai kur tiesiog tobulai ir „organiškai“ įsikorporuoja į tekstą, beveik su juo susiliedamas. Bet nėra ankstyvesniuose jo medžio raižiniuose iki metafizinių dimensijų išdirbto pusiau abstraktaus fono, sustingdančio laiką ir erdvę pirmykštėje jų buvimo stadijoje.

Išeinant malonusis šeimininkas visiems trims padovanojo po medžio raižinį (man teko Šv. Sebastijonas). Iš parodytų iliustracijų labiausiai patiko įvedamoji (Reiten. Reiten. Reiten) ir ypač „der von Langenau“ su degančia vėliava.

Lapkričio 27

Freiburge jau darosi vėsu, maždaug kaip rugsėjo pabaigoj Kaune. Finalo nuotaika.

Rytą buvau užėjęs pas Jonyną (mokyklos reikalais). Duris atdarė duktė – visais matavimais miniatiūrinė tėvo kopija. Net balsas panašus. Prieangy sutikau beatsisveikinantį Rannitą, kuris tuoj pat ir išėjo. Aptarus reikalus, judrus kaip gyvsidabris šeimininkas padovanojo savo iliustruotų ir neseniai išėjusių vokiškų *Jaunojo Verterio kančių* egzempliorių (vieną iš 300 (68), *hors commerce*).

Knyga išleista puikiai: spauda, popierius, visas techniškas apdorojimas tiesiog be priekaišto.

Iliustracijos pirmiausia imponuoja tuo, kad jos *yra* iliustracijos. Kokybiškai, lyginant su Donelaičio *Metų*, jos aiškiai tobulesnės, ypač detalių traktavimu: linijos ir juodos dėmės kartais tiesiog sužeidžiamai tikros, tegu ir šaltos (psl. 121). Tik didesnės apimties figūros tebėra konvencionalios, išoriškai suvoktos, arbitrariškos, savo judesiais primenančios vaško muziejų manekenus.

Gražus specifiškai jonyniškas titulinis puslapis. Beveik tą patį galima pasakyti ir apie aplanką. Iš meninio iliustracijų ansamblio aiškiai iškrinta vienintelė knygoje „donelaitiška“ iliustracija (psl. 13).

Gruodžio 3

Baudelaire kalbėdavęs taip, jog klausytojas jo žodžiuose girdėdavęs ne tik didžiąsias raides, bet ir kursyvą.

1949

Freiburg
Kovo 3

Šiąnakt netikėtai ėmė pūsti Föhnas. Žiemai baigiantis arba jau pasibaigus, visuomet tuoj pat po vidurnakčio, staigus ir nelauktas, jis pasigirsta už sienų, monotoniškas ir sielą veriantis. Föhną, kaip žmogų, gali pažinti iš balso. Nervus dirginančios jo „muzikinės frazės“ prikelia iš miego, ir apima nesuvaldomas noras atidaryti visas duris ir langus ir bėgti iš namų. Per kelias valandas jis suėda paskutinius sniego likučius į šiaurę virtusių kalvų pašlaitėse, atšildo žievę, nubudina sulą ir savo gyslas žeidžiančiu šniokštimu užlieja ir dangų, ir žemę, ir intymią kambarių tamsą.

Kovo 9

Motto romantiškai meilės istorijai: „Aš mylėjau tiktai sapne; manęs gi niekas nė sapne nemylėjo“ (Zola).

Kovo 12

Etika: tiesos reliatyvumas. Motyvai niekuomet negalioja *universaliai*, kitam. Jasonas teisinasi Medėjai: argi jis, vargšas tremtinys, galėjęs nepasinaudoti proga vesti karaliaus dukterį. Jis vedęs ne moterį, bet karališką giminę, kad jos, Medėjos, vaikai būtų princai ir šeimos ateitis būtų užtikrinta. Visos asmeninio rango nelaimės iš tiesų jai esančios naudingos, tik ji nemokanti blaiviai įvertinti savo naujos situacijos.

Kovo 17

Poezija yra vardo ieškojimas būčiai, bandymas pavadinti; savotiškas krikštas.

Lektūra: Miguelio de Unamuno *L'Agonie du christianisme* (kurią man iš kažkur gavo Sandra) ir Jakobo Böhmės *V o m himmlischen und irdischen Mysterio* (šią man parūpino pažįstamas teologijos studentas).

Gegužės 24

Grįžau iš trumpos kelionės. Buvau nusitrenkęs į Stuttgartą. Taip sau, be jokio aiškaus tikslo. Gal dėl to buvo taip malonu keliauti ir pro traukinio langą arba nuo durų platformos sekti prabėgančius žydinčius miestelius. Buvau beišlipąs Tübingene, bet paskutiniu momentu apsigalvojau, nes ten nieko nebeliko, kas būtų mano.

Gegužės 26

Paskutinis (atbaigiamasis) mano „portreto su žydinčiais kaštanais“ seansas. Į jo foną Valeška man nesant įkomponavo kažkurios Lietuvos bažnyčios šventoriaus vartus, viskam suteikdamas daugiau intymumo ir man pačiam tarsi išaugindamas šaknis.

Gerai, kad jis manęs dirbtinai nesumodernino ir nesuskaldė. Sandros nuomone, Valeška labai gerai suderinęs mano „vidų“ su išore. Tai esąs mano „vidaus“ ir išorės portretas. Jame aš esąs *visas*.

Gegužės 29

Karl Kraus apie stilių: *Kad kas nors yra žudikas, tatai neturėtų nieko įrodyti prieš jo stilių. Bet stilius gali įrodyti, kad jis yra žudikas.*Lektūra: brolių Grimmų *Kinder- und Hausmärchen*, kurias skaito tik laimingi žmonės.

Birželio 3

Ilgai galvojau (net dvasią skauda), kol pagaliau supratau, kad atsivėrimas slepia ir kad kaukė atskleidžia.

Birželio 6

Pirmas įstatymas mano asmeniniame dekaloge: Niekad neimti savęs rimtai ir, Dieve gink, tragiškai.

*

O mano tolimos vasaros su baltų žiedų pilnais sekmadieniais, vargonų ūžimu ir basom mergaitėm, einančiom parugėmis!

Birželio 9

Pirmas Juozo laiškas iš Amerikos (ilgai ėjęs; siųstas į Auf der Hardt 5 ir persiųstas į Turenne 14) su kelionės įspūdžiais (jūros liga beveik nesirgęs) ir kita. Tėvai Pranciškonai sutikę labai nuoširdžiai, bet darbo parūpinti jie negalį. Lietuvybės padėtis esanti blogesnė, negu kad buvę galima įsivaizduoti iš Europos perspektyvos. Laiškas aiškiai pesimistiškas, beveik juodas. Viena tik „linksmesnė" gaida: girdėjęs, kad Henrikas atvirstąs į katalikus – dalyvavęs rekolekcijose, kitu žmogumi tampąs, ir klausia, ar tai tiesa.

Birželio 11

Emigracijos į JAV eiga, atrodo, pajudėjo. Visi reikalingi dokumentai sutvarkyti ir įteikti. Nuo šiol visas šis reikalas judės į priekį biurokratiškais tempais ir tvarka. Visus emigracijai reikalingus dokumentus bei garantijas mums parūpino Tėvas Leonardas Andriekus, pranciškonas, auksinės širdies žmogus, tikras Šv. Pranciškaus dvasios skleidėjas ir jo idealų vykdytojas šioje ašarų pakalnėje (aš visa tai sakau be mažiausio ironijos grūdelio, gal tik kiek pamėgdžiodamas Antano Vaičiulaičio stilių), kuris šiuo metu gyvena Maine valstijoje, Kennebunk Port miestelyje esančiame pranciškonų vienuolyne prie Atlanto. Aš su šiuo labdaringos dvasios žmogum susirašinėjau nuo 1947 metų. Jis yra mums labai daug pagelbėjęs maistu, rūbais ir kitokiomis Naujojo Pasaulio gėrybėmis. Žada visomis išgalėmis padėti ir pasiekus anuos mums nepažįstamus krantus. Ir dabar galvoju: kaip aš jam už visa tai atsilyginsiu?

Liepos 31

„Naujojo Pasaulio“ (Amerikos) grėsmė, šmėkšanti sąmonės horizonte kaip „Senojo Pasaulio“ (Europos) išdavystė. Aš dar niekad taip aiškiai nesijaučiau esąs būties aktorius, vaidinąs tarp abiejų nebūčių, nepermaldaujamai abejingai atribotų gimimu ir mirtimi, lygiai taip pat (tolygiai) nepermaldaujamai abejingoje jos istoriškumo scenoje, kurioje, Heideggerio terminais išsireiškiant, noriu ar nenoriu, *turiu* būti paklusnus būčiai. Vienintelė mano galia ir teisė šioje situacijoje yra klausti, žinant, kad už manęs nėra jokio klausiamojo ir kad vienintelis klausiamasis esu aš.

Nedatuoti vasaros užrašai

Trejeto dienų „viešnagė“ Rastatte, kur reikėjo pereiti visas sveikatos tikrinimo kalvarijų stotis. Nieko nerado. Pasirodo, esame sveiki kaip ridikai. Tad jokių kliūčių nebėra, ir dabar jau tikrai važiuojam į man vis dar egzotiškai tebeskambančią Ameriką.

*

Rastatte tuo pačiu metu ir tais pačiais reikalais buvojęs dail. Adomas Varnas pakvietė mane į parką pasivaikščioti. Norįs pasikalbėti ir, kaip jis sakė, „pasikeisti mintimis“ dėl įtemptų Dailės instituto ir Dailininkų sąjungos santykių. Man teisinantis, kad neturiu jokių įgaliojimų kalbėtis Instituto vardu, jis pabrėžė, kad tai būsiąs grynai privatus pasikalbėjimas. Jis žinąs, kad aš palaikau artimus santykius su Galdiku, Valeška ir Vizgirda, tad, be abejo, turįs „bendrą padėties vaizdą“. Jam esą įdomu išgirsti „objektyvią“ žmogaus iš šalies nuomonę. Malonu buvo pasikalbėti su šiuo inteligentišku ir be galo taktišku žmogum. Ir man paaiškėjo du dalykai: kad juos sutaikyti būtų lygiai tuščias darbas, kaip mokyti žuvį skraidyti arba padangių paukštį plaukioti, ir kad įtempti santykiai yra abipusiai naudingi.

*

IRO emigracijos įstaiga (nors išvažiavimo datos dar nenurodydama) painformavo, kad jau galima pakuoti daiktus (po

dvi dėžes šeimai, kurie bus išsiųsti anksčiau), nebepratęsti buto nuomos (mūsų butą perims dail. V. K. Jonynas). Tad dabar naujas galvosūkis: kaip sukombinuoti tas dėžes?

*

Dėžių klausimas išsisprendė stebėtinai lengvai. Gatvėje sutiktas Henriko *Lapkričio naktų* leidėjas Povilas Abelkis, malonus ir paslaugus žmogus, išėjus kalbai apie pakavimosi vargus, pareiškė žinąs stalių, kuris man jas mielai padarysiąs, per daug už tai nenuplėšdamas (jis jam jau padaręs). Ir tikrai: už trejeto dienų dėžės jau buvo mūsų sandėliuke. Dabar tik reikia viską susidėti. To visko labai maža. Daugiausia knygos. Bet reikia atrinkti, kai ką palikti. Tatai nelengva padaryti, nes aš esu tasai, kuris sunkiai skiriasi su savais tapusiais daiktais ir žmonėmis.

*

Taigi: žmonėmis. Ir ne tik žmonėmis. Lieka visas miestas su kai kuriomis jau manyje įaugusiomis gatvėmis (Sandros Dreikönigstrasse), adresais (Auf der Hardt 5, Turennestrasse 14), nors emociškai ir intelektuališkai Freiburgas man niekad nebus toks brangus kaip Tübingenas, kuris amžinai pasiliks mano *iniciacijų* miestas, galįs šia prasme varžytis net su Vilnium.

*

Pagaliau išvežė dėžes ir pranešė, kad poryt išvažiuojam į kol kas dar tiksliai nežinomą surinkimo punktą (lagerį) kažkur prie Bremeno ar pačiame Bremene.

Vakare paskutinį kartą susirinko pas mus visi draugai: Henrikas, Julius su Dalia, Bronė J. (kuri taip pat važiuoja) su Valeška, Vizgirdos, Sabaliauskai. Moterys parūpino tortą ir užkandžių; Valeška, tas nepataisomas optimistas ir amžinas naujovių planuotojas, atnešė puikaus prancūziško šampano. Bet kažkaip sunku buvo rasti tinkamą tokiai progai toną; reikėjo visomis jėgomis kovoti su plūstančiu nejaukumu. Vizgirda, kaip įprasta, vaikščiojo po kambarį, nekreipdamas nė mažiausio dėmesio į tai, kas vyksta. Tik kartą sustojęs prie manęs ir įsmeigęs savo dideles emalio akis pusbalsiu pratarė: „Tai kaip laikosi amerikonai?“ Ponia Vizgirdienė šluostėsi ašaras. Vienas tik Henrikas savo užkrečiamai gera nuotaika gelbėjo padėtį.

Traukinyje tarp Karlsruhės ir Frankfurto

Paskutinė diena Freiburge, deja, baigėsi nemalonia gaida. Iš pat ankstyvo ryto pasirodęs dail. V. K. J. su savo samdiniais galima sakyti dar miegančius vaikus ištraukė iš lovų ir neatsižvelgdamas į nieką pradėjo buto pertvarkymo darbus, nors tas butas legaliai tebepriklausė mums, nes nuomos terminas nebuvo pasibaigęs. Tad atvažiuosiančių mūsų paimti ir nugabenti į geležinkelio stotį sunkvežimių turėjome kelias valandas laukti kieme, sėdėdami ant lagaminų, be vandens, be vaikams nuolat prireikiančio tualeto. Aš jau buvau beprarandąs kantrybę, bet Sandra sulaikė. Neimk per daug rimtai to, Viešpatie, nes jis *nejautė*, ką daro!

Bremen-Tirpitz
Rugsėjo 4

Kelionė iš Freiburgo (per Karlsruhę, Mannheimą, Frankfurtą, Kasselį ir Hannoverį) iki mums vis dar nežinomo tikslo buvo ilga ir sunki (tarpais atrodė, kad ji niekad nesibaigs). Pagaliau traukinys sustojo ant šalutinių bėgių kažkokioje man ir dabar nežinomo vardo stotyje netoli Bremeno. Iš ten po ilgų tikrinimų ir kitokių tribuliacijų atvežė į Bremen-Tirpitz kareivines, kur dabar ir esame.

*

Moteris su vaikais apgyvendino viename barake, – vyrus kitame. Po to reikėjo pereiti gerą pusdienį užtrukusį ir jau grynai amerikietiškų imigracijos įstaigų vedamą „screeningą". Ten paaiškėjo, kad į New Yorką mus skraidins lėktuvu ir kad negalėsime išskristi tol, kol Berenikai nesueis 6 mėnesiai, t. y. iki rugsėjo 14. Iš kareivinių kieme netikėtai sutikto Justo Petkevičiaus sužinojome, kad čia savo eilės laukia nemaža lietuvių, jų tarpe Vera ir Henrikas Radauskai, kuriuos, vos tik išsiskyrę su Justu, sutikome einančius pasivaikščioti. Abu gerai nusiteikę, abu pabrėžtai elegantiškai apsirengę, ypač lyginant su nuolat aplinkui zujančiais proletariškai atrodančiais kitais emigrantais. Henrikas tiesiog kvepėte kvepėjo absoliučiu tvarkingumu. Sutarėme, kad rytoj pasivaikščioti eisime kartu.

Rugsėjo 5

Išaušo tiesiog triumfališkai gražus Šiaurės Vokietijos rytas. Šviesa čia kažkaip blyškesnė ir permatomesnė negu kitur, pasakojanti kažkieno gyvenimo istoriją, – kaip Lüneburger Heide vaizduojančiuose peizažuose; *Immensee* šviesa.

Kaip vakar buvo sutarta, ėjome pasivaikščioti. Radauskas jau įsidėmėjęs keletą vietos „charakterių“, apie kuriuos pasakoja su jam įprastu užsidegimu ir su tokia gausybe smulkmenų, jog ponia Vera turi net prilaikyti: „Ką tu čia, Henrikėli, dabar išsigalvoji?“ Jam labai patinka atskirame barake gyvenantys žydai ortodoksai – visi uniformiškai juodai apsirengę, visi su tokiomis pačiomis juodomis *chapeau-melon*; visi nuolat užsiėmę: stumiantys vaikų vežimėlius, kažkur skubantys su pieno bonkomis arba kitokio maisto kibirėliais rankose ir būriu einantys pasivaikščioti. Tolumoje su kažkuo praeina Santvaras, ir Radauskas sako, kad „ponas Pirmininkas“ po visų tų „amžinos atminties“ LRD posėdžių mandagiai jo vengiąs.

Rugsėjo 6

Vėlai atsikėliau, nes vakar iki gerokai po vidurnakčio išsėdėjau su savo „narų“ kaimynais vengrais, kurie kalba be sustojimo (vienas iš jų literatas, kitas buvęs Budapešto konservatorijos studentas; abu šiek tiek vyresni už mane). Tik paminėjus Bartoką, Kodaly ir Petöfi, jie mane jau laikė ne tik draugu, bet ir vengrų muzikos bei literatūros žinovu, vaišino vynu (nuo kurio šiek tiek skauda galvą).

Popiet (tik mudu su R.) važiavome į Bremeną, kuris žiauriai sugriautas. Vaikščiodami po griuvėsius visai netikėtai užtikome antikvariatą (įėjimas iš kiemo pusės, nes visa fasadinė namo pusė bombų nuplėšta), kur nusipirkome po knygą („transatlantiniam“ skaitymui): jis *Doktor Erich Kästners lyrische Hausapotheke*, o aš Gottfriedo Benno *Spaltung*.

Rugsėjo 8

Pas Sandrą bėgte įbėgusi p. Radauskienė uždususi sako: „Pranešė, kad rytoj išvažiuojam!“ Dabar skubanti į kirpyklą

(nežinojau, kad ir tokių dalykų čia esama) susidėti plaukus prieš kelionę. Henrikėlis esąs taip susijaudinęs, jog nežinąs prie ko pulti ir zirziąs kaip mažas vaikas. Nenorėjęs nė palydėti jos į kirpyklą. „Nueikite pažiūrėti“, sako man.

Nuėjęs randu sėdintį tarp dviejų didelių lagaminų, kaip niekur nieko. Ir einame pasivaikščoti arba, kaip jis sako, „pasižvalgyti po pasaulį“.

Vakare graudžiai, bet kartu ir kažkaip formaliai atsisveikinome (nes rytoj gali nebebūti progos).

Rugsėjo 11

Susirgo Berenika. Aukšta temperatūra; nieko nevalgo; blogai miega. Stovyklos daktarė (vokietė) sako, kad kol kas *nichts Gefährliches*, bet jeigu per tris keturias dienas nepagerės, turėsime vežti į vaikų kliniką Bremene.

Rugsėjo 15

Berenika jau beveik pasveiko, bet vis dar „flugs-unfähig“, tad mus išėmė iš eilės į lėktuvą. Sekantis būsiąs maždaug už 10–12 dienų. Beveik visi kartu ir net vėliau atvažiavusieji į šią stovyklą jau išplaukė. Likome tik mes ir nuostabusis Justas. Oro spalva ir kvapas primena paskutinį rudenį Tauragėje. Neturėdamas ką veikti sėdžiu skaitykloje arba einu į anapus vartų esantį rytietiškai spalvingą turgų, kuriame galima gauti visko, raidiškai visko. Mano kaimynų vengrų teigimu, ten gali nusipirkti net kurios nori valstybės pilnai galiojantį pasą. Aš perku tik nepaprastai skanių rūkytų Stralsundo silkių (Bücklinge), kurias labai mėgsta Sandra. Jas turiu įšmugeliuoti po rūbais, nes maistą neštis į stovyklą griežtai draudžiama. Buvau nusidaužęs net į Bremerhaveną. Jaučiuosi lyg gyvenčiau niekieno laike ir niekieno žemėje. Turėdamas laiko pergalvoju ligšiolinį nerealų, tarsi sapnuotą savo gyvenimo laikotarpį, kuris prasidėjo 1944 metų rudenį. Koks jo balansas? Pozityvus ar negatyvus? Ką išsivežu; pelną ar nuostolį? Kritimo į nežinią jausmas.

Rugsėjo 20

Aldonos ir Vytauto Janavičių Berenikos sveikata susirūpinę laiškai iš Haslacho i. K. (vis dar ne pakeliui į Australiją). Aldona būtų labiau patenkinta Europoje, bet Tučio sparnai aiškiai pakelti.

O kaip su mano sparnais? Aš paprastai greit susigyvenu su nauja vieta, naujomis sąlygomis, užsimezga sunkiai nusakomas ištikimybės jausmas, ir man visuomet sunku palikti tą naują vietą. Bet šįkart išėjo kitaip. Viskas čia kaip buvo, taip ir pasiliko svetima, todėl išvažiuosiu nė kiek nesigailėdamas.

Bremen-Vegesack
Rugsėjo 22

Mus ir kitus orinio transporto kandidatus pervežė į naują surinkimo vietą (kitas kareivines). Žmogus čia jautiesi kaip daiktas: supakuojamas, išpakuojamas, perpakuojamas; pakraunamas, iškraunamas. Apsipratom. Ir dabar jau viską atliekame automatiškai. Atvirukas iš Henriko (kuriame jis prašo pranešti Birutei į Le Havre'ą, kad visi jos laiškai grįžę atgal, kad tai esąs „Akstino darbas" ir kad nuo šiol rašytų mano brolio Petro adresu į Kanadą) ir ilgas, ilgai ėjęs (dėl netikslaus adreso) Valeškos laiškas freiburginėmis temomis, kurios man dabar atrodo tolima praeitis.

Per visą tą taip ilgai užtrukusį Berenikos sirgimą ar sirguliavimą Sandra baisiai išvargo ir pati ko nesusirgo. Labai daug jai pagelbėjo Justas Petkevičius (kuris yra savotiškas Liudo Ciplijausko Doppelgänger), ir ne vien tik pasakodamas visokias lagerio istorijas bei linksmus anekdotus, bet *labai realiai.*

Rugsėjo 26

Pagaliau viskas susitvarkė! Rytoj apie 4 valandą popiet iš Bremeno aerodromo išskrendame į New Yorką. Kelionė truksianti 16–17 valandų, įskaitant du nusileidimus – Airijoje (Shannon) ir Newfoundlande (Gander).

Shannon
Rugsėjo 27

Paskutiniai kelionės formalumai truko palyginti neilgai. Iš Bremeno pakilome 6(18) valandą. Gavome pačias pirmąsias vietas lėktuvo priekyje. Pirmą kartą lėktuve. Žiūrint pro langą žemai bėgantys geometriškai suskaldyti rudens laukai atrodė kaip žemėlapis.

Nusileidome Shannone, Airijoje. Pirmąkart anglų kalbos ir kultūros pasaulyje, kuriam aš, būdamas prisiekęs frankofilas, niekad per daug simpatijos nejaučiau. Pirmi žingsniai pirmajame *Inferno* rate.

Iš lėktuvo visus nuvedė į aerodromo restoraną vakarienės. Čia pirmąkart teko patirti anglų kalbos nemokėjimo nepatogumus. Gerai, kad mūsų stalą aptarnavęs kelneris buvo prancūzas iš Perpignano – malonus ir simpatiškas vyras. Bet iš kur imsim tokį prancūzą Amerikoje?

Atlantas
naktį iš 27 į 28

Iš Shannono išskridome 10 valandą. Grįžtant į lėktuvą pūtė toks stiprus vėjas, jog sunku buvo paeiti. Arį turėjau nešti. Lėktuve Sandra su vaikais netrukus ėmė snausti. Aš pats, negalėdamas miegoti, visą laiką žiūriu pro langą. Lėktuvui pakilus aukščiau debesų, atrodo lyg skristumėm virš begalinės sniego lygumõs. Tolumoje plevena visą dangaus pakraštį užėmusi, raudona kaip kraujas, čia išsiplečianti beveik iki zenito, čia vėl sumažėjanti, nelyginant tolimo gaisro atspindžiai, Šiaurės pašvaistė.

Gander / Newfoundland
Rugsėjo 28

Paskutinis sustojimas prieš New Yorką. Aušta. Dangus čia toks mėlynas, jog aš iš pradžių maniau, kad tai ne dangus, bet mėlynai dažytas lango stiklas.

New York
Tos pačios dienos naktį Chelsea viešbutyje

Po ilgo laiko pereinamųjų stovyklų migiuose pagaliau ir vėl normalioje, švariai paklotoje lovoje. New Yorke. Dešimtame viešbučio aukšte. Amerikoje. Man visiškai svetimam ir nepažįstamam krašte. Amerikoje, iš kurios grįždavo Lietuvos kaimų „amerikonai", – keisto sukirpimo kostiumais, baltomis šiaudinėmis skrybėlėmis ir neįprastai geltonais batais.

Atlikus formalumus muitinėje, visus tuos, kurių niekas nesutiko aerodrome (jų tarpe ir mus), susodino į autobusą ir nuvežė į Pennsylvania Station New Yorko centre. Pirmas žvilgsnis į miestą – pro autobuso langą – nepadarė didesnio įspūdžio. Greičiau nuvylė. Priemiesčiuose – nesibaigiančios eilės kaip lašas į lašą vienas į kitą panašių namukų; arčiau į centrą – murzini, niekad nedažomomis ir nevalomomis sienomis komerciniai pastatai, priešgaisrinių arba „ištrūkstamųjų" laiptų zigzagai, rėkiantis iškabų bei reklamų chaosas, vėjo nešiojamos gatvėmis šiukšlės, bent mano akyse, visiškai nesiderino su lig šiol turėta didžiausio pasaulyje miesto vizija.

Manhattano dangoraižiai, neturį jų dimensijoms reikiamos perspektyvos, atrodo greičiau geologinės aglomeracijos negu žmonių gyvenami pastatai; jų monumentalumas – ne architektūrinis, bet gamtinis – kaip kalnų.

Didžiausią įspūdį paliko nesibaigiančios automobilių upės ir eismo dinamika apskritai.

Stotyje pasitiko Tėvas Leonardas, su kuriuo rytoj važiuojame į Baltimorę. Ne į Kennebunk Port, kaip anksčiau buvo suplanuota. Ten mus kuriam laikui priglaus ir paglobos ponia Volskienė, Amerikoje gimusi lietuvė. Nuostabus žmogus tas Tėvas Leonardas!

Baltimore
Sekmadienis / Spalio 2

Trečia ištisa diena Baltimorėje ir pirmas sekmadienis Amerikoje. Lyginant su Vokietija, gyvename čia karališkai – tarytum kokiame dykaduonių rojuje. Mūsų globėja ponia

Volskienė pasirodė besanti tikras lietuviško vaišingumo stebuklas: viskas čia prasideda ir baigiasi valgiu. Atliekamu nuo valgymo laiku jau spėjome apžiūrėti ne tik miestą, bet ir jo apylinkes. Prieš atvažiuodamas į Ameriką apie Baltimorę žinojau tik tiek, kad čia kurį laiką gyveno, mirė ir buvo palaidotas „Ulalumės“ ir „Annabel Lee“ autorius Edgar Poe. Man nė į galvą neatėjo, jog tai milijoninis miestas, antras didumu Rytų pakraščio prekybos uostas, stambus pramonės ir kultūros centras su keliais universitetais etc.

Rytą važiavome į Šv. Alfonso lietuvių parapijos bažnyčią, kur susitikome su Bradūnais. Kazys atrodo patenkintas, gerai nusiteikęs, tiesiog spindėte spindi, anot čia pat susipažinto jo brolio Juozo, „kaip tikras amerikonas“. Gyveną jie visi tolimo tėvo giminaičio „farmoje“, esančioje į šiaurės rytus nuo miesto, ir ten jaučiasi kaip Kiršuose arba Alvite. Susitarėme sekantį savaitgalį susitikti pas juos.

Penktadienis / Spalio 10

Įsikraustėm į nuosavą butą mūsų globėjos p. Volskienės namo West Hamburg Street 764 antrame aukšte (pirmajame ir trečiajame gyvena kita lietuvių šeima). Butas ne toks jau blogas: du kambariai, vienas didokas su langais į gatvę, kitas visai mažas su nedideliu langu, išeinančiu į tamsų šalutinį kiemą, ir gan erdvi virtuvės ir valgomojo kombinacija. Kadangi mes dar nieko sava neturim (laivu siunčiami iš Vokietijos daiktai dar neatėjo), tai vietos per akis. Dabar lieka tik susirasti kokį nors darbą, kad galėtumėm susimokėti už butą ir grąžinti skolą už maistą. Laiškai iš Juozo (per rankas) ir iš Tėvo Leonardo, kuris laikinai persikėlęs į Bostoną.

Pirmadienis / Spalio 24

Jau antra savaitė dirbu Amrhein Brothers Bakery Saratogos gatvėje, netoli Freemont Avenue, viename iš pačių „juodžiausių“ Baltimorės kvartalų. Visi mano bendradarbiai, išskyrus du vokiečius, italą ir airį, – negrai, be galo linksmi ir triukšmingi vyrukai. Pirmadieniais, o kartais ir savaitės vidu-

ryje, į darbą ateina kaip reikiant neišsipagirioję, vos pastovėdami ant kojų. Šiaip jau – malonūs ir simpatingi žmonės. Vienas jų, Freddy, nuolat šoka ir dainuoja, taktą mušdamas improvizuotu būgneliu – tuščia margarino skardine.

Visą dieną stovime prie judomosios juostos, dėliodami šios juostos iš kito skyriaus atnešamus įvairių rūšių pyragaičius į keptuves, kurias savo ruožtu krauname į daugiaaukštes lentynas ant ratukų. Kiti darbininkai šias lentynas stumia į nepaprastai karštą kambarį, kad pasikeltų.

Kartais, užsikalbėjus ir laiku nesustabdžius judomosios juostos, pyragaičiai suvažiuoja į atmatų dėžę, stovinčią stalo gale, kurion supilamos nuolat valomų grindų šiukšlės. Apsidairę ir įsitikinę, kad niekas nemato, juodukai be jokių ceremonijų visus dėžėn sukritusius pyragaičius grąžina į savo vietą, paskubomis nuvalo prikibusias šiukšles, sudeda į keptuves, ir taip jie, lyg niekur nieko, įprastiniais keliais nueina į apačioje esančią cukrainę.

Kokius triskart į dieną didžioji kepyklos krosnis, gavusi per didelę gazolino dozę, staiga užsidega. Liepsnai pradėjus veržtis pro angą į didžiąją kepyklos salę, viską metę, bėgame prie išėjimo. Tuo metu ant juostos buvę skanumynai niekieno netrukdomi sueina į jau minėtą atmatų dėžę ir iš ten jau nebegrįžta.

Nuostabus žmogaus sugebėjimas susigyventi su kiekviena situacija. Dar nuostabesnis yra jo mokėjimas rasti kiekvienai situacijai proporcingų pramogų ir savotiškai pamilti „kariamo šuns“ buitį. Iš pradžių buvo gana nejauku. Bet pamažu viskas ėmė atrodyti normalu, beveik sava. Pramogos ir malonumai yra reliatyvus dalykas. Štai dabar man atrodo, kad didžiausias malonumas yra trumpos pietų pertraukos metu atsisėdus ant miltų maišo pro apdulkėjusį langą stebėti gelstančios liepos šakose straksintį murziną paukščiuką, keistai panašų į gatvėje žaidžiančius negriukus.

Darbą baigiu temstant. Gavus pirmąją algą, mano bendradarbis vokietis Willy patarė šaligatvyje visad laikytis arčiau gatvės ir toliau nuo namų, kad kas neįsitrauktų pro duris ir neatimtų pinigų. Pirmąjį vakarą parėjus iš darbo, Sandra susigraudino ir ėmė verkti. Iš tiesų, tai visiškai nauja situacija.

Nerūpestingų „tremties metų“ Vokietijoje dienos negrįžtamai praėjo, ir nuo dabar reikės lošti jau *tikrais pinigais*.

Laiškas iš Henriko (jis vis dar Freiburge).

Ketvirtadienis / Spalio 25

Radausko laiškas iš Waterbury, Conn. Tai pirmas mūsų kontaktas nuo to laiko, kai išsiskyrėme Tirpitzo kareivinių lageryje. Kelionė dėl visiems gerai žinomų priežasčių buvusi nepermaloniausia. Dabar jau kuris laikas gyveną pas tikrus ar tariamus gimines, bet vis negaunąs darbo. Jo brolis Bruno šiuo metu gyvenąs Baltimorėje (aš to nežinojau) pas kažkokį Radauską, irgi jų giminę, kuris pats esąs vaistininkas. Tad svarstą galimybę čia persikelti ir klausia, ką mes apie tai galvoją? Sandra labai apsidžiaugė ir liepia tuoj pat rašyti ir raginti, kad nieko nedelsdami dėtųsi savo mantą ir važiuotų. Aš pritariu jos entuziazmui; būtų puiku, bet darbo gavimo perspektyvos Baltimorėje irgi nelabai kokios.

Atėjo Kazys ir tempia mane į kažkokį lietuvių susirinkimą parapijos salėje. Nors ir nenoromis, bet einu. Sandra lieka namie, nes Berenika vėl turi truputį temperatūros.

Spalio 26

Parėjus iš darbo, atėjo Cezaris S., su kuriuo prieš kelias dienas buvome susitarę važiuoti į Viešąją miesto biblioteką (Enoch Pratt Free Library). Tikrai įspūdinga tokio tipo biblioteka, kokių net Vokietijoje nebuvo. Viskas joje veltui. Knygų gali imti kiek tik nori. Be jokio vargo išsiėmiau skaitytojo kortelę (ją išdavęs tarnautojas mokėjo prancūziškai ir mielai paaiškino skolinimosi procedūrą). Daug knygų svetimomis kalbomis; yra net ir lietuviškų. Impozantiškas meno leidinių skyrius. Dalį knygų gali pasirinkti pats iš čia pat esančių lentynų, kitas (svetimomis kalbomis) reikia užsakyti, ir tuoj pat gauni. Kadangi iš anksto nebuvau apsigalvojęs, ko norėčiau, pirmai pradžiai paėmiau*

* Rankraštyje trūksta įrašo pabaigos – *A. N.-N.*

Šeštadienis / Spalio 28

Šįryt paslaugioji p. Volskienė pasiėmė mus į tolokai už miesto esančią kažkokio lietuvio farmą, kurioje galima labai pigiai nusipirkti obuolių, tik reikia patiems pasiskinti. Sandra (taip pat labai pigiai) gavo visokių daržovių: nuostabiai gražių kopūstų, burokėlių, kietų kaip akmuo juodų ridikų ir morkų. Savininkas – lietuviškiausias lietuvis, kokį tik galėtum įsivaizduoti, supažindino su šiltai ir visą laiką besišpysančia žmona, tokia pat neapsirinkamai lietuviška kaip ir jis pats. Net jo laukai atrodė kažkaip pernelyg lietuviški, tartum atkelti iš kurio nors Aukštaitijos ar Žemaičių kampo. Tą patį būtum galėjęs pasakyti ir apie šalia raudonai nudažytos būdos gulintį šunį.

Spalio 31

Pagaliau nusipirkom radijo aparatą (Sandra taip norėjo ir dabar labai juo džiaugiasi). Pasirodo, kad be jokio vargo duoda išsimokėjimui, tiesą sakant, beveik per prievartą įbruka. Taip ir su mumis atsitiko. Kartą įėjus į krautuvę čia beveik neįmanoma nieko nepirkus išeiti. Neklausia jokių tapatybę įrodančių dokumentų: tik įmokėk keletą dolerių ir imk!

Nedatuotų 1949 m. spalio, lapkričio ir gruodžio užrašų fragmentai

Ilgai ir be jokio tikslo vaikščiojau gatvėmis, be perstojo sunkiai galvodamas ir ieškodamas atsakymo į nuolat mane kankinantį klausimą: kodėl aš sulaužiau krauju pasirašytą vaikystės sutartį ir visus juos vienus palikau? Viskas čia svetima: kraštas, gatvės, namai, medžiai, žmonės, ir aš jaučiuosi lyg tas svetimumas būtų kerštas už mano išdavystę.

*

Atvažiavo Radauskai (vakar), abu gerai atrodo ir gerai nusiteikę, ypač jis, – tiesiog spindėte spindi, pilnas sąmojo ir juda kaip jaunas berniukas. Jo brolis Bruno sako: „Žiūrėkit, kaip mano inteligentas bedarbis Henrikas linksminasi!“ Neturėdami

pinigų pakviesti į restoraną, pasikvietėme į savo *palazzo* ir susitikimui atšvęsti išgėrėme bonką *beaujolais*.

*

Lapų kritimo ritmas ir neskausmingas liūdesys. Bet tai ne *mano* lapai krinta. Mūsų gatvėje nėra medžio vardo vertų medžių; lapų kritimo „orgija" pasidžiaugti savaitgaliais einame į nepertoliausia esantį ir pėsčiomis pasiekiamą Carroll parką. Prie mūsų dažnai prisijungia Radauskas (Ponia nemėgsta taip toli vaikščioti), kuris yra aistringas parkų (ne miškų) mėgėjas. Nepertvarkyta gamta jam esanti nekūrybinga ir beformė. Man, atvirkščiai, tie sušukuoti ir susagstyti medžiai atrodo šaltai formalūs ir svetimi. Bet man patinka alėjos, ilgos, tarytum nesibaigiančios rudens alėjos, – kaip Platanenalee Tübingene.

*

Staiga supratau, kad *čia* man nebesvarbu, kas vyksta gamtoje (Vokietijoje dar tebebuvo svarbu), kad aš joje nebedalyvauju ir esu tik abejingas žiūrovas.

*

Sterbeklänge von Metall;
Und ein weisses Tier bricht nieder.
Brauner Mädchen rauhe Lieder
Sind verweht im Blätterfall.

*

Visą savaitgalį praleidau su šiemetiniais savo eilėraščiais („Išduotas medis", „À l'ombre des jaunes filles en fleurs", „Mirusieji angelai", „Pasaka apie mūsų epochą", „Vakaro svečiai", „Transparence" ir „Epilogas *Pavasario simfonijai*", bandydamas suteikti jiems galutinį pavidalą, kai kur šį tą pakoreguodamas. Po to mėginau dar kartą tą patį padaryti su 1947 m. Hinterzartene parašyta „Oniriška balade", bet negalėjau pakeisti nė vieno žodžio, nes man visuomet atrodė lyg ji būtų man kažkieno padiktuota, todėl neliečiama. Tad taip ir liko.

*

Naujoje egzistencinėje situacijoje, kuri šįkart yra jau nebe tariamai, bet *tikrai* nauja, intelektualinės įtampos, moralinės disciplinos ir sveiko proto išsaugojimui turbūt turėčiau pradėti ką nors *sistematiškai* dirbti, nes emociškai ir psichologiškai demoralizuojanti, trivialios kasdienybės sąmonę užliūliuojanti trauka yra labai didelė. Net normaliomis sąlygomis, gyvenant *savo* aplinkoje, nelengva išlaikyti autentišką lygį ir nepasiduoti tariamybės pagundai. Laimei, aš nepriklausau lengvai pasiduodančių žmonių rasei. Tad apsispręsta. Tik ką? Iš pradžių galvojau pradėti vykdyti seniai nešiojamą svajonę išversti į lietuvių kalbą *Les Fleurs du mal*, *Faustą* (abi dalis) ir Vergilijaus *Georgikas*. Bet tai, bent šiuo metu, neįmanoma, nes turėčiau įsigyti kritiškai apdorotus jų tekstus ir pagalbinę literatūrą, o tam reikėtų nemažai pinigų, kurių aš, savaime aišku, net ir mažai neturiu. Reikės taikytis prie esamų galimybių ir sugalvoti ką kita.

*

Henrikas rašo (spalio 29 d. laiške), kad dabar su savo didžia gimine sėdįs Bremene, kur atvažiavę iš Lahro. Jų laivas išplauksiąs spalio 31. Su jais keliausią Nelė Mazalaitė, Marius ir garsus poetas Jonikas, kuris, nežiūrint visų trijų margų laiškelių, esąs puikus žemaitis. New Yorką pasieksią apie lapkričio 8. Prašo, kad Sandra apie visa tai parašytų Birutei.

*

Atsiliepė Antanas Vaičiulaitis (per Tėvą Leonardą, į šio laišką įdėdamas savąjį). Prašosi paramos netrukus į Ameriką persikelsiantiems *Aidams*, kuriuos čia leis Tėvai Pranciškonai, o jis bus jų redaktorius.

*

Pas Kazius (jau antrą kartą) jų „dėčkaus“, kaip jie jį privačiai vadina, farmoje, esančioje netoli Essexo, prie labai seklaus Chesapeake Bay užtėkio ar įlankos, kurią vanduo pasiekia tik potvynio metu, atoslūgio metu virstančios didžiuliu purvynu, kuris šiandien, besibaigiančios bobų vasaros saulės

nupliekstas, žvilgėjo kaip veidrodis. Visi jie (neiškenčiu nepridėjęs tradicinio „nors ir suvalkiečiai") nepaprastai linksmi, atvirai nuoširdūs ir be galo vaišingi žmonės. Grįžome namo jau beveik visiškai sutemus, jausdamiesi atsigaivinę ir tarsi nusiplovę.

*

Radauskas po ilgesnio dairymosi gavo darbą gėlių (dirbtinių) fabrikėlyje, ir mes visi, neišskiriant nė jo paties, juokiamės, kad jis yra vienintelis šiuo metu lietuvis „grinorius", dirbąs pagal savo (poeto) specialybę. Iš pradžių jis juokiasi, bet po to pedantiškai ir su mažiausiomis smulkmenomis pasakoja, kaip padaroma popierinė rožė.

*

Atėjo Kazys pasitarti jo sumanytos poezijos antologijos reikalu. Anąsyk farmoje jis prašė manęs pagalvoti, ar aš nesutikčiau įeiti į jos redakciją. Aš sutinku dalyvauti jos paruošime, bet neoficialiai, tik patariamuoju balsu, t. y. padėti atrinkti eilėraščius ir pan. Jis jau atsisakęs praplėtimo minties (kuriai aš nepritariau), tad iš viso būtų penki dalyviai: Kėkštas, Mačernis, Henrikas ir mudu, plus įvado (kuris turėtų būti lengvai „manifestinis") autorius Juozas Girnius. Pavadinti jis ją siūlo *Atolu*. Man atrodo, tai būtų anachronistinis, pavėlavęs, pernelyg „veidu į kaimą", nebeturįs nieko bendra su šia diena pavadinimas, lyg ir grąžinąs į prieštvaninius *Vaivorykštės*, *Pirmojo baro* ir *Gubų* laikus. Bet jis norįs, kad jame būtų koks nors ryšys su Lietuvos žeme. Aš jam sakau: kodėl tad nepavadinti paprasčiausiai *Žeme*. Tai būtų daugiaprasmis, plačios apimties, galimas įvairiai interpretuoti ir lengvai susimbolinamas pavadinimas, lygiai gerai tinkąs ir Kėkšto, ir jo paties poezijai. Jis sako apie tai dar pagalvosiąs.

*

Savaitgaliui buvau nuvažiavęs į New Yorką, kur susitikau su Juozu (pas Maželį). Džiaugiausi abu juos pamatęs, ir dar po tiekos laiko.Tikrai buvo daug kalbos! Juozas skundėsi savo Šv. Pranciškaus kalno užkampiu, anot jo, labai primenančiu Robinzono salą. Ypač nyku ten esą rudenį. Aš jam papasakojau

apie Kazio antologiją (smulkiai) ir kad į jį bus kreipiamasi dėl įvado. Tai buvo pirmas mano sąlytis „su pasauliu“ Amerikoje.

*

Jau dvi dienos po Kalėdų, kurios šįmet buvo sekmadienį; radijas dar vis tebegroja *Stille Nacht, heilige Nacht.*

Kūčias valgėm ir šventėm pas mus. Iš Čikagos atvažiavo Jurgis; Sandros draugė Elena Čiurlytė iš New Yorko; atėjo Radauskai. Buvo kažkaip neįprastai linksma. Visi bent laikinai pajėgė užmiršti virš galvų kybančią ateities nežinią, visus slaptai nešiojamus rūpesčius; ir ne tik mudu su Jurgiu, bet ir Radauskas pradėjo dainuoti, kažkaip per nosį, daugiau rankomis negu balsu, vis kartodamas mūsų čia pat „sukurtą“ dvieilį *Ta Lapienė šviežiapienė / Visą dieną maudės piene*, nuolat jį labai šmaikščiai kaitaliodamas, vis įjungdamas kitą pavardę su galūne *ienė*. Vienu momentu prisiminiau, kad šią „tylią naktį“ nesilinksminama ir nedainuojama, ir staiga pasijutau *kaltas* ją įžeidęs. Aš tatai patylomis pasakiau mus visus atlaidžiai stebinčiai poniai Radauskienei, ir jos atsakymas buvo: „Et vous avez raison de l'être, Monsieur!“

*

Garsiajam gėlių fabrikui bankrutavus ar dėl kurių kitų priežasčių užsidarius, Radauskas vėl buvo atsidūręs, Bruno žodžiais tariant, inteligento bedarbio padėty. Bet dabar vėl jau gavo darbą – prie kažkokios statybos, po atviru dangum. Į darbovietę turi važiuoti firmos sunkvežimiu toli už miesto, o vakare tuo pačiu būdu grįžti. Radauskas su proletaro uniforma! Tai kažkas groteskiška, emociškai ir estetiškai nesuvirškinama, – kaip elgeta persirengęs Harun-al-Rašidas Bagdado gatvėse.

*

Laiškas (rašytas Greene, Me., 1949.XII.10) iš Juozo – atsakymas į mano ironiškai pesimistišką laišką, kuriame aš, nuotaikos pagautas, gal šiek tiek ir pertempiau. Būdamas seismomimoziškai jautrus žmogus, jis mane beveik šimtu procentų suprato. Už tai aš esu jam tikrai dėkingas. Tik dėl aktyvaus reagavimo į *Draugo* žinutės, skelbiančios, kad „poetas gavo

darbo pyragaičių kepykloje“, būtinybės aš būčiau kitokios nuomonės: tokios smulkmenos manęs nė kiek nejaudina. Niekas kitas nerašo tokių autentiškai draugiškų, ištikimų, tikrų ir pilnų rimties laiškų, kaip jis. Toks jis yra ir šiame laiške, ypač kur kalba apie skurdą.

Lankęsis Henrikas, kuris buvęs labai draugiškas man. Bet T. Leonardui nepavykę jo atkalbėti nuo kėlimosi į Kanadą, o tikrai bandęs.

*

Antologijos parengiamieji darbai vyksta pilnu, tegu ir lėtoku, tempu. Rodos, kad su visais dalyviais jau susitarta. Kazys yra, galima sakyti, idealus redaktorius, cenobitiškai atsidavęs darbui, nesigailįs nei laiko, nei jėgų. Mūsų nuomonės esminiais klausimais gan dažnai nesutinka. Mano skoniui jis gal kiek per daug dėmesio kreipia į viešąją opiniją, vengia ją įžeisti (net kur būtinai reikėtų) ir siekia vad. *consensus populi.* Bet jis ne tik kad nebijo klaustis patarimų, – jis juos mielai priima, jeigu jie jam atrodo geri. Jau beveik susitaikė su *Žeme*, nors dar galutinai ir neatsisakė prisegti jai kokį nors epitetą. Aš jam sakau, kad neverta dėl to per daug jaudintis, nes pavadinimo vertė vis tiek beveik šimtu procentų pareis nuo pačios knygos vertės ir pasisekimo. Jis sutinka, bet vis tiek dar pagalvosiąs.

Ilgokas laiškas (rašytas XII.3) iš Valeškos. Skundžiasi vienišumu. Santykius palaikąs tik su Daugvila. Palaikytų ir su V., jeigu ne Ponia V. Paskui apie meno parodos suruošimo Amerikoje galimybes. Emigracijos reikalai įstrigę, ir nežinąs kada išsispręs.

Gruodžio 30

Heine: *Im Dorfe war ein Ochs, der so alt war, dass er endlich kindisch ward, und als man ihn schlachtete, schmeckte sein Fleisch wie bejahrtes Kalbfleisch.*

1950

Baltimore
Sausis

Švelnus, melancholiškas ir be galo draugiškas Henriko laiškas iš Montrealio, rašytas gruodžio 29. Vis dar negaunąs darbo. Birutė vargstanti „už ubagišką atlyginimą“ visą dieną. Ir laukią abu. „Kai toks sustipęs ir pusiau neėdęs eini čia pro reklamas, šviesas ir triukšmą, pasaulis tikrai atrodo nekoks. Juodas.“

*

Pavargau nuo logikos, ir tik dvasią nuplaujanti vėjo ir lietaus nelogika suteikia jėgos toliau gyventi.

*

Kaskart didėjantis apsėdimas daiktais kaip būties atsiskleidimo liudininkais. Būtis kaip susitikimų ir išsiskyrimų dialektika. Kasdienybės istorija ir fenomenologija. Laikas. Peržiūrėjau „Sapnus išvykstančiam iš namų“, kurie man *asmeniškai* labai svarbūs, nes tai yra absoliuti (egzistencinė) mano gyvenimo Nemeikščiuose istorija. Gal todėl aš niekad nenorėjau jų spausdinti. *Praradimo simfonijose* jie būtų nebetikę kaip per daug *tylūs*.

*

Kiti tokie *asmeniškai* labai svarbūs eilėraščiai, į kuriuos aš negaliu žiūrėti iš šalies, bet tik per save, savo paties istorijos akimis, yra „Motina“, „Knygos“, „Žiema“, „Pavasario simfonija“

ir į *Praradimo simfonijas* neįėję „Aklasis pasakoja apie namus“, „Ūkininkai kalba apie gyvenimą“, „Galėčiau aš nuvest tave“ ir „Žuvę namai“.

*

Man labai patinka (gėda ir prisipažinti) Johanno Strausso valsai, nes aš juose girdžiu nuolat tykančią mirtį.

*

Denkst du den Namen Gott zu sprechen in der Zeit,
Man spricht ihn auch nicht aus in einer Ewigkeit.

*

Staiga apėmęs fizikos ir matematikos (kurios buvo ir tebėra mano sena svajonė) šišas. Tad skaitau apie Galileo Galilei. Tarp kitko, lig šiol nežinojau, kad jo tėvas Vincenzo Galilei savo laiku buvo gan žymus smuikininkas ir kompozitorius.

*

Nieko nebėra tavo kambary. Viskas mirė, – daiktai, garsai ir spalvos. Liko tik sena *boîte à musique* su nykiai skambančiu *Plaisir d'amour ne dure q'un moment* ant apvalaus staliuko priešais veidrodį ir be tikslo judanti balta užuolaida atvirame lange.

*

J'aime de vos longs yeux la lumière verdâtre...

*

Ėjome lankyti netikėtai sunegalavusio Radausko. Jis gavo kažkokią širdies palpitaciją, kuri jį ištinkanti nebe pirmą kartą. Pagal Bruno, tai nesą kas nors labai pavojinga, bet vis tiek reikią imti rimtai. Ten jau radome Donę su dukra. Radauskas, vien tik dryžuota pižama ir tamsiai raudonos spalvos su taškučiais chalatu apsirengęs, pusiau gulomis sėdėjo sofoje ir žaidė su garsiai besijuokiančia dukterėčia. Buvo gerai nusiteikęs, linksmai kalbėjo ir nė kiek neatrodė, kad sirgtų. Bet p. Radauskienė buvo susirūpinusi ir skundėsi, kad jos Henrikėlis perdaug išdykaująs.

*

Žemės (atrodo, kad jau tikrai bus *Žemė*) reikalai gerokai pasistūmėjo į priekį. Mačernio, Henriko ir Kėkšto eilėraščiai atrinkti. Savo dalykus mes atsirinksime patys, abipusiai, kaip ir dėl kitų trijų, pasitardami. Įvadą parašyti Juozas sutiko. Kazys dabar intensyviai ieško leidėjo.

Lektūra: Julieno Gracq *Au Château d'Argol;* L.-R. des Forêts *Le Bavard.*

Vasario 3

Juozas savo laiške (1950.I.29) rašo išsiuntęs Kaziui „tą įvadinį žodį“, kurį palydįs šiuo laišku, pridėdamas, kad išėjęs ne toks jau trumpas – 75 mašinraščio puslapiai. Atrodytų, kad paskutinis šarados langelis užpildytas, bet aš, žinodamas jo (Kazio) *consensus omnium* pamėgimą, nė kiek neabejoju, kad dabar prasidės derybos dėl įvairiausių stambmenų ir smulkmenų, t. y. kad visi vilkai būtų sotūs ir kad visos avys liktų sveikos. Laimei, Girnius yra kietas derybų partneris ir, tikiuosi, nesileis cenzūruojamas.

Šeštadienis / Vasario 11

Su p. Radauskiene apie O. V. de L.-Miloszą, Jeaną Giono ir Julieną Greeną. Ypač apie vieną jo (Milosz) eilėraštį – „Et surtout que“ (iš *Les Sept Solitudes*), kuris esąs *jos* eilėraštis, stebuklingu būdu *jai* parašytas, ir todėl, būtent todėl joks kitas eilėraštis visoje prancūzų poezijoje jam neprilygstąs. (Radauskas, viena ausimi klausydamas, varto kažkokią knygą, bet į mūsų kalbą nesikiša ir tik nežymiai šypsosi.) „C'est l'histoire de ma vie, de mon passé et de mon présent“, sako ji su ašaromis akyse. Giono ir Green šiuo metu esą mėgiamiausi jos rašytojai. Mano klausiama, kas šių rašytojų jai labiausiai patinka, pirmojo ji sumini *Naissance de l'Odyssée, Jean le Bleu, Que ma Joie demeure, Le Chant du Monde*; antrojo – *Mont-Cinère, Adrienne Mesurat, Minuit, Le Visionnaire.* Po to įsijungiame į bendrą kalbą.

Valeškos laiškas iš Freiburgo.

Sekmadienis / Vasario 26

Išėjus iš Šv. Alfonso, Kazys pasiūlė galiuką pasivaikščioti. Nuėjome iki netoliese, prie Old Westminster Church (Fayette ir Greene gatvių kampe) esančio Edgaro Allano Poe kapo. Pakeliui kažkaip lyg ir nenorom prasitarė, kad dar kartą nuodugniai perskaitęs ir pergalvojęs Juozo įvadą, radęs jame keletą, jo nuomone, nepriimtinų vietų ir dėl jų parašęs jam laišką. Sakė kurį vakarą užeisiąs, kaip jis išsireiškė, šiuo jam ne visai maloniu reikalu pasitarti. Šiandien neturįs laiko plačiau apie tai kalbėti. Ateidamas atsinešiąs įvado tekstą ir savo laiško Girniui nuorašą, ir taip netrukus išsiskyrėme. Vadinasi, mano „pranašystė" išsipildė. Aš pats tame įvade neradau nieko, kas man būtų atrodę nepriimtina, išskyrus tai, kad aš kai kuriuos dalykus būčiau kiek kitaip formulavęs. Betgi rašo *jis*, ne aš. Pirmuoju skaitymu ir Kazys nerado nieko nepriimtina (o gal man tik nesakė?).

Vasario 28

Paskutinė mėnesio diena, lygiai tokia pat liūdna manyje ir už manęs. Lauke pradeda snigti, bet kažkaip šaltai ir nedraugiškai; ne snaigėmis, bet abejinga ir nieko man nesakančia materija, – mirusiomis snaigėmis, kurios kažkada buvo šiltos ir skambančios. Parėjęs namo iš darbo radau du melancholiškus laiškus ir niekaip negalėjau rasti žodžių Sandrai paguosti, kuri kažkodėl buvo neskambi ir liūdna. Viskas buvo tapę nejauku ir mechaniška.

Nuotaiką šiek tiek prablaivė netikėtai su savo „tetuke" užgriuvusi visad gerai nusiteikusi ir linksma mūsų globėja ponia V. Jos tuoj pat pasiūlė Sandrai važiuoti į kažkokį bazarą, ir neilgai trukus vėl pasilikau vienas.

Kovo 6

Tuoj po dvyliktos atėjo Kazys – kaip anądien buvome susitarę. Jis atsinešė ne tik Girniaus įvado tekstą ir savo laiško nuorašą, bet ir tik ką gautą atsakymą į jį. Priekaištų Kazio

laiške gan daug – vieni smulkesni, kiti stambesni. Savo atsakyme Girnius dėl smulkesnių dalykų (kaip Suvalkijos ūkininkų sukilimo paminėjimas) nesiginčija ir sutinka juos išbraukti. Bet dėl stambesniųjų, liečiančių vertinimą, lieka nepajudinamas. Kazys nejuokais susirūpinęs. Vis ta nelaimingoji sotaus vilko ir sveikos avies dialektika. Sunku įtikti visiems. Betgi čia ne politika. Jis klausia, ar negalėčiau paveikti Girniaus jo norima prasme? Bet aš iš principo esu prieš tokius spaudimus. Reikėjo tada pasikviesti tokį, kuris leistųsi diktuojamas ir su viskuo sutiktų. Sakau, pažiūrėsiu ir dėl viso pikto pasilieku abu laiškus.

Vakare su Sandra ėjome į kiną.

Kovo 7

Bandydamas grįžti į save, į savo autentiško gyvenimo sferą, vėl skaitau šiek tiek poezijos.

Traum der Stunden Dauer,
Wechsel und Wiederbeginn,
Traum – von der Tiefe der Trauer:
blättern die Rosen hin.

Kovo 8

Novalis: *Wo gehen wir denn hin? Immer nach Hause.*

Kovo 9

Pradėjau versti *Canticum canticorum* (iš lotyniško Šv. Jeronimo *Vulgatos* teksto).

Kovo 12

Mažas būdamas, savo nesibaigiančių dienų ir naktų vienatvėje, aš labai daug svajodavau apie miestus. Bevardžiai pasakų miestai, juoda gelumbe išklotomis gatvėmis! *Tūkstantis ir vienos nakties* miestai – Bagdadas, Aleksandrija, Damaskas, Basora! Vilnius, Berlynas, Paryžius, Londonas, Viena, New Yorkas, Roma!

Bet miestas, padaręs man didžiausią įspūdį, buvo ir pasiliks Kaunas. Kaunas nuo Savanorių prospekto 1933 metų gegužės mėnesio popietės šviesoje ir Kaunas nuo Parodos kalno to paties gegužės mėnesio rytą. Tai buvo vienintelės svajonių miesto įsikūnijimo akimirkos. Visi vėliau matyti didieji miestai nuvylė, nes juose neradau to, kas būtų prilygę mano svajonėms.

Vilnius man buvo daugiau istorinis, estetinis ir patriotinis išgyvenimas. Nežiūrint beveik penkerių jame gyventų metų, visą laiką pasiliko nerealus, nerealus dėl to, kad tai buvo svajonė, o svajonės, kaip žinoma, niekuomet neišsipildo. Net ir po kelerių metų Vilniuje man nepavyko visiškai savęs įtikinti, kad aš *iš tiesų* gyvenu šiame nerealiame mieste, o ne vartau jo panoramų albumą.

Lektūra: Hermanno Hessės *Der Steppenwolf*; M. Florisoone *Le dix-huitième siècle*.

Kovo 16

„Pavasario simfonija" yra mano autobiografija iki devynerių metų amžiaus.

Kovo 18

Šiandien fizinio pojūčio realumu išgyvenau daug kartų patirtą džiaugsmą, kaip mane tėvas užkelia ant šieno vežimo ir, viena ranka prilaikydamas, kad nenukrisčiau, kita trukčiodamas palaidas vadeles, eina basas čiurkšinčia pieva šalia.

Jis niekad nieko neatsakydavo. Kaip sakoma, jis visuomet buvo pasiruošęs širdį atiduoti. Jis neturėjo valios atsispirti, bet užtat turėjo niekad neišsisemiančius kiekius kantrybės, silpno žmogaus kantrybės – nešti, ką tik jam beuždėtum, kantrybės, kurios išmoko krintantis ant galvos lašas arba smūgiai.

Sekmadienis / Kovo 19

Su Bradūnais Šv. Alfonso lietuvių bažnyčioje. Aš vis dar negaliu įprasti prie amerikinio stiliaus. Pamaldos čia gerokai primena vietos laikraščius, kuriuose skelbimai užima daugiausia vietos ir nustelbia visa kita.

Kazys savo tamsiai rausvu paltu su plačia siūle per nugarą ir šviesiai rudais batais keistai panašus į žvilgantį kietasparnį vabalą, pasistojusį ant užpakalinių kojyčių.

Kovo 21

Alle höchsten Wahrheiten jeder Art sind durchaus trivial, und eben darum ist nichts notwendiger, als sie immer neu, und womöglich immer paradoxer auszudrücken, damit es nicht vergessen wird dass sie noch da sind, und dass sie nie eigentlich ganz ausgesprochen werden können. (Friedrich Schlegel, „Über die Unverständlichkeit“, Athenaeum, III).

Kovo 24

Nuosavą būties koncepciją turinčiajam poezija tėra kalbos tobulumo laipsnis, sugebėjimas būtį pavadinti vardu, t. y. paversti žodžiais, nes tarp daikto ir vardo iš esmės nėra jokio skirtumo.

Maupassant'o (kurį nuolat ir nuolat po truputį skaitau) „Le champ d'oliviers“ iš *Inutile beauté* rinkinio. Pirmą kartą skaitant, ši novelė mane tiesiog trenkte pritrenkė. Panašus įspūdis ir dabar. Ne veltui Taine lygino ją su Eschilo tragedijomis.

Sekmadienis / Balandžio 2

Paskutinėmis miego minutėmis sapnavau kažkokį begalinio šviesumo sapną. Bet atsimenu tik tris aido kartojamus (kaip labai dažnai mano sapnuose) sakinius: *Vous êtes mon roi. Je vous aime. Laissez-moi partir.*

Lauke lyja. Tai galbūt liūdniausia balandžio mėnesio diena. Ilgai vaikščiojau šlapiomis, pavasariu trenkiančiomis gatvėmis, nežinodamas, ką su savimi daryti, paklydęs mintyse ir galvodamas apie Bernardinų kapines Vilniuje.

Parėjęs skaitau *Des Knaben Wunderhorn*, paliktą ar užmirštą bute prieš mus gyvenusio nuomininko, pasirašytą gotiškomis raidėmis: Mitzi Jerusalem, Mannheim, 1899.

Maykäfer flieg,
Der Vater ist im Krieg,
Die Mutter ist im Pulverland,
Und Pulverland ist abgebrannt.

Balandžio 4

Chamfort: *Kad būtum malonus draugijoje, turi leistis mokomas to, ką žinai.*

Balandžio 6

Trečiajame *Doktor Faustus* perskyrime aprašomų Adriano Leverkühn tėvo fiziocheminių eksperimentų ir su jais susijusių svarstymų eigoje užsimintas *Eisblumen* fenomenas mane staiga nukelia į tolimą vaikystės vakarą. Kruvinai raudonas saulėleidis; tamsiai pilko ledo aksomu padengta kūdra (tokios spalvos buvo O. suknelė); pro varstomas duris besiveržią šalčio kamuoliai; po kojomis girgždantis sniegas (kažkas eina kiemu, bet aš nematau, nes langas storiausiai užšalęs); tolimas rogių pavažų trynimosi į nugaląstą kelią garsas ir vakarinio galvijų girdymo ceremonijos – viedrų žvangėjimo, žmonių šūkalojimo ir galvijų mūkimo – kantata. Padedu knygą, ir paveikslas ima ryškėti, kristalizuotis, – kaip chemikalų veikiamos fotografijos laiko vandenyje, visoje savo optinėje ir akustinėje iki smulkmenų pažįstamos aplinkos realybėje.

Balandžio 11

Amerikos gyvenimui būdingas reiškinys – absoliutus mirusiųjų išjungimas. Miręs žmogus čia automatiškai patenka iš pradžių į graboriaus, vėliau, ir jau visiems laikams, į kapinių administracijos rankas, kuri, aišku, už tam tikrą atlyginimą, atlieka tai, ką Europoje atlikdavo artimieji: ne tik kad tvarko ir puošia kapą, bet turbūt ir rauda mirusiojo, ir tik archangelo Gabrieliaus trimitas jį iš jos išvaduos!

Balandžio 18

Didžiausia iš negausių žmogiškų privilegijų yra tai, kad *existentia est singulorum.*

Gegužės 7

Nuostabiai gražus gegužės sekmadienio rytas. Atsikėliau anksti ir galvoju. Tokiais rytais mama mane vesdavosi į bažnyčią. Eidavom basi. Apsiauti sustodavome visai netoli bažnyčios esančioje senelių prieglaudos, populiariai vadinamos „ubagynu“, pievelėje ir iš ten, jau batuoti, traukdavome į bažnyčią.

Gegužės 12

Neseniai atvykusiam iš Europos Amerikoje pirmiausia krinta į akį žmonių paslaugumas, noras padėti, nesigailint nei lėšų, nei laiko, nei energijos, ir kaip savotiška kontradikcija tam, ko tikėjaisi ir ko nesitikėjai, absoliutus eilinio piliečio įsitikinimas, kad Amerika yra geriausias pasaulyje kraštas, – pionieriškai agresyvus patriotizmas, su kurio išorinėmis apraiškomis susitinki kiekvieną dieną, kiekviename žingsnyje: vėliavos įnešimo ir išnešimo ceremonijos, priesaikos vėliavai (mokyklose bei viešuose parengimuose), neįmanomiausiomis progomis giedamas himnas (prieš kiekvienas sporto rungtynes, nors jos būtų žaidžiamos septynis kartus savaitėje)...

Gegužės 16

Mano dideliam džiaugsmui, Sandra vėl pradeda po truputį tapyti. Tik bėda, kad viskas (drobė, dažai, aptraukiamieji rėmai), atsižvelgiant į mūsų pajamas, gan brangiai kainuoja. Bet, žinoma, tai smulkmena. Netrukus žada įsirašyti į vieno amerikiečių tapytojo studiją ir ją lankyti (dirbti, ne mokytis) šeštadieniais, kai aš esu namie.

Šeštadienis / Gegužės 20

Mūsų pirmo aukšto kaimynei sutikus pasaugoti vaikus, visi (Radauskai, mes ir jų viešnia) ėjome į Baltimorės Meno muziejų, esantį Wyman parke, prie pat Johns Hopkins universiteto. Vidurmiesty pasidalinom į dvi grupes: jos ėjo į kažkokias krautuves, o mudu su Radausku nutarėm užsukti pas Roteną

apžiūrėti naujų meno leidinių. Po to visi susitikome muziejuje. Radauskas ir šįkart kaip vaikas džiaugėsi tikrai puikiais Cohn kolekcijos Matisse'ais. Grįždami dar „minutei" užėjome pas juos ir namo parsiradome tik pavakary.

T. L. laiškas kėlimosi į Bostoną reikalu. Bet nesikelsim.

Gegužės 28

Kalbėdamiesi su Kaziu apie dabar Tėvų Pranciškonų leidžiamus ir Antano Vaičiulaičio redaguojamus *Aidus* (kuriuose abu bendradarbiaujame, bet nesijaučiame visai namie, bent aš), nė patys nepastebėjome, kaip ėmėme svarstyti, kad gera būtų turėti *savo* literatūros žurnalą, ir, patys šios drąsios minties nustebinti, sutarėme kiekvienas atskirai apie tai pagalvoti ir savo „išprotavimus" palyginti.

Birželio 11

Su Radausku ilgokai bastėmės po senąją Baltimorę, ieškodami ir rasdami lig šiol nematytų kampų. Buvome nuėję ir prie vis neprisiruošto aplankyti Poe namelio Amity Street 203. Kalbantis apie šį ir tą, aš jam papasakojau apie mūsų idėją išleisti literatūros žurnalą. Ar jis sutiktų tokiame žurnale bendradarbiauti? R. atsako jam įprastu būdu, šiek tiek ironiškai; girdi, labai sunku bendradarbiauti dar nesančiame leidinyje. Bet mintis esanti gera, nors ir sunkiai įvykdoma. Prieš grįžtant, jis tarsi tik tarp kitko, dideliam mano nustebimui, pastebi, kad jie jau galutinai apsisprendę keltis į Čikagą. Kaip greit? Už mėnesio kito.

Birželio 29

Jurgio laiškas iš New Yorko, skelbiąs savo – vieno, o gal ir su Škėma, viešnagę ateinančiam savaitgaliui.

Liepos 6

Jurgio viešnagė, nors ir neperilgiausia, buvo linksma ir triukšminga. Prie triukšmo kėlimo mielai prisidėjo iš pradžių Radauskai, o po to dar ir Juozas Palubinskas, šaunus ir plačia-

mostis žmogus. Šįkart laimingu būdu buvo išvengta bet kokios rimtos programos. Viską užbaigėme (kaip tinka ir beveik rituališkai būtina šiame mieste) grandiozine *crab feast*.

Liepos 14

Prancūzijos *Fête nationale*. *Caveat* prieš istorijos patetiką ir disproporcijas: 1789 m. liepos 14 d. užimtoje Bastilijoje, porevoliuciniais laikais visame pasaulyje tapusioje pažemintųjų ir nuskriaustųjų išsilaisvinimo simboliu, buvo rasti septyni kaliniai. Taip – 7. Kiek jų yra dabartinių laikų Bastilijose?

Ta proga vakar vakare bibliotekoje ieškojau Lefebvre'o, bet nebuvo. Neradau nė Mathiez.

Sekmadienis / Spalio 15

Peržiūrinėju ir skaitau prancūzų ir vokiečių literatūrinę spaudą, kurios visas glėbys (kažkodėl iš karto) atėjo vakar. Nieko sukrečiančiai nauja: vokiškoji dalykiškesnė, į viską pernelyg rimtai žiūrinti; prancūziškoji gyvesnė ir įdomesnė.

Spalio 19

Sandra sako: tuščia esą be Radauskų (kurie jau Čikagoje ir apie kuriuos dar nieko iki šiol nesame girdėję, nors ir žadėjo tuoj pat parašyti). Mudu su Bradūnu jos skoniui per daug užsiėmę visokiais planais ir nemokame gyventi. Gal ir tiesa, bet taip jau, matyt, buvo likimo lemta.

Lektūra: Musil ir Langgässer.

Spalio 29

Pirmąkart (po keleto „žvalgomųjų" pasikalbėjimų) nuodugniai aptarėme literatūros žurnalo (kuris turėtų išeiti ateinančių metų pabaigoje) pobūdį ir leidimo strategiją. Jo branduolį sudarytų visi *Žemės* dalyviai. Žurnalas turėtų laikytis atokiai nuo politinių bei ideologinių grupių; remtis vien spausdinamų dalykų kokybe; bendradarbiais kviestis talentingiausius jaunuosius, bet neatmesti ir senesniųjų. Taip pat nutarėme,

kad žurnalo adresas bus Kazio butas Baltimorėje; kad jis ves pagrindinę korespondenciją ir rūpinsis žurnalo administracija, reikalui esant, finansais etc.; kad jis apsiima surasti leidėją; kad aš parašysiu trumpą programinį žodį, kuris bus pateiktas redakcijos kolektyvui jį aprobuoti arba atmesti. N. B. Kazys yra nuostabus žmogus: jis nė kiek nesikrato visos čia išdėstytos organizacinės naštos, kurios aš bijau kaip velnias kryžiaus!

Dėl visų šių dalykų sutarėme *vienbalsiai*. Mūsų nuomonės šiek tiek išsiskyrė tik svarstant *vardinį* kviestinųjų bendradarbių sąrašą. Mano pozicija šiuo klausimu buvo minimalistinė, tuo tarpu jis, kaip žmogus su redaktorine patirtim, laikėsi daugiau maksimalistinės pozicijos. Bet tai ateities reikalas, kuris galutinai išsispręs tik žurnalui einant. Įdomu, ką apie tai užgiedos Juozas, Henrikas ir Kėkštas?

P. S. Be to dar: *visą* medžiagą skaitytumėm tik mudu ir kad ne Baltimorėje gyvenantiems redakcinio kolektyvo nariams ji būtų siuntinėjama tik specialiai pareikalavus, nes *visos* medžiagos siuntinėjimas užimtų labai daug laiko.

Visų Šventųjų / Lapkričio 1

Pirmas ir labai žiningas Radausko laiškas iš Čikagos, gan smulkiai pavaizduojantis ligšiolines jų tribuliacijas tame „vėjuotame mieste“. Apsistoję pas Rūką ir ten viešėję apie dvi savaites (kol gavę nuosavą butą). Gavęs darbą kažkokiam fabrike, kuriame dirbęs ir Jurgis (jo irgi ten besama!), bet po poros dienų išėjęs, nes gavęs „inteligentišką darbą“. Jam išėjus, į jo vietą atėjęs Škėma, kuriam neilgai trukus, matyt, iš nepatyrimo, atsitikusi nelaimė: į kažkokią mašiną įkišęs kairės rankos nykštį, kurį jam ligoninėje amputavę. Dabar jau grįžęs namo ir sveikstąs. Laiško tonas rodytų, kad gerai nusiteikęs ir jaučiasi neblogai. Bet nė žodžio apie Ponią.

Lapkričio 12

Pamažu grįžtu prie eilėraščių; ne tiek rašau, kiek peržiūrinėju Tübingeno ir Freiburgo laikais parašytuosius. Šiais me-

tais, jeigu aš čia neklystu, teparašiau tris eilėraščius: „Inferno", kuris man pačiam labai svarbus, ir „St. Alphonsus Church, Baltimore, Md.", kuris man irgi svarbus, bet visiškai kitokia prasme, ir „Veidrodžio legendą". Kaip ten bebūtų, iš visų turimųjų jau galėčiau sudaryti normalaus dydžio rinkinį.

Lapkričio 21

„Tylėjau kaip negyvas. Bet buvau tikras, kad mūsų draugystė tebėra gyva ir be laiškų. O vis dėlto žodis retkarčiais reikalingas, nes susitikti nebelengva, o norėtųsi. Velniškai norėtųsi vėl susitikti ir pasižiūrėti, kaip Tu atrodai, kaip kalbi..." – tokiais žodžiais prasideda ką tik gautas Henriko laiškas, rašytas XI.14.

Henrikas man labiausiai patinka šviesiai liūdnas arba giedrai besišypsąs. Toks jis tiesiog neatsispiriamas. Nepatenkintas ar suirzęs, jis pasidaro kaip visi kiti ir praranda visą savo nepakartojamą žavumą. Didžiuma laiško skirta „kandžių naikinimo" problemai, t. y. kovai su visokiais nevardauskais ir kitais į jį panašiais. Blogiausia, kad jis visa tai ima ir dėl to jaudinasi *absoliučiai rimtai*. Klausia apie *Žemę* (argi Kazys jam nerašo?).

Lapkričio 27

Mirę žodžiai: „grįžimas", „alėjos", „bokšto laikrodis", „rudenio lapai", – ir aš dabar jaučiuosi lyg eičiau į margas ir saulėtas jų laidotuves.

Lapkričio 30

Patriotizmo našta. Beveik vegetalinis patriotizmas. Tautos reikalai. Rūpestis dėl jos išlikimo. Vilniaus netekimo skausmas. Visa tai per anksti užgriuvo mus ir nuodijo jau ankstyvoje vaikystėje. Nepriklausomoje Lietuvoje mes šventėme ne tik džiaugsmo (laimėjimų), bet ir liūdesio (pralaimėjimų) šventes. Tai gal dėl to mūsų patriotizmas toks vegetalinis?

Gruodžio 2

Tikėjimo perversija: kada sakoma, jog tikėti nuodėmių atleidimu yra daug svarbiau negu būti jo vertu. Ar ne per pigus būtų tada išganymas?

Klasika: poezijos, moralės ir estetikos ekonomija.

Atsisakyti visko, kas yra neesminga, – tik užkamša (un lieu commun, ein Füllsel).

Dilema: arba Dievo nėra būtyje, arba būtis yra mistinis Dievo kūnas.

Dievo ieškojimas. Tikėjimo ir netikėjimo prarajos.

Taip, aš vis dar tebesu beviltiškas svajotojas, neįkėlęs nė pusės kojos į realybę.

Gruodžio 6

Nuostabiausias gamtos garsų gamtoje yra žolės šiurenimas, ypač aukštos, pavasarį, vasarą, rudenį, žiemą, bet kada, ir ne čia, – šiaurėje, nykiai pilkoje tuštumoje, kada staiga pakilusio vėjo gūsis suvarto smilgų viršūnes. Aš tada ne tik *gyvendavau*, bet ir *būdavau*. Pietuose gamta absoliučiai nemuzikali, persotinta. Ji nemoka sukelti ilgesio ir numalšinti metafizinio alkio.

Gruodžio 12

Vaikystėje skaitydamas aš jausdavau tik vieną didelį, tyrą, begalinį, viską nuplaujantį džiaugsmą. Pirma nerimo gaida, pirmas šešėlis atsirado su Oscaro Wilde'o „Laiminguoju princu" ir būtent toje vietoje, kur mažytė kregždutė, nunešusi antrosios akies safyrą degtukus pardavinėjančiai mergaitei, apsisprendžia nebeskristi į Egiptą ir per žiemą pasilikti su savo aklu mylimuoju. Tas jos apsisprendimas man durte dūrė į širdį, ir jo padarytoji žaizda lig šiol dar galutinai neužgijo.

Ilgokas laiškas Henrikui. Rašiau sunkiai, bijodamas pažeisti jo įtemptus nervus, nepasakydamas visko, ką būčiau tikrai norėjęs pasakyti. Kad tik jis visam laikui neįklimptų toje savo vis dėlto gerokai provinciališkoje Kanadoje! Bet greičiau-

siai taip ir bus, nes turi taikytis prie Birutės. O jam reikia draugų. Toli nuo draugų jis nyksta.

Gruodžio 17

J'ai plus de souvenirs que si j'avais mille ans.

Gruodžio 24

Antrosios Kūčios Amerikoje. Antroji vienatvė. Antrasis nebuvimas. Antroji būtis. Radijuje pakaitomis su „Arrow“ alaus reklamomis grojamos dar neįprastos kalėdinės giesmės. Sandra papuošė graudaus džiaugsmo pilną eglutę su rankoje sidabro žvaigždę laikančiu angelu viršūnėje. Visi daiktai laikinai pakeitė spalvas, – lyg būtų persirengę šventadieniškais rūbais. Sienų apmušalai virto fantastišku gėlynu. Tik už langų nėra mėlynos prietemos ir nesninga.

Bet dabar Tu paklausyk, ir aš Tau „paseksiu pasaką kaip grįžęs Odisėjas“:

O *cerveaux enfantins!* etc.

Gruodžio 29

Staiga prisimenu ir vėl beveik fiziškai išgyvenu, kaip aš vienu metu (tai buvo turbūt vėlyvą 1939 metų rudenį) gyvenau Baudelaire'o poezija, – džiaugsmu, kad yra jo poezija, kad yra jo knygos, kad jas galima paimti į rankas, vartyti, alsuoti jų kvapu; kad yra jo eilėraščiai, kaip „Chant d'automne“, „Les Plaintes d'un Icare“, „Alchimie de la douleur“, „Le Balcon“, „Spleen“ (*Pluviôse, irrité contre la ville entière*), „Le Voyage“, ir svaiginantys rimai: *colère – polaire, verdâtre – l'âtre, mère – éphémère.*

Lauke pradeda snigti. Užsidedu kepurę ir einu į kiemą.

1951

Baltimore
Sausio 1

Į bendrą Naujųjų Metų sutikimą ir šįmet nėjom. Sandra nenorėjo klausytis nuobodžių kalbų ir trintis su svetimais žmonėmis (nėjo nė Bradūnai). Tad vakarą praleidom ir man svetimą sutikimo „ceremoniją“ atlikome su pirmojo aukšto kaimynais, kurie yra be galo draugiški, malonūs ir vaišingi žmonės. Visi puikūs dainininkai. Buvo tikrai ir nesivaržomai linksma. Nebūdamas prisiekęs blaivininkas, gal kiek per daug įsilinksminau ir dėl to šiandien nesu visu šimtu procentų sveikas.

Sausio 8

Per Trijų Karalių savaitgalį buvau nuvažiavęs į New Yorką. Susitikau su Vaičiulaičiu, kuris mane painformavo apie *Aidų* padėtį, pakartotinai kviesdamas juos remti, kaip jis išsireiškė, „savo raštais“. Jis jau žino apie mūsiškę literatūros žurnalo leidimo iniciatyvą, bet savo nuomonės dėl to nepasakė. Prisiminėm Kauną, kur mes bene 1938 m. triukšmingame studentų baliuje pirmą kartą susitikom, V. Proscevičiūtės-Matulaitienės supažindinti.

Sausio 9

Juozo laiškas, rašytas I.5, su dviem priedais: Pauliaus laišku jam ir savo paties laiško Tėvui Leonardui kopija. Pasirodo,

kad *Literatūros lankų* leidimo projektas sukėlė jei ne paniką, tai bent nemažą sujudimą *Aidų* teritorijoje. Kodėl? Todėl, kad jų leidėjai Tėvai Pranciškonai galvoja (aš apie tai esu ir iš kitur girdėjęs), kad naujas žurnalas atitrauks dalį *Aidų* bendradarbių ir kad iš viso tai būtų tik bereikalingas jėgų skaldymas. Paulius, kaip redakcijos atstovas, irgi galvoja, kad *Literatūros lankai* būtų „kylys" *Aidams* ir kad reikią „kaip nors susitalpinti" po *Aidų* stogu. T. Provinciolas siūląs vieną ar du numerius užleisti *Literatūros lankų* iniciatoriams. Mano galva, toks gyvenimas viename bute ir naudojimasis ta pačia virtuve vargu ar įmanomas. Vaičiulaitis būtų pastatytas į keblią padėtį. Aš būčiau prieš. Kūdikis dar negimęs, o jau visi ieško jam ne tik nuotakos, bet ir buto su ja apsigyventi. N. B. Maceinos svarstymus apie filosofijos ir poezijos santykį *Didžiojo Inkvizitoriaus* įvade J. vadina savo talento prostitucija.

Sausio 14

Skaitant Swiftą (deja, vis dar ne originalo kalba), man ypač įstrigo sekančios jo maksimos:

Les vieillards et les comètes ont été vénérés pour la même raison: leurs longues barbes et leur prétention à prédire les événéments.

C'est parfaitement observé, dis-je, quand je lis dans un auteur un passage où son opinion s'accorde avec la mienne. Quand nous différons, je déclare qu'il s'est trompé.

Je demandais à un homme pauvre comment il vivait; il répondit: „Comme un savon, toujours diminuant."

Les éléphants sont généralement dessinés plus petits que nature, mais une puce toujours plus grande.

Sausio 18

Vakar su B. kalbėjom apie Sruogą. Jo situacija mūsų literatūroje buvo ir pasilieka neaiški. Keista, kad Sruoga, nežiūrint savo modernizmo bei kovos prieš esamąją tvarką (poezijoje), neturėjo žymesnės įtakos jaunesniajai poetų kartai. Savo

eilėraščiuose jis nepasiekė geriausios mūsų poezijos lygio, nes jam aiškiai trūko ne tik emocinės, bet ir formalinės disciplinos. *Saulė ir smiltys, Dievų takais* etc., griežtai imant, tėra neartikuliuota, beformė poezijos „žaliava". Per daug dėmesio emocijai, per maža žodžiui. Sruogos lyrinis talentas pilnai atsiskleis tik dramaturgijoje. Jogailos monologas *Milžino paunksnėje* yra viena aukščiausių *senosios*, vis dar tam tikra prasme maironinės, mūsų lyrinės poezijos viršūnių.

Sausio 21

Didžiausia šiandieninės Bažnyčios silpnybė yra tai, kad ji, kadaise išėjusi iš *žodžio*, dabar išeina iš *situacijos* ir per daug pasitiki politiniais sprendimais. Jos organizme artimo meilės ir komunijos principus pakeitė fizinio išsilaikymo kiekviena kaina interesas. Savo laiku buvusi kankinė, vėliau ji buvo feodalė, miestietė, kapitalistė, bet niekuomet nebuvo baudžiauninkė, pažemintųjų ir nuskriaustųjų globėja. Kodėl nepabandyti eiti su tais, kurie nieko neturi?

Sausio 28

Viskas miršta *prieš mus*, ir mes išeiname *nepalikdami nieko*.

*

Mes, kaip ir Dievas, negalime savo gelmių atverti, nes atsivėrimas yra nebūtis.

*

Grįžęs sūnus palaidūnas yra miręs.

*

Likęs namie sūnus visuomet yra vyresnis už tėvą.

Vasario 3

Rilke, ir šios dienos akimis žiūrint, vis dar tebėra vienas didžiausių poetų apskritai. Tatai liudija „Kindheit", „Herbst-

tag“ ir *Duineser Elegien*, armijos imitatorių ir ištisos bibliotekos tomų apie jo poeziją ir jį patį. Bet ar viso to pakaks atsilaikyti prieš laiko kantrybę? Ekstatiškam „pamišimui“ slūgstant, tolydžio vis labiau atsiskleidžia jos manierizmas – epochos balastas, kurio būsimos kartos nebesupras.

Vasario 4

Sapnas: juodas žiemos dangus – kaip milžiniškos scenos uždanga; kelias su spindinčiomis vėžėmis aukštyn į padangę; ties prieglaudos namu arklys Karolinos veidu ištiesia koją ir prašo išmaldos; susirūpinęs, ką aš jam dabar duosiu, nubundu.

Vasario 9

Mane visuomet žavėjo ir dabar tebežavi bevardžiai cinikai. Savo kūrybiniu entuziazmu, išradingumu bei subtilia paradokso logika jie tiesiog nepralenkiami. Tas, kurs pirmas pasakė: „nieko nėra tobula nei šiame, nei aname pasaulyje: rojuje geresnis oras, pragare geresnė draugija“, be abejo, buvo genialus humoristas. Nemenkesni savo srities specialistai turėjo būti ir šių žydų liaudies tradicijos linkėjimų: „kad tu sulauktum šimto metų, bet *tuoj pat*“ arba „kad tau Dievas padėtų įsigyti nuosavą pajūrį su smėliu inkstuose ir vandeniu kojose“ autoriai.

Vasario 21

Mirtis, žmogiškais terminais išsireiškiant, yra amžinybės praradimas ją įsigyjant. Nes kiekvienas įsigijimas iš tiesų yra praradimas, kaip kiekvienas praradimas yra tikras įsigijimas.

Lektūra: Bunino *Mémoires*.

Kovo 14

Ezra Pound:
As a lone ant from a broken ant-hill
from the wreckage of Europe, ego scriptor

Kovo 19

Šypsena, matyt, yra tuštybės apraiška ir ženklas, kažkas beveik nepadoru, nes vaikai, ypač svetimų žmonių akivaizdoje, šypsosi nuleidę galvas, vogčiomis težiūrėdami ir lyg ką slėpdami.

Kovo 24

La grande question dans la vie, c'est la douleur que l'on cause, et la métaphysique la plus ingénieuse ne justifie l'homme qui a déchiré le coeur qui l'aimait (Benjamin Constant, *Adolphe*).

Kovo 27

Kanto harmonija: *žvaigždėtas dangus virš manęs ir moralės įstatymas manyje.*

Kovo 31

Nuogas kūnas yra būties hieroglifas. Kiekviena uniforma yra šiurpus absoliučios tuštybės simbolis ir jos apdaras.

Lektūra: Pierre'o Klossowski *La Vocation suspendue.*

Balandžio 4

Kas gali būti nuostabiau už visą tą paprastą, kasdienišką tikrovę, už visus tuos paprastus daiktus, už tuos mažus džiaugsmus ir liūdesius, už tą didžiojo pasaulio nesuteptą gyvenimą? Ir kaip nesusigundyti tuo nuolatos iš visų pusių plūstančiu didžiuoju pasauliu, nuodijančiu visus tuos paprastus mažojo pasaulio daiktus ir verčiančiu juos išduoti? Kaip?

Balandžio 12

Putino *Sveikinu žemę*. Žinant padėtį Lietuvoje, stebina ne tai, kad jis rašo privalomomis temomis, kad įsijungė į „tarybinių poetų šeimą“, bet kad savo eilėraščių lygiu tapo Montvila.

Balandžio 25

Sandros gimimo dienai:

Ach, ich trank. Wie trank ich unerschöpflich.
Doch auch ich war angefüllt mit zuviel
Welt, und trinkend ging ich selber über.

Balandžio 29

Augustino juodais kaip smala plaukais draugas Profuturus turėjo būti panašus į šviesiaplaukį Julių Kaupą. Artėjanti sutema – kaip įėjimas į gūdų nakties labirintą – laukė tada mūsų. Gyventi *ad vertiginem*:

Degančios pernykštės pievų žolės kvapas Nemeikščiuose.

Gegužės 1

Jeigu Dievas gyventų žemėje, Jo namų langai visuomet būtų išdaužyti.

Laiškai Henrikui ir Valeškai.
Dabar šaltas rūpestis yra mano namai.

Gegužės 3

Janus bifrons (piktybine prasme): jis išduoda ir įeinančiuosius, ir išeinančiuosius.

Gegužės 7

Vis giliau ir neišsivaduojamiau grimztu į save ir jaučiuosi kaip plaukikas, kuris, jėgoms mąžtant, vis dar neapsisprendžia, ar jau šauktis pagalbos. Gal todėl mane apėmė staigus noras skaityti Maupassant'o *La Vie errante* ir *Les Dimanches d'un bourgeois de Paris*, kurie kadaise padėdavo atsidaryti duris ir išeiti. Bet iš kur dabar juos gausiu?

Po darbo – lankiniais reikalais su Kaziu. Pasirodo, juo mažesnis „pasaulis“, juo daugiau neįtikėtiniausių „problemų“. Bet, nežiūrint visko, reikalas juda pirmyn.

Gegužės 12

Kierkegaard:

Aš esu kaip Lüneburgo kiaulė. Mano galvojimas yra aistra. Aš puikiai išknisu trumą kitiems, net jei ir iš jo nepatiriu jokio malonumo sau. Aš savo nosim iškasu problemas, bet tik viena ką su jomis galiu daryti – mesti atgal sau per galvą.

*

Aš mirštu mirtim.
(Tarp kitko, Kierkegaard daniškai reiškia kapinės.)

Gegužės 16

Kiekvienoje situacijoje, net ir kraštutinėje, kiekviena kaina išsilaikyti žmogaus lygyje (kažin ar aš čia tik neveju Dievo į medį taip sakydamas?)

Gegužės 21

Seno (niekad neparašyto) eilėraščio nuotrupa:
Jai paauglystėje laukuos
Šermukšnis meldėsi suklupęs
Ir žvengė trys širmi žirgai
Prie stebuklingos paukščių upės.

Gegužės 24

Dievas yra žodis, bet žodis nėra Dievas. Žodžiai esame mes – aš ir mano pasaulis.

Gegužės 28

Un désir inachevé. Tada. Vėjuje besidraskančios vienplaukės pušys ant kalvos ir sulytais sparnais angelų pilnas pavasario dangus.

Gimimo ir mirties vienatvė.
Modus nascendi.

Birželio 2

Intelekto veiklos orbitoje nieko nereiškia daugumos nuomonė, dėl nieko negalima susitarti, ką nors nutarti, daryti nuolaidų, – viskas čia bekompromisiška.

Birželio 6

Flora ir fauna (prieš laiką). Gyvenimas dienos paliktoje tuštumoje, sąžinės priekaištuose, Handel-Mazzetti *Ritos laiškus* skaitant nužudytame laike; tarpduriuose ir ant laiptų atsisveikinant.

Birželio 16

Rolando giesmės originalo tekstas sunkiai įvykdomam projektui.

Skaitau: *Mult ad apris ki bien conuist ahan*... Bet jaunos vasaros orgijoje rituališkai sunkūs poemos žodžiai greitai netenka bet kokios prasmės.

„Negrų kapinės prie Chesapeake Bay".

Birželio 21

Mano „nerealumas". Į realybę čia žiūrima kaip į *real estate*: kiek ji verta, kiek iš jos galima tikėtis pelno [trūksta įrašo pabaigos].

Birželio 23

Siurrealizmo prozos viršūnės: *Le Paysan de Paris* (Aragon); *Nadja* (Breton).

Birželio 26

Aš dabar gyvenu kaip po trečio Ibseno dramos *Moteris iš jūros* laivo skambalo smūgio: nebėra laiko delsti su apsisprendimu, likiminis visko terminas – *tuoj pat*.

Birželio 30

Vienintelis klausimas: kaip apsaugoti *save* nuo *kito*, t.y. nepasiduoti?

Liepos 4

Aš subrendau vaikystėje ir gal todėl neišgyvenau tradicinės paauglio brendimo krizės.

Liepos 7

Vis dar kartais apima jaunuoliška pagunda galvoti ir įsivaizduoti, kad aš esu „nuo sosto nuverstas karalius, kniūbantis ant pelenų krūvos, kuri neseniai buvo jo rūmai“.

Liepos 12

Atvažiavo senas mūsų draugas. Gerokai pasikeitęs. Atrodo daug laisvesnis, nebe toks „susisagstęs“. Bet man jis labiau patiko toks, koks visada buvo, t.y. natūraliai įtemptas ir „susisagstęs“.

Gera galvoti be tikslo: kokios buvo Karolinos von Günderode akys?

Der „Ort“ der Wahrheit ist die Aussage (das Urteil).

Liepos 17

Tavo veidas buvo mano pirmoji knyga.

Tavo gynimasis tylėjimu mane išmokė logikos.

Keturios didžiosios paslaptys: rudens, žiemos, pavasario ir vasaros naktys (kadaise).

1952

Baltimore
Sausio 1

Sapnas. Šviesiaplaukė (knygiška) mergaitė, nepaprastai panaši į Auguste Böhmer, vedasi mane už rankos žydinčių kaštanų alėja. Staiga ima lyti, iš pradžių lyg ir drėgnais kaštanų žiedlapiais, paskui – sunkiais ir dideliais lašais. Slėpdamiesi nuo lietaus, įeiname į milžinišką salę su gigantiškomis porfyro kolonomis, kurioje be galo aukštas ir skaidrus moteriškas balsas dainuoja, tarsi kreipdamasis į mus aidu besikartojančiais žodžiais:

Songe à la douceur
D'aller là-bas vivre ensemble!

Lektūra: H. Martineau *L'Oeuvre de Stendhal*; L. Venturi *La Peinture italienne.*

Sausio 7

Dabar aš esu niekur, bet norėčiau
Gyventi šiaurėje, kur dienos
Ir naktys, kur garsai ir spalvos,
Sniegas ir lietus yra viena ir visa;
Kur gamta yra ne mūsų,
Bet mes gamtos; kur viskas, net mirtis,
Tik vienas, nenutrūkstamas gimimas.

Sausio 24

F. M. lektūros „festivalis": per paskutines tris savaites perskaičiau *Le Sagouin* (pirmą kartą), *Les Anges noirs, Le Mystère Frontenac* ir *Les Chemins de la mer*. Plus Duhamelio *Le Notaire du Havre*.

Sausio 30

Kritikoje, polemikose etc. mes esame švelnūs ir atsargūs iki šleikštumo. Dėl to ir mūsų literatūrinė kasdienybė tokia pilka, anemiška, be „mažosios istorijos" ir nuobodi.

Visai kitaip Vakaruose. Anatole'iui France'ui mirus (1924), André Breton savo ta proga siurrealistų paskelbtame pamflete *Un cadavre* rašė: „Loti, Barrès, France, marquons tout de même d'un beau signe blanc l'année qui coucha ces trois sinistres bonshommes: l'idiot, le traître et le policier." Tiesą sakant, senais gerais laikais ir pas mus buvo kitaip. Ne tik temperamentingasis Sruoga, bet ir griežtasis moralistas Adomas Jakštas savo recenzijose nevengdavo pavartoti vieną kitą šmaikštesnį žodį. Iš jų ir mes turėtumėm pasimokyti. Taip, kaip Liudvikas XIV, kuris vaikystėje karingumo mokėsi iš jo auklėtojų šiam reikalui specialiai parūpintų besibadančių jaučių. „Romi" ir nuobodi skaityti kritika beveik visuomet yra ir bloga kritika.

Vasario 4

Paul Claudel: *Fermant les yeux, rien ne m'est plus extérieur, c'est moi qui suis extérieur.*

Vasario 11

Politinės reformos

Vykdomosios valdžios atitinkamų organų patvarkymu, įvedami šie piliečio teisių bei privilegijų papildymai: nuo šiol a) visi *per klaidą* pakartieji arba sušaudytieji bus iškilmingai laidojami *valstybės lėšomis*; b) visi pasmerktieji mirti, jiems patiems arba jų artimiesiems pareiškus norą ir sumokėjus tam tikrą sumą pinigų, į egzekucijos vietą bus vežami *antrąja klase*; c) visos elektros kėdės bus *minkštos;* d) skenduoliai bus laido-

jami su gelbėjimo juostomis; e)* visos valstybinės kartuvės bus aprūpintos *perkūnsargiais*; f) kojų, rankų ir galvos mokesčio įstatymas pakeičiamas ta prasme, kad šių organų neturintieji nuo jo atleidžiami.

Vasario 14

Mano vaikystės metai (kurie buvo mažiausiai bent dešimt kartų ilgesni negu dabartiniai, nes dešimčiai metų suėjus, aš buvau šimto dabartinių metų senumo) praėjo *galingojo gamtos monologo* besiklausant.

Vasario 18

Paradoksas: Aukštasis menas turėtų būti *mirtinas*. Genialiai atliekamas Mozarto *Requiem* turėtų nužudyti klausytoją arba išvesti jį iš proto.

Vasario 20

Žemei išėjus, nuskambėjus, susilaukus nemaža kritikos ir skaitytojų dėmesio, sukėlus dar daugiau triukšmo (kuris ligi šiol tebesitęsia), visas mūsų dėmesys dabar nukrypo į *Literatūros lankus*. Medžiaga pirmam numeriui jau surinkta, redakcijos žodis parašytas, bet vis dar nėra galutinio redakcijos narių sąstato. Girnius vis dar neapsisprendęs. Atrodo, kad pagrindinis jo svyravimo motyvas yra nenoras (kurį aš puikiai suprantu ir iki tam tikro taško pateisinu) sugriauti tiltą tarp savęs ir *Aidų* generacijos, su kuria jį riša nemaža ideologinių ir kitokių sentimentų. Atsiskyrimas visada sunkus.

Vasario 28

Laiškas iš Juozo. Pagaliau jis sutinka įeiti į *Literatūros lankų* (kuriuos jis vadina „kėkštiniu literatūros žurnalu“), redakcinį kolektyvą, vis dar abejodamas dėl Kėkšto „propozicijos“ (žurnalą spausdinti Argentinoje). Jo sutikimas nerodo didelio entuziazmo („galite pasielgti, kaip rasite tikslingiau: galite įrašyti, kaip galite nuošaliai palikti“, kitaip sakant, jis bus tik *įrašytas*,

* G. C. Lichtenbergo idėjos parafrazė – *A. N.-N.*, 1996.

tik *pro forma*. Šiuo atveju aš iš jo būčiau daugiau laukęs. Jo atsargumas, mano galva, šiek tiek oportunistiškas. Jis čia „politikuoja“, tarsi nežinotų, kad vis tiek reikės apsispręsti ir kad vis tiek viena arba kita srovė įtrauks į savo sūkurį.

Kovo 1

Maniau, kad *Žemės* atgarsiai bus galutinai nuskambėję ir kaip viskas tapę praeitim. Ką tik gautas ilgas (10 lapų), šiltas ir be galo draugiškas laiškas iš Henriko liudija visai ką kita. Pasirodo, kad *Žemė* jam buvo ir tebėra gili negyjanti žaizda. Jis polemizuoja su Girnium, nepatenkintas Blekaičio recenzija, etc., lyg dėl viso to kaltas būčiau aš. Jis kalba ir kalba – kaip inkantatorius, eidamas aplink savo inkantacijos objektą, neaiškiai, lyg skųsdamasis, kol pagaliau pats tampa savo inkantacijos auka ir objektu. Aš puikiai suprantu, ką jis nori pasakyti ir nedrįsta. Bet kuo aš galiu jam pagelbėti?

Žmogus gyvena ir kenčia (net miršta!) visuomet *tik už save* ir yra, Baudelaire'o žodžiu išsireiškiant, savotiškas *héautontimorouménos*.

Lektūra: *Propos sur le bonheur*.

Kovo 4

Paulius rašo gavęs „anonimką“ iš Čikagos, kurioje rašoma, kad Petras Žemaitis ir toliau pulsiąs visus, kurie kada nors yra palietę „Aloyzo šlovę“. Bet man dėl to nei šilta, nei šalta.

Kovo 20

Juozas, atrodo, traukiasi. Paskutiniame laiške (III.15) savo sutikimą figūruoti žurnalo redakcijos kolektyve lyg ir atsiima („Telieka šis klausimas atviras.“). Jam vis neduoda ramybės Kėkštas. [...] Sunku jam esą pasitikėti mūsų kolektyvo solidarumu. Jis į mūsų pastangas žiūrįs su simpatija, bet nuo simpatijos iki aktyvaus įsijungimo tebesąs tarpas. Nežinąs, ar buvęs geras dalykas mus savimi apsunkinti jau ir antologijoje; jis manąs, kad be jo „knyga būtų sklandžiau pro visų širdis praslinkusi“; jam atrodą, kad panašiai galvoję kai kurie iš mūsų.

Provinciolas (jo sugestionuotas) vis dėlto nepaliksiąs vieno Vaičiulaičio viešpatauti *Aiduose* ir aprėšiąs jo valdžią kolektyvu. Vaičiulaitis sutikęs. Kolektyvo nariais esą numatyti Brazaitis, jis ir aš. Šiomis dienomis aš turįs gauti kvietimą į pirmąjį posėdį, kuris įvyksiąs kovo 30. Provinciolas jam pakartotinai sakęs, kad „vienas didžiausių rėksnių už Vaičiulaitį" esąs Tėvas Leonardas. Vaičiulaitis į *Aidų* kolektyvą dar siūlęs Paulių, bet Provinciolas kategoriškai atmetęs. Jam nebepatinkąs nė pats Antanas, kurį jis vadinąs farmeriu.

[...]

Man visi tie reikalai, visos tos smulkios ir dažnai pramogomis virstančios intrigos, į kurias aš žiūriu su paslėpta ironija, baigia mirtinai įgristi. Nors jos ir nekenksmingos, bet trukdo susikaupti ir gyventi savimi. O tai yra galbūt vienintelis kelias ir tiesa. Todėl (priešnuodžio vietoje) ėmiausi savo nuolatinio Prousto. Perskaičiau dar tik vieną tomą, bet jau ir dabar jaučiuosi tarsi nusivalęs.

Balandžio 25

Sandros gimimo diena.

André Malraux *Les Voix du Silence*. Tai viena įdomiausių meno istorijos ir meno filosofijos knygų, kokią aš esu kada skaitęs: žavinti ir gundanti kaip naktį staiga pradėjęs pūsti *sirocco*. Menas – amžinybės pakaitalas; menas – vienintelis žmogaus didybės liudijimas; menas – vienintelis balsas Nieko tyloje. Praeities menas, koks jis pasiekė mūsų laikus, Malraux nuomone, susiformavo ir išsivystė ne istorinio vyksmo poveikyje, bet *nežiūrint* istorijos.

Balandžio 29

Sunkiausias *dienos literatūros* kritiko uždavinys – atskirti *nauja* (aktualijas, mados apraiškas etc.) nuo *originalu* (t. y. antlaikiškai nauja, ne tik *kitaip*). Arogantišką naujoviškumą sunku tiksliai suvokti bei įvertinti panašiai kaip pasakėčios varlės pastangas pūtimosi proceso pačioje pradžioje, kuomet, bent teoriškai, tebegalioja klausimas: o gal ji ir prilygs jaučiui?

Gegužės 7

Projektas (kuris man jau seniai neduoda ramybės, tiesiog persekioja, kurį aš dieną ir naktį mintyse vykdau) beletristine forma aprašyti vienos vasaros Nemeikščiuose reminiscencijas, paremtas *tikrais* išgyvenimais (R. ir J. epizodais). Tik vis dar neapsisprendžiu dėl formos. Kaip šiuo momentu įsivaizduoju, knyga vadintųsi *La Belle Dame Sans Merci*; ją sudarytų dvylika skyrių, kurių kiekvienas prasidėtų vis kita to paties vardo Keatso baladės strofa (*motto*).

Gegužės 11

Kultūra – įformintas (išreikštas) būties (pasaulio) išgyvenimas, exteriorializuota dvasia.

Rugpjūčio 20

Parturiunt montes, ir (pagaliau) išėjo *Literatūros lankai*. Pirmas įspūdis – geras, ypač išoriškai žiūrint. Mokamai sulaužyta; medžiagos išdėstymui taip pat sunku būtų ką nors prikišti. Visa tai, be abejo, Kėkšto nuopelnas, liudijąs jo gerą skonį. Įspūdį šiek tiek gadina pernelyg prastas popierius (iš kur jie ten tokį ir gavo?) Apie žurnalo medžiagą man dabar sunku šviežia akim kalbėti, nes ji visa, išskyrus Kėkšto vertimus ir pora kronikos dalykų, jau matyta. Tatai savotiškai trukdo dar ir jame spausdinamos dvi mano paties recenzijos bei pora vertimų. Tad aš, nepretenduodamas į objektyvumą, šį pirmąjį numerį vertinčiau 4+.

Lapkričio 19

Laiškas iš Henriko. Pavasariniuose laiškuose griaudėjęs prieš savo eilėraščių knygos leidėją *Draugą* kaip uraganas, šiame laiške jis jau tik švelnus vėjelis: girdi, esą neverta per daug įžeidinėti „šią fariziejų minią“. Pavasarinio narsumo kaip nebūta. Netikėdamas savo akimis, turėjau suieškoti ir dar kartą perskaityti maratoninį (14 psl.) kovo 17 dienos laišką. Dabar galvoju: laimingas tas Henrikas, nes jis gali taip „nelogiškai“ gyventi. Tuo jis kartais erzina, bet tuo pačiu ir žavi.

Lapkričio 29

Moralistų invazija į literatūrą. Jie bando brautis ir į kritiką: bausti už neištikimybę ir atlyginti už „gerus darbus". Tūlas kritikas sako: X yra geras poetas, bet jis pavogė arklį, o be to, gyvena su svetima žmona; arba: Y yra prastas poetas, bet jis išlaiko sunkiai sergančią motiną, šelpia vargšus, globoja našlaičius etc., tad jam priklauso garbinga vieta Literatūros respublikoje. Kažin? Ar tik nereikėtų juos abu, t. y. kritiką ir poetą, ištremti už šios respublikos sienų?

Bet jeigu *gratia praesupponit naturam*, tada*

Gruodžio 5

Diogenas:

Aš apšlapinau žmogų, pavadinusį mane šunim. Bet kodėl jis taip nustebo?

*

Laimingas tasai, kurs rengiasi vesti, bet paskui apsigalvoja; kurs ruošiasi į kelionę, bet pasilieka namie; kurs dalyvauja rinkimuose, bet paskui atsiima savo kandidatūrą; kurs nori priklausyti įtakingo žmogaus artimųjų ratui, bet neįsileidžiamas.

*

Kokia nauda iš filosofo, kuris nieko neįžeidžia?

*

Turtingo žmogaus namuose nėra kitos vietos nusispjauti, išskyrus jo veidą.

Gruodžio 12

Kiekviena kaina priešintis tobulumui.

Gruodžio 30

Archilochas:

Lapė žino daugelį gudrybių; ežys
Tiktai tą vieną – bet gerą.

* Rankraštyje trūksta pabaigos.

1953

Nedatuoti 1953 metų įrašai

New Yorke sutiktas Vytautas Saulius pasiūlė *dar šįmet* išleisti naują mano eilėraščių rinkinį. Pasiūlymą priėmiau. Dabar reikės susiimti, nes darbo daug, o laiko labai maža. Aš buvau linkęs atidėti kitiems metams, bet jam geriau išeiną šiais. Sutariam šiais.

*

Rinkinio planas.

a. Iš *Dainų apie mane, vaikystę ir daiktus, kurie buvo mano draugai* ir *Orfėjaus medžio*, turėjusių išeiti atskiromis knygomis, sudaryti pirmąją naujojo rinkinio knygą (dalį) ir ją pavadinti *Orfėjaus medžiu* (1937–1947).

b. Antrąją rinkinio dalį sudaryti iš likusių ir pačių naujausių (iki 1953) eilėraščių ir ją pavadinti *Inferno* (1942–1952).

c. Visą naująjį rinkinį pavadinti pirmosios dalies vardu: ORFĖJAUS MEDIS.

d. Palikti senąjį *Dainų apie mane, vaikystę ir daiktus, kurie buvo mano draugai,* motto iš Baudelaire'o „L'invitation au voyage“:

Là, tout n'est qu'ordre et beauté,
Luxe, calme et volupté.

Lektūra: *Fermina Marquez.*

*

Aš esu žmogus, kurio gyvenime neatsitiko nieko, kas jį išskirtų iš visus ir viską supančios beviltiškos pilkumos. Aš nieko nesukūriau ir niekuo nenusikaltau, dėl ko būsimosios kartos atsimintų mano vardą. Ir vis dėlto aš esu vienas ir vienintelis prieš niekąį aš drįstu būti pilkas ir nežinomas savo paties herojus ir tuo turbūt didžiausias žmogus pasaulyje: sau.

*

Turėjau atiduoti Bradūnui „nesusigulėjusį" T. S. Elioto poemos *The Waste Land* vertimą, nes reikėjo skubiai siųsti į Buenos Aires (ten Kėkštas jau kėlė triukšmą). O dar būčiau turėjęs atidžiai patikrinti visą tekstą, kurį A. (taip pat paskubomis) perrašė galima sakyti iš juodraščio.

Laiko trumpėjimo jausmas:

Nuo šiol ***niekad nieko nesiimti, ko negali visu 100 procentų įvykdyti.*** Amen! Dixi! Ainsi soit-il!

Baltimore
Ketvirtadienis / Gegužės 14

André Gide: Svaiginančiai gražūs prancūzų Šiaurės Afrikos vietovardžiai, savo skambėjimu keliantys egzotiškai keistą ir *visai naują* ilgesį (tokį ilgesį aš pajusdavau vien į rankas paėmęs kurią nors jo knygą) ... Saulė, smiltys, iki abstraktumo mėlynas dangus ir pusiau sąmoningos kelionės iš vieno vietovardžio į kitą... „C'est à El Kantara qu'elle repose, dans l'ombre d'un jardin privé qu'elle aimait. Il y a de tout cela trois mois à peine. Ces trois mois ont eloigné cela de dix ans."

Gegužės 17

Staiga atsiminiau, kaip aš kokių 1935 ar 1936 metų pavasarį butelyje išsiunčiau laišką, į kurį lig šiol dar negavau atsakymo. Buvo vandens šniokštimo pilnas kovo vakaras, – manyje, visoje mano gyvenamoje erdvėje ir visose padangėse. Greitai kylanti upė buvo beišeinanti iš krantų ir beapsemianti lieptą, ant kurio aš paskutinėmis dienomis prasėdėdavau beveik iki

vidurnakčio. Ir tada aš įmečiau butelį su savo laišku į pačią greičiausią srovę toje vietoje, kur ji, išėjusi iš vagos, nešėsi jau visu slėnio pločiu.

Ir aš vis dar tebelaukiu atsakymo.

Gegužės 22

Nuosavybė. Kas yra nuosavybė? Knyga, perskaityta, tampa mano nuosavybe. Kaip Vermeero *Mergaitė*, pamatyta, tapo viso mano gyvenimo nuosavybe.

Gegužės 26

Kas tai yra meilė? O kad mes išspręstume!
Gal ir būtų aišku, bet tavęs nėra...
Visa ji: vėjelis, šiurenąs radastomis,
Ir padrikęs rūkas pievoj vakare...

Bet mano pavargusiai ir ištuštėjusiai dvasiai meilė yra absoliučiai „šalta“, nesuinteresuota, neišpažįstama apatiška būsena, nereikalaujanti nei atsakymo (Gegenliebe), nei atlyginimo, kurioje skolininkas yra mylintysis, ne mylimasis.

Birželio 1

Nuolatinio etinių, estetinių ir filosofinių idėjų rato sukimosi padariniai. Skaitydamas apie ankstyvąjį vokiečių klasicizmą aš net nusigąstu: garsusis Winckelmanno kanonas *edle Einfalt und stille Grösse*, iš kurio mes Kauno universiteto laikais šaipydavomės ir kurį Griniaus ir Ambrazevičiaus mokiniai buvo įsirašę į savo estetinės sampratos vėliavą, staiga nebeatrodo toks baisus.

Su Kaziu sekančio *Literatūros lankų* numerio medžiagos reikalais (šįkart susidarė nemažas jos perteklius). Svarstėme, ką dėti ir ką atidėti arba atmesti. Mano galva, visų pirma turėtumėm nepasiduoti „antplūdžio“ ir artimo meilės spaudimui, t. y. jokiom sąlygom neįsijungti į *mainstream*, kuri mus įtrauktų ir prarytų.

Birželio 4

Žmogus egoistiškai skundžiasi Dievo neteisingumu, net bando Jam įsiteikti arba papirkti, nesuprasdamas, kad Dievo teisingumas yra kitoks, kitokio rango, t. y. dieviškas; kad Dievas nėra nei teisėjas, nei policininkas, nei pagaliau dvasios vadas; kad jis nėra nei žiaurus, nei gailestingas (*mes* esame žiaurūs arba gailestingi): Dievas yra Dievas. Jis yra absoliučiai *anapus*: anapus kalbos, anapus realybės.

Rugpjūčio 16

Kėkštas yra vienintelis tikrai autentiškas revoliucinis poetas lietuvių poezijoje. Borutos revoliuciškumas visad pasilieka grynai romantinis, miglotas, nekonkretus, plakatinis: viskas čia tik revoliucinė simbolika ir butaforija. Kėkšto revoliucinė ideologija konkreti, sąmoninga, ir jo revoliucionuoto pasaulio idėja kartais įgauna tiesiog metafizines dimensijas. Borutą svaigina revoliucinio proceso spektaklis, išsivadavimo romantika, ne realybė, tuo tarpu kai Kėkštas svaigsta naujo pasaulio realybe, jos transformuoto ir savyje išsivadavusio žmogaus vizija.

Rugpjūčio 21

Yggdrasill: mistiškas paukštis ir senas žurnalo numeris su *Il y a mainte année / Et maint lustre aboli.* Isengrino senatvė. Käthe Kollwitz veidas. Mačernis, Monikos B. ir Bronės V. kambaryje dainuojąs su manim *Draugai, draugai, / po plazdančiom žvaigždėm / paklydę mano broliai.* Atmesto Umbraso sielvartas. Ramunės ir medus Zibelinos laukuose. Aš vogčiomis atidarau duris ir bėgu basas per sniegą pakalnėn. Man gal tik kokie septyneri metai. Sėdžiu už stalo ir skaitau: *Skaži mne, vetka Palestiny, / Gde ty rosla, gde ty cvela? / Kakich cholmov, kakoj doliny / Ty ukrašenijem byla?*

Rugpjūčio 27

Amor fati: X. pasakoja apie savo moksleiviavimo metus Y. gimnazijoje, kurioje jis buvęs diena iš dienos klasės draugų

persekiojamas ir kankinamas (galvojęs net nusižudyti), bet dabar žada važiuoti į buvusių savo kankintojų organizuojamą abiturientų susitikimą.

Rugsėjo 1

Poète: comme la cigale, une seule note indéfiniment répétée.

Rugsėjo 9

O plėšriai nekalta ir nekaltai plėšri vaikyste!

1954

Baltimore
Sekmadienis / Kovo 21

Kovas yra vienišų bastymųsi metas. Buvau nuėjęs net iki Carroll parko, kuris dar buvo visai tuščias ir baltos miglos padengtas (kaip Kryželių pievos). Mintyse bandžiau atstatyti Vilniuje (Romanistikos seminaro rašomajame stale) juodraščiu likusį 1940–1941 metų eilėraštį (kuris man staiga pasidarė svarbus). Matyt, aš jį buvau taip toli nustūmęs į tamsiausius atminties pakraščius, jog per trejetą bastymosi valandų vargais negalais „atkūriau“ tik dvi strofas (antrą ir trečią iš penkių ar šešių):

Ir apėmė aistra turėt visus pasaulio daiktus
(Dėl jų galbūt kas miršta alkdami? Tegu!)
Ir saugodamas juos kaip aitvaras lobius užkeiktus,
Tapau menkiausiu jų vergu.

Ir gyvenau aš kaip šykštuolis senas,
Nebežinodamas, kad dar iš viso gyvenu,
Nebegirdėdamas, kaip židiny ugnis kūrenas
Ir šniokščia vagos upių mėlynų.

Bet vieną kartą...

Aš jį parašiau tada, kai po „aistros turėt visus pasaulio daiktus“ prasidėjo kita kraštutinė santykio su pasauliu fazė – aistra visiškai nieko neturėti, atsikratyti visko, ką turiu, išsivaduoti iš daiktų nelaisvės ir gyventi vien „laimingas, kad nieko neturiu“ idėja. (Šią idėją manyje sužadino nebeatsimenu ku-

rioje André Gide'o knygoje skaitytas personažo pasakojimas, kaip jis jaudinasi dėl savo draugo purvino bato ant jo naujo kilimo ir kaip pasijunta esąs to savo naujo kilimo vergas).

Bet šios abi aistringai išpažįstamų ir bandomų įgyvendinti idėjų fazės truko neilgai, – kaip ir viskas anais skaidriai bėgančiais metais.

Didysis Šeštadienis / Balandžio 17

Telefonas iš New Yorko – Tėvas Leonardas: man esanti paskirta metinė *Aidų* premija už *Orfėjaus medį*. Posėdis buvęs ilgas ir „audringas". Plačiau apie tai papasakosiąs Bradūnas. Įteikimas – Sandros gimimo dieną (IV.25), per Atvelykį.

Padėti mums švęsti Velykas atvažiavo Žibuntas Mikšys.

Balandžio 26

Vakar su Bradūnais važiavome į New Yorką. Kelionė ir premijos įteikimo ceremonija praėjo be žymesnių incidentų. Pristatomąjį žodį tarė Vaičiulaitis. Jis kalbėjo tokiais superlatyvais ir taip be saiko gyrė, jog man buvo net nepatogu klausytis, ypač žinant, kad jis balsavo prieš. Visa tai, be abejo, „politika". Grįžtant Kazio brolis Juozas man sako: „Na ir išgyrė tave tas Vaičiulaitis, Alfonsai!"

Sandrai labai tiko jos žalia suknelė.

Michelio de Ghelderode'o *Théâtre*. Franso Halso dinamika, Ensoro ekspresija ir senojo Brueghelio fantazija viename asmenyje.

Balandžio 27

Viskas čia tave atsimena – debesys, laukai ir vandenyje atsimušusios purienos; durys, saulėleidis pro langą, mandolina ir tavo žingsnių šilkinis šlamesys sutemos grindyse; brastos vanduo, namo genamų avių bliovimas, *couleur de Marie* suknelė, palikta ant komodos, ir auksinis mėnulio rūkas Juodabrasčiuose. Viskas!

Balandžio 29

Friedrich Schlegel: *Mysterien sind weiblich; sie verhüllen sich gern, aber sie doch gesehen und erraten sein wollen.*

Gegužės 1

Henriko Nagio *Sniego balandžių* recenzija Londono *Santarvėje*. Iš tikrųjų ne recenzija, bet tipiškas pseudointelektualinio ekshibicionizmo pavyzdys. Joje Nagio knyga yra tik veidrodis, kuriame recenzijos autorius gėrisi savim pačiu, savo „žinojimu". Viskas pseudo, viskas *angelesen*. Perskaitęs klausi: kam visas tas ružavas „eau de mots"? Ypač kai Nagio knyga tikrai verta rimtos analizės.

Gegužės 7

Galvoju apie namus, persekiojamas ausyse skambančių Turgenevo Kasjano iš Gražiosios Mečės žodžių: „Toli matyti, toli... Ak, kaip toli matyti iš ten!"

Gegužės 9

Su apsisprendimu gintis prasideda žlugimo kreivė. Termopilų herojai nesulaikė gamtinės persvaros.

Gegužės 12

Vėl galvojau apie Termopilų herojus. Kitados taip jaudinusi savo patosu Herodoto *Istorijų* knygoje pateiktoji epitafija, šiandien man atrodo ciniškas garbės ir kraujo spekuliantų falsifikatas, per prievartą įbruktas į sustingusias mirusių kareivių lūpas. Jų pačių epitafija, turint galvoje Leonido ir jo graikų tradicinį kuklumą, gyvą pilietinės atsakomybės jausmą bei patriotizmą, tegalėjo būti tokia: „Keleivi, tik nesakyk lakedemoniečiams, kaip sunku mums buvo mirti už tėvynę!"

Gegužės 14

Vienintelis tikras laimėjimo matas yra pralaimėjimas, ir iš tikrųjų laimi tas, kuris daugiausia pralaimi.

Gegužės 16

Senasis Wilhelm Busch:

Musik ist angenehm zu hören;
Doch ewig braucht sie nicht zu währen!

Gegužės 19

Mūsų nuobodžiose draugijose tūlas bendranuobodžiautojas piktinasi tais, kurie pokalbyje nesiklauso, ką tu jiems sakai, ir tik iš mandagumo palaukia, kol tu baigsi, kad ir vėl galėtų paleisti laikinai užtvenktą savo mirtinai nuobodžios išminties srovę. Aš tokiais žaviuosi, nes tada be mažiausio sąžinės priekaišto gali atsilyginti tuo pačiu, t. y. leisti jiems kalbėti ir kartu tęsti savo amžiną dialogą su savimi pačiu (vieninteliu šiaip taip pakenčiamu žmogum).

Mano galva, tikri nuodai tokiuose sambūviuose yra tie, kurie įdėmiai klauso, ką tu jiems sakai, ir gaudyte gaudo kiekvieną tavo žodį, versdami kalbėti „atsakingai", o tatai vargina. Kitaip sakant, abu atvejai neperpatraukliausi. Tad visuomet geriausia pasilikti namie, su savim pačiu, kuriuo negali nei piktintis, nei kam skųstis.

Cinciallegra, – kad neužmirščiau.

Susipažinti su La Mettrie (nors ir paviršutiniškai).

Sekmadienis / Gegužės 23

Tik vakar, ir visai atsitiktinai, pastebėjau, kad *Aiduose* išspausdintoji Kazio Borutos *Baltaragio malūno* recenzija „Kazys Boruta arba revoliucinis romantizmas" yra galutinai neatbaigtas jos tekstas, kurį aš per klaidą nusiunčiau Vaičiulaičiui. Tikrasis tekstas taip ir liko pas mane... Nežinau, ar jam tatai pasakyti, ar ne. Gal geriau tegu taip ir lieka, ypač kad jau praėjo daugiau negu metai.

Gegužės 26

Jono Kossu-Aleksandravičiaus (dar ne Aisčio) baladė „Elnias“ yra mūsų kalbos aukštos kilmės liudijimas:

Girios elnią mirtinai pašaus
Ir sukruvins ryto šalną –
Pasileis laukais plačiausiais
Mirtinai pašautas elnias.

Gegužės 29

Atėjo (pagaliau!) pas Schoenhofą (Cambridge, Mass.) užsakytosios knygos (Goethe, Valéry, Bernanos ir Kafka). Buvo benusibostą laukti. Apie Lalande'ą (*Vocabulaire technique et critique de la philosophie*), Schopenhauerio *Die Welt als Wille und Vorstellung* ir Nietzschę vis dar nieko negirdėti.

Ieškodamas pamesto eilėraščio (bet neradau), popieryno chaose užtikau nedatuotą dienoraštinį įrašą: „Vasara dar neprarado nė vienos spalvos, nė vieno garso. Aš vis dar tebegyvenu Džonio viešnagės įspūdžiais. Retai kas čia pas mus užklysta (nesakau, kad mes dėl to jaustumėmės nelaimingi), retai kas čia ‚radikaliai‘ pasikeičia. Bet jis tiesiog skambėte įskambėjo į mūsų tylą: linksmas ir gal dar labiau negu bet kada šviesplaukis, – kaip kažkas iš visai kitų matavimų pasaulio. Ir mes nerūpestingai gėrėme (nesakau, kad girtavome), valgėme donelaitiškai paprastus valgius, dainavome su jaunimu, vaikščiojome mano takais ir kalbėjome neatsikalbėdami.“

Tatai turėjo būti 1942 metų vasarą.

Birželio 5

Įdomus, nors gal pernelyg negudrus ir nelabai moksliškas klausimas darvinistams: jeigu žmogus per šimtus milijonų metų išsivystė iš beždžionės, tai kodėl vis dar tebėra beždžionių? Arba: kodėl nėra pusiau išsivysčiusių?

(Aš čia tik juokais, nes tokie klausimai man absoliučiai svetimi.)

Riva
Birželio 12

Religinės apeigos mane visuomet žavėjo savo vargonais ūžiančia rimtimi, uždraustų atidaryti durų paslaptingumu, daiktų, kuriuos paliesti būtų šventvagystė, mistika. Aš sėdėdavau susirangęs prie mamos kojų, „moterų pusėje“, ant vienos iš dviejų pakopų, vedančių į šalia altoriaus esančios patalpos duris, su baime ir pagarba sekdamas komplikuotas mišių ritualo mizanscenas. Nusibodus sėdėti, paėjėdavau šiek tiek nuo laiptų į šalutinės navos gilumą ir žiūrėdavau į virš jau minėtų durų kabantį didžiulį paveikslą su slibinu, leidžiančiu ugnį pro šnerves.

Bet niekas niekad man nepadarė tokio didelio įspūdžio kaip gegužinės pamaldos Nemeikščiuose. Fantastiškai tyro veido Marijos paveikslas. Raudona suknelė, „bleu de Marie“ spalvos gobtuvas ir apsiaustas. Žvakės. Alyvų kvapas ir Panelės Švenčiausios litanija. Ir niekas man taip baltai nenuplaudavo ir šiaip jau švarios širdies, kaip ši giesmė. Aš ir dabar mintyse klūpau sienojais kvepiančioje kamaroje ir giedu su visais: *Garbes inde, / Įstabusis maldingumo inde, / Melskis už mus!* Ir dabar tebesu įsitikinęs, kad tai buvo nuostabiausia ir tyriausia malda, kada nors pasiekusi Dievo ausį.

Baltimore
Birželio 14

Ir šiandien dar atsimenu – tai buvo
Sapne (bet tu sakai, kad negali
To sapno prisiminti), mūsų abiejų
Sapne. Klausyk! Mes bėgome uždusę
(Bet kur? Kieno tai buvo namas?
Ar mes galėsim kada nors į jį sugrįžti?)
Aukštais koridoriais, nukabinėtais
Senoviškais žemėlapiais ir herbais,
Į tamsią oratoriją, kurios
Skliautų aukštybėse vargonai ūžė
Džiaugsmingas vasaros maldas. Iš ten
Pro milžiniškas žalvario duris

Patekome į nuožulnią terasą
Su prieplauka, kurioj, kaip Claude Lorrain
Paveiksle, suposi sparnus išskleidę
Maži ir dideli laivai – kaip paukščiai,
Ir jų aukštų jūreivių akyse
Tekėjo didelė, raudona saulė.
Ir taip mes išplaukėm su jais
Ir niekad niekados nebesugrįžom.
Ir niekad nebematėm...

Birželio 21

Autoriaus ir kūrinio santykis (kritikos apžvalgai). Jakštas ir Ambrazevičius. Jakštui autorius rūpi tik kaip moralinė asmenybė, t. y. jo padėtis ir laikysena visuomenėje, kiek jis tuo padeda arba kenkia jau gatavo kūrinio reikšmei bei poveikiui. Kitokių ryšių jis nė nebando ieškoti. Kūrybinės asmenybės problema jam neegzistuoja. Ambrazevičiui kūrėjas nuo kūrinio neatsiejamas. Negalima pilnai ir teisingai įvertinti bei suprasti kūrinio, nepažįstant jo autoriaus. Kūrinys visuomet yra totalinės autoriaus asmenybės atspindys.

Kritiko ir skaitytojo santykis. Jakštas šiuo požiūriu yra teisėjas: griežtas, nenumaldomas, bekompromisinis. Visa, kas nesilaiko jo kritikos (estetinės arba moralinės) normų, turi būti be jokios atodairos išrauta ir sumesta į ugnį. Jis diktuoja, ir vargas tam, kuris nepaklausytų. Ambrazevičius, priešingai, yra atsargus pedagogas, kalba tausodamas, nieko neprimesdamas ir pasitikėdamas tik savo žodžio įtaigumu.

Birželio 24

O grįžimai naktį Nemeikščių laukais, o popiečių atsisveikinimai Utenos ir Kauno stotyse!

Birželio 27

Ne visi mirusieji yra palaidoti, ne visi palaidotieji yra mirę. Kiekviena svajonė turi savo realybę, kiekviena realybė turi savo svajonę.

Birželio 30

Bucentoro. Dogaressa. Vestuvės su jūra. Kadangi geri daiktai yra nuodingi, visi mes esame farmakofagai.

Liepos 9

Filadelfijoje mirė Krėvė (užvakar). Pirmas žinios įspūdis – lyg būtų miręs Nemunas, Vilniaus katedra arba Šatrijos kalnas: taip giliai jis buvo įsišaknijęs mano sąmonėje. Nuo pat vaikystės, nuo pirmųjų žodžių ir knygų, namuose ir mokykloje, – visur buvo Krėvė, visur buvo „Milžinkapis“, „Skerdžius“, „Galvažudys“, „Silkės“, „Bedievis“. Ir šiandien tebegirdžiu, kaip aš, pasėdęs po savim sušalusias kojas, garsiai skaitau (pas mus, Nemeikščiuose, visuomet kas nors ką nors garsiai skaitydavo): „Miškas gūdžiai švokščia, pušelės siūbuoja, lyg marčios, anytos nubartos“ arba: „Buvo pusiaugavėnis. Į pavasarį virto.“

Galvoju: kur ir kada aš būsiu jį pirmą kartą matęs? Tikriausiai tik universitete, bet smulkesnės aplinkybės išdilo iš atminties. Paskui aš jį matydavau beveik kiekvieną dieną: išeinantį iš Humanitarinių mokslų fakulteto dekanato arba žingsniuojantį koridorium į Antrąją auditoriją. Ir keista: aš jį dabar galiu įsivaizduoti tik su ilgu, į apačią siaurėjančiu žieminiu paltu ir su lazdele, pakabinta ant rankos. Taip apsirengęs, Krėvė buvo panašus į didžiagalvį ilgais marškiniais vaiką, stovintį gardelyje, arba į mokslus simbolizuojančią bronzinę pelėdą, tupinčią ant kabinetinės rašalinės. Sunku man jį kitokį prisiminti gal dar ir dėl to, kad per paskaitas iš už katedros pulto matėsi tik galva, kuri užėmė kone trečdalį viso jo penkių pėdų stoto.

Universitete aš klausiausi jo visuotinės literatūros kurso, privalomo visiems Filologijos skyriaus studentams. Iš pradžių susirinkdavo minios. Vėliau, patenkinus pirmykštį smalsumą pamatyti didžiausią gyvą lietuvių rašytoją ir gavus parašą, klausytojų skaičius nukrisdavo iki minimumo. Dėstė jis nelabai įdomiai, pagal senus vadovėlinius metodus, pasakodamas rašytojų biografijas ir svarbesniųjų veikalų turinius, visa tai berdamas kaip žirnius ir tik kartais paįvairindamas periodiškai kartojamais tais pačiais anekdotais.

Prieš pasakodamas kiekvieną tokį „programinį“ anekdotą, Krėvė, nelyginant valandas mušti besiruošiąs laikrodis, staiga kažkaip sujusdavo, pagyvėdavo ir imdavo visomis akių kampų raukšlėmis šypsotis, tarytum jau iš anksto džiaugdamasis klausytojams padarysimu įspūdžiu. Tokius anekdotus arba šiaip kokius linksmesnius paįvairinimus pasakodavo visuomet lygiai tame pačiame kontekste ir toje pačioje vietoje. Taip, kalbėdamas apie viduramžių literatūrą, jis niekad nepraleisdavo progos pastebėti, kad to laiko riteriai prie stalo nevartodavę jokių servetėlių ir nuo mėsos taukuotas rankas šluostydavęsi į čia pat sėdinčių damų sukneles, o kaulus mesdavę į pastalę savo tam reikalui atsivestiems šunims, kurie kartais taip susipjaudavę, jog net „skobnius“ su visais valgiais apversdavę. Kalbėdamas apie lenkų arba rusų autorius, klausytojus vaišindavo ilgiausiomis Krasinskio *Irydion* arba Slovackio *Ojciec zadżumionych*, Puškino *Mednyj vsadnik*, Lermontovo *Mcyri* arba Gogolio *Strašnaja mest’* citatomis, nė kiek nesirūpindamas, ar kas jas supranta, ar ne. Matyt, jo įsitikinimu, lenkiškai ir rusiškai turėjo mokėti kiekvienas. Kiek jo literatūrinė kūryba, nežiūrint pernelyg pabrėžto konservatyvumo, buvo gaivališka, pilna autentiško polėkio ir jėgos, kartais tiesiog geniali, tiek jo universitetinės paskaitos buo šabloniškai mokyklinės ir stokojo viso to, kas galėtų įžiebti susidomėjimo kibirkštį jaunoje ir dar kaip reikiant neparuoštoje dirvoje. Klausydamas jo paskaitų, neišvengiamai jauteisi lyg skaitytum niekieno nebevartojamą, pereito amžiaus mokykloms skirtą literatūros istorijos vadovėlį. Man, be abejo, tai buvo skaudus nusivylimas. Bet taip atsitinka visada, kuomet tikimasi pusdievio ir randamas tik paprastas mirtingasis.

Liepos 10

Dabar, jam mirus, žiūrint į pamažu vis tolstančią praeitį, plūste plūsta gausios atsiminimų nuotrupos, (Krėvė su savo nuolatiniais palydovais – nepaprastai ilgu, „kunigišku“ paltu apsirengusiu, monolitiškai judančiu daktaru Skardžium ir nuolat į priekį pasibėgėjančiu žemažiūriu daktaru Baldžium, išeinąs iš Didžiųjų universiteto rūmų Gedimino ir Donelaičio

gatvių kampe; Krėvė Kaune, Ateitininkų salėje, skaitąs savo prieš tuometinį režimą nukreiptą satyrinę apysakaitę *Migla*, kurioje smulkus valdinės įstaigos tarnautojas, vietoje kaliošiukų ir getriukų dukrelei, parneša trečiąjį tautos vado raštų tomą; Krėvė Vilniaus Dramos teatro atidarymo iškilmėse, aukštų dignitorių tarpe mįslingai besišypsąs jau gal kokį dešimtį minučių trunkančioje tik jam vienam skirtų plojimų audroje) ir kitos, dažnai be jokio ryšio su kokiu nors atmintyje įmanomu rekonstruoti faktu arba įvykiu: reikėjo visa tai užrašyti *tuomet*, ne dabar, kada tenka aklai žvejoti nebūtinai visu šimtu procentų patikimoje atmintyje.

Gan dažnai aš jį iš arti matydavau vokiečių okupacijos metais Vilniaus universiteto Slavistikos seminaro bibliotekoje, kurios vedėjas tuo metu buvo mano artimas draugas Algis Z. (aš pats tokias pačias pareigas ėjau Romanistikos seminare). Krėvė beveik kasdien ateidavo pasiimti knygų. Visuomet prisimerkęs, su daugybe raukšlių išoriniuose akių kampuose ir su amžina cigarete nepaprastai ilgame kandiklyje, jis atrodė daug senesnis, negu iš tikrųjų buvo. Seminaro bibliotekoje (kurioje, tarp kitko, dažnai pasirodydavo ir Sruoga) sutiktus geresnius pažįstamus vadino pavardėmis, o visus kitus – „tamistomis“. Išimtį čia sudarė tik moterys, ir dėl to Polonistikos katedros bibliotekininkę Krėvė vadino „pani Popowska“.

Visiems studentams buvo žinomi jo atminties sušlubavimai. Per visuotinės literatūros paskaitas jis dažnokai staiga užmiršdavo kokio nors visuotinai žinomo rašytojo pavardę, kurią buvo benorįs pacituoti, ir, pasakęs „Tuščia jo, vėliau gal prisiminsiu“, tęsdavo toliau, lyg niekur nieko. Ir tik paskui, jau pačioje paskaitos pabaigoje prisiminęs užmirštąjį autorių, triumfališkai pranešdavo klausytojams: „Dabar atsiminiau: Šekspyras!“ (arba kuris kitas labai žymus rašytojas). Slavistikos seminare, atsisveikinęs su visais pasiliekančiais, paduodamas savo mažą voveraitės letenėlę, labai dažnai (į karo pabaigą beveik visuomet) grįždavo dar kartą, sakydamas: „Taigi, kaip jisai tenai vadinasi, užmiršau atsisveikinti“, ir vėl visus apdalindavo ta pačia voveraitės letenėle.

Lygiai gerai buvo žinomas ir Krėvės išsiblaškymas, nedalyvavimas, buvimas tuo pačiu metu kažkur kitur, visiškai ki-

tame plane, tiesiog nematymas, – lyg jo klausytojai būtų buvę ne gyvi žmonės, bet kažkokie beveidžiai numeriai. Dėl to jo kai kurie veiksmai bei reagavimai atrodė keisti, nesuprantami, o neretai ir komiški. Atsimenu, kaip jis vieną kartą, aiškindamas autentiškų išgyvenimų reikšmę literatūrinėje kūryboje, išgyvenimų, kurie niekad neišdylą iš atminties, kreipėsi į čia pat sėdinčią neapsirinkamai žydų tautybės ir Mozės tikėjimo studentę sakydamas: „Taip, kaip Tamista, be abejo, niekad neužmirši tos dienos, kuomet, baltais rūbeliais aprengta, su rūtų vainikėliu ant galvos ir gėlių puokšte rankose, ėjai prie pirmos komunijos..." Auditorijai apygarsiai prunkštelėjus, Krėvė, nesuprasdamas, kas čia dabar visus taip pralinksmino, kiek patylėjęs, tęsė: „Taigi, kai Tamista..."

Su studentais, bent mano laikais, Krėvė artimesnių santykių nepalaikė, nebandė jų organizuoti, kaip, sakysim, Sruoga. Bet 1940 metų žiemą visai netikėtai paskelbė organizuojąs studentų literatų būrelį. Buvo nustatyta data ir vieta (Polonistikos seminaras, pasiekiamas iš Pilies gatvės) steigiamajam susirinkimui. Į šį pirmąjį susirinkimą sugužėjo nemažas būrys studentų. Vieni, ypač patys jauniausieji, atėjo tikėdamiesi išgirsti ką nors nepaprasta, kiti – betarpiškai, iš arčiau susipažinti su *Šarūno* ir *Skirgailos* autorium. Daugumą tačiau sudarė tokie, kurie visur eina, kurių, nelyginant musių, visur pilna. Didžiąją pirmojo susirinkimo dalį užėmė paties iniciatoriaus žodis. Jis ilgokai kalbėjo apie literatūrą apskritai ir tik baigdamas keliais žodžiais užsiminė organizuojamojo būrelio tikslus, kaip jis turėtų veikti, etc. Būrelio tikslas būsiąs (atsimenu žodis į žodį) „supažindinti jo narius su žymiausiais visuotinės literatūros kūriniais"; jis veiksiąs referatų ir jų diskusijų forma; pirmieji referatai būsią pasaulinės dramaturgijos temomis. Ir čia pat, nė negalvodamas leisti susirinkusiems pasisakyti dėl jo išdėstytų būrelio veiklos gairių, pasiūlė pirmajame posėdyje nagrinėti Ibseno *Bor'ba za prestol*. Taip ir pasakė – rusiškai. Tik po to dar susigriebė paklausti, ar kas nenorėtų ko nors pridėti. Vienas kitas bandė, bet kad nebebuvo ką besakyti: viskas nutarta! Susirinkimo pabaigoje būrelio pirmininku buvo išrinktas tuo metu labai veiklus rašytojiškų pretenzijų studentas berods iš Pedagoginio instituto. Krėvė tuoj pat pasišaukė

naujai išrinktąjį ir, didžiausiam šio nustebimui, visiems girdint, maždaug taip kalbėjo: „Tamista, kaip pirmininkas, turėsi rūpintis, kad prieš susirinkimus būtų pakūrenta krosnis, švariai iššluota auditorija, o po jų – surankiotos šiukšlės, užgesintos šviesos ir uždarinėtos durys. Tad visuomet turėsi ateiti pirmas ir išeiti paskutinis". Ir kalbėjo absoliučiai rimtai, be mažiausios humoro ir ironijos priemaišos. Apie kokią nors organizacinę ar kūrybinę iniciatyvą nebuvo nė kalbos.

Įžvalgesniam steigiamojo susirinkimo dalyviui neišvengiamai turėjo kristi į akį būrelio iniciatoriaus institucinė laikysena ir nebeturėjimas gyvo kontakto su literatūrine to laiko realybe. Jis kalbėjo kažkaip iš toli, tarytum iš amžių glūdumos, viską matuodamas ir vertindamas ne asmeniškais, bet „teisingais", t. y. laiko aprobuotais kriterijais, nė kiek nesidomėdamas klausytojais, jų norais, jų siekimais (šiuo požiūriu Krėvė buvo absoliuti priešingybė Sruogai) – lyg jie čia būtų susirinkę tik tam, kad įsidėmėtų ir be jokių kalbų priimtų visa tai, kas *ex officio* sakoma.

Būrelis, kaip buvo galima tikėtis, neilgai tegyvavo ir turėjo pamažu likviduotis dėl nepakankamo besidominčiųjų skaičiaus. Laukusieji ko nors nauja greitai gavo įsitikinti, kad Krėvė, ko taip pat buvo galima laukti, nė nemanė užsiimti jaunimui rūpimomis problemomis. Ibsenas jam buvo paskutinis didelis dramaturgas. Čechovas, Bernard Shaw ir Hauptmann dar buvo priimtini, ko nebūtų buvę galima pasakyti apie Giraudoux, Pirandello ar O'Neillą. Savo estetinėmis pažiūromis Krėvė tebebuvo XIX amžiaus žmogus. Jis visiškai nesuprato jaunųjų literatų psichologijos, jų noro būti savimi pačiais ir antlaikiškumą laimėti savo pačių kūrybine energija, ne paveldėti. Grušo – Kossu-Aleksandravičiaus – Miškinio – Borutos – Cvirkos – Salomėjos Nėries – Vaičiulaičio – Brazdžionio karta jam atrodė tebesą bekelniai vaikai. Yra pagrindo manyti, kad Krėvė nebuvo labai palankiai nusiteikęs aukščiau minėtos kartos, ypač kai kurių jos atstovų, adresu. Pasitaikydavo, kad jis pavarydavo iš egzaminų studentą, drįsusį kokiame nors kontekste užsiminti apie jo nemėgiamo šios kartos rašytojo kūrinius. Literatūrinis jaunimas *Dainavos šalies senų žmonių padavimų* autoriui buvo Binkis, Putinas, Kirša, Savickis ir Sruoga.

Liepos 12

Šiandien, dar kartą perleisdamas savo prisiminimų filmo juostą, matau Krėvę, stovintį su Baliu Sruoga Vilniuje, Skapo gatvelės ir Napoleono aikštės kampe. Rankoje jis laiko didžiosios T pavidalo karklinę lazdelę, kurios vidurinė dalis pagražinta tarp dviejų žiedų išlupta spirališkai aplink besiraitančia juosta; tarp pirmojo žiedo ir rankenėlės tokiu pat būdu išrašytas žodis ATMINTIS, ir tik pats lazdelės galas, žemiau antrojo žiedo, visiškai be jokių ornamentų. Arba kitąkart: žvarbiai šaltą vėlyvo rudens dieną sustojusį pačiame Katedros aikštės vidury ir, vis su tuo pačiu ilgu kandikliu dantyse, žiūrintį kažko aukštyn, turbūt į vėjo nepaprastu greitumu nešamus debesis, ir paskui vėl iš lėto nubrendantį tolyn lapų prikritusiu grindiniu.

Bet man ypač giliai įstrigo širdin vienas epizodas. Antrąją vokiečių okupacijos žiemą, išėjus iš dabar nebeatsimenu kokios paskaitos ar susirinkimo – o Krėvė tokiais atvejais ypač mėgo parūkyti ir pasikalbėti su jam geriau pažįstamais studentais „apie politiką“, – kažkuriam iš mūsų, bene Kaziui Umbrasui, pesimistiškai nukalbėjus dėl Lietuvos ateities, Krėvė, šiaip jau ramus žmogus, staiga užsidegė, paraudo ir užsikirsdamas ėmė beveik rėkte rėkti: „Kokie šiaudiniai lietuviai jūs esate! Jūs turite viską: gimnazijas, universitetus, meno akademijas, konservatorijas, muziejus. Mes, jūsų amžiaus būdami, nieko neturėjome. Ne visi net pakankamai gerai lietuviškai kalbėti ir rašyti mokėjome. Ir tai mes dar pajėgėm tikėti ir nesiskųsti. Šiaudadūšiai dabar gyvena Lietuvoje...“ Baigęs kalbėti, pasistatė apikaklę, giliau užsimaukšlino ant ausų skrybėlę ir, nė neatsisveikinęs, pusaukščiais užkulniais nukaukšėjo koridorium durų link, palikdamas mus visus nustebusius ir susijaudinusius.

Prisimena ir vienas labai ryškiai matomas (tuomet) Krėvės *nebuvimas* – demonstratyvus nedalyvavimas paskutinėje nepriklausomos Lietuvos literatūros šventėje, vykusioje Vilniaus universiteto Kolonų salėje, kurioje jam turėjo būti įteikta Spaudos fondo leidyklos premija. Išdidus Krėvė, įsižeidęs (bent tuo metu taip buvo kalbama), kad valstybinė premija buvo paskirta ne jo *Raganiui*, bet Bernardo Brazdžionio *Kunigaikščių*

Miestui, premijos atsiimti atsiuntė savo vietoje Liudą Girą, diplomatiškai pasiteisindamas negalavimu. Viskas tada rėkte rėkė, kad čia kažkas netvarkoj, kad tai nėra vien tik to laiko literatūriniams santykiams būdingo kartėlio lašas į šventiškos nuotaikos statinę, bet kažkas žymiai grėsmingesnio ir daug giliau siekiančio.

Liepos 15

Mėnulis

Pro ąžuolo šakas – raudonas mėnulis:
Fausto celės mėnulis,
Klajojančio Azijos piemens mėnulis,
Puškino mėnulis,
Baudelaire'o mėnulis,
Mallarmé mėnulis,
Nemeikščių mėnulis,
Kauno gatvės Utenoj mėnulis.

Liepos 18

O neaprėpiamos, neišsakomos, tūkstančius metų trukusios vasarų naktys Nemeikščiuose, kur aš išmokau, kad mylėti galima tik šiaurėje!

Liepos 20

Karšta ir tvanku. Kažkoks knyginis atsiminimas apie Suomijos naktis. Sunku net skaityti. Du nuostabūs Achmatovos eilėraščiai („Pesnia poslednej vstreči“ ir „On liubil“) man padėjo baigti dieną, kuri šiaip būtų praėjusi beveik nepastebėta ir neišlikusi atminty. Mes patys irgi *tik taip* išliekame arba neišliekame.

Liepos 21

Žmogus mėgsta draugiją, nors tai ir būtų tik deganti žvakė (Lichtenberg).

Liepos 24

Patriotizmas (vabalo meilė mėšlo krūvai), kaip žmogiškos situacijos momentas, yra didelis dalykas. Organizuotas ir paverstas institucija, tampa melu ir ciniška jausmų bei kraujo (ne savo) eksploatacija.

Liepos 28

Mūsų mama labai mėgo literatūrą, bet pati, išskyrus „mišiaunas“ maldas bažnyčioje, niekuomet nieko neskaitė. Atsisėsti su knyga rankoje ir skaityti! Taip darydama, ji būtų jautusis sunkiai nusidedanti. Jeigu kada ir pavartydavo kokią knygą, tai tik prieš tai apsidairiusi, ar niekas nemato, nes jau ankstyvoje vaikystėje buvo išmokyta dirbti tik „naudingus“ darbus ir gyventi niekad nesibaigiančiais rūpesčiais. Todėl ji niekad nepraleisdavo progos apibarti tėvą, kuris iš viso buvo daugiau linkęs į knygą negu į arklą ir kuriam prozaiškas darbas niekad nebuvo pats mėgiamiausias užsiėmimas. Bet mūsų skaitymą ji ne tik kad toleravo, bet dargi labai dažnai prašydavo ką nors balsu paskaityti. Ir taip pamažu skaitymas balsu Nemeikščiuose virto tradicija. Ypač žiemos metu. Skaitydavau aš arba kuris iš mano brolių, o ji sėdėdavo prie užšalusio lango akinančios žiemos šviesos nupliekstu veidu ir klausydavosi, visa nušvitusi, gražesnė ir jaunesnė. Labiausiai jai patikdavo pasakos: Andersen, Grimmai, Hauff, Wilde, Perrault, Basanavičius etc. Po jų – lietuvių klasikai: Pietaris, Biliūnas, Žemaitė, Vienuolis ir Krėvė, ypatingai jo „Skerdžius“, „Silkės“ ir vėliau *Raganius*.

Rugpjūčio 2

Kiek daug praranda kambariai ir veidai *elektros* šviesoje, kuri savo brutaliai cheminiu dalykiškumu nunuogina viską, išryškindama neesmines realybės smulkmenas ir tuo sudarkydama lokalinių spalvų bei nuotaikos sukurto ansamblio pusiausvyrą! Žibalinės lempos šviesoje veidai, atsimenu, patys spindėdavo, kaip Georges de Latour *Užgimime*, savo mistiniu paprastumu transformuodami ir daiktus, ir erdvę; spindėdavo savim.

Rugpjūčio 7

Clemens Brentano: *Mir ists nirgends recht. Es ist, als wäre ich überall eben zu spät gekommen, als hätte die ganze Welt gar nicht auf mich gerechnet.*

Lapkričio 3

V. Hugo nesurinkus pakankamo balsų skaičiaus Akademijoje, Delphine Gay pastebėjo: „Si l'on pesait les voix, Hugo serait élu; malheureusement on les compte."

Sekmadienis / Lapkričio 7

Šįryt nubudęs galvojau ir galvojau apie pirmąsias mano skaitytas knygas.

Nuo pat ankstyvos vaikystės mano gausių norų eilėje bene didžiausias buvo turėti nuosavą biblioteką. Vėliau tas knygų troškulys tolydžio vis didėjo, universiteto metais pasiekdamas manijos dimensijas. Gyvendamas Kaune, visus iš kur nors ir kaip nors gautus pinigus palikdavau Lukšio gatvės *Antikvare* arba kuriame kitame knygyne. Persikėlus į Vilnių, kur buvo žymiai daugiau senomis knygomis besiverčiančių bukinistų, ir ypač atsidarius valstybiniam antikvariatui Domininkonų gatvėje, aš visą laiką – o laiko tuomet buvo daug – praleisdavau rausdamasis senų knygų lentynose, pirkdamas kone viską, kas tik pasitaikydavo po ranka ir buvo įkandama mano kišenei.

Pirmosios mano atsiminimų sienos Nemeikščiuose lentynėlės knygos buvo Vydūno *Visumos sąranga*, *Slėpiningoji žmogaus didybė* ir *Amžina ugnis*; Dobilo *Blūdas*, Kraševskio *Witoldove boje*; Jakšto *Dirva*, Klimo *Skaitymai*, Aleknos *Lietuvos istorija*, Liudo Giros *Cit, paklausykit!*; vokiškas *Fibel*, rusiškas elementorius *Rodnoj mir*, Kruberio, Barkovo, Grigorjevo ir Čefranovo *Geografija*; taip pat nežinia kokio autoriaus Rusijos istorijos vadovėlis su nuplėštu tituliniu lapu ir dar keletas įvairaus turinio knygų, kurių tarpe buvo Puškino, Lermontovo ir gal dar Tiutčevo poezijos tomeliai. *Fibelyje* mane ypač žavėjo Wilhelmo II ir paslaptingai besišypsančios jo žmonos Viktorijos Augustės portretai. Kaizeris su savo nauja, be

mažiausios raukšlelės uniforma, kaip man tuomet atrodė, kvepėjo mūsų išeiginių rūbų spinta. Lyginant su juo, Rusijos istorijos vadovėlio caras Nikalojus II buvo beveik apšepęs ir netvarkingas.

Mano pirmosios asmeniškos bibliotekos branduolį sudarė Maironio *Pavasario balsai* su apkūnių „beatričių" portretais ir siaubingomis, rodos, Janulio, iliustracijomis, Biliūno *Raštai*, Vaižganto *Alegorijų vaizdai* ir *Vaduvų kraštas*; toliau – Oscaro Wilde'o *Pasakos*, Lichtenbergero *Mon petit Trot*, Mme de Ségur *Souvenirs d'un âne*, Anatole'io France'o *Le Livre de mon ami* ir *La Rôtisserie de la Reine Pédauque*; vokiškas Ariosto *Orlando furioso* vertimas, kurį gavau iš pažįstamo Utenos žyduko už du Steigiamojo seimo serijos pašto ženklus, ir iš brolio paveldėta mokyklinių prancūzų kalbos skaitymų knyga *Le Petit Français* su keturių metų laikų iliustracijomis, vaizduojančiomis, kas tuo metu dirbama ir kaip viskas atrodo. Žiūrėdamas į tuos schematiškai nupieštus paveikslus aš pajusdavau begalinį ilgesį ištrūkti iš kasdienybės – prisijungti prie žiemos iliustracijoje čiuožiančių, vasaros iliustracijoje besimaudančių, pavasario iliustracijoje skraidinančių aitvarus, rudens iliustracijoje grįžtančių į mokyklą dailiai pasipuošusių vaikų ir būti amžinai laimingas tame nerealiame pasaulyje.

Lapkričio 9

Kaip man rinktis, jeigu aš negaliu rinktis nekaltai, jeigu nekalto pasirinkimo nėra?

Lapkričio 12

Stalas Nemeikščiuose. Ilgas, stačiakampis, nedažytas laiko spalvos stalas su kybančia virš jo „popierėliais padabinta lempa", stovėjęs gimtojo kambario kampe. Gyvas stalas. Stebuklingas stalas. Šventas stalas. Stalas – altorius. Mano Paskutinės Vakarienės stalas. Šventojo Gralio stalas. Duonos, vandens ir peilio stalas. Vėjo ir lietaus į langą stalas. Vaikystės dienų ir naktų stalas, padiktavęs beveik visus 1937–1941 metais parašytus mano eilėraščius.

Lapkričio 16

O Müssigang, Müssigang, du bist die Lebenslust der Unschuld und der Begeisterung; dich atmen die Seligen, und selig ist, wer dich hat und hegt, du heiliges Kleinod, einziges Fragment von Gottähnlichkeit, das uns aus dem Paradiese blieb.

Lapkričio 20

Žydų (vyrų) rytmetinėse maldose yra tokie padėkos žodžiai: Ačiū Tau, didis Dieve, kad nepadarei manęs moterim, kad išmokei gaidį atskirti aušrą nuo nakties...

Lapkričio 26

Būtis yra klausimas. Neklausiama būtis išnyksta, neutralizuojasi ir tampa sprendimu.

Lapkričio 28

Staiga iškyla prieš akis ir pojūčius mano pirmas ištrūkimas iš kambario pasaulio į laukus. Kažkaip prasiveržęs pro nenugalimas kliūtis ir pavojus (kaip šiandien prisimenu daiktų pasaulyje kilusią paniką ir bandymus mane sulaikyti, strateginių pasitarimų šnabždesius, mėginimus paklaidinti, gąsdinti, vilioti grįžti etc.), einu dobilais, kraujažolėmis ir aukšta žole apaugusia tarpulaukio ežia Paperšos link, totaliai ir neatskiriamai įsijungęs į gamtą ir ištirpęs joje, *naujo* garsų ir daiktų pasaulio lydimas, kaip nugalėtojas pergalės eisenos priekyje... Tai buvo pirma ir paskutinė tokio masto pergalė mano gyvenime.

Lapkričio 30

Nepaprastu greičiu lekiantys debesys gelsvai skaidriam danguje, – lygiai tokie patys, kokius aš sekdavau vėlyvą rudenį Nemeikščiuose, bandydamas suprasti ir iššifruoti jų konfigūracijas. Ir taip aš pats staiga pasijusdavau plaukiąs visatos srovėje, esąs absoliučiai Aš ir absoliučiai laimingas.

Terminat hora diem.

1955

Baltimore
Sausio 1

Pasakyti tai, ko negalima pasakyti, ką galima pasakyti tik poezija, t. y. viską paaukojant.

Sausio 6

Moterų poezija. Aš vis buvau linkęs galvoti, kad tokia kategorija yra mūsų kartais tiesiog liguisto palinkimo metodologiškai skirstyti, klasifikuoti, uniforminti. Bet esama šiokio tokio pagrindo sakyti, kad vis dėlto *yra* moterų poezija. Ji skiriasi nuo vyriškosios savo neapsirinkamai kitokia dikcija, vidiniu (dvasios) ritmu, specifine atmosfera, betarpiškumu, esimu arčiau būties, antiformalizmu. Geriau įsiskaičius ir įsiklausius pasidaro aišku, kad Marcelinos Desbordes-Valmore, Emily Dickinson, Annos Achmatovos, Mary Noël ar mūsų Salomėjos Nėries poezijos nebūtų galėjęs parašyti vyras, kaip lygiai Baudelaire'o, Mallarmé, Rilkės, G. Benno, B. Pasternako, R. Lowellio ar mūsų Aisčio – moteris.

Moteriškos dikcijos ir vidinio ritmo pavyzdžiu galėtų būti šis Marcelinos Desbordes-Valmore dvieilis:

Ah! j'ai peur d'avoir peur, d'avoir froid; je me cache
Comme un oiseau tombé qui tremble qu'on l'attache.

Kovo 3

Tvarkydamas senus popierius visai netikėtai radau eilėraščio „Sūnus palaidūnas“ (Pavasarį neramūs spinduliai vėl rinkos / Ir šaukė paukščiai sodų svetimų), parašyto 1939–1941 metais, rankraštį. Žadu dėti į sekantį rinkinį (jeigu jis per daug neiškris iš visumos).

Kovo 14

Proust apie Balzacą ir Tolstojų:

On élève maintenant Balzac au-dessus de Tolstoï. C'est de la folie. L'oeuvre de Balzac est antipathique, grimaçante, pleine de ridicule, l'humanité y est jugée par un homme de lettres désireux de faire un grand livre, dans Tolstoï un lieu serein. Balzac arrive à donner l'impression du grand; chez Tolstoï tout est naturellement plus grand, comme les crottes d'un éléphant à côté d'une chèvre.

Kovo 21

Jeigu Kristus iš tiesų skelbė tik tai, kuo *tikėjo*, ir *nežinojo* daugiau už mus...

Kovo 24

Aš esu kaip Šv. Augustinas: kol niekas neklausia, *žinau, kas yra laikas*, bet klausiamas nemoku nieko atsakyti.

Kovo 27

Was euch nicht angehört,
Müsset ihr meiden,
Was euch das Innre stört,
Dürft ihr nicht leiden.

Kovo 31

Skaidrus, gilus ir mėlynas rytas: *in memoriam* Jai, kurią aš tada vadindavau (dabar nebežinau kodėl) *Polygala alpina*.

Parėję į kovo mėnesiu dvelkiantį jos kambarį, mudu deklamuodavome „Le Voyage“:

Chaque îlot signalé par l'homme de vigie
Est un Eldorado promis par le Destin;
L'Imagination qui dresse son orgie
Ne trouve qu'un récif aux clartés du matin.

Prieš penkiolika metų!

Didysis Šeštadienis / Balandžio 9

Viena iš tų dienų. Viena iš tų sunkiai aprašomų dienų (nors rytoj ir Velykos), viena tų apgižusių dienų, kuriai savo bespalviškumu nuo lopšio iki grabo tik viena kita teprilygsta, kada niekas su niekuo nesirimuoja.

Grįžęs iš darbo radau iš New Yorko atvažiavusią Sandros draugę, kuri manęs klausia, kas gero, kaip aš besijaučiąs. Kaip aš jaučiuosi? Taip turėtų jaustis grynakraujis žirgas, pakinkytas į šiukšlių vežimą. Bet aš, savaime aišku, atsakau, kad puikiai.

Bet tai tik viena iš tų dienų.

Balandžio 27

Ludwig Börne: *Jeder Schlag des Herzens schlägt uns eine Wunde, und das Leben wäre ein ewiges Verbluten, wenn nicht die Dichtkunst wäre. Sie gewährt uns, was uns die Natur versagt: eine goldene Zeit, die nicht rostet, einen Frühling, der nicht abblüht, wolkenloses Glück und ewige Jugend.*

Balandžio 29

Iki šiol vis dar nepavyko sudaryti gyvo kontakto su Amerikos gamta ir aplinka. Viskas man čia tebeatrodo be prasmės, be dvasios, be istorijos. Didžiojo Pano švilpynė staiga nutilo lipant iš lėktuvo New Yorko aerodrome.

Vasarą čia baisu atsigulti ant žolės, nors ir tie patys dobiliukai, tos pačios smilgos ir tos pačios pienės. Naktį mėnulis

šviečia kažkaip mechaniškai, dalykiškai, nelyginant kokia didžiulė neono lempa. Tai ne Goethės, ne Lermontovo ir ne Leopardi mėnulis, ir ne tas, kuris atsispindėdavo Juodabrasčių akivaro ajeruose.

Gegužės 2

Alyvos ir vidudienio kaitroje palikusio užmiršto Rubinos balso kapas Wormse.

Gegužės 7

Pas Škėmas Brooklyne. Laikinas jų butas labai kuklus: siaubingi sienų apmušalai, viskas kažkaip beviltiškai nusinešioję, viskas absoliučiai laiko spalvos ir abejotino švarumo (bet tai jokiu būdu ne šeimininkų kaltė). Vonios ir tualeto kambario durys neužsidaro. Ta proga ponia Škėmienė paaiškina, kad įėjus būtinai reikią dainuoti. Pats Škėma savo buto aplinkoje ir ypač šalia savo beveik komiškai tikslios kopijos – dukters keistai primena vyresnį už ją sūnų gimnazistą ar studentą vidutinių miesčionių šeimoje. Jis kalba aiškiai nepasitikėdamas savimi, todėl šiek tiek perdėtai „inteligentiškai“, kiek per dažnai ir be reikalo vartodamas šiuo metu dažniausiai minimų aktorių, rašytojų, dailininkų, muzikų bei filosofų vardus ir posakius à la „Picasso žalumas“, „Modigliani linija“, „magiškas realizmas“, „vidinis monologas“, „sąmonės srautas“ etc. Apsivilkęs nepaprstai ilgu rupaus itališko darbo priekyje užsagstomu megztiniu skirtingos spalvos kišenėmis su didžiuliais inicialais, jis visą laiką vaikšto po kambarį, rankas susikišęs į megztinio kišenes, kažkuo žvangindamas, ir be perstojo kalba, šokinėdamas nuo vienos temos prie kitos. Daug rašąs, turįs daug visokių planų. Šiandien ar rytoj ateisiąs žmogus, nuo kurio galbūt priklausysianti jo tolimesnio likimo kreivė. Man nerodant jokio smalsumo (nemandagu gi brautis į svetimus reikalus), jis duoda suprasti, kad tai liečia jo dramų vertimus į anglų kalbą. Reikią tik užsikabinti, o paskui jau Broadway, Hollywoodas... Jo manierizmai, peraugusio vaiko judesiai, batai, rūbai, prie pat odos prišukuoti melsvai juodi plaukai

(aiškiai pomaduoti) – viskas gerokai atsiduoda provincijos frantų elegancija, kažkuo tipiškai miesčioniška ir pavojingai arti [...] ribos.

Gegužės 27

Sicut aranea stans in medio telae sentit, quam cito musca aliquem filum suum corrumpit itaque illuc celeriter currit quasi de fili persectione dolens, sic hominis anima aliqua parte corporis laesa illuc festine meat quasi impatiens laesionis corporis, cui firme et proportionaliter iuncta est.

Birželio 5

Sekmadienis. Beveik visą dieną su *La Recherche de l'Absolu*. Vakare – ilgas pasitarimas *Literatūros lankų* redagavimo ir tolimesnės krypties bei „politikos" reikalais. Pirmieji „trinties" simptomai redakcijos narių tarpe. Henrikas visą laiką šiaušiasi, bet aiškiai nepasako ko. Kėkštas – šaunus, draugiškas ir su polėkiu žmogus, bet jis (subtiliai, o kartais ir ne taip jau labai subtiliai) norėtų sukti į kairę (pagal Juozą, girios paukštis girion ir žiūrįs). Tik mudu su Kaziu vis dar surandame abiems priimtiną *modus vivendi*.

Gilus, žvaigždėtas dangus – kaip Nemeikščiuose. Šiltas vasaros nakties vėjas.

Birželio 10

Atsiminęs, kad nėra spalvų evangelijose ir kad tiek maža buvo mano ankstyvame gyvenime, galvojau: ar ne per daug aš jų vartoju savo poezijoje? Spalvos mažina realybės gelmę ir intensyvumą, pridengia esmę, – kaip savotiška tuštybės propaganda, ir nužudo savo „pagražintą" objektą.

Birželio 19

Kaip kovoti su savo paties absoliučiu egoizmu, kuomet absoliutus savęs atsižadėjimas yra dar absoliutesnis egoizmas.

Todėl padėti kam nors, dėl ko nors pasiaukoti yra lygu skęstančiam pasiūlyti vandens stiklą.

Kadaise aš egoistiškai svajojau susirasti gamtos nuskriaustą (aklą, kurčią, luošą) žmogų, galbūt moterį, ir jam (jai) paaukoti savo gyvenimą. Bet aš pasirinkau viską atimančią poeziją, taip nuskriausdamas ne tik save, bet ir daugelį kitų. Toks yra mūsų egoizmas.

Didžiausia mano dorybė, o tuo pačiu ir didžiausia mano yda, yra mano kantrybė, ciniška kantrybė (aš galiu ištverti *viską*), daranti mane dar didesniu egoistu. Nes legendinei Ksantipai duryse išpylus ant galvos pamazgų kibirą, aš galiu atlaidžiai šypsotis, ir dėl to susilaukęs antro kibiro būti dar atlaidesnis ir dar atlaidžiau šypsotis.

Birželio 23

Puota tam, kuris pareina, ne tiems, kurie visą laiką buvo su mumis.

Birželio 30

Ištikimybė. Aš esu tas, kuris, paleistas į laisvę, ilgisi šaltų ir drėgnų kalėjimo sienų, – kaip visko, kas prarasta.

Liepos 9

„Madona su žuvim“ (niekas nesidavė taisoma, tad perrašiau, pasižadėdamas daugiau nebeliesti).

Liepos 14

Skirtingais variantais pasikartojantis sapnas: kad aš sėdžiu rašaluotame senosios valsčiaus mokyklos suole ir, lange stovinčiai nuo manęs nusigręžusiai aukštaūgei žmogystai žemu balsu diktuojant, rašau: „Dangus čia nebeduoda vandens, niekas nebedygsta, ir auga tik kapinės, kurios baigia užimti Uteną...“ Žmogysta atsisuka, ir aš nubundu, nespėjęs atpažinti jos veido.

(Bet dabar aš jau žinau, kas ji.)

Blogis nėra toks blogas, Gėris nėra toks geras.

Liepos 18

Ieškojau eilėraščio, kuris išreikštų vasarą, mano vasarą. Patikrinau viską atminty, perverčiau turimas antologijas. Buvau sustojęs ties Rilkės „Vor dem Sommerregen“, bet vasara jame ne mano. Tad lieku tik su savo „Vasaros simfonijos“ fragmentų vasara...

Tu buvai mano langas, pro kurį aš regėjau visą pasaulį.

Liepos 23

Pašte suniokotas ir tik šiaip taip įskaitomas laiškas iš Juliaus (o gal jis tokį ir išsiuntė?). Paskutiniais metais mes buvom lyg ir apsvetimėję. Bet šįkart jis skamba lygiai taip, kaip Tübingene arba Freiburge, – lyg sėdėtų su manim kambary, tyliai šypsodamsis į save. Jis prisimena mane Tübingne klausęs, ar aš norėčiau amžinai gyventi, bet aš jam nieko neatsakęs. Ką aš jam dabar atsakyčiau? Dabar aš jam atsakyčiau negatyviai, nes jeigu *amžinai*, tai nebereiškia *gyventi*; nes mirtis, kaip ir gimimas, yra pagrindinė žmogiškosios sąlygos dalis, ir amžinas gyvenimas yra kontradikacija savyje. Tegu pasako jam *que j'aurais agi comme lui*. Kodėl jie jam neduoda savarankiškai gyventi? Jis vis dar tebeguli suvystytas lopšy.

New York
Liepos 30

Traukinyje su Trentone įsėdusia naktinio paukščio akimis ir sparnus primenančiomis ilgais pirštais rankomis mergina. Ji sako kažkada [trūksta įrašo pabaigos].

Baltimore
Rugpjūčio 5

Aš nežinau, kodėl dabar man šalta saulėje, tamsu šviesoje; pavasarį krinta lapai, vidurvasarį sninga; tavo trumpa melsvo kartūno suknelė tapo iškilmingu juodu rūbu, ir aš *visko* trokštu, *viską* niekindamas?

1957

Baltimore
Antradienis / Sausio 1

Paul Valéry: *Il ne faut pas hésiter à faire ce qui détache de vous la moitié de vos partisans et qui triple l'amour du reste.*

Sausio 12

Į širdį duriantis ir smilkiniuose jaučiamas atsiminimas, kaip vieną kovo pabaigos naktį staiga ėmė pūsti pažadų pilnas vėjas.

Sausio 17

Neturėdamas ir nelabai norėdamas ką veikti (tik grįžau iš pasivaikščiojimo; lauke gan šalta), skaitinėju anglišką *Don Kichotą* (II t.). Šįkart mane trenkte pritrenkė ta vieta, kur Liūdno Veido Riteris dėsto savo mintis apie teatrą ir gyvenimą (aš ją čia išrašiau, versdamas į lietuvių kalbą):

– *Sakyk, ar tau neteko matyti komedijos su joje veikiančiais karaliais, imperatoriais, popiežiais, riteriais, damomis ir kitais skaitlingais charakteriais? Vienas vaidina grubų padaužą, kitas sukčių, šis pirklį, anas kareivį, dar kitas kvailį, kuris nėra toks kvailas kaip atrodo, ir dar kitas tokį, kurį meilė padarė kvailiu. Bet vaidinimui pasibaigus ir aktoriams nusivilkus teatrinius kostiumus, jie visi vėl pasidaro lygūs.*

–Taip, – atsakė Sančo, – aš visa tai mačiau.

– Lygiai taip pat, – tęsė Don Kichotas, – atsitinka komedijoje, vadinamoje gyvenimu, kur vieni vaidina imperatorius, kiti popiežius, trumpai tariant, visus tuos charakterius, kuriuos sutinkame dramoje; bet po visko, tai yra gyvenimui pasibaigus, mirtis pasiima kiekvieno apdarą, kuriuo jis skyrėsi nuo kitų, ir kape vėl visi pagaliau pasidaro lygūs.

– Geras palyginimas, – sutiko Sančo, – nors ir ne toks naujas; aš esu jį daug kartų girdėjęs ir prieš tai. Man jis primena tą kitą, apie šachmatus. Kol žaidimas tebetrunka, kiekviena figūra išlaiko savo yatingą kokybę; bet žaidimui pasibaigus ir jas visas sumišai sugrūdus į maišą, maišas joms tampa tuo, kas gyvenimui yra kapas.

Kovo 9

André Maurois *A la recherche de Marcel Proust* – biographie romancée, panaši į kitas to paties autoriaus šio žanro knygas. Nors joje ir nėra nieko, kas nebūtų žinoma, skaitosi įdomiai. Kažkodėl šįkart ypatingą mano dėmesį atkreipė čia skelbiama (taip pat jau ne pirmą kartą) vad. *Prousto anketa* (*Questionnaire Proust*) – eilė įvairaus pobūdžio klausimų, į kuriuos jis yra dviem atvejais atsakęs. Nutariau atsakyti ir aš, tik sau pačiam, pusiau rimtai, pusiau žaisdamas.

Kovo 14

Berenikos gimtadienis.

Atsakymai į *Prousto anketą:*

Kur jūs norėtumėte gyventi?
Nemeikščiuose. Rugpjūčio pabaigoje. Prieš 20 metų.
Jūsų žemiškos laimės idealas?
Grįžimas į pirmojo atsakymo laiko ir erdvės pasaulį.
Kokioms klaidoms jūs esate atlaidžiausias?
Savosioms.
Kraštas, kuriame aš norėčiau gyventi?
Lietuva (kaip pirmajame atsakyme).
Jums labiausi patinkantys romano herojai?

Don Kichotas, Hyperion, Wilhelm Meister, Fabrice del Dongo, Pečiorinas, Obermann, Alioša Karamazovas, Ulrich (Musil).

Koks istorinis asmuo jums labiausiai patinka?

Cezaris.

Jūsų herojės realiam gyvenime?

Susette Gontard, Caroline von Schlegel, Simone Weil, Rosa Luxemburg, mano Motina.

Jūsų herojės literatūroje?

Mignon, Sanseverina, Adrienne, Viktorija, Sonia Marmeladova, Julie d'Etange, Anna Karenina, Odette de Crécy, Alissa, Mergaitė su degtukais.

Ką jūs laikote didžiausia moterų dorybe?

Protingą švelnumą.

Jūsų mėgstamiausias užsiėmimas?

Nieko neveikti ir statyti „les chateaux en Espagne".

Kuo jūs būtumėte norėję būti?

Kas dabar esu.

Kovo 17

Atsakymų tęsinys:

Pagrindinis mano charakterio bruožas?

Ištvermė.

Ką aš labiausiai vertinu savo drauguose?

Ištikimybę (blaivią, suprantančią, bet ne mirtim apmokamą).

Mano pagrindinė yda?

Ydos, kaip ir dorybės, sunkiai duodasi identifikuojamos.

Kuo aš norėčiau būti?

Kas dabar esu.

Mano laimės svajonė?

Amžinai nepastovi ir kintanti.

Mėgiamiausia spalva?

Geltona (kaip žieminių jurginų).

Mylimiausia gėlė?

Neatsakau, bijodamas įžeisti kitas.

Mėgiamiausias paukštis?

Tas, kurs švilpaudavo vaikystėje anksti rytą Nemeikščiuose (bet aš nežinau jo vardo).

Mano mėgiamiausi beletristai?

Svetimi: Sénancour, Stendhal, Gérard de Nerval, Maupassant, Mérimée, Gide, Proust, Valéry Larbaud, Mauriac, Céline; Goethe, Broliai Grimai, E. T. A. Hoffmann, Stifter, Gottfried Keller, Fontane, Kafka, Musil; Puškinas (*Kelionė į Erzerumą*), Lermontovas (*Mūsų laikų didvyris*), Gogolis, Turgenevas, Tolstojus, Babelis, Bulgakovas; Emily Brontë, Thomas Hardy; Melville, Fitzgerald, Carson McCullers; Cervantes, Unamuno. *Savi:* Valančius, Vaižgantas, Šatrijos Ragana, Dobilas, Šeinius, Putinas, Savickis, Vaičiulaitis, Cvirka.

Mano mėgiamiausi poetai?

Karalius Dovydas, Karalius Saliamonas, Ekleziastas; Lamartine, Baudelaire, Verlaine, Lautréamont, Valéry, Marie Noël, Jouve; Angelus Silesius, Goethe, Hölderlin, Nietzsche, George, Hofmannsthal, Rilke, Trakl, Langgässer; Leopardi, Campana, Montale; San Juan de la Cruz, Garcia Lorca, Blake, Keats, Hopkins, Yeats; Donelaitis, Maironis, Putinas, Aistis (pirmos 4 knygos). Bet mano preferencijos nuolat kinta.

Mano mėgiamiausi tapytojai?

Piero della Francesca, Benozzo Gozzoli, Botticelli, Tiziano, Piero di Cosimo, Magnasco; Claude Lorrain, Georges de la Tour, Watteau, Fragonard, Chardin, Manet, Renoir, Soutine, Duffy, Chagall, Sérafine; Brueghel (Senasis), Memling, Hobbema, Vermeer; Dürer, Lucas Cranach (Senasis), Kokoschka; Gainsborough, Palmer; El Greco, Velázquez, Goya, Dali; Galdikas, Samuolis, Vizgirda, Valeška, Gudaitis.

Mėgiamiausi kompozitoriai?

Vivaldi, Bachas, Mozartas, Telemannas, Leclair, Schumannas, Berlioz, Debussy, Franck, Ravel, Satie, Enesco; vėjas, medžiai, paukščiai ir langinės.

Realaus gyvenimo herojai?

Mano tėvas ir broliai.

Mano herojės istorijoje?

Charlotte Corday, Lucile Desmoulins.

Mano mėgiamiausi vardai?

Ona, Otilija, Veronika, Silvija, Berenika, Sonata.

Įspūdigiausias karo žygis?

Austerlitzo mūšis.

Reforma, kuria labiausiai žaviuosi?

Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*).

Ko aš labiausiai nekenčiu?

Pataikavimo.

Istoriniai charakteriai, kuriuos aš labiausiai niekinu?

Pirmose šios kategorijos gretose stovėtų visi oportunistai ir išdavikai (à la Efialtas).

Gamtos dovana, kurią aš norėčiau turėti?

Turėti tiek jėgos, kad galėčiau lengvai apginti save ir kitus prieš kieno nors naudojamą fizinę prievartą. Šis giliai įsišaknijęs noras atsirado vaikystėje, kuomet kiekvieną rytą eidamas į mokyklą turėdavau padaryti didžiausią vingį, kad išvengčiau savo amžino priešo ir mokyklos stipruolio persekiojimų. Net ir dabar kartais sapne, nežinia kokiu būdu pats tapęs nenugalimu stipruoliu, paimu dviem pirštais už pakarpos vargšą savo vaikystės priešą ir sviedžiu jį į neišbrendamą vieškelio purvą...

Kaip aš norėčiau mirti?

Ištirpti kaip sniegas nykią pavasario dieną.

Dabartinė mano dvasios būsena?

Kaip Alfredo de Vigny vilko.

Mano motto?

Niekad iki šiol nebuvau apie tai galvojęs. Bet sekančią Valéry frazę *galėčiau* laikyti savo *motto*: *Il faut tenter de vivre!* Arba gal Rilkės *Wer spricht von Siegen? Überstehn ist alles!* Arba: *Et in Arcadia ego.*

Kovo 20

Ar yra kas nors kada nors teisesnis už kitą? Mano atsakymas būtų: absoliučia prasme visi ir visuomet yra lygiai teisūs arba neteisūs.

Kovo 26

Priklydęs šuo. Eidamas gatve tu staiga pajunti, kad jis tave seka. Iš pradžių tik iš tolo, tarytum nedrįsdamas ir tik retkarčiais vogčiom pasižiūrėdamas, ar nepadarysi kokio nors

jam draugiško mosto. Ir tu padarai. Tada jis su neapsakomu džiaugsmu prilekia prie tavęs, laižo rankas ir laimingas seka, tai užbėgdamas už akių, tai atsilikdamas, lyg norėdamas visiems parodyti, kad jis nėra benamis ir kad tu esi jo šeimininkas. Bet tau reikia grįžti, ir tu lipi į autobusą. Lipa ir jis, bet tu neleidi. Ir jis kukliai atsitupia ant šaligatvio, sekdamas tave liūdnomis akimis ir nesuprasdamas, kodėl tu jį palieki. Jis gi būtų buvęs tavo draugas ligi mirties. Ir paskui dar matai pro langą, kaip jis nusiminęs sėdi ir, autobusui pajudėjus, kurį laiką bėga šalia. Man ir šiandien gniaužia gerklę, apie jį pagalvojus, ir vis dar tebeklausiu savęs, kaip aš galėjau būti toks negailestingas?

Kovo 28

Notas mihi fecistis vias vitae.
Lektūra: Lamennais (*Paroles d'un croyant*); Chamfort.

Balandžio mėnuo

Mamos metinės, – visas balandžio mėnuo, visi metai.

Aš žinau: tik vieno ryto spindulių užtektų Tavo
Tamsai. Bet kur aš imsiu juos dabar? Vidudienis apako.
Veidas veidrodyje mirė, nepasakęs Tavo paskutinio
Žodžio mums. Palaidūniškosios mūsų skraistės jau seniai
Trūnija prie beprasmės išnykimo sienos (jos Tavęs
Jau niekad, niekad nesulauks), ir Tavo balsas šaukia
Kurčioj ir begalinėj tuštumoj: Tikrai jau niekad...

Balandžio 3

Dar kartą apie ilgesį. Ilgesio išsipildymas (kuris giliausioje savo gelmėje yra mums svetimas) nužudo ir ilgesį, ir išsipildymo realybę, nes ilgesio „tikslas" yra ne išsipildymo realybė, bet pats ilgesys.

Balandžio 7

Intymus monologas: Jis *galėjo* daugiau už mus, nes tatai Jam buvo duota. Bet ar Jis *žinojo* daugiau už mus? Jo stebuklai

liudija ne *žinojmą*, bet *galią*; todėl Jis, ir Dievo Sūnus būdamas, tebuvo *vienas iš mūsų*, kuriam buvo daugiau duota ir kuris gyveno šiapus skausmo ribos.

Balandžio 11

Ein Zeichen sind wir, deutungslos
Schmerzlos sind wir und haben fast
Die Sprache in der Fremde verloren.

Balandžio 15

Būties transfigūracija ir apoteozė. Katarsiškas atsiminimas. Bet jis toks absoliučiai intymus, toks vienintelis, jog aš net ir šiam nebyliam popieriaus lapui negaliu jo atverti.

New York
Gegužės 3

Atvažiavom į New Yorką. Sandra apsistojo pas Barnetus, aš – pas Maželį, kur jau radau Juozą su jį iš Bostono atvežusiu Viktoru Vizgirda. Vakare atėjo Tėvas Leonardas, Paulius ir dar man nepažįstama keistai iškirptomis akimis blondinė. Išsėdėjome ligi po vidurnakčio.

Gegužės 4

Apžvalginėje Picasso parodoje Museum of Modern Art patalpose. Tokios apimties parodoje sunku susikaupti – viską nustelbia ir dominuoja masė: minios žmonių ir paveikslų; visa, kas neprašoka vidutinio dydžio, tarytum ištirpsta svaiginančioje gausybėje. Gal todėl man tokį didelį įspūdį padarė *Les Demoiselles d'Orléans*. Besileisdami laiptais sutinkame Kašubas ir Galdiką, kuris mane pagriebia už pečių, triukšmingai sveikinasi, keliskart pavartodamas savo ritualinį „šietuone", po to, žiūrėdamas pro akinių viršų ir rodydamas į kiek tolėliau su kažkokia jauna moterim stovintį ir šypsniu besisveikinantį su mumis V. K. Jonyną, apygarsiai sako: „Žiūrėk, ir tas [...] čia!"

Gegužės 7

Dar kartą parodoje. Dar kartą su Galdiku. Jis manęs klausia: „Ar muoki rusiška?“ Ir nelaukdamas atsakymo: „Ar skaitei Bloką?“ Atsakymo vietoje aš jam padeklamuoju:

...Так идут державным шагом –
Позади – голодный пес,
Впереди – с кровавым флагом,
И за вьюгой невидим,
И от пули невредим,
Нежной поступью надвьюжной,
Снежной россыпью жемчужной,
В белом венчике из роз –
Впереди – Исус Христос.

Ir tada jis lyg man, lyg sau pačiam panosėje bamba: „kai pagalvoji apie mūsų [...], tai juos reikėtų postavit' k stenke.“

Baltimore
Liepos 3

Planas išversti po stambesnį pluoštą žymiausių ir kūrybiškai (ne vien istoriškai) tebegyvų naujesniųjų laikų Europos poetų eilėraščių, į darbą įtraukiant Nagį, Radauską, Kėkštą (kuris jau sutiko) etc. Girnius ir Vaičulaitis mano, jog nieko nedelsiant reikėtų pradėti jį vykdyti. Aš pasiimčiau Hölderliną, Leopardi, Baudelaire'ą ir Stefaną Georgę. Pirmąjį ir paskutinį esu jau vertęs. Reikėtų tik peržiūrėti ir šį tą pataisyti. Pats Vaičiulaitis nenorėjo nieko imtis; jis jau kažkam pasižadėjęs išversti visą Milašiaus (O. W. de Lubicz-Milosz) poeziją ir ją paskelbti atskira knyga.

Liepos 4

Jeigu *pasiekti* užtektų kojų, jis visuomet būtų *pirmoje vietoje.*

Lektūra: L. Réau *Fragonard.*

Liepos 8

Grįžau į darbą po liepos 4 d. atostogų. Sunku buvo atgauti rutiniškos kasdienybės ritmą. Nežinau, kodėl visą dieną mintyse skambėjo pirmoji Elisabeth Langgässer „Saturno" strofa:

Saturn, der Bauer mit den starken Hüften
aus Gold und Kot, aus Fleisch und wilden Haaren,
gedörrt, gerillt, gebeizt von allen Lüften,
die in den zwölf Kalendersäcken waren –
der Bauerngott,
o Trauern, Spott und grosse Jammerschelle,
sitzt auf des Jahresschwelle.

Liepos 11

Gamtos prozodija: sulytas *žydinčios* mergaitės veidas, lašai ant rankų, marškiniai prilipę prie melsvų ir nepažįstamų krūtų.

Liepos 14

The soul selects her own society,
Then shuts the door;
On her divine majority
Obtrude no more.

Unmoved, she notes the chariot's pausing
At her low gate;
Unmoved, an emperor is kneeling
Upon her mat.

I've known her from an ample nation
Choose one;
Then close the valves of her attention
Like stone.

Koks nuostabus eilėraštis!

Liepos 19

Prie atviro mamos kapo duobės stovinčio tėvo fotografija. Jis stovi nuleidęs galvą rūsčiai pilkų šermenų veidų priekyje, vienui vienas savo mintyse, kietai sugniaužtose geležinėse

rankose laikydamas kepurę, greičiau jos laikydamasis, ir taip, lyg ji būtų vienintelis likęs solidus atramos taškas sverdinčio ir pusiausvyros netekusio pasaulio beprasmybėje. Tie patys šviesūs ir nepaprastai minkšti plaukai, inteligentiškas veidas ir vaikiškai mėlynos akys, nebeturinčios kur žiūrėti. Jis stovi, lyg nežinotų kodėl ir pirmą kartą gyvenime būtų priverstas klausti: kodėl? Kodėl tu mane vieną palikai šioje baisioje svetimybėje?

Liepos 25

Nachtwachen des Bonaventura – knyga, prie kurios aš buvau savotiškai prisirišęs ir visada po kurio laiko grįždavau. Bet šį kartą mus abu nugalėjo piktas nuobodulys.

Sekmadienis / Rugpjūčio 4

Tänzerin: o du Verlegung
alles Vergehens in Gang: wie brachtest du's dar.

Ketvirtadienis / Rugpjūčio 8

Tam tikrais periodais (kaip dabar) mane apima vieno kurio autoriaus manija. Šįkart buvo Rilke. Vėl perskaičiau beveik visa, ką tik galėjau gauti. Šįsyk ypač daug laiko skyriau korespondencijai. Juk jis šiandien laikomas vienu geriausių epistolarinės literatūros reprezentantų. Bet man jo laiškai nepadarė didesnio įspūdžio. Visi (bent dauguma) jie rašyti ne adresatams, bet būsimiems skaitytojams, kad jie jį įsivaizduotų tokį, kokį jis norėjo. Todėl korespondencijoje su Marie von Thurn und Taxis jo laiškai su princesės laiškais kaitaliojasi kaip kaukės su veidais. (Nuostabaus žmogaus būta tos princesės. Ir aš galvoju: kaip lengva mylėti princesę ir kaip sunku mylėti „liaudį!")

Rilkės laiškai taipogi liudija, kad jo būta „katės charakterio" žmogaus, nestokojusio nė gerai paslėpto praktiško senso ir net tam tikro suktumo; kad jis realiame gyvenime turėjo atrodyti juokingas, o kartais tiesiog nepakenčiamas. Jo ligšiolinės biografijos ir atsiminimai apie jį, ypač moterų rašyti, rodo, kaip lengva sufalsifikuoti žmogų. Tadėl mano sąmonėje lig

šiol jis tebegyvena kaip berniukas iš eilėraščio „Kindheit“ (*Da rinnt der Schule lange Angst und Zeit*).

O Trauer ohne Sinn, o Traum, o Grauen,
O Tiefe ohne Grund.

Trečiadienis / Rugpjūčio 14

Jeano Cocteau *Opium*:

Moraliser l'opiomane, c'est à dire à Tristan: „Tuez l'Iseut, vous irez beaucoup mieux après.“

L'esthétique de l'échec est la seule durable. Qui ne comprend pas l'échec est perdu.

Rugpjūčio 25

Antano Vienuolio mirtį skelbianti žinia laikraščiuose (bet aš jau žinojau iš Vaičiulaičio), ir man tuoj pat grįžta šalti žiemos vakarai vaikystėje ir tėvo garsiai skaitomi „Prakeikti vienuoliai“. Ar aš esu jį gyvą matęs? Taip, su pradžios mokyklos ketvirto skyriaus ekskursija Anykščiuose. Atminty išliko jo dailus (kaip man tada atrodė) ir didelis medinis namas įkalniui anapus Šventosios. Man Vienuolis tada buvo beveik fantastinė figūra, kažkas nerealu, tad įsidėmėjau tik visumą. Ten dar buvo provinciališkai elegantiška aukštaūgė moteris su balta plačiais kraštais skrybėle, vaikštanti kiek tolėliau sode. Jis mus nuvedė į Baranausko klėtelę, iš kurios dar ir dabar tebeatsimenu didžiulę cilinderinio tipo skrybėlę, padėtą ant lovos ar ant kažkokios dėžės.

Man visada patiko pirmųjų dviejų senojo *Raštų* leidimo tomų Vienuolis. *Viešnioje iš Šiaurės* ir *Ministeryje* pasukęs „blogais keliais“, sovietiniame *Puodžiūnkiemyje* jis bus jau tikras siaubas, kol vėl neprisikels su „Samdine Alena“ ir „Astronomu Šmukštaru“.

Rugpjūčio 29

Roger Martin du Gard, rašydamas apie neištikimybe vakarykščiams draugams kaltinamą André Gide'ą, pastebi, kad

jis (Gide) darąs tik tai „que nous devrions tous faire, de temps à autre: il révise ses traités d'alliance..." Nebloga idėja!

Perskaityti Tamaros istoriją (Samuelio II, 13:1–22).

Rugpjūčio 31

Putinas. Pernai išleistoje Poezijoje jis net tokį nekaltą eilėraštį „Lino žiedas" pritaiko laiko dvasiai, *Kūrėją* jame pakeisdamas *sėjėju*.

Pirmadienis / Rugsėjo 2

Sandra išvažiavo į Čikagą. Neturėdams ką veikti (vaikai šūkauja kieme; gatvėje girdisi autobuso ūžimas), verčiau Heinricho von Kleisto *Prinz Friedrich von Homburg*. Baigiau pirmąją sceną ir pradėjau antrąją. Po to parašiau ilgesnį laišką Radauskui (ilgiau nebegalėjau delsti, jo neįžeisdamas: jis tokiems dalykams nepaprastai jautrus ir „atsilygina" su kaupu).

Rugsėjo 3

Paul Valéry:

*Le **neuf** devint **vieux**; l'**etrangeté** s'immite, et est dépassée; la **passion** change d'expression; les **idées** se répandent, et les **moeurs** s'altèrent. L'oeuvre qui n'était que **neuve**, que **passionnée**, que **signicative des idées** d'un temps peut et doit périr.*

Dar du galimi pavadinimai knygai: *Euridikės kapas* ir *Veidrodžio prisikėlimas*.

Rugsėjo 5

Sandros laiškas iš Čikagos. Ji pasigendanti mūsų. Aš taip pat, nes André Gide'o žodžiais tariant, aš visad buvau įpratęs „rapporter à elle la récolte de ma journée et de l'associer en pensée à mes tristesses ou à mes joies." Pirmadienį ji grįžtanti namo, ir tyloje nebebus tiek tuštumos.

Vakar buvo pirmoji „Mažiuko" diena mokykloje. Iš vakaro buvo neramus ir šiek tiek bijojo, nors ir stengėsi neparo-

dyti. Bet grįžo tiesiog triumfališkai nusiteikęs, – kaip tikras laimėtojas. Pirmasis žygis ir pirmasis laimėjimas!

Kokia skirtinga buvo mano pirmoji diena mokykloje!

Lektūra: Hemsterhuis *Lettre sur les désirs*.

Rugsėjo 11

Darbe galvojau apie Mačernį. Kokios spalvos buvo jo akys? Niekaip negaliu atsiminti. Tik esu visiškai tikras, kad jos buvo tamsios ir didelės. Rankos: didelės, melsvai rausvos, visuomet trupučiuką drėgnos ir šaltos. *Literatūros lankuose* esu rašęs, kad pasilinksminimų vietose jis jautęsis nejaukiai. Bet dabar atsimenu jį kaip gyvą viename studentų baliuje 1940 metų žiemą, kur jis buvo be galo linksmas ir visą laiką šoko. Tą pačią naktį mudu lydėjome pažįstamą merginą į tolimą Šnipiškių priemiesčio galą. Buvo labai šalta ir sniego ligi juostos.

Kitą kartą man teko būti su juo ir keliais kitais studentais (Kaziu Umbrasu, Gediminu Jakimavičium, Mamertu Indriliūnu, Paulium Jurkum ir gal dar Eugenijum Matuzevičium) Gedimino gatvės rūsyje (prie pat Ožeškienės aikštės) esančiame restorane *Po laivu*. Visi buvo ar bent stengėsi būti linksmi, dainavo (net bebalsis Mamertas). Bet Mačernis nesijungė į tą bendrą triukšmą ir visą vakarą prasėdėjo prie „neišgertos taurės“.

Viską jis tais laikais darė, bent man dabar taip atrodo, save bandydamas, stengdamasis logiškai išaiškinti naujų patirčių prasmę ir suvokti, kaip reikia gyventi: visa jo prigimtis ir interesai, bent mano pažinties su juo pradžioje, linko tik į galiojančius tikrovės aspektus. Dėl to jo mintys visuomet atrodydavo kiek per elementarios, nes lietė pagrindinius būties klausimus, kurie net daugiau negu vidutinio lygio anų laikų studentui atrodė dėmesio neverti, pasenę, vadinasi, išspręsti, surašyti į knygas, užmiršti ir nuobodūs.

Bet jis kažkaip paliesdavo ir sudomindavo net patį nejautriausiąjį, nes jo *balsas* kiekvienam žodžiui suteikdavo naujos gyvybės ir minčiai, kokia ji bebūtų, nepakartojamai reikšmingos būties charakterį.

Rugsėjo 17

Sapne dangų ir žemę, visas erdves užpildantis ir staiga nutrūkstantis šauksmas: – Nemorino! Nemo...

Rugsėjo 21

Valéry ir Milašius (O. V. de Lubicz-Milosz). Valéry gilinantis į jo poeziją didėja; Milašius, atvirkščiai, gilinantis į jo poeziją pamažu netenka klasiško solidumo, blanksta, – kaip ir viskas, kas *savo laiku* taip žavėjo ir buvo tapę kone gyvenimo pakaitalu.

Lapkričio 3

Mūsų kritika literatūrinės įtakos problemą sprendžia vis dar gana primityviai, kiekvieną panašumą, nors jis ir būtų grynai atsitiktinis, laikydama jau įtaka ir pozityvios, formuojančios įtakos neskirdama nuo paprasto pamėgdžiojimo. André Gide per didelį įtakos klausimo akcentavimą vadino „manie moderne de voir influence (ou „pastiche“) à chaque ressemblance que l'on découvre, manie qui transforme la critique de certains universitaires en police et qui précipite tant d'artistes dans l'absurde par grande crainte d'être soupçonnés de pouvoir ressembler à quelq'un.“ (*Journal des Faux-Monnayeurs*.)

Kodėl aš turėčiau tikėti, kad šios žemės purvas yra amžinos tiesos ir tikrovės atspindys? Tik iš jo gali ištrykšti spinduliai, kurie nušvies *mano* amžinybę. „Tu m'as donné ta boue et j'en ai fait de l'or.“ (Baudelaire).

Lapkričio 5

Staiga sąmonėje nušvinta realybė, jog mano tėvas valdė mažą pasaulio dalį, mažą *viso* pasaulio dalį, kuri turėjo visas karalystės žymes: sienas, teritoriją (kurią jis valdė absoliutaus monarcho teisėmis), akiračius, kalnus, miškus; per jo žemes tekėjo dvi upės; vedė nuolatinius, nors ir nekruvinus, karus dėl sienų neliečiamybės etc., ir kad dėl to aš galiu išdidžiai jaustis

esąs *prince héritier*, nors mano tėvo valstybė jau seniai sunaikinta, nors ir nesu pirmgimis.

Lapkričio 6

Mano poezija yra tai, *kas iš tikrųjų mano gyvenime įvyko*, bet ne autobiografine prasme.

Lapkričio 7

Putino charakteristikai

Altorių šešėly svarstoma nukunigėjimo problema yra grynas nesusipratimas. Romano eigoje Liudas Vasaris niekur ir niekad neatsistoja *kunigo plotmėje*, nes jis yra kunigas tik *de jure*.

*

Kaip charakteris, Liudas Vasaris stokoja psichologinės dimensijos. Jo įtikinamumas remiasi ne tiek psichologinėmis, kiek kultūristorinėmis ir autobiografinėmis premisomis. Dėl to estetiškai jis nėra toks gyvas ir nepakartojamas kaip Vaižganto gamtos vaikai arba Jurgio Savickio dekoratyviniai unikumai.

*

Altorių šešėly patenkina ne tiek estetinį skaitytojo skonį, kiek jo smalsumą.

*

Nežiūrint stipraus simbolistų poveikio, Putinas visur ir visada pasilieka romantikas – gamtos ir dvasios (sielos) tapatintojas („Rūpintojėlis“, „Vestuvių muzikantas“, etc.).

*

Putinas yra lyriškiausias ir asmeniškiausias mūsų poetas. Autoanalizės intensyvumu ir nuolatiniu savo vidinės situacijos „peržiūrėjimu“ jis prašoka visus, neišskiriant nė Aisčio.

*

Putinas niekad neužėmė paveldėjimo teise jam priklausiusio Maironio sosto ir visad pasiliko tik *prince héritier* – baikštus,

užsidaręs, visiems tolimas, nuolankus, bet kartu ir vaikiškai klastingas, mokąs „tylėti, dangstytis ir paslėpti svajones savo ir jausmus". Tatai jam padėjo gyventi ir išsaugoti vidinę neliečiamybę. Fasadu, t. y. „ką žmonės pasakys arba pagalvos", jis nė nemanė rūpintis. Tai liudija ir jo laikysena šiandieninėje Lietuvoje: visi tie pernelyg entuziastiški ištikimybės režimui pareiškimai, smerkimas savo praeities, savanoriški prisipažinimai klydus etc. Be abejo, tai tik fasadas, politinė kurtuazija, būtinai reikalinga koegzistencijai su valdžios autoritetais.

*

Gaila, kad Putinas nebetęsė *Altorių šešėly*. Ketvirtajame tome jis būtų galėjęs autentiškiau negu bet kas kitas pavaizduoti ekskunigo situaciją kultūrinėje, politinėje ir socialinėje nepriklausomybės laikotarpio buities struktūroje. Dabar Putinas išgyvena *penktąjį* savo romano tomą, kuris taip pat vargu bebus kada nors parašytas.

Lapkričio 12

Po visais lieptais ir tiltais, kokius tik galiu prisiminti iš vaikystės, visuomet būdavo daug žuvų, tyliai ir paslaptingai plaukiojančių gelmėje. Ypač daug jų būdavo sekmadienio vidudienį, per pačias mišias, kaip tik tuo metu, kada visi melsdavosi vargonų ūžime skendinčioje bažnyčioje ir kada vaikščioti vienam po laukus buvo mirtina nuodėmė. Staiga suskambusių varpų ritmu pro didžiąsias duris plūstančiai procesijai su vėliavomis ir liktoriais užliejus šventorių, nežinia iš kur suplaukdavo didžiuliai kuojų būriai, jog net vanduo pabaldavo nuo jų žvynų spindėjimo. Aš atsiguldavau ant liepto ir ilgai žiūrėdavau į jas. Po to, medžioklės instinkto gundomas, imdavau galvoti, kaip čia dabar jas sugavus. Tąsyk jos, lyg skaitydamos mano plėšrias mintis, iškildavo į patį paviršių ir žiūrėdavo tiesiai į akis, tarsi viliodamos į gelmę. Mistiškos baimės apimtas, atsikeldavau nuo liepto ir, plėšrios vasaros vidudienio gamtos vejamas, bėgdavau namo. Sustodavau tik ant kalno, iš kur jau matėsi visą laiką manimi susirūpinusio namo durys ir mėlynos langinės. Čia nebesant ko bijoti, atsisėsdavau ant baltais dobiliukais apaugusios

ežios, tarp aukštų bąlančių rugių sienų, ir galvodavau, kad dabar ant liepto, mano vietoje, sėdi kojas į vandenį nuleidęs Didysis Panas ir raudonomis lūpomis juokiasi iš manęs.

Lapkričio 16

Platonas: poetas kuria ne išmintim, ne mokslu, bet inspiracija. Poetas nesupranta, ką jis kalba, kaip magnetinis žiedas nežino, kodėl jis traukia geležį. „Visi geri epiniai poetai sukuria tuos puikius dalykus ne meno (Platonas čia turi galvoje amatinę meno pusę, techniką) pagalba, bet inspiruoti ir apsėsti.“ (*Ionas*)

Pats poetas mažai ką tegalįs pasakyti apie savo kūrinius. Sokratas, kalbėdamas su poetais, paklausęs, ką reiškią jų eilėraščiai, kad galėtų pats šio to pasimokyti, bet nieko gero iš jų nesužinojęs. Visi prašalaičiai kalbėję žymiai išmintingiau ir įdomiau. (*Apologija*)

Poetas galįs sau prieštarauti, tuo tarpu kai filosofas – ne. (*Įstatymai*) Poezijos meno esmė esanti imitacija. Poetai – imitatorių veislė. (*Timėjas*) Kadangi poetas, kaip imitatorius, galįs įvairiai galvoti ir įvairiai matyti, idealiam mieste jam neturį būti vietos. (*Respublika*)

Savo būties sluoksnių arba kategorijų sistemoje (idėjos – daiktai – atspindžiai) Platonas poeto, kaip ir visų kitų šešėlių gamintojų, t. y. menininkų, veiklos sritim laiko trečiąjį (žemiausią) būties sluoksnį, jį patį statydamas žemiau filosofo, kuris pažįsta nekintamas daiktų idėjas bei formas, ir žemiau amatininko, kuris pažįsta daiktus, žino jų funkcijas bei techniką, nors ir nežino aukščiausios jų prasmės.

Lapkričio 18

Les juifs disait à Dieu: „Seigneur, faites tout pour les vivants, car vous n'avez rien à attendre des morts: Non mortui laudabunt te, Domine.“

Lapkričio 24

Abejoti viskuo – gėriu, blogiu, tiesa, bet ypač savęs ir realybės realumu.

Gruodžio 9

Žiemos ilgesys man visada buvo sunkiausias. Begaliniai laukai ir sausas sniegas į langų stiklus – kažkas beveik kaip peilio smūgiai.

Gruodžio 14

Sau aš esu vienintelė *terra firma*.

Gruodžio 15

Priekaištas sau pačiam: kodėl aš taip ilgai negalėjau (ar nenorėjau) suprasti, kad valia paklusti nėra tolygi nusižeminimui? Ir pasižadėjimas: niekad nebūti kuo nors *tik nominaliai*.

Gruodžio 17

Negana to, kad aš esu savo paties *Doppelgänger*, mano poezija pamažu tampa Dekarto lėle, kurios aš negaliu palikti (iš tikrųjų *ji* manęs niekad nepalieka).

Žinojimo, kad niekas nebelaukia, romantika.

Gruodžio 21

Dievas gamtoje, Dievas istorijoje. Dievas, kuris *nėra* Dievas.

Gruodžio 24

Kūčios. Be tamsiai mėlyno vakaro, be su šunim į vidų puolančio šalčio, be žingsnių sustingusia kiemo žeme.

Gruodžio 25

Šiandien aš ir vėl prisiminiau šaltas, nemylinčias jos akis ir mano rankom sniege įrašytą jos vardą. *Ego vadam...*

Aš esu nuogas ir gyvas kaip medis žiemą.

1958

Baltimore
Vasaris

Pagaliau užbaigiau enciklopedinį straipsnį apie Lermontovą ir išsiunčiau Girniui. Ta proga dar kartą perskaičiau kai kuriuos jo dalykus. Poezija – gal kiek ir senstelėjusi, tuo tarpu kai proza tebežėri visomis spalvomis.

Knygos vis dar negaunu, nors *Draugas* savo kultūriniame priede spėjo ją pavadinti „poezija intelektualams“.

Lektūra: Henri Troyat *Pouchkine*; Williamo Empsono *Seven Types of Ambiguity*.

Vasario 16

Antano Venclovos redaguotų Salomėjos Nėries *Raštų* III tomas: dienoraščiai, prozos gabalai, laiškai etc. Skaitant šiuos „privačius“ poetės raštus, pirmiausia kyla klausimas: kam juos reikėjo skelbti? Ar negalima buvo palaukti? Dabar gi atrodo, lyg sąmoningai būtų buvę norėta atkreipti smalsaus skaitytojo dėmesį į pernelyg jau žemą šios silpnos moteriškės ir talentingos poetės intelektualinį lygį, menką estetinį skonį etc. Viskas čia tiesiog siaubingai sentimentalu, gimnazistiška. Jokios pažangos. Privačiuose raštuose Salomėja gimnazistė savo lygiu mažai kuo skiriasi nuo Salomėjos Nėries žymiausios lietuvių poetės: tie patys (aš čia neiškenčiu neperdėjęs) Paganini akordai, sudaužytų smuikų skeveldros ir kiti tarnaičių korespondencijos atributai.

Moralas: deginkite laiškus ir dienoraščius, visi, ypač ankstyvus, kuriems gresia nors ir mažiausias pomirtinio paskelbimo pavojus, kad paskui nesigailėtumėte, jau gulėdami po velėna!

P. S. Gyvą aš ją esu matęs tik vieną vienintelį kartą: Kauno Valstybės teatro scenoje, kur jai buvo įteikta valstybinė premija. Man tuomet krito į akį jos kuklumas. Vos girdimu balsu perskaičiusi titulinį premijuoto rinkinio eilėraštį, knygą perdavė frakuotam Inčiūrai, kuris dar keletą minučių pakeltu balsu negailestingai žudė jos poeziją.

Vasario 18

Gavau pirmą *Balandžio vigilijos* egzempliorių (palaidais lankais). Pirmoji reakcija – korektūros klaidų baimė, – paniška, iracionali. Drebančia širdimi patikrinu knygos pavadinimą – nėra. Pirmąjį eilėraštį – nėra. Tik po to, bent laikinai, nusiraminu.

Sunkiai susirgo Kėkštas, tad *Literatūros lankai* galės pasirodyti tik apie Velykas.

Lektūra: Heinricho Wölfflino *Die klassische Kunst*; Caitlin Thomas *Leftover time to kill.*

Vasario 24

Didelė dalis to, kas šiandien pas mus (spaudoje ir gyvenimiškoje kasdienybėje) laikoma poezija arba skelbiama poezijos vardu, yra paprasčiausia savęs ir tikrovės falsifikacija, *assassinat de la vérité.*

Vasario 27

Karts nuo karto iš atminties dugno iškyla neužmirštami vaikystės dienų personažai. Šiandien man nežinia kodėl prisiminė Morkūnas, kampininkas Morkūnas, gyvenęs mūsų antros eilės pusseserės Onos namuose. Jis ateidavo pas mus labai anksti, dar mums tebemiegant, ir išsėdėdavo ligi pat vakaro vis toje pačioje vietoje, tarp laikrodžio ir Čenstakavos Panelės Švenčiausios paveikslo. Plačiapetis, kiek susimetęs į kuprą, apsirengęs sunkiai

nusakomos spalvos puspalčiu, kurio pirmykštę medžiagą dengė nesuskaitomų, vienas ant kito uždėtų lopinių sluoksnis. Mes net buvome sugalvoję mįslę ir, atėjus kam, klausdavome:

– Lopinys ant lopinio, nėra siūlo galo!

Neįspėjus, visi unisonu triumfališkai paskelbdavome:

– Morkūno švarkas!

Jis kalbėjo visą dieną nesustodamas, niekieno neklausomas, niekieno rimtai neimamas, net mūsų – vaikų, vis tuo pačiu monotonišku balsu komentuodamas viską; elgesį, darbus, žaidimus, etc. Pamatęs kurį iš mūsų valgant gerokai pritrupinus duonos, jis tuoj pat pasipiktinęs garsiai stebėdavosi kaltininko nevalyvumu, pridėdamas, kad tieka duonos būtų galima vištą palesinti. Kadangi jis į savo kalbą nuolat ir nuolat įterpdavo „ką tenai, kaip tenai, kam tenai“, mes greitai nustojome jį vadinti Morkūnu, visiems laikams perkrikštydami Ką tenai-Kaip tenai-Kam tenai. Išeidavo namo tiktai temstant. Kartais, savo kamputyje visų užmirštas, nenustodamas kalbėti, savo paties žodžių monotonijos užliūliuotas, užmigdavo ir nubusdavo tik lempą uždegus, staiga pašokdamas iš vietos ir momentui nesusivokdamas, kur esąs. Man visuomet buvo jo gaila. Gaila man jo ir dabar, miegančio išnykimo rankos delne, nepalikusio jokios žymės pasaulyje, ir aš po šiai dienai džiaugiuosi niekuomet neprisidėjęs prie kitų vaikų jam krečiamų žiaurių pokštų, kurių populiariausias buvo atkeltus vartus pertiesti virve, kad jis, grįždamas patamsy namo, užkliuvęs pargriūtų ant žemės. Aš norėčiau, kad jis ir amžinybėje sėdėtų mūsų namuose ir už mūsų stalo.

Tik pavasarį jis staiga dingdavo, išeidamas skerdžiauti, niekieno nepastebėtas, niekieno nepasigendamas, ir vėl pasirodydavo tarp laikrodžio ir Čenstakavos Panelės Švenčiausios, taip pat niekieno nepastebėtas, tik vėlai rudenį, ganymo sezonui pasibaigus, niekieno neklausiamas, kur buvęs ir ką veikęs.

Kovo 1

Visi ir visuomet daug kalba apie kovotoją, kurio garsas remiasi *smūgiais* kitiems, visiškai užmiršdami nekovojantįjį, kurio negarsas remiasi taip pat *smūgiais*, bet tik gaunamais iš kitų. Man, nežiūrint absoliučios daugumos nuomonės, labiau

imponuoja antrasis, nes jo smūgiai neturi jokios rinkos, kai tuo tarpu pirmasis savo smūgius gali lengvai parduoti, kitaip sakant, visuomet yra šiek tiek pagrindo abejoti jo ištikimybe, nepaperkamumu etc.

[Kovo 12]

Literatūros popietė 500 Šv. Kazimiero metinėms paminėti. Aistis, Vaičiulaitis, Bradūnas, Jurkus.

Pirmasis išeina skaityti Aistis. Mažas, kuklus, nervingas ir be galo susivaržęs žmogiukas. Scenoje jis pasirodo kažkaip šonu į publiką, žiūrėdamas į šalį, nelyginant tas Dickenso personažas, kuris visuomet vaikščiodavo skersas, kad mažiau vietos užimtų. Tarytum bijotų atsistoti veidas į veidą. Nežiūrint savo 54 metų, jis atrodo mažai tepasikeitęs ir aiškiai per jaunas šiam jau gana rimtam amžiui. Skaito patetiškai, nelygiu ir virpančiu balsu, bet kažkaip nebe taip kaip kadais Lietuvoje – lyg skaitytų toms pačioms, bet dabar jau penktą dešimtį einančioms gimnazistėms.

Vaičiulaičio balsas ir skaitymas – nelygūs, be aiškesnės muzikinės linijos, bet tik jam vienam būdingo stiliaus. Savo dikcija ir balso moduliacija jis kažkaip primena provincijos vargonininkus: kartais įsibėgėjęs ima šaukti didžiu balsu, po to vėl prityla, skaito klupdamas ir ryte prarydamas savo dailiai nušlifuotus sakinius.

Bradūnas – abiejų pirmųjų priešingybė. Jis pasirodo scenoje lėtai, solidžiai, dalykiškai, nelyginant seniūnas ūkininkų sueigoje, nė kiek nesijaudindamas ir gerai žinodamas, ką pasakys. Skaito aiškiai, artikuliuotai, visiems girdimu ir visus pasiekiančiu balsu.

Jurkus išeina kaip [...] aktorius, su aiškiai perdėtu pasitikėjimu, lyg būtų pasiruošęs ne eiles skaityti, bet sušokti *Mėlynojo Dunojaus* valsą. Jis tuoj pat kreipiasi į publiką, įvesdindamas ją į savo skaitysimo dalyko temas bei problemas, lyg tai būtų bendras visų reikalas. Sudaryto kontakto jis ir skaitymo metu nenutraukia. Publikai tatai, be abejo, patinka, ir Jurkus [...] susilaukia didžiausių aplodismentų.

Alaino Robbe-Grillet *La Jalousie*.

Kovo 24

Aisčio kritika neturi nei metodo, nei aiškiau suformuluotos estetikos. Kritikos objektas Aisčiui yra įdomus tik tiek, kiek jis pats jame atsispindi, t. y. kaip pretekstas autoanalizei ir patirčių bei reminiscencijų rekapituliacijai. Jam įdomu ne ko tas objektas vertas, bet ką jam primena. Iš čia ir anekdotinis stilius. Aistis visur kalba tik apie save. Pvz., Tulauskaitės *Rugsėjo žvaigždžių* recenzijoje jis apžvelgia ne tiek rinkinio poeziją, kiek jo autorės reikšmę savo paties orbitoje. Net ir Brazdžionio penkiasdešimtmečio straipsnyje pagrindinis personažas yra ne sukaktuvininkas Brazdžionis, bet straipsnio autorius. Aistis visuomet kalba kaip giminės patriarchas, išaugęs milžinų epochoje, savo palikuonims nykštukams, kurių egzistencija turi tik tiek prasmės, kiek ji yra susijusi su juo pačiu ir jo laikais.

Kovo 26

Laiškas iš Girniaus protesto premijos prieš LRD plebiscito sprendimą reikalu. Ją skirsianti *Lietuvių enciklopedija*, t. y. jos leidėjas Kapočius. LRD premijos paskyrimą Tulauskaitei (aš nebalsavau) jis laiko skandalu. Mano galva, šiuo atveju skandalas yra ne tai, *kas ją gavo*, bet *kaip ji buvo paskirta*. Plebiscitinis skyrimo būdas, skaičių pastatant aukščiau specialisto, degraduoja ne tik pačią premiją, bet ir ją skiriančią instituciją. Be to, kas gali garantuoti, kad slaptai balsuojant neatsiras ir tokių, kurie nepajėgs atsispirti pagundai balsuoti už mažiausiai pavojingą „konkurentą“? Premijos, mano galva, iš viso nėra rimtas dalykas. Jas reikėtų palikti žemės ūkio parodoms.

Pradedu *Les Thibault* (antrą kartą).

Kovo 29

Dar kartą (sutraukčiau) ta pačia tema. Kituose mus erzina ir nepatinka visa tai, kuo jie nukrypsta nuo mūsų nusitapytų jų portretų.

Balandžio 9

Henriko laiškas (greičiau aplinklaiškis) iš Čikagos, kuriame smulkiai ir labai jaudindamasis pasakoja apie premijų įteikimą Tulauskaitei ir Katiliškiui. (Kitą šio „įvykio“ atpasakojimą jau esu girdėjęs iš Vaičiulaičio. Pagal jį, Aistis ten buvęs Nagio ir Katiliškio grubiausiai iškoneveiktas ir beveik apstumdytas). Tatai patvirtina ir pats Henrikas („Aistis kategoriškai ir be galo bailiai atsisakė. Tada jam pasakiau daug labai karčių ir piktų žodžių...“) Vaičiūnienė jam prasitarusi girdėjusi, kad premija Tulauskaitei buvusi paskirta dėl to, kad neseniai nusilaužusi šlaunį, kad tai esanti jos paskutinė knyga etc. Babrauskas visiems siuntinėjęs telegramas ir verkšlenęs.

Aš nesuprantu, kodėl tiek jaudintis dėl tos kvailos premijos? Niekad niekas visoje literatūros istorijoje dėl premijos nebuvo pasodintas Parnase. Man ypač nepatinka ta žiauri kurtuazijos stoka. Juk Tulauskaitė čia niekuo nekalta. Reikėtų neužmiršti, kad LE premija Katiliškiui buvo *ad hoc* suorganizuota, nesilaikant tų aukštos moralės dėsnių bei preceptų, kurių laikymosi reikalaujame iš kitų. Deja, mušdamasis į krūtinę turiu prisipažinti, kad ir aš prie tos nelabai galantiškos organizacijos prisidėjau. Mano motina, žiūrėdama iš aukštai, tikriausiai bus manimi labai nusivylusi.

Balandžio 15

Mane pasiekė iš labai patikimų šaltinių žinia, kad su Kėkšto sveikata esą *labai blogai* (jis pats man senokai nieko neberašo). Tai reiškia, kad ir *Literatūros lankų* leidimo sveikata, ir šiaip jau gerokai sukrėsta vidinių nuomonių skirtumų, nepagydomai pablogės.

Balandžio 19

Dar vienas dabar jau garsios premijų įteikimo šventės raportas, šį kartą iš Radausko. Visą tą *événement* vaizduodamas, kaip ir buvo galima laukti, su lengva ironija, R. pastebi, kad jam nesutikus pasirašyti spaudai skirto antibabrauskinio rašto,

jis „Dr. Kaupo“, kuris, jam visiškai nepažįstamas žmogus, kreipęsis į jį familiariu „Henrikai“, buvęs pavadintas bailiu.

Lektūra: Vaižganto *Rinktiniai raštai* I.

Gegužės 24

Girniaus laiškas, kurio nemaža dalis skirta *Balandžio vigilijai*. Didžiausią įspūdį jam padarę „Veidrodžio legendos“ skyriaus eilėraščiai, ypač „Rauda“ ir „Motinai“; taip pat „Ištikimybės elegija“; ir dar: „Tyli daina“, „Tavo skambanti ausis“ etc. Tarp kitko, jis abejoja, ar susirasiąs jai tinkamas recenzentas.

Gegužės 28

Vis negaliu prisiruošti padėkoti Pauliui už *Smilgaičių akvarelę*. Padėkoti būtų lengva. Bet laiške jis dar prašo atvirai pasakyti, ką aš apie ją galvojąs. O tai nėra taip lengva. Nuoga, tokio pobūdžio laiškams įprasta panegirika būtų toks pat nuogas melas. Tad reikia žengti atsargiai, kad neįžeistum nei knygos, nei draugo.

Laiškai Radauskui ir Sauliui.

Lektūra: keletas *Le Rouge et le Noir* perskyrimų; Hermanno Hessės *Gertrud*.

Birželio 7

Pas Vaičiulaitį. Jis dar kartą pasakoja premijinio skandalo atgarsius ir dėsto savo nuomonę šiuo klausimu. Aistis vis dar nepaprastai sunkiai išgyvenąs Nagio ir Katiliškio jam Čikagoje pasakytus žodžius ir nemandagią jų laikyseną. Užsiminus apie Jurkaus romaną, Vaičiulaitis pastebi, kad *Smilgaičių akvarelė* esanti „kiek šiaudinė, bet paskaitoma“. Apie viską kalba be entuziazmo, abejingai. Šypseną jo veide įžiebia tik priėjusi jauniausioji duktė – apvali, raudonais žandukais mergaičiukė. Apie 8 keliuosi atsisveikinti; jis mane palydi iki autobuso, tiesus, lieknas, peraugusio vaiko akimis ir neįtikėtinai jaunas.

Birželio 30

Mane vis labiau žavi helenistinis ir posthelenistinis laikotarpis – Efremo, Grigorijaus Nazianziečio ir Jeronimo epocha, jos vienalytis, dar nesuskaldytas žmogus visoje savo aistrų, abejonių ir tikėjimo didybėje. Civilizacijos agonija ir viduramžių pastoralės pradžia, kuri taip aiškiai jaučiama, nors ir nepasakyta, Marko Aurelijaus *Meditacijose*. Žolė ant stogų, išminčiai dykumose, medžiai tarp kolonų ir tie bukoliški peizažai su besiganančiomis bandomis, kurių piemenys nebežino, kam tie akmenys ir griūvantys portikai priklausė.

Šv. Grigorijus Nazianzietis: *Mano galva jau baltuoja, veidas raukšlėjasi ir dienos krypsta į saulėleidį. O Dieve, grąžink mano nuvytusių rankų raumenis ir kraują. Atgaivink bepradedantį pūti kūną ir neleisk man nudžiūti kaip bergždžiam ir prakeiktam figos medžiui.*

Šv. Jeronimas: *Aplinkui ūžia jūra. Niekad jokia žole čia nesužaliuoja žemė. Pavasaris niekuomet neišvysta sprogstančio lapo, ir stačios uolos primena baisaus kalėjimo sienas. Bet aš čia gyvenu be baimės ir klausausi Dievo, kuomet jis man kalba.*

Šv. Efremas: *Žemė yra vienišųjų stalas.*

Lektūra: *La Sorellina.*

Liepos 3

Białe akacje tchną vonią opiłą
Pod nocą srebrno-modrą,
Jak gdyby innych kwiatów nie było
I wcale być nie moglo.

Liepos 27

Balta drobulė iš Škėmos. Įdomus konglomeratas, kuriame gera ir bloga literatūrinės vertės požiūriu suversta į vieną krūvą. Čia, kaip ir kitose jo knygose, Škėma yra ne tik geriausias, bet ir tikrai geras ten, kur rašo apie tai, ką iš tikrųjų žino, matė, patyrė, išgyveno (atsiminimai apie tėvą ir motiną; vaikystė).

[...]

Aiškiai jaučiama betarpiškos intelektualinės patirties stoka; viskas iš antrų ar trečių rankų, iš žurnalistiškai suvirškintų šaltinių; tik girdėta; Platonas ir Kafka *Ladies' Home Journal* arba *Time* magazino akimis. Gal didžiausia Škėmos silpnybė vis dėlto yra kalba – vieno matavimo smulkios miesčionijos žargonas, trenkiantis verstinių tango idioma. Dėl to neatsitiktinai jo raštus palankiausiai sutiko kalbinio nuosmukio generacijos skaitytojai, nebeturį realaus kontakto su vidiniu gyvosios kalbos ritmu, jos „siela“ bei subtiliausiomis „vibracijomis“.

Liepos 31

Šįryt grįžau iš Filadelfijos, kur gerai „pasižmonėta“. Kostas O. siūlo organizuoti kolektyvinį kritikos leidinį, kuriame atsispindėtų emigracijoje gyvenančių lietuvių rašytojų kūrybiniai laimėjimai ir nepasisekimai (bet pats to darbo imtis nenorėtų).

Man nesant namie buvo atvažiavusi Aldona A. pasikalbėti su Sandra dėl mano ir kitų mano kartos žmonių nepergeriausių santykių su nepriklausomybės kartos poetais. Kodėl aš pykstąs ant Aisčio?

Ne aš pykstu, Aistis. Kaip galėčiau ant jo pykti (ir už ką), jei aš niekad nesu su juo akis į akį susitikęs? Tarp kitko, ką jis apie mane (ar apie mus) begalvotų, aš jį laikau vienu didžiausių lietuvių poetų apskritai ir jaučiu jam tik pagarbą. Tiesa, aš negaliu sutikti, kad jo literatūrinė samprata yra visiems privaloma Evangelija, kurioje nė jotos nevalia pakeisti ar kvestionuoti; kad jo patriotinės banalybės būtų paskutinis poezijos žodis. Bet tai nieko asmeniška. Tai tik grynai dalykiškas nuomonių nesutapimas. Be to, atvira opozicija įsigytas „priešas“ visuomet yra vertesnis už pasidavimu laimėtą „draugą“.

[...]

P. S. Dabar prisiminiau, kad vis dėlto mes esame susitikę: 1951 ar 1952 m. Vytauto Maželio foto studijoje New Yorke. Be paties Aisčio, ten dar buvo Girnius, Nagys ir Jonas Mekas.

Prieš užmiegant: *La Belle saison*.

Rugpjūčio 1

Divagacija: jeigu būtų galima rašyti eilėraštį kvantomechaninės fizikos principu (dalelytė neegzistuoja, kol ji nematuojama), kalbą (žodžius) naudojant kaip tam tikrą matematinių simbolių kompleksą, išreiškiantį kosmoso ir poezijos atitiktinybę (ekvivalentiškumą, vertinamą (matuojamą) kvantomechaninės neapibrėžtumo teorijos kriterijais).

Bandymas: tokiu pagrindu redukuota kalba perrašyti eilėraštį „Kūnas ir balsas".

Rugpjūčio 5

Alėjos. Nuo pat ankstyvos vaikystės didžiausias mano „apsėdimas" ir gal vienintelė mane žavėjusi gamtos pertvarkymo forma. Taip, alėjos! Pirmosios mano atmintyje įsišaknijusios ir visų vėlesniųjų prototipas buvo Utenos dvaro sodo eglių alėjos – tamsios, keistai ir paslaptingai švokščiančios, ypač žiemą (dabar jų turbūt nebėra, ir aš jas tik kartais sapnuoju). Kauno, Tiergarteno, Tübingeno ir Badenweilerio alėjos; Rilkės, Hofmannsthalio ir Poe. Alėjos žaliais, vos prasikalusiais permatomais lapais ir pavasario audros ekspresionistiškai sukraipytomis viršūnėmis (kaip Soutine'o paveiksle). Alėjos žiemą ir rudenį, užsnigtos ir lapų prikritusios. Kapinių ir parkų alėjos...

*

Tai buvo *nepertraukiamas sapnas – diena tyra – laisva – ir lengva*... Albatroso kapas ir kormorano riksmas...

Rugpjūčio 7

Tremtis. Niekad nebuvo tiek tremtinių kaip dabar. Šiandien beveik kiekvienas žmogus yra kokia nors prasme tremtinys, išvietintasis, benamis, bėgąs nuo ko nors, negalįs grįžti kur nors, tremtinys savyje, tremtinys už savęs, tremtinys kituose; kas nors kėsinosi ir tebesikėsina į jo laisvę. Tremtis tapo buvimo būdu bei egzistencijos norma. Bet ar tremtis iš tiesų yra laisvė?

Deja, tremtis yra taip pat savotiška nelaisvės forma, ypač tam, kuris drįsta atviromis akimis pažvelgti į savo situaciją. Kiekviena tremtis yra baisi savo provincializmu, patriotiniu arba ideologiniu ekshibicionizmu ir savo pačios žaizdų eksploatacija. Tipingas tremtinys, kuris absoliučiai identifikuojasi su tremtim, pamažu ir neišvengiamai tampa elgeta, savo žaizdomis besistengiančiu sužadinti praeivio gailestingumą.

Todėl aš, kaip Zarathustra pasakytų, skelbiu išsivadavimą iš tremties, slėpimą dvasios ir kūno žaizdų ir išsilaisvinimą savyje.

Rugpjūčio 9

Georg Christoph Lichtenberg pasakoja apie žmogų, kuris šiaip niekad nenešiodavęs kepurės, bet būtinai užsidėdavęs vesdamas asilą, kad pabrėžtų skirtumą tarp savęs ir šio gyvulio.

Rugpjūčio 14

Viena propagandine fraze sumariškai susidoroti su komunizmu, kaip dažnai pas mus atsitinka, savaime aišku, yra pernelyg naivu ir simplistiška. Šitokia laikysena yra viena didžiausių antikomunistinės propagandos silpnybių, liudijanti mažai ką bendra su realybe turintį galvojimą.

Komunizmo (kaip ir bekompromisinio antikomunizmo) tragedija taip pat glūdi jo „kovingume“, neišėjime iš apkasų, nepripažinime teisės kitaip galvoti bei siekime įtikinti sunaikinant. Tatai galbūt garantuoja ilgesnį išsilaikymą, bet kartu liudija visišką žmogaus prigimties bei jo situacijos pasaulyje nesupratimą. Išvaduotas ar išsivadavęs, tegu ir iš didžiausios priespaudos, žmogus nori gyventi, ne dalyvauti amžiname parade, amžinose kovos periodo žygių minėjimo ovacijose, amžinoje Spalio revoliucijoje. Gyvenimas maršo taktu greitai nusibosta.

Rugpjūčio 21

„...rūpinkis tik forma; emocija pati ateis ir užpildys ją. Geras butas visuomet randa gyventoją“ (André Gide, *Caractères*). Lakus ir subtilus paradoksas. Mano galva, emocijos santykis

su forma greičiau panašus į Hoffmanno pasakos tarėjo Krespelio santykį su jo namu.

Rugpjūčio 26

Perkraustydamas senus laiškus, radau pageltusį tėvo atviruką, rašytą iš Nemeikščių į Vilnių. Jis mane, kaip staiga iš kažkokios nežinios iškilęs milžiniškas akmuo, prislėgė visu savo svoriu. Kodėl aš čia? Kodėl jis toks sunkus? Atskirai nuo viena kitos stovinčios, hebrajų raštą primenančios raidės, nuogi nepratusio formuluoti raštu žodžiai, sunkūs ir graudūs, panašūs į jo rankas, kurias taip gerai atsimenu: jaučiu ant galvos, vėl galiu iki smulkiausių niuansų išgyventi tą nepakartojamą saugumo jausmą, kurį patirdavau vedamas per sodą, užkeliamas ant arklio ir ypač nešiojamas į perrišamąjį kambarį Utenos ligoninėje. Jos ir rašyti mane išmokė: iš pradžių pasirašyti vardą ir pavardę rusų raidėmis, o vėliau ir lietuviškai. Jo rankos mano vaikystės mitologijoje buvo viena nuostabiausių legendų: joms palietus, viskas atsiverdavo; joms uždengus, niekas nedrįsdavo prisiartinti.

Rugpjūčio 31

Retai kas pradeda dideliais žygdarbiais iš karto. Tatai rodo kad ir sekantis mažosios istorijos faktas: pirmoji Napoleono karinė operacija buvo dėl per mažos vyno normos sukilusių broliukų numalšinimas viename provincijos vienuolyne.

Rugsėjo 6

Jurgis parašė ilgą *Balandžio vigilijos* recenziją, kurioje jis gana tiksliai aptaria kai kuriuos tematinius bei prasminius elementus, tik jo tonas gal kiek per daug entuziastiškas. Bet tai jo stilius. Kitaip jis negalėtų. Aušra kalba su tokiu perdėtu užsidegimu, jog man net nepatogu klausytis. Jausminis ir žodinis hiperbolizmas visuomet iki tam tikro laipsnio suardo intelektualinę rimtį.

Lektūra (pakaitomis): B. Dorival *Les Peintres du XX*[e] *siècle* ir F. Fosca *Corot*.

Rugsėjo 11

Prarasto laiko nuotrupa: Vakaras. Daržo po pirmųjų šalnų ir deginamų bulvienojų kvapas. Šiaudais apdengtos žemėtai rausvų burokų ir morkų krūvos. Santėmis greitai artėja ir netrukus virsta žingsniais priemenėje.

Rugsėjo 14

Kovotojo situacija visuomet dviprasmiška, nes jis negali egzistuoti nepriklausomai, nesuinteresuotai, t. y. be priešo. Jo veiklos būdingiausias bruožas – kūrybinės valios stoka. Jis niekuomet nėra generatorius: visuomet tik akla, išorinio vyksmo generuota energija. Dėl to gamtoje kovotojai neegzistuoja, nes jų nesantūrumas sugriautų pusiausvyrą.

Rugsėjo 24

Su dideliu vargu ir nepalaužiama kantrybe įpusėjau Dickenso *The Pickwick Papers* (kurių iki šiol nebuvau skaitęs), vis tikėdamasis, kad gal pavyks įsitraukti, kad sekantis skyrius bus įdomesnis. Veltui! Viskas šioje garsioje knygoje ne tik kad nuobodu, lėkšta, primityvu, bet net ir nejuokinga. Tai bus bene brutaliausias mano nusivylimas „didžiąja literatūra“.

Gruodžio 7

Lauke neįprastai šalta (apie 12°F), kas čia gana retai pasitaiko. Bando snigti.

Skaitau Balio Sruogos kritikos straipsnius, pirmą kartą surinktus iš periodikos ir paskelbtus Vilniuje išėjusiame *Raštų* šešiatomyje. Šiandien jo kritika įdomi ne tiek dalykiniais sprendimais, kiek užimta pozicija, temperamentu ir aistringu neobjektyvumu. Ir kritikoje Sruoga pasilieka šimtaprocentinis lyrikas, į viską žiūrįs absoliučiai asmeniškai. Prikišdamas Jakštui šališkumą, nenuoseklumą etc., jis pats nė nemano būti nuoseklus ar bešališkas. Pvz., jo Šemerio *Granatos krūtinėje* įvertinimas, apskritai imant, teisingas, bet vis dėlto dalykinį svarstymą ir čia aiškiai nustelbia asmeninio resentimento padiktuotas humoristinis *Übermut*, ir pati recenzija virsta literatūriniu feljetonu.

Dalis šių straipsnių rašyti dar tais laikais, kuomet mūsų literatūra nebuvo visiškai išsilaisvinusi iš tautinio atgimimo periode Maironio padiktuotos ir visų priimtos *arklo, knygos ir lyros* estetikos, kurią ligi pat mirties taip narsiai ir efektingai gynė Jakštas. Sruoga vienas pirmųjų savo kartoje atmetė Maironio–Jakšto programą, griežtai pasisakydamas prieš visus grožinei kūrybai svetimus kriterijus, ragindamas „tautos pažymių“ ir jos dvasios ieškoti nebe visuomeninėje-didaktinėje, bet grynai kūrybinėje plotmėje.

Atsimenu, kaip jis vieną kartą Vilniaus universiteto Teatro seminare, pravesdamas diskusijas estetinės tikrovės prigimties bei struktūros tema, pareiškė negalįs atsakyti į klausimą, kas yra estetinė tikrovė, tik norįs pastebėti, kad svarbiausias jos prigimties elementas esąs ne panašumas į gamtinę tikrovę, bet įtikinamumas. Girdi, dailininkas šuniui uodegą galįs nupiešti ir ant nosies, tik svarbu, kad žiūrovas tikėtų.

Gruodžio 10

Gottfriedo Benno *Ausgewählte Briefe*. B. manęs (nelabai galėčiau pasakyti kodėl) niekad per daug nežavėjo. Jo laiškai palieka nemaloniai saldžios šypsenos įspūdį. Ypač atstumiantis, nenatūralus, kartais iki šleikštumo perdėtas ir aiškiai pataikaujantis jų mandagumas, panašus į pieną išlakusios katės glaustymąsi. Išimtis: gražus laiškas dukteriai (jos motinos ir buvusios B. žmonos mirties proga), nors ir čia jis nesiliauja teisinęsis.

Gruodžio 12

Aš nenoriu nieko laimėti, tik išgelbėti savo dienas ir naktis, kurios yra mano niekad nesibaigiančio gimimo dienos ir naktys.

New York
Gruodžio 14

Aidų redakcijos posėdis pranciškonų vienuolyne. Tėvas Leonardas, Girnius, Vaičiulaitis ir aš. Diskusijos žiovulingai tęsiasi iki begalybės. Vaičiulaitis su niekuo nesutinka, visur

įžiūri sąmokslus. Be to, jis kalba kankinančiai lėtai, tarytum kviesdamas pertraukti, užsikirsdamas ir periodiškai nutrūkstantį žodžių bei minties siūlą raišiodamas beprasmiais žodžiais, kaip *tai, taigi, ė, iš viso, tai jau* etc. Jis šiaušiasi prieš Girnių, kam šis savo straipsnyje skelbiąs, kad Baltrušaitis nuėjęs pas rusus vien dėl to, kad neturėjęs lietuviškos publikos, kuri jį būtų supratusi ir įvertinusi. O Maironis ar neturėjęs publikos?

Niekas niekad nesibaigtų, jei nebūtų nuovargio. Nuovargis pamažu išlygina nuomonių skirtumus, ir posėdis baigiasi „tarpusavio sutarimo dvasioje". Po to visi einame į refektoriumą pietauti.

Gruodžio 15
Traukinyje tarp New Yorko ir Baltimorės

Kelionė traukiniu į Baltimorę. Vaičiulaitis šįkart neįprastai šnekus ir linksmas. Vakarykščio irzlumo nė žymės. Tik akių vokai, matyt, nuo nemigos, – kaip rausvu lūpų pieštuku nudažyti. Visą laiką juokauja arba ką nors pasakoja. [...]

Kalbamės apie šį ir apie tą. Aisčio rūstybė Girniui ir man (dėl polemikos *Literatūros lankuose,* kurią aš vedžiau ne savo, bet žurnalo vardu), kaip jam neseniai tekę patirti, esanti amžina. Mes gal buvę jam kiek per aštrūs. Po to jis prideda: „Tai kad jis jaučiasi lyg soste sėdėtų. Andai jis ir man prikišo nepakankamą lietuvių kalbos ir ypač sintaksės žinojimą". Nukrypus kalbai kitur, Vaičiulaitis pasakoja, jog Vaitkaus atsiminimuose apie Karevičių minimas aukštas Vatikano diplomatas esąs Achilles Ratti. Vaitkus taip buvęs ir parašęs, tik redakcijos iniciatyva tatai buvę užtušuota – „kad niekam netektų dėl to nukentėti". Ta proga prisimena, kaip jis pats Vatikane prasilenkęs su protokolu: nuncijui Centosai nepabučiavęs žiedo.

Besišnekučiuojant lieratūrinėmis temomis, Vaičiulaitis skundžiasi, kad jam labai dažnai ir be jokio pagrindo esanti prisegama estetizmo etiketė. Su estetizmo mokykla jis niekad nieko bendra neturėjęs. Jam visuomet rūpėję tik du dalykai: geras stilius ir meninė tiesa. Aš sutinku, kad čia esama tam tikro nesusipratimo ir termininės painiavos, kad šiuo atveju estetizmo epitetas dažniausiai buvo naudojamas ne tiek jo literatūros filosofijai nusakyti, kiek skirtumui nuo mūsų kaimiškojo rea-

lizmo srovės pabrėžti ir jo ypatingam rūpesčiui kalbos bei stiliaus kultūra pažymėti. Su mano teigimu, kad jis esąs realistinis impresionistas, Vaičiulaitis sutinka.

Į mano pastabą, kad aš jo *Mūsų mažąją seserį* laikau vienu geriausių naujausios lietuvių prozos dalykų (ir tai joks komplimentas: aš iš tiesų taip manau), tik gudriai mirkčioja ir tyli. Po to, mano prašomas, aiškina jos genezę. Tai esą jo vaikystės atsiminimai. Viskas lygiai taip atsitikę, kaip jis rašąs: Petrikonis ir Žvėriūnaitė – gyvi žmonės; skarelės su raudonomis bitukėmis ieškojimo scena ir mergaitės pagrobimas – tikri atsitikimai. Ne tik *Mūsų mažoji sesuo*, bet ir visi kiti jo raštai turį tikrovinį pagrindą.

Pervažiavus Susquehannos tiltą ties Havre de Grace, Vaičiulaitis ima snausti, o aš, netekęs partnerio tolimesnei konversacijai, rašau šiuos įspūdžius.

Gruodžio 17

Gérardo de Nervalio *Sylvie: souvenirs du Valois*. Nuostabus kūrinys. Kelionė į laimės salą. Adrienne. Ermenonville. Loisy. Théodore'o Rousseau peizažų gamta. Romantizmo *Le Grand Meaulnes*, tik žymiai aukštesnio lygio.

Gruodžio 21

Saint-Just: *Niekas negali būti doras nekaltai.*

Gruodžio 22

Šiandien kažkodėl be jokios aiškios priežasties ir vėl labai ryškiai prisiminė paskutinė mano šiuose užrašuose jau minėta diena Berlyne, išvykimas iš Potsdamer Bahnhof ir be galo ilga nakties kelionė sausakimšai prisigrūdusiame traukinyje: kaip aš stovėjau prie lango, stebėdamas lėtai praslenkančius aptemdytų miestų siluetus ir tolumoje dunksančius Harco kalnus; kaip po vidurnakčio pasiekėme Jeną ir kaip su didele nuostaba ir plakančia širdim žiūrėjau į mėnesienoje šmėkšantį romantikų miestą.

Gruodžio 23

Vienintelis ko nors vertas dalykas yra *visa kita*.

Gruodžio 31

Ieškojau atminty šios paskutinės metų dienos *motto*. Radau šį (Ingeborg Bachmann):

Im Winter meine Geliebte
unter den Fischen und stumm.
Hörig den Wassern, die der Strich
ihrer Flossen von innen bewegt,
steh ich am Ufer und seh,
bis mich Schollen vertreiben,
wie sie taucht und sich wendet.

1959

Baltimore
Sausio 12

Scribant de te alii vel sis ignota licebit:
Laudet qui sterili semina ponit humo.
Omnia, crede mihi, tecum uno munera lecto
Auferet extremi funeris atra dies;
Et tua transibit contemnens ossa viator
Nec dicet: „Cinis hic docta puella fuit".

Pelenų Diena / Vasario 12

Mano laiko samprata artima neoplatoniškajai-augustininei: visas ir dabar (*nunc est*).

Kalbos pavojingesnės už armijas: jos okupuoja amžinai, nužudo viską, net instinktą atkeršyti.

Heideggerio *west* – esti, būna, atitinka (jokiu būdu ne *yra*) žymi ne daiktų esmę, bet fenomenologinį buvimo būdą.

Mistiškos silkės akis Mažojoje Utenos turgavietėje, išblyškusi kaip veidas, kurį aš vieną kartą mačiau temstant Ežero gatvės namų lange, ir šauksmas *kur eini?* Damasko kelyje.

Vasario 16

Dabar tu esi
Mano vaikystės skausmo
Padangė, kurioje aš buvau
Tavo vyturys.

Vasario 22

Tema: Krėvė – kaip vienas antimickevičinės reakcijos iniciatorių ir *gyvos tautos* legendos kūrėjų. Maironio „jei po amžių kada“ Krėvei jau buvo dabar.

Vasario 25

Kadaise, kai aš jau galvojau išėjęs į pasaulį ir suvokęs visas jo paslaptis, grįžus sutikusios mane langinės žinojo daug daugiau už mane ir lempa švietė nepalyginamai didesne išmintim.

Kovo 1

Man dabar staiga atėjo į galvą mintis, kad sunkiausios (kardinalinės) piktadarystės yra *įžeisti, sutepti* (fiziškai ir dvasiškai) ir *žudyti* ir kad Baudelaire jau yra tatai kažkur pasakęs.

Sekmadienis / Kovo 7

Kėkšto apsisprendimas grįžti į Lenkiją manyje paliko nejaukų įspūdį ir man pačiam nelabai aiškų kaltės jausmą. Viena aišku, kad tai liečia mus visus. Ir būtent dėl to, kad jis neturėjo kitos išeities. Jokia lietuviška institucija neatkreipė nė mažiausio dėmesio į jo skurdą. Neatkreipiau nė aš, nors ir gerai žinodamas, kad šis išdidus žmogus nesiskųs ir neprašys. Skaitydamas aštuntuosiuose *Literatūros lankuose* jo atsakymą į anketą aš vis dar nesupratau, kad tai jo išdidus ir ne be pagiežos atsisveikinimas su mumis ir kad jis kreipiasi nebe į mus, bet į *ten*; kad tai atsisveikinimas ir su žurnalu. Ir šį kartą, kaip daug kartų praeityje, jis buvo priverstas dar vieną savo gyvenimo laikotarpį baigti radikaliu sprendimu: viską nulaužiant.

Kovo 11

Kovas šįmet atėjo su gaivinančiai šiltais lietumis ir vėjais, prikeldamas daugelį seniai palaidotų veidų ir atsiminimų. Nubudęs naktį priėjau prie lango, bet langinių bildesys buvo tik mano akustinės vaizduotės padaras.

Balandžio 3

Atvažiavo Henrikas, visiškai nepanašus į savo rūškanus laiškus, tiesiog spindintis. Vos jam įėjus, namuose iškart pasidarė šviesiau. Ir taip visą vakarą. Tik Sandrai kažkaip užsiminus apie Radauską (kurį jis nesename laiške jau net rašė mažąja raide), buvo užėjęs nedidelis debesėlis. Bet labai trumpam. Jis net ir dėl *Literatūros lankų* tolimesnės egzistencijos yra nepataisomas optimistas (nors ir dėl kažko ne visai patenkintas Kaziu). Viskas paaiškės posėdžiaujant. Aš ne tik jaučiu, bet ir *žinau*, kad tai bus žurnalo *šermenų* posėdis. Girnius neatvažiavo, bet kiekvienam atsiuntė savo papunkčiui surašytus pasiūlymus.

Balandžio 8

Štai ir po „istorinio" posėdžio. Henrikas grįžo į savo Montrealį, o aš į savo kasdienybę. Išsiskyrėme, kaip sakoma, draugiškai, išvengę rimtesnių konfliktų ir nesutarimų. Aš iš anksto žinojau, kad viskas baigės, kad mes visi širdies gilumoje buvome apsisprendę nesipriešinti likimo valiai, kad jau laikas ir kad mūsų posėdis yra tik tušti niekad nebevaidinsiančios kartu aktorių trupės paskutiniai gestai. Aš taip pat žinojau, [...] kad Bradūnas dėl tam tikrų priežasčių nebesileis įtraukiamas į konflikto situacijas su *Draugu* ir sau artimais žmonėmis; kad Girnius nebetiki tolesnio pasilikimo redakcijoje prasmingumu *jam* ir kad yra apsisprendęs joje pasilikti tik tokiu atveju, jeigu *Literatūros lankai* persiformuotų į kultūros žurnalą; ir kad jam taip pat rūpi *Aidai*. Kad beveik visi žurnalo branduolį sudarantys žmonės pasiekė arba peržengė keturiasdešimties metų ribą ir vargu begali vadintis jaunaisiais.

Atkritus Kėkštui (nors jis oficialiai dar nėra iš redakcijos pasitraukęs), buvo taip pat svarstomas reikalas jį kuo nors pakeisti. [...] Tad nutarta tuo tarpu pasitenkinti esamais keturiais. Dar buvo apsvarstyti konkretūs redagavimo, leidimo, finansų etc. reikalai. Smulkų posėdžio protokolą surašys Henrikas ir išsiuntinės mūsų visų aprobavimui.

Dabar man visiškai aišku (taip visada būna tokiais atvejais), kad mūsų siekimų bendrumas buvo fikcija, bet taip pat

aišku, kad fikcija kartais gali būti tikresnė už realybę. Aš pats manau, kad *Literatūros lankai* jau amžiną atilsį. Kad jau grėsė pavojus per ilgai užsibūti (jie ir taip juk išgyveno, lyginant su kitais lietuviškais tokio pobūdžio leidiniais, rekordinį laiką). Kad bandyti juos dirbtinai atgaivinti būtų tuščias energijos eikvojimas. Kad geriau pasitraukti nuo scenos publikai plojant negu švilpiant. Kad Henriko siūlymas viską grįsti draugyste yra fantazija, ypač turint galvoje jo draugystės potvynius ir atoslūgius (ką galėtų paliudyti mūsų paskutinių septynerių metų korespondencija). Kad man labai sunku būti organizuotam ir paklusti bet kokio kolektyvo varžtams bei disciplinai: kad man nusibodo gyventi kompromisiškai ir kad aš noriu būti vienas, visas ir su savim.

Balandžio 10

Tik šiandien pajutau ir pastebėjau, kad esu pavargęs (bet kartu lyg ir išsilaisvinęs). Visi tie rūpesčiai žurnalu, tos nesibaigiančios polemikos, ypač kada jos nebeteko savotiškai pramoginio patrauklumo, buvo tikras akmuo po kaklu.

Balandžio 12

Mintyse analizuodamas savo vaikystės reminiscencijas, randu, kad pirmiausias aiškiai sąmoningas mano noras buvo prieiti prie lango ir pasižiūrėti į veidrodį. Kartu tai buvo pirmas dimensijų, nuotolių bei judėjimo mechanikos dėsnių suvokimo rezultatas. Po to, gulėdamas lopšyje arba lovoje, jau ištisas dienas svajodavau, kaip čia pasiekus duris ir perlipus per slenkstį, kuris man tuomet atrodė nelyginant koks Cerberis prie Hado karalystės vartų, rūsčiai ir negailestingai tikrinąs kiekvieną norintį įeiti arba išeiti.

Vėliau, išsivadavęs iš slenksčio ir durų nelaisvės, labiausiai norėjau išmokti skraidyti arba pasidaryti toks mažas, kad galėčiau pasislėpti pelės urve, kaip pasakos nykštukas; netekti svorio arba tapti nematomas. Iš čia mano ilgus metus trukusi svajonė pasidaryti cirko akrobatu ir prilygti savo tuometiniams herojams „die drei Codonas“. Cirkas man ir po šiai dienai tebeturi kažkokios mistinės traukos ir žavesio.

Balandžio 15

Émaux et camées (po daugelio metų). Dalykai, kurie kitados jaudino („Vieux de la vieille“, „Symphonie en blanc majeur“ etc.), šiandien atrodo pasenę, nublukę; be galo ištęsti ir stokoją metrinio įvairumo. Visi jie kažkaip primena vakar dienos karnavalo papuošalus. Iš jų bene geriausiai išsilaikę atrodo „Coquetterie posthume“, „Premier sourire du printemps“, „Lied“ ir visose mokyklinėse chrestomatijose randamas eilėraštis „Ce que disent les hirondelles“.

Balandžio 17

Šiandien labai dažnai kalbama apie gyvenamojo laiko ir jo generacijos „ligą“. Be reikalo, nes ji vistiek nepagydoma. Kiekvienos epochos *stilius* yra jos liga, nuo kurios ji ir miršta.

Gegužės 17

Laiškas iš Juozo, kuris tarp kitų dalykų džiaugiasi ir mano „išsivadavimu“ iš fabrikinės vergijos (jis čia turi galvoje mano pradėjimą dirbti Library of Congress). Deja, aš netikiu išsivadavimu. Būtis, iš kurios išsivaduojama, jau yra laimėta būtis; tuo tarpu būtis, į kurią išsivaduojama, visuomet gresia pralaimėjimu. Tokia jau mano kirminiškos ištikimybės filosofija.

Gegužės 23

Pėdos

Pėdos. Pirmosios pėdos.
Mirusios pėdos.
Pėdos upės dugne.
Pėdos ant tavo kapo.

Gegužės 26

Tu es partout tu abolis toutes les routes

Gegužės 29

Kiekviena situacija turi ir diktuoja *savo* logiką. Todėl nereikia stebėtis, jeigu netikėtai parėjusio namo vyro žmonos miegamojo rūbų spintoje užtiktas pilietis, klausiamas, ką jis čia veikiąs, atsako laukiąs autobuso.

Birželio 6

Fizikos ir matematikos formulių (ir jų pačių) neatsispiriamas žavesys, mane visad svaiginusi jų magika, poezija ir estetika. Heisenbergo neapibrėžtumo ryšiai $\frac{\Delta p \Delta q \geq h/2\pi}{\Delta E \Delta t \geq h/2\pi}$ arba jo savo intelektualine magika ir grožiu Paulio Valéry „Cimetière marin“ prilygstanti vadinamoji *Weltformel*: $\gamma_\mu \frac{\partial \Psi}{\partial \chi} \pm l^2 \gamma_\mu \gamma_5 \Psi(\bar{\Psi} \gamma_\mu \gamma_5 \Psi) = 0$

Birželio 12

Wann könnte ich Sie wohl aus grösserer Nähe anbeten? – taip XVIII amžiuje buvo kreipiamasi į merginą.

Birželio 21

Lietuvoje mirė Petras Vaičiūnas, su kuriuo man kartą teko dalyvauti literatūros vakare Vilniaus Filharmonijos salėje. Iš to vakaro išliko tai, kad jis, prieš eidamas į sceną, užsivertęs išmaukė beveik visą pusbonkį karo meto „baltosios“, čia pat paaiškindamas, jog tai labai padedą bet kokio viešo pasirodymo atveju: suteikią drąsos, kurios jam visuomet taip trūkstą.

Aš jį dar sutikdavau Žvėryne, pas savo brolį Joną. Nepalaužiamas optimistas poezijoje ir gyvenime, vaikiškai švelnus ir tyras, linkęs visur ieškoti tik šviesos ir grožio, veidu, judesiais ir visa savo povyza atrodė tikras gavėnios įsikūnijimas. Ėjo jis kažkaip pusiau šonu, nedrąsiai, atsargiai statydamas kojas, lyg bijodamas į kažką atsitrenkti, lyg norėdamas nuo kažko prisidengti. Kiti, išgėrę ką nors stipresnio, visuomet šiek tiek susiraukdavo, jo veidas, priešingai, nuo to nė kiek nepasikeisdavo, nes jis ir šiaip atrodė lyg būtų tik ką išgėręs visą butelį ant činčiberio užpiltų trejų devynerių.

Gestapui suėmus Sruogą, Vaičiūnas baisiai jaudinosi, lakstė po visokias vokiečių ir lietuvių įstaigas, bandydamas kaip nors pagelbėti. Bet vieną kartą jis šitaip kalbėjo: Sruoga visuomet buvęs kaip vaikas, kuris pats muša ir pats rėkia. Jis niekad nepraleisdavęs progos ką nors užkabinti, iš ko nors piktai pasišaipyti. Bet jeigu, neduok Dieve, kas nors jį užkabindavęs, tai jis sukeldavęs visą Kauną – nuo universiteto sargų iki ministerių, kurių daugumą jis pažinojęs. Atbėgdavęs tada ir pas jį, prašydamas užstoti. Bet jeigu jam (Vaičiūnui) kas nors panašaus atsitikdavę ir jis pasiguosdavęs Sruogai, tai šis tik nusijuokdavęs ir dar pridėdavęs: „Taip atsitiko dėl to, kad tu durnas...“

Birželio 27

Idėja poetinei (proza) parabolei: X., vaikščiodamas po kaukių balius, taip įpranta į kaukėtą būtį, jog ir namuose, t. y. su savim pačiu, gyvena kaukės nebenusiimdamas.

Birželio 30

Poezijoje visa, kas „aktualu“, yra absoliutus balastas.

Liepos 8

En vain j'ai voulu de l'espace
Trouver la fin et le milieu;
Sous je ne sais quel oeil de feu
Je sens mon aile qui se casse...

Rehoboth Beach
Liepos 20

Savaitgaliui pajūry. Senas vokiškas Saint-Exupéry *Terre des hommes* vertimas geriau prie čionykščio gamtovaizdžio tinkančiu pavadinimu *Wind, Sand und Sterne*, kurį radau kažkieno paliktą balkone ir jau keliskart sulytą. Pasiimu į paplūdimį ir bandau skaityti. Krantu einančios saulėje įdegusios mergaitės stipraus vėjo plaikstomomis gėlėtomis suknelėmis ant nuogų kūnų. Vėjas, smiltys – kaip knygoje, tik nėra žvaigždžių.

Washington
Liepos 31

Ankstyvas Eliot – Dante, anglų metafizikai, prancūzų simbolistai; Jokubo laikotarpio dramaturgai; Miltonas, Pascalis; Baudelaire, Laforgue, Tennyson, Whitman, Pound. Visa ir visi atsiliepia ne galutinai adaptuoti ir suvirškinti, bet kaip atskiros spalvos imažistinėje mozaikoje, – *broken images* etine, estetine ir pasaulėžiūrine prasme, kuriuos jis kone beviltiškai bandys sulydyti savo kraštutinai konservatyvios pasaulio sampratos ir ideologijos žaizdre į monolitinę masę (kaip Dante, Montaigne, Tomas Akvinietis).

The Waste Land, šio ankstyvojo periodo pabaiga, yra jo *purgatorium*, iš kurio jis išnirs konservatyvus kaip Senasis Testamentas.

Baltimore
Rugpjūčio 10

Iš atminties dugno staiga iškilusi Propercijaus elegijos nuotrupa:

Hic Tiburtina iacet Cynthia mea...

Lektūra: Theodor Storm („Viola tricolor“, „Waldwinkel“, „Psyche“).

Rugpjūčio 18

„Nicht dass du mich belogst, sondern dass ich dir nicht mehr glaube, hat mich erschüttert“ –

Rugpjūčio 24

Geras žmogus yra neoriginalus žmogus.

Rugsėjo 1

Urbanistinė kultūra mūsų poezijoje. Mes tokios vis dar kaip ir neturime. Tiesą sakant, mes neturime (ar neturėjome) nė literatūrinio miesto, – kaip Baudelaire'o, brolių Goncourt'ų ar siurrealistų Paryžius, ekspresionizmo Berlynas, akmeistų Peterburgas (tokiu buvo besidarąs antrojo dešimtmečio Kaunas, bet nespėjo), miesto su jo bibliotekom ir pinakotekom, su jo

etika ir poetika, su jo džiazu ir peizažu, su jo kultūra ir subkultūra. Aisčio (Jono Kossu-Aleksandravičiaus) miestas grynai knyginis. Miškinio miestas yra ne ką daugiau negu per šlagerius ir Jeseniną iš svetur atėjusios miesčioniškos subkultūros sužadintos kaimiečio fantazijos padarinys. Trečiafrontininkų miestai egzistuoja tik revoliuciniuose plakatuose ir Franso Masereelio grafikoje. Brazdžionio miestai yra Karazaim ir Bethsaida. Radausko, kaip iš dalies ir Aisčio, miestas stovi ne realybėje, bet estetizuotoje vizualinio pasaulio erdvėje.

Vienintelis miestietis mūsų poezijoje, gimęs ir augęs mieste, nebeslegiamas kaimietiško paveldėjimo naštos, į viską žiūrįs (net į kaimą!) ir regįs miestiečio akimis, buvo jaunas Vytautas Sirijos Gira. Vėliau, deja, ir jis iki tam tikro laipsnio pasidavė.

Rugsėjo 15

Aš esu absoliučiai moralus, i. e. aš esu absoliučiai nemoralus.

Rugsėjo 21

Broliai Goncourt: *Moters kūnas nėra nekintamas. Jis keičiasi su civilizacijomis, epochomis, klimatais. Fidijo laikų kūnas nebeatstovauja šiandieniniam.*

Spalio 4

Aštrus pojūtinis pasikartojimas, fiziškai tikslus atsiminimas. Aš staiga pasijuntu lygiai taip, kaip prieš daugelį metų, šaltą ir vėjuotą turbūt taip pat spalio mėnesio vakarą (Lietuvoje spalio mėnesyje jau būdavo šalta) skaitydamas septintojoje *Karo ir taikos* dalyje aprašytą vilko medžioklę. Ausyse skamba įtūžusių šunų skalinimas. Girdžiu net kaip iš visų pusių apsuptas vilkas sukalena dantimis, – ir mane nukrečia šiurpas.

Spalio 8

Intelektas diktuoja: išsivaduoti iš bet kokios kolektyvinės (grupinės) priklausomybės, nebegyventi kaip paukščiui parištais sparnais, bet kaip?

Aš norėčiau, kad tai būtų „récompense après une pensée“.

Spalio 15

Gimdamas aš radau teistiškai sutvarkytą pasaulį; Dievas buvo absoliutus pasaulio centras ir priežastis. Aš ilgai Jo ieškojau savyje, bet neradau. Taip Jis (Dievas) ir liko pasaulyje už manęs, absoliutus jo centras ir priežastis, – didelis, tolimas, nepasiekiamas, nesuvokiamas, niekuo nepakeičiamas, neišvengiamas, nepasakomas; anapus žodžių ir daiktų, aklas, kurčias ir abejingas man.

Spalio 27

Aš visada norėjau nutapyti savo tėvo, šio autentiškai originalaus, inteligentiško ir autentiškai nerūpestingo (su neatsakingumo priemaiša) žmogaus portretą (žodžiais), bet, nerasdamas būdo, kaip peržengti šventai saugomas šeimos tabu ribas, visada bailiai pasiduodavau. Ir tai yra žodinių šeimos portretų tragedija. Tapydami juos mes neišvengiamai ką nors pridengiame, ko nors nesakome, o jeigu jau pasakyta, rūpestingai ištriname, kad niekas neįskaitytų, ir todėl kiekvienas toks portretas yra tik palimpsestas, slepiantis autentišką originalo tekstą.

Lapkričio 3

Ir vėl apie tėvą, šįkart literatūros terminais – klausimu: ar jis savo gyvenimo romane būtų teigiamas ar neigiamas personažas? Deja, jau vien dėl to, kad jis dėl manęs būtų ėjęs į vandenį ir į ugnį, negaliu atsakyti ir jaučiuosi nusikaltęs taip klausdamas.

Washington
Lapkričio 9

Šiąnakt ir vėl girdėjau ją prikimusiu vaikišku balsu dainuojant:

Sah ein Knab' ein Röslein stehn, / Röslein auf der Heiden...

Lapkričio 21

Man pačiam jau gerokai įkyrėjusi viso mano sąmoningo literatūrinio gyvenimo problema, vardu ir pavarde Gustave Flaubert. Štai jau daugiau negu savaitė mušuosi su jo *Oeuvres* (Pléiade), šokinėdamas nuo vieno pavadinimo prie kito, ne tiek norėdamas susižavėti, kiek ieškodamas patenkinamesnio negu lig šiol *modus vivendi*, ir vis tiek matau, kad aš čia, kaip sakoma, tik bandau žuvį paskandinti.

Ištisai vėl perskaičiau tik *Trois contes*.

Gruodžio 2

Gruodis. Šįmet jis man primena ne tikras, bet skaitytas žiemas:

En décembre, petite vieille,
Par les frimas poudrée, à blanc,
Dans ses rêves elle réveille
L'Hiver auprès d'elle ronflant.

Gruodžio 16

Mūsų poezijos knygos-veteranės, – kaip dabar mano skaitomieji Adomo Jakšto *Rudens aidai*. Koks nepakartojamas malonumas jas vien jau rankose laikyti! Jos pilnos įvairiausių netikėtumų. Kaip antai: *Rudens aiduose* mirtinas modernizmo priešas Jakštas visai modernistiškai rimuoja *sukas* su *nykštukas*; Veneros pakaitalu siūlo *Vėnuo, Vėners* (kaip *sesuo, sesers*; savo recenzijose pernelyg asketiškai rūsčiai baręs kunigus poetus (net patį Maironį!) už jų skaisčiąsias Beatričes ir kitokią tikrą ar tariamą erotiką, šio rinkinio eilėraštyje „Mano draugei" į *savo* Beatričę jis kreipiasi šitaip:

Miela drauge, nors rodais bejausmė,
Širdį meilės ugnimi Tu sušildai;
Verti niekint apjakėlių drausmę,
Kantriai kęst neteisingąją bausmę
Ir tart: Dievo valia tesipildai!..

Gruodžio 24

Aliejus ir kraujas spingsulėje baigės,
Pašarvota šviesa, išauginusi mus.

Gruodžio 30

Dvasią maudžiantis jausmas – grįžti prie daiktų, smilkiniu prisiglausti prie visko ir vėl basomis kojomis įbristi į laiko tėkmę, kad gyvenimas netaptų *faux-monnayeur* egzistencija.

1960

Baltimore
Sausio 24

Visą savaitę ir gan intensyviai dirbdamas taisiau 1953 m. paskubomis *Literatūros lankams* išverstą T. S. Elioto *Nevaisingąją žemę*, pašalindamas niekuo nepateisinamus nutolimus nuo teksto, kalbinius neapsižiūrėjimus ir kitas tekstologines stambmenas ir smulkmenas, atsiradusias per mano kartais tiesiog neatsakingą nerūpestingumą. Nemaža jų atsirado ir „ne dėl mano kaltės", t. y. perrašinėjant (perrašiau ne aš) arba argentinietiškoje spaustuvėje (tiesog nuostabu, kaip kartais tekstas „savaime" pasikeičia). Papasakojau apie tai Radauskui, ir jis kreivai šypsodamasis sako: „matot, nuo kablelio kartais gali priklausyti viso pasaulio likimas. Ką čia kalbėti apie žodžius arba ištisus sakinius." Liko tik galutinai sutvarkyti angliškų tikrinių daiktavardžių rašybą. Kaip juos sulietuvinti? Norėčiau pakeisti ir pavadinimą. Ar nebūtų geriau *Dykviečių plotai*? Dabar mane dieną naktį kankina klausimas, kaip lietuviškai rašyti Margate Sands. Punas ar finikietis? (Aš rašau punas dėl kažkada kažkokiame vadovėlyje skaitytos ir nepaprastai didelį įspūdį padariusios *Punų kelionės aplink Afriką*.)

Dabar ieškosiu kokios nors gyvos ir įdomios knygos, kad ji mano dėmesį grąžintų į normalią vagą ir sumažintų kaltės jausmą dėl mano „jaunystės klaidų ir nežinojimų", t. y. dėl kadaise neatsakingai atlikto darbo.

Sausio 30

Knygą radau; ją „paėmiau“ iš savo vaikystės bibliotekos. Tai Selmos Lagerlöf *Wunderbare Reise des kleinen Nils Holgerssons mit den Wildgänsen* (lietuviškos negavau), knyga iš ano saugaus ir dabar jau seniai žuvusio pasaulio, kuri veikia kaip vaikiškas opiumas, kaip siena, skirianti nuo šaltos ir nedraugiškos realybės. Deja, tik trumpam: ir vėl grįžta Margate Sands, vakaru virtęs rytas ir kortų kaladė (kurią palikau): negi sakysi „kortų trinka“.

Vasario 9

Šiandien, besiklausydamas Mozarto *Sinfonia concertante*, staiga pajutau, kad smuikai iš tiesų kaip žmonės: su kūnais, sielomis ir gyvenimo istorijomis – *femmes fatales, vieux beaux, jeunes noyés, beaux ténébreux* etc. Juos reikėtų laidoti kapinėse, kaip žmones, ir statyti antkapius: „Čia ilsisi Petras Smuikas, gimęs 1701 metais Kremonoje, miręs 1944 Dresdene“. Ne veltui sakoma, jog šis viso pasaulio nusižudėlių mėgiamiausias instrumentas *rauda*. Smuikai aristokratai – Amati, Guarneri, Stradivari; smuikai proletarai – bevardžiai kaimo muzikantų smuikai, kitaip sakant, irgi kaip žmonės.

Willy Haas *Die literarische Welt*.

Vasario 12

Rūbų ir valgio gausa visuomet išaugina vargšo marškinių ir duonos ilgesį. Sūnus palaidūnas kasnakt sapnuoja tėvų namus ir savo kambario durų girgždesį, kuris jam kitados buvo nelaisvės simbolis. Absoliučios laisvės vasarų ir rudenių gamtoje, nepajėgdamas aprėpti ir suvokti viso būties džiaugsmo, aš svajodavau apie disciplinuotą gyvenimą, kartodamas savyje: Règles, je vous aime!

Brentano *Märchen*; A. Thibaudet *Réflexions sur la critique*.

Vasario 17

Dialogas (tarp Madame de Casa-Fuerte ir Robert'o de Montesquiou-Fezensaco):

– Comte, vous êtes en deuil?
– Oui. Des feuilles mortes.

Vasario 19

Friedrich Schlegel: *Der echte Kritiker ist ein Adam, der den Tieren Namen gibt.*

Kovo 8

(Apžvalginio straipsnelio Vaičiulaičiui apmatai)

Socialistinis realizmas teoriniais savo aspektais nėra toks paprastas ir absurdiškas, kaip daug kas būtų linkęs populiariai galvoti. Bene tiksliausiai šią sovietinės literatūros doktriną bus aptaręs 1934 metų Visasąjunginis rašytojų suvažiavimas, pavadindamas ją pagrindiniu sovietinės literatūros bei kritikos metodu, reikalaujančiu iš rašytojo teisingo, t. y. klasių kovos ir revoliucinio vyksmo dialektikos dėsniais bei postulatais paremto istoriškai konkretaus idealios (kokia ji turėtų būti: komunistas visuomet doras, visuomet laimi ir pan.) sovietinės tikrovės vaizdavimo, kurio vienas ir pagrindinis tikslas – ideologiškai perauklėti darbo liaudį. Bet tai yra *gryna teorija*, savotiška logaritmų lentelė, kuria naudodamasis sovietinis kritikas gali ir privalo nustatyti literatūros veikalo *realistiškumo, socialistiškumo, revoliuciškumo ir partiškumo* laipsnį.

Kadangi Partija, turėdama neklaidingumo monopolį, stovi aukščiau bet kokios teorijos ir tuo pačiu yra vienintelis teisingos interpretacijos šaltinis, tikrasis socialistinio realizmo veidas atsiskleidžia tik literatūrinio gyvenimo kasdienybėje.

Kovo 10
Tęsinys iš užvakar

Praktinėje, t. y. rašytojo ir Partijos santykių, plotmėje socialistinis realizmas jau yra Partijos *malonė*, o socialistinio realisto vardas – savotiškas titulas, režimo palankumo ženklas ir atlyginimas už paklusnumą. Kitaip sakant, socialistinis realizmas yra tai, kas *šiuo momentu* Partijai naudinga ar bent toleruotina *vieno* kurio autoriaus atveju. Dėl to kas vieno kūryboje laikoma socialistiška, partiška, realistiška etc., kito kūryboje

gali būti laikoma antiliaudiška ir antipartiška. Gulęs socialistinis realistas, gali atsikelti buržuazinis nacionalistas. Partinio neklaidingumo bei absoliutizmo dogma galioja ir prieš istoriją, nes Partija nusprendžia ir pasako ne tik kas *dabar vyksta,* bet ir kas *vyko praeityje*, kad apsaugotų nuo mirtinos objektyvizmo nuodėmės. Lyginant su caristine cenzūra, Partijos kontrolė nepalyginamai griežtesnė ir beatodairiškesnė. Gogolio gyvybei niekuomet negrėsė pavojus, kai tuo tarpu Babelio ir Mandelštamo nė kapai neišliko.

Kovo 11

Kad sovietinio rašytojo socrealistiškumas priklauso ne tiek nuo jo kūrybos, kiek nuo jo politinės situacijos, akivaizdžiai rodo Mieželaičio atvejis. *Šiuo momentu* vargu kas drįstų nelaikyti jo socialistiniu realistu ar bent šio metodo augintiniu. Bet jo poezija liudija visai ką kita: ji visa savo esme yra grynai buržuazinė. Jos tėvas yra ne Leninas, bet Jeseninas. Politiniai įtarpai – partiniai šūkiai, karts nuo karto prisimenamas Leninas ir Spalio revoliucija nepadaro jos socialistine. O tai... (Nuobodus reikalas – nerašysiu.)

Šeštadienis / Kovo 19

Villiers de l'Isle-Adam *Contes cruels.*

Vakar vakare pas Radauskus: Jurgis, entuziastas kaip ir visuomet, o be to, dar ir įšilęs nuo vyno, prisispyręs siūlo man ir Henrikui pradėti vadintis *tu.* Jis negalįs suprasti, kaip po tokio ilgo ir artimo bendravimo dar esą gali kreiptis į vienas kitą *jūs* etc. Aš nieko nesakau, pakeliu su visais rosé d'Anjou taurę ir išgeriu ta intencija. Bet aš žinau, kad mes ir toliau vadinsimės *jūs.* Taip daug patogiau. Pabrėžtinas familiarumas, ypač su vyresnio amžiaus žmonėmis, man visuomet atrodė ir dabar tebeatrodo vulgarus ir pretenzingas.

Balandžio 4

Visą sekmadienį buvau užsiėmęs Klauso Manno atsiminimais (*Der Wendepunkt*), gautais iš Radauskų, kurie, p. Ra-

dauskienės žodžiais, juos abu trenkte pritrenkę (čia, savaime aišku, Radauskas neiškentė nepridėjęs: „Bet kad tu, Vera, ir perdedi!“).

Švelni, melancholiška, „prarasto rojaus“ (Europos) ilgesį atnaujinanti knyga, nors aš joje nieko ypatingai pritrenkiančio neradau.

Balandžio 11

Beveik iki pietų pertraukos ieškojau knygų apie Šventąją Romos Imperiją (Sanctum Romanum Imperium), kuri iš tikrųjų nebuvo nei šventoji, nei Romos, nei pagaliau ir imperija tikrąja šio žodžio prasme. Pasirenku Heer. Mane visada kažkodėl traukė ši paslaptingiausia Europos „valstybė“ kaip tipingas viduramžių galvojimo padaras, kurio aš niekad nepajėgiau pilnai suprasti. Gal dabar?

Balandžio 15

Primum vivere, deinde philosophari. Cha! cha! cha!

Balandžio 19

„Vyno stebuklas“. Pagaliau! – kaip būtų pasakęs Rilke. Pasirašė labai greitai (laukiant traukinio New Yorko Grand Central stotyje) ir kone automatiškai, bet užbaigimas truko pusantro mėnesio, nors beveik niekas nesidavė taisoma (pakeičiau tik vieną žodį ir kitą išbraukiau). Tai buvo greičiau mano paties susiderinimo su vidine eilėraščio slinktim procedūra, kad galėčiau suteikti savo tokį pat vidinį *imprimatur*.

Balandžio 25

Sandros gimimo diena: *Cantet omnis creatura*!

Gegužės 12

Kadaise. Žvaigždynais spindintis siūbuojantis gegužės mėnesio nakties dangus. Alyvomis trenkianti Panelės Švenčiausios litanija. Žali vainikai. Aš ir Tu. Auštant.

Gegužės 22

Sekmadienis. „Skaudžiai“ žaliai įrėminto mėlynumo skiautė pro langą. Pavargau beskaitydamas be jokios properšos ir iki kraštų pilnus *La Prisonnière* puslapius. Sustojau ties miegančios Albertinos aprašymu. Grįžus į „realybę“ – per radiją iš Budapešto prikimusio ir šiek tiek austrovengriškai laukinio soprano dainuojamas *Plaisir d'amour*, kurio beveik metafiziškai sentimentalią melodiją aš išmokau iš senos prancūziškos *boîte à musique* 1945 metais Tübingene (gal net dar sentimentalesnius šios Martini dainos žodžius man iš karžkur nurašė Swantje).

Chagrin d'amour dure toute une vie...

Bet ir vėl einu į tebemiegančios Albertinos kambarį.

Gegužės 29

Angelai. Jų buvo daug mano pasaulyje. Jie saugojo mane vaikystėje. Jie sekdavo mane einantį paupiu, sėdėdavo kartu ant akmens ir pavasarį, upei patvinus, neleisdavo bristi į kitą krantą. Koks sunkus būtų buvęs mano gyvenimas be jų!

Paskui aš beveik visus juos vėl radau Fra Angeliko paveiksle *Švenčiausios Mergelės mirtis ir žengimas į dangų*, bet jie vilkėjo nebe tais rūbais ir nebenorėjo manęs pažinti.

Birželio 8

Apie diskursyvinį ir intuityvinį metodą kritikoje.

Birželio 15

Aš norėčiau tave išmokyti tobulai džiaugtis.

Birželio 17

Literatūros paradoksai. Pirmasis mūsų poezijos modernistas buvo ne Kazys Binkis su savo triukšminga *Keturių vėjų* kompanija, bet – baisu ir pasakyti – Motiejus Gustaitis. Savo eilėraščio „Ant jaunystės kapo“ antrąją strofą jis pradeda: *Van-*

denyne žuvys skraido... Niekas kitas tuo metu dar nebūtų drįsęs taip išsireikšti. Vėliau taip savo poezijoje kalbės Juozas Tysliava.

Birželio 27

Laiko ir trukmės reliatyvumas. Dabar viskas greitėja ir trumpėja, ir momentas nebetrunka amžinai. O šimtmečius trukdavusios mano svajojimų dienos ir naktys!

Liepos 1

Pingvino situacija: *always dressed up and no place to go.*

Liepos 6

Vaikystėje, negalėdamas keliauti traukiniais, laivais arba lėktuvais, aš keliaudavau žemėlapiais, ypač vienu, gautu iš mano mokytojos panelės Grincevičiūtės, mokyklai nusipirkus naują ir daug didesnį. Kai nieko nebūdavo namie, pasitiesdavau jį ant stalo ir jo erdvėje juodų rutuliukų vietoje statydavau auksu spindinčius miestus; plaukdavau vingiuojančių žemėlapio linijų upėmis; su paslaptingais karavanais keliaudavau per blyškiai gelsva spalva pažymėtas dykumas ir kopdavau į tamsiai rudus kalnus. Tai buvo turbūt vienintelės tikros mano kelionės. Žemėlapiai ir šiandien mane kartais labiau žavi negu jų reprezentuojamoji tikrovė.

Liepos 14

Sei – und wisse zugleich des Nicht–Seins Bedingung...

Liepos 20

Iš vaikystės likęs gūdžios giesmės pažadas, kad *Už tūkstantį metų viena / Ilgesnė yr danguj diena*! Tada dienos nepakakdavo, ir aš galvodavau: koks džiaugsmas! Dabar dienos per daug, ir aš galvoju: koks siaubas!

Liepos 22

Tu buvai Akis ir Ranka mano tamsoje.

Liepos 27

Nuostabios vasaros dienos ir naktys. Šiuose žodžiuose telpa viskas. Tąsyk ir dabar. Mergaitės ir daina apie raudoną dobilą, pamilusį baltą laukų ramunę, su refrenu: *Sugrįžki, jaunyste...*

Tris dienas ir tris naktis praleidome Rivoje, pas Anną. Antros dienos rytą, vos saulei patekėjus, plaukėme vandenyje atsimušusio aukšto kranto medžių viršūnėmis į siaurąjį South River galą žvejoti. Valtyje aš buvau vienintelis žiūrovas, žmogus be jokių pareigų, tad galėjai viską laisvai stebėti ir viskuo džiaugtis. Koks nuostabus čia vasaros rytas, dienos spalvų ir garsų orgijai dar neprasidėjus! Žvejonė buvo gana gausi. Nors ir neužsidirbęs, laimikio dalį, tegu ir šiek tiek mažesnę, gavau ir aš.

Liepos 30

„Naktinis piknikas“ Kento saloje (Kent Island). Susirinko apie penkiolika žmonių: Sandros draugai iš Annapolio, Baltimorės ir New-Yorko. Neįtikėtinai aukštame danguje švietė didžiulės žvaigždės, daugiausia nepažįstamos, ne iš mano vasarų dangaus. Iš jūros išmestų įvairiaformių medžio gabalų sukūrė laužą. Netoliese esančioje žuvienos produktų krautuvėje nupirko tris pintines mėlynųjų krabų. Visiems buvo linksma. Pradėjo dainuoti. Aš pats, nepajėgdamas taip linksmintis, nutariau šiek tiek pasivaikščioti. Einant įlankos paplūdimiu, vienoje vietoje staiga su kiekviena banga ėmė veržtis į krantą didžiulės žuvys. Iš pradžių išsigandau. Po to, grobuoniško instinkto sujaudintas, puoliau gaudyti. Bet jos buvo per didelės ir lengvai išsprūsdavo iš rankų. Tad nesugavau nė vienos. (Grįžus man paaiškino, kad tai esąs normalus šiam vasaros metui reiškinys.)

Apie vidurnaktį, nežiūrint gausybės strategiškai išdėstytų antivabzdinių žvakučių, tankinėmis rikiuotėmis puolantys uodai pralaužė frontą, ir noromis nenoromis teko skirstytis.

Rugpjūčio 2

Jausmas, kad aš išdaviau gamtą, nes mano santykis su ja tapo tik „pasivaikščiojimu gamtoje“, t. y. pramoga.

Rugpjūčio 4

Haiku pasaulis: rugpjūčio naktį, mėnesiui išslinkus iš už debesų, krūpteli kūdroje vanduo.

Rugpjūčio 6

Priešpaskutinė atostogų diena. Poryt ir vėl prie jungo.

Važiavome į Marriotsville, pas Steinerius, parsigabenti jų norimų atsikratyti senų vokiškų knygų, kurias jiems paliko Herbo tėvas (profesorius). Grįžtant, pasukus kitu keliu (Sandra dar nenorėjo namo), važiavome visiškai nepažįstamomis vietomis – miškais, pro kažkokias apleistas ir dar tebeveikiančias kasyklas (nežinojau, kad čia tokių esama). Po to dar stabtelėjome Užburtoje girioje (Enchanted Forest).

Ir taip baigėsi ši nuotykinga mūsų diena.

Rugpjūčio 8

Estetikos vilkduobės. Šįkart Hume. Jo teiginys, kad grožis esąs „no quality in things themselves“ ir egzistuojąs tik „in the mind which contemplates them“, momentui sukelia nerimą ir susvetimina daiktų pasaulį (kurį vėl reikės atgauti).

Rugpjūčio 9

Kodėl aš tiek ilgai nesupratau, kad moterys gyvena esmingiau, išsamiau, atsiečiau, ištikimiau, nepakartojamiau; kad jos gali būti esmingiau vienos ir nepasiekiamos, esmingiau ir neatskiriamiau kartu; kad jos išsirengia nuogiau, esmingiau ir galutiniau?

Bet taip mes įsigijame save.

Temstant: Debussy (*Clair de lune*).

Rugpjūčio 10

Moralistas su pranašišku užsidegimu gina taip vadinamas pastovias vertybes. Cinikas gina laikinąsias ir tyčiojasi iš pastoviųjų, nes, anot jo, kas gi keis *nepastovius* plaukus į *pastovią* plikę.

*

Koks didelis dalykas yra krikščioniškas nusižeminimas, liudija ir tai, kad taip sunku jo bent lašą įsigyti.

*

Laiko cinizmas: „aš niekad tavęs neužmiršiu" visuomet reiškia „aš tikrai tave užmiršiu", kaip „rytoj" visuomet reiškia „niekad".

*

Niekas kita manęs taip neguodžia ir nestiprina, kaip įsitikinimas, kad ir šventieji *tikrai* nežinojo *daugiau* už mus ir lygiai taip pat drebėjo prieš nežinią. Kitaip sakant, kad niekas iš mūsų *nepasidavė* ir *neišdavė* savo paslapties.

Claude'o Roger-Marxo *Rembrandt*.

Rugpjūčio 20

Susižavėjimo kuo nors laipsnis *tuo momentu* visuomet yra atvirkščiai proporcingas tiesai ir autentiškos išraiškos galimybei.

Rugpjūčio 24

Tezėjas

Skubiai artėja, Hipolita, mūsų
Vestuvių valanda. Po šių laimingų
Dienų bus naujas mėnuo. Kaip lėtai
Senasis dyla! Mano troškimus
Jis lėtina kaip pamotei, kaip našlei.

Hipolita

Tos naktys greitai laiką nusapnuos,
Ir mėnuo, tartum įtemptas naujai
Sidabro lankas, iš dangaus žiūrės
Į mūsų šventės naktį.

Tezėjas

Filostratai,
Sujudink jaunus atėniečius džiaugtis;
Pažadink laisvo džiūgavimo dvasią:
Kam liūdna, tas į šermenis teeina;
Išblyškėliai netinka mūsų šventei.

Rugpjūčio 31

Antrasis džiaugsmas. Soutine ir Fragonard. *Le vent froid de la nuit*. Radausko laiškas iš Wiesbadeno.

Rugsėjo 1

Ir vėl Kaunas, kurio vaizdai nuolat mane seka mintyse, sapnuose ir atsiminimuose. Kaunas 1936–1939 metais. Juozapavičiaus prospekto su tirpstančio sniego krūvomis, Šančių hale ir Saturno kinu Kaunas. Chrizantemų ir šlapdriboje mirgančių žvakučių Vėlinių naktį Kaunas. Sekmadienių Kaunas su iš bažnyčios grįžtančiais dainuojančiais kareiviais. Žiemos santėmių Kaunas su milžiniškomis Jeanette Macdonald ir Nelsono Eddy fotografijomis kino plakatuose sningant...

Rugsėjo 3

Villiers de l'Isle-Adam: *La vie ne se distingue du rêve que parce qu'on a les yeux ouverts*.

Rugsėjo 9

Religija man ne tiek santykis su Dievu, kiek su savim pačiu (nes man dar niekad nepavyko sudaryti kontaktą su Jo buvi-

mu ar nebuvimu). Aš nesuprantu išganymo teologine prasme: išganyti gali tik pats save, t. y. betarpiškai.

Rugsėjo 12

Dievas ir aš – musė koloso akivaizdoje, – koloso, kurio nė vardo nemoku ištarti.

Washington
Rugsėjo 14

Viskas, – net tavo akys, rankos ir liemuo, – prinokę, prisirpę, permatoma, pilna.

Baltimore
Rugsėjo 18

Šiais laikais retai kada bepasitaiko būti tokioje beviltiškai mandagioje kompanijoje kaip vakar Washingtone. Rusai, pasirodo, ypač kol dar negirti, kurtuaziškai žymiai labiau išprusę už mus storžievius lietuvius. Pabrėžiu: kol negirti. Grįždamas namo prisiminiau ir paskui visą kelią mintyse kartojau Heinės *Lyrisches Intermezzo* eilėraščio pirmąją strofą:

Sie sassen und tranken am Teetisch,
Und sprachen von Liebe viel.
Die Herren, die waren ästhetisch,
Die Damen von zartem Gefühl.

Rugsėjo 23

Vertės priklausomybė nuo situacijos: miške gali nunerti lokiui kailį, bet negali jo parduoti.

Rugsėjo 25

Atsisveikinimu tąsyk
Dvelkė tavo tylūs žingsniai,
Keliai ir juosmuo: netekti
Aš mokiausi ilgiausiai.

Gruodžio 4

[...]

Gruodžio 7

Gauti (jei yra bibliotekoje): Josepho de Maistre'o *Soirées de Saint-Pétersbourg*, Benjamino Constant'o *Journal intime* arba *Cahier rouge* ir gal dar savo laiku mane „pritrenkusį" brolių Goncourt'ų romaną *Germinie Lacerteux*.

New York
Gruodžio 11

Triukšmingame subuvime pas Š. (į kurį aš patekau visai atsitiktinai) p. K., savo apranga primenanti madų žurnalų piešinius, egzotiško gymio aukštaūgė, įmantriai artikuliuodama kiekvieną žodį klausia, kaip aš apibrėžčiau meno ir mokslo skirtumus. Taip netikėtai užkluptas, nespėjęs nė nustebti klausimo absurdiškumu ir nebandydamas kaip nors išsisukti, imuosi atsakymo, vydamas absurdišką, kaip ir jos klausimas, pseudointelektualinių bendrybių virvę. Bet blogiausia, kad ji visa tai priima už tikrą pinigą ir su nuostaba klausosi mano tirados. Pasijuntu nejaukiai. Mano laimei, iš šios tikrai nemalonios situacijos išgelbsti duryse pasirodžiusi užkandžių kviečianti namų šeimininkė. Tarp kitko, p. K. buvo taip provokuojančiai dekoltuota, jog kalbantis sunku buvo žiūrėti jai į akis.

Baltimore
Gruodžio 18

Laimingi žmonės (kaip mano tėvas) nesirūpina ateitim. Aš irgi buvau laimingas (kaip eilėraštyje „Laimingi žmonės"), ir tai truko šimtmečius, t. y. kol nepradėjau galvoti, kas bus rytoj, ir tas „rytoj", kuris visuomet yra siaubas, nužudė ir užnuodijo viską. *Viską*.

Gruodžio 27

Aforizmai (à la „Cinikai yra žmonės, kurie žino visų daiktų kainas, bet nežino jų vertės") sunkiai pritaikomi ir panaudojami dėl savo tobulumo, nes tobulumas gali išganyti, bet negali pamokyti.

Gruodžio 31

Išnykimo estetika: ilgėtis visko, kas nesugrąžinamai prarasta, kas egzistavo tik vaizduotėje; žavėtis nebūties atsiminimais ir siekti mirtingo nemirtingumo, t. y. gyventi.

Bet ar gyvenimas *yra* gyvenimas? – štai klausimas.

1961

Baltimore
Penktadienis / Vasario 24

Pasaulis *man* kiekvieną rytą auštant *prasideda iš naujo*.

Vasario 26

Spaudoje plačiai tebekomentuojama inauguracinė Kennedy kalba. Daug kas ja žavisi, ypač jos visų cituojamu posakiu „ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country". Man tas posakis kelia šiurpą: juk to iš savo pavaldinių reikalavo Mussolini, Hitleris, Stalinas etc. Tai ne tik pavojingas vulgaraus nacionalizmo šūkis (amerikiečiams tai leistina), bet ir žiauriai neskoninga (amerikiečiams irgi leistina) banalybė. Už tokias „idėjas" bet kurios kitos šalies prezidentas tų pačių amerikiečių būtų apšauktas fašistu etc.

Vasario 28

Kainas gyveno *ad orientalem plagam Eden* (Gen. 4, 16).

Kovo 2

Chang Yung

Kalnų viršūnės
Pasislėpė už debesų
Ir minkštas vėjas
Nustojo šniokštęs pušyse.

Jei tu norėtum
Suprasti liūdesį širdies keleivio,
Pažvelk į mėnesį
Nuo vienišų terasos laiptų.

Kovo 5

Staigi atsiminimų nuotrupa: žalias guminis varlės lietpaltis, atsimušęs Juodabrasčių akivaro vandeny. Bet kada? Ilgai galvoju ir niekaip negaliu atsiminti, – lyg kaip tik toje vietoje atminties mechanizme būtų įvykęs kažkoks sutrikimas.

Neįprastai ilgas Radausko laiškas iš Wiesbadeno.

Kovo 7

Ilgamečio *Les Nouvelles littéraires* redaktoriaus Maurice'o Martin du Gard'o *Les Mémorables*. Spalvinga, anekdotinė prancūzų tarpkario (1924–1930) literatūros gyvenimo panorama su jame dominavusių asmenybių (Mme de Noailles, Bergson, Claudel, Jammes, Valéry, Gide, Thibaudet, Du Bos, Giraudoux, Mauriac, Cocteau etc.) portretais literatūrinės ir buitinės kasdienybės fone. Įdomu skaityti, bet nieko substancialesnio: Parnasas iš *redakcijos kambario* perspektyvos.

Kovo 10

Į paryčius nubudau (keltis dar buvo per anksti) aiškiai jausdamas, kad šiąnakt prasidėjo pavasaris. Rodėsi, jog kažkas eina nuo *mirusio*, bet *nepalaidoto* kalno, atsigula smilkiniu ant akmens ir klausosi tolimo nubudusio gluosnio švokštimo.

Kovo 14

Chaque homme porte la forme entière de l'humaine condition.

Kovo 18

Jules'o Renard'o liudijimu, Verlaine'o akys atrodę *comme écrasés sous la pierre du front.*

Kovo 26

Autentiškas kičas yra įdomus ir vertingas kūrybinės psichologijos bei išmokto emocinio pasaulio išgyvenimo išraiškos dokumentas. Kičo ir primityvaus meno ribos problema.

Balandžio 4

Būties interpretacija yra pavojinga tuo, kad ji mus iš būties dalyvių paverčia į būties žiūrovus.

Unterwegs zur Sprache.

Balandžio 11

Keistai „muzikali" balandžio diena – fiziškai ir psichiškai nepakeliamas *ostinato*, nuobodulio finalas, įsikūnijęs gamtos formomis ir *terminais*. Būties *appoggiatura* ir *fermata*.

*

Nenugalimas noras grįžti į pasaulį, kuris atsiverdavo skaitant stebuklingąjį Proustą, klausantis Mozarto *Kvinteto A - dur* arba žiūrint į orkestro muzikantų veidus bei jų instrumentus. Bet dabar atminties akyse tvyro kurčia ir akla tuštuma, visi parėję arba išėję visam laikui, visos durys aklinai uždarytos.

*

Aš esu fantasmagoriškas *sanctum*, uždraustas kambarys, į kurį niekam nevalia įeiti ir iš kurio aš pats nebegaliu išeiti.

[Balandžio 14]

Grįžtant iš oranžerijos, kur išstatyta nauja pavasarinių gėlių kolekcija, pasikalbėjimo kontekste (apie literatūrinį *apprentissage*), Radauskas visiškai netikėtai klausia: „O kas Jus įvedė į visuotinę literatūrą?" Aš automatiškai atsakau: Dubas, patikslindamas, kad tai buvo jo *Literatūros įvado* 1931 metų leidimas. Ir jis šiek tiek nustebęs prisipažįsta, kad ir jam ta knyga (ankstesnis leidimas) dariusi didelį įspūdį.

Jeigu iš Jakšto aš išmokau griežtai kritiškai vertinti, tai iš Dubo fanatiškai mylėti literatūrą ir kad literatūra gali būti viso gyvenimo tikslas, kad poezija yra galbūt vienintelė absoliuti vertybė, absoliuti paguoda ir savotiška pasaulio siela. Iš jo *Literatūros įvado* mano atminties žodyne atsirado Hesiodas, Pindaras, Simonidas; Catullas, Tibullas, Propertius; Boiardo, Ariosto, Tasso; Montemayor, Camões; Cervantes, Calderonas, Lope de Vega; Rudel, Villon, d'Urfé; Chaucer, Milton, Burns, Shelley; Walther von der Vogelweide etc., kurių vien vardai mane nepagydomai užkrėtė literatūra.

Iš jo aš taip pat išmokau neišdildomos pagarbos senajai ir naujajai klasikai kaip tam tikrai absoliutaus modernizmo formai. Dėl to ir po šiai dienai visi tie klasikai tebėra lyg ir mano bendralaikiai.

Literatūros įvade rašydamas apie žymiausius praeities literatūros veikalus, Dubas visuomet pradėdavo jų pradžios citatomis originalo kalba. Taip aš ir šiandien tebeatsimenu Torquato Tasso *Išvaduotosios Jeruzalės* (*La Gerusalemme liberata*) įvedamąsias eilutes:

Canto l'arme pietose e 'l capitano
che 'l gran sepolcro liberò di Cristo.

Jo dvitomė *Prancūzų literatūros istorija* įvedė mane į prancūzų poeziją apskritai ir į Lamartine'o, Victoro Hugo, Baudelaire'o ir Verlaine'o poeziją specialiai. Jų citatos ir dabar tebeskamba ausyse. Gailėjausi, kad jo neberadau universitete; buvo neseniai miręs. Tad apie jo paskaitas esu girdėjęs tik iš savo brolio Petro ir Antano Vaičiulaičio.

P. S. Tik daug vėliau sužinojau, kad *Literatūros įvado* pirmąjį leidimą, kuris vadinosi *Įvadas į bendrąją literatūrą*, smarkiai sukritikavo Augustinas Voldemaras.

Balandžio 17

Goethe: *Mergaites mes mylime už tai, kas jos yra, o berniukus – už tai, kuo jie žada būti.*

Balandžio 18

Reminiscencija: Du laukus skirianČia ežia einu į mišką, stačios pakriaušės taku nusileidžiu pakalnėn, akmenimis pereinu per upelį ir kitoje pusėje atsigulęs ant drėgnos žemės klausausi, kaip drungnas pavasario vėjas, šniokšdamas su neseniai išsprogusiais juodalksnių lapais, seka ir kartoja mano begarsį švilpavimą.

Balandžio 19

Įdomus projektas Ahasvero tema (bet aš jį tik dabar pastebėjau) XV *Dichtung und Wahrheit* knygoje. Kaip gaila, kad Goethe jo neįvykdė.

Atsakyti į laiškus Juozui, Henrikui ir Vizgirdai.

Balandžio 20

François Mauriaco Didžiojo ketvirtadienio *Bloc-notes* randu šią Simone de Beauvoir citatą: *Le tombeau de Chateaubriand nous sembla si ridiculement pompeux dans sa fausse simplicité que pour marquer son mépris Sartre pissa dessus.* Ciniškai pagalvojau: kodėl ne abu? (Bet tai turbūt būtų buvę „techniškai neįmanoma“.)

Balandžio 21

Visa, kas pasakyta, yra tiesõs (kurios negalima pasakyti) profanacija.

Balandžio 30

Sekmadienis New Yorke (pas Kašubas, vėliau pas Mažeilį). Juozas sako, kad man dabar esą priskiriamos beveik visos griežtesnės slapyvardžiais pasirašytos recenzijos, ypač tos, kurių autoriai sąmoningai ar nesąmoningai pereiną į mano recenzijų stilistinį žargoną.

Birželio 7

Hegelis (laiške Niethammeriui Jenos mūšio metu) Napoleoną vadina *pasaulio siela* (*Den Kaiser – diese Weltseele – sah ich* etc.).

Birželio 14

Angelus Silesius:

Mein höchster Adel ist, dass ich noch auf der Erden
Ein König, Kaiser, Gott, und was ich will, kann werden.

Birželio 18

Dailumas savo esme bei prigimtim yra ne kūrybingumo, bet mokėjimo produktas. Pvz., tokio Theóphile'o Gautier poezijai dažnai kenkia jos amatininkiškas virtuoziškumas ir dailumas.

Liepos 29

Populiarumo kerštas: kiek daug autorių ir knygų, sukėlę didelį triukšmą (kartais net visame pasaulyje), dingsta be žymės! Mano paskutinių dienų rūpestis – netapti *predictable*. À tout prix!

Lektūra: *Die Lieder des Georg von der Vring*; Eugenio Montalės *La buffera e altro*.

Rugpjūčio 1

Vasara! Kiek daug galima pasakyti vienu vieninteliu žodžiu vasara!

Rugpjūčio 17

Kafkos „antifeminizmas“: *Die Frauen sind Fallen, die den Menschen von allen Seiten belauern, um ihn in das Nur-Endliche zu reissen.* Pamokomoji išvada: saugiai galima mylėti tik motiną ir seserį.

Rugpjūčio 21

Griuvėsiai Amerikoje yra *mirę* ir neturi jokios nuosavos egzistencijos.

Rugpjūčio 26

Apsisprendimas (galbūt naivokas ir sunkiai įvykdomas): bandyti niekuomet automatiškai neteisti ir nesmerkti žmogaus, veikusio mano paties neišgyventoje situacijoje.

Rugpjūčio 31

Lietuvių kalbos žodyno V tomas (1959), kurį vakar gavau paštu iš Vilniaus. Be galo vertingas leidinys, niekuo nepakeičiama rašančiajam parankinė knyga. Vienu požiūriu šis žodynas yra turbūt absoliutus unikumas, nes jo frazeologijoje klasikai eina kartu su absoliučiais grafomanais.

Rugsėjo 4

Rugsėjis.

Et je me dis: je suis un enfant de Septembre.

Laiškas (neįprastai ilgai ėjęs) iš Radausko.

Rugsėjo 9

Nelaimingiausias naujųjų laikų žmogiškos komunikacijos „patobulinimas" yra spalvota fotografija. Juoda balta fotografija turėjo gelmę. Spalvotoji, priešingai, visą dėmesį nukreipė į savo objektų (daiktų, žmonių, gamtos) paviršių, kaip reklamoje, ir iš esmės yra apgavystė. Juoda balta fotografija galėjo parodyti *visą* žmogų: jo dabartį, praeitį ir ateitį – ligi mirties; apnuoginti, išduodama viską. Tik prisiminkime garsiąsias mokyklų fotografijas! Jose negalėjai nieko paslėpti ir nuo nieko pasislėpti, nuogas prieš visus ir viską.

Rugsėjo 12

Curiosité humaine: Sandra pasakoja apie kažkokį vietos lietuvį, kuris taip saugąs savo neseniai pirktą automobilį, jog prie jo laikąs svarstykles ir sveriąs kiekvieną įlipantįjį, kad neviršytų numatytos krūvio ribos.

New York
Sekmadienis / Rugsėjo 18

Iki begalybės nusitęsę vakarykščiai redakcijos kolektyvo posėdžiai (kurie, mano galva, yra paprasčiausias laiko gaišinimas, nes vis tiek niekas nesilaiko jų nutarimų) ir paskui iki vėlyvos nakties užtrukęs bandymas „atsigauti“ taip išsėmė, jog šįryt atsikėliau tarsi pusiausvyros netekusiame pasaulyje. Tad visą pusdienį vienas (Juozas turėjo su kažkuo susitikti) praleidau Frick galerijoje. Tos kelios valandos „normalizavo“ mano pagavas ir kasdienio gyvenimo ritmą. Šios dienos „atradimai“ (nors aš juos esu jau keliskart matęs) buvo Veronese (*Allegory of Wisdom and Strength*), Van Dyck (*Paola Adorno, marchesa di Brignole*), Claude Lorrain (*The Sermon on the Mount*), Ingres (*La Comtesse d'Haussonville*) ir du Corot peizažai.

Šiandien niekur daugiau nebeisim ir vakarą praleisim savo bazėje (pas Vytautą Maželį), klausydamiesi muzikos, jeigu, žinoma, kas nors netikėtai neužklups (lyg ir žadėjo užeiti Paulius).

Rytoj (apie 10) grįžtu namo.

Baltimore
Rugsėjo 21

Sine ira et studio! Nesąmonė! Niekas kita taip neiškreipia istorijos, kaip įvykių liudininko ar interpretatoriaus pastangos, šio Tacito patarimo laikantis (kurio pats Tacitas, tarp kitko, nesilaikė), rašyti *sine ira et studio*, t. y. užmušti gyvus požiūrius, tegu jie būtų ir neobjektyvūs. „Objektyvus“ liudijimas yra absoliučiai bevertis, nes tokiu atveju nebe liudijama, bet teisiama. Istorija yra (kitaip ir būti negali) subjektyvi kaip lyrika.

Rugsėjo 24

Mano religija. Žydai, vieno jų tvirtinimu, galį gyventi tik su Dievu, prieš Dievą, bet niekad be Dievo. Toks ir aš esu. Nes aš gimiau, augau ir gyvenu sistemoje, kurioje Dievas (nebūtinai maldos ar garbinimo objektas) yra integralinė jos dalis, kurią išjungus, – viskas netektų savo *raison d'être.*

Rugsėjo 29

Parke Vaičiulaitis prisimena, kad anuomet *Praradimo simfonijose* jam didelį įspūdį padarę „Rungtynės" ir „Marche funèbre", dedikuotas Vytautui Mačerniui, ypač pastarasis. Kada, kur ir kaip aš jį parašęs? Nesunku buvo atsakyti. Aš jį parašiau 1945 m. rudenį Münchene, pas Bradūnus. Parėjęs iš *Aidų* redakcijos Kazys pasakojo ką tik iš Lietuvos gautą žinią apie Mačernio mirtį ir jos aplinkybes (buvo ten ir daugiau žmonių). Tuoj po vidurnakčio, visiems svečiams išsiskirsčius, nuėjau į man skirtą kambarį ir ten, staigaus impulso pagautas, per kokį pusvalandį parašiau tą grynai emociškai suvoktą eilėraštį – visą, tokį, koks jis yra, su dviem trim tuščiom vietom, paliktom vėlesniam užpildymui (paprastai aš parašau tik bendrus kontūrus su pauzėmis, į seką neįjungtais žodžiais ir tik keliais eilėraščio idėjos ašį sudarančiais daugiau ar mažiau atbaigtais sakiniais).

Spalio 2

Minties asociacijų ir sąryšių logika arba logikos nebuvimas. Einant bėgių pakraščiu į Washingtono pusę staiga, be jokios fizinės ar kitokios priežasties, sumišai tekančių neaiškaus pavidalo minčių tėkmėje iškyla griežtai suformuluotas klausimas: kur yra romano *Dominique* autoriaus Eugène'o Fromentino kapas. Tuojau pat imu intensyviai mintyse ieškoti, bet nelabai sėkmingai. Tolimam sąmonės kamputyje tesurandu bebaigiančios išsitrinti „informacijos" skiautę, kad jis buvo kilęs iš kažkur apie La Rochelle (Aunis). Ir tik parėjęs namo išsiaiškinau, kad ten ir jo kapas.

Spalio 5

Mirtis jam buvo paskutinis
Gyvenime nesusipratimas, paskutinis
Pralaimėjimas ir pokštas
Ir atsisveikinančios rankos pirštų
Blyškumo nebebūtinybė...

Spalio 7

Visko žinojimo pavojai. Konversaciniame folklore yra net posakis: Jis žino *viską* ir daugiau nieko kita.

Spalio 11

Sėdint vienam prie stalo, atmintyje iškyla Aalenas ir Unterkochenas. Veidai. Pavasarėjančios gatvės. Prancūzų ir italų belaisviai. Tirpstantis sniegas saulėje. Bet ypač olandai ir čekai, su kuriais mane supažindino Katilius ir kurie man žiauriai nepatiko. Jie man atrodė esą grubūs materialistai, prisitaikėliai, pataikūnai (vokiečiams). Ir aš tik dabar pradedu suprasti kodėl. Aš tada buvau linkęs viską spręsti ir vertinti emociškai, „morališkai". Jie gi į viską žiūrėjo praktiškai, t. y. pirmiausia norėjo išlikti *fiziškai*, net rizikuodami atrodyti „nemoralūs". Kitaip sakant, jie buvo tik gudresni už mane ir daug geriau orientavosi (tiesa, dauguma jų buvo gerokai vyresni) esamoje padėty. Nes išlieka ne ėriukas, bet vilkas ir lapė.

Beišmetamo popierio skiautėje įrašytas palindromas: *In girum imus nocte et consumimur igni*. Kada ir iš kur?

Spalio 18

Smalsumas. Visa, kas patenkina smalsumą, iš tikrųjų negalioja, nes smalsumo patenkinimas yra egzistencinė savižudybė. Galioja tik tai, kas „gyvybiškai" svarbu, neišvengiama, t. y. būties *kas* ir *kaip*.

Spalio 26

Kadaise, dar Vilniuje, savo dioniziškame gyvenimo laikotarpyje, aš sąmoningai ieškojau būdo išsivaduoti iš to dioniziško

Rytų primityvizmo, racionalizuoti savo impulsus, Dostojevskį pakeisti Stendhaliu, Rilkę – Valéry ir galutinai apsispręsti už Vakarus. Bet dabar aš kartais klausiu savęs: ar tos pastangos buvo reikalingos? Nes aš esu vis tiek kitur, t. y. Arkadijoje gimęs. Rytuose Arkadijos nėra.

Lapkričio 2

Viduramžio skulptūrose medžiai ūgiu lygūs su žmonėmis.

Lapkričio 5

Laiškas iš Ž. Mikšio. N. B. Jo laiškai skiriasi nuo kitų keistoku (tik jo vieno) stilium ir turi taip pat tik jam vienam priklausantį braižą, kuris iš tikrųjų daugiau pasako negu žodžiai.

Lapkričio 7

Autoanalizė yra turbūt vienintelis kelias į kitus ir į pasaulį. Bet kartais išsemia iki dugno, išsunkia iki paskutinio lašo. Tai gal todėl aš šiandien jaučiuosi kaip grynakraujis arklys, pakinkytas į šiukšlių vežimą.

Pagaliau gavau *Il Principe* (Machiavelli), kurį skaityti ruošiausi beveik 10 metų.

Lapkričio 11

Hesse mokytojas? Tikras, nefiktyvus gyvenimas yra grubi, paprasta, sunki ir prozaiška kasdienybė, neturinti nieko bendra su vadinamuoju literatūriniu gyvenimu, jo tuščiomis ir beprasmėmis „kovomis“, tokiais pat tuščiais „laimėjimais“ ir „pralaimėjimais“. Jį, kaip mokytoją, diskvalifikuoja jo Lebensführen, nes tikras mokytojas yra mokytojas visur ir visada, ne tik žodžiu ar raštu, bet ir gyvenimu.

Lapkričio 15

Jau tikras ruduo, bent mano sąmonėje ir atsiminimuose, – dienos romantiškai poezijai skaityti:

Ô quel farouche bruit font dans le crépuscule
Les chênes qu'on abat pour le bûcher d'Hercule.

Lapkričio 20

Mauriaco (François) romanus galima skaityti tik vasarą; kitaip jie pilnai neatsiveria, nušąla ir nebesigirdi pušų švokštimo.

Lapkričio 22

Valéry: *La théologie joue avec la „vérité" comme un chat avec un souris.*

Dieu créa l'homme, et ne le trouvant pas assez seul, il lui donne une compagne pour lui faire mieux sentir sa solitude.

Lapkričio 27

Vaičiulaitis. Šalia didelių jo nuopelnų dailiojoje prozoje minėtinas ir vienas nemažas nuopelnas poezijoje, ypač iš 1931 metų perspektyvos žiūrint. Tai jo Milašiaus (O. V. de Lubicz-Milosz) poetinės idiomos transpozicija į lietuvių kalbą, tokia autentiška visuose savo plataus kalbinio diapazono registruose. Jeigu pats M. būtų rašęs lietuviškai, tikriausiai jis būtų rašęs kažkuo panašiu į Vaičiulaičio vertimų idiomą. Ir tuo labiau keista, kad prieš keletą metų senojoje *Krivūlėje* spausdinti jo (Vaičiulaičio) poetiniai bandymai nebuvo per daug žadantys. Dėl to 1931 m. paskelbtieji M. poemų vertimai visus taip nustebino.

Gruodžio 2

„Gera" ir „bloga" kontradikcijos. „Gera" darant galima padaryti daug bloga; ir atvirkščiai: „bloga" darant galima padaryti daug gera.

Gruodžio 7

Kalbos plonybės.

ŽMONA (užklupus savo vyrą, garsų leksikologą Noah Websterį besibučiuojantį su tarnaite): Why, Noah, I'm surprised!

NOAH WEBSTER: Madame, you are astonished; *I am* surprised.

Gruodžio 9

Koks aš buvau laimingas, kuomet mano intymi „nuosavybė“, mano grynai asmeniški daiktai buvo savotiškos individualybės ir buvo atpažįstami: mano pieštukas, mano plunksna, mano sąsiuvinis, mano musių prikritusi rašalinė – visi turėjo savo „veidus“ ir buvo savotiškai tausojami ir gerbiami. Dabar aš nebepažįstu savo pieštuko ir nebejaučiu jam jokios ištikimybės kaip ir visiems kitiems beveidžiams daiktams. Ir galvoju: kur dingot jūs, sidabru žvilgančios „avižinės“ plunksnos ir plunksnos su Bismarcko galva?

Gruodžio 14

Socialinės struktūros. Jų tragedija yra tai, kad jos „nesupranta“ privataus skausmo ir tariasi išsprendę visas individo problemas, nusiųsdamos jį, pavyzdžiui, pas psichiatrą arba išmokėdamos tam tikrą pinigų sumą.

Gruodžio 17

Prasminga kova negali būti laimėta. Dėl to kiekviena pergalė yra absoliutus beprasmės prievartos triumfas.

Gruodžio 21

Saugotis visko. Niekam *visai* nepasiduoti. Nes viskas neišvengiamai pavergia – kaip rinkimo, lošimo ir turbūt taupymo aistros. Aš pakankamai nesisaugojau, ir dėl to dabar man poezija yra kaip akmuo po kaklu.

Gruodžio 25

Mano kalėdinių atsiminimų erdvėje šmėkšo du skirtingi peizažai: realusis (Nemeikščiai, Utena, Kaunas, Vilnius, Berlynas) ir „poetinis“, susidedąs iš žiemos švenčių proga spaudoje

skelbiamų ano laiko eilėraščių ir jų skaitymo aplinkybių. Šiandien, kada aš ir vėl nebežinau kelintą kartą mąstau apie juos, šiame antrajame peizaže dominuoja gal kokiais 1931 ar 1932 metais *Šviesos keliuose* skaitytas Antano Miškinio eilėraštis „Kūčių vakaro pasaka", ypač du jo posmai:

Dūksta vėjas. Tegu sau!
Jam gyventi vis nerviškai lemta.
Varna skrido, apsisukė rato dar pusę
Ir krito negyva ant plento.

Ir smarkiau vėjas pučia.
O šalta taip – ta ta!
Ar jūs žinot, vaikučiai,
Ant plento jau varna balta.

Gruodžio 26

Diena be ypatingų įvykių. Tik perskaičiau atsitiktinai po ranka patekusį daug kieno šedevru laikomą Williamo Carloso Williamso eilėraštį „This Is Just to Say":

I have eaten
the plums
that were in
the icebox
and which
you were probably
saving
for breakfast

Forgive me
they were delicious
so sweet
and so cold

Forgive me, Mr. W. C. W., kad aš blasfemiškai pagalvojau: arba aš, skaitytojas, esu estetiškai neišprusęs idiotas, arba Jūs. Bet tuoj pat gailėjausi taip grubiai (nors ir tik mintyse) išsireiškęs. *Mea maxima culpa*!

Gruodžio 27

Stebėdamas pelę gali išmokti nepavydėti kitų laimės (Heraklitas).

Gruodžio 29

Jeigu kadaise gyvenimas atrodė, anot Jono Kossu-Aleksandravičiaus, „kaip graži kelionė“, tai dabar ima vis dažniau ir dažniau priminti niekad nesibaigiančią darbo dieną, išreiškiamą nuolatinio blukimo ir beprasmybės terminais. Guli, keliesi, eini į darbą, kur pavargsti ne nuo darbo, bet nuo neturėjimo ką veikti, grįžti namo, peržiūri sąskaitas, vėl eini gulti, vėl keliesi, vėl eini į darbą ir taip *ad nauseam*, ir nežinai kodėl. Ir vis dėlto...

Sekmadienis / Gruodžio 31

Mane kasdieną šaukia
Tavo pavargusių rankų vaškas,
Tavo kraujuotos drobės skiautės,
Pageltus muslino suknelė
Ir niekam nebereikalingas
Baltų šagrino pirštinaičių
Komodoj nusižudęs kvapas.

1962

Baltimore
Visų Šventųjų / Lapkričio 1

Lapkritis (vienas pirmųjų gyvų žodžių mano žodyne) čia yra *tikras* lapkritis, t. y. lapų kritimo laikas. Mano lapkrityje lapai būdavo jau seniai nukritę ir medžiai pilni amžinai gedinčių kuosų. Atsikeliu ir išeinu (ten, ne čia) „au vent mauvais / Qui m'emporte / Deçà, delà, / Pareil à la / feuille morte“.

Washington
Lapkričio 6

Bibliotekos valgykloje apie padėtį Lietuvoje. Prof. K. sako, kad nesą ko nė kalbėti, kad viskas esą aišku kaip dieną. Bet aš visuomet prisibijau taip kategoriškai teigiamo aiškumo, kuris dažniausiai (o gal ir visuomet) yra arba paprasčiausia simplifikacija, arba „wishful thinking“ ir daugiau pridengia negu atskleidžia. Jis nelabai norėtų sutikti, kad šių dienų gyvenime nebėra vietos seno tipo (matomiems) herojams ir kad labai sunku herojų atskirti nuo apsukraus oportunisto ar net nusikaltėlio.

Savaitės lektūra: M. Heideggerio *Einführung in die Metaphysik* ir *Was heisst Denken?*

Lapkričio 9

Ekskursijos į praeitį. Fontainebleau atsisveikinimas su *vielle garde* iš Chateaubriand'o *Mémoires d'outre-tombe* – tekstas, kuriame sukaupta visa epopėjinė romantizmo heroika ir

patetika ir kuriam aš ir dabar tebepasiduodu. Mūsų laikais tokį atsisveikinimą būtų galėjęs parašyti nebent Malraux. Nuo gamtos garsų nebesiskirianti *eine kleine Nachtmusik* – taip dažnai ir visur girdėta.

Baltimore
Sekmadienis / Lapkričio 11

Žinojimas visuomet mums užbėga už akių ir neleidžia pamatyti pasaulio Adomo akimis, t. y. pirmą kartą.

Lapkričio 14

Jeigu aš sakau: „Viešpatie, atverk man akis," ar ne per daug prašau? Nes aš prašau *visko*, t. y. leisti atsistoti lygiomis.

Lektūra: Jakobo Böhmės *Mysterium Magnum*. Plus: bandžiau skaityti Mačernio sonetus, kurie man visada dvelkė atgyvenusia retorika, bet šįkart jie trenkte pritrenkė savo banalybe, ir dėl to jaučiuosi lyg būčiau pažeidęs visiems privalomą tabu.

Lapkričio 16

Kartais, silpnybės valandoje, mane apimdavo nenugalimas noras išsikinkyti ir gyventi „kaip visi". Bet visuomet per didelį vargą prisikėlęs vidaus balsas žydų patarlės žodžiais „jeigu apsisprendei būti arkliu, tai ir tempk", grąžindavo viską į senąją vagą.

Šiandien galvoju: ar tikrai aš esu apsisprendęs būti ir pasilikti arkliu (žydų patarlės arklys iš tikrųjų yra asilas)?

Lapkričio 19

Aristotelis, plepaus svečio paklaustas, ar jis neįkyrėjęs savo kalba, atsakė: „O ne, nes aš nesiklausiau!"

Lapkričio 25

Mane visuomet kankino ir tebekankina klausimas (naivus 99 procentams dorų piliečių), kodėl Aleksandras, Cezaris, Napoleonas (šiedu paskutinieji buvo ir tebėra mano „herojai") ir Trumanas (aš čia turiu galvoje Hirošimą ir Nagasaki) nėra

laikomi žmogžudžiais, kai tuo tarpu maniakas X, nužudęs keletą „fellow citizens", sodinamas į elektros kėdę. Atsakymas – *organisation morale d'immoralité.*

Lektūra: Verga; Fogazzaro.

Lapkričio 27

Niuanso galia: Karalius pakorė aiškiaregį, kuris pranašavo: „*Vargas tau*, valdove, nes tu *palaidosi* visus, kurie tave myli", ir liepė auksu apipilti kitą, kuris tą pačią pranašystę ištarė šiais žodžiais: „*Laimė Tau*, Valdove, nes Tu *pragyvensi* visus, kurie Tave myli!"

*

Aš gyvenu griuvėsiuose pasaulio, kurį, nespėtą baigti statyti, sugriovė barbarai: mes!

Lapkričio 30

Įrašas (iš tolimų atsiminimų) įsivaizduotai moteriai į įsivaizduotą albumą (bet aš jo niekad neįrašiau):

Votre âme est un paysage choisi
Que vont charmant masques et bergamasques,
Jouant du luth et dansant et quasi
Tristes sous leurs déguisements fantasques.

Antradienis / Gruodžio 4

Edgar Allan Poe. „Ulalume". Skaitau, bet niekaip negaliu prasimušti pro kadaise skaityto apsėdančio, tiesiog žeiste sužeidžiančio vokiško vertimo (kuriame lapai buvo „kraus und verdorrt", surimuoti su „in einem unseligen Ort") užtvarą ir prieiti prie angliškojo originalo.

Sekmadienis / Gruodžio 9

Nepergeriausiu balsu ir techniškai nepergeriausiai dainuojami Schuberto *Winterreise* gabalai (dainos). Todėl jos nepasiekia mano dėmesio centro, netampa *mano* žiemos kelione, ir aš galiu laisvai fantazuoti, transformuodamas realybės eigą,

keisdamas jos pavidalus. Temsta. Pakilus sunkiai mano vaizduotės teatro scenos uždangai, negirdimais žingsniais subėga tūkstančiai lengvų kaip pūkas balerinų – sninga.

Gruodžio 15

Mano vaikystės žiemos, skaudančios neaprėpiamu ir nepasakomu buvimo pilnybės džiaugsmu žiemos! Šventoriaus medžiuose gedinčių kuosų ir sniegu bėgančių saulėje kurapkų, Nemeikščių, Utenos, Kauno, Vilniaus ir Berlyno žiemos! Žiemos Vergilijaus, Donelaičio, Maironio, Reymonto ir Vaižganto! Žiemos! *Wer, wenn ich schriee, hörte mich denn aus der Engel / Ordnungen?*

Gruodžio 21

Nedatuotas dienoraštinis įrašas (turbūt iš 1956 metų): „Man vis daugiau rūpesčio kelia tolydžio didėjantis Juozo paskendimas enciklopediniuose reikaluose. Ta smulki redaktorinio darbo kasdienybė su visomis nemaloniomis peripetijomis (kaulyti straipsnių, atsakinėti į nepatenkintųjų savo aprašymu enciklopedijoje laiškus, nuraminti tuos, kurie reikalauja, kad jų fotografijos užimtų visą puslapį etc.) ypač pavojinga jam, kuris viską daro kone absoliučiai angažuodamasis, visu savim (Sandra sako, kad enciklopedija jį papjausianti)."

Ar mano rūpesčio būta su pagrindu? Manau, kad taip, nes Filosofija didžiąja raide, bent laikinai, aiškiai pralaimėjo publicistikai.

Gruodžio 31

Paskutinė metų diena (kada turi ką nors išmintinga pasakyti, bet nežinai ką).

Tad geriau tegu kalba Heraklitas: *Der Mensch steckt zur Nacht ein Licht an, wenn sein Auge erloschen ist. Lebend rührt er an den Toten im Schlaf, wachend rührt er an den Schlafenden.*

*

Die Zeit ein Kind, – ein Kind beim Brettspiel; ein Kind sitzt auf dem Throne.

1963

Baltimore
Sausio 22

Aistis šįryt pakeliui į L. C. ponams V. pasakojęs apie poezijos konkurso *jury* komisijos posėdį. Premija esanti paskirta Kotrynai Grigaitytei. Vienas rankraštis buvęs tuojau pat atidėtas į šalį, nes jis pats ir kiti komisijos nariai įtarę jį esant Gliaudos, kuris dalyvaująs visuose ir visų žanrų konkursuose. Paklaustas, kodėl premija nebuvusi paskirta Jasmantui, Aistis tik nusikvatojęs: girdi, komisija nenorėjusi, kad lietuviškais pinigais naudotųsi „vokietka“ etc. Be to, Jasmantas savo poezijoje nurašinėjąs Rilkę.

Vakare – kino „doubleheader“: *L'année dernière à Marienbad* ir *Taste of Honey*. Abu puikūs, ypač pirmasis.

Sausio 27

Einstein: Moksle kiekvienas dėsnis visuomet esąs klaidingas ir visuomet esanti galimybė jį kitaip ir teisingiau suformuluoti, ir taip būsią *ad infinitum*.

Sausio 31

S. kartais mane taip išveda iš kantrybės (o aš esu kantriausias žmogus pasaulyje) savo nelogiškumu, nenorėjimu skaitytis su paprasčiausiais faktais etc., jog aš, bent tuo momentu, nesuprasdamas ar nenorėdamas suprasti, kad *mano* tiesa

nebūtinai turi būti ir *kito* tiesa, kad kiekvienas žmogus turi *savo* specifinę logiką arba nelogiką, imu galvoti, kad tai „paskutinis kartas“, kad viską palieku ir išeinu. Ir jau vaikiškai imu mintyse planuoti, kaip viskas bus, kai nebebūsime kartu. Bet tai trunka tik keletą momentų. Netrukus imu ieškoti praeityje kokio nors jos „gero darbo“, kuris leistų mano momento egoizmui „pakeisti nuomonę“, ir staiga suprantu, koks aš buvau neteisingas jai. Skriaudą, padarytą žodžiu arba veiksmu, galima šiaip taip atlyginti, bet kaip atlyginti skriaudą, padarytą mintimis?

Vasario 7

Laikas, kaip ir erdvė, visuomet vienas ir visas.
Niekas niekad nesibaigia, nepraeina ir neateina.
Viskas yra vienas, visas ir neaprėpiamas dabar.
Nieko nėra antlaikiška kaip nieko nėra anterdviška.

Vasario 15

Faustas Kirša savo laiške A. Vaičiulaičiui cituoja *Metmenyse* spausdinamų eilėraščių pavyzdžius ir stebisi, kokia bloga tai esanti poezija. Ji nė iš tolo neprilygstanti keturvėjinei. Mano galva, šiandien būtų žymiai blogiau rašyti „gerai“ keturvėjiškai ar kiršiškai, negu taip, kaip dabar *Metmenų* poetai rašo, tegu ir nepergeriausiai.

Vasario 21

Skaitydamas Aisčio *Poeziją*, randu (tik dabar!) šį geografinį netikslumą, kurio iki šiol nebuvau pastebėjęs. Eilėraščio „Isola di Capri“ antrosios strofos pirmojoje eilutėje Aistis sako:

Tai žydra Italija... Adrijos sidabras...

Kaip žinoma, Capri sala yra ne Adrijos, bet Tirėnų jūroje, ir šis „mentalinis paslydimas“ (o gal tai tik paprasčiausias *lapsus linguae*) pakerta eilėraščio rimtį bei nuotaiką – kaip dėmė, netikėtai pastebėta visiems gerai matomoje išeiginio rūbo vietoje, bet netrukus ir vėl ima atrodyti, kad tai visai nesvarbu.

Vasario 25

Gamtos grožis, kuriuo ekstatiškai žavisi apstulbęs keleivis, savo esme bei prigimtim yra antimeniškas, t. y. pritaikomas, išreiškiamas superliatyviniais komercinės reklamos terminais, ir veikia kaip alkoholis, kuris svaigina, bet nepasotina ir neužpildo dvasinės tuštumos; kaip pramoginė muzika arba sentimentalūs romansai, kurie sukelia primityvias, t. y. visiems lygiai būdingas emocijas.

Kovo 1

Marie-Antoinette, ant ešafoto per neatsargumą užmynusi budeliui ant kojos: *Monsieur, je vous demande excuse, je ne l'ai pas fait exprès!*

Kovo 10

Estetinio medžiagos įforminimo procese įvyksta velnio transformacija, ir blogis tampa gėriu. Beformė kūryba yra angelo korupcijos bandymo aktas.

Motto mūsų „tremties romanui" (Goethe apie Achimo von Arnimo romaną *Armut, Reichtum, Schuld und Busse der Gräfin Dolores*): „Er ist wie ein Fass, wo der Bötticher vergessen hat, die Reifen festzuschlagen, da läuft's denn auf allen Seiten heraus."

Kovo 14

Stilius yra pasaulis, ir pasaulis yra stilius: „J'ai grandi dans la mer; et la pauvreté m'a été fastueuse, puis j'ai perdu la mer; tous les luxes alors m'ont paru gris, la misère intolérable" (Albert Camus).

Kovo 16

Kas yra poezija? Į šį klausimą galima atsakyti tik *idem per idem*; poezija yra poezija, nes tik poezija „žino", kas yra poezija. Šiek tiek nusileidžiant, poeziją būtų galima vadinti atgautu laiku, įforminta būtim, pasaulio sukūrimu, absoliučiu rea-

lybės išgyvenimu, nusivalymu (katharsis), prarasto rojaus atgavimu etc. Daug lengviau atsakyti į klausimą, kas *nėra* poezija. Kad meilė nėra poezija, kad džiaugsmas nėra poezija, kad skausmas nėra poezija, kad grožis nėra poezija ir kad 90% mūsų poezijos taip pat nėra poezija.

Kovo 19

Žinojimas pamažu taip sužlugdo mūsų pojūčius, jog, sulaukus tam tikro amžiaus, mūsų akys pradeda galvoti ir regėti sąvokomis, ir nuo to laiko jau visą gyvenimą tenka verstis tuo, ką matėme vaikystėje.

Kovo lektūra – Herman Melville: „The Encantadas", „Bartleby", „Benito Sereno", „Billy Budd" (dar perskaityti *Pierre or the Ambiguities*); ir Warnerio Berthoffo *The Example of Melville*. Gauti Maine de Biran *Journal intime*.

Kovo 21

Išėjus kalbai apie X., Vš. sako: „doras žmogus, nepalaužiamas idealistas" etc. Ar būtinai idealistas doras? Idealistu paprastai laikomas tas, kurs nesiekia asmeninės naudos, dirba be materialinio atlyginimo, t. y. iš įsitikinimo idėjos, kuriai jis tarnauja, kilnumu bei teisingumu. Bet kas yra kilnumas ir teisingumas? Kas vienam kilnu ir teisinga, kitam – žema ir neteisinga. Stalinas ir Hitleris jų idėjų pasekėjams buvo kone pusdieviai, tuo tarpu kai visiems kitiems – paprasčiausi nusikaltėliai. Idealistui būdinga idėjinė ištikimybė, pasiaukojimas, bet lygiai taip pat būdingas ir nesiskaitymas su priemonėmis savo „kilnaus tikslo" siekiant. Vadinasi, nėra lygybės ženklo tarp dorumo ir idealizmo. Idealistas, kuris dirba iš įsitikinimo, nesiekdamas jokios asmeninės naudos, visuomet yra pavojingesnis už tą, kuris dirba tik materialinėmis gėrybėmis atlyginamas. Don Kichotas yra idealistas, bet nė kiek nemenkesnis idealistas ir Raskolnikovas! Materialistas, kuris visur ir visuomet ieško naudos, stengiasi *parduoti* bilietą į savo rojų, tuo tarpu kai idealistas į savo rojų *veda už pakarpos*.

Kovo 23

Trečia pavasaro diena. Naktį pūtė stiprus pietų vėjas. Ilgai negalėjau užmigti, atsiminęs šaltas ir sunkias purienas. Grįžęs iš darbo, ant stalo radau Mykolo Vaitkaus man užrašytą *Su Minija į Baltiją* egzempliorių. Sandra išvažiavusi į New Yorką ir grįš tik už savaitės. Neturėdamas ką kita daryti, pradedu skaityti, ne iš pradžios, bet iš vidurio, vadovėlinės literatūros reminiscencijų skyriumi *Grožio krislai*. Nuobodžios, saldžiai sentimentalios banalybės. Vaitkus įdomus tik ten, kur kalba apie gyvus žmones. Kalbėdamas apie „grožį“, „poeziją“ etc., jis automatiškai praranda realybės jausmą ir smunka iki savo paties poezijos lygio.

Sekmadienis / Kovo 24

Bacho mišių in B-minor *Sanctus* vėjo iki žemės lenkiamo dar neišsprogusio medžio fone.

Kovo 26

Senosios Bradūnienės laidotuvės. Ilgos gedulingos pamaldos Šv. Alfonso parapijos bažnyčioje. Brutaliai ir primityviai graudus pamokslas. Kazys, vedantis už parankės tėvą, pilkas ir kažkaip apiblukęs, nelyginant parugės koplytstulpio dievukas. Kapinėse – trumpa ceremonija: onomatopėjiškai skambančios lotyniškos formulės; dirbtinai gedulingu veidu nutukęs didžiagalvis graborius; sauja Lietuvos žemės ant karsto (kitokios žemės nesimato – viskas padengta žolę imituojančiu kilimu) ir galų gale tas mums taip neįprastas galvatrūkčiais bėgimas nuo atviros duobės.

Popiet – [...] skyrybų *proceedings* pas *Master of Chancery*. Bylai pasibaigus, kažkodėl pernelyg ciniškai pagalvoju: iki sekančio *naufrage*!

Kovo 28

Laisvė būti savimi, laisvė savaip išgyventi pasaulį. Laisvė gyventi, laisvė mirti. Laisvė mylėti, laisvė neapkęsti. Laisvė išduoti, laisvė pasiaukoti.

Laisvė, tapusi norma, varžo ne mažiau negu įstatymai, nes žmogus gali būti laisvas visuomet tik *kito* sąskaiton. Mano laisvė netvarkingai gyventi varžo kito laisvę tvarkingai gyventi, ir atvirkščiai. Todėl laisvė neįmanoma be įstatymų (deja!), reikalingų *mano* laisvės sampratai apsaugoti nuo kitų laisvės sampratos, kurios abi neturi jokio bendro vardiklio.

Kitaip sakant, laisvė tėra viena iš daugelio prievartos formų. Dėl to, parafrazuojant Saint-Justą, būtų galima sakyti, kad niekas nėra laisvas *nekaltai*.

Mimesis (šįkart jau vokiškai); Soffici.

Kovo 31

Laukti. Laukti nežinant ko. Laukti visu kūnu virpant pavasario naktį. Laukti, susitikti ir išsiskirti – amžinai, nes kiekvienas išsiskyrimas yra amžinas.

Balandžio 4

Auksinės forsitijos ir pirmosios magnolijos parke. Vakarykščio lietaus baltai nuplauto dangaus fone plevėsuoja Maroko karaliaus vizito proga iškeltos vėliavos. Staiga pasijuntu lyg eičiau Juodabrasčių taku meškerioti, ir tik šalia manęs plačia kovarnio eisena žingsniuojantis Radauskas primena, kad čia Washingtonas.

Rytinės pertraukos metu Skardžius klausia, kokios aš esąs nuomonės apie J. Aisčio straipsnį šeštadieniniame *Draugo* priede, skirtą Putino septyniasdešimtosioms metinėms paminėti. Atsakau, kad blogos, kad jis ten daugiau kalba apie save, ne apie Putiną, kad jo kaltinimas jausmo ir betarpiškumo stoka yra absurdiškas etc.

Skardžius ta proga ima pats pasakoti apie Putiną. Šiam perėjus iš Teologijos-filosofijos į Humanitarinių mokslų fakultetą, Krėvė, tuometinis fakulteto dekanas, kiekviena proga įkyriai ragindavęs mesti kunigystę ir vesti. Putinas visuomet atsakydavęs ta pačia stereotipine formule: „Ne, negaliu. Dėl motinos. Jai tatai būtų mirtinas smūgis. Negaliu."

Balandžio 7

Kiekviena emigracija, tiek savo psichologija, tiek savo fiziologija, yra degraduojanti, nes emigrantas visų pirma praranda ne tai, ką jis galvoja praradęs, bet realybę, kurios maistu jis gyveno. Tapimas auka, persekiojamuoju, t. y. niekam nereikalingu žmogum, iškreipia visas proporcijas, visus dydžius, visas vertybes ir neišvengiamai virsta profesija arba manija. Emigrantai, kaip ir revoliucionieriai, yra ne šio pasaulio žmonės. Jie, kaip vaikai, žaidžia savo maršais ir vėliavomis ir visą savo energiją sunaudoja nesėkmingai bandydami, kaip Canterville pilies vaiduoklis, gąsdinti arba jaudinti.

Balandžio 9

Ir vėl tu klausi, ar aš kada norėjau būti laimingas? Laimingas? Niekad. Aš norėjau tik gyventi. Vienas, visas, savyje ir su savim.

Balandžio 12

Paskutiniai *Hamleto* vertimo (kurio visus metus nebuvau paėmęs į rankas) taisymai. Vis dar man neduoda ramybės *sea of troubles* lietuviško atitikmens suradimas. Pagaliau, gerai tai ar blogai, apsisprendžiu už *Ar griebtis ginklo prieš marias nelaimių*. Geriausias *trouble* atitikmuo būtų *bėda*, bet ji šiame kontekste skambėtų kažkodėl pernelyg vulgarizuojančiu disonansu.

Lektūra: E. ir J. Goncourt'ų *Journal*. Įdomus pertemptai rafinuoto sąmojo bei cinizmo dokumentas ir kartu spalvinga antrosios XIX a. pusės Paryžiaus „intelektualinių džiunglių" epopėja. Veidai ir vardai be kilnių fasadų, iš apatinių rūbų, miegamųjų ir beatodairinės kovos už būvį perspektyvos.

Balandžio 19

Stefano Georgės–Friedricho Gundolfo *Briefwechsel*: Mitologizuotos ištikimybės tragedija. F. G. buvo ištikimiausias S. G. mokinys, jo kelionių palydovas, jo Šv. Jonas ir, kaip Robert Böhringer susirašinėjimo įžangoje sako, *sein Kanzler und*

sein Sohn. Ir vis dėlto sukilo. Tai sukrėtė iš pagrindų visą S. G. „imperiją“. F. G. maištas įdomus pirmiausia savo negatyvine puse, t. y. kaip silpnybės liudijimas. Totaliai atsiplėšti nuo savo Mokytojo jam būtų padėjusi neapykanta, bet jis *mylėjo* ir liko ištikimas ligi mirties. Iš stabų išsivaduojama tik juos sugriaunant. G. maištavo, bet kartu jautėsi nusikalstąs šventvagyste ir galbūt daugiau prarandąs negu gaunąs. „Nimm mich wie an der totenbahr / Mit dem herabblick der verzeihung. / Ich bin dein kind.. spür was ich war / Noch in dem nachtschrei der entzweiung“, maldavo jis viename savo eilėraštyje. George atsakė imperatorišku mostu – ledine tyla.

Ravel; Piero della Francesca (apie).

Balandžio 22

Mano (kaip ir pirmojo žmogaus Adomo) pasaulis žlugo su das *Ewig-Weibliche* pasirodymu. Po to jau *aš* buvau pasaulio.

Balandžio 25

Sandros gimtadienis. Saulėta, vėjuota ir skambanti balandžio diena.

Charles'o du Bos *Journal*. Ir čia, kaip ir kritikoje, visų pirma krinta į akį aristokratiškai santūrus, blaivus, „permatomas“ ir intelektuališkai išbalansuotas galvojimas. Visur ir į viską žiūrima tik iš esmės. Jokio vandens, jokio užkamšomojo balasto. Visuomet į temą ir visuomet betarpiškai. Nuo pačios pirmosios eilutės *on y est*. Šalia Thibaudet, du Bos yra vienas pačių geriausių neuniversitetinių prancūzų tarpkario kritikų.

Balandžio 29

Radauskas – retos inteligencijos žmogus. Jo mėgiamiausios temos (šalia *médisance*) – literatūra, tapyba, muzika. Bet kartu ir absoliutus antiintelektualistas. Į viską jis žiūri *amato* akimis ir nepasitiki tais, kurie ieško bendresnių atsakymų, bando pažvelgti filosofiškai. Mokėjimas eiliuoti jam sudaro 75% poeto (bent taip jis atkakliai tvirtina). Savo kone scholastinės

estetikos bei poetikos nepajudinama ortodoksija jis stovi pavojingai arti Jakšto. Tikslumas, taisyklė (nors tai ir nesiderina su impresionizmo ir Paryžiaus mokyklos adoracija) jam yra viskas. Aš norėčiau manyti, kad tai tik fasadas. Bet į mano pastabą, kad sueiliuoti pagal visas prozodijos taisykles nėra taip jau baisiai sunku, jis tik geraširdiškai nusišypso. Be abejo, labai svarbu mokėti poezijos amatą, bet vien juo pasikliauti, – kažin? Šileris su pagrindu perspėjo:

Weil ein Vers dir gelingt in einer gebildeten Sprache,
Die für dich dichtet und denkt, glaubst du schon
/ Dichter zu sein?

Gegužės 3

Gyventi gamtoje, – žiaurioje, nežinančioje džiaugsmo, logiškoje, vientisoje, intensyvioje, nemirtingoje, antitetinėje, antifilosofinėje gamtoje, ir būti *allem Abschied voran.*

Gegužės 27

Sapnavau, kad grįžau į Nemeikščius. Oras buvo pilnas nepaprastai aštraus alyvų kvapo, bet visur, net tuščio namo languose ir duryse, žydėjo tik auksinės forsitijos.

Birželio 3

Išėjus kalbai apie Cvirką, Skardžius pasakoja, jog šis dažnokai prisijungdavęs prie jų „kavos būrelio“ *Metropolio* restorane arba *Konrado* kavinėje. Būrelio branduolį sudarę Krėvė, niekur niekad nuo jo neatstojantis Baldžius (Baldauskas), Karsavinas ir jis pats; kartais prisėsdavęs Sruoga, Putinas (labai retai), Galaunė, Voldemaras (su iš tolo jį sekančiu saugumiečiu) ir dar vienas kitas.

Bene 1938, Cvirkai ėmus girtis, kad, Sovietų Sąjungai užėmus Lietuvą, jis būsiąs naujai perorganizuotos Rašytojų draugijos pirmininkas, Krėvė pašokęs kaip įgeltas ir, pirštu badydamas į šio kaklaraištį, ėmęs rėkti: „Tavo, Cvirka, vadovaujamoje Rašytojų draugijoje manęs nebus!“ Po to greitai atsikėlęs ir bėgte išbėgęs į gatvę.

Birželio 9

Visur mes ieškome savęs. Mums patinka tik tos knygos, kuriose randame užfiksuotą savo pačių pasaulio viziją arba išgyvenimą, pasaulį, kurį mes patys būtumėm norėję sukurti ir jame gyventi, tai, ką mes būtumėm norėję pasakyti, dalintis su kitais. Mums patinka tik tokie paveikslai, kuriuos mes norėtumėm būti nutapę, tik tokia muzika, kurią mes norėtumėm būti sukomponavę. Dėl to *dabar* aš „norėčiau" būti parašęs Stendhalio *La Chartreuse de Parme*, Tolstojaus *Anna Karenina*, Prousto *À la recherche du temps perdu*, Th. Manno *Der Tod in Venedig* ir *Der Zauberberg*; sukomponavęs Vivaldi *I quattro staggioni*, Mozarto *Koncertą klarnetui* A-Dur (K. 622), *Kvintetus* G-Moll ir D-Dur (K. 516, 593), nebaigtas *Mišias* C-Moll (K. 427), Ravelio *Le Tombeau de Couperin*; nutapęs Watteau *L'Enseigne de Gersaint*, G. de la Tour *La nativité*, kai kuriuos Chardino natiurmortus, Renoiro *Le Sentier à travers les champs*, Soutine'o *Jour de vent à Auxerre*.

Bet nenorėčiau būti niekieno *poezijos* autorius.

Liepos 4

Ne laiku gyvenimo jausmas. Aš turėčiau būti klajojantis viduramžių riteris, dieną ir naktį pasiryžęs kiekviena kaina apginti šventą savo damos vardą, arba gyventi Athos vienuolyne, kur ne tik gamta, bet ir žmogus *turi laiko sau*.

Sekmadienis / Liepos 7

Anksti rytą buvau nuėjęs į parką pasivaikščioti. Grįžęs perrašinėjau *Hamleto* vertimo rankraščius. Namuose taip keistai tylu. Popiet su Jurgiu ir vaikais atvažiavo Rhani. [...]

Liepos 21

Nuolat ir nuolat grįžtąs susvetimėjimo, nutolimo nuo gamtos, tiesioginio santykio su gyvūnija ir augmenija praradimo ir nebe tame pačiame pasaulyje gyvenimo jausmas.

Gamtoje aš jaučiuosi kaip botanikos arba zoologijos sodo lankytojas, kuriam flora ir fauna tėra tik eksponatai. Viskas kaip už permatomos sienos, kaip ekrane – negyva, tolima, abejinga.

Liepos 23

Valstybė ir estetika. Estetinės kultūros požiūriu JAV (kaip valstybė) yra viena pačių nekultūringiausių pasaulyje.

Liepos 28

Humour noir:

– *Kodėl tu neini į savo draugo laidotuves?*
– *O jis į mano ar ateis?*

Liepos 31

Ugnis sugeba protauti.

Rugpjūčio 3

Prieštaravimais ir nenuoseklumais, ne geležine logika, mes piešiame *savo* dvasinius autoportretus. Logikos ir nuoseklumo dogmos privalomos tik *kitiems*.

Rugpjūčio 7

Mitai. Lietuva, lietuvis, tėvynė – per patriotinę ir mokyklinę literatūrą atėję ir mūsų sąmonėse įsišakniję simboliai bei įvaizdžiai, mažai ką arba visiškai nieko bendra neturį su tikrove, pavojingi savo intelektualiniu primityvumu. *Bet jie padeda išlikti.*

Rugpjūčio 9

Visi mano eilėraščiai – nuo pirmojo iki paskutiniojo – yra nenutrūkstamas pagalbos šauksmas.

Rugpjūčio 12

Mieželaičio *Žmogus*. Sunku ir įsivaizduoti labiau nužemintą ir subanalintą žmogų. Tai valdžios įsakuose, propagandiniuose plakatuose ir biurokratų kalbose teegzistuojąs užčiaupta burna ir suvalstybinta dvasia žmogus, [...] autoriaus negailestingai įžeidinėjamas ir valkiojamas. Knyga apie žmogų, bet nėra žmogaus, – kaip daugelyje šiuo metu Lietuvoje išeinančių knygų. [...]

Rugpjūčio 15

Mirtis nieko neatveria – viskas yra čia ir dabar – tik galutinai nuramina, neutralizuoja, ir įvyksta susivienijimas su idėja – galutinis grįžimas ir galutinis susitikimas.

*

... ir tu tada man pasakojai, kaip prietemoje verkė blyškiai gelsva graudulinė, nuoga kaip Amaleko karalius Agogas, ir jos vaškas lašėjo ant kyšančios iš įkapių mergaitės rankos.

Rugpjūčio 17

Cogito, ergo non sum. Vaikystėje, sekdamas po lieptu blyksinčias saulėje žuvytes, aš negalvojau, bet buvau, buvau esančios, ne galvojančios, gamtos dalis.

*

Ar aš, kas aš esu, tikrai esu aš, ar tik reprezentuoju save? Kada ir kaip mes prasilenkėm?

*

Žodžių magika: Tipasa, Tess, Septentrion, chiaroscuro, solitude, nonidi, Tonkinoise, Positano, Cochinchine...

*

Žmogiškoji sąlyga: nusivilti dievais.

*

Būsimosios kartos? Ateitis? *Aš* esu būsimosios kartos ir ateitis, bet *dabar*.

*

Le vrai rongeur, le ver irréfutable
N'est point pour vous qui dormez sous la table,
Il vit de vie, il ne me quitte pas!

Rugpjūčio 20

Kataklizmiškų įvykių akivaizdoje visos pramogų ištroškusio žmogaus laikui užmušti sukurtos idėjos krinta kaip praėjusios šventės dekoracijos, atgyja nepakartojamas gyvenimas ir būtis atsiveria visoje pilnybėje. Taip aš jaučiausi ir jaučiau paskutinio karo metais. Aš tik tada supratau, kad gamta gali gyventi ir be žiūrovo.

Rugpjūčio 22

Visiems naudingas moralės postulatas: aš esu doras, sąžiningas, myliu savo artimą etc. tol, kol tatai per daug nekenkia mano interesams.

*

Labai dažnai aš žinau atsakymą, bet nežinau klausimo. Klausti yra daug sunkiau negu atsakyti. Atsakymų kapinės yra daug didesnės už klausimų, nes klausimus dažniausiai laidoja nešventintoje žemėje kartu su savižudžiais.

*

Niekas yra statiškas; būties rezignacija, erdvės ir laiko neaprėpiamybė, sugerianti viską, – kaip minus sugeria plius.

*

Percepcijos problema: mano objekto suvokimas (perceptio) yra identiškas objektui, nes aš galiu tik *taip* suvokti. Kiekvienas objektas yra tik toks, kokį aš jį suvokiu. Tad kiekviena „objektyvi" realybė, paremta percepcijų suma, yra savotiškas absurdas.

Rugpjūčio 25

Dieu caché. Žmogus yra absoliučiai vienišas ne visur esančio, bet greičiau niekur nesančio Dievo akivaizdoje, ir jam telieka tik maištas. Nes Dievas, kuris *kur nors yra*, – netikras.

*

Vargu ar yra kas nuostabiau už dviveidę kaukę, taip sėkmingai naudotą *commedia dell'arte* pantomimose: žmogus visoje savo dviprasmiškoje didybėje – tavo, mano, mūsų paslaptis.

*

Niekas neskuba. Niekas kantresnis už būtį. Jis šypsosi, bet niekad nesijuokia.

*

Perversijos grožis: *Je mettais du rouge sur les lèvres de mon ventre.*

*

Wir suchen überall das Unbedingte und finden überall nur Dinge.

Rugpjūčio 27

Vakar vėl pradėjau skaityti *Karą ir taiką*, ir šį kartą esu pasiryžęs ištesėti iki galo. Krizės situacija, nes, anot Malarmé, *j'ai lu tous les livres.*

Rugpjūčio 29

Poezija tam tikra prasme yra bandymas atpažinti ir identifikuoti laiką, kuris, deja, niekad nenusiima kaukės.

*

Kada sakau „aš žinau“, aš niekad nesu visiškai tikras, kad tas „aš“ yra aš, o ne kas kitas.

*

Individo identifikavimasis su bet kokiomis politinėmis ar ideologinėmis pozicijomis yra autodiskvalifikacija ir intelektualinė bei moralinė savižudybė, degraduojanti iki „marchand des idées“ lygio.

*

Kiekviena organizacija yra korupcijos forma ir turi „organized crime“ žymių: bendromis jėgomis veikti prieš neorganizuotą žmogų, t. y. prieš individą.

*

Baisiausia ištikimybė yra organizacinė (politinė, ideologinė etc.) ištikimybė: ji žudo ir nesijaučia kalta.

*

Pagal Keplerį, miegas yra šešiakampis.

Rugpjūčio 31

Nicht du bist in dem Ort, der Ort, der ist in dir;
Wirfst du ihn aus, so steht die Ewigkeit schon hier.

Rugsėjo 2

Būti už arba prieš: abi pozicijos yra simplistinės, vulgarios ir įmanomos tik žemesniame problemų lygyje. Kitaip sakant, aš galiu būti šalininkas arba priešas tik nereikšmingose situacijose.

*

Dialektinis mąstymas yra vulgarus.

Rugsėjo 5

Ribos ir laisvės problema. Ribos, atskiriančios nuo visko, žavesys. Gyvenimo ir mirties, metų laikų ir dienos dalių ribos. Vis dažniau apimanti ribos ir varžto pagunda. Atsižadėjimo ir disciplinos mistika. Riba kaip vienintelis autentiškos herojinės laikysenos šaltinis.

Šeštadienis / Rugsėjo 7

Vakar nakties sapnas. Rodėsi, kad mudu su Sandra gyvename kažkokioje nepažįstamoje vietoje, panašioje į vasarvietę, išsistačiusią aukštos kalvos viršūnėje. Iš kažkur staiga atsiradęs raudonplaukis vaikas suaugusio žmogaus veidu paėmė mane už rankos ir, isteriškai klykdamas, ėmė tempti su savim į pakalnėje esantį miestą. Neturėdamas jėgos pasipriešinti, sekiau iš paskos, ir mes, pusiau bėgdami, pusiau skrisdami, netrukus atsiradome netašytais akmenimis išgrįstoje aikštėje su šiaudais apraišiotu šuliniu pačiame jos viduryje. Pats miestas ir kiekvienas jo pastatas turėjo *du veidus*: tai buvo Aalenas ir Utena, bet tuo pačiu metu ir ne Aalenas, ir ne Utena. Į šiaurę nuo šulinio stovėjo geltonas juodomis langinėmis namas su mėlyna Apvaizdos akimi skliaute. Priešais murksojo į katiną panašus širmas arkliukas; aiškiai mačiau, kad jis viena akimi seka mane ir kad mane pažįsta. Priėjus arčiau, jis dar žemiau nuleido galvą, ir man pasirodė, kad jis verkia.

Vaikas įsakmiai parodė ranka į duris, ir aš ėmiau lipti cementiniais laiptais aukštyn. Viduje stovėjo nepaprastai ilgas medinis stalas su kibiru vandens pačiame viduryje. Anapus stalo sienos vietoje tekėjo man gerai pažįstama upė. Oras buvo pilnas nenutrūkstamo varpų skambėjimo. Pro varpinę šventadieniškai apsirengusios mergaitės ėjo į bažnyčią. Paskubomis įsijungiau į jų būrį ir netrukus su didžiausiu siaubu pastebėjau, kad *jos manęs nemato*.

Šventoriuje, prie atviro mano motinos karsto, stovėjo tėvas – šviesiais sutaršytais plaukais ir azūrinėmis akimis berniukas, *bet ir jis manęs nematė*. Iš bažnyčios sklido Panelės Švenčiausios litanijos melodija ir aiškiai skanduojami žodžiai:

Motina nesuteptoji, melskis už mus!

Mane apėmė neapsakomas sielvartas ir vienatvė, aš pradjau garsiai raudoti, manydamas, kad gal taip kas nors mane išgirs ir pamatys. Bet kaip tik tuo metu ėmė baisiai snigti. Per keletą minučių sniegas padengė viską; azūrines tėvo akis, motinos karstą, bažnyčią, litanijos žodžius, melodiją, ir aš nubudau.

Rugsėjo 9

Ein Fremder hat immer
seine Heimat im Arm
wie eine Waise
für die er vielleicht nichts
als ein Grab sucht.

Rugsėjo 14

Draugystė? Iliuzija! Dažniausiai piktnaudojamas žodis visų kalbų žodynuose.

Kiekvienas žmogus gyvena su mirusių draugysčių žaizdomis ir randais, kaip medis su nudžiūvusių šakų stagarais. Vaikystės draugai išnyksta be žymės, praplaukia kaip debesys, išskrenda kaip paukščiai. Jaunystės draugai ir draugystės *miršta*, būna nužudomos arba pačios nusižudo, ir mūsų sąmonės sienoje lieka tik sunkiai beįskaitomi vardai su gimimo ir mirties datomis.

Su amžiumi žmogus pamažu virsta su niekuo nesuderinamu ir nesiderinančiu fenomenu, kuris gali ir turi egzistuoti vienas, medžiu, ant kurio joks paukštis nebenutupia, bijodamas apsinuodyti. Draugystei reikia atlaidumo, kantrybės ir tolerancijos, bet iš kur tu imsi vandens pačiame Sacharos vidury?

Tad reikia ieškoti kokio nors pakaitalo. Geriausias iš tokių pakaitalų yra tam tikras diplomatinis ritualas, kokiu remiasi mano draugystė su Radausku: *niekad neperžengti ribos ir distancijos dėsnio*. Toks pakaitalas, aišku, atrodys visiškai nepriimtinas „audringų“ draugysčių mėgėjams.

*

André Gide apie savo draugą Valéry: „J'ai pour lui l'affection la plus vive; il faut tout ce qu'il dit pour la diminuer. C'est un de mes meilleurs amis; s'il était sourd et muet, je n'en voudrais pas de meilleur.“

Lektūra: G. Wildenstein *Chardin*.

Rugsėjo 21

Net ir *Das Tausendjährige Reich*, šalia pseudogermaniško kičo ir blogo skonio pompastikos, turėjo kartais ir neblogų idėjų. Viena iš tokių idėjų – Šveicarijoje mirusį Stefaną Georgę

pargabenti į Vokietiją ir iškilmingai palaidoti vienoje iš didžiųjų vidurmažio gotikos katedrų. Bet mokiniai, jų tarpe broliai Berthold ir Klaus Stauffenbergai, nesutiko, ir George buvo palaidotas idiliškose Minusio bažnytkaimio kapinėse. Pats sumanymas, nors ir neįvykdytas, ir gal gerai, kad neįvykdytas, tikrai vertas Davido rankos.

Rugsėjo 25

Perskaičiau atsitiktinai rastą savo laiško, rašyto dar Vokietijoje, juodraštį, kurį (perrašytą), be abejo, būsiu išsiuntęs adresatui ir kuris mane tiesiog apstulbino. Nejaugi visi mano laiškai tokie, t. y. parašyti kažkuomet išmoktu kitados populiariu „kaip reikia rašyti laiškus" stiliumi: dirbtinai, pakeltai, „literatūriškai"? Net prakaitas išmuša, apie tai pagalvojus. Tuščia viltis: gal ne visi buvo tokie.

Rugsėjo 28

Šios dienos *motto*: *„...nous voulons vraiment, sans le savoir, nos souffrances, notre solitude alors que nous nous imaginons seulement vouloir nos plaisirs."*

Rugsėjo 30

Dažnai mes, negalėdami nieko išmintingesnio sugalvoti, sakome, kad ta arba kita knyga yra *giliai žmogiška*. Valéry panašiu atveju prie šio epiteto prideda *comme disent les ânes* (kaip sako asilai).

Spalio 4

Didžiausia mūsų, lietuvių, yda buvo (su mažomis išimtimis) ir tebėra (su dar mažesnėmis) tai, kad mes esam per dori: ne kad stengiamės tokie pasirodyti, bet kad esam. Mes davėme vieną kitą didesnio masto žmogų pozityvia prasme, bet nė vieno didelio nusikaltėlio (net literatūroje). Amžinai pozityvi laikysena skatina verstis nuobodulininkyste. Ką mes ir darome.

Tik pažiūrėkime iš arčiau į mūsų literatūrą. Kokia ji dora, nuobodi ir provinciališka! Ir čia, žinoma, būtų galima pridėti: su mažomis išimtimis.

Spalio 6

Mano poezija turėtų būti užbaigtas ir nepriklausomas pasaulis su savo teritorija, istorija, politika, teologija ir filosofija. Vargas jai, jeigu taip nėra.

*

Aš rašau taip, kad mano poezija būtų nesuprantama tiems, kuriems ji nereikalinga, tokiu būdu mėgindamas ją apsaugoti nuo vulgarizacijos ir išnykimo.

*

Istorijos kampanijoje prieš gamtą ir žmogų aš esu su gamta ir žmogum.

*

Sokrato atsisveikinimas (Platono *Apologijoje*): „Dabar mes turim eiti: aš – mirti, jūs – gyventi, bet kas yra geriau – vieni dievai težino.“ Taigi: kas yra geriau?

Spalio 15

Dar kartą apie atsiminimus. Dauguma atsiminimus rašo taip, kaip jie *dabar* norėtų, kad būtų buvę gyventa. Bet yra ir tokių, kurie bando gyventi, lyg tai būtų jų atsiminimai, užmiršdami, kad praeitis kinta ir vystosi lygiai ta pačia logika kaip ir dabartis.

Spalio 27

Mane tik dabar pasiekęs naujas Putino eilėraščių rinkinys *Būties valanda*, išėjęs po tiekos gniuždymo metų, galėtų vadintis ir *Prisikėlimo valanda*, nes tai tikras šio žymaus poeto prisikėlimas. *Et omnis qui credit*... Bet aš čia turiu galvoje tik poeziją.

Lapkričio 16

Besišnekučiuojant valgykloje Skardžius man sako: „Žiūrėk, kokia vis dėlto skambi lietuvių kalba. Kad ir tokie žodžiai, kaip *bimbalas, šurmulas, šalaputris, birbynė* – tikra muzika fonetiškai išlavintai ausiai.“ Visus tuos žodžius jis ištaria aiškiai sukirčiuodamas, pabrėždamas kiekvieną garsą ir nuoširdžiai gėrėdamasis jų skambumu.

Aš, jam pritardamas, visiškai rimtu veidu pridedu kelis savo pavyzdžius: *keverza, šunvotė, piktšašis, pašlemėkas* etc., ir visa tai jis priima *bona fide*, nė nemanydamas įtarti, kad aš čia iš jo šaipausi.

Prieina Radauskas. Kalba nukrypsta į literatūrą. Norėdamas pasirodyti, kad jis ir literatūroje ne koks „vabalas ant lentutės“, dėsto: „Iš visų dabarties prancūzų rašytojų man labiausiai patinka *de Sartre*. Kai skaitai, tai tikrai jauti, kad giliai išsireikšta.“

Radauskui to ir tereikia. Jis tuoj pat pasigauna nelaimingai išsprūdusį „de Sartre“ ir čia pat kelis kartus įvairiuose linksniuose pakartoja, specialiai pabrėždamas *de*. Po to rimtu veidu klausia: „O jo poezijos ar esate ką nors skaitę?“ Užkluptas tokio netikėto klausimo, vėl neatsargiai atsako: „Tik vieną kitą eilėraštį. Aš mat ne lyrikas.“ Ir taip ši „voro ir musės“ komedija tęsiasi gal kokį pusvalandį. Profesoriaus nesiorientavimas literatūroje bei kituose menuose tiesiog apstulbinantis. Bet jis niekad už jokius pinigus neprisipažins ko nors nežinąs.

Pagaliau ir Radauskui nusibosta. Atsisveikinę keliamės ir einam į parką pasivaikščioti.

Lapkričio 19

Mokyti galima tik mokinį, nes įžeidimas arba nuoskauda lengvai užsimiršta, tuo tarpu kai pamokymas – niekuomet.

Lapkričio 22

Ruduo. Ar gali būti kas liūdnesnio ir žavingesnio už rudenėjančias moteris rudenį?

Lapkričio 25

Kennedy laidotuvėse Washingtone. Gatvėse baisiausia spūstis. Mudu su Mažiuku kažkokiu būdu prasispraudžiame į pačias pirmąsias minios eiles. Žirgas su apgręžtais batais kilpinėse, netvarkingai žygiuojantys West Point kadetai, „Grossgeneralstab" ir svetimų šalių dignitoriai: į kreivakojį cirko nykštuką panašus Abisinijos imperatorius Haile Selassie, de Gaulle, Belgijos karalius Baudouin, Didžiosios Britanijos princas Pilypas etc.

Lapkričio 30

Būti visuomet su teisiaisiais, visuomet stovėti teisiųjų pusėje, ginti silpnuosius etc. – pavojingos simplifikacijos, nes iš tikrųjų tai reiškia tik visuomet būti su dauguma, tiesą pakeisti etikete, realybę – simboliu, mintį – aplodismentais. Dėl to aš visuomet esu linkęs eiti ne su teisiaisiais, ne su tais, kurie visuomet gina tik „tiesą" ir „teisingumą", bet su tais, kurie, nors ir „neteisūs", mąsto ir gyvena savimi.

Gruodžio 7

Atvažiavau (sapne) į kažkurį Vakarų Vokietijos miestą, savo architektūra primenantį Karlsruhe, dalyvauti tarptautiniame literatūros vakare ir skaityti eilėraščius su Elisabeth Langgässer (mirusi), Ingeborg Bachmann, Christine Lavant, Angelos Sikelianos, Salvatore Quasimodo, Jerzy Herbertu, Jorge Borgesu ir dar kažkokiais dviem albanais, nepažymėtais programoje. Milžiniška salė geometriškomis plokštumomis suskaldytomis lubomis ir Mykolo Archangelo figūra nuo Utenos bažnyčios frontono, laukiančia prie užpakalinės sienos, buvo sausakimšai pilna uniformuotų kareivių (kai kurie jų buvo perrištomis galvomis). Scenoje, juodų kulisų fone, stovėjo į katafalką panašus pultas su stikline vandens. Pradėjus šaukti dalyvius pavardėmis (pirmoji buvo Elisabeth Langgässer, bet niekas nepasirodė), mane apėmė nesuvaldomas sceninės panikos jausmas, kuris su kiekviena naujai iššaukiama pavarde ir šaukiamojo nepasirodymu vis augo ir didėjo. Atėjus mano ei-

lei ir jau pradėjus skanduoti mano vardą, ėmiau dairytis, kaip čia pabėgus, bet kaip tik tuo metu šalia atsiradęs Mykolas Archangelas paėmė mane už rankos ir pro šalutines duris išvedė į kaštanų lapais čežantį Utenos bažnyčios šventorių, ir aš nubudau, *laimingas, kad nereikėjo skaityti.*

Jeano Giraudoux *Suzanne et le Pacifique.*

Gruodžio 9

Seed – summer – tomb –
Whose Doom to whom?

Gruodžio 11

Vyro ir moters psichologinei charakteristikai (pagal arabišką patarlę): Vyras tylėjimu *atmeta*, moteris *sutinka.*

Gruodžio 16

Pagunda ir, deja, realybė: gyventi – „sich auserhalb der Moral stellen".

Gruodžio 21

Dievų silpnybė. Daug kas iš Valéry bendraamžių mini jo *côté scatalogique* – privačiuose pasikalbėjimuose gausiai vartotus necenzūriškus žodžius, nešvankius anekdotus etc., vargu besiderinančius su šiuo himnu kalbai (paskutinė „La Pythie" strofa):

Honneur des Hommes, Saint LANGAGE,
Discours prophétique et paré,
Belles chaînes en qui s'engage
Le dieu dans la chair égaré,
Illumination, largesse!
Voici parler une Sagesse
Et sonner cette auguste Voix
Qui se connaît quand elle sonne
N'être plus la voix de personne
Tant que des ondes et des bois!

Gruodžio 24

Prieš daugelį metų mirusi Kūčių vakaro *symphonie de la neige* su geltonu vaikų prieglaudos namu, violetiniais dvaro vartais ir išdužusiomis kažkieno akimis lange. Jinai, girdžiu, ir vėl man sako: Slėptis reikia šviesoje, nes tamsoje tegalima nuslėpti.

Et nunc manet in te.

Gruodžio 25

Kalėdos – žodžių žodis, pasaulis septyniose raidėse, tebegyvenąs su laikraščio pirmajame puslapyje nupieštomis žaliomis žvakutėmis, prakartėle, piemenimis ir į Betliejų vedančia žvaigžde, neatsiejamai surištas su laukimo išsipildymu, balta staltiese apdengtu stalu, Kūčių valgių liekanomis ir sunkiai įkandamais rudais meduoliais lentynoje. Ir su mūsų visų niekuo nepakeičiamu, su niekuo nepalyginamu ir neaprėpiamu džiaugsmu. Su užpustytu keliu nuo kalno, kuriuo aš į vakarą klampoju žemyn ir paskui einu užšalusia upe, kurioje po ledu plaukioja tylios žuvys.

Bet dabar „mes visi" jau visai kiti ir džiaugsmo raidynas neatpažįstamai pasikeitęs. Gatvėje, prieš *dabartinio* mūsų džiaugsmo langus, garsiai suburzgia keleivius išmetęs autobusas.

Gruodžio 28

Paslapties atskleidimas (net ir atsitiktinis) visada apmokamas Actaeono kaina todėl, kad nusikaltimo dydis visuomet tiesiog proporcingas jo pateisinamumui ir kad būtyje nėra lengvinančių aplinkybių.

Juozo ir Henriko laiškai.

Gruodžio 31

Žiemos varpai pasąmonės tolybėje, primenantys, kad *einmal / Lebt' ich wie Götter, und mehr bedarf's nicht.*

Dar kartą paskutinė metų diena, bet ji turbūt niekuo nesiskiria nuo pirmosios – pilka, pilkesnė už visas pilkiausias.

Naujųjų sutikti važiuojame pas Tanią ir Aliošą, kur bus Radauskai su Jurgiu (ir nuolatinis tokių pramogų lankytojas galantiškas nuobodulys).

*

Visa, ką aš tau atnešu, ką turiu geriausio pasakyti, laikau giliai paslėpęs savyje, žinodamas, kad žodis yra kapas.

1964

Baltimore
Sausio 1

Nauji Metai. Pilkas, monotoniškas dabar, šiandien. Bet aš ne dabar, ne šiandien, o prieš 55 metus sėdžiu prie lango ir garsiai skaitydamas (turbūt *Dirvoje*) deklamuoju Adomo Jakšto eilėraštį „Nauji Metai“: *Tai ne paukštis atplasnoja, / Ne mašinos sukas ratai, – / Tai ateina, atdūloja / Vyt senųjų Nauji Metai.*

Iš Wašingtono grįžome vėlai naktį.

Pasirodo, nuobodulys mus gerokai pralenkė ir jau buvo įsikūręs pačioje svečių kambario krikštasuolėje. Už stalo sėdėjo du kažkokiomis politinėmis temomis besiginčijantys rusai, abu labai korektiškai apsirengę, abu šiek tiek „paėmę“, abu dėl visko sutikdami ir paskui dėl nieko nebesutikdami. Aliоša juos pristatė kaip New Yorke gyvenančius rezistentus iš Leningrado, pats irgi jau gerokai „pod muchoj“. Po dešimtos, daugumai svečių jau susirinkus, atsirado ir Jurgis su Radauskais. Visoje šioje daugiausia vyresnių žmonių draugijoje dominavo trys labai garsiai kalbančios ir nemažiau „garsiai“ apsirengusios merginos, pažįstamos iš rusiškų romanų. Radauskas tuoj pat susikirto su kažkokia nebe pirmos jaunystės dama dėl Chodasevičiaus, jai jį palyginus su Igoriu Severianinu. Filosofiškai nusiteikęs šeimininkas visą vakarą stengėsi mane užimti vis tuo pačiu klausimu (nebeatsimindamas, kad jau kelintą kartą klausia): „Pasakyk man, kodėl jie (*oni*) rašo tiek daug knygų? Kodėl? Kas jas perskaitys? Kur jas paskui reikės dėti?“ Tania supažindino su eiles rašančia išblyškusia būtybe, kuri tuoj pat

padeklamavo septintąjį Achmatovos *Requiem* fragmentą. Tarp visų šių tariamai linksmų žmonių aš jaučiausi kaip *der blinde Passagier*. Manęs kažkaip nepalietė nė su paskutiniu Time Square laikrodžio smūgiu prasidėjęs chaotiškas sveikinimasis ir bučiavimasis, kuriame (didžiausiam mano nustebimui) aktyviai dalyvavo net ir Radauskas.

Sausio 5

Aidų reikalais New Yorke (apsistojau, kaip paprastai, pas Maželį). Po oficialiosios dalies (viskas ėjo labai nesklandžiai) dar spėjau užšokti į Metropolitan muziejų, kur seniai bebuvau buvęs.

Sausio 7

Atėjo žinia apie Fausto Kiršos mirtį Bostone.

Yra dvi aiškiai išsiskiriančios poetų rūšys: poetai poetai, poetai savo talentu bei kūrybiniais pasiekimais ir poetai savo išvaizda, gyvenimo būdu, manieromis, „audringų genijų“ laikysena bei apranga. Šiai pastarajai iki tam tikro laipsnio priklausė ir Faustas Kirša.

Gal būtų neteisinga sakyti, kad Kirša visai neturėjo talento. Bet jo talentas buvo aiškiai antraeilis. Ir tai dar nebūtų didžiausia bėda, nes, kaip sakoma, niekas negimsta vyskupu, t. y. reikia ir pastangų.

Kiršos – poeto tragedija slypi jo laikysenoje: jis ne tiek kūrė poeziją, kiek poetavo, atlikdamas komplikuotas apeigas poezijos šventykloje; dorybės siekė nekaltumu, niekur nesiangažuodamas ir nedalyvaudamas nusikaltime gyventi. Jis buvo *à la cité*, bet nebuvo *de la cité*. Visi jį žinojo, bet mažai kas arba beveik niekas neskaitė. Nežinia kokiu būdu jam buvo suteiktas esteto-filosofo titulas. Tačiau jo filosofija yra tai, kas *populiariai laikoma filosofija*: visokių alkanų minčių atošvaistos.

Pelenai rodo, kad jis kandidatavo ir į pranašus. Bet pranašo rolei reikia nebijoti nei lietaus, nei purvo, nei ovacijų, nei akmenų. *Pelenai* neturėjo reikšmės pirmiausia dėl to, kad neturėjo tribūnos, neturėjo minios. Tokio pobūdžio satyrai rei-

kalinga platforma, tam tikras užnugaris, priklausymas kam nors, buvimas kieno nors, angažavimasis. Savo laiku gal ir aktuali, šiandien, knyginiu žargonu išsireiškiant, Kiršos satyra beturi tik pažintinės vertės.

Faustas Kirša mano akyse visuomet pasiliks elegantiškas, gražiai pražilęs ponas su šviesiu kostiumu, dviejų spalvų batais ir balta šiaudine skrybėle, primenantis senų šeimos fotografijų viengungį ir jau senstelėjusį sūnų palaidūną, – toks, kokį aš jį mačiau 1947 metais Augsburge.

Mano kartos santykis su Kiršos poezija buvo oficialus – kaip su aukštu poezijos pereigūnu. Reikėjo jį laikyti dideliu, bet nebuvo aišku kodėl. Ir dabar, pakartotinai skaitydamas jo eilėraščius, negaliu rasti nė vieno, kuris kuria nors prasme patrauktų, užsikabintų. Kodėl jais taip žavisi Ambrazevičius, Vaičiulaitis etc., man vis tebelieka mįslė. Kiršos mintis niekuomet nepasiekia Jurgio Baltrušaičio sugestyvumo, gelmės ar universalumo, neišreiškia nei pasaulio, nei filosofinės sistemos. Jo refleksija, palyginus su Putino, blanki, bekraujė. Simboliai – seklūs, mažareikšmiai. Tai tik Wizard of Oz fasadas, pseudogelmė. Yra poetas, bet nėra poezijos. Simbolizmas – taip, tik nežinia, ką jis simbolizuoja. Baltrušaitis vienu eilėraščiu išreiškia savo būties sampratą, kai tuo tarpu Kirša nepajėgia to padaryti keliais eilėraščių rinkiniais. Ką reiškia kad ir tokie „baltrušaitiški“ posmai:

Ar tu klausei brolio klotį,
Su žegnote, suniokota ešafote,
Mirksnio žingsnis – ir mirtis, –
Kas būtis?

Ar tu klausei žiedo lapą?
Smėlio kapą? Kas be kvapo sieloj vapa?
Koks tau mokslas pasakys, –
Kas būtis?

Greičiau patikėtum, kad tai simbolizmo parodija, o ne simbolistinė poezija *bona fide*.

Tik baigęs šį įrašą prisimenu, kad *de mortuis*...

Sausio 17

Mane visad žavėjo argonautų žygis: surasti ir
Ranka paliesti aušrą, Odisėjo pramuštgalvių
Keiksmai ir girtos dainos auštant, lankstūs
Sirenų kūnai šiurkščių jūreivių sapnuose. Atsimenu,
/ kaip aš
Verkiau sūnaus išduoto Mitridato...

Sausio 26

Staiga nubudęs, klausau: minkštas obuolio kritimas ant žolės rugpjūčio naktį.

Sausio 30

Aš sakau „amžinai“, nors ir žinau, kad jausmų erozija ir pojūčių atrofija vis tiek kada nors atims tave iš manęs.

Vasario 3

Stanislavskio *La vie dans l'art*. Nepakenčiamai vulgarus, bet greičiausiai teisingas autoportretas. Jo režisūros ir apskritai teatro filosofija man visuomet atrodė grubiai antimeniška, antiteatrinė. Savo sceninės teisybės bei tikslingumo samprata jis gerokai primena kaizerį Wilhelmą I, kuris, kritikuodamas netaiklaus karininko pasirodymą scenoje, rašė, girdi, ar ne geriau būtų, kad „nicht der Offizier den Revolver-Schuss tut, sondern dass ein Soldat auftritt, dem der Offizier angibt, auf wen er schiessen soll, worauf der Schuss aus dem Gewehre erfolgt“.

Kita lektūra: Restif de la Bretonne *Les nuits de Paris*; Novalis, *Die Lehrlinge zu Sais*.

Vasario 7

Važiuojant namo, atmintyje visą laiką skambėjo nežinia kodėl iš pasąmonės iškilusi Horacijaus odės nuotrupa:

Et praeceps Anio ac Tiburni lucus et uda
Mobilibus pomaria rivis.

Vasario 12

Komiškas vaizdas: Corti pasakoja, kaip Budapešte per Pranciškaus Juozapo karūnavimo iškilmes du vyskupai „in prachtvollem Ornat mit Tiaren und Kronen“ krinta nuo šautuvų ir patrankų salvių pasibaidžiusių arklių.

Vasario 15

Kūrybiškumas (žmogus) prieš tobulumą (Dievas).

Vasario 19

Demokratijos didybės (bet kartu ir menkystės) šaknys glūdi lygybės principo interpretacijoje, kurios svarbiausias momentas yra valstybės įsipareigojimas neleisti niekam dominuoti. Šiuo mechanistinės interpretacijos pagrindu remdamasi, valstybė privalo saugoti doruosius nuo nedorųjų ir atvirkščiai, tinginius nuo darbščiųjų ir atvirkščiai, negabiuosius nuo gabiųjų ir atvirkščiai.

Lektūra: Las Cazes *Mémorial de Sainte-Hélène*; Balzaco *Facino Cane, El Verdugo*; Gérardo de Nervalio *Les Filles du feu.*

Vasario 20

Arthur Schopenhauer: *Die Aufgabe des Romanschreibers ist nicht, grosse Vorfälle zu erzählen, sondern kleine interessant zu machen.*

Vasario 22

Šįryt, mintyse klaidžiodamas praeities miglose, nei iš šio, nei iš to ėmiau galvoti, kokia buvo mano „poetinės karjeros“ pradžia ir kada. Tai buvo šalta, saulėta ir vėjuota balandžio diena, 1931 metų Velykos, ir aš, likęs vienas namie, visiems dar tebesant Prisikėlimo pamaldose, parašiau pirmąjį savo eilėraštį, kuris ir vadinosi „Velykos“. Jį sekė eilėraštis apie burlaivį, matytą kažkokioje knygoje (o gal žurnale). Šių abiejų eilė-

raščių atsimenu tik pirmąsias strofas. Jie neturėjo būti labai vykę, nes kitais metais jų į savo „naujausios kūrybos" sąsiuvinį nebeįtraukiau. Mano „keturvėjinis" laikotarpis buvo trumpas: prasidėjo ir baigėsi vienu vieninteliu eilėraščiu „Širdis" (apie elektros lemputę, įsuktą širdies vietoj). Po to gal dvejetą metų buvau „revoliucinis" poetas. Tokiu mane padarė Jono Biliūno apsakymai („Be darbo", „Pirmutinis streikas") ir iš kažkur atklydusio samdinio berno, vadinamo „Zimagoru", man padainuota revoliucinė daina – gedulingas maršas:

Kovoje jūs žuvot, mielieji draugai,
Už laisvės, lygybės idėją...

kurią aš vėliau (1936 metais) girdėjau per garsiąsias įmonės savininką nušovusio ir paties nusižudžiusio lentpjūvės darbininko Kranausko laidotuves Kaune, palikusias man neužmirštamą įspūdį.

(N. B. Dabar, vartydamas Lietuvoje išleistą senesniąją revoliucinę-proletarinę lietuvių poeziją, su nuostaba turiu pripažinti, kad jos esama mažai ką (jeigu iš viso) geresnės už manąją...)

Lektūra: Visą popietę ir pusę vakaro su Whitmano *Leaves of Grass*, kurių, gėda ir prisipažinti, lig šiol iki galo nebuvau perskaitęs (tik peršokdamas didelius gabalus). Tai pirmoji mano Amerikoje pirkta knyga. Bet jos visos aš turbūt niekad nebeįveiksiu.

Vasario 27

Galvoju: Apsisprendimas gintis visuomet yra pradžia žlugimo savyje. Vėjas apleistam lange kartoja nykų Tavo vardą... Baisiausia yra tai, kad aš galiu interpretuoti tik Tavo (kito) mirtį, bet ne savo... Girdžiu, kažkas išeina pro duris...

Ir vėl galvoju: Mergaitės, giedančios gegužinėse pamaldose, einančios nušienauta pieva birželio mėnesyje ir besimaudančios nuošalioje sietuvoje... Mergaitės alyvomis ir jazminais trenkiančiose kapinėse lengvomis kaip vasara suknelėmis ir po didžiulėmis skrybėlėmis degančiomis mėlynomis akimis...

Vasario 29

Gailestingumas? Deja, mūsų gailestingumas dažniausiai tėra išmalda *sau*.

Kovo 2

Besišnekučiuojant su Jurgiu, staiga telefonas. Bradūnas iš Čikagos: „Neišsigąsk ir pasiruošk išklausyti skaudžią žinią. Vakar naktį Algimanto Mackaus bute mirė Julius Kaupas." Iš vakaro jis užėjęs pas Mackus. Sėdėję kalbėdami apie šį ir apie tą. Juliui pasidarę bloga ir jis nuėjęs prigulti. Prieš tai jis kelis kartus prašęs pieno. Neužilgo Julius atsikėlęs, ir jie abu su Mackum išėję į kiną. Grįžus iš kino, jis vėl pradėjęs blogai jaustis, vemti. Mackaus paguldytas į lovą, miręs ant jo rankų, nespėjus nė daktaro pakviesti. Tiesioginė mirties priežastis – širdies smūgis, sukeltas diabetinių komplikacijų.

Kovo 6

Į Juliaus laidotuves važiavome keturiese: Ostrauskas, Trumpa, Aldona Aistienė ir aš. Dearborną pasiekėme dvyliktą valandą, pavėluodami į atsisveikinimo ceremoniją laidotuvių koplyčioje. Kelionė iš Baltimorės užtruko apie 14 valandų. Oras buvo tiesiog baisus, tarytum gamtos elementai būtų maištavę dėl Juliaus mirties. Šlapdriba, prasidėjusi Pennsylvanijos kalnuose, Ohio lygumose virto tropinio stiprumo lietum. Nuo Toledo važiavome beveik aklai.

Į koplyčią nuėjome tik sekančią dieną, prieš pačias laidotuves. Julius gulėjo mažai tepasikeitęs, tik bruožai buvo šiek tiek paaštrėję. Tarpais atrodė, jog sumirkčios akimis, nusišypsos ir žiūrės į mane tylėdamas, kaip anuomet Tübingene arba Freiburge. Koplyčioje viešpatavo ta pati nereali nuotaika, kaip jo namuose Dearborne. Aš niekaip negalėjau rasti kontakto su situacija. Viskas man atrodė kaip kažkoks farsas, kažkoks sąmokslas, kažkokia apgavystė.

Koplyčioje – pažįstami veidai: Bradūnas, Henrikas, Čerkeliūnas, Kozmas, Gražulis, Katiliškis, Alantas ir vos teatpažįstamas, šiurpiai nusinešiojęs Bavarskas. Nešant karstą iš koplyčios

pakilo stiprus vėjas su šlapdriba; dangus buvo tarsi švininis.

Bažnyčioje mane pritrenkė makabriškai banalus pamokslas: nė vienas žodis neturėjo gyvos prasmės. Absurdiška, stereotipinė, nuo ilgo vartojimo netekusi spalvos homiletinė retorika. Pamokslininko žodžiuose nebuvo nei laiko, nei amžinybės. Sunku buvo patikėti, jog visa tai sakoma *Tuktuko burtų laikrodžio* autoriui ir senų laikrodžių kolekcionieriui Juliui.

Kapinėse man ypač krito į akį duobės gilumas. Ostrauskas neišlaikė. Henrikas atsisveikinimo žodį baigė springdamas ašaromis. Reikėjo padėti pirštines ant karsto ir pasišalinti. Mažai kas verkė, išskyrus dangų su vėjo gūsiais ir Liuciją, kurios isteriškos ašaros man paliko gilų įspūdį.

Po laidotuvių – „pobūvis" Kaupo namuose. Juliaus nebebuvo: jis buvo *dingęs be pėdsako*. Ten pat greitomis suimprovizuotame pasitarime Henrikas apsiėmė suredaguoti pomirtinį Juliaus raštų rinkinį.

Ultima necat.

Kovo 10

Tolimais vasaros sekmadieniais, vienas likęs mistiškoje vidudienio tuštumoje ir pilnybėje, klausydamasis skaidraus varpų skambėjimo, brisdavau upe, tykodamas pakenyje pasislėpusią žuvį, totaliai įsijungęs į plėšrią ir intensyvią vasaros gamtą. Po to grįždavau namo, apimtas nesuvaldomo noro kažkur eiti. Bet eiti *nebūdavo kur*, kaip niekad iš tikrųjų nėra ir nebus kur eiti.

Kovo 12

Pirmi pavasario garsai (kuriuos *tik aš* girdžiu). Galvoje tvyksteli mintis: ką tokią kovo 12 dieną jautė ir galvojo didysis pilkos kasdienybės analitikas Henri-Frédéric Amiel? Susirandu jo *Journal intime*, atsiverčiau *12 mars 1851 (trois heures après-midi)* įrašą ir skaitau: „Kodėl man norisi verkti? arba miegoti? Pavasario nuovargis, palankumo reikmė. Grįžtu iš pasivaikščiojimo šiltoje malonios popietės saulėje, kuri persmelkia kaulų smegenis. Viskas jumyse atrodo tuščia, bergždžia, vargana, kada gamta kalba apie meilę. Knygos jus atstumia,

bet koks užsiėmimas verčia su panieka šypsotis. Vien tik muzika, poezija ir malda turi pakankamai švelnumo, atitinkančio jūsų slaptus troškimus. Jos yra vienintelė pūkų gūžta, kurioje jautri įskaudinta siela galėtų ilsėtis nesusižeisdama. Mokslas yra per griežtas, pramogos per abejingos, mintis per laki. Laimingi tie, kurie moka dainuoti, – jie užmigdo savo kančias, jie surenka savo ašaras kristalo prizmėje. Mano pasivaikščiojimo bendras nuėjo prie pianino, aš atsiverčiau dienoraštį. Jis greičiau bus paguostas negu aš.“

Kovo 19

Vieno bendralaikio nuomonė apie buvusį Autun vyskupą, Napoleono ir vėliau Burbonų diplomatą Talleyrand-Périgord: *Il avait vendu tous ceux qui l'ont acheté.*

Kovo 20

Dulce et decorum est pro patria mori, tvirtino kadaise Horacijus. Galbūt. Bet aš netikiu šia iškilmių maršo logika bei retorika. Mirtis visuomet yra sunki, brutali ir beprasmiška. Mano galva, žymiai prasmingiau, nors ir mažai ką lengviau, *gyventi* už tėvynę.

Kovo 24

Einantį į Union Station mane sustabdo elegantiškai apsirengęs senesnio amžiaus ponas ir nepaprastai mandagiai klausia, ar aš negalįs sau leisti duoti jam „kvoterį“ kavos puodukui nusipirkti (for a cup of coffee). Nepajėgdamas nuslėpti savo nustebimo, duodu. Tatai matydamas, elgetaujantis *vieux beau* pasiaiškina: „That's the way I am“. Principingas žmogus!

Kovo 25

Kad gyvenimas yra didesnė paslaptis už mirtį liudija ir tai, kad prisikėlęs Kristus *nebepasakė nieko nauja*. Bet ar mes būtumėm supratę, ką Jis sako?

Balandžio 1

Beveik su rūpesčiu pastebiu, kad man trūksta gyslos primti ir įvertinti kai kuriuos literatūros ir meno faktus bei apraiškas. Pvz., aš esu šaltas ir abejingas Jameso Joyce'o *Ulysses* prozai arba Alberto Giacometti skulptūrai, kaip lygiai negaliu suprasti, kodėl Jackson Pollock, Mark Rothko ir Jean Dubuffet laikomi dideliais tapytojais. Skonio dalykas? Nemanau. Nejaugi būčiau pradėjęs „užsiverti“, t. y. nebesimokyti? Pasiteisinimui galvoju: visi mes turime savo *bêtes noires*... Bet rūpestis lieka.

Balandžio 9

Daiktai. Mano daiktai, mūsų daiktai. Jie man visi kadaise šypsodavosi ir juokdavosi. Palikę vieni imdavo judėti, ir aš gerai atsimenu, kaip jie staiga sustingdavo senose pozose, man įėjus. Bet kartais jie verkdavo: daiktų ašaros, *lacrimae rerum*.

Balandžio 16

Balandis, tas nuostabusis metų mėnuo (ypač šiaurėje), man visuomet buvo *cruellest month*, kaip Eliot sako. Kodėl? Bet aš net ir čia, šiuose intymiuose užrašuose, t. y. rašydamas tik *sau*, nedrįstu prisipažinti ir atsakyti, nes tam tikra prasme ir iš tam tikros perspektyvos žiūrint, tai būtų atsakymas ir raktas į mane, ir dėl to man būtų daug sunkiau gyventi, – kaip atsakius į bet kurį kitą tariamai nereikšmingą klausimą.

Balandžio 22

Šiandien grįždamas namo iš Washingtono galvojau, koks galėtų būti prancūzų romantizmo poezijos (ne oficialiosios, vadovėlinės, visų pripažintos, bet mano atminties antologijoje sukauptos) motto, – devizinė frazė, išreiškianti jos emocinius ir ideologinius sąskambius. Ir mane pakaitomis užgriuvo Lamartine, Desbordes-Valmore, Hugo, Vigny, Musset, Nerval. Bet negalėjau apsispręsti ir parvažiavau namo svyruodamas tarp pirmosios Lamartine'o eilėraščio „L'Immortalité“ eilutės *Le*

soleil de nos jours pâlit dès son aurore ir Nervalio soneto „El Desdichado“ pradžios (*Je suis le Ténébreux, – le Veuf, – l'Inconsolé, / Le Prince d'Aquitaine à la tour abolie“).*

Laiškai iš Juozo, Henriko (po ilgokos pertraukos) ir Tučio (jam dar nebuvau spėjęs atsakyti).

Balandžio 28

Artimo meilė. Tolerancija. Kaip etinės gyvenimo normos (neklausti, iš kur kas ateina, kas jis yra, bet ką jam skauda) – puiku. Bet kultūrinėje ir apskritai kūryboje, kur, parafrazuojant Heraklitą, konfliktas yra visų daiktų tėvas, – kažin?

Balandžio 30

Muzikinis sapnas. Nubudus į pusmiegio sferą, vis dar tebeskambėjo paskutiniai Saint-Saënso bakchanalijos taktai ir lėtai prasidedantis klarneto su vokaline di Stefano fraze dialogas. Skaudėjo dešinįjį petį. Greitai vėl užmigau ir jau saulėtą žiemos turgaus dieną (ketvirtadienį), kokiais 1930 metais Utenoje stovėjau prie muzikos instrumentų krautuvės, kurios fantastiškoje vitrinoje, didžiulio plakato, vaizduojančio liekną, frakuotą, žvilgančiais per vidurį perskirtais plaukais frantą su smuiku pasmakrėj, fone buvo atremtos dvi sukryžiuotos mandolinos, gelsvas smuikas, išdėliota keletas Hohnerio armonikėlių su romantišku muzikantu ant dėžučių ir prie pat krašto paguldyta gitara. Su keliais kišenėje skambančiais centais aš jaučiausi esąs turtingiausias žmogus pasaulyje, galįs nupirkti ne pusę, bet visą pasaulio džiaugsmą, ir jau buvau belipąs laiptais į krautuvę. Bet mane sustabdė sapno logika ir chronologija. Kažkas sesers balsu (bet ne sesuo) ėmė dainuoti:

Kas bernelio sumislyta,
Bernužėlio sudūmota:
Aukso žiedelį nukaldinti
Ir mano vardelį įmušdinti,

ir aš vėl nubudau, nes jau buvo laikas keltis ir eiti į darbą.

Gegužės 6

Dangus. Taigi – kas yra dangus? Ar aš tikiu į religijų žadamą dangų, t. y. dangų kaip atlyginimą už gyvenimą. Turbūt kad ne (bet jis, mano motinos tikėjimu ir svajonėmis pastatytas, nesugriaunamas stovi manyje kaip svetima, nepatirta būtis). Aš tikiu į amžiną ir nenutrūkstamą gyvenimą, kurio prasmė būtų *čia* ir *dabar*. Kiekviena atgauta (grąžinta) gyvenimo diena man būtų dangus. Bet ne kaip laimėjimas ar atlyginimas (greičiau kaip amžinas ir totalus pralaimėjimas).

Pavasaris visoje savo bundančioje pilnybėje. Aš vis dar neišmokau „atsiskyrimo mokslo". Pro laiką ir nuotolius prasimušęs aštrus žydinčių ievų kvapas mane beveik fiziškai svaigina.

Gegužės 12

Prarastojo laiko beieškant. Netikėtai randu (toje pačioje knygoje kaip ir prieš daugelį metų Vilniaus universiteto bibliotekoje) tąsyk mane taip sužavėjusio (ne tiek kokybe, kiek idėja) Joseph-Marie Vien paveikslo *La marchande d'amours* reprodukciją, vaizduojančią mergaitę (pardavėją) su amūriukų pilna pintine, siūlančią už sparniukų iškeltą savo prekę regimai suinteresuotai turtingai damai intymiai paslaptingame jos buduare. Ir mane apima džiaugsmas, – kaip suradus seniai pamestą laišką, fotografiją arba kokį kitokį sentimentalų suvenyrą.

Gegužės 18

Baigiau „Aštuntąją vienatvę", pakeisdamas vieną vienintelį žodį, kurio ieškojau beveik penkis mėnesius. Tai pirmas (ir turbūt paskutinis) mano eilėraštis šįmet. Apytikrė metinė norma (vidurkis) lig šiol buvo 5 eilėraščiai.

Gegužės 23

Darbe beveik visą pusdienį kankino mintyse įkyriai skambanti giesmės *Tu tiktai viena / Lieki šiandieną / Paguoda ir viltis*

melodija ir litanijos rečitatyvas, kuriais niekaip negalėjau atsikratyti. Bandžiau „perrėkti“, mintyse kartodamas kitas „apsėdančias“ melodijas, bet veltui (kol pagaliau pačios savaime užgeso). Ponia Radauskienė (telefonu), man apie tai užsiminus, tvirtino, kad tokiu atveju reikią tik prisiminti kokį nors labai nekenčiamą savo „artimą“, ir viskas bematant nutylą (bet kad aš tokio neturiu).

Gegužės 31

Et s'il revenait un jour,
Que faut-il lui dire?
– Dites-lui qu'on l'attendit
Jusqu'à s'en mourir...

Birželio 7

Vidudienis. „Sidabro staltiesėmis krintąs iš aukštybių mėlyno dangaus“, anot poeto. Mistiškiausia dienos dalis, ypač sekmadienį, kaip šiandien, dargi birželyje, tame vešliausiame ir paslaptingiausiame metų mėnesyje, kuomet net cementu išlietų apleistų dykaviečių plyšiuose išaugusios diskrečios gėlelės pražysta (tos pačios, kurios kadaise žydėdavo laukų keliuose tarp vėžių, abipus arklio kanopomis išminto tako).

Birželio 25

Aš niekad ypatingai nemėgau kalnų, nes esu gimęs ir augęs kalvotose lygumose. Akiratį uždengiantys kalnai mane visuomet slėgdavo, net ir nupiešti arba aprašyti. Bet šiandien, sėdėdamas vienas už raminančiai apiblukusio stalo, galvojau, kad dabar gal man ir patiktų giliai iki dangaus užsnigti gigantiški kalnai blankstančioje santėmio šviesoje ir sningant.

Birželio 27

Gerai atsimenu, kad Tavo lūpos tada buvo sklidinos tylos, ir aš tebebuvau *in statu nascendi.*

Birželio 30

Mano be paliovos besivaidijanti trejybė: Kūnas, Dvasia ir Aš.

Liepos 3

Predestinacijos šiurpas: būti iš anksto amžinai pasmerktam arba išganytam, iki Teismo Dienos nežinoti, į kurią reikės eiti pusę, ir kaip gladiatoriui aklai grumtis Dievo-Imperatoriaus akivaizdoje, nieko nelaimint ir be jokios vilties palenkti Jo rūstybę.

Todėl *liberum arbitrium* man visuomet buvo didžiausias šviesos ir vilties šaltinis.

Liepos 6

Vartant Henriko *Lapkričio naktis*, eilutė *Praeina verkiančios mergaitės siluetas* nukelia mane dvidešimtį metų atgal į prarastąjį laiką. Kaip tada būdavo lengva įeiti į kito gyvenimą ir dalintis savo gyvenimu su kitu. Mums užtekdavo vieno vienintelio susitikimo, kartais vieno trumpo momento, kad pasidarytumėm amžinais draugais ir kad mūsų gyvenimas taptų niekad nesibaigiančia bendravimo ir dalinimosi švente.

Rugpjūčio 9

Mano ilgesys – gyventi metų laikuose, gamtos ritmu, t. y. tarp „Dichtung“ ir „Wahrheit“.

Rugpjūčio 16

Poezija kaip protesto prieš arba padėkos už būties žiaurumą kreatūrai aktas visoje savo absoliučioje tapatybėje.

Rugpjūčio 21

Vidinės ir išorinės apatijos periodas, padedantis morališkai nusiplauti ir atstatyti intelektualinę discipliną. Visa, ką dabar girdžiu ir sakau, skamba kaip ne man ir ne aš, – lyg nežinočiau, kur ir kokiame šimtmety gyvenu.

Rugpjūčio 27

Kodėl aš turėčiau *vaidinti* save, kada aš galiu *būti* savimi?

Tabor Farm, Sodus, Michigan
Rugsėjo 10

Atvažiavome į Tabor Farmą (Jurgis, Vincas Trumpa ir aš). Nemaža svečių jau susirinkę. Jų tarpe daug senų ir seniai bematytų pažįstamų, bet dar daugiau visai nepažįstamo jaunimo. Atlikęs registravimosi formalumus ir gavęs kabiną, kurioje gyvensiu su savo bendrakeleiviais, einu pasižvalgyti po apylinkes. Slegiančiai nykus ir bespalvis gamtovaizdis. Netoliese tekančios Šv. Juozapo upės, apaugusios leisgyviais krūmokšniais, vanduo nedraugiškai šaltas ir metalinis; nekviečianti išsitiesti šiurkšti pakrančių žolė. Tuoj pat grįžtu atgal į farmą su svetingesne žole, civilizuotesniais krūmais (kai kurie dar net tebežydi) ir jau įsilinksminusiu baru, iš kurio girdisi viską pranokstantis Vinco Trumpos juokas.

Rugsėjo 11

Vakare susirinko linksma kompanija. Kažkas skaitė, kalbėjo, deklamavo, bandė dainuoti. Vieni ateidavo, kiti išeidavo. Jauni ir jau artėjantys į *mezzo del cammin di nostra vita.* Arčiau susipažinau su Vytautu Kavoliu, kurį prieš tai buvau sutikęs Bostone (pas Girnių). Jis savo ruožtu mane supažindino su kažkokiu būdu šiaurėje atsiradusį šiltesnio klimato augmenį primenančia, keistai ir nemūsiškai dailaus veido H. V. Iš jaunesniųjų tarpo ypač išsiskyrė augalotas žaliūkas su Donelaičio portretu marškinių krūtinėje. – Tai nauja mūsų beletristikos pažiba, – paaiškino garsiai nusižvengęs Vincas Trumpa.
Į savo kabiną grįžau jau gerokai praaušus.

Rugsėjo 12

Su Czesławu Miłoszu, kuris, tarp kitko, atrodo visai kitoks negu fotografijose, negu kad aš buvau jį įsivaizdavęs: žymiai lietuviškesnis, t. y. be lietuvių lenkams automatiškai tei-

kiamo lakumo ir poniško šlifo. Savo laikysena jis greičiau primintų Vilniaus krašto lietuvį, jokiu būdu ne lenką. Prisimena Kėkštą, mūsų išleistą jo poezijos vertimų rinktinę ir ta proga dėkoja už mano užsklandą. Užsiminus apie lenkų emigraciją, Paryžiuje leidžiamą žurnalą *Kultura* ir jo redaktorių Jerzy Giedroyc, įsakmiai pabrėžia nieko bendra neturįs ir nenorįs turėti su senąja lenkų emigracija, kuri esanti žiauriai primityvi ir atsilikusi. Į Lietuvą, lietuvius ir lietuvių kultūrą, atrodo, jis tebežiūri istoriškai, t. y. romantiškai, *gente lituanus, natione polonus* sąmonės akimis. Krito į akį jo kalbinis nešmaikštumas (visom kalbom). Savo neformalioje rytinėje paskaitoje-pokalbyje M., neišsipagiriojusio Mackaus bandomas pertraukti, supažindino nepergausius klausytojus su naujesniąja ir naujausiąja lenkų poezija (Gałczyński, Pawlikowska, Ważyk, Różewicz, Herbert), specialiau pabrėždamas pirmąjį ir paskutinįjį.

Atvežė pirmus *Hamleto* egzempliorius. Atrodo gerai: popierius, įrišimas, spauda. Su tekstu, savaime aišku, dar nespėjau susipažinti.

Rugsėjo 13

Šiandien grįžtam namo. Visi atrodo persilinksminę. Literatūros vakaras buvo daugiau ritualinis negu literatūrinis. Be to, iš salės galo nieko nesigirdėjo. Gal ir gerai, nes aš tokiais atvejais vis tiek ne tiek klausausi, kiek stebiu.

Baltimore
Rugsėjo 15

Štai aš ir vėl Baltimorėje, namie. Dienos pastebimai trumpėja, tarsi kažko gailėdamosios, kažką palikdamos. Nesibaigiančios šviesos laidotuvių eisenos. Permatomų daiktų ir sienų ilgesys. Paskutinis vasaros vynas.

Ketvirtadienis / Rugsėjo 24

Bibliotekoje, vartydamas prancūzų, anglų ir olandų XVIII a. tapybos knygas, ties Gainsborough *Girdykla* staiga suprantu, kodėl mane kadaise, žiūrint į paveikslą, peizažą arba interjerą,

apimdavo nenugalimas noras patekti į jo erdvę, į jo pasaulį ir taip ištrūkti iš savojo. Taip turėjo jaustis didieji keliautojai ir atradėjai, pamatę horizonte iškylant naujos nežinomos žemės kontūrus.

Patekti ten, dalyvauti Watteau šventėje, bet ne gyventi (*gyventi* aš norėdavau tik Corot ir – vėliau – impresionistų paveiksluose).

Spalio 30

Žmogus be Dievo. Vien jau savo apimtim masyvus ir impozantiškas darbas. Tik gaila, kad Girnius, galbūt vienintelis tikrai autentiškas mūsų filosofas, čia stengiasi duoti per daug teisingus ir nepavojingus atsakymus, beveik nepalikdamas vietos interpretacijai ir tarsi bijodamas būti blogai suprastas. Galutiniai atsakymai bei sprendimai mažina probleminį aštrumą, patys dažnai virsdami moralistinėmis propozicijomis. Filosofo uždavinys juk ne problemos sprendimas, bet jos egzistencinis suaktualinimas. Filosofas meta dirvon grūdą, visiškai nesirūpindamas, kas iš jo išaugs. Tuo teužsiima praktikai, t. y. pedagogai, politikai, moralistai. Pirmoji šio veikalo redakcija, paruošta spaudai prieš gerą dešimtį metų, bet neišleista, buvo aštresnė ir „pavojingesnė". Dabartinė jo *žmogaus be Dievo* charakteristika bei interpretacija ne visuomet *betikslė*, t. y. ne visuomet fenomenologiškai neutrali ir nesuinteresuota. Konflikto vengimas su tam tikromis institucijomis neišvengiamai... [Rankraštyje trūksta pabaigos – *A. N.-N.*].

Lapkričio 3

Neįmanoma išsimušti iš instinktyviai (pasąmonėje) užimtos pasaulio centro pozicijos, suvokimo, kad aš esu pasaulio centras, nes tai yra vieninelė egzistencijos sąlyga, vienintelis buvimo būdas, nevedantis prie totalaus asmenybės žlugimo, vienintelis būties motyvas, nes ne aš gyvenu pasaulyje, bet pasaulis, t. y. visa tai, ką mes nusakome žodžiais kitas, kìta, kito, kitame, kitur, gyvena manyje. Kaip aš esu neprieinamas ir nepasiekiamas kitam, taip kitas man. Kaip mano pasaulis

neišreiškiamas kito saviraiškos ženklų bei idėjų sistema, taip mano ženklų sistema neišreiškia kito. Noras atsisakyti, nors ir beviltiškai, šios centrinės pozicijos, liudytų tik jos realumą. Tai yra vienintelė funkcionali pozicija būtyje. Gyventi įmanoma tik savo saulės sistemoje, savo kosmogonijoje, savo vienatvėje. Fenomenologiškai mąstyti bei santykiauti su „kitais“ ir „pasauliu“ įmanoma tik pasaulio centro vienatvėje.

Lapkričio 7

Dar kartą prie *Žmogaus be Dievo*. Mane truputį gąsdina Girniaus, šio nuostabaus talento žmogaus, vis didėjantis suinteresuotumas, vedąs į visuomeninį pragmatizmą, ir kartu lyg ir praradimas drąsos, kurios anksčiau jam niekad nepritrūkdavo. Be to, retkarčiais prasimuša „dorybės“ pagunda, kuri galbūt privaloma visuomeninėse funkcijose, bet jokiu būdu ne filosofijoje. Jis čia kalba apie už ir apie prieš, apie žmogų su Dievu ir apie žmogų be Dievo, bet labai mažai arba beveik nieko apie žmogų ir Dievą: lyg bijodamas pažeisti ne tiek iš vidaus, kiek iš lauko grėsmingai tykančias tam tikras normas. O filosofas turėtų būti neišvengiamai laisvas, vienas ir drįsti „nusikalsti“.

Lapkričio 11

Išėjus kalbai apie dvasias, vaiduoklius etc., visi esantieji dėsto savo nuomones, bet niekas, atrodo, neturėjo asmeninės patirties (Radauskas sėdi ir gudriai šypsosi). Aš pats esu turėjęs šios rūšies patirčių vaikystėje ir daug vėliau. Viena tokių patirčių atsitiko ankstyvoje vaikystėje. Kartą mudu su vyresniu broliu Adolfu (man tada buvo gal 5, o jam 9), vaikščiodami už ketvirčio kilometro nuo mūsų namų (Nemeikščiuose) esančioje kapavietėje ir rinkdami ten gausiai augančias muilažoles, radome iš smėlio duobės kriaušio kyšančią kaukolę su išlikusiais sveikais dantimis. Mėginant ją pakelti visi dantys išbyrėjo ant žemės. Nors brolis ir draudė, sakydamas, kad naktį kaukolė ateisianti jų atsiimti, aš juos susidėjau į kišenę ir parsinešiau namo. Ir tikrai, dar tą pačią naktį sapnuoju, kad prie

mano lovos atėjo bedantė žmogysta ir tiesia kaulėtą ranką į mano burną. Aš baisiai persigandau ir nesavu balsu rėkdamas nubudau. Rytojaus dieną, vos saulei patekėjus, mudu su broliu niekam nieko nesakydami nunešėme tuos dantis į tą pačią vietą ir kartu su kaukole užkasėme lengvai byrančiam smėly.

Šioje „istorijoje" keisčiausia yra tai, kad beveik lygiai tokį patį įvykį yra aprašęs Hamsunas savo novelėje *Ein Gespenst*. Bet aš ją perskaičiau po daugelio metų nuo mano sapno. Skirtumas tarp abiejų istorijų tik toks, kad Hamsuno vaiduoklis naktį žiūri iš lauko pro virtuvės langą ir klaikiai juokiasi, rodydamas trūkstančio danties vietą.

Lapkričio 15

Ruduo. Rudens ruduo. Paskutinės dienõs, paskutinio veiksmo, paskutinio pasipriešinimo jausmas: *entweder oder*.

Lapkričio 19

Po žemėmis princas keliauja tokiais pat siaurais takais kaip ir paprastas darbininkas. Deja! Deja!

Lapkričio 22

Niekad netapti eksponatu savo paties gyvenimo muziejuje.

Lapkričio 27

Jeigu aš kada nors buvau alkanas, tą alkį tebejaučiu ir šiandien, ir joks maistas man jo nebenumalšins. Jeigu man kada buvo šalta, tai ir šiandien tas šaltis persmeigia mane ligi dvasios gelmių, ir aš sėdžiu kalendamas dantimis, žinodamas, kad niekas niekad (kaip ir tąsyk) manęs nebesušildys.

Gruodžio 1

Iš Flaubert'o „sottisier": „Un abbé s'imaginait être un grain d'orge dans les dernières années de sa vie. Il raisonnait

fort bien, mais ne voulait jamais sortir de la maison, dans la crainte d'être mangé par les poules."

Gruodžio 5

Laikas abejingai graužia viską. Dienos trumpėja, ir tamsa jau čia pat, už langų. Nejaugi aš Tau taip ir nebeatsakysiu? Bet: *Num custos fratris mei sum ego*?

Gruodžio 31

Metų pabaigai: *Wir sind nichts; was wir suchen ist alles* (Hölderlin).

1966

Baltimore
Sausio 4

Eilėraščiai iš Radausko. Įspūdis? Panašus kaip anuomet skaitant *Naujojoje romuvoje* pirmojo rinkinio pasirodymo proga atspausdintą „Stoties viršininką“: kažkas įdomaus, bet už ką neguldytum galvos. Įdomus žmogus, nuostabus draugas, nepalyginamas (nors gal kiek ir monotoniškas) technikas, savo poezija R. man ir toliau pasilieka (mea maxima culpa!) svetimas. Pirmiausia ekstradenominacinio „tūrio“ stoka, „plokščia“ pasaulio vizija (kaip Matisse'o tapyboje), kuri eilėraščiuose tampa nuolatiniu tų pačių optinių bei akustinių objektų perstatinėjimu, nereprezentuojančiu ir neišreiškiančiu „buvimo būdo“. Tematinius jo poezijos objektus absoliučiai išsemia iš žodyno paimtas negyvas, be jokios „paslapties“, grynai denominacinis žodis. Į viską jis žiūri antifenomenologiškai, realybe laikydamas tik tai, kas yra žinoma ir vizuališkai arba akustiškai determinuota. R., mano galva, yra gilaus savo paties įsitikinimo, kad amato mokėjimas sudaro 95% poezijos meno, auka. Amatas tai amatas, kurį, be abejo, mokėti reikia, bet emociškai ir intelektuališkai integruotas, kaip Valéry arba Hofmannsthalio eilėraščiuose. Kaip tik dėl šio amato suabsoliutinimo R. savo poezijoje niekad nepakyla iki tokių aukštumų, kokias kartais pasiekia žymiai menkesnis amatininkas (radauskiška šio žodžio prasme) Aistis.

Sausio 8

Vis dar nepajėgiau, tiksliau išsireiškiant, neprisiverčiau atsakyti į X laišką. Problema šiuo atveju yra ne ką atsakyti, bet kaip neapvilti? Ir tai mane trupučiuką jaudina. Galėčiau, žinoma, atsakyti ciniškai, „šalto dušo“ metodu, kuris irgi kartais padeda. Seniau gal būčiau taip ir padaręs, bet dabar – negaliu. Gal geriausia bus problemos ir atsakymo esmę, kaip jau buvau traukinyje (grįždamas iš Washingtono) sugalvojęs, išreikšti pirmojoje laiško pastraipoje, būtent šitaip:

Jūsų laišką, rašytą iš Müncheno, gavau prieš savaitę. Ačiū už gerą žodį! Jame Jūs rašote, kad absoliučiai pasitikite manimi ir šventai tikite, jog aš rasiąs teisingus arba, kaip Jūs pati sakote, „nuskaidrinančius“ atsakymus į visus Jums rūpimus klausimus. Bet kaip tik tai ir užčiaupia man burną. Nes kaip aš galėčiau atsakyti į Jūsų klausimus, jei aš negaliu atsakyti į savuosius? Kaip aš galėčiau vesti, jei aš ir pats esu paklydęs? Etc.

Sausio 12

Miškinis niekad negalėjo egzistuoti vienas, be minios, be visuomeniškai angažuoto kolektyvo, su kuriuo galėtų pasidalinti bendrais džiaugsmais ir sielvartais. Jis visuomet turėjo būti su visais, valgyti prie karaliaus stalo. Taip aiškintini ir bent iš dalies pateisintini jo „atsivertimai“ ir iki neskoningo pataikavimo nueinąs jo prozelitizmas. Bet karalių reikia liaupsinti, ne kritikuoti. Kitaip sakant, Miškinis yra gimęs dvaro poetas, dainuojąs karaliui, ir nesvarbu kokiam karaliui, kad tik karaliui.

Sausio 16

Galvojant apie praeityje nuskendusius žmones, vieni jų iškyla tavo atmintyje su amžinai besijuokiančiais, džiaugsmo nupliekstais veidais, kai tuo tarpu kiti atsistoja prieš tave rūstūs kaip Pelenų diena, be mažiausių šypsnio žymių lūpose ir akyse, ir tada tu veltui bandai sukeisti jų veidus rolėmis ir prisiminti, kad pirmieji kada nors būtų buvę liūdni ir rūstūs, o antrieji būtų kada nors kam nors nusišypsoję.

Sausio 19

Nepasakyta neegzistuoja, bet slegia savo inercija ir svoriu ir jaučiasi kaip peilis žaizdoje. Pasaulis mums pakeliamas tik atsiminimuose, ir mūsų netikėjimas yra negalėjimas pavadinti Dievo ir pasaulio vardu. Mirtis yra mūsų paskutinis gyvas žodis.

Sausio 23

Ieškodamas Kaupo laiškų (nutariau užfiksuoti pamažu blėstančius atsiminimus apie jį), radau apie 30 A. Škėmos laiškų. Permetus juos akimis, kadaise susidarytas įspūdis lieka nepasikeitęs: viskas apie save ir *pro domo sua*, nenuilstamas įtarinėjimas ir priešų ieškojimas etc.

Šlaitas atsiuntė paskutinę savo eilėraščių knygą *Širdies paguodai*. Aš niekad nebuvau ypatingas jo poezijos mėgėjas. Erzindavo pernelyg įkyrus nuoširdumas ir tariamas paprastumas. Bet šį kartą jo eilės apie Ukmergę man pasirodė tikrai neblogos: autentiškai paprastos ir nemažiau autentiškai nuoširdžios (nors „nuoširdumas" poezijoje nėra kokia ypatinga dorybė).

Sausio 24

Bibliotekoje sutiktas V. Trumpa pasakoja, kad Vaičiulaitis esąs labai nepatenkintas mano recenzija ir straipsneliu apie Juozą Kėkštą, skirtu 50 jo metinėms. Kėkštas esąs bolševikas ir kaip toks nesąs vertas paminėjimo. Kiek anksčiau jis lygiai taip pat nepalankiai komentavo (H. Radauskui) mano straipsnį apie Putiną (*Lituanus* žurnale). Tik anąkart jis buvo nepatenkintas dėl prosovietinių Putino pareiškimų pacitavimo.

Lektūra: Billo Reado *The Days of Dylan Thomas* ir Ernsto Jüngerio *Tagebücher*.

Jeigu kas manęs paklaustų, ką aš laikau didžiausiu poklasikinės (krikščioniškosios) Vakarų kultūros šedevru, atsakyčiau: prancūzų kalbą.

Sausio 28

Pirmas šių metų sniegas. Toks baltas, toks švarus. Vienišos parku nuėjusio žmogaus pėdos. Varna, klampojanti iki kraštų prisnigtam baseine. *Zierlich ist des Vogels Tritt im Schnee.* Juodų plaukų ir baltos gipiūrinės skaros ant motinos pečių kontrastai.

Vasario 5

Prancūziškos *chanson* vakaras pas Radauskus: Cora Vaucaire, Michèle Arnaud, Germaine Montéro, Patachou, Juliette Gréco. Pabaigai – Richardo Strausso *Vier letzte Lieder.*

Vasario 9

Edith Sitwell *Taken care of.* Įdomi ir spalvinga knyga. Apie D. H. Lawrence'ą ji rašo: „Mr. Lawrence looked like a plaster gnome on a toadstool in some suburban garden. At the same time he bore resemblance to a bad self-portrait by van Gogh." Apie savo tėvus: „the only times when they stopped quarelling and thwarting each other were when they joined together to persecute their offspring".

Vasario 15

Su Radausku parke. Apie šį ir apie tą. Dar kartą detaliai apsvarstėme prieš keletą dienų „priimtą" lietuvių poezijos antologijos planą. Nuo visų ligšiolinių antologijų ji skirtųsi tuo, kad būtų sudaryta grynai estetinio kriterijaus pagrindu, neatsižvelgiant nei į autorių garsą, nei į jų vietą literatūros istorijoje, nei į eilėraščių populiarumą ar nepopuliarumą. Kiekvieno „aprobuoto" poeto būtų dedama ne daugiau kaip po dešimtį eilėraščių.

Atrenkant „meniškai geriausius kūrinius", sunku bus absoliučiai atsisakyti per ilgą laiką susidariusios tam tikros aplinkybinės mitologijos: ankstyvųjų įspūdžių, sentimentų, simpatijų, antipatijų etc. Sunkiausia bus suderinti mūsų abiejų

tokius skirtingus požiūrius į poeziją. Klausimas, ar iš viso įmanoma absoliučiai nuo istorijos atsieta antologija, ypač kada dedami ir gyvieji? Gal didžiausia kliūtis ir problema bus Radausko *bêtes noires* (Sruoga, Boruta, Salomėja Nėris). Jis jau šiandien apie juos atsargiai užsiminė: ką pas juos būsią galima rasti dėtina?

Vasario 25

Pirmieji poezijos antologijos darbo rezultatai. Preliminarinė Putino eilėraščių atranka padaryta. Radauskas išrinko 26 eilėraščius, suskirstydamas juos į 2 grupes. Pirmąją (geriausių eilėraščių) grupę sudaro: „Žemei", „Nokturnas", „Amžinas genijau", „Gimimo naktį", „Romansas", „Rūpintojėlis", „Pavasario paradas", „Klajūnas" ir „Vergas" (I); antrąją (eilėraščių su klaustuku) grupę sudaro „Užgeso žiburiai", „Šniokščia bangos", „Vakare", „Lopšinė", „Iš saulėtų vaišių", „Nerandamai", „Plaštakei", „Pesimizmo himnai" (I) ir (V), „Pabaiga", „Rudenio naktį", „Vidurnaktį", „Nuostabios naktys", „Neatmerkim akių", „Viršūnėj", „Nuo kalno" ir „Laukų pavasaris". Aš pats atrinkau šiuos: „Tarp dviejų aušrų pasaulis kaip pasaka", „Tylūs ir nykūs", „Nerandamai", „Plaštakei", „Nokturnas", „Amžinas genijau", „Romansas", „Rūpintojėlis", „Nuostabios naktys", „Pavasario paradas", „Pakvipo žemė", „Tavęs nebėr", „Klajūnas", „Nuo kalno", „Saulėleidy", „Laukų pavasaris" ir „Vergas" (I). Iš jų reikės padaryti galutinę atranką. Dėl Putino, atrodo, nebus sunku susitarti.

Vasario 28

Vulgariausia pasaulio idėja: *pursuit of happiness*. Jos produktas – Amerika.

Kovo 3

Apie antraeilius pasaulinio masto rašytojus. Mano galva, tokie yra Dickens, Victor Hugo, Alexandre Dumas, Hamsun, Gorkis. Radauskas prie jų būtinai norėtų prijungti Proustą (kuris man yra *absoliutus dydis*) ir L. Tolstojų, o Gorkį degraduoti

į trečiaeilius. Po to, jau Oranžerijoje, kur radome Jurgį su Vaičiulaičiu, kalba nukrypo į poetus, ir čia jau dėl nieko nebesutarėme.

Kovo 7

Užvakar Domodedovo sanatorijoje prie Maskvos mirė Anna Achmatova, paskutinė iš didžiojo rusų XX a. poetų ketverto (Achmatova – Pasternakas – Mandelštamas – Cvetajeva). *Requiem aeternam...*

Kovo 14

Pirmieji šįmet nedrąsaus pavasario simptomai. *Es läuft der Frühlingswind / Durch kahle Alleen, / Seltsame Dinge sind / In seinem Wehen.* Jo balsas per vieną naktį sušvelnėjo, tapo minorinis. Porai dienų buvome nuvažiavę prie Atlanto, nes Sandra norėjo pavaikščioti po „heron priested shore". Bet prie vandens viskas dar tebebuvo negyva ir šalta.

Kovo 16

Vaikystėje aš gyvenau pasaulyje, kuriame vieniems buvo visko per daug, o kitiems visuomet ko nors trūko. Aš priklausiau prie tų, kuriems visą laiką ko nors trūko. Bet tas trūkumas buvo didžiausias mano turtas, ir todėl aš buvau turtingiausias žmogus pasaulyje. Aš *buvau*, jie *turėjo*; *aš* buvau turtingas, o *jie* vargšai.

Kovo 30

Galvojau apie Julių, mintyse bandydamas sudaryti rašysimųjų atsiminimų planą, škicuodamas jo dvasinį „portretą". Jis buvo Hermanno Hessės *Steppenwolf* Harry Haller, E. T. A. Hoffmanno „Der goldene Topf" studentas Anzelmas, Wilhelmo Buscho *Max und Moritz* padaužos vaikai ir Arthur Rimbaud viename asmenyje. Kaip Harry Haller, jis gyveno šalia žmonių, beveik absoliučiai išsijungęs ir vienišas; kaip Anzelmas, jis nejautė ribos tarp fantazijos ir realybės; kaip Maksas

ir Moricas, jis buvo amžinai pasiruošęs iškrėsti kokį nors, „moralaus“ žmogaus akimis žiūrint, „absurdišką“ pokštą (ne veltui jis taip žavėjosi šiais neužmirštamais padaužomis!), šitokiu būdu kovodamas su organizuotu suaugusiųjų pasauliu, su visomis jo normomis, taisyklėmis bei varžtais (dėl to ir suaugęs, ar tai praktikuodamas mediciną Dearborne, ar tai būdamas JAV armijos majoras, jis vis dar tebepaišė ūsus plakatų damoms etc. Kaip Arthur Rimbaud, jis visuomet užsiiminėjo kažkokiais neaiškiais šmugeliais, blizgučių pardavinėjimu negrams). Jame buvo kažkas aferistiška, *côté faux-monnayeur*, ne nusikaltimo, bet anarchistiško protesto prieš visuomenės uždėtus varžtus bei įstatymus prasme. Todėl Vokietijoje jis keliavo tik su padirbtais leidimais, važinėjo traukiniais be bilieto; iš vienos okupacinės zonos į kitą šmugeliavo „parkerius“ (tarp kitko, neveikiančius), kuriuos pardavinėdavo lenkų arba ukrainiečių stovyklose. Jis visiškai nepripažindavo tvorų, skiriančių gatves bei kelius nuo sodų ir daržų, jokių nuosavybės ribų, jokių sienų, jokių draudžiamųjų ženklų ar įspėjimų.

Balandžio 2

...parmi les partisans et les adversaires d'une thèse quelconque (qui s'unissent par là) la très grande majorité se compose de gens qui ne la connaissent vraiment pas.

Paul Valéry, *Mauvaises pensées*

Balandžio 6

Baudelaire, Valéry, Rilke.

Baudelaire – poetas tikriausia ir paprasčiausia šio žodžio prasme.

Valéry – poetas nenoromis, poetas prieš poeziją, poetas, kuris nemėgsta poezijos.

Rilke – poetas poetas, t. y. poetas manieristas. Jo ne tik poezija, bet ir realybė poetiška, išgyvenama pagal tam tikras iš anksto nustatytas normas, pagal tam tikrą ritualą, kitaip sakant, jo realybė pozuoja, šventadieniškai pasipuošusi ir nusipudravusi. Jo gamta tepasirodo „civilizuotoje“ formoje (parkai, fontanai etc.).

Rilkės manierizmas, epochos dvasios padiktuotas (d'Annunzio, Duse, Austrovengrijos aristokratijos dekadansas), pamažu tapo laikiškai sąlygota poetiško realybės išgyvenimo ir poetiškos laikysenos programa (dėl to jis taip patiko jaunimui), gerokai kompromituojančia jo poezijos antlaikiškumą.

Radauskas atnešė savąją Kazio Inčiūros eilėraščių atranką mūsų antologijai: „Užmiršta sesuo" (su klaustuku dėl labai aiškios Salomėjos Nėries įtakos), „Balandis audroje", „Vakaras užklydo", „Vasara", „Laukų poema". Mūsų nuomonės čia maždaug sutapo (aš abejočiau tik dėl„Vakaras užklydo"). Susitarti nebus sunku, nes Inčiūros poezija nė vienam iš mūsų nėra per daug „prie širdies".

Balandžio 11

Emily Dickinson apie kapines:

This quiet Dust was Gentlemen and Ladies,
And Lads and Girls;
Was laughter and ability and sighing,
And frocks and curls.

This passive place a Summer's nimble mansion,
Where Bloom and Bees
Fulfilled their Oriental Circuit,
Then ceased like these.

Balandžio 14

Gamta kaip alkoholis, ir į ją mes einame, kaip Nietzsche sako,„nicht um *sich* zu finden, sondern um sich in ihr zu verlieren und zu vergessen".

Balandžio 16

Pavargau nuo moderniosios tapybos (tikiuosi, laikinai), ir dabar, šios rudens dienos spalvų ir garsų fone eidamas, mėgaujuosi kadaise atminties galerijoje išstatytais ir mano „išduotais" senųjų (Watteau, Poussin, Claude Lorrain, Fragonard ir Chardin) paveikslais, bandydamas atgaivinti tada išgyventą neaprėpiamą džiaugsmą vien dėl to, kad jie yra.

Balandžio 17

Poezija yra durų atidarymas ir uždarymas,
Lempos uždegimas ir užgesinimas,
Atsisėdimas už stalo ir pasirėmimas alkūnėmis.

Balandžio 19

Atsiminimų alchemija... Long long ago... Šaltas pavasario upės balsas... Benedicta tu in mulieribus... Juodas Tavo kūno siluetas žalsvos nakties dugne... Amžinas pasikartojimas: viskas grįžta, visas užbaigta...

Balandžio 21

Nežiūrint antologijos „krizės", stoiškai atrinkinėjau Maironio eilėraščius. Maniau – bus lengva. Pasirodo, ne. Sunku, o gal ir visai neįmanoma atsiriboti nuo įdainuoto ir paveldėto kriterijaus. Kaip atmesti į kraują įsisunkusią „Mano gimtinę" arba „Kur bėga Šešupė" ir „Lietuva brangi"? Kaip atsiplėšti nuo svaiginusių kadaise melodijų, t. y. išvengti šventvagystės? Bandžiau. Štai čia to bandymo kompromisinis rezultatas: „Miškas ir lietuvis", „Vilnius prieš aušrą", „Mano gimtinė", „Jei po amžių kada", „Pavasaris", „Užmigo žemė", „Nuo Birutės kalno", „Mergaitė", „Troškimai", „Sunku gyventi", „Marija, Marija", „Beturčiams", „Vasaros naktys", „Vakaras ant ežero Keturių Kantonų", „Kur bėga Šešupė", „Saulei leidžiantis", „Ant Drukšės ežero", „Vasaros naktis", „Sudieu", „Varpai", „Burtai", „Skausmo balsas", „Džiovininkė", „Mūzos pavojuje", „Lietuva – didvyrių žeme", „Jūratė ir Kastytis", „Čičinskas", „Vakaro mintys". Atrodytų, kad pasidaviau. Dabar – ką užgiedos Radauskas?

Balandžio 25

Straipsniui apie Putiną (papildymams).

Liudas Vasaris yra tipingas *homo socialis*, asmuo, stovįs prieš visuomenę, bet niekados žmogus, stovįs prieš būtį. Visi jo konfliktai bei problemos sprendžiasi etinėje, t. y. grynai praktinėje plotmėje, niekad nepakildami į metafizinę. Visuomet tik

normų laikymosi arba nesilaikymo klausimas. Jo atsakomybė visuomet prieš kokią nors *ordre établi*, bet niekados prieš Dievą. Jis niekados neklausia, kas esąs, iš kur atėjęs, kur einąs, bet kaip pasiekti tam tikrą tikslą, nesueinant į per didelį konfliktą su nustatyta tvarka. Kitaip sakant, nors ir kunigas, bet jis niekad neatsistoja prieš Dievą akis į akį. Jo neklusnumas autoritetams niekuomet nėra galutinis, bet visad paliekąs „plyšį duryse“, t. y. tegu ir labai silpną, bet realią susitaikymo galimybę.

Balandžio 27

Freud – amžiaus sąvartos narcizizmo produktas ir eksponentas, mano galva, daugiau mados arba „kultūros“ apraiška. Jo galvojimas beveik grynai ritualistinis, – kaip G. Klimto arba E. Muncho erotika.

Balandžio 29

Mūsų antologijos padangė kaskart vis labiau niaukstosi, nors prie pačių „jautriausių“ autorių dar nė nepriėjome. Radauskas, kaip buvo galima laukti, nesileidžia į jokius kompromisus. Viskas arba nieko. Tarp kitų dalykų, man ir jo brutaliai techniškas, griežtu teorinės eilėdaros normos taikymu paremtas kriterijus mūsų sąlygomis vargu pateisinamas. Turbūt nieko neišeis. Kaip dabar atrodo, tik pasidalinimas autoriais, t. y. kas dėl ko atsakingas, galėtų šį reikalą išgelbėti. Jis, pvz., griežčiausiai nesutinka dėti ką nors Giros ar Sruogos. Aš manyčiau, kad pas mus *absoliučiai* atsikratyti istorijos dar neįmanoma.

Gegužės 7

Sunku bendrauti su žmonėmis jau vien dėl to, kad mes be paliovos ir nenuilstamai siekiame, nė patys to nejausdami, *kito* laikinumą paaukoti *savo* amžinybei.

Gegužės 10

Aš vis negaliu atsistebėti, kokią mažą pažangą padarė mūsų patriotinės poezijos retorika. Faktiškai ji taip ir pasiliko

XIX amžiuje, t. y. tokia, kokią paliko jos suformuluotojas Maironis. Tatai ypač akivaizdžiai liudija, tiek ideologijos, tiek formos požiūriais, šiuo metu žymiausio mūsų patriotinės poezijos atstovo Bernardo Brazdžiono šios rūšies kūryba (kuri, mano galva, yra atavistinė). Įdomu pastebėti, kad ją galutinai degradavo turbūt didžiausias lietuvių XX a. poetas Jonas Aistis (nebe Jonas Kossu-Aleksandravičius):

Neverkit, motinos, kapus apstoję,
Neliekit ašarų gailių nūnai –
Tėvynei mūsų auštantį rytojų
Atskleidusieji miega jūs sūnai.

Kiekvienąkart, kada brangiai tėvynei
Nelaimės ir skausmai širdy sugels,
Jie iš visų plačiųjų kapinynų
Visi kaip vienas žygiui prisikels.

Tatai, savaime aišku, mažai ką turi bendra su tikrąja jo poezija ir poezija apskritai.

Washington
Gegužės 12

Su Jurgiu, Tania R. ir šiek tiek man pažįstama dama iš jų darbovietės visomis spalvų gamomis ir visais registrais žydinčiame parke. Tania atnešė žadėtąją Achmatovos eilėraščių rinktinę *Beg vremeni* (su įrašu „Nike dorogomu. 1966 g.“ aplanke). Klausiama, kas naujo, nieko neatsako, tik liūdnai žiūri pro šalį. Po to greit vėl ima šypsotis, ir aš daugiau nebeklausinėju.

Baltimore
Gegužės 15

Važiavome į Vaičiulaičio 60 metinėms skirtą literatūros popietę Statler viešbutyje. Buvome susitarę su Radauskais susitikti pas juos, bet neberadome – išvažiavę autobusu, nes *pora minučių* pavėlavome. Sveikinamas Vaičiulaitis neprisipažįsta, kad visa tai jam skirta. Susirinko apie 100 žmonių. Skardžius: „Pats, Antanai, juo eini senyn, juo geriau atrodai.“

Vaičiulaičio kūrybą skaitė Henrikas Kačinskas, Blekaitis (prozą) ir Aistytė (eiles).

Po visų skaitymų ir sveikinimų kalbėjo pats Vaičiulaitis. Jis (turbūt geriausiai šiuo metu lietuvių kalba rašantis lietuvis) kalbėjo kažkaip palaidai, be ryšio, be logikos, užsikirsdamas, vienos temos nebaigdamas, kitą pradėdamas. Baigė savo eilėraščiu „Artojas išeina į lauką".

Kažko trūko. Viskas skambėjo kažkaip pernelyg provinciališkai, mėgėjiškai. Viskam trūko formos ir intelektualinės elegancijos. Tokie „šeimyniški" minėjimai man visuomet palieka nejaukų įspūdį.

Gegužės 19

Atrodo, kad mūsų antologijos ruošimo „avantiūra" laimingai baigėsi, ir būtent tuo, kad nei vienas, nei kitas apie ją nebeužsimename.

Gegužės 21

Pasaulio istorija – klausimo kova prieš sprendimo hegemoniją.

*

Veiksmai, neišreikšti žodžiais, neturi nei prasmės, nei realybės.

*

Pirmosios nuodėmės idėja amžinai galioja dėl to, kad įsigijimas visuomet yra kartu ir praradimas.

*

Žodis – sugauta būtis. *Sukurti* visuomet yra lygu *pavadinti*, duoti vardą.

Gegužės 27

Vaikščiodami su Radausku, pavargę nuo „rimtų" literatūrinių ginčų, išsigalvojame įvairiausių literatūrinių žaidimų.

Vienas jų yra toks: vienam iš mūsų padeklamavus eilėraščio strofą, kitas tuoj pat turi atsakyti sekančia. Šiandieninis žaidimas baigėsi lygiomis. Mano šios dienos propozicija buvo Achmatova:

Твой белый дом и тихий сад оставлю.
Да будет жизнь пустынна и светла.
Тебя, тебя в моих стихах прославлю,
Как женщина прославить не могла.

Jis nė nemirktelėjęs tęsia.

И ты подругу помнишь дорогую
В тобою созданном для глаз ее раю,
А я товаром редкостным торгую –
Твою любовь и нежность продаю.

Po to savo ruožtu Radauskas pasiūlo Rilkės „Auferstehung" (žinoma, to nesakydamas):

Der Graf vernimmt die Töne,
er sieht einen lichten Riss,
er weckt seine dreizehn Söhne
im Erb-Begräbnis.

Aš tęsiu:

Er grüsst seine beiden Frauen
ehrerbietig von weit – ;
und alle voll Vertrauen
stehn auf zur Ewigkeit

Man nesuklumpant pasakius savąją strofą, Radauskas dėl viso pikto užbaigia visą eilėraštį:

und warten nur noch auf Erich
und Ulriken Dorotheen,
die, sieben– und dreizehnjährig,
(sechzehnhundertzehn)
verstorben sind in Flandern,
um heute vor den andern
unbeirrt herzugehn.

Wellfleet, Cape Cod
Rugpjūčio 20

Mūsų namas (vila) stovi ant aukštokos kalvos, prie pat Wellfleet įlankos. Dieną ir naktį girdisi graudžiai aštrus žuvėdrų klyksmas, kurio klausydamasis aš visuomet išgyvenu tą patį vietos svetimumo pajutimą, ir niekad nesibaigiantis hipnotiškai monotoniškas bangų plakimasis į krantą.

Aplink, kiek tik akis užmato, skurdžios pušaitės ir vėjo nešiojamas smėlis, vietomis padengtas kažkokia šiurkščia, miniatiūrinius krūmus primenančia proletariška žole, pasipuošusia kietomis ryškiai raudonos spalvos uogomis.

Rytais, Sandrai dar tebemiegant, atsikeliu ir vienui vienas einu pakrantėmis – iki tolumoje šmėkšančių laivo griuvėsių, už kurių, žole apaugusiame įlomyje, prasideda didžiulė paukščių kolonija. Toliau eiti neleidžia jos gyventojai. Iš pradžių jie sukelia neapsakomą erzelį, tuo lyg ir perspėdami, kad nesiartintum prie jų karalystės sienų. Po to, jei vis dar nesustoji, pradeda puolimą – kaip lėktuvai karo metu, tvarkingomis formuotėmis, banga po bangos, sparnais užkabindami galvą ir pečius.

Priešpiet ir popiet važiuojame maudytis į kitą pusiasalio kraštą, išeinantį į atvirą jūrą. Grįžęs – skaitau. Mano atostoginė „biblioteka“ susideda iš dviejų knygų: Ricardos Huch *Die Romantik* ir Marko Aurelijaus *Pensées*. Vakarais visa mūsų *Kurgesellschaft* lošia kortomis. Kartais ir aš prisidedu.

Rugpjūčio 23

Žmogaus tuštybė kartais tiesiog gąsdinanti. Chateaubriand savo pase išskuto jo mažą ūgį žymintį skaičių ir jo vietoje įrašė *trimis centimetrais didesnį*.

Rugpjūčio 27

Vakar mudu su Sandra buvome nuvažiavę į Bostoną Onos (Girniuvienės) pasveikinti. Susirinko didelė ir linksma kompanija. Prieš tai – ritualinis vizitas pas Vizgirdą.

Vos peržengęs jo namų slenkstį, tuoj pat pasijunti, lyg būtum patekęs į kažkokį keistą ir visiškai skirtingą pasaulį – kaip Hoffmanno pasakose. Nors aš ir jau nežinia kiek kartų esu pas jį buvęs, tas neįprastumo jausmas ne tik kad nemažėja, bet dargi didėja.

Sutinka jis visuomet labai panašiai, tais pačiais mostais, nelyginant automatas, preciziškai atliekąs komplikuoto mechanizmo diktuojamus judesius. Atidaro duris, peržvelgia svečią nuo galvos ligi kojų, nusišypso – veidu, ne akimis, kurios visuomet pasilieka neutralios, abejingos, didelės ir šaltos, – paprašo į vidų. Po to vedasi į didįjį saloną, pats eidamas priekyje ir magiko vikrumu atlikinėdamas kažkokius paruošiamuosius darbus, kurių svečias nepastebi ir mato tik padarinius: koridorius staiga nušvinta, dingsta neaiškiai prietamsyje šmėkšojęs neaiškaus pavidalo objektas. Taip jis perveda per visus kambarius, darydamas tokius pačius stebuklus: atskleisdamas, nudengdamas, transformuodamas, išryškindamas, – ir niūrus, užmaskuotas, sulygiuotas ir pritemdytas pasaulis atsiskleidžia visoje savo netikėtoje puikybėje.

Rugpjūčio 29

(Tęsinys iš vakardienos)

Sekdamas šeimininką pamatai, kad visur viešpatauja nepermaldaujama, beveik mistiška, tik jo vieno aplinkai būdinga tvarka. Viskas absoliučiai *savo vietoje*. Visi daiktai – baldai, paveikslai, kilimai, gėlių vazonėliai, knygos etc. atrodo lyg būtų išsirikiavę paskutiniam apžiūrėjimui prieš netrukus prasidedantį paradą ir visi iki vieno susirūpinę geru ir tvarkingu pasirodymu.

Salone besišnekučiuojant, Vizgirda visą laiką vaikšto iš vieno kambario galo į kitą, retkarčiais stabtelėdamas pasiklausti svečio, ar jam ko netrūksta, ir išlyginti kurį nors iš jam skirtos vietos netyčiomis išjudintą daiktą. Tatai žinodamas, aš *tyčiomis* suardau pagal ūgį sulygiuotų pieštukų eilę. Aštri šeimininko akis tuoj pat pastebi daiktų harmonijoje atsiradusį nepakenčiamą disonansą, ir dabar visas jo dėmesys susikoncentruoja į tvarkos atstatymo operaciją: vis tebevaikščiodamas iš vieno kambario galo į kitą, jis pamažu priartėja prie stalo ir

staigiais vienos rankos pirštų judesiais išlygina pakrikusią pieštukų eilę.

Apsilankymas paprastai baigiasi *atelier* apžiūrėjimu. Ir čia jis, užbėgęs svečiui už akių, pirmiausia atlieka paruošiamąją ceremoniją: uždega šviesas, atitraukia užuolaidas, nusuka į sieną nerodytinus paveikslus. Apžiūrėjus naujausius darbus ir pasikeitus nuomonėmis, jis staiga prieina, uždeda ranką ant pečių ir šypsodamasis žiūri tiesiai į akis.

Po vizito, jau išėjęs į gatvę, galvoji, jog dabar šeimininkas paskubomis atlieka savojo pasaulio anoniminiu pilkumu pridengimo operaciją ir kad apytamsiame koridoriuje ir vėl šmėkšo neaiškaus pavidalo objekto kontūrai. Bet kaip tik tuo pačiu momentu atsigręžęs pamatai, kad jis tau draugiškai mojuoja iš antrojo aukšto lango.

Baltimore
Rugsėjo 1

Mirtis yra vienintelis aukščiau ideologijų ir santvarkų stovintis „svieto lygintojas", nes ji lygiai abejingai ir nepermaldaujamai žudo mirti pasmerktuosius ir jų teisėjus. Ir tatai šiek tiek apramina mane kankinantį norą „sukilti" dėl visų šio pasaulio neteisybių. Bet aš vis tiek jaučiuosi kaltas.

Rugsėjo 4

Pesimizmas. *Aut tace, aut loquere meliora silentio.* Tada reikėtų tylėti ligi amžių pabaigos.

Rugsėjo 8

Dialektiškai išsivaduoti reiškia ir atvirkščiai, t. y. prarasti laisvę.

Rugsėjo 14

Daiktai. Jie gyveno mano gyvybe, pavaduodami mane ir kantriai mokydami gyventi. Aš buvau tik inertiškas fenomenas ir jiems leidau gyventi tol, kol neišdaviau, palikdamas juos, kaip siela išduoda, palikdama kūną.

Rugsėjo 19

Pirmadienis. Dar viena nuobodi diena Bibliotekoje. Radauskui kažko sunegalavus ir neatėjus į darbą, parke vaikščiojau vienas. Po to beveik tris valandas praslankiojau nesibaigiančiame knygų labirinte, nežinodamas ir neapsispręsdamas, ko ieškau, už nieko neužkliūdamas, tik žudydamas laiką – kaip vienas iš dvylikos brolių Grimmų pasakos tinginių bernų. Ir dar po to jau buvo laikas namo.

Rugsėjo 25

Qui amat animam, suam, perdet eam; et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam. Bet kad aš nieko kita nežinau ir neturiu *in hoc mundo*; ir jeigu aš kiek ciniškai atsakyčiau: geriau žvirblis rankoje negu briedis girioje, argi tai būtų blasfemija?

Rugsėjo 28

Poezija (kaip ir visi kiti menai), jeigu tikra, niekad nepasensta. Gali svyruoti tik jos aktualumas, t. y. gali kuriam laikui „išeiti iš mados“. Deja, tokios absoliučiai tikros poezijos labai maža.

Spalio 24

Antrasis Antano Venclovos atsiminimų tomas *Jaunystės atradimas* – nostalgiškas, kartais sentimentalokas žvilgsnis į save, savo laiką ir jo žmones. Įdomi, pagaunanti, kartais nuvilianti, patyrusio prozininko ranka parašyta beletrizuotų atsiminimų knyga. Tik gaila, kad Venclova, apsišvietęs ir inteligentiškas žmogus, visur ir visada naudoja dvejopą matą: vieną sau ir savo draugams, o kitą visiems kitiems. Kaltindamas savo ideologinius priešus neobjektyvumu, jis pats viską mato ir vertina tik pro savo ideologijos akinius, dažnai pats muša ir pats rėkia, ir beveik visada iš anksto žinai, kaip jis tą arba kitą dalyką vertins.

Atsiminimų eigoje Venclova nepraleidžia progos pasiskųsti, kad anais laikais Lietuvoje nebuvę kūrybinės bei politinės laisvės, save ir savo draugus vaizduoti su fašistinio teroro aukų aureolėmis. Tiesa, kad absoliučios laisvės nebuvo, kad buvo tokių, kuriuos už opozicinę veiklą idiotiškas režimas persekiojo, t. y. kurie *realiai* nukentėjo (Boruta, Korsakas), bet ne Venclova, kuris nepriklausomoje Lietuvoje (kaip ir dabartinėje) gyveno geriau už 99% darbininkų, valstiečių, liaudies mokytojų etc. Atleidimas iš mokytojo pareigų už pacifistinį eilėraštį, nors ir niekuo nepateisinamas, vargu jam duoda teisę į kankinio vainiką, ypač atsimenant, kiek jis pats tokių atleistų iš tarnybos kankinių prigamino 1940 metais, tapęs švietimo ministeriu, ir kaip panašioje situacijoje elgiamasi su žmogum jo himniškai liaupsinamojoje „laisviausioje pasaulio šalyje".

Krinta į akį dar ir tai, kad *Jaunystės atradimo* autorius visą laiką prieštarauja sau. Prisimindamas savo paties opozicinę veiklą (*Trečią frontą, Prošvaistę, Literatūrą*) ir piktindamasis palyginti švelnios ano laiko cezūros trukdymais, neleidimu *kitaip galvojantiems* laisvai reikštis, jis kalba taip, lyg dabartinėje Lietuvoje nebūtų jokios cenzūros ir būtų leidžiama bet kokia opozicinė veikla, lyg dabar Vilniuje arba Kaune kokia nors opozicinė grupė, kaip tąsyk trečiafrontininkai, galėtų išleisti ką nors panašu į aukščiau minėtus leidinius. Nejaugi jis tuo tiki? Kodėl jis dabar negina kitaip manančiųjų teisių ir kadaise taip drąsiai skelbtos žodžio bei minties laisvės? Kodėl jis nesiskundžia *dabartine* cenzūra? (Žinant situaciją, šie klausimai gal ir nėra per daug *fair*.)

Pats Venclova *Jaunystės atradime* išeina žymiai didesnis negu natūroje. Oficialiai intronizuotas ir pripažintas vienu didžiausių sovietinės Lietuvos rašytojų, Venclova bando savotiškai kompensuotis už praeitį: iš aukšto ir su panieka žiūrėdamas į savo buvusius kolegas poetus jis kalba taip, lyg ano meto naujausios lietuvių poezijos tvenkiny ne Aistis (Kossu-Aleksandravičius), ne Brazdžionis, bet jis pats su savo draugais būtų buvę stambiausios žuvys. Deja, taip nebuvo, ir jis tatai puikiausiai žino. Tai, žinoma, yra smulkmenos, įsisiūbavusių ano laiko aistrų atspindžiai. Apskritai imant, žmonėms jis stengiasi (kiek visiems gerai žinomos sąlygos

leidžia) būti objektyvus, ir daugelį jo valdiškų frazių galima interpretuoti rituališkai, kaipo duoklę cenzoriui. Nežiūrint kartais pernelyg arogantiškos „didžiojo rašytojo“ pozos, knyga parašyta su polėkiu, pilna užkrečiančios nostalgijos, šaunių, nors ir nebūtinai teisingų, charakteristikų, lakiai papasakotų literatūrinių anekdotų etc. Nebeatsimenantiems Venclovos aprašomojo laiko jo vaizduojamoji Lietuva paliks ne fašistinio pragaro, bet greičiau prarasto rojaus įspūdį. Cenzūros visuomet yra bukos ir nemato, kas iš tikrųjų yra pavojinga.

Baigiant (aš čia kalbu jau nebe apie atsiminimus) reikia pripažinti, kad Venclova net ir sovietinėmis sąlygomis išlaikė žmogišką orumą, tegu kartais ir minimalų, ko negalima būtų pasakyti apie kai kuriuos jo draugus ir bendraminčius.

Spalio 25

Radauskas (Library of Congress kafeterijoje) apie Venclovos atsiminimus (jis juos dar tik pervertęs) ir jų autorių. Susitikdavę Kaune ir Klaipėdoje. Iš kitų trečiafrontininkų aiškiai išsiskyręs išdidžiu atokumu, pabrėžtai poniška laikysena, net arogancija ir suvalkietišku „pasipūtimu“. Nieko jame nebuvę proletariška. Labai mėgęs visokią prabangą, brangius, geros kokybės daiktus: baldus, rūbus, knygas. Tatai buvę galima pastebėti vos tik peržengus Venclovų buto slenkstį.

Aš pats esu jį matęs keletą kartų ir tik iš tolo, visuomet puošniau už kitus apsirengusį, orų ir išdidų. Vienintelis jo „proletariškas“ atributas buvo brechtiška „mickė“.

Ta pačia proga Radauskas neiškenčia nepaleidęs keleto jau ne kartą girdėtų labai nepalankių replikų *Trečio fronto* adresu. Į mano neryžtingą bandymą ginti (kad anais laikais viskas taip blogai neatrodę) jis teatsako: „Bet kad jūs tada dar buvote vaikas“.

Spalio 28

Parke – rudens spalvų ir vėjų orgija. Dar kartą prisiminėme Venclovos *Jaunystės atradimą* ir jame plačiai aprašomą nepriklausomos Lietuvos literatūrinį gyvenimą: sroves, sąjūdžius,

spaudą etc. Jis (Radauskas) tuomet jau buvo suaugęs žmogus, stebėjęs ir matęs viską iš arti, o kiek vėliau ir iš vidaus. Aš pats – vos į antrąjį dešimtmetį įkopęs entuziastingas žiūrovas, kuriam kiekvienas naujas *Literatūros naujienų* arba *Naujosios romuvos* numeris buvo didžiausia šventė. Todėl aš ir po šiai dienai negaliu išsivaduoti iš tam tikrų „herojinių" koncepcijų bei įvaizdžių, susidarytų žiūrint per padidinamąjį jaunystės entuziazmo stiklą. Dėl to man ir Radausko visais atžvilgiais teisingas skepticizmas kai kurių žmonių bei įvykių atžvilgiu vis dar tebeatrodo kažkaip šventvagiškas.

Po to – apie pačius ankstyvuosius ir vėlesniuosius mūsų literatūros leidinius apskritai.

Su ankstyvesniais literatūriniais leidiniais susipažinau retroaktyviai, iš mano draugo tėvų namuose nesumokėtos nuomos vietoje paliktos lituanistinės bibliotekos, kurioje šalia *Vaivorykštės, Draugijos, Židinio, Kultūros, Vairo* etc. komplektų buvo taip pat *Keturi vėjai, Skaitymai, Pradai ir žygiai, Gaisai, Pjūvis, Granitas* ir *Linija*. Ten aš juos visus perskaičiau, kaip sakoma, nuo viršelio iki viršelio. *Keturi vėjai* man imponavo savo novatoriškumu. Juos skaitydamas šventai įsitikinau, kad eilėraščių rašymas nėra toks jau sunkus darbas... *Pjūvis, Granitas* ir *Linija* man tada atrodė įdomūs (viskas tada buvo įdomu), bet per daug romūs, naminiai, nemaištingi. Gal todėl aštriausią įspūdį paliko *Trečias frontas*, tiksliau, 3 ir 5 jo numeriai, brolio Petro (kuris taip pat rašė eiles) per 1931 metų Kalėdų atostogas atvežti iš Kauno, ir ypač savo neįprastu tipografiniu apipavidalinimu, plakatine grafika, karingais straipsniais ir visa kita bravūra. Tąsyk mane tiesiog trenkte pritrenkė Langstono Hugheso eilėraštis „Negras kalba apie sroves", savo plačiu ir galingu judesiu primenąs didžiąsias upes, ir Kazio Borutos (nepasirašytas) „Laukiant traukinio".

Lapkričio 11

Aš sakau (nesutikdamas su V. T.), kad dėl savižudybės šimtu procentų sutinku su Aristoteliu, bet vienas sau galvoju: lengva pasakyti.

Lapkričio 15

Kada aš ankstyvoje vaikystėje pradėjau skaityti eilėraščius, visas mano dėmesys buvo sukoncentruotas tik į jų skambėjimą: ritmą, rimus etc.; žodžiai man nieko nereiškė. Pirmas eilėraštis, kurį aš „supratau" ir kuris man atvėrė naujus sąmoningumo ir pasaulio suvokimo plotus, buvo Maironio „Mergaitė". Bet pirmasis mane *sužeidęs* jo eilėraštis buvo „Užmigo žemė".

Lapkričio 19

Širdies ekskomunikacija.
Vienatvės ekologija ir patologija.

Lapkričio 21

Mano draugas [...] – nuostabiausias žmogus: draugiškas, paslaugus, *šiandien* pasiryžęs viskuo dalintis ir viskuo gyventi kartu. Bet aš negaliu juo pasitikėti, nes *rytoj*, jo ambicijas ir egoizmą *labiau* patenkinančioje situacijoje, jis nė nemirktelėjęs mane išduotų.

Lapkričio 25

Vienatvė. Vienatvė yra didelė, gyva ir prasminga tol, kol ji netampa scena, kurioje vaidinama vienatvė. P. S.: Rašant šiuos žodžius, ėmė skaudėti atsiminimus, ir aš turėjau baigti.

Lapkričio 28

Paula Modersohn-Becker. Žãlia ir gel̃sva. *Do not weep for Adonais*!

Lapkričio 30

Nėra *nereikšmingų* įsipareigojimų. Dėl to paskutiniai prieš mirtį Sokrato žodžiai buvo priminimas Kritui, kad jis (Sokratas) esąs Asklepijui skolingas gaidį ir kad šis nepamirštų jo skolą grąžinti.

André Gide kažkur prašo nesuprasti jo *per greit*.

Gruodžio 3

Einant į žmones, mano Angelas sargas šnibžda į ausį: – Tik nepamiršk kaukės. – Ir aš visada jo klausau.

Gruodžio 5

Kokios nuostabiai gražios buvo paveiksluotų vaikystės knygų Princesės! Bet aš niekad nedrįsau jų lyginti su tavim. Niekad! Nes aš tada mylėjau tik tave, pavasario upei šniokščiant ir rudenio medžiams blaškantis iš džiaugsmo, kad tu esi.

Penktadienis / Gruodžio 9

Su abiem Radauskais Pennsylvania Avenue knygyne. Iš Henriko bendradarbio gavę Salomėjos eilėraščių knygą rusų kalba (*Stichotvorenija i poemy*). Jie abu jai nepalankūs ir abu, tarytum susitarę, sako, kad rusiški vertimai labai dažnai geriau skambą už lietuviškus originalus (man taip atrodė skaitant bene Mačio-Kėkšto ir Prano Vaičaičio eilėraščių vertimus į rusų kalbą).

Salomėja Nėris! Radauskas jai gal kiek ir per žiaurus. Bet, mano galva, niekas jos taip žiauriai neįžeidė ir nevulgarizavo, kaip ant jos kapo Vytauto Didžiojo Muziejaus sodelyje pastatytoji Bernardo Bučo skulptūra, įžeidžianti jos kūną ir dvasią. Kada tik aš [trūksta sakinio pabaigos].

Gruodžio 14

Koks skirtumas tarp rašymo ir bet kurios kitos (mokslinės, politinės, socialinės) veiklos?

Gruodžio 18

Aš netikiu Hegelio teiginiu, kad „tai, kas mes esame, esame istoriškai“. Mus suistorina per prievartą ir *post factum*.

Gruodžio 20

Aukščiausia garso ir buvimo forma yra *užmarštis* (būti užmirštam).

Gruodžio 27

Dideli žodžiai. Sokrato ir Platono lygyje jie dar tebereiškia tai, ką sako. Jono ir Petro, t. y. politiko ir ideologo, lygyje jie tampa žiauriausia banalybe ir melo priedanga. Tad reikėtų sudaryti tokių labiausiai piktnaudojamų didelių žodžių à la tiesa, meilė, tolerancija, lygybė, taika, demokratija, patriotizmas etc. indeksą politikams ir ideologams ir už neatsakingą jų vartojimą griežtai bausti. Cha, cha, cha!

Gruodžio 31

Sed abit dies: / prodeas, nova, nupta.

1967

Baltimore
Vasario 14

Totalaus teisumo etikoje, kurioje klysti nebėra žmogiška, nėra vietos autentiškam humanizmui.

Vasario 17

Rêveries. Su kokiu džiaugsmu vasaros vidudieniais, likęs vienas namuose, skaitydavau tik ką iš Utenos pašto atneštus pasaulio naujumu dvelkiančius laiškus. Ir su kokiu džiaugsmu rašydavau atsakymus, degdamas savęs atradimo avantiūra ir jausdamas esąs pasaulio centras.

Dabar? Dabar man sunku prisiversti parašyti net ir labai trumpą reikalinį laišką. Laiškų žodžiai dabar nebeišsako ir nebereiškia pasaulio. Pasaulis seniai įsigytas, sukurtas arba sunaudotas. Ir aš dabar lengva širdim sutinku su Roger Martin du Gard'o, kurio nuomone, nieko nesą melagingesnio už laišką (Rien n'est plus mensonger qu'une lettre, toute vérité s'y dénature involontairement).

Vasario 21

Nepatartina per daug įsileisti su gyvaisiais, nes jie visuomet išduoda, t. y. miršta.

Vasario 23

Atsiminimai (pagal Nietzsche) yra atminties ir sąžinės koegzistencija. Atmintis *informuoja*, kaip iš tikrųjų buvo. Sąžinė

moralizuoja: turėjo būti taip, o ne kitaip, ir atmintis pamažu nusileidžia. Tokia yra mūsų atsiminimų vertė.

Vasario 27

Valstybė (kaip ir daugelis kitų institucijų) rekomenduoja kurti istoriją, ne gyventi. Koks absurdas!

*

Filosofo problema: kaip peržengti dienos problemų (aktualijų) hiperstruktūros kliūtį?

*

Vulkanui žiūrovų nereikia.

Kovo 7

Vilniuje skelbiama, jog netrukus išeisiančios Jurgio Savickio *Novelės*. Tai bus paskutinis šio mūsų literatūros sūnaus palaidūno, gyvenusio ir mirusio toli nuo Lietuvos, grįžimas namo. Jis grįžta knygos pavidalu: kaip seniau, taip ir šį paskutinį kartą pats ir toliau pasilikdamas nuošaliai, saulėtoje ir svetimoje Roquebrune-sur-Mer žemėje.

Iš šiandien jau gana nemažos perspektyvos žiūrint, vienas didžiausių Savickio nuopelnų mūsų literatūrai, kaip buvo, taip ir toliau pasilieka jo revoliucinis bandymas ją urbanizuoti, sodietiškos kultūros normas pakeičiant miestietiškomis. Jo novelių kaimas yra jau naujos, t. y. postpatriarchalinės, epochos padaras, išaugęs ant baigiančio griūti arba baigiamo griauti Krėvės ir Vaižganto kaimo pamatų, užkrėstas miesto bacilomis, tapęs miesto karikatūra, bet *naujas*.

Tiesa, Savickio urbanistinė kultūra šiek tiek paviršutiniška, kartais vulgari, bet visuomet autentiška. Jis sumaišo Tiziano su Botticelli, bet užtat neabejotinai jaučia nesulaikomai plūstančios naujųjų laikų civilizacijos ritmą.

Šventadienio sonetai ir *Ties aukštu sostu*, kuriuos aš pirmąkart skaičiau kokiais 1935 metais, man atrodė kaip naujo prozos pasaulio atradimas. Tiesiog buvo sunku tikėti, kad tai ne verstinės, bet *lietuvio* parašytos knygos. Didžiausią įspūdį

tuomet paliko „Fleita“ ir „Kova“. Aš ir dabar iš to pirmojo skaitymo tebeatsimenu, kaip dėl nesveikatos iš orkestro atleistas fleitistas Žiogas grįžta į kaimą, kaip, jo nesuprantančių giminaičių persekiojamas, įsijungia į vietos muzikantų kapelą, geria naminį alų ir kaip paskui guli miręs ant krosnies, laikydamas „savo gyvenimo ginklą“ fleitą prie krūtinės; kaip vaikas džiūsna eina ištuštėjusiomis miesto gatvėmis, vilkdamas vos pakeliamus batus ir kaip žybčioja jo „bezdžionės gudrumo“ akys.

Kovo 14

Berenikos gimimo diena. Aštuoniolika metų!

Popietinio pasivaikščiojimo metu, išėjus kalbai apie Babrauską, Radauskas stebisi šio sugebėjimu net ir nepaprastai greit kalbant sudaryti gramatiškai taisyklingus sakinius. Tuo jis jau universiteto laikais pasižymėjęs ir buvęs vienas judriausių žmonių literatūrinio jaunimo tarpe.

Aš pats turėjau progos stebėtis Babrausko kalbine akrobatika prieš keletą metų Čikagoje kažkokio suvažiavimo proga įvykusiame literatūros vakare-baliuje (publika sėdėjo prie stalų), kuriame jis turėjo pasakyti atidaromąjį žodį. Riboto laiko spaudžiamas ir norėdamas *viską* pasakyti, jis kalbėjo taip greit, jog sunku buvo suspėti klausyti, bet, nežiūrint tokio patrakėliško tempo, jo žodžiai tobulai gramatiškomis rikiuotėmis liejosi į sintaksiškai tobulus sakinius visoje savo laipsnių ir rūšių komplikuotybėje. *Ką* jis sakė, deja, buvo paprasčiausia *kaip sakė* profanacija (rusai turį Puškiną, o mes turį Maironį, didesnį ir už Puškiną; vokiečiai turi Rilkę, o mes turį Brazdžionį, didesnį ir už Rilkę; anglai turį Šekspyrą etc.), ir Girnius, nebegalėdamas ilgiau klausytis šių patriotiškai literatūrinės megalomanijos svaičiojimų, atsistojo ir garsiai suriko: „Gana!“

Lektūra: Helene von Nostitz *Aus dem alten Europa*; Th. Fontanės *Von Zwanzig bis Dreissig*; Wernerio Richterio *Ludwig II*.

Kovo 21

Vakaro *cadenza* – keistas, žodžiais neišreiškiamas virpėjimas, pertraukiamas garsų ir spalvų intervalais, tarytum gamta

pamėgdžiotų muzikinę Jeano Paulio frazę. Brutaliai užtrenkiamos durys pertraukia sakinį, milžiniškomis violetinėmis raidėmis įrašytą saulėleidžio fone.

Kovo 27

Dullino idėja: aktorius turįs vaidinti ne žodžius, bet situaciją, ir dionizišką svaigulį perduoti su apolonišku nuosaikumu.

Kovo 31

Bibliotekoje Skardžius prisimena Balio Sruogos suėmimo aplinkybes. Jo žmona, iš pulk. Acuko sužinojusi, kad vokiečių okupacinė valdžia ruošiasi paimti įkaitais tam tikrą skaičių lietuvių intelektualų, kurių dalis būsianti iš Vilniaus, nubėgusi pas Sruogą perspėti, bet šis tik pasišaipęs. Ir jau tą patį vakarą buvęs suimtas. Ir dar prideda, kad poetai esą jausmo žmonės ir ne visada linkę blaiviai galvoti.

Balandžio 3

Spinoza: Dievas (Deus, sive Natura; Natura naturans) – priežastis savimi ir savyje, vienintelė substancija, universali ir nedaloma; viskas Dievuje ir viskas iš Dievo; jame nieko nėra „asmeniška", jokio „galvojimo", „intencijos", „noro", „plano" etc.; jokios kontingencijos, viskas griežtai determinuota; visos emanacijos (Natura naturata) nepareina nuo Natura naturans „valios", tik „vyksta" savimi; yra nekintamos ir nepriklausomos ir negalėtų būti kitokios.

Visą naktį pūtė dvasią persmelkiantis šaltas pavasario vėjas, pilnas fiziškai nejuntamos ugnies, ir aš dėl to ilgai negalėjau užmigti.

Balandžio 5

Už pravirų durų kažkieno aiškiai tariami Jono evangelijos žodžiai: *Nejaugi ir tu galilėjietis*? Bet kur ir kada?

Balandžio 7

Pavasarį kažkodėl man pakyla Salomėjos Nėries poezijos vertė, bet paskui vėl beviltiškai krinta.

Balandžio 8

Dievas yra vienintelė būtybė, kuriai, kad valdytų, nereikia net egzistuoti. (Baudelaire, *Fusées* I)

Balandžio 10

Balandžio mėnesio lietus
Sustoja su manim prie durų
Ir tyli...

Balandžio 11

Oranžerijoje. Aukšta, ***bleu de Marie*** spalvos šilkine suknele, nuostabiai graži, bet jau pradedanti vysti moteris, – mistiška esybė ***aus der Engel Ordnungen***, kuri nebelaukia nusivalymo. Ir aš slaptai džiaugiuosi, kad dar yra pasaulyje nuostabių dalykų, tik riekia mokėti juos surasti ir pamatyti. Norėjau papasakoti Radauskui, bet kažkodėl susilaikiau (lyg nenorėdamas skirtis su naujai įsigytu daiktu).

Balandžio 12

R. S. (vaikystėje)

Jinai staiga pradėjo slėptis,
Vilgydama seilėm aukščiau kelio
Esantį mažytį įdrėskimą, –
Ir mes jau buvom svetimi.

Balandžio 20

Simone de Beauvoir moters ir moteriškumo istoriškumo formulė: „on ne nait pas femme, on le devient“, mano galva, yra gryniausia nesąmonė.

Balandžio 23

Friedrich Nietzsche: *Wer auf dem Scheiterhaufen noch frohlockt, triumphiert nicht über den Schmerz, sondern darüber, keinen Schmerz zu fühlen, wo er ihn erwartete. Ein Gleichnis.*

Balandžio 27

Noras išsimušti iš manymo, galvojimo ir mąstymo nelaisvės, nes aš *cogitans non sum*.

Balandžio 30

Hannah Arendt. Jos (kaip Koestlerio ar net ir Sartre'o) idėjose (problemose) bei jų traktavime yra kažkas fatališkai „aktualu“, susieta su „vieša opinija“, visame pasaulyje laikoma pažangia, humaniška ir beveik privaloma – savotiška intelektualinė būties „administracija“, vargiai bepriimtina pasaulio nuskriaustiesiems ir pažemintiesiems, žmogaus teisių gynimo teorijos pergalė prieš praktiką, tapusi pseudointelektualiniu žaidimu.

Gegužės 6

Mano stiprybė yra tai, kad aš esu *nepaaiškinamas*.

Gegužės 9

Poetinė mūsų kalba laikotarpyje tarp Donelaičio ir Baranausko tebuvo iki tam tikro laipsnio barbariškas svetimų (ypač rusų ir lenkų) kalbų poetinių banalybių žargono vertimas. Baranauskas ir Maironis dar tebėra gerokai vertimiški, ypač Maironis. Galutinai ją atlietuvino ir išvalė tik simbolistų ir nepriklausomybės kartos.

Gegužės 12

Poezijoje lemia ne nauji žodžiai, bet naujus realybės planus atskleidžiančios asociacijos.

Gegužės 16

Nėra *gyvų* herojų. Visi *mirusieji* yra herojai, žuvę kovoje prieš nieką.

Gegužės 19

Atsisveikinant tavo ranka pakibo
Ore, tarsi norėdama sugauti šviesų
Gedulą mano žvilgsnyje...

Tema: Gamtos antgamtiškumas.

Lektūra: Kierkegaard'o *Entweder / oder* (viena nuostabiausių knygų visoje rašto istorijoje).

Gegužės 21

Atsiminimo akimirka: anksti pavasarį, balandžio ar gegužės mėnesyje, brendame su broliu per patvinusios upės brąstą. Anoje pusėje geltonuoja auksinių purienų pilnas liūnas. Vanduo taip neša, jog turiu stipriai laikytis, kad nepargriautų. Upės vidury staiga apima baimė, ir aš noriu grįžti. Tuomet jis paima mane ant rankų ir nešte perneša į kitą pusę.

Gegužės 29

Jos veido neliko nė žymės, ir aš beviltiškai ieškau jos šypsnio, jos skausmo pėdsakų atmintyje, nes gerai žinau, kad ji ir šypsodavosi, ir verkdavo. Bet ji išėjo pro duris, stabtelėjo po liepomis ir niekad nebegrįžo, išsinešdama viską su savim.

Birželio 10

Persikraustėme į naują namą (706 Woodland Drive, Relay, Maryland), esantį apie 10 mylių į pietus nuo Baltimorės centro, tarp Halethorpe ir Saint Denis. Po truputį tvarkausi knygas ir popierius. Kraustantis vis kas nors pasimeta. Šį kartą man visiškai nesuprantamu būdu dingo beveik trys ketvirtadaliai *Orfėjaus medžio* rankraščių ir visas mašinraštis, iš kurio buvo surinkta pati knyga.

Kaimyną turime tik iš vienos pusės. Iš kitos – didžiuliais ąžuolais apaugęs tuščias sklypas. Mūsų pačių „teritorijoje" auga keturi dideli ąžuolai. Į Washingtoną dabar turėsiu važinėti iš Halethorpe stotelės, kurią iš bėdos galima pasiekti ir pėsčiomis.

Medžiai pilni voverėlių. Iš tuščio sklypo į kiemą ateina duonos kepalo dydžio vėžlys.

Jeano Orieux *Voltaire*.

Birželio 12

Žinia iš Vilniaus apie Putino mirtį (1967.VI.7). *Gedėki, mano žeme, nesulauktos laimės / Šviesiųjų prižadų palaužtame šešėly.*

*

Prisiminus Putiną, man visuomet prieš akis atsistoja jo liūdna Elsinoro princo povyza, niekad nesišypsančios akys ir kietai sučiauptomis lūpomis veidas. Jis eina rudenėjančia Gedimino gatve prieš ką tik iš katedros pasipylusios minios srovę, vienplaukis, juodu elegantiško sukirpimo paltu, trupučiuką linkterėjęs į priekį, nesidairydamas į šalis, nieko nematydamas aplinkui ir pats tarsi nematomas – lyg eitų ne dabar ir ne čia, bet kažkur ir kažkada, gal net kitame amžiuje. Iš Gedimino gatvės jis pasuka į kairę, ir aš, eidamas ta pačia kryptim, iš tolo seku akimis tol, kol jis išnyksta Vrublevskių gatvėje. Lygiai taip jis eidavo ir ilgais Vilniaus universiteto koridoriais, toks pat tolimas ir svetimas visiems, nelyginant koks romantizmo epochos *beau ténébreux*, per klaidą patekęs į mūsų laikus.

Tai antras Putino portretas mano sąmonėje. Pirmąjį aš buvau nusitapęs pagal *Vainikų* fotografiją, papildydamas jį *Kunigaikščio Žvainio* poemos įspūdžiais. Pagal tą mano įsivaizduotąjį „portretą", Putinas turėjo būti ugningas, žaibuojančiomis akimis ir fizine energija spindintis žmogus, panašus į Kazimierą Binkį arba į Mykolą Krupavičių.

*

Įstojęs į Kauno VD universitetą, tuoj pat pradėjau uoliai lankyti jo naujosios lietuvių literatūros kurso paskaitas, kurios buvo privalomos visiems filologijos skyriaus studentams. Iš

pradžių sekiau kiekvieną žodį. Putinas kalba apie lietuvių literatūrą! Deja, pamažu, nors ir labai nenoromis, teko smarkiai nusivilti, neradus ko (greičiausiai per daug) tikėtasi. Tai buvo didelis smūgis mano pasitikėjimui savaisiais literatūros autoritetais, kurį netrukus dar labiau padidino panašus nusivylimas Krėvės visuotinės literatūros „lekcijomis“.

Dabar pabandykim rekonstruoti tipingą Putino paskaitą Kauno universitete. Atgręžęs akis į praeitį matau, kaip jis sunkiu žingsniu įeina į I ar II auditoriją, neryžtingai lipa į katedrą, atsisėda ir, vis dar nepažvelgdamas į klausytojus, išsiima užrašus. Suradęs vietą, kur buvo nutraukta paskutinė paskaita, pakelia akis į auditoriją ir sausu, neskambiu, nedraugišku balsu pradeda: „Šiandien toliau kalbėsime apie Mariją Pečkauskaitę“. Jos vardą jis taria ir kirčiuoja kažkaip nelietuviškai (Márija). Kalba aiškiai nuobodžiaudamas, be fizinės ir intelektualinės energijos, pakaitomis žiūrėdamas čia į užrašus, čia į laikrodį. Jo balsas skamba taip, lyg ateitų iš po aklinai uždaryto kiauto. Klausantis atrodo, jog ką jis besakytų, – viskas neišvengiamai tampa nuolat ir nuolat monotoniškai kartojama ta pačia strofa iš *Vergo*:

Gyvenu aš savo viešpačio namuose
Nepažįstamas, užklydęs pakeleivis.
Kur einu – visur atverti vartų vartai,
Bet išeit į plačią laisvę negaliu.

Pirmose eilėse sėdinčioms studentėms pradėjus kiek per garsiai šnekučiuotis, iš pradžių jis tik nervingai žvilgčioja į jas, po to visai nustoja kalbėjęs. Studentės taip pat nutyla. Bet tik jam vėl pradėjus, lyg susitarę, pradeda ir jos. Putinas ilgiau nebeišlaiko: sukaupia visą energiją ir smarkiai išraudęs sako: „Kolegės, ar negalėtumėte tyliau?“

Studentėms nuščiuvus, auditorijoje įsiviešpatauja nejauki tyla, kurią išsklaido tik akademinę penkiolikos minučių pertrauką skelbiąs skambutis.

*

Galvodamas apie Putiną, aš jį atsimenu visuomet vieną: Kaune – vaikštantį rudenėjančiais ąžuolyno takais, anapus

stadiono; Vilniuje – pavėlavusio paukščio žingsniu einantį skersai Napoleono aikštę.

Vokiečių okupacijos metais Vilniuje jis buvo pasidaręs šiek tiek socialesnis: ateidavo į Humanitarų literatūros būrelio organizuojamas popietes; labiau pasižymėjusius studentus lituanistus kviesdavosi į savo butą Tauro gatvėje ir retkarčiais net paskaitydavo ką nors iš savo kūrybos. Taip jis dalyvavo iš Prancūzijos gauto Aisčio *Be tėvynės brangios* rankraščio skaityme ir beveik visuose naujų poetų pristatymuose.

[...]

Birželio 17

Tau einant, sutrūkinėja vasaros kristalas.

Birželio 24

Etinės kliūtys ir apsaugos priemonės yra patikimesnės už fizines. Dėl to plonytės medžiagos skiautė, dengianti moters nuogumą, yra sunkiau peržengiama, negu plieninės užtvaros ir storiausios mūro sienos.

Birželio 29

Misère humaine: kiekvieną *absoliučią* patirtį seka *absoliuti* tuštuma.

Liepos 1

Amžinybė neturi ir negali turėti jokios sentimentalinės vertės; dėl to ji nežadina smalsumo, ir negalima ja susidomėti; dėl to ji su niekuo nepalyginama. Laiko suėsta drebanti ranka yra nepalyginamai daugiau negu amžinybė.

Liepos 4

Aš nenoriu kam nors priklausyti, būti organizuoto vieneto narys, paklusti kokiems nors morališkai ir intelektuališkai saistantiems įstatams, kieno nors regulai, bet aš galiu būti integralinė ko nors (pvz., tautos) dalis, t. y. priklausyti neprarasdamas savęs.

Liepos 7

Kalno pamokslas iš *La Bible de Jerusalem*, nuo kurio man viskas tarsi pašvieséja, nuplauja akis, nušluosto dulkes nuo veidrodžio. Toje vietoje, kur Jėzus kalba apie priešų meilę (Mato 5: 43–48), mano pagavoje atsirado plyšys ir apėmė jausmas, lyg jis nebūtų visiškai nuoseklus, lyg jis muitininkus (les publicains) ir stabmeldžius (les païens) išskirtų iš visų kitų ir traktuotų juos tam tikra prasme „politiškai".

Liepos 10

Wordsworth (iš mokyklinės antologijos): „Lines composed a few miles above Tintern abbey", „Lucy", „At the grave of Burns, 1803", „Ode: Intimations of immortality from recollections of early childhood". Ir skaitant man staiga sušvinta galvoje, kad šio paskutiniojo „atitikmuo" mūsų poezijoje (nors ir mažiau civilizuotas) yra Baranausko „Mažų dienų atminimai".

Liepos 15

Lempa

Namuose, virš per ilgą laiką ritualiniu tapusio stalo, kuris tada buvo mano pasaulio centras, aplink kurį vykdavo visos paslaptingos gyvenimo apeigos, prie kurio grįždavo, pareidavo, ateidavo, susėsdavo ir tylėdavo prieš grįžtančią naktį, kabėjo lempa. Su ja užsidegdavo dangus ir žemė, kambarys virsdavo šventove.

Iš viso aš pragyvenau tik dvi lempas. Vieną jau radau degančią, savo šviesa kalbančią su manim, glostančią man galvą, kartu skaitančią brolių Grimmų ir Anderseno pasakas. Kai niekas nieko nedarydavo, laikydavo ją įtrauktą, ir iškeldavo tik visiems susirinkus. Ji turėjo savo pavaduotoją – mažą su ąsele ir nepridengta liepsna mėlyno stiklo lempelę, kurią buvo galima nešiotis iš vienos vietos į kitą.

Bet vieną dieną šią mano pirmąją lempą nukabino ir išmetė. Jos vietoje pakabino naują, daug didesnę ir daug šviesesnę, su paauksuotomis grotelėmis, įmantresnio pavidalo stik-

lu ir sidabriniais virbais įrémintą. Ji nušvietė viską, net ir paslaptis, viską be gailesčio apnuogindama.

Jos šviesoje kambarys susvetimėjo; kampuose besišnabždantys šešėliai ištirpo, penatai išsikėlė. Su ja ir jos šviesa aš pats nebesudariau jokių intymesnių ryšių, neradau bendros kalbos; ji man buvo nebylė. Ir taip aš palikau ją išvažiuodamas iš namų, per daug puošnią, nesiderinančią su kitais aplinkos daiktais, ir dar ir dabar nežinau, kas su ja paskui atsitiko.

Liepos 18

Tik būdamas absoliučiai subjektyvus, t. y. absoliučiai *aš*, galiu objektyviai (neišmoktai) vertinti, nes vad. objektyvus pasaulis manyje neegzistuoja. Subjektyvus medis auga manyje, objektyvus – už manęs, ir aš negaliu jo pasiekti.

Liepos 21

Su Radausku apie savikritikos galimybę (ar negalimybę) ir iki kokios ribos. Iki tam tikros ribos – taip. Bet, apskritai imant, aš būčiau skeptikas ir būtent dėl to, kad lengviausia apgaudinėti save patį. Iš kitos pusės vėl galvoju, kad teisingiausią savo knygos įvertinimą galėtų parašyti tik autorius, taigi ir aš pats. Tik kas tokioje situacijoje išvengtų savęs apgaudinėjimo?

Liepos 23

Švelnus vėjo šiurenimas medžiuose. Kam? Man? Gamtai? Niekam?

Liepos 26

Dvi nemirtingos eilutės mano vaikystės antologijoje:
Per girią ėjo asilas apspangęs, –
Į didį kelią buvo išsirengęs.

Ir šiandien man jos tebeskamba lygiomis su *Ežero skaisčios bangos liūliavo, Yra tokios akys kaip rudenio, Les sanglots longs, Persicos odi, puer, adparatus, Wer nie sein Brot mit Tränen ass...*

Liepos 30

Tyla ir užmiršimas būtų didžiausias paminklas Tau ir man.

Rugpjūčio 1

Kiekvienas *Aš* yra klausimas, kuris pragyvena visus atsakymus. Bet niekas nepragyvens Tavęs.

... *dabar apie mirusią motiną / Man kalbi, apie vyturius...*

Rugpjūčio 9

Deja! Viską, ką aš parašiau (visas prasmes, visas beprasmybes), negailestingai perredaguos Laikas.

Rugpjūčio 11

Artimųjų ratas, glaudus bendravimas literatūroje veda prie bendro vardiklio ir pamažu uždusina. Todėl šia prasme aš esu ir visuomet buvau „egzogamijos" šalininkas.

Rugpjūčio 14

Beveik niekas šiame pasaulyje iš esmės nesikeičia. Graikų poetas Kallimachas vienoje savo epigramoje pasakoja, kaip jos herojus nutarė ant pamotės kapo nunešti gėlių, manydamas, kad po mirties ji bus pasikeitusi. Bet padedant gėles nuvirto antkapio akmuo ir užmušė vargšą lengvatikį posūnį, nežinojusį, kad pamotės net ir mirę tebėra pavojingos.

Rugpjūčio 19

In Hamburg wohnten zwei Ameisen.
Sie wollten nach Australien reisen.
Bei Altona auf der Chaussee
Es taten ihnen die Beine weh,
Und so verzichteten sie weise
Auf den letzten Teil der Reise.

Rugpjūčio 22

Kiekvieno imperatyvo (net ir kategorinio) diktatas visuomet pasilieka loginė problema, nors jos sprendimas [rankraštyje trūksta įrašo pabaigos].

Rugpjūčio 23

Jeigu aš jausčiausi, kad jau *esu pasakęs* savo žiemas, vasaras, pavasarius ir rudenius, savo lietų ir sniegą, savo daiktus ir žmones, kažin ar dar būtų prasmės rašyti?

Rugpjūčio 24

Nuotaika – kaip šventei baigiantis. Mano pavasariai, vasaros visuomet buvo dioniziški, bet aš laukdavau apoloniškos žiemos.

Rugpjūčio 30

Sandra skundžiasi: nesą ką *daryti*. Aš galvoju (bet nesakau), kad neturėti ką daryti yra nuostabiausias užsiėmimas. Nieko nedarydamas pastebi, kad gyveni.

Montreal
Rugsėjo 5

Montrealis (jame esu tretį kartą) blyškioje rugsėjo saulės šviesoje – simpatiškas miestas, ypač jeigu jį mintyse lygini su kitais Šiaurės Amerikos didmiesčiais. Miestas – metisas: jo veide matosi kažkas europietiška, bet kartu ir kažkas detroitiška. Lotyniškos praeivių fizionomijos sušildo šaltuose Šv. Lauryno upės rėmuose gulintį *métropole du Canada français*. Montrealio urbanistinio peizažo spalvose ir linijose žymiai daugiau intymumo negu JAV miestuose, bet kartu jaučiasi, kad tai „pasienio" miestas naujųjų laikų Panonijoje, už kurios prasideda skitiškoji Šiaurė.

Rugsėjo 6

Sapne parėjau į Uteną. Vanduo upėje buvo vos tiktai nuslūgęs, ir ant stogų, ant laiptų ir ant palangių saulėje šildėsi ap-

skurę katės. Iš ežero gatvės staiga išniro nebylė žmonių ir gyvulių procesija, kurios priešakyje ėjo bažnyčios frontono Mykolas Archangelas, mauruotas ir vandeniu varvančiais sparnais, ir mano brolis (toks, koks jis atrodė gulėdamas karste, paskutinėje išlikusioje fotografijoje): jo negyvose akyse, kaip veidrodyje, atsispindėjo vaikystės kambario stalas, asla ir langas su žydinčiu kaštanu. Aš norėjau prie jų prisijungti, bet iš kažkur atsiradęs pavieškelės paupio šventasis Jonas mane sulaikė už rankovės, ir jie praėjo (kaip jau daugelį kartų sapne), manęs nepamatę.

Rugsėjo 7

Su Petru, Teodora ir Henriku Laurentian kalnuose prie šaltai spindinčio ežero. Įtempęs ausis klausausi, ar neišgirsiu kokio familiaraus garso – bitės dūzgimo arba žiogelio čirškimo, kad pasaulyje pasijusčiau esąs namie, kaip Goethe sako, bet karštuose rudeninės saulės spinduliuose paskendusi gamta buvo rūsčiai anonimiška ir bežadė.

Rugsėjo 9

Su Henriku prie Šv. Lauryno upės žemiau Montrealio, kur ji gerokai susiaurėjusi, gal tik kokių poros ar trejeto kilometrų platumo, bet atrodo dar galingesnė, rudeniškai šalta ir svetima, neturinti nieko bendra su tuo, kas mano sąmonėje susiję su žodžiu *upė*. Net vanduo irgi ne tas. Netoliese stūkso neaiškios paskirties pastatai ir kažkokie geologines aglomeracijas primenantys užtvenkiamieji įrengimai sintetinio filmų gamtovaizdžio fone. Kurčia ir nebylė technologinio sapno gamta, be istorijos, be mitologijos, niekieno nesvajota, niekieno ir niekuomet nepasiilgta.

Boston
Rugsėjo 14

Pas Girnius Vizgirda pasakoja apie savo kelionę į Lietuvą. Tarp daugelio kitų aplankęs ir neseniai mirusį Putiną. Putinas jį priėmęs savo vasarnamyje Kačerginėje, gulėdamas lovoje, nors ir apsirengęs. Atrodęs labai išvargęs. Kalbėjęs laisvai ir

apie viską. Atsisveikinus ir jau einant pro duris, paskutiniai jo žodžiai buvę: „Jūs ten mus kaltinate, smerkiate, vadinate išdavikais... Nereikia... Nereikia... Nereikia...“

Baltimore
Rugsėjo 18

Vakarinis pasivaikščiojimas santėmyje (su Pūku). Rêveries d'un promeneur solitaire. Šalnos pakąstų lapų kvapas man staiga visu fizinio pojūčio aštrumu primena Tübingeną ir Nürtingeną (išėjus iš geležinkelių stoties). Po to žaibo greitumu perlekiu visus rudenius ir sustoju Vilniuje. Prie durų (Montvilo 13) randu laukiantį savo draugą konservatorijos studentą J. K. Mus įleidusi ponios Brensztejn tarnaitė Elžbieta klausia: „Czy pan chce herbaty?“ Kurį laiką dar nedegame šviesos, ir mano draugas, stovėdamas prie lango, sodriu bosu dainuoja: „In questa tomba oscura / Lascia mi riposar.“

Rugsėjo 26

Pagaliau „atsiminėme“, nors ir nenoromis, savo antologiją. Radauskas dabar sutinka, kad, ją vadinant antologija, gal ir nebūtų tikslu visu šimtu procentų nepaisyti tam tikrų eilėraščių istorinės reikšmės ir tenkintis vien estetine, bet pabrėždamas, kad nuolaidos istorijai turėtų būti minimalios.

Lektūra: Gérardo de Nervalio *Les Filles du feu* (jos man niekad nenusibosta).

Rugsėjo 29
Traukinyje tarp Washingtono ir Halethorpe

Herbstgefühl (Goethe)

Sodriau žaliuokit, lapai,
Vynuogių ramsčiais kylą
Į mano langą!
Brinkit glausčiau,
Dvilypės uogos, ir nokit
Greičiau ir žvilgėkit pribrendę!
Jus peri motinos saulės
Žvilgsnio sudie ir jums kužda aplinkui,

Mielo dangaus
Vaisinantis pilnis;
Gaivina jus mėnulio
Draugiškai žavintis atdūsis,
Ir jus, ach! suvilgo
Iš šių amžinai
Gaivinančios meilės akių
Plūstančios ašaros.

Washington
Spalio 3

Išeidamas iš Library of Congress netikėtai sutinku Vaičiulaitį. Kas naujo? Ką Girnius rašysiąs Bradūno redaguojamajai knygai apie išeivijos literatūrą? Atsakau bendrybėmis: nieko naujo, nežinau etc.

Savo ruožtu klausiu, kaip laikosi neseniai pas jį svečiavęsis Brazdžionis. Gerai, tik sveikata esanti ne kokia. Sakąs, kad jei prieš penkiolika metų būtų žinojęs, kad taip jausis, vargu ar būtų ryžęsis taip ilgai gyventi.

Lektūra: Otto Benesch *Die Deutsche Malerei*; Henri Troyat *Tolstoi*.

Spalio 8

Valgykloje V. T. siūlo čia pat sėdinčiam Leonui K. Jono Meko *Pavienius žodžius*. Šis perverčia knygą ir atsisako pirkti: per daug tuščio popieriaus, nusibosią rikiuoti žodžius į sakinius etc. Radauskas ne tik kad jam visu 100% pritaria, bet dargi prideda pora „sparnuotų replikų" niekieno neginamų „pavienių žodžių" adresu.

Sunku nesutikti su jų abiejų logika, nors ir kitokiais motyvais. Tipografinė Meko „revoliucija" šiandien iš tiesų atrodo anachronistinė. Be to, tokiems dalykams reikia specialaus talento. Meko atveju, tai greičiau „amžino avangardisto" mostas. [...]

Baltimore
Spalio 11

Wer etwas Unendliches will, der weiss nicht, was er will. Aber umkehren lässt sich dieser Satz nicht.

Spalio 12

Vasaros pasaulyje tekėjo upė. Nebebuvo
Nei durų, nei langų, nei sienų. Mėlynakis
Vėjas su milžinišku stiklo rutuliu
Žaidė žolėje, kurios vėsumo
Negali smilkinys užmiršti.

*

Die meisten Schriftsteller erfüllen den letzten Wunsch einer Epoche, wo diese schon einen neuen hat (Hugo von Hofmannsthal).

*

Varpas – žodis Elsinoro princas.

*

Skausmas – žodis karalius.

*

Aidas – žodis mergaitė.

Lektūra: Huberto Schradės *Deutsche Maler der Romantik*.

Spalio 14

Pas Radauskus. Po vakarienės – Vertinskio plokštelės. Henrikas jas nupirko kaip „senų dienų relikviją", atsitiktinai radęs pas Kamkiną. Seniai užmiršti žodžiai ir melodijos: „V stepi moldovanskoj", „Temnejet doroga", „Doroga dlinnaja" etc. Ponia ta proga prisimena Borisą Dauguvietį, kunigaikščius Vasilčikovus ir Kiprą Petrauską. Viskas *aus einer versunkenen Welt*. Priedo – Kačalovas. Ir jis šiandien skamba kažkaip pernelyg mėgėjiškai, pertemptai, tuščiai ir nieko nebesakančiai. Nė kiek negeriau už kokį nors Pilką, jei ne blogiau. Jam deklamuojant Kaune, publika tiesiog alpusi iš susižavėjimo.

Lapkričio 26

Vakar vakare važiavome į Swarthmore, pas Ostrauskus, kur susitikome su jų pastogėje viešinčiu dramaturgu Saja, ne-

seniai atvykusiu iš Lietuvos. Simpatiškas, nors ir ne per solidus vyrukas. Įpratus prie visų kitų iš „anapus" atvykusių santūrumo bei atsargumo, jo atvirumas tiesiog stulbinantis, ir aš noromis nenoromis pagalvoju, kad čia kažkas netvarkoj, kad jis čia kažką suka. Nelemtas įtarumas! Jis kalba apie visus ir apie viską, nė kiek nesivaržydamas. Mieželaitis esąs baisiausias visko stabdys; niekas nemėgstą nei jo paties, nei jo poezijos; ypač jo nekenčiąs Baltušis. Marcinkevičius esąs bailys. Laidojant iš Zakopanės parvežtus Biliūno palaikus, partijos oratorius visą laiką kartojęs: Bielinskis, Bielinskio, Bielinskį. Kažkam pašnibždėjus į ausį jo klaidą, gerai nenugirdęs ir toliau kalbėjęs jau apie Bieliūną. Visų dideliam džiaugsmui, Mieželaitis vėl pradėjęs gerti iki sąmonės netekimo: mažiau kenksiąs; bet ir jis esąs tikras patriotas.

Kokie baisūs buvę Stalino laikai, mes nė iš tolo negalį įsivaizduoti. Lietuvoje ir kitose nerusiškose respublikose visi labai nemėgę Chruščiovo, nes jis buvęs rusifikatorius. Jevtušenko juos žavįs pirmiausia kaip kovotojas, nors ir partijos ribose. Tikroji kūryba esanti ne ta, kurią spausdina valstybinės leidyklos ir literatūros žurnalai, bet savilaidinė, rankraščiais platinamoji. Miltinis, sutikdamas statyti vieną jo dramą, pareikalavęs CK garantijos, kad nebus jokių nemalonumų, todėl nieko ir neišėję. Juknevičius taip pat buvęs iš pradžių palankus jam, tik vėliau atmetęs sakydamas: „Viskas juoda, juoda, nieko šviesesnio..." etc. Danielio ir Siniavskio bylos buvusios labai naudingos. Jiems kenkiąs emigracijos kritikų pamėgimas skaityti tarp eilučių. Baimė juose esanti taip įsišaknijusi, jog tapusi šeštuoju pojūčiu.

Jis pats esąs ateistas, tačiau netrūkstą ir religingų žmonių. Rusų Vilniuje esą daug, bet jie laikąsi nuošaliai, per daug neišsišoką, neskaitant atskirų incidentų. Antirusiška laikysena visi lietuviai, partiniai ir nepartiniai, esą labai vieningi. Vien iš rašytojavimo pragyventi, neturint kokios pelningos beneficijos partinėje ar rašytojų organizacijoje, esą labai sunku. Geriausiai gyvenanti sauja išrinktųjų ir įvairūs „stukačiai", beldikai, t. y. protekcijų organizavimo bei kaulijimo specialistai. Kova dėl materialinio būvio užimanti labai svarbią vietą. Turtingiausi rašytojai esą Churginas, Venclova, Sluckis etc.

Gruodžio 24

Kūčios ir mano tėvo gimimo diena.

Nuo pat ryto – eglaitės puošimo ceremonija (man svetima, nes Nemeikščiuose mes eglaitės neturėdavom; visas džiaugsmas ateidavo iš stebuklingų laukų, iš santėmio garsų, iš kalėdinių laikraščių ir iš mūsų pačių), dovanų vyniojimas ir paskutinių šventinių sveikinimų rašymas.

Su rytiniu paštu – V. Sirijos Giros eilėraščių rinktinė *Ekranas* iš Vilniaus. Keistu sutapimu V. S. G. poezija yra tapusi neatsiejama mano tolimos praeities dalimi, nes vienas iš didžiausią įspūdį man kadaise padariusių kalėdinių eilėraščių (šalia Bernardo Brazdžionio „Kalėdų Kristaus" su „valsčiaus valdyba ir parapijos bažnyčia") ir Antano Miškinio „Kūčių vakaro pasakos" buvo jo „Kalėdų pasaka", išspausdinta Abisinijos karo metu šventinėje *Lietuvos žinių* dienraščio laidoje. Man ją skaitant, atsimenu, artėjo Kūčių vakaras ir lauke buvo bepradedą snyguriuoti, – kaip šiandien.

Niekas neberašo kalėdinių eilėraščių. Vietoj to šįvakar su mumis kūčiaus Radauskai.

Gruodžio 25

Radauskai išvažiavo anksti (pas juos turėjo kažkas ateiti). Sandra taip pat kažkur išėjo. Likęs vienas, skaičiau *Ekraną*, bandydamas prisiminti pirmųjų skaitymų įspūdžius ir palyginti juos su dabartiniais. Bent pusė ankstyvojo ir vidurinio laikotarpio eilėraščių neblogai atsilaikė prieš „laiko dantį". Kaip seniau man atrodė, taip ir dabar tebeatrodo, kad nepelnytai V. S. G. poezija šiandien lyg ir nustumta į antrąjį planą. Ir taip atsitiko dėl to, kad pas mus visuomet greičiau ir geriau įvertinami „rimtieji", tik „sunkiaisiais pabūklais" šaudą poetai. Mūsų poezijai jis suteikė taip trūkstamo tematinio ir formalinio lengvumo bei žaismingumo, grakščios ironijos, naujų spalvų, naujų kontrastų, naujų sąskambių, visa tai dalinai persodindamas iš naujausios lenkų poezijos ir tuo pačiu įrodydamas, kad mūsų kalbos bei prozodijos „diapazonas" žymiai platesnis, negu kad ligi tol buvo manoma. Jam taip pat neabejotinai priklauso pirmojo autentiško poeto-miestiečio, pirmojo „asfalto poeto", gimusio ir au-

gusio tikrame mieste, ne atvažiavusio iš kaimo ir, kaip būdavo mėgstama išsireikšti, „paklydusio mieste“, garbė ir titulas.

Karo ir pokario eilėraščiuose aiškiai matomas tolydžio vis didėjąs nuosmukis: per rimtos, per sunkios jo talento pobūdžiui temos bei problemos, kuriose žaismui ir ironijai nebėra vietos, palaužė delikatų jo poezijos nugarkaulį (gal ir ne vien tai, nes anksčiau su bet kokia tematika jis mokėdavo susidoroti). Kaip kraštutinio nuosmukio pavyzdžius galima būtų nurodyti Lenino ir Černiachovskio aikščių eilėraščius, tarp kitko, įsakmiai pabrėžiant, kad nei Leninas, nei Černiachovskis čia niekuo nedėti ir kaltas tik V. S. G.

Gruodžio 27

Dialogas

– Aš esu asilas.

– Jei pats žinai, kad esi asilas, tai *nesi* asilas.

– Bet visi sako, kad aš tikrai esąs asilas.

– Jeigu tik iš kitų žinai, kad esi asilas, tai vis dėlto tikrai *esi* asilas.

Gruodžio 29

Vakar, išėjus kalbai apie gerus ir blogus pavadinimus, aš kiek perdėtai neigiau *gero* pavadinimo reikšmę sakydamas, jog literatūros istorijoje dominuoją *blogi* pavadinimai, kaip *Les Fleurs du mal, Karas ir taika, Nusikaltimas ir baismė* etc. (Radauskui patinka Tuwimo pavadinimai: *Czyhanie na Boga, Sokrates tańczący*). Ankstyvoje jaunystėje aš ir pats galvojau, jog geras pavadinimas – pusė knygos. Tokie gerų (gražių) pavadinimų pavyzdžiai man buvo *Die Bücher der Hirten-und Preisgedichte, der Sagen und Sänge und der hängenden Gärten, Les Campagnes hallucinées; Varnos prie plento, Vidudienis kaimo smuklėje* etc. Lietuvių literatūroje blogi pavadinimai buvo tiesiog pragaištingi. Mano galva, Vaižgantas būtų turėjęs žymiai daugiau skaitytojų, jeigu jo knygų pavadinimai būtų buvę patrauklesni, o ne kokie ten *Pragiedruliai* su *Gondingos kraštu* ir *Vaduvų kraštu* arba *Dėdės ir dėdienės*, kurie jau savaime dvelkė kažkuo sena, atgyventa, nuobodu ir nepaskaitoma. Turbūt dėl to aš šias knygas ištisai ir su malonumu perskaičiau tik universiteto laikais.

1968

Baltimore
Sausio 3

Vilniuje mes sakydavome: *viskas gerai, kas blogai baigiasi*, ir tada tai buvo savotiškas gyvenimo devizas. Bet mes tada nežinojome, kad tai yra didelė išmintis.

Sausio 7

Draugystė. Jėzus kalba apie meilę, bet niekad apie draugystę.

Ketvirtadienis / Sausio 11

Diskusija valstybės (valdžios) ir individo (piliečio) santykių temomis (Bibliotekoje). Partneriai – visi daug vyresni, savo laiku buvę žymūs, o kai kurie net ir labai žymūs kelių tautybių žmonės, ir kaip tik dėl to nė mažiausios galimybės rasti kokį nors *modus vivendi* „produktingam" pokalbiui. Visų nuomonės absoliučiai teisingos ir neginčijamos. Gavęs progą išsižioti aš būčiau citavęs žinomąjį Valéry *dictum*, teigiantį, kad stipri valstybė mus gniuždo, o silpna pati sugniūžta. Tad nėra ko jaudintis: padėtis be išeities!

Sausio 16

Šįryt galvojau, kad aš esu vienas, bet ne vienišas, ir gyvenu prie tik ką užšalusio šventos Didžiosios Savaitės vandens ežero...

Sausio 21

Neaiškumo (tariamo) gelmė ir tariamo aiškumo sekluma.

Washington
Sausio 25

Corneille: *Rome n'est plus dans Rome, elle est toute où je suis.*

Mano aklas ir kurčias patriotizmas. Bet ar tai nėra tik savęs apgaudinėjimas?

Vasario 4

Vakar eidamas pamiške staiga prisiminiau savo *Literatūros lankuose* atspausdintą Baudelaire'o eilėraščio „La servante au grand coeur" vertimą ir kad aš jį tada verčiau paskubomis, termino spiriamas. Ir mane apėmė beveik nenugalimas noras jį „patobulinti". Parėjęs tuoj pat ėmiausi darbo. Dirbau visą naktį. Baigiau tik šįryt:

La servante au grand coeur

Tarnaitė – tu širdies esi jai pavydėjus –
Jau miega, galvą po kuklia veja padėjus, –
Turėtumėm mes jai nunešti bent gėlių.
Nes juk ir mirę turi sielvartų gilių:
Kai spaliui genint krinta senos šakos medžių
Ir vėjas blaškosi tarp antkapių bežadžių,
Gyvieji, miẽgą patale šiltam, išties
Tikrai turėtų jiems atrodyt be širdies, –
Kai jie pernakt, kankinami sapnų juodžiausių,
Be lovos draugo ir be pašnekesio džiaugsmo,
Skeletai sukirmiję, požemio name,
Tik sniegą junta sunkiantis į juos žeme
Ir amžių tekant, nesant artimo, kurs imtų
Ir nuo tvoros vainikų liekanas nuimtų.

Jei vakarą, kai malkos cypauja ir šnypščia,
Aš ją ramiai besėdančią kėdėn išvysčiau,
Jei mėlyną ir žvarbiai šaltą nakį gruody
Ji kambario kampe prigludus pasirodyt,
Pakilusi iš lovos amžinos, rami,
Manęs apglėbti motiniška akimi,
Ką aš galėčiau pasakyti jai, kaip guost ją,
Pamatęs ašarą, beriedančią per skruostą?

Ką sakyčiau, jeigu tai būtų ne mano versta? Gal ir ne taip blogai, tik rimai turėtų būti tikslesni.

Baltimore
Kovo 1

François Mauriac savo *Block-notes* (*Le Figaro littéraire*, 19–25 février 1968) apie savitarpius literatūros veikalų santykius: „Une grande oeuvre, des qu'elle existe, situe tout le reste par rapport à elle“, kitaip (lietuviškai) sakant, naujas reikšmingas kūrinys ne tik perrikiuoja visus esamuosius, bet sukuria ir naujas gradacijas. Dar kitaip sakant, dėl jo dažnas lig tol pirmavęs kūrinys gali būti priverstas visai pasitraukti iš scenos... Tad, kaip politikoje, bematant susiformuoja naujos grupuotės, naujos partijos, naujos koalicijos, ir prasideda beatodairiškai žiauri kova dėl *status quo ante*.

Washington
Sekmadienis / Kovo 10

Kalbai nukrypus į prietarus, ponia Radauskienė pasakoja: jos motina, šiaip jau blaivi ir dalykiška moteris, patekusi į keblią padėtį ar nežinodama atsakymo į kokį nors labai svarbų klausimą, aklai atsiversdavusi seną šeimos Bibliją, ir pirmojo į akį kritusio žodžio arba posakio išminties pagalba viskas išsispręsdavę. Kraštutiniu atveju ji ir pati kartais taip daranti. Klausiama, ar tatai padedą, trumpą momentą pamąsčiusi, atsako: „Taip!“

Baltimore
Kovo 14

Iš pasąmonės iškilęs lietaus lašų kritimo garsas į blausų ežero vandenį; ir aš beveik skaudančiai prisimenu, kaip mus vieną kartą plaukiant valtim staiga užklupo stipri pavasario audra ir permerkė ligi kaulų.

Gegužės 22

Sunkiai atsispiriama *Fausto* (antrosios dalies) trauka, kurios niekas nenori suprasti (dažniausiai tik patrauko pečiais):

Jene Rosen aus den Händen
Liebend-heiliger Büsserinnen
Halfen uns den Sieg gewinnen,
Und das hohe Werk vollenden.

Washington
Gegužės 26

Vakar naktį 29 kelyje, netoli Burtonsville, automobilio nelaimėje žuvo Rhani, Monika S., Mykolas S. ir dail. Raulinaitis. Taip skelbia visi rytiniai laikraščiai (išvažiuodamas iš namų dar nieko nežinojau).

Kaip staiga viskas pasikeičia! Nuo šiol *viskas* bus absoliučiai *kitaip*, negu iki šiol kad buvo, nors viskas ir atrodys lygiai taip pat kaip prieš tai. Tokiems lemties smūgiams suvokti ir ramiai priimti reikėtų Ekleziasto išminties, kurios, deja, mums visuomet taip trūksta.

Gegužės 31

Inteligentiškas individas nuo neinteligentiško skiriasi visų pirma tuo, kad jis žino, jog „taip“ nėra absoliučiai „taip“ ir „ne“ nėra absoliučiai „ne“; jog tai tik patogūs konvenansai žemesniojo sluoksnio kalbos vartosenoje.

Birželio 3

Programiška gyvenimo samprata neišvengiamai baigiasi katastrofa. Toks gyvenimas, kaip ir bet koks kitas organizuotas spektaklis, gali trukti tik labai ribotą laiką. Dėl to, pavyzdžiui, herojus suprantamas ir pateisinamas tik mirties perspektyvoje, t. y. miręs.

Birželio 7

Nil nimium studeo, Caesar, tibi velle placere,
nec scire utrum sis albus an ater homo.

Baltimore
Rugpjūčio 24

Žmogus – kaip valstybė; visą gyvenimą stato tolydžio vis komplikuotesnes gynybos sistemas savo intymaus gyvenimo ir vienatvės imperijos sienoms apsaugoti. Prie tokių sistemų priklauso įvairūs *manierizmai*, ypač būdingi senesnio amžiaus žmonėms, iš kurių pamažu išauga visokiausios manijos, prietarai etc. Perdėtas rūpestis savo individualybės saugumu bei neliečiamybe neišvengiamai izoliuoja, ir žmogus nejučiomis tampa savo paties fortifikacinės sistemos kaliniu.

Tokių manierizmų susidarymo ir veikimo mechanizmą lengviausia stebėti savo drauguose. Pvz., Radauskui būdingas manierizmas – „neatsiminti“ vardų ir pavardžių žmonių, su kuriais jis jokiu atveju nenorėtų būti asocijuojamas, pabrėžti, kad jais nesidomi, kad jie neverti jo dėmesio, tik girdėti, nors faktiškai jis juos puikiausiai žino. Dėl to jis niekad „neatsimena“ vieno mūsų draugo, tad aiškina aplinkiniais keliais: „gi tas, nejaugi neatsimenate, stambus, aukšto ūgio vyras, dirba ten ir ten, tokioje ir tokioje įstaigoje, jūs gi pas juos dažnai lankotės“. Žinodamas viso šio žaidimo „paslaptį“, aš irgi niekaip „neatsimenu“. Taip jis niekad „neatsimena“ Šlaito, kurio poezija jam nepatinka. Todėl Šlaitas jam visuomet yra „tas, kuris amžinai verkšlena apie Ukmergę“. Kaupas – „šviesiaplaukis daktarėlis, kuris savo pasakose pamėgdžioja Hoffmanną“.

Paskutiniu metu jo jau ir seniau žymus aistringas palinkimas *taisyti* virto beveik manija. Taiso jis visus, nebūtinai labai

taktiškai, dėl to įsiveldamas į absurdiškiausius ginčus. Kadangi aš, būdamas rytų aukštaitis, net ir žinodamas norminį kirtį, kasdieninėje kalboje esu linkęs kirčiuoti tarmiškai, jis niekuomet nepraleidžia progos mane pataisyti. Aš atkakliai kirčiuoju *žaidìmas*. Tatai išgirdęs, jis čia pat suranda pretekstą, lyg tai į save, lyg tai į mane kreipdamasis, šį žodį pakartoti, aiškiai pabrėždamas, jo nuomone, teisingą kirčiavimą: „taigi *žáidimas*". Normaliai aš niekad nesiginčiju. Bet kartais ir jis suklysta. Patikrinus žodyne ir paaiškėjus, kad mano tiesa, jis nusimena kaip vaikas: „Būtėnas, rodos, tikrai taip kirčiuodavo..."

Jis visuomet su didžiausia pagarba prisimena savo lietuvių kalbos mokytoją Petrą Būtėną. Iš jo jis išmokęs ne tik gramatikos, bet ir kalbinės bei stilistinės disciplinos: aiškiai ir paprastai dėstyti mintis, taupyti žodžius, vengti įmantrybių.

François Porché *Baudelaire*.

Rugpjūčio 27

Gyvenant šiandieninėje termitų visuomenėje, sunku patikėti, jog kada nors būtų buvę galima ir šitaip išsireikšti: „Eben auf der schwelle der Welt musste sie umkehren" (Novalis apie ankstyvoje jaunystėje mirusią Auguste („romantisches Kind") Böhmer).

Rugpjūčio 29

Džiaugsmas neturi trukmės (1945.XII.27): pradžia visuomet yra kartu ir pabaiga. Skausmas yra absoliuti trukmė, istorija grynoje formoje.

Rugpjūčio 31

Liudas Vasaris yra atvirkščias Julienui Soreliui: jis svyruoja, abejoja, bet daro savo. Ką Julien Sorel pasiekia beatodairišku oportunizmu, tą patį Liudas Vasaris pasiekia savo neryžtingumu, svyravimu etc. Jo jėga, kaip La Fontaine'o nendrės, kaip ir pagaliau paties Putino, glūdi jo sugebėjime nusilenkti ir vėl atsitiesti.

Altorių šešėly, nežiūrint kai kurių romano įvykių nesutapimo su faktine autoriaus gyvenimo linija, yra grynai auto-

biografinis kūrinys. Iš jokios, kad ir geriausiai dokumentuotos, biografijos niekad negalėsime sužinoti apie Putiną tiek, kiek žinome iš jo romano. Be to, labai dažnais atvejais aukščiau minėti nesutapimai tėra paprasčiausias „pėdų mėtymas“, kuris ne tik kad nieko nepridengia, nepaslepia, bet dargi labiau išryškina kai kurias tendencijas, ko nebūtų atsitikę raidiškai laikantis biografinės įvykių eigos.

Rugsėjo 3

Harry Grafo Kesslerio *Tagebücher* – prarasto rojaus (Europos) spalvų ir garsų nuotrupos. Sunkiai beatpažįstami žodžiai ir pavidalai (Frauen in hellen Sommerkleidern etc.). Detalus Hofmannsthalio mirties ir laidotuvių aprašymas skamba kaip visos epochos mirtis ir laidotuvės. Įdomi baroko idėjos literatūroje ir gyvenime charakteristika: *echtes Gefühl an ein bewusst unechtes Objekt gewendet.*

Rugsėjo 10

Perėjus mišką, kitoje pusėje pasirodę namai, skendintys paslaptingoje paryčio migloje, man visuomet palikdavo nerealaus pasaulio įspūdį, kaip vokiečių romantikų raštuose arba pasakose, kur viskas – užburtos pilys, auksiniai miestų bokštai, miegančios karalystės etc. – pasirodo anapus miško.

Rugsėjo 17

Voratinkliai draikės be vėjo „su simpatija“ iš V. Sirijos Giros (per J. Gimbutą). Pirmas tiesioginis kontaktas (aš čia turiu galvoje įrašą knygoje) beveik po trisdešimties metų! Paskutinį kartą mes buvome susitikę pačioje vokiečių okupacijos pradžioje. Vėliau jis gyveno nuo visų atsiskyręs ir, sutiktas gatvėje, praeidavo pro šalį neatpažinęs. Bet užtat bendradarbiavo vietos (Vilniaus) dienraštyje *Naujoji Lietuva*, ir vienu metu jo eilėraštis „Kirmėlaitė“, pasirodęs aukščiau minėtame laikraštyje, buvo labai palankiai minimas literatūrinio jaunimo tarpe. Atsimenu tik pirmąjį distichą;

Kirmėlaite maža, kirmėlaite žalia,
ką mąstai tu, kiūtėdama lapo gale?

Rugsėjo 21

Alfred Döblin *Die Schicksalsreise* – knyga be indekso, be vardų (vos vienas kitas inicialas). Įdomus, bet kartu savo detalėmis varginantis monologas, persunktas noru rimtai papasakoti savo kančios istoriją, rašytas ne tiek skaitytojui, kiek sau pačiam.

Rugsėjo 28

„An die Natur". Šį Hölderlino eilėraštį aš visuomet skaitau mamos atminimui, kalbėdamas su ja, skųsdamasis jai:

Da ich noch um deinen Schleier spielte,
Noch an dir wie eine Blüte hing,
Noch dein Herz in jedem Laute fühlte,
Der mein zärtlichbebend Herz umfing,
Da ich noch mit Glauben und mit Sehnen
Reich, wie du, vor deinem Bilde stand,
Eine Stelle noch für meine Tränen,
Eine Welt für meine Liebe fand...

ir

Tot ist nun, die mich erzog und stillte,
Tot ist nun die jugendlich Welt,
Diese Brust, die einst ein Himmel füllte,
Tot und dürftig wie ein Stoppelfeld...

ir tada jaučiuosi lyg susitaikęs su jos nebuvimu.

Spalio 3

Atsiminimų antplūdis. Monet aguonų laukas ir Sainte-Adresse peizažas. Pavilnys. Maulbronn. Varpai šaltą ir šviesų ankstyvų Velykų rytą Nemeikščiuose.

Spalio 9

Traukinyje: apie prieš 35 metus įvykusį vandališkos atminties knygų deginimą Vokietijoje, šiuo atveju Berlyne. Iš didesnės laiko perspektyvos žiūrint, šie teatrališkai ir su monolitine aistra suorganizuoti spektakliai turėjo atrodyti perversiškai įspūdingi: naktį, „gespenstich beläuchtend die Menge und das alte Universitätsgebäude dahinter". Ir nesunku įsvaizduoti, kaip tatai turėjo veikti emociškai reaguojančius jaunus žmones. Nereikia turėti iliuzijų – knygos deginamos ir dabar, tik nebe taip iškilmingai, be jokių ceremonijų.

Spalio 14

Kontroversija ir kontroversiškumas. Kontroversiškumas veikia kaip spalva, kaip šviesos perteklius, kaip stiprus vėjas. Kontroversiški buvo Sokratas ir Platonas, Pranciškus Asyžietis ir Bernardas de Clairvaux, Meister Eckhart ir Giordano Bruno, pagaliau net pats Jėzus. Iš didesnės laiko perspektyvos žiūrint, nuobodūs ir neįdomūs (bent man) visi tie absoliučiai nekontroversiški žmonės, kurie galvojo ir gyveno taip, kaip mes *dabar* norėtumėm, kad jie būtų gyvenę ir galvoję.

Spalio 17

Nemeikščiuose prasideda mano pasaulis, mano *genesis*, mano pasaulio avantiūra. Mano pasaulis yra amžinas, nes aš nemoku įsivaizduoti jo pabaigos.

Spalio 21

Vėlyvumo žavesys. Sunkesnis ir didesnis už ankstyvumą. Vėlyvos gėlės. Vėlyva vasara. Vėlyvas ruduo. O paskutinės vėlyvõs vasaros ir vėlyvo rudens dienos Nemeikščiuose!

Spalio 23

Pamokomoje literatūroje skaitome, kaip gėles pardavinėjusi mergaitė buvo geraširdžių turtuolių paimta ir išauginta ir po

daugelio metų, ištekėjusi už doro ir turtingo žmogaus, tapo pavyzdinga motina. Graži istorija tiems, kurie bijo gyvenimo realybės. Iš tikrųjų geraširdžiai turtuoliai ją nužudė, atimdami iš jos viską, ką ji turėjo. Argi galima net įsivaizduoti Anderseno pasakos *mergaitę su degtukais* „išgelbėtą“ ir aprengtą puošniais drabužiais? Ar yra pasaulyje kas nors *daugiau* už jos degtukus?

Spalio 27

Gamta, kurioje aš negyvenau, man yra absoliučiai svetima ir beprasmė. Jos „grožis“ mane pasiekia tik per kitų žmonių išgyvenimų prizmę, kaip aš jau ne kartą esu šiuose užrašuose sakęs. Todėl aš esu absoliutus antituristas. *Visi* mano svajonių miestai, pamatyti, *visuomet* apvylė (gal išskyrus Kauną, Vilnių, Romą ir Veneciją) ir atrodė kaip turistinių atviručių pamėgdžiojimai.

Spalio 31

Pagal Marką Aurelijų, žmogus, besipriešinąs likimui, yra panašus į kiaulę, kuri, vedama paaukoti, spardosi ir žviegia.

...tavo balso signatūra prieš laiką... belaikė / Vaikystės Karalystė – Royaume d’Enfance.

Lapkričio 3

Šiandien labai sunku tikėti, kad „grande profundum est ipse homo“.

Lapkričio 7

Man visuomet buvo labai svarbūs metų laikai, pasikartojantys, bet kartu ir amžinai nauji savo keitimosi ritme. Jie *buvo*, t. y. matėsi ir girdėjosi, visuomet čia, pasiekiami, ir visuomet kažkur, tolimi ir nepasiekiami. Nuo pat vaikystės man reikėjo jų konkretizacijos, kad galėčiau juos turėti ir atsiversti kaip knygą. Todėl vaikystėje mane taip žavėjo kalendoriai su primityviai nupieštais metų ir mėnesių paveikslais, kurie trumpam numalšindavo beprasidedantį pasaulio ilgesį ir padėdavo susiorientuoti vizualinėje daiktų, formų ir spalvų simfonijoje.

Vėliau man šiuos kalendorinius paveikslus pakeitė Brueghelio *Tamsi diena* (kovas), *Šienapjūtė* (birželis), *Pjovėjai* (rugpjūtis), *Bandos grįžimas* (spalis), *Medžiotojai sniege* (žiema) ir (dabar nebežinau kodėl) van Eycko triptiko *Madona su kūdikiu*, kurie *viską pateisino.*

Lapkričio 17

Dievas yra *éternel*; Laikas – *temporel.* Dievas neturi pradžios ir sąvokos prieš; Laikas turi pradžią, t. y. buvo sukurtas, ir sąvoka prieš galioja tik jame. Todėl laikas yra mirtingas ir kaip visa, kas turi pradžią, turi pabaigą. Laikas yra vienintelis mūsų egzistencijos laukas.

Lapkričio 21

Lapkričio apoteozė. Nuogas rudenio medis – kaip iš puošnaus apdaro išrengtas lieknas vasaros kūnas.

Lapkričio 26

Mums abiems vartant Rubenso monografiją su spalvotomis reprodukcijomis ir apsistojus ties *Le kermès*, Radauskas, cituodamas Donelaitį, sako: „Atrodo, kad *visi sumišai šokinėdami žaidžia.*“

Lapkričio 30

Skaitant didžiuosius praeities autorius mane visuomet ima kankinti mintis: ar pernelyg kraštutinė kalbos gramatizacija nepakenkė mūsų laikų poezijai?

Gruodžio 3

Genijus nuo vidutinybės skiriasi visų pirma tuo, kad pirmasis kovoja *prieš* taisykles, o antrasis *už.*

Gruodžio 8

Mano religinis paveldėjimas visad buvo grynai emocinis, neracionalus, atėjęs kaip pavasaris arba žiema. Aš visada bu-

vau tik dalyvis rituale, bet ne *inner sanctum* narys; ir niekad nenorėjau savo tikėjimo racionalizuoti, nes tatai būtų nužudę dionizišką šventės svaigulį. Dėl to tomizmas ir scholastika man buvo ir pasiliko įdomūs tik kaip intelektualiniai egzercisai, žavintys savo formulių kondensuotumo mistika ir akrobatika.

Lektūra: Gottfriedo Kellerio *Sieben Legenden*.

Gruodžio 11

Aliteracijos, kaip poetinė priemonė, man per daug neimponuoja, bet jos kartais įdomios kaip sumanaus eilėdarinio žonglieravimo rezultatas:

Katarzyna, żona kata...

Gruodžio 14

Kokie nuostabūs vien savo tipografiniu pavidalu knygoje tąsyk atrodė Baudelaire'o eilėraščiai! Kokia nepakartojamai didelė avantiūra buvo sėdėti vienam ir vartyti, *tik vartyti*, jo *Les Fleurs du mal*. Aš ir šiandien tebeatsimenu skirtingų jų leidimų šriftus, eilėraščių išdėstymą puslapiuose, popieriaus spalvą bei kvapą. Bet viskas pamažu tolsta.

Gruodžio 17

Atvėsusios saulės skaidriai nupliekstame parke jau vėsoka, – tikras atsiminimų oras, todėl šiandieninio pasivaikščiojimo tylos pauzės buvo ilgesnės negu įprasta. R. prisimena Čikagos laikus, kuomet jis dirbo sandėlyje su Katiliškiu ir kitais. Užsiminus apie Katiliškį, jis niekad nepraleidžia progos išreikšti savo nepasitenkinimą visais tais, kurie jį palankiai vertina, kiek tylesniu balsu pridėdamas „rodos, ir Jūs, jei neklystu?" Šįkart aš visa tai praleidžiu beveik negirdomis, pasitenkindams kažkokiu neaiškiai ir be jokios energijos suformuluotu sakiniu (kad mūsų literatūroje kartais norom nenorom tenka vertinti sąlygiškai etc.). Sulig tais žodžiais jis pasišiaušia, triumfališkai kraipydamas galvą: „Tai jau užmiršote *Literatūros lankuose* propaguotus aukštus reikalavimus?"

Po to taikingai kalbėdamiesi grįžtame į LC.

Kūčios

Vaikystėje ir ankstyvoje jaunystėje mano gyvenimas ėjo metų laikų ir bažnytinių švenčių ritmu: pavasaris, vasara, ruduo, žiema; Visų Šventųjų, Kalėdos, Trys Karaliai, Pelenų diena, Užgavėnės, Velykos, Šeštinės, Sekminės, Devintinės (Dievo Kūno), Žolinės. Dabar juos pakeitė šaltas ir nejudantis niekas, vienas ir visas, *hic et nunc*.

Gruodžio 29

Quant à moi, mes bras sont rompus
Pour avoir étreint des nuées.

1969

Washington
Sausio 12

Diderot (ne Eliot) buvo pirmas literatūros kritikas, pabrėžęs racionalumo reikšmę kūrybinio vyksmo metu, ragindamas imti plunksną į rankas tik betarpiškai emocijai atvėsus ir nuskaidrėjus.

Milieu – Taine; šaltiniai, kūrinio genealogija – Lanson.

Baltimore
Sausio 14

Tas šiurpą keliantis vienišas džiaugsmas, likęs atbundančio pavasario dienos vandens šniokštime ir vėjuje, atvėręs pirmąją buvimo prarają...

Sausio 16

Prieš mus nebuvo nieko, išskyrus laikina; taip pasiliks ir po mūsų.

Sausio 21

A. Churgino Dantės *Pragaro* vertimas, išėjęs 1968 m. pabaigoje. Toks jau, deja, vertimų likimas: naujas vertimas, naujas nusivylimas. Jeigu Narjauskas buvo per daug primityvus ir konservatyvus, tai Churginas pernelyg „liberalus", ir jo atlikimas laikytinas greičiau literatūrinės industrijos negu

literatūrinės kūrybos faktu. Nepriklausomos Lietuvos laikais garsiai kovojęs (tautininkų spaudoje) prieš vertimų netikslumą, nepaisymą originalo metro, stiliaus etc., vėliau, situacijai pasikeitus, ėmė skelbti komerciškai rentabilingesnę „atkūrimo" teoriją, garantuojančią per nepalyginamai trumpesnį laiką žymiai didesnį kiekį eilučių ir tuo pačiu didesnį vertėjo honorarą. Atkurti skamba neblogai, bet Dantei atkurti reikia talento, ko Churginui labiausiai trūksta. Rezultatas: Dantę jis daugiau atpasakoja negu verčia, vietomis neleistinai nutoldamas nuo originalo ir „sausą", ne per daug žodingą, trumpasakį *Dieviškosios komedijos* poetą versdamas kalbėti „poetiškai", t. y. nuvalkiotais poetizmais.

Vasario 10

Radauskas kaskart vis daugiau ir daugiau domisi nusikaltimų kronika (anksčiau mūsų pasikalbėjimai retai kada išeidavo iš meno, literatūros ir kalbos problemų rato). Dabar kiekvieną dieną jis man su didžiausiu užsidegimu pasakoja, kas kur ką nužudė, apiplėšė, išprievartavo, neužmiršdamas pabrėžti, kad 99% tų nusikaltimų padarą juodieji ir kad prie to privedusi „broliukų", t. y. Kennedy, politika. Nepatinka jam ir ilgaplaukiai: visi jie jam atrodo apskretę ir susivėlę pusidiočiai... Priminus XIX amžiaus barzdočius ir ilgaplaukius, jis nė nemirktelėjęs atsikerta, jog anų kiekvienas menkiausias gyvaplaukis buvęs švarus ir savo vietoje.

Lektūra: Jacques Salomon, *Vuillard.*

Vasario 12

Blogai kalbėti apie kitus, ypač apie savo draugus, *médire* – „nemoralus žaidimas" (dėl to ir toks patrauklus), kova prieš laiką, prieš *taedium vitae*. Pvz., Aistis, kaip ir kiekvienas doras lietuvis patriotas, retai kada randa gerą žodį savo artimui: Vaičiulaitis esąs geras, nors ir ribotas žmogus, bet nejaučiąs lietuvių kalbos plonybių, o be to, dar ir jo dukterys negražios... Bradūno poezija esanti kaip kiškio mėšlas: nei kvapo, nei trąšos... Apkalbinėja jis meistriškai, su polėkiu, ir tatai

džiugina klausytoją, ištroškusį pasilinksminti kito sąskaiton. Radauskas taip pat yra tikras *docteur en médisance*. Jis visuomet žino daugybę įvairiausių šeimyninio pobūdžio smulkmenų ir jomis nepaprastai domisi. Man pačiam labiau patinka *médisance intelectuelle*, t. y. liečianti intelektualinę (kūrybinę) artimo veiklą, ne privatų gyvenimą. Apkalbinėjimas, kaip tam tikra sakytinio humoro bei satyros forma, ypač jeigu jis yra tik „liežuvio pagalandinimui", t. y. nesuinteresuotas, mano galva, ne toks jau baisiai smerktinas dalykas. Jau vien dėl to, kad visuomet parūpina temų konversacijai.

Vasario 15

Vakar vakare su Jurgiu pas Almeną, neseniai atsikėlusį į College Parką, Md., ir ilgesnį laiką gyvenusį Vilniuje. Stambus, plačiai besišypsąs, tiesia(ir atvira)kalbis *outdoorsmen* išvaizdos branduolinis inžinierius ir jaunas rašytojas. Jis gan išsamiai pasakoja apie gyvenimą Lietuvoje. Jo įspūdžiai įdomūs pirmiausia savo betarpiškumu. Lietuvą jis matė ir norėjo matyti atviromis akimis. Vyresnės kartos ekskursantų įspūdžių liudijamąją vertę fatališkai numuša apsisprendimas iš anksto nieko gero ten nerasti ir nematyti, viską lyginti su tuo, kas buvo prieš 25 metus ir visiškai nesiskaityti su esamąja situacija. Almenas niekuo perdėtai nesižavi, nieko aprioriškai nekritikuoja. „Jeigu tau labai svarbu, kad klozetas gerai veiktų, į Lietuvą nevažiuok", sako jis. Taip pat jiems ten nesą jokio reikalo aiškinti, kad Lietuva – rusų okupuotas kraštas: jie patys tatai geriau žiną. Lietuvai, jo nuomone, esąs pavojingas ne komunizmas, bet rusų masė. Politiniais-ideologiniais klausimais ten niekas nesidomį. Užtat kūrybinis entuziazmas, nežiūrint įvairiausių varžymų, esąs tiesiog milžiniškas. Dėmesys teatrui, dailei ir literatūrai esąs nepalyginamai gyvastingesnis už čionykštį.

Vasario 22

Visą vakarą išsėdėjau prie židinio, klausydamasis prikimusio liepsnos ūžimo. Tik jos balsas nebeatpažįstamas, plevenimas nebe tas. Už lango – vėjas ir šlapdriba. Garsai iš lauko šiur-

pulingai mechaniški, šalti ir svetimi. Jokio familiaresnio bildėjimo ar girgždesio. Mūsų namo langinės *juodai* nudažytos ir *prikaltos* prie sienos. Vidurnaktis.

Kovo 1

Mano paauglystės metų mergaitės idėja ir idealas: *Qui s'y frotte s'y pique.*

Senos mano meilės Berliozo šimtosios metinės. Gauti ir išklausyti: *Symphonie fantastique* (Boulez arba Munch); *Harold en Italie* (Baršai su Oistrachu); *Requiem* (Munch); *La Damnation de Faust* (Munch) ir *Nuits d'été* (Ansermet).

Kovo 12

Skardžius pasakoja savo kelionę pas Voldemarą (tuo metu sėdėjusį Utenos kalėjime) medžiagos straipsniui apie Kazimierą Būgą reikalu. Pasimatyme, be paties V., dalyvavęs ir kalėjimo viršininkas. Pasisveikinus, pirmieji Voldemaro žodžiai buvę: „Nu, kak batiuška poživajet?“ Po to, nekreipdamas nė mažiausio dėmesio į čia pat sėdintį kalėjimo viršininką, ėmęs iš „batiuškos“, t. y. A. Smetonos, tyčiotis.

Voldemarą jis (Skardžius) dažnai sutikdavęs *Metropolio* arba *Versalio* restoranuose. Krėvė, Voldemaro prašomas, dėjęs visas pastangas grąžinti jį į universitetą klasikinės literatūros bei filologijos dėstyti, bet Švietimo ministerija nesutikusi duoti naujo etato. Jo vietą užėmusio ir jau įsitvirtinusio Šilkarskio taip pat nebebuvę įmanoma atleisti. Tapęs ministeriu pirmininku, Voldemaras savo tarnybinius ryšius su universitetu palikęs „Dievo valiai“, formaliai nieko nesutvarkydamas. Smetona, priešingai, pasiėmęs neribotų atostogų.

Universitete Voldemaras buvęs grubus, beatodairiškas. Griežtai priešinęsis formalaus pasiruošimo neturinčių žmonių (M. Biržiškos etc.) skyrimui ordinariniais profesoriais. Dėl to bėdoje iš jų negalėjęs tikėtis jokios paramos. Krėvė, nors rėmęs Voldemaro grįžimą į universitetą, ypatingų simpatijų jam nejautęs.

Skaitau (daug ką peršokdamas) Paulio Léautaud *Journal littéraire*. Vargu ar pajėgsiu baigti. Jo ekshibicionistinis ciniz-

mas bei „atvirumas“ aiškiai perforsuotas, *pour épater les bourgeois*. Pamažu ima darytis nuobodu.

Kovo 13

Aistis – irracionalus atnaujintojas.
Putinas – racionalus konservatorius.
Binkis – spontaniškas ir autentiškas revoliucionierius.
Radauskas – konservatyvus civilizatorius, bet ne *atnaujintojas*.

Kovo 14

Pajaujo išleistuvių priešpiečiai vieno Pennsylvania Avenue restorano pusrūsyje. Susirinko beveik visi Library of Congress dirbantieji lietuviai. Einam ir mes: Radauskas, Skardžius ir aš. Praėjo be jokių ypatingų incidentų, t. y. nuobodžiai, išskyrus gal tik tai, kad susirinkusiųjų vardu tarti atsisveikinimo žodį pakviestas Aistis kalbėjo ne apie išeinantį pensijon Pajaujį, bet apie Purickio laidotuves Kaune ir po to *Rambyne* įvykusį nugėrimą, smulkiai išdėstydamas, kas jame dalyvavo, ką kalbėjo etc. Juo didesnis žmogus, juo labiau ne į temą. Bet tai *Jupiterio* teisė. *Jautis* negalėtų to sau leisti. Net ir Skardžius, kuris šiaip jau viską priima, grįždamas į biblioteką bamba: „Aistis, kaip tas subatėnas krikštynose, nukalbėjo nei šį, nei tą.“

Kovo 17

Šiandien parke, išėjus kalbai apie asmeniškus poezijos „favoritus“, Radauskas sako, kad jam vis labiau ir labiau patinkąs Rilke. Mane, priešingai, tolydžio vis labiau ir labiau erzina jo manierizmas, *côté fin de siècle*, laiko stiliaus ir dvasios primestas pseudosantykis su realybe, kuriame ritualas nustelbia esmę bei formą, etc. Radausko nuomone, apie 40–50 jo eilėraščių priklausytų prie aukščiausių pasiekimų visoje naujųjų laikų poezijoje. Mano tokių eilėraščių selekcija neprašoktų nė dvidešimties. Aš jam primenu, kad toks Rilkės pervertinimas nesiderina su jo paties klasicistinėmis tendencijomis. Į tai jis atsako, kad Rilke nesąs joks manieristas, bet klasikas. Abudu nepajudinamai liekame prie savo nuomonių.

Jau pavasaris: *Frühling is wieder gekommen. Die Erde / ist wie ein Kind, das Gedichte weiss / viele, o viele...*

Kovo 19

Važiuodamas namo galvojau: kas ryškiausiai išliko atmintyje iš ankstyvos vaikystės? Žmonių veidai ir šventųjų paveikslai: Vaškelio Uršulė, kreivakojis Stasiūnas, perkirstu žandu tamsiaveidė Matka Boska Częstochowska ir paslaptingai besišypsantis Šv. Jonas. Panelė Švenčiausia kabojo šalia sieninio laikrodžio, žymaus tuo, kad jis grodavo Lietuvos himną. Sekmadienių vidudieniais, kuomet visi išeidavo bažnyčion, laikrodis ir sienos šventieji staiga atgydavo ir pradėdavo kalbėti su manim. Tiesą sakant, kalbėdavau tik aš – už juos ir už save, bet gerai atsimenu, kaip jie, man pritardami, linkčiodavo galvomis ir judindavo besišypsančias lūpas. Be žmonių ir šventųjų veidų, dar ypač ryškiai išliko įvairūs garsai: varnų klyksmas rudenį, vandens šniokštimas pavasarį, varpų skambėjimas vasaros rytą ir šiurpios vieškeliu lekiančių laidotuvininkų giesmės žiemą.

Th. Manno *Autobiographisches*; Erika Mann *Das letzte Jahr* (viename tome).

Kovo 24

Paradoksas: aukšto lygio kičas (Przybyszewski, d'Annunzio; Puvis de Chavannes, Denis, Klimt). Rilkės poezijoje galima būtų sužvejoti nemaža „genialaus kičo" žymių bei apraiškų.

Kovo 31

Prisimindamas Čikagos laikus, Radauskas pasakoja savo įspūdžius iš pakavimo įmonės. Po to kalba nukrypsta į Škėmą. Škėma, kol dar nesijautęs toks „didelis", labai dažnai, tiek žodžiu, tiek raštu, klausdavęsis patarimų ir juos priimdavęs. Vėliau, ko nors klausdamasis, tikėdavęsis tik pritarimo ir įsižeisdavęs dėl kiekvienos kritiškesnės pastabos.

Balandžio 12

Artėjant Napoleono jubiliejui, prancūzų spauda mirgėte mirga visokeriopa bonapartiana: moksline ir anekdotine, už ir prieš. Daugiausia už, kitaip sakant, dominuoja herojaus kultas.

Mane visada neatsispiriamai žavėjo Napoleono legenda: jo kovos, jo žygių draugai ir paladinai. Vien jų vardai, kurie ir šiandien man tebeskamba magiškai: Arcole, Millesimo, Mondovi, Lodi, Rivoli, Castiglione, Pyramides, Marengo, Austerlitz, Jena, Eylau, Friedland, Eckmühl, Wagram, Leipzig; jo maršalai, kuriuos aš dabar mintyse bandau suskaičiuoti: Masséna, Berthier, Murat, Ney, Suchet, Oudinot, Lannes (prisimenu iš viso 19 vardų); Grande Armé, Garde Impériale, *les grognards*; Šv. Elenos salos miglos; Lermontovo „Vozdušnyj korabl'" ir Victoro Hugo „Expiation":

Il neigeait. On était vaincu par sa conquête.
Pour la première fois l'aigle baissait la tête.

Sekmadienis / Balandžio 20

Vidudienį eidamas Viaduct gatve pačiame jos viduryje, ant saulės įkaitinto asfalto radau rausvą beplaukį žvėrelį, mažai ką didesnį už pupą, savo neproporcingai didele galva panašų į miniatiūrinį hipopotamą. Jis skeryčiojosi kojytėmis, savo nedailiu snukiu kažko siekdamas, turbūt motinos. Ir aš nežinojau, ką daryti, kaip jam pagelbėti. Tiesiog fiziškai jausdamas savo absoliutų bejėgiškumą, atsargiai uždėjau ant didelio lapo ir paguldžiau žolėje prie gatvės briaunos.

Balandžio 23

Praeitą naktį ir šįryt anksti nubudęs visą laiką mintyse intensyviai ieškojau atitikmens prancūzų kalbos veiksmažodžiui *étioler* ir jo sangrąžinei formai *s'étioler* ir niekaip negalėjau rasti, nors prasmė absoliučiai aiški. Ir dėl to šiandien jaučiuosi tarsi išmuštas iš vėžių, netekęs ritmo ir krypties jausmo.

Gegužės 25

Rhani mirties metinės. Žolė atauga. Žaizdos užgyja. *Elle fut bien vite oubliée. Le coeur est comme le cimetière où l'herbe repousse de plus en plus drue.*

Gegužės 29

Reikia visą laiką ruoštis absoliučiai vienumai, jausmų nebuvimui ir gamtos elementų globai, t. y. *išmokti būti užmirštam.*

Gegužės 31

„Pavasario simfonijoje" aš norėjau parodyti savo ankstyvos vaikystės pavasariais įjaustų sąmoningų ir nesąmoningų patirčių kompleksą, išreikštą judesio, garsų ir spalvų „kadencijomis", pilną besiformuojančio pasaulio disharmonijos bei fenomenologinės patirties džiaugsmo (eilėraštyje išreikštų ilgomis eilutėmis su netiksliais asonansiniais rimais) ir gimstančios darnos (eilėraštyje išreikštos trumpesnėmis eilutėmis, tikslesniais rimais ir griežčiau apibrėžtais ritmais). Pagrindinės temos – šviesa, vėjas, vandens šniokštimas ir „intymūs" pavasario garsai, judesiai bei spalvos.

„Praradimo simfonijoje" ir„Kuosose" aš norėjau išreikšti sąmoningo džiaugsmo būtyje bei siekimo gimimą ir „pasaulio užkariavimo" žygio pradžią rudens gamtos ritmo ir iš gamtos išsivadavimo troškimo fone. Pagrindinės temos – sėjikai, miestelio siluetas horizonte, pergalės svajonė ir sąmoningos egzis tencijos džiaugsmas; kuosų klyksmas kapinėse, septynios liepos, išsivadavimo svajonė baisioje gamtos nelaisvėje, absoliutus savęs jautimas ir išgyvenimas. Forma simbolizuoja konvulsyvų gamtos ritmą bei aritmiją. Savo ritminiu „piešiniu" abu šie eilėraščiai yra tiksli Bažnyčios gatvės Utenoje, kokia ji buvo 1928 metais, kopija.

Birželio 7–28

Rytą atsikėlęs ir paskui važiuodamas traukiniu į darbą kažkodėl visą laiką galvojau apie Julių, bandydamas mintyse

rekonstruoti ir suaktualinti pačius tolimiausius mūsų draugystės epizodus, tik atvirkščia chronologine tvarka: nuo graudžiai apatiškų laidotuvių Dearborne iki pirmojo mudviejų susitikimo Nemeikščiuose.

*

Su Julium susipažinau prieš jį sutikdamas. Toji „užakinė“ pažintis siejasi su kitu mano jaunystės draugu Vytautu A. Jonynu. Kartą (o tai buvo 1940 metų žiemą) mums besėdint neseniai iš lenkų paveldėtame Vilniaus Universiteto Romanistikos seminare, kur mes kartais ištisas valandas praleisdavome dalindamiesi knyginiais įspūdžiais (man dabar rodos, kad tos dienos diskusijų objektas buvo Benjamin Constant) arba deklamuodami apie *blonde abeille*, apie mergaitę *en manchy de rotin* ir apie riterius, kurie *ont heurté les portes d'or / du pommeau rouge de leur glaives*, jis ėmė pasakoti apie savo pažįstamą keistuolį, sergantį E. T. A. Hoffmannu ir rašantį pasakas. Tasai keistuolis ir buvo Julius Kaupas. Jis man pasirodė įdomus. Aš norėjau dar kažko apie jį paklausti, bet kaip tik tuo metu su didžiausiu triukšmu pro duris įsigriovė mudviejų profesorius Prioult, ir pokalbis nutrūko. Taip jis ir liko plūduriuoti mano sąmonės antrajame plane kaip atminties vos užfiksuotas eskizas: nebaigtas, bet ir neužmirštas.

*

Viskas su juo, jame ir apie jį buvo keista, neįprasta ir sunkiai išreiškiama „normaliam“, t. y. tokiam kaip ir visi kiti, žmogui suprantamais terminais. (Ieškant su kuo jį palyginti, pirmiausia man ateina į galvą nepamirštamas bevardis Franso Masereelio medžio raižinių romano *Mein Stundenbuch* herojus, tikras jo kraujo ir idėjos brolis.) Toks keistas ir neįprastas buvo ir mudviejų pirmasis susitikimas, gal dėl to savo keistumo ir neįprastumo taip giliai ir su visomis smulkmenomis įsirėžęs mano atmintyje ir dvidešimtį su viršum metų išlikęs toks gyvas ir nepaliestas.

Taigi pirmąkart aš jį jau nebe atpasakotą, bet gyvą sutikau maždaug po dvejų metų nuo mūsų pasikalbėjimo Romanistikos seminare. Vieną snieguotą 1942 metų gruodžio vakarą

mano tėvas, grįždamas namo iš Utenos, ties dvaro vartų alėja pamatė ta pačia kryptim klampojantį sniegu užlipusiomis akimis žmogėną ir paklausė, ar nenorįs būti pavėžintas. Šisai, nieko nesakydamas, virto į roges ir susiraitė ant šiaudinės pasostės. Tada prasidėjo kalba. Mano tėvo paklaustas, kurgi tokiu oru, kada geras šeimininkas nė šuns iš namų nevaro, beklampojąs, šisai, didžiam mano tėvo nustebimui, atsakė, kad pas mus, t. y. pas mane, čia pat paminėdamas ir mano vardą, tik gerai nežinąs kelio. Mano tėvui pasisakius, kur važiuojąs ir kas esąs, Julius, nors ir aiškiai apsidžiaugęs, tepasakė: „Aš taip ir galvojau!“ Ir taip jie tylėdami atvažiavo pas mus.

Dabar nustebti buvo mano eilė.

*

Aš tą vakarą, jau sutemus, nedegdamas šviesos sėdėjau kambary, klaidžiodamas kažkur mintyse ir klausydamasis negirdimo sniego kritimo. Už lentinės pertvaros girdėjosi nenutrūkstamas sesers ir motinos dialogas. Tada staiga atsidarė išlaukinės durys ir į vidų įėjo nuo galvos iki kojų apsnigtas neįprastai aukšto ūgio šarmotais antakiais vyras ir be jokių ceremonijų tiesdamas ranką pasisakė, kas esąs, kaip ir ko čia atsiradęs: norėjęs mane pamatyti, susipažinti ir pasikalbėti. Tada nusivilko ilgą žieminį paltą ir tyliai atsisėdo užustalėje. Žibalinės lempos šviesoje viskas atrodė kažkaip mistiškai, beveik pastorališkai. Jis buvo svetimas žmogus, todėl reikėjo jį svetingai priimti, apšviesti ir sušildyti, kaip to reikalavo per kartų kartas atėję pagarbos svetimam žmogui kanonai. Buvo šiek tiek nejauku, nes jis sėdėjo ir tylėjo, lempos nupliekstais rausvais plaukais, vaikiškai gudriai šypsodamasis daugiau sau negu aplinkai.

Įėjusi sesuo pertraukė nejaukumo ribą beprašokančią tylą klausdama, ar negalinti svečiui ko nors pasiūlyti, ir mes pradėjome kalbėtis. Jis pasisakė atvažiavęs į Uteną pas savo tolimą giminaitį kun. Raudą ruoštis egzaminams, bet tai buvęs greičiau tik pretekstas: iš tikrųjų jis norėjęs mane aplankyti. Gyvenvietės adresą gavęs iš Jonyno. Dabar jis ieškąs artimo žmogaus. Ką aš skaitąs? Ir atsikėlęs peržiūrėjo visas mano lentynėlės knygas. Po to mūsų kalba nukrypo į literatūrą.

Ir taip mes prasėdėjome iki gaidgystės, šokinėdami nuo temos prie temos, kalbėdami apie viską. Man ypač įstrigo tai, kad jo žodžiuose kiekviena tema atrodė gyvybiškai svarbi. Sunku man dabar *tiksliai* prisiminti to naktinio pasikalbėjimo eigą. Esu visiškai tikras, kad kalbėjomės apie Unamuno romaną *Ūkanos* ir ypač apie jo herojų Augustą Pérezą, kuris esąs tikras jo brolis, „paklydęs tose pačiose gyvenimo ūkanose", kaip ir jis; apie E. T. A. Hoffmanną ir jam labiausiai patikusias jo pasakas: „Rat Krespel", „Nussknacker und der Mäusekönig," „Prinzessin Brambilla" ir ypač „Der goldene Topf," kurios pagrindinis veikėjas studentas Anzelmas labai primena patį Kaupą, koks jis buvo maždaug iki 1949 metų; apie Kafkos apysaką „Die Verwandlung"; apie man pažįstamus ir nepažįstamus kauniškius jo draugus; apie jo paties pasakas ir apie jo rašomą ar jau parašytą novelę „Banknotas", už kurią jis 1943 m. laimėjo *Savaitės* žurnalo premiją.

Aš pats tada ieškojau būdų išsivaduoti iš daiktų nelaisvės. Ir nežinau, ar jis rado manyje sau artimą žmogų, kurio ieškojo. Bijau, kad aš tą vakarą galėjau jam atrodyti, ypač lyginant su juo pačiu, beviltiškas racionalistas.

Rytą jis atsikėlė linksmas, tarsi nusiplovęs, ir šypsojosi nebe tik sau, bet ir visiems. Truputį prieš vidudienį mudu su broliu nuvežėme jį rogėmis į Uteną ir paleidome prie klebonijos durų.

*

Julius Kaupas buvo žmogus, apie kurį sunku nekurti legendų. Iš tikrųjų jos kūrėsi pačios. Visa, ką jis darė praktinio gyvenimo plotmėje, atrodė kažkaip neatbaigtai – kaip neužrištas batas arba blogai parištas kaklaraištis. Jo išvaizda niekad nebuvo per daug reprezentatyvi. Jo apsirengime būtinai turėjo būti kas nors ne taip, kas nors išlindę, suglamžyta, abejotino švarumo; kas nors neužsegta, o jeigu užsegta, tai ne toje kilpoje. Galėjo būti net du vienos kojos batai. Atsimenu, kaip jis mudu su Sandra sutiko Phoenixville geležinkelio stotyje, pilna U. S. armijos majoro uniforma apsirengęs. Toji uniforma buvo beveik tiksli ką tik aprašytų jo aprangos netikėtumų iliustracija, įskaitant ir kaip reikiant neužtrauktą „ziperį".

Kambary, svečiuose ar namie, jis visuomet sėdėdavo nuošaliai, su į save atkreipta šypsena, intensyviai kramtydamas nagus, vartydams knygą arba kokiu nors kietu daiktu braižydamas stalą, bet ką, lyg tuo norėdamas išreikšti savo panieką dailiai nublizgintiems miesčioniškiems baldams (dėl to jo taip bijojo namų šeimininkės).

*

Jis buvo vienas iš tų retų žmonių, su kuriuo galėjai garsiai svajoti, nebijodamas pasirodyti juokingas. Visą laiką gyvenęs „kitame“ pasaulyje, kur nėra ribos tarp fantazijos ir tikrovės, šiaip jau tylus ir mažakalbis, jis staiga atsiverdavo, atsisakydamas nepasitikėjimo, kokį vaikai rodo suaugusiems; jis buvo patyręs daug nesupratimo ir pajuokos drastiškame suaugusiųjų pasaulyje. Taip jis visą gyvenimą bandys pasislėpti už vaiko kaukės, – ekspresionistiškai iškraipytomis veido proporcijomis, keistuolis, nesuprastas ir nesuprantamas.

*

Savo keistuolio vaidmenį jis atliko labai nuosekliai, pusiau sąmoningai, pusiau nesąmoningai. Tai buvo gynimosi nuo nufantastintos realybės priemonė. X arba Y jam nieko nereiškė, jeigu jis nebuvo kokios nors jo fantazijoje sukurtos paslaptingos asmenybės ar realybės fasadas. Būdamas iš esmės optimistas kaip ir visi vaikai, jis turėjo tam tikrą *Schattenseite*, kurios man taip ir nepavyko galutinai iššifruoti: aš tik nujaučiau, bet tai jo paslaptis. Į pasaulį jis žiūrėjo pro romantinės ironijos akinius, iš „trečiosios“ realybės perspektyvos, su šypsena stebėdamas abi likusias realybės puses – fantastinę ir kasdieniškąją.

*

Savo daktarystės jis, kaip sakoma, neėmė labai rimtai ir buvo ne tiek daktaras Julius Kaupas, kiek daktaras Kripštukas, kurio paslaugomis naudojosi abi realybės pusės. Tas jo „rimtai neėmimas“ kartais peržengdavo atsakingumo ribą. Receptus jis rašydavo tarsi žaisdamas ir galvodamas apie visai ką kitą. Taip jis vieną kartą Tübingene užėjęs pasakė, kad aš blogai atrodąs, ir čia pat prirašė arseno lašų, užmiršdamas

pažymėti, kad juos reikia imti palaipsniui, kasdien po vieną lašą pridedant. Aš, žinodamas jo gydymo metodus, aišku, nė nemaniau jų imti. Po kokios savaitės atėjęs pas mane ir atsargiai atidaręs duris vaikiškai šypsodamasis pastebėjo: atėjęs pažiūrėti, ar aš dar gyvas.

*

Atvažiavęs Amerikon ir gavęs teisę praktikuoti, jis dirbo psichiatrinėje ligoninėje kažkur prie Detroito (o gal pačiame Detroite). Vieną kartą susitikus skundėsi, kad pacientai esą neįdomūs, neturį jokios fantazijos, o pasikalbėjimus su jais reikią užrašyti ligos istorijai. Bet jis čia radęs abipusiai naudingą išeitį. Tų pasikalbėjimų „minutes" rašąs namie, iš atminties, gerokai viską praplėsdamas ir paįvairindamas.

*

Julius buvo paktikuojantis katalikas, bet teologija jam visai nerūpėjo. Lygia dalia socialiniai klausimai jam beveik neegzistavo. Jo „sociologija" buvo paremta Anderseno, brolių Grimmų ir visų kitų pasakų išmintim. Anderseno „Mergaitė su degtukais" jam nekėlė jokio „socialinio" nerimo. Mane savo laiku jaudinęs André Gide'o *Les Nouvelles nourritures* pareiškimas *Jeigu mano apdaras nurengia kitą, geriau aš eisiu nuogas* Juliui atrodė tik „įspūdingai pasakyta", tik tiek. (Be abejo, jis buvo teisus, bet ne mano kontekste.) Žmones jis skirstė į reikšmingus ir nereikšmingus arba, jo žodžiais tariant, *vertingus* ir *nevertingus*. Abstrakčiu žmogum, žmogum iš esmės, žmogaus substancija, žmogaus kaip žmogaus prasme ir misija jis nesidomėjo.

Birželio 30

Darbe dabar visi kalba tik apie atostogas: kada, kiek dienų ar savaičių, kur. Aš įdėmiai klausausi ir pritariamai linkčioju galva: kaip jums bus gerai ten, grįšite (jeigu moteris) pailsėjusi ir pilna naujų jėgų stoti į niekad nesibaigiantį *rat race*. Bet pats galvoju: Atostogos! Ištisas dienas gulėti pajūrio smiltyse ir degintis saulėje, nieko neveikiant, – kokia nesąmonė! Normalios

daiktų eigos pažeidimas. Niekas, išskyrus žmogų, gamtoje neatostogauja. Mokslo metų atostogos man niekad nebuvo atostogos dabartine (perversiška) prasme, bet grįžimas į autentišką gyvenimo ritmą ir tikrovės atgavimas. Turbūt tik mirtis yra tikros ir prasmingos atostogos.

Liepos 7

Kai mes po daugel metų
Sugrįžome į savo sudužimo vietą, Kristaus
Seniai jau nebebuvo,
Ir Jo prisikėlimas buvo tapęs
Gamtos šermenimis. Vėl dieną naktį lijo
Tamsos ir nevilties lietus.

Vandens paviršiuje, kaip drobėj,
Verkė atsimušęs Tavo veidas.

Liepos 13

Keisti atminties keliai ir vingiai. Svaiginančiai mėlynas liepos mėnesio sekmadienis. Vienas. Nejučiomis pereinu į kažkokią kitą sąmoningumo erdvę ir aš jau su Ona, Petru, Adolfu ir Stasiu Utenos bažnyčioje (iš tikrųjų po šventoriaus kaštanais). Pavargę nuo stovėjimo, mudu su Petru patylomis išslenkame į bičių dūzgime paskendusias kapines. Jis mane nuveda prie kadaise čia gyvenusios ir mirusios Baranausko draugės Karolinos Praniauskaitės (Proniewskos) kapo. Aš nežinojau, kad ji čia palaidota ir klausosi su mumis sekmadienio bičių. Kapas niekieno neprižiūrimas, užgožtas neaiškios augmenijos, vardas nebeįskaitomas (tokie kapai įspūdingiausi: jie kalba). Petras kažką man sako, bet kadangi staiga nebeatsimenu, ką jis tada sakė, nubundu (nors nebuvau užmigęs) į *šio* sekmadienio tikrovę.

Kaip mažai kartais atsiminimai skiriasi nuo sapno!

Penktadienis / Liepos 16

Su Radausku parke. Bandau užvesti kalbą apie Aisčio *Milfordo gatvės elegijas*, bet jis nesileidžia, tik švaistosi pašaipiais

sąmojais: tokia literatūra jam esanti visiškai neįdomi, vien laiko gaišinimas ir pan. Be to, jis skuba į kažkokį visų jo skyriaus tarnautojų susirinkimą, ir aš lieku vienas dusinančiame vidudienio karštyje.

Taip, Aisčio proza, kuria *Dievų ir smūtkelių* laikais daug kas (jų tarpe ir aš) žavėjosi. Ji yra jo poezijos antrinis produktas, savotiškos išspaudos; publicistinė temų ir problemų elaboracija, komentaras ir iki tam tikro laipsnio jų vulgarizacija.

Aistis mąsto grynai istoriškai, ne filosofiškai. Jis dėsto savo santykį su istorija (tikriau galvojimus apie istoriją), kuris yra grynai emocinis, asmeniškas, tam tikra prasme antidemokratinis, susivedąs į simplistiškus lozungus. Jis kalba arba bent norėtų kalbėti už visą tautą, jai pačiai tik klausytojos teisę tepalikdamas. Kritikuodamas jis beveik visada pasiduoda sparnuoto žodžio ar anekdoto pagundai. Pasinaudojant Aisčio metodu (kaip jis pašiepdamas šauniai kritikuoja generolą Raštikį), ir jį patį būtų galima pristatyti skaitytojui *poeta gloriosus* rolėje. Nes jeigu aš sakau, kad *vienas kraujo lašas būtų tave apgynęs*, tai tas kraujo lašas turėjo būti mano, ne kito. Kitaip sakant, tarp jo ir generolo Raštikio skirtumas ne toks jau didelis.

Jo visuomeninė kritika yra ne dalyvio, bet prašalaičio, žiūrovo. Stilius – homiletinis. Kiekviena elegija – pamokslas, kurio uždavinys nėra pateikti objektyvų situacijos vaizdą, bet emociškai veikti, jaudinti.

Perskaičius visas penkias elegijas su epilogu, man vis tiek buvo neaišku, ką iš tikrųjų autorius norėjo pasakyti. Liko tik ilga šmaikščiai papasakotų anekdotų virtinė, tik tiek. Laimingas žmogus, nes jis nežino, ką sako.

Liepos 21

Vakardienos vakarą praleidom pas Sužiedėlius, kur buvome pakviesti kartu pasižiūrėti amerikiečių astronautų nusileidimo ir išlipimo mėnulyje. Reikėjo turbūt jaudintis, išgyventi šio tikrai istorinio momento vienkartiškumą, bet man buvo paprasčiausiai nuobodu: niekas nenusileis vasaros nakties mėnulyje Nemeikščiuose.

Liepos 24

Valstybei, kaip ir bet kuriam kitam bendruomeniniam vienetui: šeimai, organizacijai, draugų ratui, būtinas tam tikras estetinis elementas, kurio paskirtis – saugoti nuo visiško paskendimo rutinoje bei kasdienybėje. Dalyvavimas viešo pobūdžio apeigose, šventėse etc. jungia žmones, atverdamas vienus kitiems, išlygina skirtumus ir neleidžia galutinai paskęsti savanaudiškame egoizme. Todėl valstybė vienu savo aspektu turėtų būti ritualas, kuriam vadovauja demokratiškai išrinkti patikėtiniai, skirti etinei bei estetinei piliečių kultūrai ugdyti.

Rugpjūčio 1

Išsijungimas iš elementaraus gyvenimo kiekvienam fatališkas: reikia *einziehn in das Haus, statt es zu bewundern und zu bekränzen* (Franz Kafka).

Rugpjūčio 12

Reliatyvaus dvasinio nuosmukio akivaizdoje atrodytų, kad vis dėlto valstybė, kaip laisvų individų sandora, turėtų būti vienintelis teisinės, etinės bei estetinės energijos šaltinis, pajėgus kontroliuoti moralinius bei materialinius individo ekscesus, piktnaudojančius ir iškreipiančius asmens laisvės idėją.

Rugpjūčio 19

Oficialioji Amerika ir muzika:

I know only two tunes: one which is Yankee Doodle *and another which is not* (Ulysses Grant).

Rugpjūčio 24

Pernykštė Vandos Zaborskaitės knyga apie Maironį iš Juozo. Prašo recenzijos. Impozantiška kelių šimtų puslapių monografija. Galvoji: pagaliau! Deja, tai tik iliuzija – kaip jau tiek kartų. Visai naujų duomenų knygoje kaip ir nėra; trūksta kai

kurių jau seniau paskelbtų; biografinių faktų ir poezijos interpretacija pernelyg senoviška, naivi, jau pažįstama, ne šios dienos, *périmée*. Daug asmeninės šilimos; bet autorė nesiūlo naujų požiūrių, neatveria naujų perspektyvų; tas pats visuomeninis-istorinis-biografinis metodas (kurį pas mus naudojo Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), kalbėdamas apie *Pavasario balsus*), tik retušuotas pagal privalomus marksistinės kritikos kanonus.

Rugpjūčio 29

Besiruošdamas rašyti Girniaus prašomą Zaborskaitės *Maironio* recenziją *Aidams* dar kartą perskaičiau beveik visą jo lyriką ir poemas. Buvo nelengva, o kartais net ir labai sunku. Ir tik šios sunkios procedūros metu supratau, kad ir aš dar nesu visai laisvas nuo per ilgą laiką susikaupusių *tabu*; kad negalima Maironio skaityti nuogomis akimis; kad jį reikia skaityti kaip kažką šventa ir neliečiama, priimti kaip komuniją; kad atskirdamas jo eilėraščių tekstus nuo giliai į mūsų dvasią įdainuotų melodijų aš juos lyg ir nurengčiau ir nebeturėčiau teisės į juos žiūrėti nuogus; kad tatai mane diskvalifikuoja, ir dėl to recenzijos nerašysiu.

Bet iš tikrųjų su šiuo skaitymu Maironis mano „estetinėje" sąmonėje nė kiek nesumažėjo. Greičiau padidėjo ir savotiškai nusivalė nuo aplinkybinių apnašų ir grįžo į normalaus, jokia prasme nebeįpareigojančio santykio su skaitytoju (šiuo atveju su manim) erdvę. Ir aš dabar be jokios patriotinės prievartos, nors vis dar neišvengdamas garsiojo André Gide'o *hélas*, galiu sakyti, kad Maironis yra didžiausias mūsų lyrinis poetas.

Tik su Maironiu, šįkart jau su lietuvišku *deja*, niekad negali būti tikras, ir su kitu skaitymu viskas gali neatpažįstamai pasikeisti.

Spalio 2

Parke. Aš, Radauskas, Tania R. ir Jurgis (kuris greitai mus paliko). Viskas jau smarkiai aprudenėję, ne tik medžiai, bet ir žmonės, Tanios akys ir Radausko eisena. Viskas dvelkia kažkam gresiančiu išsiskyrimu ir atsisveikinimu. Nežiūrint to,

mūsų pokalbis gyvas, nors šiek tiek ir dirbtinai, beveik galantiškas, – lyg mes vaikščiotumėm XVIII amžiuje. Radauskas nepaprastai gerai nusiteikęs, kalba nenutrūkstamai, svaidosi sąmojais, deklamuoja Majakovskio ir Kästnerio eilėraščių nuotrupas, įjungdamas jas į sąmojus, kartais net užbėgdamas mums už akių. Tania, kreipdamasi į mus abu, visiškai netikėtai klausia: ar mudu esą romantikai? Radauskas griežčiausiai išsigina, pasipiktinęs, kad kas galėtų taip pagalvoti (taip užsigina tik kaltas). Aš atsakau: turbūt. Mūsų klausiama to paties, jinai atsako, kad kiekvienas, kuris savo vaikystę praleido žaisdamas Vasaros sode (v Letnem sade), esąs romantikas, – ir jos akyje sužvilga ašara.

Spalio 7

Šiąnakt aš jaučiausi kaip Morgensterno vilkolakis (der Werwolf), kuris prikelia mirusį kaimo mokytoją iš kapo ir prašo, kad jį išlinksniuotų. Ir šis linksniuoja: Werwolf, Weswolf, Wemwolf, Wenwolf, bet nėra daugiskaitos, nors pasaulyje vilkolakių daug. Lieka tik pasiduoti.

Spalio 11

Kaip žinome iš pasakėčios, asilas, patyręs, kad liūtas guli paliegęs, leidžia jam „pažinti savo nagą“. Aš visuomet piktinausi tokiu negalantišku ir nemoraliu elgesiu (girdi, niekas nemuša gulinčio priešo etc.). Dabar aš būčiau linkęs pereiti į ilgaausio pusę, – kaip bebūtų sunku solidarizuotis su asilu. Liūtas, visą laiką be jokio gailesčio engęs visus savo pavaldinius, nebepajėgdamas engti, norėtų pagarbos, kurios jis nevertas. Mažų mažiausia bent neturėtumėm taip jau labai piktintis asilo elgesiu. Be to, aš nesu tikras, ar liūtas nėra tik taip pasivadinęs asilas!

Spalio 14

Zenono Elėjiečio *vietos* ir *judesio* aporijos. Aristotelio argumentai prieš.

Spalio 18

Mano gyvenimo istorija. Ten, kur aš gimiau, skurdas, liūdesys ir ausis sparnais užsiėmęs paukštis buvo visuomet *čia pat*, visuomet *čia ir dabar*.

Spalio 21

Kitų fotografijos rėkia, tik Tavo visuomet tyli.

Spalio 26

Viskas praeina per vieną dieną: kas atsimenama ir kas neatsimenama.

Spalio 30

Bacho *Tokata ir fuga in D-minor*, – lyg vyktų pirmojo žmogaus sukūrimas arba aš būčiau tas pirmasis žmogus, ir viskas būtų pirmą kartą.

Lapkričio 3

Pascalio posakį *Le cour a ses raisons que la raison ne connait point* rasi tūkstančiuose dienoraščių. Tad aš, nors ir pavėluotai, jį įsirašau dabar. Bet tuoj po to galvoju: o gal aš jį jau esu įrašęs?

Lapkričio 7

O. V. De Lubicz-Milosz (kalbama apie veidą): *Il m'apparut pale comme le vent / Qui chasse vers la mer les cygnes de passage*. Lietuviškai būtų maždaug: *Jis man pasirodė išblyškęs kaip vėjas / Kuris gena praskrendančias gulbes jūros link*. Autentiška poezija ar sentimentalus kičas?

Lapkričio 11

Dievų pasaulyje yra lygiai tiek, kiek ir žmonių.

Lapkričio 12

Jos akys ir plaukai buvo vėjo spalvos. Svaiginančios rudens vėsos prisiminimas (einant per saulės nupliekstą Mólinės sodą).

Lapkričio 16

Marcel Proust: Kas atsitiko su mūsų draugu Delafosse?
Robert de Montesquiou: Jis įkrito į save patį.

Lapkričio 19

Mano „kraujo kalendorius“ diktuoja, kad jau turėtų būti šalta, mažų mažiausiai bent gerokai atvėsę; kad jau laikas gesinti spalvas, kad jau laikas, kaip vokiečiai sako, parduoti pačią ir pirkti kailinius. Bet, didžiausiam mano „kraujo kalendoriaus“ pasipiktinimui, čia dar šilta kaip vasarą.

Pascin ir Kisling.

Lapkričio 22

Gerą pusdienį skaičiau Antano Miškinio atsiminimus: apie Vienuolį (kolektyviniame leidinyje *Atsiminimai apie Vienuolį*), apie Binkį (*Pergalėje*) ir apie Vaižgantą (taip pat *Pergalėje*). Rašydamas apie Vienuolį ir beveik neturėdamas nieko apie jį pasakyti, Miškinis veja pelų virvę, desperatiškai gramdydamas atminties dugną, kartais tiesiog versdamasis per galvą. Daug prašmatnesni ir įdomesni jo škicai apie Kazimierą Binkį, nes šį spalvingą žmogų jis bus gerai ir iš arti pažinęs. Čia Miškinis pasiekia savotišką rekordą, nė karto nepaminėdamas savo neatskiriamo draugo Jono Kossu-Aleksandravičiaus, su kuriuo Binkio draugystėje beveik visada būdavo kartu (tatai labai primena garsiąsias Stalino fotografijas su išretušuotais „nebeegzistuojančiais“ buvusiais draugais). Įdomi ir anekdotinė mozaika apie Vaižgantą. Tiesa, ir čia jis mažai ką teturi pasakyti, bet užtat pasakoja gyvai, kartais tiesiog šauniai, gražia ir šmaikščia aukštaičių kalba. Apskritai imant, kol jis pasakoja anekdotus – viskas tvarkoj. Žymiai blogiau, kai jis sumano pasamprotauti, ir blogiausia, kai ima kalbėti „iš socialistinių po-

zicijų“: apie buržuazinius laikus (epitetą „buržuazinis“ vartodamas kur reikia ir kur nereikia), apie fašistinį perversmą (kurį jis palaikė), apie niūrius laikus mūšių prie Volgos metu (lyg jis jau tada būtų sielojęsis dėl sovietinių armijų likimo). Savo laiku rašęs eilėraštį Antanui Smetonai, 1940 metais staiga atsisukęs į „gražuolę liaudį“, vokiečiams atėjus vėl nuo jos nusisukęs, grįžus bolševikams „gražuolės liaudies“ išsiųstas į sibirinę katorgą, iš kurios grįžęs su džiaugsmu ėmęs valgyti tos pačios „gražuolės liaudies“ duoną ir dainuoti himnus jai, kažin ar jis turėtų dabar taip veržtis į tribūną? Pernelyg uolus ir dažnai kartojamas atmetimas to, ką taip neseniai garbino ir mylėjo, ir pernelyg entuziastiškas žavėjimasis saule-komuniste, kuri šviečia lygiai visiems, sesėmis-pirmūnėmis, kraujančiomis liaudžiai turtus, ir visa ta žmogišką orumą atimančia sistema, vargu ar pelnys jam pagarbos net ir doresnių režimo atstovų akyse. (Atleisk man, Viešpatie, už tokias mintis apie savo artimą! Bet aš čia rašau tik sau.)

Lapkričio 27

Šiuo metu, t. y. dabartinėje situacijoje, manęs beveik visiškai nedomina valstybinė politika, kaip neturinti realaus pagrindo, atavistinė savo turiniu bei forma, paremta antipolitišku „viskas arba nieko“ principu. Prie to gerokai prisideda mūsų „vadų“ erzinančiai naivios istorinės bei politinės simplifikacijos. Ar verta tiek daug dėmesio ir energijos skirti šiandien jau tik ritualu tapusiai praeičiai? Viską turėtų lemti ne tai, kaip dabartinę mūsų tautos situaciją išgyvena buvusios valstybės aparato palikuonys, bet kaip ją išgyvena tauta, *dabar*, ne praeity. Ir *tauta*, ne emigracija, t. y. visa tauta kaip integralinis vienetas. Ne „viskas arba nieko“, bet „išsaugoti tai, kas yra“. Vilku ar lape, priešinimusi ar bendradarbiavimu – visa tai absoliučiai nesvarbu. Šiuo atveju svarbus tik rezultatas.

Gruodžio 2

V. Katajevo *Trava zabvenija* – nostalgiškų reminiscencijų, literatūrinių apmąstymų bei atsiminimų mozaika (Buninas, Olesa, Majakovskis, revoliucija etc.). Simpatiška knyga, parašyta

daug ką išgyvenusio ir su daug kuo susigyvenusio žmogaus, patraukianti „dora“ (honnête) laikysena ir eliptiniu (geriau mažiau negu per daug pasakyti) stilium. Vietomis ji tiesiog pritrenkia savo santykio su realybe autentiškumu (vizito pas Bunino našlę aprašymas, ypač jo mirtis (Buninienės lūpomis); Uralas žiemą, Magnitogorskas ir K. Z. laidotuvės). Katajevas lygio neišlaiko tik ten, kur jis imasi polemizuoti savo atstovaujamos idėjos vardu. Knygos pabaigoje, tiesa, be didelio entuziazmo, be pykčio, ne tiek iš įsitikinimo, kiek kad „taip reikia“, K. smerkia Buniną, kad šis už tariamos laisvės lęšių dubenį atmetęs revoliuciją ir palikęs savo gimtąjį kraštą, kad norėjęs būti laisvas nuo valstybinės cenzūros ir viešosios opinijos kontrolės, nors čia pat pripažįsta, kad, gyvendamas emigracijoje, jis nesiliovęs tobulėti ir prieš gyvenimo galą pasiekęs aukščiausią vaizduojamojo plastiškumo laipsnį. Sutiktumėm, kad Buninas klydo tik su sąlyga, jeigu *Užmaršties žolės* autorius galėtų pozityviai atsakyti į sekantį klausimą: jei jis, Katajevas, savo šioje atviroje ir simpatiškoje knygoje būtų priėjęs išvadą, kad Buninas, pasirinkdamas emigraciją, neklydo, ar ir tokiu atveju jo knyga būtų galėjusi išvysti dienos šviesą? Kaip lengva kaltinti kitą už tai, kuo negali pats savęs kaltinti.

Galvoju: reikėtų pabandyti dar kartą perskaityti Leonovo *Vor* ir Fedino *Goroda i gody* (šios abi knygos savo laiku man padarė labai didelį įspūdį).

Gruodžio 7

E. Jüngerio knygoje nustebęs randu šį aforizmą: „Die Grösse des heiligen Martin liegt nicht darin, dass er hilft, sondern dass er sofort hilft“, kuris man pačiam keliskart beveik žodis žodin buvo atėjęs į galvą.

Gruodžio 18

Žinia apie Galdiko mirtį. Trumpam grįžta įvairūs prisiminimai. Mane su juo supažindino Ivinskis Berlyne 1944–1945 metų žiemą. Paspaudęs ranką, per akinių viršų žvilgsniu permetė nuo galvos ligi kojų ir pasakė: „Jeigu daugiau nevalgysi, greit mirsi.“

Iš arčiau pažinau tik Freiburge. Jis kartais mudu su Sandra pasikviesdavo į namus parodyti naujausių paveikslų. Visad užsiėmęs, visad pabėgom, visad susirūpinęs savo ateitim; visad kalbėdamas spalvingais superlatyvais, dažniausia negatyviais, tikrų ar tariamų priešų adresu; visad ir viskuo, raidiškai viskuo domėdamasis: menu, literatūra (ypač poezija), muzika, jis buvo tapęs lyg ir savotiška dienos folkloro figūra.

Sutinku kartą Freiburge bėgantį Trijų Karalių gatve (Dreikönigstrasse), ir jis man nuduotai susirūpinusiu veidu pasakoja: turįs svečią, „[...] Santvarą", kuris jį baigiąs išvesti iš proto; rytą atsikėlęs dvi tris valandas praleidžiąs prieš veidrodį, skusdamasis ir glostydamas žandus; šįryt netekęs kantrybės atsistojęs su geležiniu žarstekliu už nugaros ir manąs sau: „dabar tai jau tikrai tvosiu per plikę"; gerai, kad tuo momentu žmona pašaukusi. „Būčiau supuvęs kalėjime", pridėjo baigdamas.

Gruodžio 21

Kalėdos čia pat. Lyg ir norėdamas sužadinti absoliučiai nesamą laukimo nuotaiką, skaitau šventines Anderseno pasakas (iš seno, visiems mano amžiaus žmonėms taip gerai pažįstamo J. Balčikonio vertimo), kurių kiekvienas žodis kadaise sukeldavo į tūkstančius gabalų subyrėjusios raketos įspūdį, dabar krinta žemėn nesprogę... Tad šventėms „ruošiuosi" mechaniškai, nepasiduodamas visuotiniam (komerciniam ir kitokiam) šišui ir mintyse koneveikdamas visus tuos, kurie išgalvojo dovanas, sveikinimų korteles etc. (kažin ar yra kas maloniau kaip išbraukti ką nors (pabaudai) iš sveikinamųjų sąrašo?).

Gruodžio 22

Meilė yra vienintelis jausmas, kuriame neišsipildymas didesnis už išsipildymą.

Gruodžio 24

Kūčių vakaras su Jurgiu ir Radauskais pas mus. Aris, nors ir buvo žadėjęs, neatvažiavo. Berenika – New Yorke, pas Barnetus. Nuotaika tik vidutinė. Radauskas paskutiniu metu, ypač

po geros vakarienės, greitai ima snausti. Taip atsitiko ir šį kartą. Vienas tik Jurgis buvo linksmas, ir tik dėl to vakaras nebuvo visiška katastrofa.

Skambino Girnius. Visi suvažiavę namo, ir jis jaučiąsis kaip tikras patriarchas.

Gruodžio 27

Vartau Sandrai kažkieno padovanotą kalendorių 1970 metams.

Vaikystėje naujo kalendoriaus pasirodymas man visuomet būdavo nepaprastai svarbus ir didelis įvykis. Su giliausia nuostaba sklaidydavau jo lapus, nelyginant kokią burtų knygą, kurioje telpa visas pasaulis, visas laikas, visa erdvė ir visi atsakymai į visus klausimus. Primityvios mėnesių iliustracijos, jaunos fantazijos transformuotos, virsdavo galingomis žiemos, pavasario, vasaros ir rudens simfonijomis. Man ir po šiai dienai tebestovi akyse tie nevikrūs piešiniai su visa savo jaudinančiai tyra metų laikų simbolika: fantastiškomis gėlėmis užšalęs langas – žiemai, parlėkę paukščiai – pavasariui, varpos ir pjautuvas – vasarai, mergaitė su prinokusiais vaisiais skraite – rudeniui.

Lygiai gerai prisimenu ir visas tas negirdėtas neregėtas istorijas, satyrinius eilėraščius dažniausiai iš girtuoklių gyvenimo, juokingais piešiniais pailiustruotus. Ypač mane žavėjo jų pasaulio įvairenybių skyriai, kuriuose buvo sakoma, jog Bucharoje neseniai gimęs kūdikis veršiuko galva; jog Kinijoje, Kantono mieste, gyvenąs kinietis su trijų metrų ilgumo uodega. Kad tai tiesa, skaitytojas galįs pats savo akimis pamatyti žemiau dedamoje to kiniečio fotografijoje...

Gruodžio 30

Lektūra: Goethės *Poetische Werke*; Friedenthal *Goethe – sein Leben und Werke.*

Goethe man ir šiandien tebėra vienas didžiausių poetų ne tik vokiečių, bet ir viso pasaulio literatūroje: „Willkommen und Abschied“, „Nähe des Geliebten,“ „Wanderers Nachtlied“

(I ir II), „Der König in Thule“ ir dainos iš *Wilhelm Meisters Lehrjare* romano: „Mignon“, „Der Sänger“, „Nur wer die Sehnsucht kennt“, „Wer sich der Einsamkeit ergibt“, „An die Türen will ich schleichen“ etc. tebežavi kaip ir kadais.

Gruodžio 31

Nuostabus yra absoliutus laikas. Bet gyventi yra daugiau negu žinoti, ir laikrodžių skaičiuojamasis laikas yra daugiau negu absoliutusis.

1970

Sekmadienis / Sausio 4

Bažnyčioje (pirmą kartą su reformuotomis mišiomis). Išgujus lotynų kalbą, nebeliko jokios paslapties. Kadaise patrauklus savo mistine rimtimi, šiandien nuogas kaip „seksualinės revoliucijos“ nurengta moteris, naujas mišių ritualas skamba nelyginant kokia finansinė transakcija. Taip buvo išmestas į šiukšlių dėžę paskutinis universalumo pėdsakas apeigose. Gitaros pergalė prieš vargonų ūžimą vaikystėje. Todėl, vietoje meldęsis, totaliai atsipalaidavęs nuo visko, tarsi paklydęs savyje, mąstau apie dangų, – ne kaip teologas, apie savo dangų. Taigi – kas yra mano dangus? Mano dangus, kuriame aš ir dabar gyvenu, yra mano nežinojimas, kas yra dangus.

Sausio 5

Schopenhauer: *Lesen heisst mit einem fremden Kopfe, anstatt des eigenen, denken.* Nesakyčiau, kad šiame aforizme, nukreiptame prieš daug skaitančiuosius, taigi ir mane patį, nebūtų tiesos.

Vienas prieš visus. V. T. priekaištaujančiu tonu man sako: „Visi tiki, tik tu ne; visi klysta, tik tu teisus.“ Faktas, kad *visi* kuo nors tiki ar netiki, man nieko neįrodo. Nietzsche* panašiu atveju eina dar toliau, tvirtindamas, kad *visų* tikėjimas jau savaime esąs argumentas prieš (Dass alle Welt das glaubt, ist bereits ein Einwand dagegen).

* Cituojamas N. sakinys iš tiesų yra vieno Chamfort aforizmo vertimas.

Sausio 7

Lietuviškas nacionalizmas (ypač čikaginis) – juokingas, nesimpatiškas, tamsus, kvailas – kaip ir visi nacionalizmai. Jis tačiau iš dalies pateisinamas: kaip mažos tautinės grupės kovos už būvį ir išlikimą priemonė.

Bet kaip pateisinti amerikietiškąjį nacionalizmą, kuris, kaip ir vokiškasis, paremtas ne skirtingumu, bet pranašumu (visa, kas amerikietiška, yra *great* (great American people) arba *greatest* (greatest country in the world)? Matau, kad aš čia kartojuosi, tad taip šį įrašą ir nutraukiu.

Vasario 1

Paulio Claudelio *Journal* (Bibliothèque de la Pléiade). Padriki užrašai, įspūdžių škicai, aktualijos. Skaitau ne ištisai, praleisdamas dienos kronikos dalykus iš laikraščių arba iš radijo (rusai užėmė Kurską, įžengė į Vilniaus priemiesčius etc.). Juose ypač ryškiai atsispindi Claudelio – žmogaus brutalus žemiškumas:

„On amène la jument à l'étalon. Premiers papillons jaunes. Petites fleurs bleues. Les buissons tout frivolants de pampilles d'or". (1942.II.12)

„J.-P. Sartre (après bien d'autres) nous asure q[ue] Dieu est mort: mais il ne fait pas attention à la mauvaise habitude qu'il a de ressusciter le troisième jour". (1946.III.21)

„Mort d'A[ndré] G[ide]. La moralité publique y gagne beaucoup et la littérature n'y perd pas grand'chose". (1951.III.9)

Apie Dostojevskio *Brolius Karamazovus*: „que de bavardage pour quelques pages admirables". (1952.X.23–24)

Kone kiekvienas dienoraščio puslapis dvelkte dvelkia išdidžiu savo vertės žinojimo pabrėžimu ir aistringa neapykanta priešams. Krikščioniško nusižeminimo bei artimo meilės – nė lašo. C. myli save ir neapkenčia priešų *atvirai*.

Vasario 12

Markizo de Sade'o *Justine ou les Malheurs de la vertu*; Fromentino *Dominique* (po daugelio metų). Gauti Claude'o Simono *La Bataille de Pharsale*.

Barono novelė. Nė vieno sakinio, kuris nesišauktų stilisto arba kalbininko rankos. *Degré zéro de l'écriture*, tik, žinoma, ne Barthes'o prasme; kalba ir stilius su ramentais. Užsiminus apie ją Radauskui, šis lakoniškai pastebi: „Bet kad Jūs dar ir skaitote!“

Vasario 26

Advocatus diaboli. Absoliučiai pateisinama ir suprantama žydų obsesija savo tautos kančiomis (niekas niekad neatlygins už mažos mergaitės sugniaužtoje rankoje laikytą motinai sausainį mirties stovykloj), – ar nėra kartu ir tragiškas žavėjimasis mirtim, nepertraukiamas paminklo statymas kankintojams ir sunkios nevilties himnas blogiui. Visa tai ypač akivaizdžiai matosi didžiosiose bibliotekose, kaip šiuo atveju Library of Congress: tūkstančiai knygų, kuriose jų autoriai, nė patys to nejausdami, įsigyvenę į aprašomąsias mirties orgijas, tampa liaupsintojais. Be jų visi tie kankintojai būtų buvę seniai užmiršti. Žinant, kas yra žmogus, visa tai yra ne pamoka, bet blogas pavyzdys, galįs greičiau patraukti negu atgrėsti. Taip, nesugriaunamas paminklas kankintojams, kai tuo tarpu jų aukų kapai liks amžinai nežinomi ir nepažymėti. Paminklas-insinuacija, liudijąs, kad lengviausias kelias į istoriją – nusikaltimas. Nerimą kelia ir Hitleriui skirtų knygų gausa. Jo gyvenimas išanalizuotas iki smulkiausių detalių, galima sakyti, minutės tikslumu. Kuo kita būtų galima pateisinti tokį išskirtinį dėmesį, jei ne tiesiog liguistu susižavėjimu? Pagal šiame krašte išleistų originalių ir verstinių knygų skaičių, neišvengiamai peršasi išvada, kad juo ypač žavisi amerikiečiai. Kodėl? Antisemitizmas? Perversija?

Vasario 27

Į miestą mes atvykome anksti, kol sniego
Užuolaida nebuvo dar uždengusi nuo mūsų
Prieglaudos su liepomis ir Izelinos kapo,
Kol dar nebuvo pasigirdęs
Ledinis Dzeuso juokas ir Achilo

Raudančių žirgų žvengimas dar nebuvo įsiskverbęs
Į tavo kambario pusiau sąmoningumą.
Nusinešiojusiame laiko interjere,
Kur laukė mūsų apsiblausęs Lorenzaccio
Su durklu rankoje, mes radome tave.

Kovo 5

Misticizmo apibrėžimui. Sielos vienybė (unio mystica) su Dievu; Aš ir Dievo tapatybės siekimas.

Kovo 29

Naujas *Le Figaro littéraire* numeris (16–22 Mars). François Mauriac apie Vakarus: „...je n'ai jamais vu l'Occident en état de mauvaise conscience comme il l'est aujourd'hui: Qu'as tu fait de ton frère noir, de ton frère jaune, de ton frère rouge, de tes juifs?"

Kovo 30

Grįžti *visada yra kur*, nes mirtis yra tobuliausia grįžimo forma laike ir erdvėje.

Balandžio 3

Mokytis iš istorijos! Iš istorijos mokytis ne tik negalima, bet ir nereikia, nes jos vyksmo kokiam nors periodui pasibaigus, mes dar ilgai nežinome, kas iš tikrųjų įvyko. Ir kai pagaliau po daugelio metų ir istorijos tomų „sužinome", iš jos mokytis esti per vėlu. Mokytis galima ir reikia tik iš gyvo žmogaus, bet ir tai kažin. Kiek dėl pačios istorijos, vertas dėmesio (jeigu neklystu, Voltaire'o) tvirtinimas, jog istorija esanti tik visų priimta fikcija.

Balandžio 8

Dievas, kuris yra, yra netikras Dievas.

Balandžio 11

Demokratijos diktatūra yra lygiai taip pat nesimpatiška, kaip ir bet kuri kita žmogaus laisvės administracijos forma. Todėl: *Vive l'Anarchie!*

Balandžio 16

Dievas yra Dievas. Dievo, į kurį aš tikiu (arba netikiu), kuris egzistuoja mano žodyne, nėra. Tikrasis Dievas yra tas, kurio aš negaliu pasakyti.

Washington
Balandžio 18

Su Radausku visais žiedais (gal kiek per daug puošniai) pražydusiame parke. Mane tas gausumas šiek tiek slegia, ir aš prisimenu daug elegantiškiau ir skaudžiau žydinčias vyšnias Nemeikščiuose.

Aš jam padeklamuoju savo kažkelintą kartą „naujai atrasto" Hofmannsthalio eilėraščio „Reiselied" pirmąją strofą:

Wasser stürzt, uns zu verschlingen,
Rollt der Fels, uns zu erschlagen,
Kommen schon auf starken Schwingen
Vögel her, uns fortzutragen.

Priešais atrėpliojąs Skardžius sako: „Tai bendraujate su mūzomis!" ir patenkintas savo sąmojum taip garsiai nusižvengia, jog net žiedai ima kristi.

Baltimore
Balandžio 25

Atsiminti: *quantuscumque* taip pat *quantuluscumque* ir *corporis exigui*. Ir dar: *incharaxo*, are; *inchoo*, avi, atum, are.

Balandžio 27

Vasara jau čia pat, už kampo, kaip sako amerikiečiai. Viskas būtų gerai, tik Radauskas vis negauna pastovaus darbo. Pačioje Bibliotekoje dabar viešpatauja *septynios liesos karvės*.

Padėtį sunkina ir tai, kad jis, dirbdamas vad. projektuose ir daugiausiai su svetimtaučiais (rusais ir lenkais), neturėjo progos sueiti į artimesnius kontaktus su amerikiečiais biurokratais, kurie čia lemia viską ir kurie eventualiai galėtų „užtarti".

Prieš porą dienų (penktadienį) vėl buvau nuėjęs pas savo buvusią viršininkę Mrs. Hsia (kuri buvo pažadėjusi savo„protekciją"), bet tuo tarpu ji nieko neturinti.

Gegužės 1

Spaudoje ilgai reklamuota Bernardo Brazdžiono *Poezijos pilnatis*. Iš pirmo žvilgsnio – impozantiška knyga. Pavartęs, deja, turi neišvengiamai nusivilti, ypač jos išore. Viskas čia kažkaip provinciališkai ir neskoningai perforsuota, nuvorišiška, pigu – kaip gerai žinomose jubiliejinėse klebonų biografijose, išleistose panašių *ad hoc* komitetų. Leidinį dar giliau į dugną traukia mėgėjiškos iliustracijos, banalokas autoriaus žodis skaitytojams, [...] nežinia kokiais motyvais knygon patekę [...] autoriaus kalbos, pasakytos premijų įteikimo progomis, plius „mecenatų" sąrašas (pagal aukotos sumos dydį) etc. Lyg tai būtų ne Brazdžionio, bet paties *ad hoc* komiteto poezija!

*

O ši poezija, t. y. pirmieji keturi rinkiniai, buvo viena iš nepriklausomybės laikotarpio legendų. Autoriaus skaitoma, ji sukeldavo ligi tol negirdėtą klausytojų entuziazmą. Ta proga man prisimena vienas literatūros vakaras Kaune, Mažųjų universiteto rūmų salėje, 1938 ar 1939 metais. Kartu tai buvo dar ir kažkoks minėjimas, nes estradoje, už ilgo stalo, sėdėjo profesūros garbės prezidiumas su universiteto rektorium priešaky. Brazdžionis skaitė paskutinis (vėliau, kiek aš atsimenu, atsitiktinai ar sąmoningai, jis visuomet skaitydavo paskutinis). Pirmuoju eilėraščiu, „Neregio elegija", perskaitytu iš pradžių tyliu, paskui posmas po posmo kaskart vis labiau pakeltu balsu, atrodė, jis tik nori pralaužti abejingumo ledus ir įsiūbuoti klausytojus. Antrasis eilėraštis, „Fuga Florencijos San Croce", jau ištisai skaitomas pakeltu balsu, pilnai išnaudojant retorinę jo slinktį bei konstrukciją, sukėlė tokią ovacijų audrą, jog, rodėsi, sienos neišlaikys ir plyš. Net pats Brazdžionis atrodė

persikeitęs: vietoje [...] nelabai įspūdingos povyzos žmogelio, prieš minią stovėjo *Savonarola redivivus*!

Šauksmams ir plojimams nutilus, Brazdžionis vis dar nelipo nuo estrados, vadinasi, buvo aišku, kad dar skaitys. Po ilgokos pauzės, iššaukiančiu žvilgsniu permetęs savo auditoriją, tokiu pat iššaukiančiu balsu metė publikai skaitysimojo eilėraščio pavadinimą: „Paskutinis pasmerkto myriop žodis". Be abejo, tai buvo iš anksto gerai apgalvotas ėjimas, nes eilėraštis buvo aiškiai ir nedviprasmiškai taikomas tuometiniam režimui. Ištarus, teisingiau sakant, išrėkus paskutinę jo frazę *Aš kaltas! Taip. Sušaudykit mane*, salėje kilo tikras pandemoniumas; minios entuziazmas pasiekė paroksistines dimensijas. Net kai kurie garbės prezidiumo profesoriai, miniai atsistojus, nežinodami ką daryti, kartu su publika pakilę iš vietų neryžtingai plojo. Tik patys seniausieji susigūžę liko sėdėti, nesuprasdami, kas čia daros. Šalia manęs sėdėjęs pažįstamas studentas, dabar žymus klasikinės filologijos profesorius Pietų Amerikoje, įėjo į tokį transą, jog, rodėsi, ims plėšti grindis ir lentomis vanoti šonus savo kaimynams.

Tai buvo bene pirmas toks didelis viešas Brazdžiono pasisekimas. Vėliau, ėmus šaukti tautą, panašus minių entuziazmas tapo kasdienine duona, nesvarbu kur jis bebūtų pasirodęs: Tübingene ar Augsburge, New Yorke, Čikagoje ar Bostone.

*

Brazdžionio vardą pirmą kartą būsiu užtikęs, bent dabar man taip regis, jo *Baltųjų dienų* recenzijoje *Ateities* žurnale. (Recenzijos nuo pat vaikystės buvo mėgiamiausia mano lektūra.) Su jo poezija betarpiškai susipažinau Petro Kubilevičiaus redaguotoje *Pirmo dešimtmečio* antologijoje. Iš Brazdžionio eilėraščių knygų didžiausią įspūdį padarė *Amžinas žydas* ir *Krintančios žvaigždės* (aš ir dabar tebemanau, kad tai geriausi jo poezijos rinkiniai). Tai buvo neabejotinai naujas poetinis žodis, nauja intonacija, nauja poetinė patirtis („Antifona", „Aš užmigau", „Commedia dell'arte", „Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį", „Agnus Dei", „Sunki ranka"). Bet neišdildomiausiai įsirėžė atmintyje keistai ir svaiginančiai skambąs nuostabus eilėraštis „Mes neturime namų" kurį, beje, dažnai prisimena ir, mėgdžiodamas autoriaus balso melodiją bei intonacijas, dažnai deklamuoja Radauskas:

Mes neturime namų pas juodą girią,
mes neturime baltų avių bandos,
mes išbėgę iš gyvenimo, kaip Mciri,
nebenorime jin grįžti niekados.

*

Iš *Poezijos pilnaties* pasirodymo datos perspektyvos žiūrint, laikas Brazdžioniui, bent iki šiol, nebuvo ypatingai palankus. Jo užsienyje parašytoji poezija šiandien atrodo kaip salė po triukšmingo vakar nakties baliaus su užgesusiais lampijonais ant stalų, popierinių gėlių vainikais grindyse ir prasmės nebeturinčiais šūkiais sienose. Posūkis iš ekspresionistinės išraiškos į propagandinio stiliaus retoriką (pats Brazdžionis manė: į klasicizmą) buvo pragaištingas jo kūrybai. Prie to gerokai prisidėjo pasisekimas, masinė produkcija etc. Rezultatas: visa vėlesnioji jo poezija nebeprilygsta ankstyvesniajai (savaime aišku, dauguma tautiečių su tuo nesutiktų; rašydamas ne vien sau gal ir aš nebūčiau toks griežtas).

Gegužės 6

Un adolescent d'autrefois. Neapsirinkamai tas pats senasis Mauriac. Ta pati *landes* mistika, tos pačios *palombes*, tas pats pušų švokštimas, tas pats gamtos ir kūno (chair) intensyvumas.

Kita lektūra: Georges Poulet *Qui était Baudelaire?*

Gegužės 10

Atsiminimai apie Petrą Cvirką. Storas, dailiai išleistas tomas. Iš pradžių skaitosi įdomiai, bet pamažu, atsiminimų autoriams kuliant ir vartant vis tuos pačius šiaudus, nusibosta. Knygoje labai daug ko per daug: per daug kartojimosi, per daug autorių, per daug draugų, per daug entuziazmo, per daug pastangų iš nieko padaryti šį tą, per daug La Fontaine'o pasakėčios „musių". Ir keistas dalykas, kad, nežiūrint visai knygai būdingo oficialiai panegiriško arba parazitiškai familiaraus tono, nežiūrint perdėto liaupsinimo bei idealizavimo, iš jos gali lengvai susidaryti vaizdą, kas iš tikrųjų buvo Petras Cvirka.

Prieš akis, kaip gyvas, atsistoja iš pradžių neseniai iš provincijos atvykęs šaunus pramuštgalvis berniokas, talentingas pusinteligentis, įgimtais gabumais toli prašokąs visus tuos, kurie atsiminimuose dedasi buvę jo mokytojai ir patarėjai, tikras lietuviškas Jeseninas, iš kurio vėliau išsivystys ne mažiau šaunus, perdėtai „elegantiškai“ apsirengęs „proletaras“ su visais to laiko smulkios miesčionijos frantų tarpe populiarios mados atributais: šviesiais storos medžiagos žieminiais paltais, masyviais čekoslovakiškais arba vokiškais batais, stambiais rėkiančių spalvų šalikais ir kaklaraiščiais, – toks, kokį jį matydavau su draugais vaikštantį Laisvės Alėjoje, kokį jį paskutinį kartą mačiau premijų įteikimo iškilmėse Vilniaus universiteto Kolonų salėje (1940). Gaila, kad beveik visi atsiminimų autoriai stengiasi išryškinti tik vieną, t. y. oficialiai priimtą ir kanonizuotą Cvirkos gyvenimo bei charakterio medalio pusę, tarytum jis visur ir visada pirmiausia būtų buvęs kovotojas ir tik antroje vietoje žmogus kaip ir visi kiti. Vaičiulaičio (kurio, savaime aišku, šioje knygoje nėra ir kuris buvo gan artimai su juo susidraugavęs) pasakojimu, Cvirka pirmiausia ir daugiausia domėjęsis literatūra. Ilgų ir dažnų pasivaikščiojimų Aukštojoje Fredoje metu jis nė karto neparodęs jokio politinio ar ideologinio agresyvumo, būdavęs visuomet tolerantiškas ir nesuinteresuotas. Venclovos jis ne tik kad per daug nevertinęs, bet ir nelaikęs ypatingu savo draugu; aiškiai gerbęs Borutą. Apskritai imant, buvęs „simpatiškas ir širdingas vyras“.

Albert'o Béguino *L'âme romantique et le rêve.*

Gegužės 14

André Billy savo *Figaro littéraire* rubrikoje *Les propos du samedi* klausia: „Qu'aurait fait Gide sans fortune? Imagine-t-on sans quelque pensée indiscrète un Gide pauvre?“ Pas mus, savaime aišku, būtų įmanomi tik atvirkštiniai klausimai. Taigi: kokiais keliais būtų nuėjęs pasiturintis Aistis arba turtingas Brazdžionis? Remiantis Maironio pavyzdžiu, o iš atokiau gal net ir Baranausku, drąsiai galima sakyti, kad turtai ir šio pasaulio garbė mūsų poetams neišėjo į gera. Aisčio ir Brazdžionio (kurių poezijoje pro visus galus kyšo kone ritualiniu tapęs tradicinis

skurdas) turbūt nebūtų nė buvę. Turtingas Aistis nebūtų galėjęs parašyti savo skurdžios jaunystės „Baladžių“, „Šilainės“, „Ratelio“, o Brazdžionis – „Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį“, „Mes neturime namų“, „Kalėdų“ ir „Sunkios rankos“.

Gegužės 20

Mirtis: pergalė ar pralaimėjimas? Swedenborgo teigimu, *vieniems* ji esanti pergalė, *kitiems* – pralaimėjimas. O aš manau, kad mirtis *visiems* yra pralaimėjimas – šiurpus, triuškinantis, beviltiškas ir galutinis.

Gegužės 23

Aš vis tebesu tvirtai įsitikinęs, kad žodynai yra pati įdomiausia lektūra, tik reikia mokėti juos skaityti ir žinoti, ko ieškai arba tikiesi. Visų pirma jie niekad nenuobodūs: kone kiekviename puslapyje tavęs laukia netikėčiausios staigmenos ir avantiūros. Taip aš, pavyzdžiui, tik šiandien sužinojau, kad pakaruoklių (pasikorusiųjų arba pakartųjų) virvių rinkėjas prancūziškai yra *schoïnopenxatophile*, iš kurio lengvai galima pasidarti lietuvišką *šoinopenksatofilą*.

Kita lektūra: Panofsky, Venturi.

Gegužės 28

Pesimizmas. Mano (kaip ir pirmojo žmogaus Adomo) pasaulis žlugo su *das Ewig-Weibliche* pasirodymu. Po to jau *aš* buvau pasaulio.

Šeštadienis / Gegužės 30

Mandelštamas (Markovo / Sparks antologijoje). Kaip ir patį pirmąjį kartą, didžiausią įspūdį paliko „Tristia“:

Žiūrėk, jau atlekia kaip gulbės pūkas
Tavęs sutikti Delija basa!

Bet jis man niekad nepasidarė visiškai savas.

Birželio 3

Beck/Raabe *Hölderlin, eine Chronik in Text und Bild.* Smulki poeto buities, kūrybinės evoliucijos ir jo laiko bei aplinkos chronologija (kada, kur, su kuo) su ją papildančia ikonografine medžiaga (tėvai, giminės, draugai, bendramoksliai; gyventos, lankytos arba kūryboje minimos vietos). Kad taip išleidus ką nors panašaus apie Maironį!

Birželio 9

Herojus: tas, kurio charakteristikai netinka *nė vienas* herojų panegirikose vartojamas žodis. Pseudoherojus: tas, kurio apibūdinimui tinka *visi* aukščiau minėtų panegirikų žodžiai.

Birželio 17

Paul Claudel: *Le marronnier en grand costume avec tautes ses décorations.*

Birželio 19

„Galutinė" *Giesmių giesmės* redakcija: keli mėnesiai darbo (priešokiais). Turėčiau pagaliau baigti, nes pamažu mane vis labiau ima fascinuoti ne tiek pats tekstas (kiekvienas tekstas per ilgesnį laiką nusibosta), kiek komentarai (nuo labai naivių ir simplistiškų iki nepaprastai įdomių ir rafinuotų). Beveik visi jie žavi šiems laikams nebebūdingu užsidegimu, energija ir ypač fantazija beveik iš nieko sukurti komplikuotas ir subtiliai niuansuotas teorijas.

Birželio 24

Būtį (pasaulį) paversti žodžiu – grynai *estetinė* problema, problema, neturinti nieko bendra su *etinėmis* problemomis ir egzistuojanti visiškai kitame plane. Etinis momentas iškyla tik atvirkštiniame procese.

Birželio 30

Radauskas apie Antano Miškinio (kurio jis aiškiai nemėgo, laikydamas jį primityviu kaimiečiu, pusinteligenčiu etc.) „politiką“: jis visas politines ir kitokias problemas siūlydavęs spręsti nusiunčiant „ulonų pulkelį“.

Liepos 4

Augustinas: Būties ir Dievo tapatybė; būtis nekinta ir trunka amžinai (anapus laiko ir tikrovės). Visa, kas yra laike, tėra tapsmas. Pojūtinis pažinimas tėra būties (realybės) komentaras, nuomonė apie ją. Tikėti yra daugiau negu suprasti (plg. Anzelmo *credo ut intelligam*).

Liepos 7

Baisūs žodžiai – tuščia ir nėra.
Tuščia ir nėra, nes mirė
Das Ewig-Weibliche žaliais
Vasarnamio mergaitės rūbais; tavo
Rankas ištrynė laiko sienoje –
Šaltam asfalto grindiny
Gulintis dar šiltas ir kaip sniegas
Baltas kreatūros Monos kūnas.

Liepos 14

Svetimumo, nepriklausymo ir vienišumo jausmas. Su motinos mirtim aš netekau paveldėto absoliutaus saugumo jausmo. Ji buvo paskutinis mano egzistencijos bastionas, paskutinis šiame pasaulyje žmogus, kuriuo buvo galima *absoliučiai* pasitikėti, – taip, kaip pasitikima vaikystėje (o nuostabus saugumo jausme vaikystėje!), – ir dabar aš jaučiuosi kaip anas pasakos medkirčio vaikas, paklaidintas girioje, iš kurio prieš išvedant buvo atimta duonos kriaukšlė, kad jos trupiniais sekdamas negalėtų grįžti namo.

*

Geriausias būdas savęs nematyti yra žiūrėti į save (P. Claudel).

Liepos 19

Mirusieji: viena pakopa aukščiau,
Viena akimirka toliau,
Viena paslaptim giliau,
Vienu akmeniu sunkiau.

Rugpjūčio 28
Traukinyje iš Washingtono į Baltimore

Vakar, rugpjūčio 27 d., 11 val. 10 min. mirė Radauskas. Jis mirė State Departmento patalpose, kur vertėjavo tarptautinėje meteorologų konferencijoje. Vos atvykęs į darbovietę, jis susmuko prie stalo, širdies smūgio ištiktas, ir mirė vietoje. Visos pastangos atgaivinti buvo nesėkmingos. (Informacija iš dviejų Homicide Squad detektyvų, atėjusių pranešti p. Radauskienei apie jos vyro mirtį.)

Iš ryto man paskambino p. Radauskienė: gavusi iš Bostono lietuviškos duonos ir norinti dalį jos persiųsti Sandrai. Henrikas man dėl to buvo diena anksčiau skambinęs, bet manęs nebuvo prie stalo. Pažadėjau atsirasti pas ją apie 12 val.

Geriant kavą, p. Radauskienė pasakojo, jog Henrikas atsikėlęs linksmas ir neįprastai gerai nusiteikęs: paskutinė konferencijos diena, rytoj ateisiąs pas mane į biblioteką; pailsėsiąs, važiuosią į pajūrį etc. Tuo tarpu kažkas pasibeldė į duris. Ponia atidarė, ir aš išgirdau: „Police. We would like to talk to you." Aš iš karto supratau, ką tai reiškia. „May we enter? Is anybody with you? We want to talk with you about your husband." Poniai R. su išgąsčiu kartojant „what happened?", vienas iš detektyvų (moteris) pagaliau ištarė fatališkos pasiuntinystės žodį: „Mrs. Radauskas, your husband passed away."

Netrukus atėjo Jurgis. Po to atvažiavo Henriko brolis Bruno su žmona. Kiek vėliau – Vaičiulaitis.

Kūną pašarvos Lee Funeral Home Massachusetts ir 4th Street N. E. kampe. Laidos pirmadienį Cedar Hill kapinėse.

Rugpjūčio 30

Važiavome į atsisveikinimą su Radausku. Žmonių susirinko gana daug. Neskaitant vietinių lietuvių, atėjo Tania R.

(išskyrus Radauskienę, ji buvo vienintelis žmogus, kuris verkė), Aliоša R., Zdziechowskis ir dar vienas kitas bendradarbis iš LC. Iš tolesniųjų – Vytautas Kavolis. Draugų vardu atsisveikino Jurgis. Maldas kalbėjo tėvas Žiūraitis, O. P.

Radauskas gulėjo *be akinių*, kietai sučiaupęs lūpas, be įtampos ir be sąmojo, kuriuo visuomet žybčiojo jo akys. Aš niekaip negalėjau suprasti, kodėl jam nuėmė akinius.

Kiekvienas žmogus turi ką nors, kas jį atbaigia, kokį nors skydą, už kurio jis slepiasi, kuriuo jis prisidengia. Radauskui tatai buvo jo akiniai, per ilgą laiką tapę ne tik jo fizionomijos, bet ir anatomijos komponentu. Bent man, geriau jį būtų paguldę vienmarškinį, bet su akiniais, taip reikalingais žengiant pirmuosius žingsnius šešėlių karalystėje.

Rugpjūčio 31

Palaidojom Radauską.

Vasara pačioje karščiausioje ir žaliausioje intensyvumo stadijoje. *La lumière est douce, et il plaît aux yeux de voir le soleil.* Liūdna *cadenza* iš *I quattro staggioni.*

Rugsėjo 2

Laidotuvės. Vargšų laidotuvės, turtingųjų laidotuvės. Galingųjų laidotuvės, silpnųjų laidotuvės. Viešos, privačios, nacionalinės. Baudelaire'o eilėraščio „Sépulture" herojaus „išgirto kūno", Henriko Radausko ir Atalos laidotuvės. Atrodo, kad visas pasaulis yra vienos didžiulės ir niekad nesibaigiančios laidotuvės.

Aš niekad nemėgau laidotuvių, kieno jos bebūtų buvę, ir ne dėl visiems gerai žinomų priežasčių. Jose visuomet yra kažkas netikra, panašu į nuogo karaliaus siuvėjų judesius ir beveik komiška – kaip garsiųjų karikatūristų à la Sempé piešiniuose. Gal dėl to Šv. Augustinas ne be ironijos grūdo bus pastebėjęs, kad iškilmingos laidotuvės esančios daugiau gyviesiems negu mirusiesiems (*magis sunt vivorum solatia quam subsidia mortuorum*).

Yra žmonių, kurie į laidotuves eina kaip į teatrą, t. y. maloniai praleisti laiką...

Rugsėjo 4

Galvojant apie tolimą praeitį, mane ir po šiai dienai tebestebina „paprasto“, t. y. gamtos, žmogaus sugebėjimas išlaikyti niekad nenutrūkstantį santykį su aplinkos ir peizažo elementais, suprasti jų kalbą. Mažajam Utenos bažnyčios varpui skambant, kiekvienam buvo aišku, jog tai eilinis reiškinys: šaukia eilinėms pamaldoms, mirė eilinis žmogus. Didžiajam prabilus, visi suklusdavo, žinodami, kad kažkas nekasdieniška ir iškilminga atsitiko.

Rugsėjo 7

Iškilmingas François Mauriaco mirties pranešimas ir nekrologas *Figaro littéraire* savaitraštyje. Prancūzija neteko vieno iš nedaug belikusių „didžiųjų“, kuris per paskutinius du dešimtmečius atliko labai svarbų „katalizatoriaus“ vaidmenį prancūzų literatūroje ir visuomenėje.

Rugsėjo 21

Su vaikystės pasauliu miršta sąmokslas su daiktais, gyvoji ir negyvoji gamta tampa abejinga nebyle, kuri šaukiama nebeatsiliepia. Žodžiai „medis“, „akmuo“ tampa etiketėmis geologijos ir botanikos muziejuose. Po to žmogus gyvena nelyginant svetimoje šalyje, kurios kalbos jis nemoka ir negali išmokti.

Rugsėjo 24

Niekad, niekam ir niekuo nesiskųsti. Viską priimti kaip dovaną. Kiekvienas skundas veda į savęs gailėjimąsi, nevertą blaivaus ir stipraus žmogaus vardo. Mirti naktį, nesigailint, kad rytoj ir vėl patekės saulė. Nebijoti vienatvės, nes gamta dar vienišesnė. Niekuomet neprarasti kantrybės, nes ir gamta jos niekad nepraranda.

Rugsėjo 27

Tikrovės realumas lygiai taip pat sunkiai suvokiamas kaip ir idėjų realumas. Vienu ir kitu atveju įvyksta naujos tikrovės

sukūrimas. Nieko nėra duota: kiekvieną akimirką reikia atkovoti iš viską godžiai ryjančio laiko. Regėjimas mums uždengia akis, girdėjimas užkemša ausis. Mūsų pojūčiai yra viena pačių subtiliausių būties maskavimosi priemonių. Vietoje vieno esminio daikto, mes visuomet matome tūkstantį neesminių, vietoje vieno esminio garso, mes girdime tūkstantį neesminių, nepajėgdami suprasti, kad mažytis vabalėlis mato ir girdi lygiai tiek pat pasaulio, kiek ir mes.

Spalio 3

Milašiaus (O. V. de Lubicz-Milosz) *Soixante-quinze lettres inédites et sept documents originaux*. Šiuose laiškuose, rašytuose savo draugams Leonui Vogt ir jo žmonai Liucijai, M. atsispindi visas, totaliai, visoje savo mistiškoje nerealybėje ir iki tokio laipsnio, jog net ir jo nekuklumas (*Miguel Manara* M. vadina nepaprasto grožio („d'une beauté extraordinaire") kūriniu; *Symphonie de Septembre* esanti „le plus beau poème de ce monde. Profond, profond comme le Styx! Haut, haut, comme le Pind!"), vaikiškai totalus ir nerealus, nė kiek nešokiruoja.

Spalio 7

H. R. *in memoriam*:

Schauend wie lang?
seit wie lange schon innig entbehrend,
flehend im Grunde des Blicks?

Spalio 14

Estetinėje kūryboje „kaip gyvenime" visuomet yra degraduojanti charakteristika, kičo bei falsifikato ekvivalentas. Menas neturi nieko bendro su palyginimu „kaip" ir visuomet atsako į klausimą „kas". Dėl to autentiški realistai iš esmės niekuo nesiskiria nuo autentiškų romantikų, simbolistų ar impresionistų, kitaip sakant, visų jų kūryba yra lygiai „negyvenimiška" ir išreiškiama tik estetinės realybės terminais.

Mirė Jean Giono, „le poète de la terre et des astres".

Spalio 17

Nuogas žmogus – dar ne žmogus. Žmogus prasideda apsirengimu. Kitaip sakant, apdaras yra visos kultūros ir civilizacijos ekvivalentas.

Spalio 19

Žlugimas prasideda bandymu atsakyti į klausimą.

*

Klausdami artėjame prie tiesos, bandydami atsakyti – tolstame.

*

Gyvenimas – nuolatinis vengimas atsistoti prieš pagrindinį klausimą. Žmogus jo vengia taip, kaip vaikas pamokų, mielai jas pakeisdamas žaidimais.

*

Kiekvienas motyvas, kaip *ratio agendi*, yra niekinis.

*

Žodis visuomet arčiau tiesos negu veiksmas.

*

Technologija nė kiek nemažina nei alkio, nei troškulio.

*

Klausimu – gyvenimas, mirtis, niekas, amžinybė – įrodomas sprendimo beprasmiškumas.

*

Mirties paslaptis. Nieko kita pasaulyje nėra taip žiauriai, absoliučiai, neišreiškiamai ir galutinai banalaus kaip mirtis.

Lapkričio 15

Jules Romains (kuriuo aš niekad nepajėgiau susižavėti) *Amitiés et rencontres*. Draugystės ir susitikimai. Susitikimai – taip. Draugystės – kažin? Šios gilioje senatvėje rašytos atsiminimų nuotrupos yra greičiau retroaktyvinis draugysčių likvi-

davimas. Viskas dvelkia kažkokiu šaltu ir dehumanizuotu egoizmu. Žiūrėdamas į savo draugus iš daugelio metų perspektyvos, Romains randa, kad beveik visi jie, ypač žymesnieji, t. y. potencialūs konkurentai, kaip nors ir kada nors jį išdavė, apgavo, nuskriaudė ar kaip kitaip juo pasinaudojo: Jouve tik jo patariamas tapo „maître de ses ressources“, Gide pasisavino jo *acte gratuit* idėją, Duhamel bandė paveržti draugus, etc. Tarytum tik jis vienas ir visuomet būtų buvęs teisus. Nejaugi taip visiems senatvėje atrodo?

Lapkričio 19

Staiga atgautas prarasto laiko fragmentas (iš 1937 metų rudens):

Grįžau iš Utenos, kur buvau nuėjęs parsinešti Stankūno kioske man laikomo paskutinio *Literatūros naujienų* numerio. Visi kažkur išėję. Lauke – artėjančio vakaro vėsa: sunki, pilnakraujė, paliečiama, sumišusi su organiškai aštriu rudens laukų kvapu, visa savo mase atsimušanti į kūną. Jaučiuosi *absoliučiai laimingas*, be jokios priežasties laimingas, laimingas, kad esu laimingas, kad esu absoliučioje darnoje ir draugystėje su aplinka. Įėjusi mama prašo padėti sunešti į vidų dieną nukastas daržoves, nes naktį galinti būti šalna. Tuojau, sakau, keliuosi ir einu.

Fone – Telemanno *Concerto in E major*.

Lapkričio 24

Schreiben als Form des Gebetes: Kafka.

Mauvaise pensée: Autentiškas neatsakingumas yra daugiau negu neautentiškas atsakingumas.

Lapkričio 29

Parašyti (o gal net ir atspausdinti) lyginamąją Traklio eilėraščio „Ein Winterabend“ ir Henriko „Namų“ (*Vieną vakarą sugrįšiu vėl namo*) analizę. Įdomi tema. Bėda tik, kad Henrikas tokiame bandyme tikriausiai įžiūrėtų *kaltinimą* neoriginalumu etc.

Gruodžio 1

Istorijos paradoksai. Barbarą, sunaikinusį tūkstantmečius trukusią civilizaciją, kaip ir jo sunaikintuosius, kankins vienas ir tas pats klausimas: būties prasmė. Kaip ir jo sunaikintieji, jis nepailsdamas ieškos atsakymų į klausimus, kas yra Dievas ir žmogus, kas yra pasaulis, koks yra jų matas.

Gruodžio 18

Antigonė prieš triukšmingą herojų: ji tyliai myli, laidoja ir saugo elementarias žmogiškos egzistencijos formas.

Lektūra: Gombrowicz.

Gruodžio 31

Baigiasi metai, Viešpatie, kurie mums kartais buvo sunkūs ir nedėkingi, bet mes vis tiek buvome *moesti et errabundi*, dainavome dainas, nors ir ne visuomet Tau.

1971

Baltimore
Sausio 1

Šią pirmąją metų dieną norėjau įrašyti kažką be galo svarbaus, bet staiga viskas atšalo, ir įkvėpimas apleido mane. Taip miršta dar negimę pasauliai.

Sausio 4

Žinia apie Umbraso mirtį. Lakoniška, mechaniška, abejinga. Jaudinuosi, kad negaliu jaudintis, nes Umbrasas buvo mano draugas, tikras draugas, kokį gali turėti tik jaunystėje. Išdužo dar vienas seniai apakusio jaunystės lango stiklas. Aš jo nemačiau ir su juo nebeturėjau jokio kontakto beveik 27 metus.

Šiandien, kaip tąsyk, stovi prieš mane linktelėjęs nedidelio ūgio jaunas žmogus, bet jokiu būdu nebe jaunuolis kaip mes visi kiti, su akiniais ant ilgokos smailos nosies, plačiapetis ir šiek tiek linkterėjęs. Pro jo akis žvelgė per anksti išmoktas rūpestis. Į viską jis žiūrėjo karinę prievolę jau atlikusio, sunkia inkstų liga sirgusio ir Kuzmos operuoto žmogaus akimis, kaip mes jam kartais sakydavome.

Susipažinom 1938 metų rudenį ir abudu kartu įstojome į „Šatriją", kurioje jis debiutavo novele, prasidedančia nežinau kodėl man taip įstrigusia atmintyje fraze *Juozukas sekė būrį žuvyčių*. Po to, nors buvome daugiau skirtingi negu panašūs, greitai susidraugavome.

Mūsų draugystėje aš buvau „negatyvus" partneris. Jis norėjo gyventi rimtai, atsakingai, pagal dienotvarkę: uoliai lankė

paskaitas, sąžiningai ruošėsi egzaminams etc. Aš ateidavau ir sugundydavau mesti knygas. Jis keldavosi ir dalyvaudavo mūsų klajonėse. Vykdant maksundmoriciškus pokštus, aš pats, nors ir būdamas jų „ideologas“, eidavau tik iki tam tikros ribos, tuo tarpu kai jis eidavo *iki galo* ir būdavo „riteris be baimės ir be priekaišto“, mūsų to laiko žargonu išsireiškiant, „nešąs aukštai iškėlęs niekad ir niekuo nesuteptą kilnaus elgesio vėliavą“.

Sausio 7

Paul Verlaine („Clair de lune“, „Green“, „Gaspard Hauser chante“, „L'heure du berger“); *Les Entretiens sur Paul Valéry* (1965).

Sausio 9

Penktadienis. Paskutinis prieš savaitgalį „kavos pusvalandis“. Tik mudu su Skardžium, kuris su jam neįprastu atvirumu, bet ir su jam būdingu brutalumu pasakoja apie savo automobilio nelaimėje žuvusios pirmosios žmonos mirtį Clevelande. Jau atsikėlus nuo stalo sutikta Jonė V. pasakoja, kad Australijoje miręs Pulgis Andriušis. Reikėtų galvoti ką nors pakilaus, išmintingo, bet man teateina į galvą tik tai, kad jis savo laiškuose į mane kreipdavosi „mielas Uteniški“, ir kažkuomet *Ūkininko patarėjuje* skaitytas lyrinis jo reportažas su *motto Padūmavy, parūkavy visi pakraštėliai.* Paskutinį kartą aš jį mačiau Bostone, pas Girnius, kur jį atsivedė Antanas Gustaitis. Bet tuomet Pulgis buvo tiesiog neatpažįstamas – kažkoks apytikris, permatomas, bekontūris, visais frontais kapituliavęs žmogus.

Sausio 17

Dusses-tu vivre trois fois mille ans, et même autant de fois dix mille, souvienstoi toujours que personne ne perd d'autre existence que celle qu'on perd. Ainsi la plus longue et la plus courte reviennent au même. Le présent est égal pour tous et ce qu'on perd est donc égal <aussi>, et ce qu'on perd apparait de la sorte infinitéssimal. On ne saurait perdre, en effet, ni le passé ni l'avenir, car ce que nous n'avons pas, comment pourraiton perdre?

Souviens-toi donc de ces deux choses: d'abord, que tout, de toute éternité, est d'aspect identique et repasse par les mêmes cycles, et qu'il n'importe qu'on n'assiste au même spectacle pendant cent ans ou deux cents ans ou toute l'éternité; ensuite que l'homme le plus chargé d'années et celui qui mourra le plus tôt font la même perte, car c'est du moment présent seul qu'on doit être privé, puisque c'est le seul qu'on possède, et qu'on ne peut perdre ce qu'on n'a pas.

Sausio 21

Malkontentas miręs nuėjo į dangų, bet ir Dievas jam nepatiko.

Vasario 1

Niekad nemirštančio romantizmo literatūroje ir gyvenime sąsajos. Šiandien, vaikščiodamas *vienas* apytuštėje oranžerijoje, galvojau ir galvojau: kas atsitiko su Yvonne de Quievrecourt? Kokia buvo jos gyvenimo istorija?

Vasario 5

Nietzsche prieš a) pažemintuosius ir nuskriaustuosius; b) prieš Kalno pamokslo *beatitudines* ir c) vertybių perkainojimą stipriųjų naudai.

Vasario 9

Mano idealas dabar (kaip tapti bent minimum žmogum, kaip priešintis ir nesusitepti) būtų Simone Weil. Bet kodėl aš ja taip vėlai susidomėjau?

Vasario 15

Išminties paprastumas (bet kartu ir ne toks jau paprastas:

El consejo de la muger es poco,
Y el que no le toma es loco.

Vasario 20

Tu buvai *Iseut aux blanches mains*, bet aš norėjau, kad tu būtum *Iseut la Blonde*.

Vasario 24

Radausko formalizmas remiasi žodžio kaipo turinio reprezentanto puoselėjimu. Jo žodis neturi nepriklausomos būties statuso ir gyvena ne gyvenime, bet žodynuose, – kaip staliaus įrankis lentynoje.

Vasario 28

Sekmadienis. Besibaigiančios žiemos *obbligato*.

Skaitant Giono, kur tiek daug Provanso šviesos ir oro, staiga sušvinta galvoje klausimas: kodėl niekas lig šiol mūsų literatūroje pilnai neparodė Lietuvos šviesos – su visais jos niuansais, nuo gyvybe pulsuojančio jos džiaugsmo pavasarį ligi baisaus, bet su niekuo nesukeičiamo, jos nykumo žiemą.

Kovo 5

Prarastojo laiko beieškant: karštą birželio sekmadienio vidudienį Nemeikščiuose, braidydama su manimi srauniai tekančioje brastoje, tu atsisagstei grubaus audeklo palaidinukę ir abiem rankom šlakstaisi savo degančias krūtis. Tai mano atgautas laikas.

Kovo 10

Mane dabar vis dažniau ima slėgti mintis, tampanti kaskart aštresniu priekaištu sau pačiam, kad aš tam tikrose man ir kitiems sunkiose situacijose neapsisprendžiau kovoti ir taip atlikti savo „kraujo“ misiją, bet pasinaudojau Senekos išmintim pasitraukti į save (*Recede in te ipsum, quantum potes*), t. y. psislėpti.

Einant toliau ir klausant to paties Senekos, kuris sako, kad *Mylėti* yra turėti ką nors už ką mirti, išeitų, kad aš niekad nie-

ko iš tikrųjų nemylėjau: nei motinos, nei tėvo, nei brolių, nei sesers, nei namų, nes palikau juos visus, vienus ir apleistus. *Domine, ubi me abscondam a vultu irae tuae*?

Kovo 14

Galvojau: koks buvo tipiškas Radausko (kuris mano atminty vis dar tebestovi kaip gyvas) išorei bruožas? Manyčiau, kad visuomet korektiška jo apranga. Visi jos reikmenys – kostiumai, paltai, skrybėlės, batai, marškiniai, kaklaraiščiai, šalikai, net kaliošai ir pirštinės – buvo griežtai pajungti konservatyvios sartorinės etikos bei estetikos dėsniams. Kitaip sakant, jo apranga buvo pabrėžtinai „poniška“, aiškiai apibrėžta kokybiškai, antisportinė, gerai patikrinta prieš išeinant į gatvę; nieko atsitiktina ar improvizuota (į mano „blue jeans“ ir spalvotus marškinius jis žiūrėjo su įtarimu). Sportiškai apsirengusį (su vad. „Bermuda shorts“) aš jį mačiau tik vieną vienintelį kartą Rehoboth Beach pajūryje, ir taip apsirengęs jis atrodė tikrai komiškai, – kažkas tarp Dr. Doolittle ir Philéas Fogg, tik su trumpomis kelnaitėmis.

Kovo 20

Garsiosios Sartre'o tezės, kad žmogus yra „l'être chez qui l'existence précède l'essence“, kad jis „n'est rien d'autre que ce qu'il se fait“, kad jis yra „condamné à être libre“ ir kad pasaulis „n'est pas intelligible a priori“, *dabar* man atrodo daugiau etinės-estetinės (ir tam tikra prasme poetinės) negu filosofinės propozicijos, t. y. to paties rango kaip „L'enfer c'est l'autre“.

Kovo 24

Nepaprastai gražus jau rudenėjančios moteriškės soprano. Klausantis ima noras apkabinti jos kelius, – kaip Tavo (nejaugi ir Tu kada nors pradėsi vysti?).

Kovo 30

Julius. Ilgą laiką neturėjęs ir nenorėjęs turėti nieko bendra su, jo žodžiais tariant, „vulgariomis“ pasilinksminimo formomis, vėliau, t. y. integravęsis į suaugusiųjų pasaulį, jis ne tik ėmė vaikščioti į pasilinksminimus, bet (kaip velnias juoduodegis) net ir išgerti. Tik gėrimų srityje jis visą laiką pasiliko absoliutus analfabetas. Tatai liudija faktas, kad mėgiamiausiu jo gėrimu tapo siaubingasis „Southern comfort“, už kurio naudojimą Radausko valstybėje būtų buvę baudžiama mirtim.

Balandžio 3

Kaip sunku mylėti savo artimą ir kaip perversiškai malonu jį apkalbėti, juoktis iš jo, tegu ir be piktos valios, tegu ir tik pramogai. Bet kas atskirs šios rūšies pramogą nuo piktos valios? Taip vakar su Sandra ligi vidurnakčio prasėdėjome draugų kompanijoje, kur buvo šaipomasi iš ten nesančių artimų mums žmonių. Ir aš *su džiaugsmu* pasidaviau šiai perversiškai pagundai.

Balandžio 7

Žmogui esant pele, kurios katė yra Velnias (kaip sako Victor Hugo), ir Dievui griežtai laikantis nesikišimo į žemiškus reikalus politikos, kiek šansų jis turi atsispirti Velnio ir šio pasaulio pagundoms?

Viduramžio žmogus, pasijutęs tikrai esąs tokioje nepavydėtinoje padėtyje, būtų griebęsis kokių nors radikaliai rimtų priemonių, ir viskas. Mūsų laikais, deja, tai nėra taip paprasta.

Balandžio 12

Atsisveikinimo menas: mokėti parodyti, kaip tau sunku išeiti, kaip bus dar sunkiau išėjus ir kaip tu lauksi momento, kada vėl galėsi grįžti, ir kaip tau laukimo dienos atrodys ištisi

šimtmečiai... Taip galvodamas, nežinia kodėl prisimenu kažkada skaitytą Turgenevo pasakojimą, kaip jį Paryžiuje minia palaikiusi *Monsieur de Paris*, t. y. miesto budeliu, su kuriuo vėliau susipažinęs, ir tikrai *Monsieur de Paris* buvęs labai panašus į jį: toks pat aukštaūgis, taip pat pražilęs etc.

Balandžio 17

Cervantes mirties patale prisipažinęs, kad Don Kichotas esąs *jis*. Aš galėčiau nė nemirktelėjęs prisipažinti, kad *aš* esu Don Kichotas. Bet ir čia, kaip juridinėje procedūroje, nepakanka prisipažinimo: reikia dar įrodyti.

Balandžio 21

Mes visur ir visada ieškome savęs; drauguose ir priešuose, literatūroje, mene ir muzikoje, duodami ir atimdami, danguje ir pragare. Taip, – visur ir visada.

Balandžio 28

C'est pour assouvir
Ton moindre désir
Qu'ils viennent du bout du monde.

Assouvir – nuostabus ir svaiginantis žodis. Bet vargas tam, kuris tiki patenkinimo teologija! Nemunai spermos neužgesins niekad nepasotinamo jos strėnų geismo ugnies!

Balandžio 30

„Wir spielen immer, wer es weiss, ist klug" (Arthur Schnitzler). Bet šis vaidinimas užima kaskart daugiau ir daugiau mūsų gyvenamosios „teritorijos", kol nepamatome, kad jau visą laiką gyvename scenoje.

Iš čia (nors aš tada nežinojau Schnitzlerio posakio ir, savaime aišku, negalvojau tokiais terminais) ankstyvas noras rašyti eilėraščius slapyvardžiu, saugotis viešumos ir nemaišyti

poezijos su nepakartojamu ir niekuo nepakeičiamu gyvenimu. Ir aš dabar jaučiuosi totaliai pralaimėjęs, neatgaunamai viską praradęs.

Lektūra: Grįžimo prie Henriko laiške užsiminto (jaunystės atsiminimų kontekste) Selmos Lagerlöf *Gösta Berling fiasco*.

Birželio 20

Išeidama palik man savo pėdsakus; atminimus gali paimti su savim.

Sekmadienis / Birželio 27

Mintyse klaidžiodamas tuščiais Tauro gatvės bendrabučio koridoriais staiga prisiminiau savo studijų draugą Antaną Linką. Jis buvo mano krašto žmogus, kilęs iš kažkur nuo Tauragnų. Tylus, lėtas, malonaus veido plačiapetis šviesplaukis, rašęs eilėraščius ir juos skelbęs *Moksleivyje*. Kartais abu važiuodavom kartu atostogų (iki Utenos). Bet mus savotiškai riša vienas incidentas. Pirmuoju bolševikmečiu jis, kaip „kairysis", pateko į studentų vadovybės organus. Tad jam 1940 metų rudenį ar žiemą teko ruošti studentų humanitarų literatūros popietę, bet sunku buvo su dalyviais. Popietei (į kurią atėjo ir Krėvė) įpusėjus, paaiškėjo, kad net du programos atlikėjai „susirgo" ir nebus kuo užkišti atsiradusią spragą, ir jis geruoju ir bloguoju, tiesiog per prievartą įtikino mane užimti vieno iš jų vietą. Atėjus mano eilei, padeklamavau (tai buvo pirmas ir paskutinis mano gyvenime pasirodymas deklamatoriaus rolėje) Salomėjos Nėries išverstą G. Kellerio eilėraštį „Kalnų pavasaris", sukeldamas tikrą plojimų audrą. Aš jo dabar atsimenu tik paskutinę strofą:

Bet jei bus ištremta manoji tauta
Ir liūtė vergijos ją vėl ims teriot,
Aš pats savo stogą padegsiu tada
Ir eisiu į platų pasaulį klajot.

Ji buvo tos „plojimų audros" priežastis, ne mano deklamavimas. Po visko priėjęs Krėvė patapšnojo per petį ir pasakė:

„Tamista, kaip jisai tenai vadinasi, gražiai padeklamavai, kad visiems taip patiko. Bet negerai padegti savo stogą. Išvažiuok, Tamista, porai savaičių į kaimą."

Birželio 30

Charles Péguy: *Tout commence en mystique, tout finit en politique.*

Liepos 5

Trečia diena namuose. Nuostabiai gražus oras. Dangus mėlynas kaip Utenoje pro šventoriaus kaštanų lapus. Guliu kieme po ąžuolu ir klausausi: ramus vėjo šnarėjimas lapuose, tolimas lėktuvo burzgimas, kaip Nemeikščiuose vasaros sekmadienio vidudienį. Gavau laišką iš Kauno. Rugių laukai. Varpų skambėjimas. Ramunės. Atsikeliu ir einu. Nusileidžiu pakalnėn, pereinu į kitą upės pusę. Galbūt ji ateis, manęs ieškodama, ir sėdės kelius apkabinusi ant liepto. Annos Kareninos skausmas. Bėgiai. Kudlotas, susivėlęs kaimietis ir ritmingas žiemos traukinio šniokštimas.

Liepos 10

Radauskas tiesiog paniškai bijojo kai kurių mūsų kritikų gan dažnai vartojamos mažybinės daiktavardžio formos *kūrinėlis* (kalbant apie nedidelės apimties literatūros kūrinius: noveles, eilėraščius etc.) Jis tatai laikė ne tik blogo skonio, bet ir intelektualinio primityvumo apraiška. Dėl šios vartosenos Jonas Grinius (kurio beveik kiekviename kritikos straipsnyje gali rasti išsireiškimą à la „autorius jau ir ankščiau yra paskelbęs keletą gražių kūrinėlių") buvo neatšaukiamai įtrauktas į juodžiausių *bêtes noires* sąrašą. Ne ką mažesnė nuodėmė jo akyse buvo ir panašiame kontekste vartoti *sukūręs* (vietoje *parašęs*). Užtikęs kur nors tokios vartosenos pavyzdžius, jis juos su didžiausiu pasitenkinimu ir nepaprastai sąmojingai parodijuodavo.

Liepos 16

Metai in Paradiso arba vaikystės strategija, politika, teologija ir filosofija.
(Planas)

Atsiminimų analizė: vaikystės sąskambiai ir spalvos.
Vienybė su garsais ir tyla.
Pasaulis: anapus gėrio ir blogio.
Etika. Estetika. Strategija. Politika. Teologija. Filosofija.
Priešai ir sąjungininkai.
Finalas: išvarymas iš rojaus.

Liepos 23

Tavo kūno pėdsakai šiaurietiškai vėsios vasaros atsiminimuose. *Vestigia flammae.* Į pastogę grįžtančios kregždės. Staigaus vėjo gūsio sudraikyti tavo plaukai ir pirmieji lašai į langus. *Vous étiez comme la cigale des nuits d'été.* Ir aš dabar esu laimingas, kad nieko apie tave nežinau, – ir dėl to tu gyvensi amžinai.

Jacques le Fataliste (skaitydamas pasijuntu lyg vėl *formaliai* mokyčiausi ir ruoščiausi kažkokiam egzaminui).

Liepos 26

Netikėtai grįžusi į galvą mintis, kaip aš kadaise žavėjausi griežtai neapribotų matų poezija: sauja, rieškučios, glėbys, kepurė, gniūžtė, žingsnis etc. Man ir dabar jie tebeatrodo tikslesni už griežtai apribotuosius.

Liepos 30

Poeto Dekaloge būtinai turėtų būti šiedu įsakymai: *Netark poezijos vardo be reikalo* ir *Niekad nepasiduok poetiškumo pagundai.*

Rugpjūčio 2

Ko kritikas turėtų ieškoti naujoje knygoje? Pagal André Gide'ą (jis pats kritikas tik vidutinis), tatai turėtų būti „la révélation d'une attitude nouvelle devant la vie".

Rugpjūčio 5

Nacionalinėje galerijoje mano dėmesį atkreipia tarp dviejų suaugusių, turbūt tėvų, einantis plonytis, juodai aprengtas ir juodais kaip smala plaukais į žiogą panašus, ne ką už lėlę didesnis, kokių dvejų trejų metų berniukas, kurį aš matau tik iš nugaros. Jis staiga kažko atsisuka, ir visas mano kūnas pagaugais nueina: kaip iš akies trauktas miniatiūrinis Franz Kafka, – lygiai toks kaip visiems gerai pažįstamose fotografijose. Gaila, kad nespėjau parodyti Sandrai.

Rugpjūčio 9

Skaitant eilėraščius (Emily Dickinson) švysteli galvoje mintis, kad ir poezijos skaitymas yra kūrybinis aktas, t. y. naujo pasaulio sukūrimas.

Rugpjūčio 12

Rašant įvadą pomirtinei Henriko Radausko poezijos knygai mano atmintyje iškilo sekantis epizodas iš kažkieno 1944 metų žiemą Berlyne suorganizuoto literatūros vakaro. Radauską jis liečia tik tiek, kad mes abu buvome jo liudininkai ir po to kartu grįžome namo.

Tas literatūros vakaras įvyko privačiame bute, Potsdamo gatvės kieme. Tarp kitų „poetų“ jame savo eiles skaitė ir kažkoks Arb., kurio vėliau man niekad nebeteko girdėti. Visi kiti dalyviai išdilo iš atminties, tik jis vienas tebestovi prieš akis kaip gyvas. Tas Arb., solidus kokių 35 metų pilietis, skaitė beviltiškai grafomaniškas eiles, bet užtat laikėsi taip, lyg jis būtų buvęs visų pripažintas ir gerbiamas poetas, kurio kiekvieną žodį gaudo poezijos ištroškusi publika. Man ir po šiai dienai tebeprisimena kilnus jo stotas, santūriai atlaidi šypsena ir apoloniškas žvilgsnis. Už poeziją jis, rodos, būtų tėvą motiną atidavęs ir kovojęs ligi paskutinio kraujo lašo. „Dabar paskaitysiu keletą eilėraščių iš naujausio savo poezijos ciklo, skirto mano ir mano žmonos vedybinio gyvenimo dešimtmečiui paminėti“, kalbėjo nušvitusiu veidu „dieviškasis grafomanas“, kreipdamasis į auditoriją. Niekad savo gyvenime – nei prieš tai,

nei po to – neteko matyti tokio patetiško kurtumo bei aklumo savo „kūrybai" ir tokio pasitikėjimo savim. Su tokiu *absoliučiu* tikėjimu, net ir tik vidutinį talentą turėdamas, jis būtų literatūros kalnus nuvertęs ir poezijos marias užkariavęs. Viena vienintelė nedarni spalva harmoningame šio žmogaus portrete buvo jo mikčiojimas. Kartais jis taip užsikirsdavo, jog turėdavo net skaitymą nutraukti. Bet į tai jis nekreipė nė mažiausio dėmesio. Vargais negalais ištempęs įklimpusį kalbos vežimą ant kietesnio pagrindo, jis skaitė su padvigubintu užsidegimu ir pasitenkinimu.

Po to mes dar ilgai savo privačiame žargone jo pavardę vartojome (nors ir *c'est pas très joli*) grafomano vietoje („nebūk Arb." ir pan.).

Rugsėjo 16

Henri Troyat *Gogol*. Fascinuojanti (nors ir „lengva") knyga. Gogolis *mis à nu*. Biografija parašyta remiantis autentiška medžiaga: paties Gogolio laiškais, bendralaikių atsiminimais bei liudijimais. Jei tikėti šia kruopščiai ir solidžiai dokumentuota biografija, Gogolio būta melagio, veidmainio, apsirijėlio, garbėtroškos, karjeristo, tartiufo, pataikūno, bailio, apsimetėlio – Čičikovo, Manilovo, Nozdriovo, Sobakevičiaus, Petucho, Chlobujevo etc. viename asmenyje. Kaip sunku žmoguje atskirti angelą nuo velnio!

Rugsėjo 20

Friedrich Schlegel: *Man sollte stolz auf den Schmerzen sein – jeder Schmerz usw. ist eine Erinnerung unsers hohen Ranges.*

Rugsėjo 24

Nieko neimti per daug rimtai būties akivaizdoje, ypač savęs paties.

Spalio 1

Realu yra tik tai, kas pasakyta, išreikšta, tik kūnas, tapęs žodžiu, arba atvirkščiai, nes nėra skirtumo tarp žodžio ir kūno,

tarp žodžio ir būties. Laikas trunka, gyvena ir miršta žodyje. Minties ir pasaulio tapatybė. Kūno ir žodžio tapatybė. Žodžio ir laiko tapatybė. Būties ir žodžio tapatybė.

Spalio 11

Poezijoje neišvengiamai grįžtama prie kalbos; nuo retorikos prie gramatikos; iš pasaulio į save.

Spalio 16

Hope against hope (Mandelštamo žmonos atsiminimai). 24 Paganini Capriccio (be akompanimento).

Spalio 21

Pilka, anonimiška rudens diena. Sekmadienis. Atidarau protestuojančias duris. Peržengiu nesamą slenkstį. Voveraitės (kurių viena juoda) jau čia. Bet aš staiga pajuntu, kad griūva mano fantazijos pasaulis ir prasideda jo gyventojų – Karalaitės ant žirnio, Mergaitės su degtukais, Tumbelinos, Mėlynbarzdžio, Snieguolės ir Septynių nykštukų laidotuvės – išsigandęs grįžtu į vidų prie savo knygų.

Spalio 30

Šimtosios Valéry gimimo metinės. Valéry! *Choses tues, Mauvaises pensées et autres* autorius man ir šiandien (po rūpestingos poetinių vertybių reinventorizacijos) tebėra didžiausias po Baudelaire'o prancūzų poetas ir „Le cimetiére marin" geriausias to paties laikotarpio poezijos kūrinys (šį gūdų spalio vakarą mintyse negaliu rasti nieko, kas jam visų laikų ir visų tautų poezijoje galėtų prilygti).

Lapkričio 19

Tu mums buvai pikta kaip Rumpelstilzchen,
Nuolat užimta neatlaidžiais dienos darbais,
Verpdama ir šokinėdama aplinkui ant ugnies
Užkaistą geltoną katilėlį,

Galvodama mums neatspėjamas mįsles (mes taip
Įsivaizdavome), svajonėse ne sau, bet mums
Statydama Ispanijos pilis ir nežinodama, kad mes
Tave taip neišsakomai mylėjom.

Lapkričio 21

„Vakar", „šiandien", „sninga", „lyja", „vėjas šiurena medžiuose" – tai mūsų žinojimo riba ir didybė. Dievas nežino daugiau. Visa kita – nereikalingas gilinimasis į smulkmenas.

Lapkričio 24

Pirmas sniegas (kuris man yra *daugiau* negu kelionė į mėnulį).
– *Wer war dein Vater? – Der grosse Teufel ist tot.*

Lapkričio 27

Alkanos mintys: Revoliucionierius gyvena iš priespaudos; pažangiojo *raison d'être* yra „reakcija"; liberalui duoną uždirba konservatorius ir atvirkščiai.

Gruodžio 8

Albert'o Fournier *Demeures du temps retrouvé*. Sėslių ir nomadiškai besikraustančių iš vienos vietos į kitą prancūzų rašytojų gyvenvietės; Racine, Balzac, Dumas, Baudelaire, Flaubert, Maupassant, Zola, Proust, Éluard etc. Romantiška knyga, kupina penatų apleistų namų ir *du temps jadis* nostalgijos. (Ją skaitydamas, nejučiomis ėmiau ieškoti savo paties pėdsakų.) Tarp kitų dalykų – Alaino Fournier romano *Le Grand Meaulnes* herojės Yvonne de Galais biografija (tikro vardo autorius neišduoda). Jis čia su galantišku santūrumu bei diskretumu rekonstruoja visą jos gyvenimo istoriją, kurią baigia mirties data ir nurodymu, kad jinai dabar „repose, auprès de son fils et de son mari, au cimetière du PèreLachaise" ir kad „personne, même pour la Toussaint, ne vient fleurir sa tombe".

Gruodžio 12

Kiekviename iš mūsų, net ir pačiame rimčiausiame, gyvena vaikas, kuris retkarčiais išeina pažaisti. Radausko „vaikas“ pasirodydavo labai dažnai. Nepaprastai, kartais tiesiog liguistai jautrus „prestižo“ reikaluose ir visuomet pasiruošęs kiekviena kaina *sauver la face*, jis niekad nepraleisdavo progos, aišku, savųjų tarpe, iškrėsti kokį vaikišką pokštą ir nusiimti amžinai rimto žmogaus kaukę. Sakysim, jam labai patikdavo Pillsbury gaminių reklamos televizijoje tešlinis žmogutis kepėjo uniforma. Šiam tik pasirodžius, Radauskas visuomet jį prakalbindavo kokiu nors maloniniu žodžiu ar posakiu: „Ak tu, mažulėli!“ etc. ir, jau iš anksto šypsodamasis, laukdavo to momento, kuomet vienas iš reklamos „personažų“ pirštu bakstelės jam į pilvą, ir žmogutis vaikišku balseliu nusikvatos.

Gruodžio 16

Amžinai akis įsmeigęs į *savo* skausmą ir vienatvę, kaip aš galėčiau pamatyti ir suprasti *tavo* skausmą ir vienatvę?

Gruodžio 21

Be galo švelnus (tada) ir be galo sunkus (dabar) atsiminimas – Jonė, dainuojanti Aisčio „Lopšinę“: *Žiūrėk, kaip ten vyšnios ir obelys miega, / Kaip sidabro akim praregėjo naktis.* Ir kitas, senovišką knygos vinjetę primenantis „imažistinis“ atsiminimas: pirmąją neseniai atgauto Vilniaus žiemą Pylimo gatve rogutėmis anglies maišą vežantys du vaikai – berniukas ir juodais kaip smala plaukais ir antakiais skurzdėlės didumo mergaitė.

Lektūra: Torberg; André Pieyre de Mandiargues.

Gruodžio 25

Kalėdų vakaro (žiauriai nekalėdiška) fantazija. Klausimas: koks būtų buvęs 1946 m. rugpjūčio 14 dieną paskelbtas Achmatovos ir kitų pasmerkimas, jeigu jį būtų rašęs ne Ždanovas

(arba kiti jo vardu), bet Dostojevskis? Manau, kad jie *iš esmės* būtų buvę panašūs.

Monteverdi: *Vespro della Beata Vergine.*

Gruodžio 31

Metų pabaigai ir kitų pradžiai:

Souviens-toi que tu es acteur d'un drame que l'auteur veut tel: court, s'il le veut court; long, s'il le veut long; si c'est un rôle de mendiant qu'il veut pour toi, même celuilà jouele avec talent; de même si c'est un rôle de boiteux, de magistrat, de simple particulier. Car ton affaire, c'est de jouer correctement le personage qui t'a été confié; quant à le choisir, c'est celle d'un autre.

Ir neužmiršk, kad viskas praeina.

1972

Baltimore
Vasario 7

Trečias Antano Venclovos atsiminimų tomas *Vidurdienio vėtra*. Ir šis skaitosi įdomiai, nors jame gal kiek ir per daug oficiozinio tono bei nuolatinio politinio „balansavimo“. Pasakęs komplimentą kokiam ne savam arba politiškai nepriimtinam žmogui, Venclova čia pat jį dėl visa ko atsveria kokia nors pasmerkimo ar atsiribojimo formule. Nusibosta ir vis tie patys žmonės, tie patys epitetai, tos pačios ritualinės formulės. Jis čia kalba apie viską, neišskiriant nė 1941 metų birželio išvežimų. Nutylimos tik Borutos, Miškinio, Karsavino, Keliuočio, Sezemano etc. „ekskursijos“ į Sibirą. Pastebėtina, kad ir šiame paskutiniame atsiminimų tome Venclova niekad nepameta oraus atokumo aureolės ir savo gerai įsisavintą Grossschriftsteller rolę atlieka beveik niekur nesuklupdamas. Turėdamas Cvirkos talentą, bent Sovietų Sąjungoje, jis būtų kalnus nuvertęs.

Venclova savo atsiminimuose ypač nepajudinamai absoliučiai neatlaidus Bernardui Brazdžioniui ir aiškiai pasišaipydamas rašo, kad, vieno rimto „buvusio dešiniojo lagerio“ rašytojo liudijimu, 1941 metų pavasarį Brazdžionis atnešęs jam pluoštą „tarybinių“ eilėraščių, prašydamas juos parodyti Cvirkai. Minėti eilėraščiai vėliau buvę paversti „antitarybiniais“ ir paskelbti. [...]

Venclovos aprašomas traukimasis į Rytus ir gyvenimas Sovietų Sąjungoje tam tikrais aspektais gerokai primena kitų lietuvių traukimąsi į Vakarus ir gyvenimą Vokietijoje: tie patys

vargai, tas pats gimtojo krašto ilgesys, tas pats noras organizuotis ir kovoti už būvį bendromis jėgomis. Skaitydamas Venclovos pirmųjų pokario dienų Lietuvoje aprašymą, su šiurpu pagalvoji: kas būtų buvę, jeigu niekas nebūtų pasitraukęs į Rytus? Kas būtų užpildę atsiradusią tuštumą?

Vasario 14

Teilhard de Chardin. Būties (kosmoso) tapsmo ir sąmonėjimo procesas (cosmogenèse – centration – hominisation). Materia matrix – anthropogenèse – personne (irréversible Univers personnel) – Oméga.

Žmogus: *la plus jeune, et donc, la plus compliquée, la mieux centrée des Molécules; non pas centre statique du monde, – comme il s'est cru longtemps; mais axe at flèche de l'Évolution, – ce qui est bien plus beau.*

Vasario 17

Epitafijos (mums) projektas:

*Hic (*vardai*) resurrectionem exspectant.*

Vasario 21

Tvarka (order, Ordnung) yra baisus, absoliučiai antikūrybiškas fenomenas; ypač kai ji tampa savotiška religija.

Stefan George 1918 metais, nusivylęs vokiečių nesugebėjimu įvykdyti revoliuciją, kalbėjo: *In Russland ist wenigstens Chaos.*

Kovo 10

Netikėtas laiškas iš studijų dienų Vilniuje draugės Juzės S.-V., kurią paskutinį kartą buvau sutikęs kažkur Vokietijoje. Ji tik ką grįžusi iš Vilniaus ir rašo apie gyvus ir mirusius draugus: Vytautą P. (su kuriuo ketverius metus išgyvenau viename bute Montvilo 13 ir kuris buvo ir pasiliks vienas doriausių ir nuostabiausių žmonių mano gyvenime), Gediminą J., grįžusį iš „grandes vacances“ Sibire, Bronę V. etc. Sunku patikėti, kad

nebėra Riterio (kažkodėl aš nuolat ir nuolat prisimenu jo groteskiškai makabriškas vestuves Antakalnyje) ir Jonės, amžinai besišypsančios *mūsų* Jonės.

Aš ją (Jonę) sutikau Kaune, bet susidraugavome tik Vilniuje, gyvendami studentų bendrabutyje Tauro 4. Ji buvo mūsų pokštų ir klaidžiojimų po Vilniaus apylinkes dalyvė. Jos šypsena išlygindavo visus tikrus ir tariamus nesusipratimus. Mes ištisas naktis prasėdėdavome jos kambaryje, dainuodami, deklamuodami, dar taip toli nuo kasdienybės rūpesčių ir „gyvenimo tikslų", sužavėti savo pačių jaunumu. Jos balsas turbūt ir dabar tebeskamba (jei tik kas mokėtų klausytis) Trinapolio vienuolyno šventoriuje (rytas, varpai ir rasotų samanų kvapas), Verkių pakrantėse ir Žaliųjų ežerų nakties vienatvėje.

Visą 1940 metų vasarą gyvenau jos laiškais.

Mano paminklas jai ir tai vasarai liko Nemeikščiuose: pirmosios jos vardo ir pavardės raidės, per kelis mėnesius iškaltos akmenyje, tuomet stovėjusiame pietrytiniame mūsų namų kampe, *au paradis perdu de mon enfance*.

Grįžus po vasaros į Vilnių, kažkas tarp mūsų atsitiko. Atsirado tolydžio vis didėjantis tarpas, kurio dimensijų aš tuomet nesupratau. Ji norėjo gyventi ir paklusti gamtos ritmo logikai. Bet kur? Mano buitis buvo be langų, be durų ir be stogo. Mano pasaulis buvo pavydžiai saugoma paslaptis.

Gerai, kad nemačiau jos pasikeitusios (sako, ji buvusi neatpažįstamai sunykusi), ir man ji visados pasiliks amžinai besišypsanti Jonė su ramune plaukuose (viena duktė esanti kaip lašas į lašą panaši į ją).

Kovo 14

Bibliotekoje, rytinės pertraukos metu išėjus kalbai apie eleganciją, beveik visi šio pokalbio dalyviai siūlo idealius savo pavyzdžius, ir man atrodė, kad visi tie pavyzdžiai nepaprastai tiksliai atitiko intelektualinius jų asmenybių profilius. Mano propozicija – Henriko Valois III favoritas (mignon) su beveik perversiškai lieknais ir renesanso knygų inicialus primenančiais itališkais kurtais (tapybos reminiscencija). Nejaugi tatai būtų ir *mano* asmenybės intelektualinio profilio atitikmuo?

Kovo 18

Kadaise, skaitydamas senesniąją mūsų poeziją, nebūtinai pirmaeilę, t. y. ne Donelaitį, Baranauską ar Maironį, ypač Gustaitį, aš ne tik „išmokau“, kad galima rašyti ir nelogiškai, net ir nelabai gramatiškai, ir kad taisyklingas rašymas ne visada pakelia poezijos lygį (Gustaičio poezijoje ir specialiau jo vertimuose tas gramatinis bei ritminis luošumas tampa savotišku formalizmu ir beveik poetine priemone), bet ir kad prasti poetai kartais parašo visai neblogų gabalų (kaip geri poetai parašo neįtikėtinai blogų). Tatai liudija šios Margalio „Pavasario“ eilutės:

Nupliko jau visi laukai,
Vanduo vagas ant kalno graužia.
Upeliai, upės, ežerai
Žiemos uždėtą tiltą laužia.
Linksmai šaipydamos, Gamta
Per sapną regi metų rytą.
Apdrungo oras ir nušvito, –
Saulutė juokiasi karšta...
Patrimpas galvą apsikaišęs... etc.

ir Maironio „Lietuva Didžiojo karo metu“ arba „Laiškai“, kurie verti tik Margalio, kaip cituotasis Margalio fragmentas vertas Maironio plunksnos. Čia, šiek tiek perdėtai kalbant, Sudeikių klebonas Margalis prabyla Karolio Orleaniečio (Charles d’Orléans) *rondeau* grakštumu:

Rivière, fontaine et ruisseau
Porte en livrée jolie,
Gouttes d’argent d’orfèvrerie,
Chacun s’habille de nouveau:
Le temps a laissé son manteau!

Kovo 21

Kada, kur (ir ar) Nietzsche yra pasakęs, kad žmogiškos egzistencijos mįslė įmenama autentišku buvimu?

Kovo 23

K. L. buvo žmogus, gyvenimo leistas į skurdo ir nesėkmių mokyklą, kurią baigė *magna cum laude*, ir vis tiek visą laiką buvo ir pasiliko laimingas kaip žvirblis, žiemos saulėje straksintis ant kelio.

The Odes of Solomon (1–42). Iš dvyliktos:

Like the flow of waters truth flows from my mouth,
and lips reveal its harvest,

and it gives me the gold of knowledge
for the mouth of the Lord is true word
and the door of his light.

And the highest one gave the word of his worlds,
which interpret his own beauty,
recite his praise,
confess his thought,
are heralds of his mind,
are instructors of his works.

Kovo 27

Demonumentalizacija – koks gremėzdiškas žodis, bet labai reikalingas, ypač mūsuose. Nors aš nesu lietuvinimo entuziastas ir galėčiau gyventi su tokiu, koks jis dabar yra, vis dėlto būtų galima pabandyti jį lietuviškai perrengti. Savaime siūlosi nepermalonus ausiai *nupaminklinimas*, dėl kurio tuoj pat pasišiauštų kalbininkai. Tad gal geriau palikti ramybėje (kartu su *demitologizacija, dehumanizacija* etc.).

Kovo 31

Ir vėl filologija, tik šįkart „moralinė“. Kažkieno ištarti žodžiai „palaida merga“ savo nesiderinamumu su dabar išmeta mane iš laiko rėmų, ir akimirkai suabejoju, ar aš negyvenu prieš 60 metų, t. y. sociomoralinėje struktūroje, kurioje tatai būtų normalus išsireiškimas. Tad „moralinė filologija“ gal ir nėra visai fikcija.

Potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem.

Velykų rytas / Balandžio 2

Mano kuklus prisikėlimas: staiga pajusti, kad grįžtu labiau negu bet kada vienas Ladygos gatve Utenoje, iš jos pasuku į dvaro alėją ir už vartų, įstrižai (kaip jau tiek metų) kirsdamas žvyruotą prieglaudos kiemą, išeinu į žvarbiai nuogus kaip flamandų renesanso Nukryžiuotojo kūnas balandžio mėnesio laukus, *kada visi jau prisikėlę.*

Tu buvai mano *fons, origo et fatum.*

Balandžio 5

Mirtis. Vaikystėje ir paauglystės metais visi mano aplinkos ir mano pasaulio gyventojai buvo artimoje bendrystėje su mirtim. Mirtis buvo integralinė buities ir tarpusavio santykių dalis, visur dalyvaujanti, vaikštanti laukuose, po kiemus ir namus, sėdinti už stalo gimimo ir prisikėlimo šventėse, atidarinėjanti ir uždarinėjanti duris, atsispindinti akyse ir veiduose. Aš pats galvojau, kad mirsiu džiova.

Bet dabar mirtis nutolo nuo manęs, pasitraukė iš mano gyvenamojo rato ir atsisako su manim bendrauti. Gal todėl man dažnai atrodo lyg trūktų vieno šeimos nario, lyg už stalo būtų palikusi viena tuščia kėdė.

Balandžio 7

Mano Goethės eilėraščių „antologija“: „Willkommen und Abschied“ „Heidenröslein“, „Der König in Thule“, „An den Mond“, „Nähe des Geliebten“, „Wanderers Nachtlied“ I ir II, „Harfenspieler“, „Kennst du das Land“ ir „Der Sänger“, kurios sudėtis metų metais išliko beveik ta pati (tik vienas kitas eilėraštis atkrito arba pasikeitė). Aš prie jų karts nuo karto grįžtu, kaip šiandien. Ir ta proga prisimenu, kaip Radauskas negalėdavo atsistebėti, kad *dar ir dabar* Goethe galįs būti man įdomus.

Balandžio 8

Žiemos vienprasmiškumas ir pavasario daugiaprasmybė. Žiemos logika ir pavasario gnoseologija. Žiema yra *moralité*, pavasaris *commedia dell'arte* ir *opera buffa*. Žiema yra mirusiųjų laidojimas, pavasaris – tų pačių numirėlių prisikėlimas.

Perskaičius užvakardienos įrašą, staiga dingteli į galvą, kad *visi* mano Goethės „antologijos" eilėraščiai yra *visose* vokiečių poezijos antologijose, ir aš nebežinau, ar tai už mane, ar prieš.

Atvelykis / Balandžio 9

Rytą Sandra sako: „Reikėtų nuvažiuoti į Washingtoną pasižiūrėti vyšnių – Radausko atminimui." Važiavome melancholiškai pakilia nuotaika. Sandra pasipuošė, net užsidėjo skrybėlę (ko ji beveik niekad nedaro), – kad būtų iškilmingiau. Bet prie baseino buvo tokia didelė spūstis, jog net ir jau šiek tiek „senstelėję" vyšnios atrodė nepatenkintos, – tarsi bodėtųsi ta marga spalvingais rūbais minia, kurioje ypač krito į akį tamsiai apsirengusių ir greitų kaip skruzdėlės japonų su fotoaparatais daugybė.

Šiek tiek pasistumdę besilinksminančioje minioje grįžome namo, jausdamiesi lyg būtumėm kažko labai svarbaus neatlikę.

Balandžio 14

Nors aš ir nemoku mylėti *artimo* (evangelijos prasme) ir greičiau myliu *tolimą*, mano katalicizmas yra organiškas, neišvengiamas, neišdildomas, nes aš esu vargonų ūžimo ir paslaptingo žmonių šnabždesio Utenos bažnyčioje vaikas, kokia buvo mano motina. Dvasios ir kūno dualizmas (turbūt turėčiau sakyti sielos ir kūno) ir nuodėmės sąvoka tebėra sudedamosios mano kraujo dalys, mano absoliutus paveldėjimas. Mano „šventvagystės" yra giliai krikščioniškos, ir atgailos galimybė tebėra mano niekad neišsipildžiusi svajonė. Nes aš esu tas amžinai trokštantysis, kuris niekados nebus pagirdytas.

Balandžio 17

Aš visada norėjau turėti savo teritoriją, kaip ją turi katės. Bet norint turėti ką nors tikrai sava, šiuo atveju savo teritoriją, reikia visą laiką būti pasiruošus ją ginti. Man atrodė, kad geriausia gynimosi nuo viešumos taktika yra slėptis. Todėl aš tiek daug laiko praleidau statydamas „neperžengiamas" sienas savo teritorijai ginti, kad galėčiau būti *vienas* ir *vienas* džiaugtis iliuzoriniais savo fantazijos lobiais ir *vienas* liūdėti, jų netekęs.

Balandžio 21

Grožis, kaip ir tiesa, visuomet yra pridengtas, ir mes, bandydami jį nunuoginti, prarandame viską, net save, tapdami *personae* (kaukėmis).

Gegužės 1

Vakar buvo Kostas. Škėmos raštų redagavimo reikalais. Šįkart jis lyg ir ne toks kaip visuomet. Pavargęs, išsisėmęs ir kažko prislėgtas.

Paskutinių savaičių lektūra: Yves Bönnefoy *L'improbable* (*pro* Baudelaire ir *contra* Valéry). *À la recherche du temps perdu* (ne ištisai). Įspūdis nė kiek ne mažiau fascinuojantis kaip ir kadais (skaitau nebežinau kelintą kartą) – kaip tolimas laiko upės šniokštimas, kaip Vinteuil frazės reminiscencijos Swanno atmintyje. *Père Goriot*. Balzac kerta kaip kirviu ir sužeidžia iki kraujo. „Il s'était mal conduit envers elle, ne lui avait laissé que les yeux pour pleurer, cette maison pour vivre" etc.

Sandra pasiliko Washingtone pagelbėti poniai Radauskienei ruoštis kraustymuisi į Čikagą.

Gegužės 4

– Yra žmonių, kurie viską atiduotų, kad galėtų tave pamatyti.

– Įdomu, kas tie smalsuoliai?

– Visi jie akli.

Gegužės 17

Laiškas iš p. Sruogienės atsiminimų knygos apie Balį Sruogą leidimo reikalu. Dėkoja už mano „kontribuciją“. Skundžiasi, kad Sruoga būsiąs labai *vienašališkai* apibūdintas. Tuoj pat atsakau, ragindamas ją pačią parašyti viską, ką ji žino: koks jis *jai* atrodė etc., nevengiant nė asmeniškesnio pobūdžio dalykų.

Gegužės 19

Su Jurgiu išlydėjome p. Radauskienę. Ji atrodė susenusi ir išvargusi. Absurdiška pudra ant rūpesčių išvagoto veido priminė dulkes ant pergamento. Ir man buvo be galo graudu ir gaila jos, tokios vienišos ir niekam nebereikalingos.

Gegužės 24

Sternbergo *Braune Märchen.*

Gegužės 28

Varnhagen von Ense *Denkwürdigkeiten.* Kaip arti gamtos ir realybės anuomet stovėta!

Birželio 1

Reminiscencijos iš Jono Meko.

Birželio 16

Čechovas (prancūzų kalba): *Dėdė Vania, Vyšnių sodas, Žuvėdra, Trys seserys* – nuobodaus sentimentalumo ir beprasmybės sublimacija, nemirtingas pilkumas ir banalybė. Ir visa tai iki tokio laipsnio, jog net ir skaitymas veikia kaip prastas gėrimas arba pigūs kvepalai. Visi jo personažai kažkaip be galo panašūs į mūsų pažįstamą Aliošą R. Novelės man šįkart pasirodė žymiai įspūdingesnės.

Birželio 27

Jau bus gera savaitė, kaip jau kelintą kartą mušuosi su Dostojevskio *Velniais*. Nesiskaito, ir gana! Stilius, kaip man dabar atrodo, lėkštas ir banalus; visur ir viskas be galo ištęsta. Skamba kaip blogai išverstas Balzac, atėmus iš šio visą nepakartojamą tikrovės kvapą ir spalvą.

Birželio 29

Šiąnakt keistai intensyviam sapne klausiausi Schönbergo seksteto *Verklärte Nacht*, kurio aš niekad savo gyvenime nesu klausęsis ir nežinojau, ar jis iš viso kada nors buvo atliktas ir įrašytas.

Liepos 3

Aš ieškau savo rolės būtyje formulės. Aš esu su niekuo nesukeičiamas ir identiškas tik su savim pačiu.

Liepos 7

Julieno Greeno *Ce qui reste de jour*.

Slegianti kaitra – kompaktiška, vienalytė.

Užsimerkiu, ir tamsa mano akyse nušvinta gaivinančiu vėsios srovės mirgėjimu akmenuotoje Ramoškėnų brastoje.

Liepos 11

Aristokratijos dekadansas: Asturijų princą Ferdinandą, suvaidinusį tam tikrą vaidmenį Napoleono Ispanijos avantiūroje, motina vadino „coeur de tigre et tête de mule“.

Liepos 15

Kritikos vaidmuo baigiasi su blogais kūriniais. Kitaip sakant, pagrindinis jos uždavinys yra kova su pseudokūryba, su prekiaujančiais bet kurio meno šventovėje. Autentiškos kūry-

bos (kaip ir tikrovės) interpretacija priklauso poezijos sričiai. Prieš didelį meno kūrinį visos teorijos miršta.

Liepos 21

Elgeta: Faitesmoi l'aumône: il faut que je vive.
Talleyrand: Je n'en vois pas la nécessité.

Liepos 24

Polonius: What are you reading, prince?
Hamlet: Words! Words! Words!

Skaitymas pamažu darosi vis sunkesnis ir sunkesnis procesas. Vis sunkiau ir sunkiau apsispręsti, ką skaityti ir ko neskaityti. Todėl 60% mano dabartinės lektūros sudaro *jau skaitytos*, t. y. išbandytos ir negresiančios nusivylimu knygos. Bandymas praplėsti nuolat ir be baimės skaitomų knygų imperijos sienas dažniausiai baigiasi *fiasco*. Taip neseniai atsitiko su Čechovu ir Dostojevskiu. Th. Mann vis dar tebestovi ant ribos.

Bostonas
Rugpjūčio 29

Kelionė į Bostoną traukiniu šį kartą buvo ypatingai ilga ir nuobodi. Jos sutrumpinti nepajėgė nė *Der Mann ohne Eigenschaften* (kelionėje aš visuomet skaitau tik skaitytas knygas). Niekas nelindo į galvą.

Girnius atrodo pragiedrėjęs, ne toks nervingas. Su tuo derinasi ir jo papasakotas „susitaikymas“ su Aisčiu Kennebunk Port vienuolyne.

Rugpjūčio 31

Pietūs pas Girnius su Gustaičiais ir Vizgirdomis. Vizgirda savo François I barzda ir medaliu ant kaklo primena prancūzų renesanso princą. Išėjus kalbai apie p. Sruogienės ruošiamą atsiminimų knygą, Gustaitis sakosi jai rašydamas turėjęs daug ką praleisti „politiniais ir intymaus gyvenimo sumetimais“. Nenorėjęs erzinti bolševikų ir daryti nemalonumų šeimai. Anot

jo, Sruoga Lietuvoje turėjęs „mergytę“; jai esąs skirtas *Viešnelei žydriajai* eilėraščių ciklas. Sruoga anksčiau buvęs ir vėliau pasilikęs „uvėrus“ moterims.

Priešpiet nusivežęs pas save Vizgirda rodė naujausius savo darbus ir iš Lietuvos atsivežtąsias skaidres, fotografijas etc. Keliuočio, kaip jis dabar atrodo, nei aš, nei Juozas neatpažinome.

Rehoboth Beach
Rugsėjo 5

Atvažiavome su Sandra į Rehobothą. Oras gražus ir kažkaip melancholiškai „posezoninis“. Krantinės promenadoje vos vienas kitas „pavėlavęs paukštis“. Pajūris irgi apytuštis. Tik kur ne kur stypso vienišas meškeriotojas. Vasarotojų vietą užėmę pulkais susirinkę žuvėdros – baltos ir pilkos, tokios didelės ir flegmatiškos. Iš tolo jos atrodo kaip žmonės; tik iš arčiau pamatai, kad tai paukščiai.

Rytais pakrantė visiškai tuščia. Per kelis kilometrus nesutinku nė gyvos dvasios. Tik bangų plakimasis į krantą, kuris veikia kažkaip raminančiai, nuplaujančiai. Vienatvė čia rami, beemocinė – kaip anglų Ežero mokyklos poezijoje.

Rugsėjo 9

Keistas sapnas. Rodos, draugiškai kalbėjausi su Prancūzijos prezidentu Pompidou! Utenoje. Aukštyn sušukuotais plaukais, šviesiu vasariniu kostiumu, jis atėjo iš kažkokios elegantiškos vilos, bet man buvo *visiškai aišku*, jog tai Utenos klebonija. Besikalbant nežinia iš kur atsirado jo žmona – aukštaūgė šviesiaplaukė su alyvų šakele rankoje, ir jie abu nepaprastu greičiu, nuolat mažėdami, kaip fantastinių filmų dvasios, dingo dvaro alėjoje.

Po to ten buvo žiema, upė, linkstantis ledas ir pažįstami žmonės, kurių veidų nebegaliu atsiminti.

Rugsėjo 12

Pirmąkart lyja. Skaitau Brentano „Die mehreren Wehmüller“.

Rugsėjo 14

Nuostabiai skaidri ir saulėta diena. *Les Petits Châteaux de Bohème.*

Baltimore
Rugsėjo 18

Grįžome iš Rehobotho. Namuose atrodo kažkas pasikeitę – kaip visuomet iš kur nors grįžus. Pūkas sutinka su didžiausiu entuziazmu. Fellini – atsargiai: apžiūri iš tolo, pauosto orą ir tik po to priėjusi ima trintis aplink kojas. *26 rudens ir vasaros giesmės* iš Sigito Gedos.

Seniai banalybe tapęs „auksinis ruduo“: ore, manyje, tavyje ir jame.

Rugsėjo 24

Exit Montherlant. Be abejo, jis buvo vienas efektingiausių tarpkario (*d'entre deux guerres*) laikotarpio rašytojų, nors aš pats niekad nepajėgiau juo susižavėti. Didžiausią įspūdį man paliko jo *Chant funèbre pour les morts de Verdun*, *La relève du matin* ir kai kurios dramos. Savanoriškas apsisprendimas mirti buvo logiškas ir impozantiškas aktas, retroaktyviai liudijantis jo cinizmo bei hedonizmo autentiškumą (plg. *Aux fontaines du désir*, *Brocéliande*, *Va jouer avec cette poussière*).

Atvažiavo p. Radauskienė. Čikaga, kaip ir buvo galima laukti, ją nuvylusi. Negalinti pakelti vienatvės. Vienatvė gresia kiekvienam, kuris savo *présence* laiko dovana kitam, nepastebėdamas, kad šisai ją priima tik iš pasigailėjimo. Kaip sunku prieiti prie žmonių, savęs neišsižadant. Nuolankumo išmokti net ir viso gyvenimo nepakanka.

Rugsėjo 28

Ir vėl neatsilaikiau *Georgikų* vertimo pagundai, nors ir buvau pasižadėjęs prie jų nebegrįžti. Šįkart bandysiu versti I knygą. III „lietuvinimas“ (1969) buvo tikra „širdies paguoda“, anot Šlaito.

Oras staiga praskaidrėjo, tapo skambus ir permatomas. Nuvorišiškoje vasaros gausoje vis daugiau intymaus šešėlių žaismo. Bartholdi fontano aikštelės pomegranato viršūnėje šviečia keletas vaisių ir du ryškiai raudoni žiedai.

Effi Briest.

Spalio 4

Septyniolika Vergilijaus eilučių, pradedant *Vere novo, gelidus canis cum montibus umor.*

Nežinau kodėl šiandien man prisiminė kokiais 1928 ar 1929 m. *Sargyboje* skaityto pasakojimo *Miserere* antraštė ir vinjetė su barzdotu vienuoliu, rankoje laikančiu pergamento ritinį, ir tuo pačiu momentu nepaprastai aštriai pajutau, kaip man trūksta šaltos rudens laukų platumos Nemeikščiuose.

Spalio 9

Baigiau *Effi Briest.* Tikras šedevras! Seniai besu skaitęs tokios diskrečios, santūrios, dalykiškos, bet kartu ir tokios fascinuojančios prozos. Prieš 30 metų Fontane man atrodė tiesiog nepaskaitomas. Dabar aš jį laikyčiau vienu didžiausių vokiečių prozaikų. Po *Wahlverwandtschaften*, ar tai tik nebus geriausias (trumpas) vokiečių romanas? Mistiniu šalčiu dvelkiąs Baltijos pajūrio gamtovaizdis, diskrečiai apibūdinti personažai, meistriškai įrėminti socialinės aplinkos bei gamtos fone, ir ypač kai kurios scenos (Instetteno atvykimas į Kessiną, laiškų atradimas, Wüllersdorfo vizitas, dvikova etc. palieka neišdildomą įspūdį).

Romane aprašomos man gerai pažįstamos vietos Berlyne sukėlė nostalgiškus prisiminimus – vėlyvą 1944 metų rudenį beveik iki pamatų sugriautoje Prūsijos sostinėje, kuomet man visiškai užteko savęs paties ir savo avantiūros. *Dorotheenstrasse, Askanischer Platz, Bellevue* etc. dabar skamba tarytum kokie magiški vardai.

Spalio 14

Laiškas iš Girniaus *Mindaugo* ir *Katedros* recenzijų reikalu. Urbanek. Vergilijus. „Der alte Fontane“ (Th. Mann).

Spalio 16

Sandra grįžo iš Rehobotho, kur buvo nuvažiavusi (E.P. kviečiama) po sunkios vidurių operacijos besiilsinčio Aisčio aplankyti. Atrodąs baisiai sunykęs ir nusiminęs, negalįs valgyti etc., bet vis dar svajojąs grįžti į darbą ir kaip nors išsilaikyti iki pensijos. Daktaras šeimai pasakęs, kad jam telikę gyventi kokie 3–4 mėnesiai, nes operacija buvusi pavėluota.

Spalio 18

Jurgis pasakoja, kad dar vienas lietuvis (kažkokios Italijoje besilankančios ekonominės sovietų delegacijos narys) pabėgęs į Vakarus. Vadinasi, dar vienas „instant hero" didelių žygdarbių ištroškusiai mūsų spaudai, kiekviena proga rodančiai savo pačios ir mūsų visų politinį bei patriotinį nesubrendimą. Herojų, jeigu jau būtinai norime herojų, reikėtų ieškoti ne *pabėgusiųjų*, bet pasilikusiųjų tarpe. Įdomu, ką mūsų spauda, politinės organizacijos etc. pasakytų, jeigu *visi* lietuviai nutartų pabėgti ir *pabėgtų*? Bet nei Vilnius, nei Kaunas, nei Nemunas, nei Neris nepabėgs. Privačiai, be abejo, kiekvienas turi teisę apsispręsti ir gyventi ten, kur jam labiau patinka, bėgti arba pasilikti, bet niekas neturi teisės tokius asmeninio intereso padiktuotus veiksmus laikyti visą tautą saistančiais žygdarbiais ir už tai reikalauti specialios pagarbos bei privilegijų.

Lapkričio 9

Le barbier de Seville Goucher College salėje. Puikus (Les Tréteaux de Paris) pastatymas, gera vaidyba.

Valéry apie originalumą (*Tel quel, I*): „Rien de plus original, rien de plus *soi* que de se nourir des autres. Mais il faut les digérer. Le lion est fait de mouton assimilé."

Lapkričio 11

Dies tristis. Dies admirabilis. Nykus lietaus ir vėjo dialogas.

Lapkričio 15

Thomas Hardy:

My spirit will not haunt the mound
Above my breast,
But travel, memory-possessed,
To where my tremulous being found
Life largest, best.

My phantom-footed shape will go
When nightfall grays
Hither and thither along the ways
I and another used to know
In backward days.

Lapkričio 19

Th. Manno „Mario und der Zauberer". Pasaulis *als Wille und Vorstellung*, gyvenimo menkystės ir realybės išgyvenimo disproporcijos apoteozė, tobulas deskriptyviai analitinio stiliaus ir tokio tipo konstrukcijos pavyzdys. Novelės veiksmo foną, situacijas (incidentus) ir savo herojaus pasaulio išgyvenimą (Welterlebnis) autorius analizuoja ekscesyviai, t. y. su visomis buitinėmis, etinėmis, psichologinėmis etc. implikacijomis, tuo lyg ir pabrėždamas realybės ir jos išgyvenimo disproporciją. Analizė čia yra absoliutus fenomenologinės būties pakaitalas: gyvenimas (pasaulis) prasideda su analize, kuri yra kartu ir savotiška realybės projekcija.

Lapkričio 25

Trumpa pasakoja apie Churginą (apie kurį gana daug esu girdėjęs iš Radausko). Studijuojant Paryžiuje (ten jie abu buvo tautininkų valdžios stipendininkai), Churginas apskundęs jį švietimo viceministeriui Masiliūnui, kaltindamas „nukrypimu į kairę": kad jis lankąs viešus Liaudies Fronto mitingus, klausąs Léono Blumo paskaitų, skaitąs socialistų dienraštį *Le populaire*, simpatizuojąs ispanų vyriausybininkams etc. Turėjęs važiuoti į Kauną pasiaiškinti, bet tai buvęs tik grynas forma-

lumas: ministerija į visą šį reikalą žiūrėjusi pro pirštus ir iš to nepadariusi jokių jam nepalankių išvadų.

Gruodžio 21

Laiku neįvertinimo skriauda, dėl kurios stereotipiškai skundžiamasi per vėlai įvertintųjų (kaip pvz. Baudelaire) biografijose, gailintis, ieškant kaltininkų etc. Iš tiesų kiekvienas nepakankamai įvertintasis (kuris tikrai žino esąs daugiau vertas), vietoj skundęsis, turėtų džiaugtis, kad jo nelaukia *pervertintųjų* likimas.

Gruodžio 29

Švenčių ir tarpušvenčio sąmyšio fone, neturėdamas ūpo jokiam „rimtesniam“ darbui, perskaičiau (turiu prisipažinti, ne visai sąžiningai, kai kurias vietas peršokdamas) Marquiso de Sade'o *Histoire de Juliette*, ir *Philosophie dans le boudoir*. Malonu būtų buvę (patikimo atveju) su savo nuomone prisijungti prie rafinuotos Jeano Paulhano, Georges Bataille'o, Pierre'o Klossowski, Maurice'o Blanchot, Simone de Beauvoir, Michelio Foucault etc. kompanijos, skelbiančios „dieviškojo markizo“ genialumą, bet... Mano galva (be abejo, čia kaltas mano neišprusimas), tai tik plaukus šiaušianti pornografija (sutikim, kad ji galėtų turėti tam tikros dokumentinės vertės), mažai kuo tesiskirianti nuo Caylus, Crébillon, Gervaise de la Touche, Restif de la Bretonne ir kitų panašaus pobūdžio literatūrinės produkcijos.

Gruodžio 30

Jean Cocteau: *Notre époque est scolaire et inculte. Chacun est un professeur qui ne sait rien et qui veut l'apprendre aux autres.*

*

Modifikuotas eilėraščių ciklo projektas (jei neparašyčiau *Metų in paradiso*):

1. *Kosmogonija*. 2. *Teologija*. 3. *Filosofija*. 4. *Istorija*. 5. *Etika ir estetika*. 6. *Politika*. 7. *Sociologija*. 8. *Strategija*.

9. *Meteorologija* (audros ir lietūs etc.) 10. *Botanika* (builių ir kiečių karalystė). 11. *Zoologija ir entomologija.* 12. *Pavasariai, vasaros, rudenys ir žiemos.*

1973

Baltimore
Sausio 1

Užmaršties svaigulys ir skausmas. Kas būtų, jeigu mes niekad nieko negalėtumėm užmiršti. Jei aš sakau, kad Tavęs niekad neužmiršiu, kaip aš galėsiu nusiplauti šį man gyvybiškai svarbų melą?

Sausio 4

Mes dažnai užmirštame ne tik gimti, bet ir gyventi.

Sausio 5

Nesuskaitomi gyvenimo variantai. Gyventi amžinai. Gyventi tik trumpą momentą. Gyventi kartu. Išsiskirti ir niekad nesusitikti. Pagal Sartre'ą (Camus nekrologe), nes ir niekad nebesusitikti, yra tik kitas kartu gyvenimo būdas.

Sausio 7

Pramogautojo *motto*: menkas malonumas nieko neveikti tada, kada *nėra kas veikti*.

Sausio 10

Didžiausias mokytojas (o gal net ir didžiausia likimo dovana) yra skurdas. Tik jo mokyklą išėjusieji *supranta viską*.

Sausio 12

Pagal Théophile'į Gautier, Baudelaire'o akys buvusios ispaniško tabako spalvos.

*

Jeigu aš kada nors galvoju arba darau ką nors *nauja*, tatai visuomet yra prieš galiojančius įstatymus ir prieš visuomenės interesus, kitaip sakant, aš visuomet nusikalstu, nes bandau išsilaisvinti.

*

Vanduo. Bespalvis vanduo – amžinas ir nenumaldomas vanduo: aš ir tu.

*

Viešpatie, aš ir *dabar*, po tiekos metų, galiu Tave tik gerbti, Tavęs bijoti, Tave kaltinti, šauktis Tavo pagalbos, bet negaliu Tavęs mylėti.

*

Saulė ir mergaitė tik *pasakytos* tampa poezija.

*

Jausmas neturi laiko ieškoti autentiškos išraiškos ir todėl paskubomis diktuoja banalybes, t. y. koks paprastai yra „gyvenimas".

*

Autentiško poeto rytmetinė malda: Viešpatie, apsaugok mane nuo tobulumo pagundos!

*

Poezija nepaaiškinama, t. y. tik gyvenama; momentas, kuris prieš gamtos ir dievų valią tęsiasi amžinai.

Sausio 17

Neapsirinkamai aiški paralelė tarp Juliaus Kaupo pasakos „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo" ir kūmo pa-

sakojimo apie raudonąją svitką Gogolio *Večera na chutore bliz Dikanki* apysakoje „Soročinskaja jarmarka.“ Bet aš esu kone absoliučiai tikras, kad Julius to pasakojimo neskaitė.

Sausio 19

Man patinka senos poezijos antologijos, nes jos primena kapines vasaros vidudienį, kuriose vaikščiodamas netikėtai randi kadaise brangų vardą. Taip man atsitiko šiandien, vartant turbūt jau niekad niekieno nebeprisimenamą Duhamelio *Anthologie de la poésie lyrique en France de la fin du XVe siècle a la fin du XIXe siècle*. Štai mano sena meilė Théophile Gautier, ir staiga visu svoriu ir visu senos meilės intensyvumu užgriūva atgijęs nuostabus eilėraštis „Le Spectre de la rose“, kurį aš visą dieną darbe ir grįždamas namo traukinyje kartoju:

Soulève ta paupière close
Qu'effleure un songe virginal;
Je suis le spectre d'une rose
Que tu portais hier au bal.
Tu me pris encore emperlée
Des pleurs d'argent de l'arrosoir,
Et parmi la fête étoilée
Tu me promenas tout le soir.

Sausio 24

Gražūs (gal šiek tiek ir per gražūs) knygų pavadinimai: *Le rossignol se tait à l'aube; Le bruit de nos pas.*

Vasario 3

Geroj našego vremeni. Nuostabi knyga. (Šiuo metu aš ir pats jaučiuosi kaip Pečiorinas, amžinai pasiruošęs iškeliauti į kažkokią nežinomybės Persiją.)

Tema: Laidotuvių eisenos išsikėlimas Kiteroje.

Vasario 7

Traukinių streikas. Naujo automobilio pirkimo rūpesčiai. Sandra niekaip negali apsispręsti. Vieną dieną ji norėtų švediško, kitą dieną jau labiau patinka vokiškas, dar kitą – japoniškas. Man visiškai vis tiek. Geriausia būtų važinėti arkliais.

Skaityba: Gabrielle Wittkop-Ménardeau *E.T.A. Hoffmanns Leben und Werk in Daten und Bildern*; Mérimée.

Vasario 15

Pavargęs. Viskas slegia, tarytum koks per ilgus metus susiformavęs laiko nuosėdų kiautas. Viskas svetima. Viskas šalia. Staiga apima aštrus ilgesys grubiai primityvios vaikystės žiemų būties, kurią sugėrė laikrodžiai, veidrodžiai ir kalendoriai.

Vasario 21

Johanneso von Güntherio *Ein Leben im Ostwind*: buvusio *Apollon* redakcijos nario atsiminimai. Daug įdomių smulkmenų iš intelektualinio Rusijos elito gyvenimo prieš 1914 metus. Vienaip ar kitaip čia pasirodo Annenskis, Sologubas, Blokas, Briusovas, Bielyj, Viač. Ivanovas, Kuzminas, Gumiliovas, Achmatova, Chlebnikovas, Baltrušaitis, Čiurlionis. Be to: prieškarinis Kaunas, Ryga, Mintauja, Petras Kalpokas Münchene etc.

Ta pačia proga (knygos atgaivinto smalsumo poveikyje) Bloko *Stichotvorenija*. Net ir patys garsiausi eilėraščiai atrodo gerokai pasenę, apiblukę, „nebeaktualūs“.

Kovo 4

Šv. Kazimiero diena, kurią, kaip Lietuvoje sakydavo, „pavaža pakrypsta“. Bet čia nei pavažos, nei sniego: šilta ir kažkaip nemaloniai tvanku.

Bibliotekoje varčiau atsitiktinai užtiktą lietuvių dvidešimtojo amžiaus poezijos antologiją rusų kalba (*Litovskije poety XX veka*, Leningrad, Sovetskij pisatel’ (Leningradskoje otde-

lenije), 1971). Savaime aišku, kad joje nėra nei Aisčio, nei Brazdžionio, nei Radausko (nors yra Karuža, Linkevičius, Dulkė). Nesuprantamu būdu į šią antologiją nepateko Venclova, kai tuo tarpu joje randame ne tik Montvilą su Jasučiu, bet ir Cvirką, Jakubėną, Skabeiką, Rūką, Krūminą etc. – to paties arba ir daug žemesnio lygio poetus.

Kovo 11

Aš tik dabar pamačiau, kaip sunku atprasti gyventi išmoktą gyvenimą, atsistoti akis į akį prieš realybę ir į viską pažvelgti nuoga akimi. Bet kas yra geriau: ar ir toliau Dulcinėjos rankose vietoje miežių įžiūrėti perlus, Onose ir Aldonose matyti Viktorijas ir Solveigas, ar užmiršti slibinams atiduotas karalaites ir be atodairos plėšti herojų šydus, slepiančius jų menkystę?

Kovo 16

Vargas poetui, kuris nesupranta, kad poetiškumas yra didžiausias jo poezijos priešas.

Kovo 17

Klausimas yra gyvenimas ir klausimas yra mirtis. Ir vargas tam, kurs turi atsakymus į visus klausimus, nes jis nežino, kad gyvena.

Balandžio 3

Lietuvių literatūros kritika (II, 1918–1940) iš Vilniaus. Būtų labai naudinga knyga, jeigu ne tie barbariški sutrumpinimai, paverčiantys joje dedamus kritikos straipsnius savotiškais falsifikatais ir tuo pačiu iki minimumo numušantys dokumentinę šio impozantiško leidinio vertę. Įspūdį gadina ir gausios korektūros bei kitokios klaidos.

Claude'o Debussy *La Fille aux cheveux de lin* balandžio prieblandoje. Kiek vėliau – Bonporti *Concerti a Quatro*.

Balandžio 4

P. S. prie vakardienos įrašo: kam aš iš *Lietuvių literatūros kritikos* II t. autorių ir už kuriuos straipsnius atiduočiau įdomiausių kritikų palmes? J. Lindei-Dobilui už straipsnį „*Šarūnas, Altorių šešėly* ir mūsų renesansas", M. Miškiniui už „Be kelio" ir „Modernizmą mūsų poezijoj", P. Juodeliui už „Kodėl mums nepakeliui su *Keturiais vėjais*?" ir K. Korsakui-Radžvilui už „Laišką *Frank Kruko* autoriui". N.B.: Bendras visos kritikos lygis ne toks jau baisiai žemas, kaip aš lig šiol buvau galvojęs.

Balandžio 9

Testamentas. Aš esu kaip Ajalono slėnio medis – gyvenimas virtęs ritualu.

Mano poezija? Paskutinio žemėje žmogaus dienoraštis ir testamentas, kurio niekas niekad neskaitys.

Koks sunkus yra pasaulio kūrimas, aš vis dar tik prie brėžinio.

Pasaulis, neišreikštas, keršija ir miršta; gamta, neišreikšta, palieka vieną ir nutyla.

Raminantis yra tikrumas, kad ir šventieji nežinojo daugiau už mus.

Balandžio 14

Erazmo *Kvailybės pagyrimas* (vokiškai). Galbūt tikrai šio nepergudraus gyvenimo scenoje beprotybė yra daugiau negu tariama išmintis, t. y. *summum bonum*.

Balandžio 21

Mirusieji mirdami praranda teisę
Gyventi, meilę; jie praranda
Vietą žemėje, ir prisikėlę
Būtų svetimi net tiems,
Kurie jų teberauda. Tik vaikams
Mirusio prisikėlimas
Galėtų būti ne našta, bet džiaugsmas,
Tik jie neklaustų: „Ko čia atėjai?"

Balandžio 24

Suaugimas Kaupui buvo fatališkas. Staiga ir visiškai nepasiruošus reikėjo pradėti laikytis suaugusiųjų pasaulio žaidimo taisyklių, kurias jis lig šiol ne tik ignoravo, bet ir kiek ir kur galėdamas laužė, ir jis pralaimėjo, tų žaidimo taisyklių palaužtas ir demoralizuotas.

Balandžio 27

Viena Dievo „savybė“ yra tai, kad mes negalime Jo pasakyti (aš čia kartojuos, bet vis tiek sakau).

Gegužės 1

Alyvų kvapas. Ir man tatai, nežinau kodėl, primena, kad vaikystėje šis ir anas pasaulis beveik nesiskyrė vienas nuo kito, egzistavo vienas kitame, neatnarpliojamai susipynę. Mirusieji niekad per daug nenutoldavo nuo gyvųjų, gyvieji nuo mirusiųjų. Mirtis ir gyvenimas visuomet buvo greta, kęsdami tą patį skurdą ir dalyvaudami tose pačiose džiaugsmo šventėse.

Gegužės 7

Kas aš esu? Kas aš būsiu? Ar aš tebesu aš? Friedrich Gundolf kažkur kalba apie *Aš* visatos sūkuryje. Kaip man išsaugoti savąjį Aš prieš daugiaformės ir daugiavardės Banalybės antplūdį? Kaip negyventi ne savo gyvenimu? Kur pabėgti nuo „American dream“ ir „American way of life“ grėsmės? Atsakymas, be abejo, būtų: į save. Bet klausimas, ar aš dar tebeegzistuoju. Ar aš dar tebesu aš?

Gegužės 9

Pavasario nakties sapnas: mergaitei auštant staiga pradeda augti sparnai.

Gegužės 15

Skardžiaus atvirlaiškis iš Hot Springs, Ark., kur jis neseniai pirko namus ir persikraustė gyventi. Nemaniau, kad taip

greitai susimėtys. Atrodo, kad patenkintas. Pamažu vėl įsijungiąs į darbą.

Mūsų santykiai, ypač paskutiniais metais, buvo draugiški, beveik šilti, nors jo *vienos krypties* galvojimas, paremtas kažkokia vegetaline logika, kartais ir išvesdavo iš kantrybės.

Heraklito *Fragmenta*.

Gegužės 16

Philippe Sollers *H*. Kapituliuoju, fiziškai nepajėgdamas susidoroti su be paliovos plūstančia žodžių, sakinių ir skyrybos ženklų srove (kaip savo laiku su Arno Schmidto romanais). Greičiausiai tai mano, ne Sollers, kaltė, nors ir tikrai sunku įsivaizduoti, kad tokia proza kada nors taptų kasdienine lektūra, kaip Stendhal arba Bernanos, prieinama ne tik struktūralistinės semiotikos specialistams, bet ir „eiliniam skaitytojui". Atsikvėpimui ir grįžimui į „normalų" ritmą pradedu Nadeždos Mandelštam *Vtoraja kniga* (*Vospominanija*) tęsinį).

Gegužės 17

Niekuomet neužmiršti, jog tik atsitiktinai esi kaltintojas, ne kaltinamasis, teisėjas, ne teisiamasis, jog tik atsitiktinai tu jį teisi, ne jis tave.

*

Heidegger: mąstymas ir poezija prieš technikos hegemoniją, kuri yra galutinis visko susvetimėjimas (Entfremdung).

*

Visuomet atsimink, kad niekas tavęs neatsimena.

*

Išsiskyrimo prasmė ir didybė yra niekados nebesusitikti: niekados.

*

Kodėl aš mirus draugui turiu kalbėti, vaidinti liūdintį, gestikuliuoti, atlikti ritualinį šokį ar net rašyti apie jį? Kodėl aš negaliu pasilikti vienas su savo skausmu ir tylėti?

Gegužės 18

Jurgis pasakoja sutikęs buvusį jūrininką X, kurį aš irgi neseniai mačiau. Ypač gerai jam tinkanti barzda: atrodąs kaip tikras *jūros vilkas*. Man jis, priešingai, su visa ta savo barzda daugiau priminė *jūros asilą*.

Gegužės 21

Girniaus atvirlaiškis iš Paryžiaus. Maniau, kad jis dar tebėra Bostone ir ruošiausi rašyti laišką.

Lektūra: Valéry *Mon Faust*; Rilke – Marie von Thurn und Taxis *Briefwechsel* (norėjau dar kartą perskaityti R. Kassnerio įvadą, kuris anuomet (1952) man labai patiko); Friedricho Sieburgo *Nicht ohne Liebe*.

Gegužės 27

Penktosios Rhani mirties metinės. Sandra su Galina važiavo į kapines padėti gėlių, nes „les morts, les pauvres morts, ont de grandes douleurs“.

Library of Congress kafeterijoje Y. D. painformavo, jog Aistis nebeatėjęs į darbą ir esąs, jos žodžiais tariant, *very very sick*. Paskutiniu metu jis skundęsis dideliais skausmais, vos begalėdavęs paeiti nesilaikydamas, užmigdavęs prie stalo etc.

Gegužės 29

Koks nuostabiai tyras ryto dvelksmas po nemigo nakties! Naktys ir rytai susideda iš daugelio rytų ir naktų. O naktys ir rytai Vilniuje, Kaune ir Nemeikščiuose!

Birželio 3

Laikas tik praradimo grėsmėje yra nelygstamas ir pilnas.

Birželio 7

Vytauto Sauliaus telefonas iš Čikagos Radausko pomirtinės knygos leidimo reikalu. Dalis jau surinkta. Viskas dabar

priklausysią nuo Morkūno. Ponios Radauskienės liga esanti tiek išsiplėtusi, jog Dr. Maciūnas atsisakąs operuoti. Apie tai ji žinojusi (taip bent pasakojo Sandrai) dar Henrikui gyvam tebesant, bet sąmoningai nieko nedariusi, vykdydama savo lėtos savižudybės planą. Ir man ji yra apie tai jau prieš keletą metų kalbėjusi, tik ne taip aiškiai, ir aš, savaime aišku, nekreipiau į tai jokio dėmesio.

Aistis iš lėto gęsta. Vaičiulaitis buvo nuėjęs aplankyti. Trumpam momentui atsimerkęs, pažiūrėjęs į jį, bet greičiausiai nebeatpažinęs, ir po to vėl kritęs į sunkų miegą. Purienomis putojančiomis panemunių pievomis atjoja šalta mirtis.

Su Aisčio (tikriau: Jono Kossu-Aleksandravičiaus) vardu neatsiejamai susijęs mano ankstyvos jaunystės pasaulis, kurio firmamente viena šviesiausių ir nepasiekiamiausių žvaigždžių buvo *Imago mortis* poetas. Pirmieji mano skaityti jo eilėraščiai („Baladė“ ir „Alėjoj“), kuriuos aš ir po šiai dienai atsimenu (tuomet viską mintinai išmokdavau), nepadarė didesnio įspūdžio. Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezija mane užkariavo tik 1931 m. *Naujoje romuvoje* pirmojo rinkinio pasirodymo proga paskelbtais eilėraščiais „Šitai ant vakaro raudono,“ „Savaip gražus kiekvienas metų laikas“ etc. Nors aš pats ir nenorėjau rašyti taip, kaip tuomet Aistis rašė, kiekviena nauja jo knyga buvo didelis įvykis ir džiaugsmas. Aš net tebeatsimenu kiekvieno pirmojo kontakto su jo knygomis aplinkybes. *Eilėraščius* perskaičiau brolio Jono paties autoriaus jam dovanotame egzemplioriuje; *Imago mortis* pats nusipirkau „Žibinto“ knygyne Utenoje; *Intymias giesmes* su Morkum Jameikiu skaitėme Vinco Kudirkos vardo bibliotekos skaitykloje Kaune, Gaisrininkų namuose; *Užgesusias chimeros akis* kažkokia proga padovanojo brolis Petras.

Pirmas nusivylimas jo poezija buvo vokiečių okupacijos metais rankraštyje iš Prancūzijos gautas rinkinys *Be tėvynės brangios*, kurio viešas skaitymas, Eugenijaus Matuzevičiaus suruoštas, įvyko vienoje iš didesniųjų Vilniaus Universiteto Humanitarinių Mokslų Fakulteto auditorijų, Putinui ir dar kai kuriems kitiems vilniškiams rašytojams dalyvaujant.

Birželio 8

Beveik visą praeitą ir didesnę pusę šios savaitės užėmė LRD premijos kandidatų skaitymas. Kas per nuobodiada! Turėjau „praryti" net keturis romanus. Pats kaltas. Nereikėjo eiti į tą nelemtą *jury* komisiją. Tiesą sakant, aš čia buvau lyg ir išprievartautas. Vaičiulaičio klausiamas, ar negalėsiąs į tą komisiją įeiti, neatsakiau nei taip, nei ne. Jis mano tylą palaikė sutikimu ir paskelbė spaudoje.

Musteikio romanas *Kiauros rieškučios* ir Naujokaičio *Pasisėjau žalią rūtą* – pernelyg „žali" ir mėgėjiški bandymai, kad juos būtų galima rimtai svarstyti.

Vytautas Alantas, priešingai, savo *Amžinajame lietuvyje žemo lygio* reikalavimus išpildo, galima sakyti, tobulai. Viskas čia pseudo: jausmai, situacijos, istorija, net patriotizmas. Skaitydamas nejučiomis susidarai įspūdį, kad autorius ne tiek stengiasi savo vaizduojamus žmones *apibūdinti*, kiek juos *apkalbėti*, divulguodamas savo paties ir savo draugų bei pažįstamų „šeimynines paslaptis".

Amžinasis lietuvis yra *roman à thèse*. Jame Alantas bando įrodyti, kad senovės lietuvių religija tebesanti gyva ir tebeturinti įtakos mūsų buityje, jos etiką statydamas aukščiau krikščioniškosios, tautiškumą – aukščiau religijos. Po tokio nacionalistinio dušo lauktum, kad ir tautietis bus be jokio saiko idealizuojamas. Anaiptol! Lietuvį Alantas vaizduoja taip, lyg jo pagrindinė tautinė žymė ir dorybė būtų neištikimybė senstančiai žmonai ir meilužės įsigijimas – beveik garbės dalykas. Net romano „sąžinė", autoriaus „mouth-piece" ir senovės lietuvių religijos apaštalas Sintautas, su pusinteligenčiams būdingu užsidegimu kiekviena proga visiems įkyriai dėstąs Alanto „mąstymus" apie lietuvių tautą, didingą jos praeitį, aukštą moralę etc., šia prasme nė kiek nesiskiria nuo kitų, t. y. eilinių lietuvių.

Grynai literatūriniu požiūriu Gliaudos *Brėkšmės našta* stovi žymiai arčiau „normalaus", nors vis dar gan žemo lygio. Savo vaizduojamąją realybę Gliauda suvokia nepalyginamai giliau ir plačiau negu Naujokaitis, Musteikis ar Alantas. Tik bėda, kad jis visiškai nemoka lietuvių kalbos, nejaučia žodinio ir stilistinio jos ritmo. Visoje knygoje vargu būtų įmanoma

surasti bent vieną padoresnį sakinį. Bendras įspūdis – lyg skaitytum blogą vertimą. Labai dažnai autorius viena galvoja, kita sako. Neatsimindamas ar nežinodamas kokio nors žodžio, Gliauda jo vietoje be jokių ceremonijų vartoja kitą panašiai skambantį žodį, o kartais net ir kokią visai neegzistuojančią iškraipą. Romanas knibždėte knibžda visokio plauko netikslumais, kaip kad ir šis: Petras svajoja nuvažiuoti Prancūzijon ir ten ranka paliesti St. Johno Perse'o (Gliauda rašo „Perce"), Baudelaire'o ir Huysmans kapų akmenis neįtardamas, kad autorius čia jį stato į labai nemalonią padėtį, nes pirmasis iš trijų numirėlių, kaip amerikiečiai sako, tebėra „alive and kicking".

Kita lektūra: Jules'o Renard'o *Poil de Carotte*, *Histoires naturelles*, *Le plaisir de rompre* ir Turgenevo *Rasskazy*.

Birželio 10

Epikūras: *Išminčius nesirūpina savo laidotuvėmis.*

Birželio 12

Bandžiau šiek tiek redaguoti kai kuriuos *Praradimo simfonijų* eilėraščius sumanytai „poezijos summai". Problema šiuo atveju ne tobulinimas, bet šalinimas tam tikro balasto, t. y. iš knygų išmoktų literatūrinės tradicijos nuosėdų, kuriose kalbu ne aš, kur mano emocijos ir mintys reiškiamos paveldėtos poetinės tradicijos vaizdais ir žodžiais, neturinčiais nieko bendra su patirties realybe.

Sizifo darbas: Turbūt reikės (kaip jau buvau keliskart apsisprendęs) pasitenkinti senaisiais taisymais, padarytais knygai ką tik išėjus (1946–1947 m.): t. y. naudoti skirtingus eilėraščių variantus arba jų „amalgamas", aptvarkyti kirčiavimą (kuris yra pernelyg aukštaitiškas) etc.

Tikslingiausia turbūt būtų nieko neliesti. Bet...

Birželio 15

Atsisveikinimas su Aisčiu Wilhelm Funeral Home Suitlande. Žmonių susirinko nemaža – daugiausia vietinė publika. Iš

tolimesniųjų – Bradūnai iš Čikagos, Tėvas Leonardas iš New Yorko ir Kostas Ostrauskas iš Filadelfijos. Pati atsisveikinimo ceremonija – blanki, monotoniška, leisgyvė. Po komercinės transakcijos tonu atkalbėto rožančiaus, kuris, rodėsi, niekad nesibaigs (kurio klausydamas galvojau: nejaugi ir *taip* kalbamos maldos pasiekia Dievo ausį?), po Lietuvos atstovo Washingtone banalybių, net ir autentiškai jautrus Antano Vaičiulaičio žodis skambėjo kažkaip tolimai ir neįtikinamai.

Aisčio šermenyse norėjosi ko nors iškilmingesnio, patetiškesnio. Lietuvoje jo bent būtų raudoję visos anų laikų gimnazistės, dabar, deja suaugę ir net peraugę.

Vakare – pas Almenus: Kostas, Jurgis, Trumpa.

Birželio 20

Sapne man kažkas kalba apie Anatole'į France'ą, ir aš prisimenu, taip pat sapne, *Le Livre de mon ami*. Čežėdama ima kilti šilkinė uždanga. Geriau įsižiūrėjęs matau, jog tai ne *kylanti* uždanga, bet *verčiamas* didžiulės knygos lapas. Užsidega šviesos. Iš už tamsaus aksomo kulisų išeina Laure, Octave ir Raymond; fone pasigirsta vaikų kambario muzika; prasideda „Dialogue sur les contes des fées". Toliau, visiškai kitame plane ir visiškai kitokioje dimensijoje, sėdi Bog ir Jessy. Ir aš, vis dar sapne, negaliu atsistebėti, kodėl kaip tik dabar turėjau prisiminti šią knygą. Juk aš jos jau tiek metų nebebuvau paėmęs į rankas! Taip man besistebint, į sceną įbėgęs Pūkas ima garsiai loti, ir aš nubundu.

Birželio 22

Besikalbant prie stalo apie neseniai mirusį Joną Aistį ir jo publicistinį kovingumą, pulkininkas Škirpa pastebi, jog raštu kovoti esą lengva, nes nereikią tokio pasiruošimo, kaip, pavyzdžiui, geram kulkosvaidininkui: „Kulkosvaidžiu šaudyti, brolyti, tai ne eiles rašyti!" Man šiek tiek suabejojus kulkosvaidininkystės amato palyginamuoju sunkumu, Škirpa, atlaidžiai šypsodamasis, priduria: „Iš karto matyt, kad ne karys!" Po to klausia, ar aš negalįs jam paskolinti 1966 metų birželio

Aidų. Gerai, pažiūrėsiu. Bet kaip tik tuo pačiu momentu priėjęs buvęs liktinis puskarininkis J. pasižada prašomąjį žurnalo numerį atnešti. Aš juokais sakau: kaip čia dabar išeina, kad *puskarininkis* skaito, o *pulkininkas* neskaito? Škirpa nė nemirktelėjęs atrėžia: „Kam man skaityti? Per 20 metų dabar tik pirmą kartą teprireikė."

Birželio 26

Traukinyje: Ingeborg Drewitz *Bettine von Arnim*. Tipinga *romantische Biographie*. Nuotaikingų pastelinių portretų eilė – pati Bettine, Achim von Arnim, Clemens Brentano, Grimmai, Savigny etc.

Namie: Sandra grįžo iš New Yorko su savo seserimis Aldona Look (iš Honolulu) ir Vera Juozapavičienė (iš Australijos). Po tiekos metų! Mažai tepasikeitusios. Jokio susvetimėjimo jausmo: lyg vakar, ne prieš 20 metų, būčiau jas matęs.

Birželio 29

Vienas visame name. Šiltas lietaus šnarėjimas į stogą:

O bruit doux de la pluie
Par terre et sur les toits!

Birželio 30

Jules'o Renard'o Histoires naturelles:

Šv. Jono vabalėlis
Kas čia daros? Devinta valanda vakaro, o pas jį vis dar šviesu.
Varnas
Ko? Ko? Ko?
– Nieko.
Voras
Mažytė juoda ir gauruota ranka, sugniaužta plaukuose.
Ji visą naktį dėlioja antspaudus mėnulio vardu.

1973

Sekmadienis / Liepos 1

Telefonas iš Čikagos: mirė ponia Radauskienė. Laidos ateinantį ketvirtadienį Washingtone, šalia Henriko.

Liepos 3

Gide: *Une richesse qui prive un autre, je n'en veux pas. Si mon vêtement dénude autrui, j'irai nu.* Gražūs, šventadieniški ir sąžinę raminantys paradoksai, paradinė silpnybės uniforma! Jis pats, deja, visą gyvenimą naudojosi tomis *kitų* nepritekliaus kaina įsigytomis gėrybėmis ir dėvėjo tą *kitą* apnuoginantį rūbą. Žodžiu, gyveno kaip ir visi kiti, nesakant, kad *geriau* už visus kitus.

Štai ko verti mūsų žodžiai! Nejaugi ir mano?

Liepos 5

Ponios Radauskienės laidotuvių diena. Aš pats negalėjau dalyvauti: blogai jaučiausi. Sandrai labai patiko provoslaviškos apeigos koplyčioje ir prie atviros duobės, kurias atliko vietos ortodoksų šventikas Arkadijus, kilęs iš Vilniaus ir dar šiek tiek mokąs lietuviškai.

Savo testamento antruoju paragrafu p. Radauskinė man paliko visus Henriko rankraščius etc.: „ITEM II. I give and bequeath unto my friend, ALFONSUS CIPKUS, of Baltimore, Maryland, all of my late husband's archives, manuscripts and other writings."

Dabar jau abu visiems laikams šalia viens kito.

Requiem aeternam dona eis, Domine!

Liepos 6

La mer fidèle y dort sur mes tombeaux.

Liepos 8

Priešpiet ieškojau kokios nors lietuviškos knygos pasiskaitymui. Biblioteka turi beveik viską, kas išeina čia ir Lietuvoje.

Pasiėmiau Igno Šeiniaus *Vasaros vaišes* ir „Kuprelį“, vienoje knygoje išleistus Vilniuje.

Vakare – Corelli (Virtuosi di Roma).

Liepos 10

Galvoju, koks lietuviškas eilėraštis man kada nors bus padaręs didžiausią įspūdį. Turbūt Tysliavos „Mano deimantas“, kuris ir šiandien tebeskamba ausyse, kaip tąsyk, kokiais 1927 metais, pirmą kartą perskaitytas *Iliustruotoje Lietuvoje*:

Šiapus jūrų varpai,
Vakariniai varpai,
O anapus –
Sidabro rytojus.
Vai kodėl taip anksti
Mano laimę karpai,
Svetimųjų šalių mylimoji?

Liepos 12

Būtinai reikia atsakyti į Skardžiaus laišką – trumpai, nesileidžiant į smulkmenas. Kad ir šitaip:

Mielas Profesoriau,

Malonu buvo gauti iš Jūsų žodį ir išgirsti, kad taip gražiai ir tokioje patrauklioje vietoje įsikūrėte. Sprendžiant iš foto, gamtovaizdis gerokai primena Baden-Badeną, kuris man savo laiku labai patiko. Esu tikras, kad bus malonu ne tik gyventi, bet ir dirbti.

Mes čia Jūsų labai pasigendame. Gerai būdavo pasiginčyti, šiaip vienu kitu žodžiu persimesti, o kartais ir susirauti...

Būčiau greičiau atsiliepęs, bet čia, kaip iš gausybės rago, pasipylė mirtys. Pirmiausia – Pajaujis. Po to – Aistis. Vos spėjus jį apgiedoti, Čikagoje mirė p. Radauskienė, kurią palaidojo šį ketvirtadienį Washingtone. Aisčio šermenys buvo labai neįspūdingi: kilometrinis rožančius, pora nuobodžių kalbų, ir viskas.

Na, gana bus apie laidotuves. „Lavonus į grabą, o gyvieji prie ragaišio“, Sančo Pansos žodžiais išsireiškiant.

Įdomu, ką dabar naujo besidarbuojate?

Pas mus, aišku, nieko nauja – vis ta pati tarnybinė pilkuma, tas pats „rat race“. Prie viso to dar nežmoniškai karšta ir drėgna. Nelieka nieko kita daryti, kaip sėdėti aplėpusiomis ausimis ir laukti vėsesnių orų.

Beje, Jūsų kaimynas į LC atnešė senuoju adresu p. G. siųstą knygą, kurią aš dar šiandien nukreipiau į Hot Springs. Gyvuokit!

Manau, bus gerai. Reikės tik perrašyti.

Traukinyje: Turgenevo „Die Fahrt ins Waldgebiet“. Niekas kitas nėra taip giliai ir autentiškai išsakęs žmogaus santykio su gamta ir to jausmo, kuris apima žmogų besiklausant artėjančio vakaro garsų, bastantis laukuose ir naktį einant per giria.

Liepos 16

Taisau *Canticum canticorum* (*Vulgatos* teksto) vertimą, atliktą 1950 metais, priartindamas jį prie hebrajiško originalo, tam reikalui naudodamasis naujausiais filologiniais komentarais bei vertimais.

Liepos 21

Kai kurie dalykai bematant užsimiršta, išdyla iš atminties, kai tuo tarpu kiti nežinia kodėl išlieka visą gyvenimą. Tokių išlikusių tarpe man yra tetos Adelės svečių kambarys su dviem puošniai paklotomis ir niekad nemiegamomis lovomis, ypač jo nepakartojamai aitrus kvapas – kažkoks keistas pyrago, senų baldų bei niekad nenešiojamų šventadieninių rūbų aromato mišinys – ir mano pusseserės Michalinos galvos trinkimosi scena šeštadienio vakarą. Ji, iki pusės nusirengusi ir pasilenkusi ant misinginės prausyklės vikriai pirštų galais trenka galvą, visą laiką kalbėdama su manim. Aš sėdžiu ant suoliuko priešais – man tuomet galėjo būti kokie 5 ar 6 metai – ir stebiu, kaip jos nepaprastai stangrios krūtys ritmingai juda, kartais siekdamos muiluoto vandens paviršių. Baigusi praustis, ji atsisėda šalia manęs ir, didžiuliu rankšluosčiu šluostydamasi plaukus, pradeda erzinti, tampydama už ausų ir pešiodama plaukus. Pamačiusi, kad aš visai nereaguoju ir kad visas mano dėmesys sukoncentruotas į jos krūtis, šypsodamasi burbteli: „Ko čia dabar spoksai?“ ir nueina.

Liepos 24

Jurgio atsiminimai apie Radauską *Metmenyse*, kurių vis dar ištisai nebuvau perskaitęs. Gal kiek per daug pakiliai sentimentalaus entuziazmo, kurio, tarp kitko, taip nemėgo Radauskas. Gal kiek per daug ir apie savo paties šeimyninius reikalus. Bet skaitosi įdomiai. Puiki kalba ir stilius. Emigracijoje jau mažai kas taip gerai berašo.

Rugpjūčio 1

Koks rafinuotai perversiškas malonumas kinietiško mandagumo formulių superlatyvais dėkoti autoriui už jo atsiųstą menkavertę knygą žinant, kad jis nesupras tavo ironijos ir visa tai priims už tikrą pinigą! Bet jeigu tai draugo knyga ir tu buvai priverstas naudotis šiuo privalomu padėkos melu, dar ilgam palieka sielą maudžiantis jausmas ir klausimas: ar nebūtų buvę geriau pasakyti, ką *tikrai* galvoji, tegu ir draugystės kaina?

Rugpjūčio 5

Laikas neatlaidus chronologiniam atavizmui, nelaikiškumui ir pavėlavimui. Jis negailestingai atmeta pavėlavusią knygą, nors ji ir būtų reliatyviai aukšto lygio, kaip jau parašytą, – kaip laišką, pranešantį, kad atvyksta malonus ir ilgai lauktas svečias, kuris ne tik kad jau atvyko, bet ir išvyko.

Rugpjūčio 8

Pavojinga žodžio galia. Garsusis prancūzų romantizmo fotografas Charles Nodier taip įtikinamai pasakodavęs, kaip jam Revoliucijos metu nukirto galvą, jog baigus, dažnas norėdavęs sužinoti, kokiu būdu jis vėl prisiklijavęs. Aš pats, galvodamas arba kalbėdamas apie XVI–XVII a. Prancūzijos istoriją, su siaubu pastebiu, kad operuoju ne istorijos, bet Dumas romanų terminais, kad esu šventai įsitikinęs, jog garsusis *l'homme au masque de fer* buvo dvynys Liudviko XIV brolis. Net prakaitas išmuša!

Rugpjūčio 14

Mano vienatvės svajonių geografijoje daug vietos užima Nervalio *Sylvie* Valois peizažas: Châalis, Dammartin, Loysy, Ermenonville, Senlis su romantiškais merginų vardais ir siluetais: Sylvie ir Adrienne – abi tarsi iš Watteau *Išplaukimo į Kiterą*. Fiziškai ir dvasiškai išvargęs, aš pereinu į šį nuostabų pasaulį, dalyvauju kaimiškose šventėse, įsimyliu jas abi, esu joms abiems ištikimas ir neištikimas ligi mirties, su jomis lankau Filosofijos šventyklą, tuščią Jeano Jacques'o Rousseau kapą Ermenonville parko tvenkinio saloje ir po to raudu prie įsivaizduoto jo nepalyginamosios Adrienne kapo Saint-S. vienuolyne.

Rugpjūčio 19

Contra Frank Lloyd Wright: jo architektūrinė realybė (erdvė, tūrių išdėstymas, etika ir estetika) yra grynai komercinė, skirta ne žmogui, bet vartotojui (consumer). Jos erdvėje įsikuria ne *homo ludens*, bet *homo negotians*, žmogus kuris daro sandėrius (deals), ką nors parduoda. Visos gazolino stotys primena jo pastatus.

Rugpjūčio 27

Vakar (sekmadienį) visą dieną su Eichendorffo poezija ir proza. Todėl prieš užmiegant ir jau užmigus ilgai dar skambėjo nenutrūkstamas jo žodžių ir rimų paradas: *Sehnsucht, Schauer, Waldeseinsamkeit; Herz* ir *Schmerz, lauschen* ir *rauschen, hallen* ir *schallen; sacht* ir *Nacht, Brust* ir *Lust, Träumen* ir *Bäumen, Rund* ir *Herzensgrund*. Net ir šįryt, važiuodamas traukiniu į darbą, mintyse automatiškai kartojau pirmąją „Der alte Garten" strofą:

Keiserkron und Päonien rot,
Die müssen verzaubert sein,
Denn Vater und Mutter sind lange tot,
Was blühn sie hier allein?

Rugpjūčio 30

Tūkstančių (jų tarpe Dostojevskio) ir tūkstančius kartų keltas klausimas. Badas. Mano likimo bendras nebeturi nieko. Aš dar turiu tiek, kad galbūt išlikčiau gyvas. Jeigu viskuo pasidalinčiau su juo, abu mirtumėm. Tad ką man daryti, kad išlaikyčiau savo *moralinį profilį*? Dalintis su juo ir abiem mirti? Užmiršti savo likimo bendrą? Mesti burtus? Morališkai patraukliausias sprendimas, be abejo, būtų viską atiduoti jam ir pačiam herojiškai mirti? Aš įtariu, kad moralisto (kurio atsakomybė yra kiekvienoje situacijoje rasti *modus vivendi*) sprendimas būtų: atsiduoti Dievo arba likimo valiai.

Bet kaip aš atsakyčiau? Greičiausiai bandydamas kaip nors išsisukinėti.

Rugsėjo 1

Praveriu duris – su lietum sumišusio vėjo gūsis į veidą – ir vėl užtrenkiu. Periodiškai įvairiais pavidalais grįžtanti mintis, kad jaunos mergaitės turėtų būti su sparnais (matomais arba nematomais). Nejaugi nebeliko nieko, *ką dar būtų galima prarasti*?

Rugsėjo 2

Žinojimo spąstai. Jeigu man dabar, staiga ir nepasiruošus, reikėtų aiškiai, visiems suprantamai suformuluoti ir pateikti, pvz., Kanto kategorinį imperatyvą (arba Dekarto metodą, arba Tomo Akviniečio penkių Dievo buvimo įrodymų argumentus), turėčiau verstis per galvą, kad nepasirodyčiau visiškas *ignoramus*.

Ir išsigandęs imu mintyse regzti dėstymo projektus.

Rehoboth Beach
Rugsėjo 4

Paskutinį kartą prie Atlanto.

Dienomis – pajūryje. Vakarais – Sandra eina į kiną, o mes su Berenika, laukdami jos, krantinės „playlanduose“ bandome įvairiausias žaidimų mašinas.

Fontanės *Stine*.

Rugsėjo 9

Berenika grįžo į Baltimorę. Mes dar kokią savaitę pasiliksime. Dabar čia pats geriausias laikas. Gera gyventi be laikraščių, be TV, be *Watergate*.

Fontanės *Irrungen, Wirrungen*.

Rugsėjo 16

Bibliotekoje pora dienų iš eilės varčiau 1924–1925 metų *Krivūlės* komplektus. Seni žurnalai ir laikraščiai – mano silpnybė. Laiko „patina" dienos įvykiams suteikia netikėto žavesio. Žmonės pasikeitusių madų bei papročių perspektyvoje atrodo nelyginant aktoriai buitinėje savojo laiko komedijoje. *Krivūlėje*, kurią leido ir redagavo Kazys Puida, ypač įdomus *Redakcijos atsakymų* skyrius. Jame atsispindi ne tik redaktoriaus temperamentas, bet ir kitiems panašiems to laiko žurnalų skyriams būdingas stilius bei frazeologija: visi tie pagarsėjimo viltis triuškinantys „netinka", „nedėsime" etc. *Krivūlės* atmestųjų autorių rikiuotėje kukliai stovi Brazdžionis, Vaičiulaitis, Korsakas, Ramonas, Šimkus. Brazdžioniui redaktorius atsako padrąsinančiai: „Tuo tarpu tamstos eilučių nesunaudosime, silpnos ir rimai šlubuoja. Gabumų yra be abejonės, tik dar reikia padirbėti." Vaičiulaičiui – dalykiškai sausai: „Prisiųstos eilės labai silpnos ir forma ir turiniu. Netilps." Korsakui (K. Gelvainiui) – suerzintai: „Eilės dar labai silpnos. Motyvai – atgrįsę ir įkyrėję skundai bei dejavimai nusibodo visiems. Pesimizmą skleisti ir dainuoti nėra jokio reikalo, jis pats atsiranda neprašomas. Nedėsime." J. Gintautui (J. Griniui) – lakoniškai: „ ‚Sonetai į Topsę, labai silpni". Tuo tarpu kažkokiam P. Erūnui atsako jau su aiškia pašaipa: „,Kur bangos ošia it griežia gitaros," – tai ne poezija, bet... gitara. Nedėsime".

Sprendžiant iš žurnale spausdinamos „poezijos", atmestoji galėjo būti tik geresnė.

Rugsėjo 21

Silpnas žmogus ieško meilės, atlyginimo už nuopelnus, pagarbos etc. Stiprus žmogus pasitenkina savo paties abejingumu

ir kitų neapykanta. Silpnas žmogus siekia populiarumo, tuo tarpu kai stiprusis atlieka savo uždavinį ir abejingai laukia sekančio.

Rugsėjo 25

Šatrijos Raganos *Sename dvare* (Vilniuje išleistame dvitomyje). Man visuomet atrodė ir dabar tebeatrodo, jog tai vienas subtiliausių dailiosios prozos kūrinių mūsų literatūroje. Jis žavi autorės mimoziniu jautrumu, autentiškai romantine būties koncepcija ir blyškią saulėleidžio šviesą primenančiu mirštančio pasaulio trapumu. Viskas čia gyvena mirties grėsmėje arba jau mirties agonijoje: daiktai, žmonės, jausmai; net vaikai, ir tie tarytum pažymėti mirties ženklu. Pro lengvą žmogiškos rezignacijos ir poezijos šydą nesulaikomai veržiasi juodžiausias pesimizmas, realus ir nepermaldaujamas, kurio nepajėgia nugalėti nė gilus įsitikinimas, kad viskas žemėje yra tik *ein Gleichnis*, amžinos tiesos parabolė ir atspindys. Visi pagrindiniai personažai, kuriuos ji lygina su lizdo paukščiais, gyvenančiais nuolatinėje gamtos elementų grėsmėje, – mamatė, pati Irusia (pasakotoja), abu berniukai, tėvas – absoliutūs bejėgiai realybės akivaizdoje, pasidavę likimui ir su juo susigyvenę. Vieninteliai jų ginklai – būties supoetinimas ir estetiškai humanistinė rezignacija.

Šioje melancholiškoje „senojo dvaro“ legendoje aiškiai išsiskiria du planai: *romantinis*, kurį sudaro idealistinė mamatės pasaulio vizija, ir *realistinis*, kuriame veikia ir gyvena jos ir jos pasaulio nesupranta kiti žmonės, paskendę savo pačių silpnybėse ir kasdienybės smulkmenose, neišgyveną praeinamybės grėsmės, nejaučią nė mažiausio amžinybės ilgesio. Stebėdama pro mamatės pasaulio langą, t. y. iš gulbės giesmės perspektyvos, Šatrijos Ragana vaizduoja juos su simpatija, nors kartu ir šaiposi (tarp kitko, labai gabiai) iš jų. Jie jai atrodo komiški visų pirma savo moraliniu aklumu. Jie nemato to, ką jinai mato, ir nesupranta, kad jų gyvenimas tėra vulgari parodija, bergsoninė „organisation morale d'immoralité“ (dėdė Boleś, ciocia Karusia); visi jie neabejotinai gyvi žmonės. Autorė juos piešia diskrečiai, pustoniais, labai retai kur teperšaržuodama. Šatrijos Ragana savo intelekto subtilumu, kultūriniu „diapazonu“ bei inteligencija toli prašoka visus savo generacijos rašytojus.

Rugsėjo 27

Vakar vakare – į pensiją išeinančio Henriko Kačinsko išleistuvės pas Sužiedėlius. Išėjo nepersklandžiausiai. Žmonių susirinko nemažai, bet, kaip sakoma, sunku buvo „susigiedoti“, dėl to visas reikalas mažai kuo skyrėsi nuo eilinio išgėrimo. Atsisveikinimo žodį tarė Vaičiulaitis. Aiškiai trūko netikėtai plaučių plėvės uždegimu susirgusio Jurgio, kurio iniciatyva šios išleistuvės buvo suorganizuotos ir kurias jis turėjo pravesti. Tokiais atvejais jis tiesiog nepamainomas. Namo grįžome gerokai po vidurnakčio.

Lapkričio 29

Thomas Mann. Pokario metais kažkas jam prikišo, kad jis *mokąs rašyti*, bet *nemokąs galvoti*. Teisingas ar neteisingas, bet kiekvienu atveju *įdomus* priekaištas.

Rugsėjo 30

Pokalbiai su karalium iš Kazio. [...]

Spalio 3

Jeano Paulio *Flegeljahre*. Įdomi, vietomis fascinuojanti, bet sunkiai įveikiama šių dienų skaitytojui knyga. Įmantrus ir puošniai rafinuotas stilius, laiko turėjimas kiekvienai smulkmenai, nuolatinis autoriaus kišimasis į romano veiksmą ir laikiškai angažuota satyra kartais verčia apsišarvuoti paskutiniais kantrybės ištekliais. Tokios „nuobodžios“ knygos, kaip Stifterio *Nachsommer* arba G. Kellerio *Der grüne Heinrich*, lyginant su *Flegeljahre*, atrodo tikri nuotykių romanai. Bet už viską su kaupu apmoka poezija. Šalia kitų jo paties romanų (*Titan, Siebenkäs*) ir Novalio *Heinrich von Ofterdingen*, be abejo, tai viena poetiškiausių prozos knygų visoje vokiečių literatūroje. Ištisi puslapiai *absoliučios* poezijos – sapnai, gamtos aprašymai, muzikinės temos ir Gottwalto eilėraščiai prozoje:

Der Kindersarg in den Armen

Wie schön, nicht nur das Kind wird leicht in den Armen gewiegt, auch die Wiege.

Das offne Auge des Toten

Blick mich nicht an, kaltes, starres, blindes Auge, du bist ein Toter, ja der Tod. O drücket das Auge zu, ihr Freunde, dann ist es nur Schlummer.

Die nächste Sonne

Hinter den Sonnen ruhen Sonnen im letzten Blau, ihr fremder Strahl fliegt seit Jahrtausenden auf dem Wege zur kleinen Erde, aber er kommt nicht an. O du sanfter, naher Gott, kaum tut ja der Menschengeist sein kleines, junges Aug auf, so strahlst du schon hinein, o Sonne der Sonnen und Geister!

Grabschrift des Zephirs

Auf der Erde flog ich und spielte durch Blumen und Zweige und zuweilen um das Wölkchen – Auch im Schattenland werd' ich flattern um die dunkeln Blumen und in den Hainen Elysiums. Stehe nicht, Wanderer, sondern eile und spiele wie ich.

Spalio 7

Pastebėjau, kad šiais laikais beveik niekas nebeina pasivaikščioti. Seniau tai buvo vienas iš svarbesniųjų civilizuoto žmogaus gyvenamojo ritmo bei ritualo momentų.

Spalio 11

Priešpiet gal kokią valandą prasirausiau bibliotekos lentynose ir, kaip jau ne kartą, išėjau tuščiomis rankomis, neapsisprendęs, ką pasiimti skaityti ateinančiam savaitgaliui. Nuovargis? Persisotinimas? Po to vėl grįžau atgal ir paėmiau Émile'o Zola *Les Rougon-Macquart* II t. (Bibliothèque de la Pléiade); bandysiu dar kartą perskaityti *L'assommoir* ir *Nana*. Nežinau kodėl šį kartą pasirinkau Zola, kuris niekad manęs per daug netraukė.

Spalio 15

Iš ankstyvos vaikystės ar kūdikystės dažnai man vaidenasi didelio sprogimo ir tuoj po to sekusio nušvitimo, praplatė-

jimo ir atsivėrimo įspūdis – lyg aš kaip tik tuo momentu būčiau ištrūkęs iš melsvo stiklinio rutulio. Į mane nepaprastu greičiu lėkė dangus ir milžiniška saulė, ir man dabar atrodo, kad tai buvo mano gimimas.

Spalio 20

Joubert apie poeziją:

Tous les vers excellents sont comme des impromptus faits à loisir. On peut dire de ceux qui ne sont pas nés comme d'eux-mêmes, et sortis tout à coup des flancs d'une paisible rêverie: Prolem sine matre creatam. Ils *sont tous quelque chose d'imparfait et de non achevé.*

Ir tai rašyta maždaug prieš du šimtu metų!

Lapkričio 10

Po ilgos ir nepaprastai gražios „indėnų vasaros" staiga atšalo. Temperatūra naktimis nukrinta iki 20° F. Gamta, atrodo, visiškai nesijaudina dėl gresiančios „energijos krizės". Aš irgi nelabai.

Jono Griniaus *Veidai ir problemos lietuvių literatūroje* (Juozas prašo parašyti recenziją *Aidams*). Knyga žiauriai nuvilianti. Beveik viskas joje banaliai pamokoma, primityvu, seniai nustoję galios arba niekad negalioję, mirę – tezės, problemos, sprendimai etc. Ir dar visa tai dėstoma leisgyviu, be polėkio stilium, uždusinančiu ir šiaip vos bekvėpuojančias mintis. Tad lyginti Grinių su Jakštu, kaip ne kartą buvo daroma (kaip ir aš pats seniau galvojau), arba jį laikyti šio mūsų kritikos patriarcho įpėdiniu (kuo aš ir pats jį kadaise laikiau) yra grynas nesusipratimas. Su Jakštu galėjai nesutikti, bet negalėjai paneigti jo temperamento, jo geležinės logikos, aštraus intelekto, natūralaus sąmojo ir solidaus stiliaus. Kritikoje svarbu ne tik *kas*, bet ir *kaip*, kitaip sakant, ji turi būti dar ir paskaitoma.

Tarp kitų dalykų šioje knygoje ypač krinta į akį tiesiog neįtikėtinas Griniaus nesiorientavimas palyginamuosiuose mūsų literatūros faktų bei vertybių santykiuose. Tatai rodo Kairio pasirinkimas naujausiai dramaturgijai reprezentuoti,

Naujokaičio ir Nagio pasodinimas tame pačiame „žinomų lyrikų“ suole etc.

Pagrindine Griniaus-kritiko dorybe aš laikyčiau jo ištikimybę savo kartai ir drąsą su giliausiu įsitikinimu *šiandien* ginti ir atstovauti seniai nebegaliojančioms atavistinėms *vakardienos* tiesoms. Šia prasme jis yra absoliučiai doras ir sąžiningas. Deja, kaip absoliučią jėgą dažniausiai lydi absoliuti korupcija, taip lygiai dažnai absoliuti dorybė sutampa su absolučiu bejėgiškumu. Dėl to ir Grinius, kaip kritikas, man primena daktarą, kuris visu rimtumu apžiūri pacientą, nepastebėdamas, kad jis jau seniai miręs.

Todėl, t. y. nenorėdamas Girniaus statyti į nemalonią padėtį, recenzijos nerašysiu.

Lapkričio 29

Pasikalbėjimas (telefoninis) su Kostu (jis tik ką grįžo iš Lituanistikos instituto suvažiavimo Čikagoje) mano eilėraščių knygos leidimo, Kaupo raštų redagavimo perėmimo ir naujo Lituanistikos instituto Literatūros sekcijos vedėjo reikalais. Leidėjų nuomone, eilėraščius turėčiau pristatyti už poros mėnesių. Jie mane „spausią“ laiškais etc. Juliaus literatūrinis palikimas, iki šiol „redaguotas“ Henriko, dabar atsidūręs „niekieno žemėje“ ir laukiąs, kas pagaliau rimtai imsis jo leidimo ir redagavimo darbo. Siūlą mums. Sekcijos vedėjo vietai abu galvojome apie Šilbajorį ir B. Vaškelį, daugiau linkdami prie antrojo, nes Šilbajoris per mažai turi ryšių su *visa*, t. y. ir senesniąja, lietuvių literatūra, be to, per daug užimtas ir vargu turės laiko „veikti“. Maciūnas griežtai atsisakąs.

Straipsnių atspaudai iš Skardžiaus. Būtinai turiu jam vėl parašyti.

Gruodžio 2

Sandra išvažiavo į Emmitsburgą. Į vakarą stipriai atšalo. Naktį kažkas ėmė baladotis į duris. Einu pasižiūrėti. Lauke stovi kažkoks priklydęs šunėkas ir pirmutine koja beldžiasi – visai kaip žmogus. Išnešu maisto ir vėl lendu į lovą.

Baigiau A. Žirgulio „Pas Vincą Mykolaitį-Putiną" (*Literatūroje ir mene*). Kukliai, sąžiningai, dalykiškai ir santūriai parašytos atsiminimų nuotrupos – jautriai, bet be falšyvo familiarumo, nesiveržiant į velionio draugus ir išlaikant distanciją.

Gruodžio 4

Pulkininkui Škirpai bibliotekoje pasakojant apie savo diplomatinės tarnybos kolegas, klausiu apie Baltrušaitį. Buvęs geras žmogus, tik labai daug gėręs. Tatai liudijusi ir jo „išpurtusi raudona nosis".

Gruodžio 5

Du vakarus iš eilės Stravinskio *Le Sacre du printemps* ir Ravelio *Le Tombeau de Couperin*. Pastebiu, kad, Radauskui mirus, vis mažiau ir mažiau besiklausau muzikos. Gal dėl to, kad nebėra su kuo dalintis įspūdžiais?

Gruodžio 15

Rudaitytės premijos (12 000 dolerių) komisijos posėdis pas Vaičiulaičius. Pats šeimininkas, Andriekus, Skrupskelytė, Šilbajoris ir aš. Praėjo neįtikėtinai sklandžiai ir, kaip sakoma, „visiško tarpusavio sutarimo dvasioje bei atmosferoje". Nemaniau, kad šis reikalas taip lengvai ir greitai išsispręs. Tėvo Leonardo siūlymą premiją paskirti velioniui Jonui Aisčiui, pripažįstant jį geriausiu lietuvių rašytoju 1970 metais, su sąlyga (pateisinančia premijos paskyrimą mirusiam rašytojui), kad pinigai būtų sunaudoti jo raštų išleidimui, visi komisijos nariai sutiko su palengvėjimu – kaip vienintelį įmanomai racionalų ir teisingą sprendimą.

Skrupskelytę sutikau pirmą kartą. Ein sehr kluges und sympatisches Ding, kaip vokiečiai sako. Ypač krito į akį (tiksliau sakant, į ausį) jos nepaprastai gražus ir muzikalus balsas.

Lichtenberg. *Werke in einem Band*, H. u. C., 1967.

Gruodžio 21

Mokinys

Aš mokausi ir mokausi
Savo paties gyvenimo
Iš niekad ir niekieno
Neparašytos knygos,
Kurios puslapius
Kažinkas ciniškai plėšo
Iš pabaigos.

Turiu skubėti, nors
Pabaigos jau niekad nebesužinosiu.

Gruodžio 23

Dievas neturi nei formos, nei struktūros, nesusideda iš nieko (kaip pirmoji būtis) ir yra tik buvimo aktas paprasčiausia šio žodžio prasme, *ipsum esse subsistens* (Tomas Akvinietis).

Gruodžio 24

Kūčių diena. Jau vakarėja. Bet aš vis dar ne čia, aš vis dar tebeinu saulėlydžio raudonai nuplieksta sniego pluta iš Utenos su pradžios mokyklos eglutėje gauta dovana po pažastim ir „Tyliąją naktį balsas sugaudė“ melodija ausyse.

Gruodžio 27

Šį blausų žiemos šeštadienio rytą kažkodėl man taip ryškiai prisiminė J. V. ir jos mirties metinių (kurių tikslios datos aš nežinau) atminimui įrašau šią R. M. R. soneto strofą:

Dich aber will ich nun, Dich, die ich kannte
wie eine Blume, von der ich den Namen nicht weiss,
noch ein Mal erinnern und ihnen zeigen, Entwandte,
schöne Gespielin des unüberwindlichen Schrei's.

Gruodžio 30

Iš paskutiniu metu vėl mano dėmesį patraukusios „prustianos“. Laiške princui Antoine'ui Bibesco jis pasakoja tokį telefoninį pasikalbėjimą su savo draugu markizu d'Albufera apie ką tik išėjusį *Du coté de chez Swann*:

D'Albufera: *Ar aš skaičiau jūsų knygą? Jūs parašėte knygą?*
Proust: *Taip, aš netgi pasiunčiau vieną jos egzempliorių jums!*
D'Albufera: *O! Mielas Marseli, jeigu atsiuntėte, tai aš ją tikriausiai skaičiau, tik nebuvau tikras, kad gavau.*

Gruodžio 31

Jeigu visi žmonės Naujųjų metų proga staiga pasidarytų dori ir imtų vykdyti visus Dievo ir žmonių įsakymus, būtų neįmanoma gyventi. Todėl geriau tegu viskas lieka kaip dabar.

1974

Baltimore
Kovo 10

Colette gauruotą vikšrą lygina su lokiuku (*la chenille velue, pareille à un petit ours doré*).

Kovo 14

Sentimentalumas? Pavojinga būsena, užkrečiama liga, universali (kaip Bergsono estetinio išgyvenimo apibrėžime) vizija, kuri, netekusi aktualumo, palieka nemalonų pagirių skonį. Bet liga nepagydoma, ir mes vėl ir vėl gyvename apgaulinga *Le temps des lilas* realybe.

Kovo 19

Telefonu su Girnium (Juozinių proga).

Kovo 23

Hermanno Hesės „Schön ist die Jugend“.

Vakare – Bradūno poezijos vakaras (Lithuanian Hall). Prasideda ilgomis ir komiškai nevikriomis „Baltimorės bičiulių“ kalbomis. Nieko nėra baisesnio už neišmanėlių panegirikas. Kazys prieš metus atrodė *visiškai* žilas. Šįvakar – jis tik širmas.

Kovo 24

Viskas dabar čia taip susikoncentravo į taip vadinamo demokratinio (politinio) proceso mechanizmą, jog gyvenimas tapo šalutiniu dalyku, o žmogus – politiniu gyvuliu valstybiniame zoologijos sode, fiziškai ir dvasiškai maitinamu tuo, kas nukrinta nuo politinių institucijų stalo. Visą laiką kas nors ką nors renka, denonsuoja, bando pasodinti arba nusodinti, sukonstitucinti arba nukonstitucinti, – taip, kad visas šis vyksmas labai dažnai primena Kafkos *Procesą*, kuriame kaltinamieji iš esmės nesiskiria nuo kaltintojų. Yra militarinė imperija, ekonominė imperija, kičo imperija, bet nėra dvasios imperijos.

Kovo 25

Kūno visad-ir-visur-esamybė slėgė Tave labiau negu mus.

Kovo 26

Šimto metų nuo Roberto Frosto gimimo minėjimas Coolidge auditorijoje. Peter Davison, Robert Pack, Allen Tate.

The woods are lively, dark, and deep,
But I have promises to keep,
And miles to go before I sleep,
And miles to go before I sleep.

Kovo 28

Sakinys iš straipsnio viename laikraštyje: „Poetas turėtų dažniau vilgyti plunksną savo tautos kraujuje.“

Balandžio 5

Hans Habe savo *Erfahrungen* duoda tokią dialogo su Kokoschka nuotrupą:

Ich: Was halten sie für James Joyce?
Kokoschka: Ich muss nach einer Seite Joyce zehn Seiten Tolstoi lesen.

Balandžio 9

Berenikos laiškas iš Paryžiaus. Rašo ką mačiusi, kas labiausiai patikę. Ypatingai didelį įspūdį jai padarę Paryžiaus kapinės – Père Lachaise ir Montparnasse – su visais ten palaidotais dideliais vardais.

Balandžio 11

Poezijos „fenomenologija": žodis prieš vaizdą, situacija prieš sistemą, būtis prieš formą.

Gegužės 5

Sekmadienis. Sandra New Yorke. Vienas namuose. Su manim tik Pūkas ir Fellini. Eilėraščiai naujam rinkiniui, kurį už kokio mėnesio turėčiau įteikti leidėjui. „Histoire d'une fille de ferme".

Gegužės 6

Knulp.

Gegužės 10

Aš vis dar tebeieškau žodžio išreikšti nuoboduliui, kurį pajutau ir pilnutinai išgyvenau balandžio dieną Nemeikščiuose ir kuris buvo *absoliutus būties suvokimas.*

Album Proust (Pierre Clarac) – biografija vaizdais (fotografijomis etc.), kurie, proustiškai išsireiškiant, *extériorisent le temps invisible.*

Gegužės 16

Valery Larbaud (*Oeuvres*, Bibliothèque de la Pléiade). Mane visuomet žavėjo subtili ir betikslė nuobodžiaujančio žmogaus melancholija, jo (poezijos) kaleidoskopiškai kintantys įspūdžiai, jo nostalgija ir jo Europa tarp dviejų traukinių arba pro *Orient-Express, Nord-Express* ir *Harmonica-Zug* miegamųjų langus.

Šįkart (pagal dabartines mano nuotaikas) didžiausią įspūdį paliko *Jaune Bleu Blanc* ir *Les Couleurs de Rome*, o ypač trumpi intelektualiniai divertismentai: „Des prénoms féminins“, „Divertissement philologique“, „Ex-voto: San Zorzo“ etc.

Gegužės 21

Baigiau versti (traukinyje) prieš keletą dienų pradėtą E.A. Poe „Annabel Lee“.

Gegužės 24

Su Vaičiulaičiu prie L. C. (aptarti netikėtai atsiradusias komplikacijas dėl pomirtinės Aisčio premijos). Paskutiniu laiku viena mėgiamiausių jo konversacijos temų – skųstis tariamu poezijos dominavimu prozos sąskaiton. Apie tai užsiminti jis niekad nepraleidžia progos, kur jį besutiktum. Taip ir šiandien. Savo neseniai kažkokia proga New Yorke skaitytoje paskaitoje neiškentęs nepasakęs keleto žodžių šia, jo manymu, nepaprastai aktualia tema. Bradūnas savo redaguojamame *Draugo* kultūriniame priede poezijos propagandai skiriąs neproporcingai daug vietos: reklamuojąs naujai pasirodžiusias poezijos knygas, poetų pristatymus publikai, poezijos skaitymus. Į mano pastabą, kad niekas nedraudžia skaityti ir reklamuoti prozą, jis nenoromis atsako, jog nesą kam...

Sekmadienis / Gegužės 27

Ionesco *Le Solitaire* – kraupus *taedium vitae*, nuobodulio ir betiksliškumo romantika, šiandien populiariai vadinama absurdo realybe. Bet aš nė jokia prasme negaliu identifikuotis su šio romano herojumi, kuris, nuo visko pasaulyje atitrūkęs, viskam abejingas, be jokio tikslo plūduriuoja nešvariame kasdienybės vandenyje, kaip Roquentin arba Meursault. Aš negaliu rasti jokios paralelės tarp jo ir savo būties konstantų. Jo istorija manyje greičiau žadina „senojo“ pasaulio ilgesį, ir aš mėgaudamasis galvoju apie ankstyvo rytmečio vandens čiurlenimą, apdulkėjusias ramunes prie vieškelio į Uteną ir melsvas Švabijos kalvas, vasaros ūke dunksančias anapus Reutlingeno.

Gegužės 30

Ilgai nematyti ir per tą laiką pasenę žmonės, netikėtai sutikti, man visuomet kažkaip nejaukiai primena apnešiotus, daugelį kartų skalbtus viršutinius baltinius, praradusius pirmykštę spalvą, netekusius materialinės substancijos bei tūrio.

Lektūra: Elias Canetti *Die Provinzen des Menschen.*

Birželio ?

Brolio Mykolo gatvės recenzijos atgarsių siunta iš Juozo (ilgas A. Kučio straipsnis *Naujienose*, Bradūno ta proga suorganizuoti Antanaičio, Jonyno, Keblio, Railos ir Visvydo pasisakymai *Drauge* plus *Dirvos* „polemika"). Ar aš nenorįs atsakyti? Vargu, nes Kučys nieko neišmano apie literatūrą (ką rodo ir jo aukščiau minėtame straipsnyje pateikiama socialistinio realizmo interpretacija); tris ketvirtadalius atakymų į *Draugo* anketą aš laikyčiau tik neproduktingu (moralizuojančiu) nardymusi drumstam vandeny; analfabetiškos įsižeidusio *Dirvos* bendradarbio (Gliaudos) tirados taip pat neduoda nė mažiausio pagrindo rimtai ginčytis.

Birželio 8

Pagrindinis kūrybos akstinas ir motyvas savo giliausioje gelmėje yra destruktyvus noras pasakyti viską, kitaip sakant, surasti Dievo kūrybą paneigiančias formas ir totaliai išsivaduoti iš primestos būties nežinomybės, surasti žodį, kuris pajėgtų pavadinti Nieką. Dėl to kūryba, stovinti žemiau arba šalia Būties ir Nieko dialogo, yra absoliučiai bereikšmė, netikra kaip netikras pinigas. Autentiška kūryba minta ir gyvena Dievo pasaulio erozija.

Birželio 11

Klasicizmo ir romantizmo paralelės: kontūrų griežtumas – susiliejimas su pasauliu, plastiškumas – muzikalumas, poliarizacija – integracija, blaivus ieškojimas *modus vivendi* – iracionalus maištas.

Birželio 12

Naktį raudonskruostė lėlė (kuri vaikystėje sėdėdavo virš etažerės) judina mane už pečių ir sako: – Kelkis! – Aš pašoku, ji pagriebia mane už rankos, ir mes bėgame Nemeikščiuose paupiu į Juodabrasčius: ji keistai išaugusi, beveik kaip gyva mergaitė, tuo tarpu aš – grįžęs į paauglio amžių. Ji staiga atsigula aukštoje žolėje, abiem rankom pritraukia mano galvą ir įsisiurbia į lūpas. Aš bandau paliesti jos krūtis, bet mano delnai atsitrenkia į šaltą *papier maché* masę, ir nubundu.

Birželio 17

Jeano Cocteau *Lettres à André Gide* (La Table Ronde) – įtarinėjimų, insinuacijų, suktos diplomatijos ir amžinos meilės bei ištikimybės pareiškimų mozaika, nuolatinis bandymas elegantiškai pagriebti savo „draugą“ už gerklės. Cocteau – kaip drugelis, isteriškai ir kaprizingai lakiojąs nuo žiedo prie žiedo; Gide savo atsakymuose kaip bitė, – viską daro sąmoningai, apgalvotai ir su aiškiu tikslu. Cocteau – viskas aplodismentams; Gid'o, kuris taip pat nėra abejingas aplodismentams, – viskas „amžinybei“. Tik paskutiniuose laiškuose (prieš pat Gide'o mirtį) „kovos už būvį“ įtampą pakeičia žmogiškai gyvas santykis, ir Gide, anksčiau savo „gabų, bet nerimtą“ draugą kaltinęs jo minčių bei idėjų pasisavinimu (*ce que je vous reproche c'est d'avoir fait votre pain avec mon blé*), gyvenimo pabaigoje rašo, kaip atrodo, visai nuoširdžiai.

Savo erzinančiai smulkmenišku ir kartu pataikaujančiu priekabumu Cocteau šiek tiek primena vieną mano draugą; skirtumas čia, aišku, Cocteau naudai, tik žodžio ir minties lakume bei elegancijoje.

Birželio 20

Voltaire, svečiuodamasis Briuselyje pas J.-B. Rousseau, šiam paskaičius savo „Ode à la Postérité,“ į kurią jis buvo sudėjęs visas savo išlikimo viltis, abejingai pastebėjo: *Je ne crois pas que cette Ode arrive jamais à son adresse*, vienu sakiniu įsigydamas mirtiną priešą.

Birželio 24

Céleste Albaret *Monsieur Proust – À la recherche du temps perdu* autoriaus šeimininkės ir paskutinių jo gyvenimo metų cerberio atsiminimai. Keletas įdomių portretų, jų tarpe *faux moine* André Gide (neigiamas). Tarp kita ko, ji nesutinka su visuotinai priimta Prousto homoseksualinės orientacijos arba, kaip ji vadina, *d'autres amours*, teorija.

Birželio 29

Antano Miškinio *Dienoraštis*. Poetų rimtai imti negalima, tuo labiau jais pasitikėti arba reikalauti bet kokios ištikimybės. Tuščios pastangos! Jie, kaip paukščiai, kieno miške arba narve gyvena, tam ir dainuoja. Gal kas sakys, kad iš sielvarto, iš nuobodumo, nenuoširdžiai. Netiesa! Dainuoja iš visos širdies! Kas netiki, tepasiskaito Miškinį.

Liepos 7

Radausko archyvas iš Čikagos.

Liepos 9

Sėkmingiausias darbo metodas: delsti ir atidėlioti iki paskutinės minutės. Delsiant ir atidėliojant, emocinis bei intelektualinis mechanizmas pasiekia aukščiausią įtampos bei produktyvumo laipsnį. Nes juk ir medis išsprogsta arba pražysta tik absoliučiam terminui atėjus. Todėl kokio labai svarbaus termino spaudžiamas aš su didžiausiu malonumu dirbu tuo metu visiškai neaktualų *kitą* darbą. Taip ir dabar: turėdamas už savaitės įteikti leidėjui *Vyno stebuklo* rankraštį, ramių ramiausiai ir, man rodos, gana sėkmingai taisau senus S. G. eilėraščių vertimus arba skaitau Paulio Valéry *Tel quel.*

Liepos 16

Išsiunčiau *Vyno stebuklo* rankraštį. Berenikos laiškas iš Florencijos, kurią ji (po ilgesnių sustojimų Lijone ir Milane)

pasiekė maždaug prieš dvi savaites. Susižavėjusi dar labiau negu prieš tai Paryžiumi.

Liepos 20

Nuostabiai gražios dienos (po siaubingų karščių). Rinkimo (šriftų, puslapio išdėstymo etc.) pasiūlymai į Čikagą (Henrietai).

Liepos 26

Iš Vinco Trumpos pasiskolinau Vilniuje neseniai išėjusį Kazio Binko raštų dvitomį. Šįkart mano dėmesį daugiausia patraukė straipsniai literatūrinėmis ir kitokiomis temomis – gyvi, lakūs, be mūsų dienos publicistams būdingo stilistinio bei intelektualinio mikčiojimo ir širdį pykinančio užkamšomojo balasto. Ta proga prisiminiau, kad Binkį esu matęs (bent taip man atrodo) tik vieną vienintelį kartą – 1936 ar 1937 metais Kaune. Atsimenu kaip šiandien: vienplaukis, tais laikais madingu šviesiu lietpalčiu apsirengęs ir abi rankas į kišenes susikišęs, rudens saulės nušviestas, lengvai atpažįstamas iš kaktos, plaukų ir energingo žvilgsnio, matytų fotografijose, jis leidosi iš Kalnų (o gal jau Putvinskio) gatvės į Vienybės aikštę vedančiais laiptais ir toks man visam laikui pasiliko atmintyje.

Rehoboth Beach
Rugpjūčio 28

Keistas ir nepaprastai ryškus sapnas. Rodos, pas mus atėjo Radauskas ir dar keletas žmonių. Jis juokavo, buvo pilnas čaižaus sąmojo – kaip visuomet. Ir aš staiga atsiminiau, kad jis jau miręs ir kad pas mus atėjo tik atsakydamas į seną, t. y. dar priešmirtinį, kvietimą. Visą sapno vakarą prasijaudinau, bijodamas, kad tik kas iš ten esančiųjų nepasakytų, kad jis miręs.

Jeano Orieux *Voltaire* (kurio anąkart nebaigiau); Stendhalio *Voyages en Italie*.

Baltimore
Rugsėjo 5

Iš Rehobotho grįžome anksčiau negu buvo suplanuota: blogas oras. Tris paskutines dienas lietus pylė be paliovos.

Rugsėjo 7

Kasdien vis labiau juntu artėjančią kelionę (poryt). *Reisefieber* pastebimai kyla – kaip kadaise Nemeikščiuose maždaug tokiu pačiu metu, prieš išvažiuojant į Kauną arba Vilnių. Ir aš niekaip negaliu atsispirti. Anuomet, nebenurimdamas vietoje, išeidavau į mišką ir ten praklaidžiodavau ligi pat nakties. Dabar mano kelionės nerimas „sėslus", ne toks romantiškas, nors kankina nė kiek nemažiau. Be to, dar reikia ir pasiruošti, galvoti, ką imti ir ko neimti etc. Berenika (iš Florencijos) ragina visko imti kiek galima mažiau.

Rugsėjo 8

Gamta yra visuomet konservatyvi; Technika visuomet pažangi. Reikia tik pasirinkti. Bet ką? Save. Ir gyventi aukščiau gamtos ir technikos – savyje ir savimi.

Rugsėjo 11

Tikras gyvenimas tęsėsi tol, kol aš buvau vienas, t. y. nepriklausomas ir absoliutus savo karalystės monarchas.

Londonas
Rugsėjo 13

Antra diena Londone. Kelionė per Atlantą praėjo be jokių incidentų. Į Heathrow nusileidome 8:15, o 9:30 buvome jau Londone. Apsigyvenome St. Jameso Hotelyje, Buckingham Gate, pora blokų nuo Buckingham Palace. Londonas daug gražesnis ir jaukesnis, negu kad aš iki šiol buvau manęs: miestas su savo specifiniu kvapu bei charakeriu. Intymus, organizuotas iš vidaus, su minimumu išorinių nuostatų. Parkuose, kur susi-

rinkę londoniečiai šildosi saulėje, viešpatauja kažkokia kito pasaulio rimtis, kaip Seurat paveiksle *Baignade à Asnières*. Visi jaučiasi absoliučiai laisvai, bet tik sau ir su savim: galėtum eiti nuogas, ir niekas į tave nekreiptų nė mažiausio dėmesio.

Oficialusis Londonas šiek tiek primena prieškarinį Berlyną, tik viskas čia šiek tiek mažesnės apimties, daugiau *at ease*. Visiems žinomi „landmarks" – Parlamentas, Westminster Abbey, Buckingham Palace etc. – visiškai tokie, kokius juos matai knygose ar atvirutėse: nei daugiau, nei mažiau. Iš Buckingham Palace man patiko tik mažas nuogas angeliukas su žuvim, pasodintas virš didžiulės rakto skylutės geležiniuose vartuose.

Nepaprastai didelį įspūdį padarė National Gallery. Tai vienas iš patraukliausiai sutvarkytų mano matytų didžiųjų meno muziejų apskritai: erdvus, neperkrautas, privatus. Nuostabūs Manet, Renoirai (*La Première sortie*), Monet, Turner; Velázquez (*Roqueby Venus)*, Claude Lorrain, neskaitant Leonardo *Uolų Madonos*, Rafaelio *Julijaus II*, Tizianų, Gainsborough (ypač jo *Watering place* ir *The Market cart*).

Rugsėjo 14

Rytą St. Jameso parke. Popiet antrą kartą National Gallery. Lyja. Trafalgaro aikštėje demonstracija prieš naująjį Čilės režimą, pakeitusį Allende. Raudonos vėliavos, transparantai – kaip Lietuvoje 1940 metų vasarą. Kažką gan įspūdingai (ispaniškai) dainuoja. Vakare – Picadilly Circus ir prekybiniame distrikte.

Paryžius, Hôtel du Danemark, 27, Rue des Recollets
Rugsėjo 16

Paryžius – miestas, anot Prévert'o, *pour ceux qui s'aiment*, miestas, kurio specifinei atmosferai pajusti reikia jame gyventi, metų metais be jokio tikslo bastytis (flaner) jo gatvėmis bei krantinėmis (quais). Nuo daugelio miestų pavargusią ir išpaikintą keleivio akį gali patraukti tik senasis François Villono, Pierre'o Gringoire'o ir Henriko IV Paryžius, kurio širdis, kaip ir Victoro Hugo romane, tebėra Notre-Dame. Hausmanno

Paryžiuje su jo milžiniškomis aikštėmis ir perspektyvomis, bent iš pradžių, pajunti napoleoninės epopėjos pulsą, lyg Grande Armée tebežygiuotų, bet taip pat negali nepastebėti visur kyšančio grandiozinio imperijos kičo, kurio legendos ir turistinės propagandos išplautais smegenimis keleivis nemato arba nenori matyti.

Rugsėjo 18

Rytą su Joan ir Sandra prie rudenėjančios saulės nupliekstos Notre-Dame. Dieną – Louvre ir Jeu de Paume, kuriuose, ypač antrajame (Louvre pergreit nuvargina savo dimensijomis, beveik ant vienas kito sukabintų paveikslų gausa), gali vėl pasijusti, kad esi ne vien turistas, bet ir žmogus (turistas noromis nenoromis kažkaip sugyvulėja, tampa vienu iš bandos). Vakare – vėl prie Notre-Dame, kuri tamsoje, nors ir šiek tiek apšviesta, atrodo daug geriau negu rytą; tarytum vėl būtų atgavusi taip barbariškai nuvalytą laiko spalvą ir kvapą. Sandrai su Joan nutarus važiuoti į Champs Elysées „gerai pavalgyti“, aš dar ilgai klaidžiojau po senamiestį ir į viešbutį grįžau tik prieš pat vidurnaktį.

Versailles
Rugsėjo 19

Versailles. Lyja. Girgždantis po kojomis aikštelių žvyras. Fontanai ir baseinai, gyvi nieko bendra su gamta neturinčiu mirusio laiko vandeniu. Mechaniška, be lašelio romantikos migla. Tuščios ir nesibaigiančios platanų alėjos. Statulos, mirę prieš kažin kiek metų, drebančios lietuje, nepalaidotos, nereikalingos kaip manekenai, palikti uždarytos krautuvės vitrinoje.

Roma
Rugsėjo 21

Skridimas iš Charles-de-Gaulle'o į Leonardo da Vinci truko apie pusantros valandos. Viešbutį pasiekėme jau temstant, bet dar nutarėme pavažiuoti į miesto centrą – iki Piazza Venezia, kur, vos tik išlipus iš autobuso, prapliupo lyti kaip iš viedro. Laimei spėjome pasislėpti Palazzo Venezia (buvusios Mussoli-

ni rezidencijos) vartų angoje. Išstovėję ten gerą valandą, laukdami, kol apstos, vargais negalais gavome *taxi* ir grįžome į viešbutį „it dūdas pūtę".

Rugsėjo 23

Vakar visą dieną praleidome lankydami kiekvienam padoriam turistui beveik privalomas vietas: visiems gerai žinomus griuvėsius, Kapitolį (Campidoglio) su antikine raito Marko Aurelijaus statula, Rotušę (Municipio di Roma) ir Museo Capitolino; Panteoną su Rafaelio kapu, kuris man atrodė tipiškas žiauriai sentimentalaus kičo pavyzdys; (bet gal aš čia ir klystu); Vatikaną, Šv. Petro baziliką (kurioje nesijauti, kad būtum bažnyčioje, bet greičiau nemažoje miesto aikštėje: religinės nuotaikos čia nė lašo); Fontana di Trevi, Piazza Navona (kuri tikrai nuostabiai graži) etc.

Šiandien rytą (o rytas buvo nepaprastai gražus ir giedras) ėjau pėsčias Via Vittorio Veneto iki Porta Pinciana. Tai turbūt gražiausia pasaulyje tokio tipo gatvė – intymi, spalvinga, be Champs Elysées ar prieškarinei Unter den Linden būdingos oficialios pompastikos. Po to visą priešpietę praleidau Villa Borghese parke, klausydamasis intymaus pušų švokštimo, ir Galleria Borghese, kurios rūmai man padarė didesnį įspūdį negu eksponatai. Galerijoje dar matėsi vienas kitas lankytojas, bet parke – nė gyvos dvasios. Grįžau į viešbutį tvirtai įsitikinęs, kad Roma yra antras po Vilniaus miestas, kuriame norėčiau gyventi.

Pavakary sau abu su Sandra važiavome pasigėrėti tiek daug kieno aprašytu miesto reginiu nuo Pincio kalvos saulei leidžiantis. Žiūrint į tolį absoliučiai dominuojanti horizontalinė linija veikė kaip opiumas, bet ant atvirutinio kičo ribos. Blaivus turistas turėtų saugotis tokių panoraminių vaizdų: jie silpnina estetinę valią. XIX amžiaus keliautojai buvo laimingesni už mus, nes gamta dar nebuvo išjungta iš kasdienybės ir nesuatvirutinta. Jų įspūdžiuose dar tebedalyvavo gyvas gyvenimas ir gyvi žmonės, kaip *Romos elegijose*. Dabar keliautojas parsiveža daugiau atviručių negu gyvų vaizdų ir įspūdžių.

Ką mudu parsivešime?

Rytoj traukiam į Neapolį.

Torre del Greco
Rugsėjo 26

Dienos balansas: Ankstyvo ryto kelionė Vergilijaus gamtovaizdžiu į Neapolį. Pro suskystėjusius debesis retkarčiais pasimatąs Monte Cassino vienuolynas. Pusdienis Neapolyje (pietietiškai triukšmingas, chaotiškas, pabrėžtinai gyvenamas miestas, turįs savo specifinę spalvą ir kvapą). Popietė Capri saloje: Piccola Marina, Capri, Anacapri. Vakarop – Neapolio įlanka į Sorrento. Iš Sorrento (kuris labai gražiai atrodo iš jūros) pačiu įlankos pakraščiu einančiu nuostabiai gražiu keliu per Castellammare di Stabia, Vico Equense etc. į Torre del Greco, kurį pasiekėme temstant. Iš čia važiuosim į Cassino vakarieniauti ir į Romą grįšime tik po pusiaunakčio.

Assisi
Rugsėjo 29

Po trumpo sustojimo Spoleto, prieš pat vidudienį, atvykome į švento Pranciškaus miestą Assisi. Švelniai banguojančios Umbrijos kalvos. Švelni horizonto linija. Nerealus, permatomas miestas su pelargonijų vazonėliais palangėse, išaugęs iš pilkai sidabrinių laukų ir pakibęs tarp žemės ir dangaus. Miestas debesyse. Niekaip negalėjau išsiplėšti iš svaiginančio gamtovaizdžio ir sudaryti kontakto su aplinkos objektais, kurių pamatyti žmonės važiuoja tūkstančius mylių. Giotto koplyčios freskos atrodė tolimos, beprasmės, *sans rime ni raison*. Šv. Pranciškaus kapas – butaforinis, pavojingai arti blogo skonio ribos. Pasiteisinimui turėčiau pridėti, kad ir visos kitos mano iki šiol matytos šventos vietos, išskyrus Aušros Vartus gegužės mėnesyje, kažkodėl man neatrodė šventos. Laimingi tie, kurie gali jausti ir išgyventi vietos šventumą!

Perugia
Rugsėjo 30

Perugia. Nuostabus miestas ankstyvo ryto saulės šviesoje. Melsvai pilkas Toskanos peizažas su kregždžių lizdus primenančiais miniatiūriniais alebastro miestais uolų atšlaitėse. Miglose paskendęs lygus kaip stiklas Lago di Trasimeno.

Florencija
Spalio 2

Florencijoje (vakar, apie 11 valandą ryto) mus pasitiko Berenika su milžiniška bijūnų puokšte, iš visų išsiskirianti, spindinti savo ilgais šviesiais plaukais, elegantiška, skaidriai besišypsanti ir laiminga po beveik šešių mėnesių nesimatymo. Pirmiausia ji norėjo parodyti savo butą, esantį Via Tornabuoni, šalia Palazzo Strozzi, pačiame Florencijos centre. Po priešpiečių ir trumpo poilsio ji vedė mus apžiūrėti miesto, kuris man nepadarė tokio pritrenkiančio įspūdžio, kokio tikėjausi. Gal dėl to, kad viskas taip gerai pažįstama, jog net sunku tikėti, kad pirmąkart matai. Vakare sėdėjome kavinėje po atviru dangum ir iš tolo klausėmės koncerto Piazza della Repubblica estradoje, skirto, be abejo, užsieniečiams turistams, nes programoje nebuvo nė vieno itališko dalyko: grojo tik kituose kraštuose populiarius pramoginės bei klasiškos muzikos „hits", kurių tarpe ir neišvengiamą Mozarto *Eine kleine Nachtmusik*.

Šiandien (jau vienas, nes Sandra su Berenika norėjo pasidairyti po krautuves) nuo ankstaus ryto basčiausi po miestą, norėdamas viską pamatyti iš kiek galima natūralesnės perspektyvos, bandydamas įsivaizduoti esąs ne prakeliaująs svetimšalis, bet vietos gyventojas, išėjęs pasivaikščioti po miestą, kad visi tie pastatai yra ne eksponatai, bet gyvos kasdienybės dalis. Ir tai man, bent iš dalies, pavyko. Didžiausią, tiesiog pritrenkiantį įspūdį, be abejo, paliko Santa Maria del Fiore (Il Duomo), Giotto varpinės ir Baptisterijos architektūrinis ansamblis. Tai ne bažnyčia, bet pasaka: gali tik stovėti ir apstulbęs stebėtis, žinodamas, kad jokie žodžiai čia nieko nepadėtų. Žiūrėdamas į ją turi pripažinti, kad visos iki šiol matytos fotografijos, net ir geriausios, nesugestionuoja nė šimtosios dalies šios ne tik matomos, bet ir girdimos žalsvo marmuro poemos.

Iš Piazza del Duomo pasukau Ponte Vecchio link, į kitoje Arno pusėje esantį Palazzo Pitti, kurį radau uždarytą. Pusvalandį pavaikščiojęs anapus Pitti į kalną terasomis kylančiame Giardino di Boboli (kur visiškai netikėtai sutikau pažįstamą fotografą iš Washingtono), per tą patį Ponte Vecchio dar kartą grįžau prie

Duomo, o iš ten – į Piazza della Signoria su niauriai dunksančiu impozantišku Palazzo Vecchio ir Loggia dei Lanzi.

San Lorenzo (Medici koplyčioje), kaip buvo anksčiau susitarta, prie manęs prisijungė Sandra su Joan ir Berenika, bet aš jau buvau gerokai pavargęs, ir gal dėl to garsiosios Michelangelo figūros (*Diena, Naktis, Aušra* ir *Vakaras*) mažiau imponavo negu daugelį kartų matytose fotografijose ir atrodė įdomesnės detalėse negu visumoje. Dar trumpam užėję į Biblioteca Laurentiana (mano knygiškai nusiteikusios vaizduotės duomenimis remiantis, Michelangelo laiptai turėjo būti žymiai monumentalesni), vienbalsiai nutarėme eiti vakarieniauti, Bargello, Akademiją ir Uffizi atidėdami rytdienai.

Spalio 3

Iš pat ryto Akademijoje (man niekas čia ypatingai nepatraukė dėmesio, išskyrus Michelangelo figūras Medici kapams, pribloškiančias žiūrovą plastine jėga bei užmojo monumentalumu) ir Bargello (L. della Robbia, Donatello, Desiderio da Settignano). Po to – keturios valandos Uffici galerijoje, kuriai kiek nuodugniau apžiūrėti neužtektų nė keturių dienų. Tik pora žodžių apie „old favorites“: Tiziano *Urbino Venera*, vienas anksčiausiai mano fantaziją pagavusių vėlyvo renesanso paveikslų, buvo lygiai tokia kokią įsivaizdavau iš reprodukcijų, tuo tarpu kai Botticelli *Veneros gimimas* ir *Primavera* atrodė tamsūs, sustingę, be viso to mano įsivaizduoto gaivalingo ritmo ir gyvybės. Nuostabiai graži Fra Filippo Lippi *Madona su kūdikiu ir angelais*.

Venecija
Spalio 6

Antra diena Venecijoje. Apsistojome *Albergo Principe* (Lista di Spagna 147) su terasa ir prieplauka į Canal Grande. Iš pradžių buvo gana sunku sudaryti intymesnį kontaktą su šiuo efemerišku miestu, t. y. prasimušti pro knyginio prerekvizito balastą, žiūrėti visu 100% savo akimis ir matyti ne Goethės, Byrono, Ruskino, Nietzschės ar Rilkės Veneciją, bet Veneciją paprasčiausia ir kasdieniškiausia šio žodžio prasme.

Kas nori vien tik atlikti kelionės vadovų rekomenduojamus turistinio ritualo judesius, tenevažiuoja į Veneciją, nes jis žymiai daugiau patirs ne tik iš aukščiau minėtų autorių aprašymų, bet net ir iš paprasčiausių atvirukų. Viso to, kas sudaro šio miesto magiką, turistas ne tik kad nemato, bet ir nenori matyti, nes į jos formulę lygiomis dalimis įeina ir nuostabiai lengvi, nerealūs, permatomi, nelyginant mezginiai, Canal Grande palazzi, virpantys saulėje ir tarsi siūbuojantys vėjuje, ir srutomis bei visokiomis atmatomis dvokiantys šalutiniai kanalai su įkritusiu tik ką pasibaigusios vasaros mėnuliu naktį.

Venecija lygiai graži ir dieną, ir naktį. Naktis vis dėlto turi vieną pirmenybę prieš dieną: po dešimtos valandos beveik nebėra turistų. Tad norint pajusti tikrą Venecijos pulsą, reikia nueiti į Piazza di San Marco naktį, kuomet, užpūtęs pulto žiburį, rūmų kolonadoje dingsta paskutinis vakarinį koncertą baigusio orkestro muzikantas, nutyla žingsnių šlamesys ir, Torre dell'Orologio laikrodžiui mušant dvyliktą, iš Adrijos ima pūsti kūną glamonėjantis vėjas.

Piazza ir Piazzetta di San Marco su Torre dell'Orologio, San Marco bazilika, Palazzo Ducale, Libreria Vecchia, San Marco varpinė, Procuratie Nuove, Procuratie Vecchie ir Napoleono Fligeliu, be abejo, yra vienas nuostabiausių urbanistinės minties stebuklų Vakarų pasaulyje.

Venecija yra trečias miestas (po Vilniaus ir Romos) kuriame aš norėčiau gyventi.

P. S. vakare.

Kur tik pasisuksi, visur bandos garsiai kalbančių vokiečių (dauguma sportiškai arba regionališkai apsirengę vyrai) ir amerikiečių (daugiausia moterys), savo „kaip namie“ laikysena primenančių okupacines armijas. Ir aš pagalvoju: sunku net įsivaizduoti, kad galėtum kur nors sutikti tokias bandas garsiai kalbančių prancūzų...

Spalio 25

Pavojinga pagunda: labiau žavėtis kūrinio interpretacija negu pačiu kūriniu (kaip Celano eilėraščių „Todtnauberg“, „Du sei wie du“, „Weggebeizt“, „Nach, im Aortenbogen“ etc. atvejais).

Spalio 27

Lorsque tu as fait du bien et qu'un autre l'a reçu, pourquoi cherches-tu encore, comme les fous, une troisième chose, la réputation d'avoir fait du bien ou le bien à obtenir en echange?

Ezra Pound kažkur sako, kad poezija esanti „news that stays news".

Spalio 29

Pasakose gėris ir blogis absoliutus. Pasakų pamotės absoliučiai piktos, podukros ir posūniai absoliučiai geri. Sesers ištikimybė juodmis gulbėmis paverstiems broliams absoliuti kaip jų ištikimybė ir meilė seseriai. Pasakose laimė taip pat absoliuti ir trunka amžinai.

Lapkričio 1

Hast ein Reh du lieb vor andern,
Lass es nicht alleine grasen...

Gruodžio 26

Nemirtingas (gyvenimas) = beprasmis. Prasmė egzistuoja tik mirties grėsmėje ir neišvengiamybėje. Dėl to ji visuomet yra „herojiška".

*

Kiaura kojinė geriau už suadytą (Hegel).

Neišsipildymas yra daugiau negu išsipildymas; pralaimėjimas daugiau negu laimėjimas; negrįžimas daugiau negu grįžimas.

Desenzano del Garda
Spalio 9

Atvažiavome į Desenzano (iš Veronos). Tolumoje akiratį uždengiančios rausvai violetinės Alpės. Po kojomis *fluctibus et fremitu adsurgens* Lago del Garda. Dar šiandien, trumpam su-

stodami Brescijoje ir Bergamo, pasieksime Milaną, iš kur ryt ar poryt išskrisim į New Yorką. Dingo noras užrašinėti. Taškas.

New York
Spalio 12

Viskas vyksta susitikimų ir išsiskyrimų ritme: susitikimas yra pasaulio sukūrimas, išsiskyrimas – pasaulio pabaiga.

Baltimore
Spalio 14

Saugiai galima kalbėtis tik su mirusiais. Būties siaubas laiko akimirkoje: žodis.

Spalio 17

Somnium matutinum: žalsvai mėlynas rūkas, alksniai ir aštrus (paukščio?) šauksmas Juodabrasčiuose, kurį aš jau nežinau kiek metų sapnuoju. Vidudienį – Paramsko laidotuvėse Washingtone. Apsinešioję veidai. Pavargę Lietuvos himno žodžiai ir melodija, giedami abejingais savo rūpestyje pasinėrusių žmonių balsais. Abstraktūs, nekontroliuojami judesiai. Bemintė ir bejėgė tuštuma. Vaičiulaitis sako: „Eime aplankyti Radausko.“ Kapas. Trečią kartą. *Tel qu'en luimême l'éternité le change*: ženklas, kuris nereiškia ir nebeišreiškia žmogaus, absurdiškas apeiginis rakandas auksinės rudens dienos fone.

Spalio 20

Radauskas buvo ne tik intelektuališkai, bet ir gyvenimiškai smalsus žmogus. Jis nepaprastai domėjosi viskuo, kas dėjosi tiesioginėje aplinkoje, ir ypač kiemo bei kaimynų judėjimu. Užiminėdamas svečius, karštai ginčydamasis etc., tuo pačiu metu sekė, kas kur vyksta, ir čia pat pranešinėjo: policininkas išeina; kongresmanas jau turėtų būti namie, bet šuo lange dar tebelaukia; tos mergos ir vėl parėjo su gėrimų pilnais krepšiais – dabar tai duosis visą naktį...

Paskutiniais metais viena iš jo smalsumo manijų buvo oras. Kas pusvalandis klausydamasis telefoninių Meteorologijos tarnybos pranešimų, jis visą laiką buvo *au courant*: žinojo momento temperatūrą mieste ir aerodrome, šios dienos ir rytdienos oro pasikeitimų galimybes, vėjo greitį, drėgmės procentą etc. Rytą pirmą kartą susitikus bibliotekoje, pokalbis visuomet prasidėdavo meteorologiniu biuleteniu. Oriniai pranešimai apspręsdavo jo dienos aprangą, ką imti ir ko neimti: lietsargį ar tik lietpaltį – vasarą, tik paltą ar ir megztinį – žiemą. Ir paskui ilgą laiką negalėdavo užmiršti, jeigu kartais, meteorologijos mokslui nuspėjus pro šalį, pareidavo namo sulytas arba sušalęs...

Ne ką mažiau dėmesio jis skyrė laikui, kuris taip pat buvo pajungtas griežtai telefoninio tikrinimo rutinai. Laikrodis turėjo eiti sekundės tikslumu, nes vėlavimasis ir nepunktualumas jo žmogiškų ydų sąraše užėmė vieną pačių pirmųjų vietų.

Spalio 23

Claude'o Mauriaco *Le Temps immobile*. Pora šiek tiek patemptų arba, kaip lenkai sako, „bronzuojančių“ laiškų: p. Sruogienei (padėka už knygą, komplimentai redaktorei) ir prof. Skardžiui (per ilgai uždelsiau su atsakymu).

Tarp kitko, atsiminimų knyga apie Balį Sruogą išėjo žymiai geresnė, negu kad esamose sąlygose buvo galima tikėtis. Bent pusė joje telpančios medžiagos bus vienu ar kitu požiūriu naudinga šio spalvingo žmogaus gyvenimui ir charakteriui nušviesti. Esama ir absurdiško balasto (Mantauto, Gustaičio (Algirdo) „atsiminimai“), už skvernų laikymosi, dėjimosi buvus artimais draugais etc. Tarp geriausių gabalų minėtini dukters Dalios atsiminimai, taip pat subtiliai ir taktiškai balansuotas Antano Gustaičio „gyvojo Sruogos“ portretas. [...]

Truputį keista, kad niekas smulkiau neaprašė nei Sruogos gyvenamosios aplinkos, nei jo paties toje aplinkoje. Aš pats jos esu matęs tik dalį, t. y. tik paskutinį butą Tauro gatvėje Vilniuje. Įėjęs patekdavai į gana erdvų prieangį, iš kurio durys vedė į atskirus kambarius. Pirmajame į dešinę gyveno Vincas Maciūnas. Toliau, toje pačioje pusėje, buvo Sruogos

darbo kabinetas ir salionas. Tiesiai priešais Dalios kambarys. Kairę pusę užėmė vonia, virtuvė, miegamieji etc. Mes paprastai sėdėdavome Dalios kambaryje; neretai ponia Sruogienė ten atsivesdavo ir savo svečius. Didžiausia šio kambario „atrakcija" buvo čia stovėjusi Sruogos bibliotekos dalis – dovanotos, su autorių dedikacijomis knygos ir jo kadaise recenzuoti eilėraščių rinkiniai su pašaipiomis, o kartais net ir labai „riebiomis" pastabomis, kaip, pavyzdžiui, garsiosios Salio Šemerio *Granatos krūtinėje* paraštėse. Pats Sruoga, bent man ten esant, niekad nepasirodydavo. Ko nors prireikus, praverdavo duris, kažką burbtelėdavo ir vėl dingdavo. Tad namuose aš jį tematydavau einantį skersai platų vidinį koridorių į vonią arba į virtuvę, visuomet apsirengusį nepaprastai ilgu kiauromis alkūnėmis ir su didele skyle kairiajame šone megztiniu, ir paskui vėl tuo pačiu keliu grįžtantį į savo kabinetą.

Lapkričio 3

Skardžiaus laiškas iš Hot Springs; antrosios *Vyno stebuklo* korektūros Henrietai.

Lapkričio 8

Pas akių gydytoją. Trečią kartą nuo 1936 m. (pirmą kartą Kaune, o antrą – Stuttgarte). Akys absoliučiai sveikos, tik trumparegystė šiek tiek progresavo.

Lapkričio 9

Vizgirdos laiškas Waldemar-George straipsnio „Tragique Lithuanie: Galdikas" vertimo Galdiko monografijai reikalu.

Lapkričio 15

Tavo tylos ir tamsos lygtyse aš ir dabar tebesu vienas vienintelis nežinomasis.

Lapkričio 23

Je vous é'cris d'un pays condamné à mort. Jei tavo
Vienatvėj liko dar bent krislas
Manęs – aš galėčiau skųstis,
Taip, aš galėčiau skųstis: tąsyk
Sniegas baigė ėsti jos akis ir lotofago pirštai
Palietė dar tebegyvus plaukus. Mes visi
Ją nunešėme asfodėlių pievomis
Ant kalno, anapus upės, ten, kur juodas žirgas
Kasė žemę kojomis prie alebastro vartų.
Taip, aš galėčiau skųstis, bet užmiršk,
Kad kada nors mes buvome kartu
(Atsimeni, kaip mes tada abu pajutom, kad laukimas
Bus ilgas ir sunkus). Tu ją tada matei,
Bet tavo rankos...

Lapkričio 28

Rytą, knisdamasis dienoraštinių užrašų chaose, radau įtrauką iš 1971 metų su eilėraščio „Rytas Nemeikščiuose" juodraščiu ir pastaba: „trūkstant medžiagos dviems knygos puslapiams užpildyti." Vakare – pas V. Buvo nuobodu – kaip paprastai. Aš vis dar negaliu suprasti, ko mes ieškome, eidami į žmones. Rytoj važiuoju į Filadelfiją, kur (pas Kostą) įvyks lietuvių literatūros istorijai anglų kalba paruošti iniciatyvinės grupės (Maciūnas, Ostrauskas, Vaičiulaitis ir aš) posėdis.

Lapkričio 30
Traukinyje

Posėdis (kurio metu iš Vaičiulaičio sužinojau apie Ambrazevičiaus mirtį) praėjo be ypatingų incidentų. Lietuvių literatūros istorijos vietoje nutarta paruošti žodyną. Šįkart niekas dėl nieko nesikovė, visi atrodė pavargę ir mažai tesuinteresuoti.

Gruodžio 3

Franciso Jammeso *De l'Angélus de l'aube à l'Angélus du soir* ir *Le Deuil des primevères* (ne ištisai, po 30 su viršum

metų). Įspūdis – kaip grįžus prie seno šaltinio: užaugęs žole ir maurais apsitraukęs, bet dar gyvas. Trumpą laiką (1938 ar 1939 metais) Francis Jammes buvo vienas iš mano greitai besikeičiančių poezijos „stabų". Jis mane tuomet žavėjo savo natūrizmu, būties ir buities sutapatinimu ir savo aplinkos iškėlimu į *pasaulio* rangą. Tik jo pietietiškas gamtovaizdis buvo ir pasiliko svetimas. Per daug sekmadienio, per daug saulės, per daug šviesos, per daug sensualumo. Jis nepakeitė mano tuomet jau baigiamo prarasti *paradis terrestre* vizijos. Parašęs šiuos žodžius matau, kad aš čia savotiškai „falsifikuoju" praeitį, nes anuo metu vargu būčiau taip formulavęs. Visas Francis Jammes telpa keliuose jo poezijai tipinguose žodžiuose: *âne, dimanche, abeille* etc. (panašiai kaip visas François Mauriac telpa *chair, orage, palombe* sąvokinėse bei poetinėse implikacijose arba O. V. de L. Milosz poezijos atmosferą išreiškia žodžių *solitude, Septentrion, ortie* ir *fleur orpheline* muzika).

Gruodžio 12

Mirė Kazys Inčiūra, mano artimas kaimynas Vilniuje. Susipažinome bene 1943 metų rudenį. Po to susitikdavome „Luvro" valgykoje, teatre etc. Linksmas, amžinai besišypsantis entuziastas, jis nuolat kalbėdavo apie moteris, gimnazisčių jam rašomus laiškus, meilės istorijas su romantiškomis čigoniško gymio gražuolėmis (nors jis mylėjo tik vyrus). 1944 metų žiemą jis savo bute draugams ir artimesniems pažįstamiems (kurių tarpe buvau ir aš) skaitė naujai parašytą (dar nebaigtą) meilės eilėraščių ciklą *Mėnesiai*. Inčiūra buvo paskutinis mano sutiktas lietuvis, traukiantis iš Vilniaus 1944 metų birželio pabaigoje. Aš ėjau į stotį, o jis ėjo į Radiofoną, kur tuomet dirbo, žadėdamas niekur nejudėti.

Gruodžio 16

Utena man buvo ne miestas, bet gamtovaizdžio dalis, mano kūnas ir kraujas. Vilnius – iliuzijos įsikūnijimas. Bet pirmas ir vienintelis miestas mano sąmonėje visuomet pasiliks Kaunas,

po kurio nei Berlynas, nei New Yorkas nebedarė jokio įspūdžio (taip rašydamas, aš čia nebežinau kelintą sykį kartojuosi).

Gruodžio 21

Kolektyvinės kaltės absurdiškumas. Vaiksytėje mus mokė, kad lenkai okupavo Vilnių (už tai *kiekvienas* lenkas, dalyvavęs ar nedalyvavęs, kaltas); žydai nukryžiavo Jėzų (dėl to *visi* žydai, dalyvavę ir nedalyvavę, iki amžių pabaigos bus kalti). Bet kaltinimas visuomet atsisuka į kaltintoją. Buvo lietuvių, kurie dalyvavo žydų naikinime, tad visi lietuviai kalti. Iki tam tikro laipsnio. Dėl to, kad laikėsi pasyviai, susirūpinę savo pačių išlikimu etc. Bet taip mes nusikalstame kiekvieną dieną. Deja!

Gruodžio 23

Walter Benjamin: kalbos filosofija ir kritika; Hamanno ir Humboldto tradicija; vardo bei žodžio mistika ir apreiškiamoji galia; mimetinis metodas etc.

Lektūra: „Über Sprache überhaupt und über die Sprache des Menschen“; „Über einige Motive bei Baudelaire“; „Die Aufgabe des Übersetzers“.

Gruodžio 30

Septynių sieksnių ilgumo / durininko pėdos; / penketo jaučio odų / reikėjo jo batams; / ir dešimts batsiuvių / sunkiai plušėjo, / kol sukurpė juos.

1975

Baltimore
Sausio 12

Die Leiden des jungen Werthers (skaitytos knygos tobulai nuplauja). Žmogaus ir būties vienybė. Žmogus – pasaulis, ne profesija, kaip šiais laikais.

Sausio 14

Grasinimas *manu militari* pasiimti arabų naftos šaltinius pavojingai primena nacionalsocializmo skelbtą *Herrenvolk* teisę į kitų tautų *Lebensraum*. Vilko teisė į ėriuko gyvybę ir įsiviešpatavimą jo ganyklose.

Sausio 17

Meno pasaulio harmonija yra aukštesnio laipsnio už bet kokią priežastingumo bei dėsningumo sistemą.

Sausio 20

Su Jurgiu ir Džoniu Jonynu Nemeikščiuose (sapne) ėjome paupio pievomis. Namai buvo ne ant kalno, bet anapus upės. Aš kažkodėl nenorėjau užeiti. Jų raginamas, išsiėmiau iš kišenės niekad man nematytą raktą (pas mus namų niekuomet nerakindavo), ir sapnas nutrūko.

Pirmas galutinai užbaigtas *Vyno stebuklo* egzempliorius (neįrištą buvau gavęs dar prieš Kalėdas) iš Henrietos ir pirmas sniegas.

Sausio 23

Tai, kas kitados buvo „naktis“, tas milžiniškas emociškai literatūrinis kompleksas, dunkso miręs už lango.

Tübingeno naktys!
Naktys Nemeikščiuose!
Kalėdų naktys!
Balandžio mėnesio vandens šniokštimo naktys!
Eichendorffo, Hölderlino ir Chateaubriand'o naktys!
Glahno, Odette de Crécy ir Siljos naktys!

Sausio 27

Eilėraštis privalo turėti laiką ir vietą, t. y. būti trukmės ir visatos, laiko ir materijos dalis, vienintelė, absoliuti, nepakeičiama, nesunaikinama būtis, abejinga aplinkai ir chronologijai, kaip akmuo upės srovėje.

Vasario 4

Galvojau apie mamą, kuri man visuomet buvo tokia reali, gyva, konkreti, čia pat esanti – kaip Sandros neseniai padidintoje jos fotografijoje. Gerai atsimenu jos veidą, ilgais aristokratiškais pirštais rankos, suskirdusios ir visokių darbų deformuotas (jos man glosto galvą, neturinčiu laiko mostu nušluosto skruostais bliaukiančias ašaras, atneša duonos ir vandens), pelenų šarmo išplautus nepaprastai vešlius juodžemio spalvos plaukus... Ji tyliai, nesitrankydama įeina pro duris, amžinybę siekiančiu judesiu pastato viedrą ant suoliuko ir sniego atspindžio nušviestu veidu kelioms akimirkoms sustoja prieš langą...

Ir mane staiga nusmelkia pirmą kartą išgyventa patirtis, kad aš beveik nieko, išskyrus keletą nereikšmingų epizodų, nežinau apie jos vaikystę ir jaunystę, kad aš gyvenau šalia jos, paskendęs savo parazitiškai egoistinėje būtyje, nė nebandydamas suprasti, ko ji siekė, kokios buvo jos svajonės, ko ji, viena palikusi, sėdėdama po Šv. Jono paveikslu, šypsodavosi arba verkdavo.

Vasario 10

Atsitiktinai patekęs po ranka X eilėraščių rinkinys. Be fantazijos neįmanoma atkurti realybės, neįmanoma sukurti pasaulio, kuris pajėgtų savo paties energija funkcionuoti. Nėra skirtumo tarp žodžio, vaizdo ir idėjos: jie vieni kitais išreiškiami. Bet tam reikia, *bent vieno* žodžio, *bent vieno* vaizdo, *bent vienos* idėjos, savo forma nepriklausančių literatūrinio palikimo lobynui. Tokiam *žodžiui* etc. surasti bei įforminti reikia milžiniškos jėgos ir fantazijos. Jos poezija yra ne kas kita, kaip sentimentalus banalybių *shopping list,* stokojąs tikro prekių sąrašo kvapo, spalvų ir gamtinės bei ekonominės realybės.

Kovo 3

Ilgai žadėtas *Kontinent.* Įspūdis aiškiai nuviliantis. Per daug pastangų atgaivinti mirusius mitus bei koncepcijas. Per daug absoliutistinio mesianizmo: viskas absoliutu, be sąlygų. Viskas kažkaip atsiduoda Pobedonoscevo idėjomis ir noru atsukti istorijos laikrodį šimtu metų atgal. Per daug politinio ir socialinio romantizmo. Per daug operuojama kontinentais. Per daug tikima savo neklaidingumu ir stengiamasi įtikinti, kad žurnalo idėjoms įsikūnijus, ėriukas (mes) galėtų ramiai gyventi vilko (Rusijos) eparchijose. Pavojingos yra tautos, kurios save laiko tautomis išganytojomis. Aš nieko kita taip nebijau, kaip meilės ir išganymo per prievartą, ir esu priverstas galvoti, kad žurnalo ideologų žadamajame eschatologiniame pasaulyje, ėriukas vis tiek būtų kada nors paaukotas „bendram gėriui". Didelės tautos gali leisti sau sakyti: nebūkime nacionalistai. Iš tiesų tai reiškia: būkite mes. *Kontinento* svajojamoje Rusijoje ne taip seniai ėriuko vaikai neturėjo teisės mokytis savo tėvų kalba ir buvo priversti eiti į vilko mokyklą. Tad jeigu (nesant kitos išeities) reikėtų rinktis tarp caro (vilko) ir Lenino (piemens), ėriukui turbūt tektų rinktis Leniną (aš nesakau Staliną, nors skirtumas tarp jų vos įžiūrimas) kaip *bent tuo tarpu* mažesnę blogybę tautai.

Kovo 9

Sandra su Joan išvažiavo į Pennsylvaniją. Užbaigiau I *Georgikų* knygą. Lieka dar pusė II ir visa IV. Valančiaus „Pavargėliai arba ubagai“ iš *Paaugusių žmonių knygelės*. Kažin ar yra kas visoje mūsų beletristikoje, kas pasakojamojo stiliaus bei kalbos autentiškumu galėtų šiam dalykui prilygti?

Kovo 17

Šių dienų seksoskatologiniai ekshibicionistai savo atavistiniu primityvumu labai panašūs į kūdikius, kurie, nesąmoningai viena ranka onanizuodamiesi, kita ranka braižo įvairias figūras savo pačių išmatose, t. y. „reiškia save“, kaip pasakytų dažnas šių dienų psichologas.

Kovo 23

Vakar ir šįryt Filadelfijoje: Kostų 25-tosios metinės. Triukšminga kompanija. Tradicinės „ne visuomet į toną“ dainos. Dar „rimtai“ tebesikalbant užsiminus apie Putiną, P. V. (iš Lietuvos) pasakoja, jog paskutiniais gyvenimo metais jis buvęs pasidaręs „irzlus senis“, reikalaująs visos jam priklausančios pagarbos etc.

Taikli Ionesco charakteristika (Kasimiro Edschmido *Tagebuch 1958–1960*): *Raffiniert wie ein dialektisch dozierender Balkanese und primitiv wie ein australischer Schafhirte.*

Kovo 30

Nevelykiškiausios iš visų Velykų. Pilka, bespalvė, chemiškai žvarbi diena, tarsi susvetimėjusios ir nutolusios gamtos kerštas. Staiga nepaprastai ryškus atsiminimas: ne tiek vizualinis, kiek drastiškai pojūtinis bėgimo sodo taku išgyvenimas: aštrus vėjas, šalta basoms kojoms tako žemė, virpančiuose klanuose atsimušęs dangus ir bėgimą trukdančių marškinių plakimasis į kojas.

Orfėjaus ir Euridikės fragmento (nuo *Nam quis te, iuvenum confidentissime* iki *toto referebant flumine ripae*) galutinė redakcija.

Kovo 31

Parke su Antanu Vaičiulaičiu. Purienų spalvos forsitijos, baltos ir violetinės magnolijos (magnolijos man visuomet primena Lindau 1946 metų pavasarį) ir japoniškos vyšnios. Norįs būtinai kuriam laikui išvažiuoti, tik nežinąs kur. Aš siūlau Italiją: Šiaurės ežerus arba Mezzogiorno. Italijoje jam didžiausią įspūdį palikusi Florencija, bet dabar jį labiau traukianti Verona, Bergamo (kurie man nepadarė jokio įspūdžio, ir tai aš jam pasakau).

Balandžio 6

Keturias dienas iš eilės siautęs vėjas (iki 60 m. į v.) aptilo. Bet vis dar tebėra neįprastai šalta. Istorijos menkystė prieš gamtą ir kasdienybę (eilėraščio juodraštyje). Puslapis Céline'o ir keliolika Vailland'o *Écrits intimes* puslapių. Jis rašo (jau po traumatinio XX suvažiavimo reveliacijų išgyvenimo): *Conventionel, j'eusse voté pour la mort de Louis XVI et pour celle de Marie Antoinette* (kurie niekuo nenusikalto, tik atliko istorijos jiems primestas beveik organiškas funkcijas). Aš *niekuomet* negalėčiau balsuoti už *niekieno* mirtį. Mirtis ir balsavimas kažkaip šiurpiai nesirimuoja.

7 v. p. p. Berenika išskrido į Paryžių.

Balandžio 8

Atsiminimų opiumas: vasara, atostogos, Nemeikščiai. Grindų ir stalo kvapas. Musių zirzimas languose ir šventųjų paveikslai. Įeina iš Utenos grįžęs tėvas ir savo žeme dvelkiančiomis rankomis paduoda mėlyną voką. Laiškas iš Jonės. Paimu ir einu į mišką skaityti, namų ir medžių žvilgsnio lydimas. Kurį laiką bastausi tarp tyliai švokščiančių medžių, kad bent šiek tiek apraminčiau savo per kraštus besiliejantį džiaugsmą. Po to atsisėdu šiltoje žolėje, išimu laišką iš mėlyno voko ir pradedu skaityti. „...neturėdama ką veikti – dienos tokios tylios ir ilgos – prisiskinu laukinių ramunių ir visą laiką praleidžiu burdama, ar mano laukinis berniukas, mano princas, myli mane."

Balandžio 11

Autentiška kūryba sužeidžia realiomis žaizdomis, kurioms užgijus, pasilieka realūs ir niekuomet neišnykstantys randai. Tokias žaizdas ir randus palieka Sénancour, Stifter, Gottfried Keller, Proust etc.

Balandžio 17

Oskar Lörke (*Tagebücher 1903–1939*): „Öfter wird ein Dichter (Lyriker) zu Tode gelobt als zu Tode getadelt." Kažin? Autentiška poezija yra lygiai absoliučiai abejinga tiek gyrimui, tiek peikimui.

Balandžio 23

Paukščio riksmas kaimynystėje baigiamam iškirsti miške, visai ne toks kaip Nemeikščiuose. Tas pats aštriai gerklinis balsas, tie patys intervalai: melancholiškai automatiškas, ne džiaugsmu, bet kažkokiu visai gamtai būdingu rūpesčiu persunktas balsas – lyg tai būtų paukštis iš Niekur.

Sandra su Gene ir Werneriu važiuoja į Marylando kalnus ieškoti kažkokių niekad man negirdėtų grybų. Kaip tik dabar esanti trumpo jų sezono pradžia.

Balandžio 24

Tas pats paukštis, kaip ir vakar. Tik šįryt jo balsas, nustelbtas visu frontu žygiuojančios dienos triukšmo, skamba tarytum pusės gyvenimo tolybėje.

Balandžio 28

Aš ilgą laiką gyvenau su gamta ir gamtoje, bet mano ilgesys visuomet buvo ne į gamtą, bet iš gamtos. Gamta man visuomet buvo ilgesio žadintojas, fonas, bet ne objektas.

Balandžio 30

Neturėdamas ką veikti, vartau iš Vinco Maciūno gautą Adomo Lasto *Rinktinę poeziją* (Vilnius, 1957). Sunku suprasti,

kaip Lastas su tokia poezija galėjo patekti į antruosius *Vainikus*. Absoliuti, raidiškai, absoliučiai absoliuti grafomanija. Nė vienos įmanomesnės strofos, nė vienos eilutės! Viskas, neišskiriant nė autobiografijos, dvelkia neprilygstama menkysta.

Gegužės 1

Kelionė į praeitį. Apniukusi balandžio diena Nemeikščiuose. Pernykščiai lizdai išsiliejusios upės apsemtų alksnių šakose. Pernykščiai lizdai lietuje. Pernykščiai lizdai vėjuje. Pernykščiai lizdai mėnesienoje.

Žmogau, vaikščiok vienas, kalbėkis su savim pačiu ir nesislėpk chore.

Gegužės 3

Aš esu aš, vienas ir tik aš; visa kita, kas ne aš, yra pasaulis, transcendentinė tolybė, esanti anapus klausimų ir sprendimų ribos.

Gegužės 10

Dažnai galvoju apie grįžimą į gamtą. Bet man nuobodu gamtoje (kurioje nėra mano paties istorijos pėdsakų). Iš tiesų, aš tenoriu grįžti į praeitį, į prarastą rojų, į mirusį laiką, į mirusią gamtą. Gyva, egzistuojanti už manęs gamta yra absoliučiai svetima ir mirtinai nuobodi, nereikalinga ir beprasmė. Nuvažiavęs į pajūrį, aš tik galvoju, kad man gera gamtoje, apgaudinėdamas save išmokta pagarba gamtai, nes aš vis tiek du trečdaliu laiko praleidžiu viduje. Dabar man visiškai aišku, kad net ir kadaise gamta man tebuvo ilgesio būti kitur žadintoja.

Gyventi gamtoje reiškia nematyti gamtos, kaip nematome gyvenimo ir bandome jį sau išreikšti tik *po to*.

Gegužės 14

Mano paskutinio mėnesio lektūra beveik išimtinai ribojosi menu. Perskaičiau (tiksliau išsireiškiant, peržiūrėjau, nes jose teksto labai nedaug) net devynias monografijas (Rohner,

Rebeirolle, Charreton, Delmotte, Fiume, Savin, Cassinari, Brayer ir Fini). Po tokios didelės modernaus meno dozės teks vėl grįžti prie literatūros.

Gegužės 22

Mane stebino (Watergate aferos metu) ir dabar tebestebina amerikiečių puritonizmas, moralinės poliarizacijos stoka ir iki viešo ostracizmo einantis rigorizmas. Moralinio rigorizmo viešo gyvenimo santykiuose tragedija yra tai, kad jis reikalauja iš žmogaus tiek, kiek galėtų išpildyti tik *angelas* arba *šventasis*. Ir tai yra nuogiausios hipokrizijos apraiška. Kovojant su blogiu, pirmiausia reikėtų stengtis jį pajungti gėrio tarnybai, nes per uoliai ieškomas ir demaskuojamas blogis gali nustelbti viską ir tapti vienintele gyvenimo spalva.

Gegužės 25

Les Cahiers de la Petite Dame I. Sandra iš Rehobotho grįžo viena diena anksčiau, nes Genė turėjo išvažiuoti į Washingtoną. Su Magda nenorėjusi pasilikti. Beveik visą dieną praleidau darže, ruošdamas ežias agurkams, pomidorams ir gėlėms. Iš katės nagų išgelbėtas mažytis kurmiukas, mano rankai artėjant, ginasi visomis jėgomis, piktai cypdamas, pašiaušęs melsvai pilką kailiuką ir aukštyn iškėlęs savo šerno snukutį. Po piet atvažiavo Jurgis su Gražina. Kaip tik tuo metu paskambino Bradūnas iš Čikagos ir Tėvas Leonardas iš Kennebunk Port, abu pranešdami, kad man esanti paskirta RD premija (aš buvau ir užmiršęs, kad tokia premija skiriama, nors pernai pats buvau jos *jury* komisijoje), sveikindami etc., bet man dėl to kažkaip nei šilta, nei šalta. Kazio balsas nė kiek nepasikeitęs, toks pat nuginkluojančiai šiltas, atviras kaip visada, ir man labai sunku atsispirti jo kalbinimui atvažiuoti į Čikagą atsiimti premijos, dalyvauti literatūros vakare ir pan. Bet vis dėlto atsispiriu. Tėvas Leonardas skundžiasi negalįs rasti pavadinimo naujam eilių rinkiniui (bereikalingas rūpestis) ir čia pat paskaito ilgą eilę projektų, kurie visi blogi. Prašo patarimo. Susitariam, kad Vaičiulaitis man perduos rankraštį, o aš pažiūrėsiu.

Gegužės 27

Pilkõs ir absoliučios rutinos diena, nieko neatliepianti, be mažiausios vibracijos, be aido, be prasmės. Viskas įgriso *ad vomitum.* Tuštuma, kurios užpildymui intelekto sugestionuojamos propozicijos neturi nė mažiausio pasisekimo.

Grįždamas namo perskaičiau Tėvo Leonardo eilėraščių knygos rankraštį, kurį, kaip buvo susitarta, Vaičiulaitis atnešė į parką. Jo pieštuku įrašytas pavadinimo projektas (*Už vasaros vartų*) pernelyg dvelkia trisdešimtaisiais metais [...]. Siūlysiu pavadinti (be kokio ypatingo pagrindo) *Prasivėrimais.*

Gegužės 31

Drėgna, apniukusi, neskambi diena. Skaitau Rytų Vokietijoje išleistą Hermanno Hessės monografiją (Fritzo Böttgerio *Hermann Hesse: Leben, Werk, Zeit*). Kruopščiai parašyta, bet pėsčia knyga. Gerokai pralinksmino gale įdėtoje rodyklėje (Personenverzeichnis) esanti Kristaus charakteristika: *Jesus von Nasareth (um 7 v. u. Z. – 30 u. Z.), Zimmermann und Wanderprediger in Israel, Religionsstifter.*

Birželio 11

Poezija prasideda ten, kur baigiasi žodžiai; *kūnas* prasideda žodžiu ir baigiasi tyla.

*

Apsisprendimas gintis slepia
Žuvimo pradžią: ne gintis iki paskutinio
Kraujo lašo, bet gyventi. Sienos
Vilioja priešą, ir jisai,
Jų gundomas, ateina.

*

Sunku nešioti kaukę;
Bet dar sunkiau gyventi
Be kaukės
Kaukėtoje minioj.

*

Vasaros žolės kalbos belaikė
Misija, belaikis
Vėjo alfabetas.

Birželio 15

Seniau aš mokėjau nieko neveikti, nieko negalvoti, tik gyventi. Dabar, nors ir formaliai nieko neveikdamas, vis tiek turiu būti kuo nors užsiėmęs. Bet kuo: muštis su plūstančiais atsiminimais, su nuolat grįžtančiomis į sąmonės laukus kadaise skaitytų knygų personažų miniomis, garsais ir spalvom. Štai jau kelinta diena mane kankina Van Gogho *Žvaigždėta naktis*: ji persikėlė į mane ir degina visu savo gyslas plėšančiu intensyvumu ir mano nepajėgimu ją išreikšti žodžiais, pasakyti, tegu ir vien tik sau. Negalėdamas pasiekti originalo, susinešiau visas galimas reprodukcijas knygose. Bet tai tik paaštrino negalėjimo jausmą, ir aš tik bejėgiškai kartoju: *Žvaigždėta naktis, Nuit étoilée, Sternklare Nacht, Starry Night...*

Birželio 21

Žiūrėti į vėjo lankstomas medžių šakas, kaip šiandien, birželio mėnesyje, kuomet viskas taip žalia, kai nėra dar nė vieno pageltusio lapo; užmiršti visus dienos rūpesčius, neįsileisti į galvą jokio vardo, jokio veido, jokio atsiminimo, jokios logiškai tekančios minties; nežinoti, kad esi laimingas arba nelaimingas.

Birželio 26

Hanso Holbeino (Jaunesniojo) *Henry VIII* ir Jeano Clouet *François I* – du beveik tiksliai tuo pačiu metu gyvenusių ir viešpatavusių valdovų portretai, kuriuose taip ryškiai atsispindi du skirtingi charakteriai ir per juos dvi skirtingos kultūros. Pirmojo atveju – brutalus, neišprusęs sensualumas (Holbein galėjo jį nutapyti puotaujantį, su avies kulšimi vienoje rankoje ir alaus bokalu kitoj; antrojo – galantiškas lakumas ir šviesus renesanso protas (su kaulu rankoje būtų sunku jį įsivaizduoti).

Lektūra: Orintaitė, Ramonas, Tarulis. Kažkodėl dabar mane vis labiau apima aistra pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio literatūrai, ypač užmirštoms knygoms à la Vaidilutės *Tėviškė*, Puidos *Žemės giesmė*, Švaisto *Mėlyna suknelė*. Bet kur jas gauti? LC jų neturi.

Sekmadienis / Birželio 29

Atsimenu *jos* paskutinius žodžius, ir mano širdį perveria mintis, *kad pavasaris jau buvo atėjęs*, visur sruveno vanduo ir pridėjus prie žemės ausį girdėjosi, kaip auga kiemo žolė.

Liepos 5

Rytą – Th. Stormo *Immensee* (po daugelio metų) ir *Auf der Universität* (pirmą kartą, jei neklystu). Emociškai paveiki, bet neperaukščiausio lygio proza. Vidudienį – darže (kurio, Berenikai išvažiavus į Italiją, aš esu vienintelis šeimininkas ir prižiūrėtojas). Nepaprastai gerai auga agurkai, nieko sau ir pomidorai; tik zucchini aiškiai nepavyko: milžiniški lapai, daugybė žiedų, bet jokių vaisių: užsimegst užsimezga, bet tuoj pat nunyksta.

Sekmadienis / Liepos 13

Lauke pila kaip iš viedro, taip smarkiai, jog vanduo, nespėjęs nutekėti surenkamaisiais vamzdžiais, čiurkšlėmis krinta ant žemės. Pora skyrių iš *Der Grüne Heinrich*. Nesiskaito. Gal dėl to, kad jaučiuosi persotintas, tarsi praradęs intelektualinį „apetitą". Vakar, imdamas šią knygą iš bibliotekos, galvojau: bus malonu skaityti; šiandien, deja, viskas atsimuša sąmonėje dusliai, be garso, tarytum smūgiai.

Liepos 15

Sandra padovanojo indišką skulptūrą (mano gimimo dienos, kurios aš niekad nešvenčiu, proga).

Kažkodėl prisiminiau ir galvoju, kaip aš vaikystėje, apysilpnis, nors ir ne ligotas vaikas, turėjau verstis ir spręsti visas

vidines ir išorines problemas vienui vienas, nuo visko gintis, niekieno neremiamas ir neglobojamas. Iš pradžių tekdavo nugalėti įvairiausius sunkumus pačiu primityviausiu būdu, vien tik išsilaikymo instinktu, apsupto žvėrelio pasiryžimu jokiom sąlygom nepasiduot. Visa tai privertė mokytis vaiko pasaulyje taip svarbios diplomatijos ir politikos, t. y. gintis vilko ir lapės metodais, pagal situaciją. Kartais klausiu savęs: kaip aš galėjau atsilaikyti vienas prieš visus man nepalankius elementus? Dėl to man dabar ir atrodo, kad galingiausias ir išmintingiausias žmogus pasaulyje yra vaikas, nes jo taktikos, strategijos ir diplomatijos resursai neišsemiami.

Mama neturėjo laiko domėtis mano problemomis; be to, vargu ji būtų galėjusi suvokti jų rimtumą bei apimtį, nes ir aš pats tik dabar pradedu visa tai pilnai suprasti.

Kas iš to išliko? Žaizdos užgijo, bet randai, išoriniai ir vidiniai, visuomet pasiliks. Dėl to aš ir šiandien nesu visiškai atsikratęs anos išdidžios, slaptu pavydu atmieštos paniekos nežinia kur dabar esantiems tiems savo vaikystės mokyklos draugams, kurie būdavo geriau apsirengę ir sušukuoti kaip knygose, kuriems niekuomet nieko netrūkdavo, kai tuo tarpu man trūkdavo visko: rūbų, batų, maisto, knygų, popierio... Aš didžiavausi savo intelektualiniu pranašumu, bet silpnybės valandomis norėdavau būti kaip jie: toks gražus, dailiai apsirengęs ir „laimingas“.

Liepos 16

Kiek kartų buvau pasižadėjęs, Epikteto pavyzdžiu, nepasikliauti tuo, kas nuo manęs nepriklauso, nebandyti kontroliuoti ir niekuomet perdėtai nereaguoti, ypač asmeninių santykių plotmėje. Nieko nereikalauti iš kitų vien tik dėl to, kad reikalauji iš savęs, nes kitas visuomet yra absoliučiai kitas ir kitur. [...] Skųstis, kad kas nors nesupranta, absurdiška, neišmintinga, silpnuoliška, beveik nemoralu. Nes kas gi kada nors ką nors supranta? Priimti viską, neieškant skirtumo tarp dovanos ir smūgio. Tarp kitko, tokia laikysena nėra nei rezignacija, nei nusižeminimas: tai tik skirtinga etinė stratagema.

Liepos 18

Kosto Doveikos *Liudas Gira* (traukinyje į Washingtoną ir grįžtant). Gan informatyvi, bet kartu ir erzinanti savo naiviomis simplifikacijomis à la „socializmo idėjų nuskaidrintas protas pagaliau leido suvokti tikrąją gyvenimo esmę ir prasmę" knyga. Sakinio fragmentas „...Girų bute nė vieno lango, tinkas nubyrėjęs, dalis lubų įgriuvusi" mane grąžina į pirmąsias karo dienas Vilniuje. Kaip tik tuo metu man teko lankyti (su Kaziu Umbrasu ir Vytautu Mačerniu) Vytautą Sirijos Girą [...] citatoje minimame jo tėvų bute, bet neatsimenu, kad jam būtų buvę kas nors sužalota, išmušti langai, įgriuvę lubos etc. Viskas atrodė švariai, tvarkingai, pabrėžtinai miesčioniškai, nors ir be ypatingo liuksuso. Iš to mūsų apsilankymo atmintyje išliko dar ir tai, kad vedžiodamas po butą jaunasis Gira visą laiką kartojo, kad tėvas visada buvęs doras, geras žmogus, visuomet pasiruošęs padėti kiekvienam, kas tik prašytų pagalbos.

Mano ankstyvojo pasaulio hierarchijoje Liudas Gira buvo tik oficiali figūra, tautinio-valstybinio aparato dalis, daugiau vardas ir portretas negu gyvas žmogus. Jo poezija, panašiai kaip Maironio, Vaičiūno etc., atrodė daugiau „privaloma" negu „graži". Vėliau aš jį dažnokai matydavau pasišokinėjančia eisena skubantį Kauno gatvėmis. Iš to laiko man liko vaizdas, lyg jis būtų turėjęs per trumpą kaklą, šiek tiek per ilgas kojas ir daręs beveik kuproto žmogaus įspūdį, nors toks ir nebuvo. Arčiausiai prie Liudo Giros man teko būti 1939 metų pavasarį Ateitininkų ramovėje. Jis sėdėjo šalia dailiai išprosyto, baltais rankogaliais ir pomaduotais plaukais Mykolo Vaitkaus, suglamžytu, gerokai apnešiotu švarkeliu, lyg tyčia, dėl kontrasto, greta pasodintas, su visais garsiai kalbėdamas ir gestikuliuodamas rankomis.

Tūlas šiandien būtų linkęs „už nuodėmes" ignoruoti jo nuopelnus mūsų kultūrai bei literatūrai, kurie yra tikrai žymūs. Savo karjeros pradžioje Liudas Gira buvo vienas uoliausių literatūrinės veiklos pionierių: redaktorius, antologistas, „literatūros respublikos" aparato organizatorius, literatūrinio žurnalizmo pradininkas, kritikas, šalia Jakšto, gal daugiausiai prisidėjęs prie lietuviškos recenzijos tipo bei stiliaus suformavimo, etc. Jo

poezijos „išliekamumą“ fatališkai kompromituoja totalus nesirūpinimas forma, neautentiška, apytikrė ir be galo primityvi verstinių romansų kalba, neturinti nei gyvenimiškų, nei literatūrinių šaknų.

Rehoboth Beach
Liepos 24

Rehoboth Beach (nuo šeštadienio). Kasdien dukart į pajūrį ir atgal. Namie – *Der Stechlin* (Fontane tapo tradicine mano atostogų lektūra). Prie eilėraščių turbūt ir nebeteks prieiti. Daugiausia laiko praleidžiu nieko neveikdamas, t. y. rekonstruodamas ir analizuodamas praeityje inertiškai gulinčius „prarastojo laiko“ klodus – milžiniškas ilgesio, skausmo, nuobodulio ir ontologinio neturėjimo ką veikti „tąsyk Edene“ atsargas.

Liepos 28

Ilgas (beveik valandos) telefoninis pasikalbėjimas su Girnium. Jis dabar labai užimtas Dovydaičio monografija, kuri dar šįmet turėtų pasirodyti. Pasakoja įspūdžius iš Ispanijos, kur jie abu su Ona praleido vasaros atostogų dalį. Norįs atsisakyti kronikinio *Aidų* skyriaus redagavimo, pasilikdamas tik „korpusinį“. Užsiminus apie bendradarbių problemą, aš jam išdėstau visas savo nenoro aktyviau bendradarbiauti priežastis, tarp kitų dalykų primindamas ir tai, kad dėl kiekvienos mano recenzijos *Aidai* prarado po keletą prenumeratorių: jeigu recenzija buvo nepalanki, prenumeratos atsisakė autorius (kaip, pvz., Alantas) ir jo draugai; jeigu recenzija buvo palanki, prenumeratos atsisakė recenzuojamos knygos autoriaus priešai, nekalbant jau apie koliojamus laiškus redaktoriui bei skundus leidėjui. Bet jis į visa tai nekreipiąs dėmesio ir laikąs beveik normaliu reiškiniu. Aš jam atsakiau, kad žurnalo egzistencija yra svarbesnis dalykas už mano recenzijas ir kad, deja, tam tikrais atvejais „nuskriaustieji“ autoriai turėjo pagrindo skųstis, nes gan dažnai to paties lygio arba ir dar menkesnės knygos tuose pačiuose *Aiduose* buvo daug palankiau įvertintos (seka pavyzdžiai). Kalbėjomės ir dėl *Giesmių giesmės* spausdinimo, nieko galutinai nenutardami.

Rugpjūčio 1

Tout luxe de vie raccourcit la vie.

Baltimore
Rugpjūčio 26

Les Cahiers de la Petite Dame II ir Montherlant'o *Les Garçons* (pakaitomis). Karštis ir tvankumas tiesiog neįsivaizduojami. Sandra šiandien išsiuntė *Giesmių giesmės* mašinraštį į Bostoną. Nutariau atspausdinti (po ilgų svyravimų).

Rugpjūčio 30

Visą naktį lijo. Miegas buvo sunkus, beveik nepakeliamas. Rytą – Vergilijus (30 su viršum eilučių). Po piet – *Les Cahiers de la Petite Dame II* (bandau baigti). Katė, užšokusi ant rašomojo stalo, glaustosi murkdama, kol galų gale atsigula ant knygos (tai kasdieninis jos ritualas) ir nebeleidžia skaityti. Bet man reikia eiti, ir idilija nutrūksta.

Sandra rytoj išvažiuoja mėnesiui į Europą.

Rugsėjo 1

Ilgo savaitgalio tyla. Vėl lyja. 5:25 Sandra išskrido į New Yorką, iš kur artimiausiu lėktuvu tęs kelionę į Paryžių. *Tūkstantis ir vienos nakties* pasaka „Apie vorą ir vėją."

Rugsėjo 5

Vakarienė pas ponus Krivickus Washingtone. Tipingas „atsiminimų vakaras"; nesibaigiančios senų laikų reminiscencijos, prie kurių ir aš stengiuosi prisitaikyti. Grįžau tik po vienuoliktos. Prie durų laukė Fellini ir Pūkas, rimtais veidais ir aiškiai susirūpinę, kad laiku neparėjau namo. Man įėjus, abu susižvalgo („pagaliau parsitrenkė"), Fellini net šokteli į viršų, išpildydama pora komplikuotų šokio figūrų. Sandra dabar turėtų būti Madride. Perskaitęs pora *Les garçons* perskyrimų, einu gulti.

Rugsėjo 8

Berenikos laiškai iš Florencijos man ir Sandrai. Vis dar neapsisprendusi, ar važiuoti į Milaną dėstyti anglų kalbos, ar į Paryžių studijuoti. Prašo patarti, ką skaityti iš naujesnės italų prozos (mano anksčiau rekomenduotasis Italo Svevo esąs šiek tiek per sunkus). Ji norėtų ką nors išversti, kad aš galėčiau pats įsitikinti, kiek ji pažengusi italų kalboje. Mane šiek tiek neramina pabrėžtai minorinis jos laiško tonas: tarytum ko jai trūktų, kas nors slėgtų.

Rugsėjo 12

Laiškas Berenikai (įvairūs patarimai; atsakydamas į jos klausimą, ką skaityti iš italų poezijos, rekomenduoju Saba, Ungaretti, Quasimodo, Montale, Campana etc. etc.). André Gide'o / Roger Martin du Gard'o *Correspondance*. Iš bandymo šiek tiek padirbėti su Vergilijum nieko neišėjo. Viena iš tų dienų, kaip sako amerikiečiai.

Rugsėjo 14

Sekmadienį vėjo šniokštimas medžių lapuose visai kitoks negu šiokiomis dienomis, ne toks mechaniškas, bet antlaikiškas – kaip kadaise Nemeikščiuose.

Rugsėjo 17

Jurgis pasakoja, kad Dalia S. Čikagoje jam sakiusi, jog Vilniuje miręs Algis Z., mūsų universiteto dienų Vilniuje draugas. Nepataisomas optimistas ir visų menų bei idėjų entuziastas, grandiozinių planų kūrėjas, entuziastas bolševikas, po to nė kiek nemažiau entuziastiškas antibolševikas, 1944 metų vasarą Algis pasitraukė į miškus, šventai pasiryžęs „kovoti iki paskutinio kraujo lašo". Partizanus likvidavus, tos pačios Dalios S. žiniomis, jis „reabilitavęsis", t. y. grįžęs į normalų gyvenimą ir dėstęs Vilniaus Pedagoginiame institute.

Susipažinom Vilniuje, Tauro gatvės studentų bendrabutyje, kur jis tuomet, tik ką atleistas iš pulko politvadovo pareigų,

gyveno ir jau buvo apsisprendęs tapti rašytoju, „lietuvišku Dostojevskiu“, kaip mes sakydavom. Algis buvo tikras planavimo genijus. Jo planai buvo neįtikėtinai detalūs, su schemomis, diagramomis ir statistinėmis lentelėmis. Jis žinojo savo būsimųjų knygų tiražus, šriftą, popierį etc., nors dar nebuvo parašęs nė vienos eilutės, ir su mažiausiomis smulkmenomis kalbėjo apie tai kiekvienam, kuris turėjo noro ir kantrybės klausytis. Ir man tos kantrybės dažnai pritrūkdavo, ir dėl to aš dabar jaučiuosi kaltas.

Nejaugi tik tiek ir liks iš jo kadaise spindėjusios ateitim gyvenimo mįslės?

Rugsėjo 18

Kapitalizmas rašo sau mirties sprendimą viską ir visur apimančia profitizmo idėja, kurios visiškai nėra gamtoje (liūtas, papjovęs gazelę, prięda ligi soties, nė negalvodamas likučius pasidėti rytdienai ar kam nors parduoti), ir kuris griauna gamtos jėgų pusiausvyrą.

Rugsėjo 26

Lektūros dviejų savaičių atostogoms medžioklės bibliotekos džiunglėse balansas: Peterio de Mendelssohno *Der Zauberer* (maratoninės Th. Manno biografijos I t.); Lucieno Goldmannio *Structures mentales et création culturelle*; Bernanos *Oeuvres romanesques* (Bibliothèque de la Pléiade) ir Th. Manno *Sämtliche Erzählungen*.

Rugsėjo 27

Būties fiksavimo (išlikimo) pastangų tragedija.

Bandymas atsilaikyti prieš plūstantį Nieką.

Krautuvininkas, kuris reklamuoja savo prekes laikraščiuose, ir poetas, kuris divulguoja savo išgyvenimus knygose, iš esmės niekuo nesiskiria nuo maniako, kuris žudo, norėdamas patekti į spaudą.

Rugsėjo 28

Zovada ir be jokio loginio sąryšio lekiančių minčių ir atsiminimų sekoje (momentui padėjus skaitomą knygą): Aštrus apynių kvapas ir saulės spinduliai pro pageltusius lazdynų lapus Nemeikščiuose. Kodėl aš netęsiau 1940 m. pradėto romano, turėjusio pavaizduoti mūsų šeimos istoriją nuo 1903 m. (mamos ištekėjimo datos) laiko įvykių perspektyvoje. *Qui dit tout ne dit rien.* Šiąnakt (sapne), kalbėdamasis su Radausku apie Jurgio Baltrušaičio rusiškosios poezijos ligšiolinius vertimus, jam sakau, kad nepriklausomybės laikais mes dar neturėjome tam reikalui tinkamos kalbos. Ką aš pasakyčiau mirdamas? Kam būtų skirti mano paskutiniai žodžiai? Sandrai? Mamai? Mes iki paskutinio atodūsio stengiamės atbaigti savo portretą. Paskutiniai Valéry žodžiai buvo: „La vie, tout de même, quelle couillonnade!“ arba kažkas panašaus. Jonui jau 71 metai. Būtis? Žinojimas, kad mano žodžiai yra prieš milijonus metų nudžiūvusios žolės šiurenimo istorija. Šv. Petro raktelių čežėjimas Juodabrasčiuose. Skausmo ontologija: nežinoti, kas yra ir ko nėra, žinant kaip yra ir kaip nėra.

*

O durų uždarinėjimo ceremonija gilų rudens vakarą Nemeikščiuose!

Rugsėjo 29

Pusvalandis (telefonu) su tik ką grįžusiu iš Lietuvos Juozu. Kalbamės peršokdami nuo vieno dalyko prie kito. Ypatingai nemaloni buvusi muitinės formalumų procedūra Leningrade. Tik per plauką išvengę lėktuvo avarijos (netoli Kopenhagos). Lietuvoje nepatyręs nieko nauja, kas jam iki šiol nebūtų buvę žinoma, tik viskas labiau sukonkretėję. Plačiau ir sistemingiau apie viską – susitikus.

Rugsėjo 30

Rytą – *Der Zauberer.* Fascinuojanti knyga. Pirmiausia savo užmojo platumu (šiuo požiūriu nebent Sartre'o *L'idiot de*

la famille galėtų jai prilygti) ir tiesiog detektyvišku egzistuojančios „įrodomosios“ medžiagos organizavimu bei panaudojimu. 1185 didelio formato puslapiai, ir tai tik pirmas tomas! Kada tokios monografijos susilauks mūsų Vaižgantas, Maironis, Putinas, Aistis?

Popiet grįžo Sandra. Pavargusi, bet kartu ir atsigavusi, nusivaliusi nuo kasdienybės. Berenika atrodanti puikiai: elegantiškai apsirengusi etc., bet ji negavusi nė vieno mano laiško, nes vietinė American Express agentūra jau kuris laikas esanti uždaryta. Iš Florencijos jos abi kartu važiavo į Veneciją.

Spalio 4

Berenikos telefonas iš Florencijos. Pagaliau susiradusi kambarį Milane ir nuo pirmadienio pradėsianti dėstyti. Šiek tiek susikomplikavęs dėstomųjų valandų skaičiaus savaitėje klausimas. Pagal ankstesnį susitarimą, ji turėjusi gauti 20. Sunku būsią palikti Florenciją... Vieną mano laišką, nors ir pavėluotai, vis dėlto gavusi.

Spalio 6

Fantastiškai graži ir šilta diena. *Der Zauberer*. Ir vėl vienui vienas namuose. Sandra šįryt išskrido į Čikagą tvarkyti jai dar Europoje tebesant mirusio patėvio reikalų. Seniai kada besu turėjęs tiek daug laiko praleisti tik su savim pačiu ir priešais save patį.

Spalio 9

Iš vaikystės tarp daugelio kitų dalykų, kuriuos randu besirausdamas tolimiausiose atminties zonose šmėkšančiame jausmų ir idėjų griuvėsių labirinte, ypač gyvas ir neišdildomas liko moterų skirtingumo, ne tiek fizinio, kuris tuomet man buvo visiškai nereikšmingas, bet mistinio skirtingumo įspūdis. Man atrodė, kad jos gyvena, nors ir čia pat, su mumis ir tarp mūsų, bet kartu ir visai kitame pasaulyje, kitoje būties zonoje, kurios sąranga ir etika – amžina ir niekam neprieinama paslaptis,

durys, pro kurias draudžiama įeiti, raktas, kurio niekam nevalia pasukti. Daugiausia mane stebino ir domino jų solidarumo mįslė. Vyrams tatai nebuvo būdinga; jie, pavyzdžiui, niekuomet manęs negynė dėl to, kad aš berniukas. Moterys, atvirkščiai, kažkokio nesuprantamo solidarumo instinkto vedamos, mano bendraamžes mergaites globojo ir gynė tik dėl to, kad jos mergaitės, lyg jos visos būtų priklausę vienai ir tai pačiai slaptai organizacijai, kurios nariai be žodžių atpažįsta ir gina vieni kitus. Aš ir po šiai dienai su šiurpu tebeprisimenu mus, berniukus, bandžiusius užklupti besimaudančias mergaites, aukšta liepos mėnesio žole besivejančią furiją, kuri turėjo taip pat kur nors netoliese maudytis ir stebėti mūsų nekuklų antpuolį, visiškai nuogą ir dėl to dar labiau gąsdinančią.

Spalio 13

Pirmadienis. Lygiai tokia pat saulėta diena kaip vakar, sekmadienį. Bet viskas atrodo kitaip. Pro atviras duris iš lauko ateinantys garsai (mechaninio pjūklo džeržgimas, plaktuku kalamos skardos žvangėjimas, šviesos langas grindyse su besišildančia kate, įvairiaspalvės knygų nugarėlės lentynose, Brüggemanno *Angelas su mandolina* virš židinio – viskas su pilka darbo dienos (pirmadienio) uniforma. (Tik šiandien pastebėjau, kad mūsų namo tylai taip trūksta ramaus ir familiaraus sieninio laikrodžio tiksėjimo. Ypač vidudienį.)

„Unordnung und frühes Leid."

Rehoboth Beach
Spalio 15

Obuolių sultimis kvepiančiame gelsvam ūke paskendę Eastern Shore lygumos.

Atvažiavome į Rehobothą.

Karšta kaip vasarą.

85° F.

Berenikos laiškas (jau iš Milano).

Bernanos *Un Crime*. Maurice'o Blanchot *Faux pas*.

Spalio 17

Per naktį smarkiai atvėso. Anksti rytą važiavome į Assawoman žvėrių ir paukščių rezervatą pasižiūrėti laukinių gulbių ir žąsų, kurių čia kasmet nesuskaitoma daugybė perskrenda žiemoti. Joks garsas gamtoje nesukelia tokio aštraus vienatvės jausmo, kaip laukinių žąsų klyksmas rudenį. Genė su Sandra prisimena, kaip jos čia prieš tris metus buvo atvažiavę su mirtinai sergančiu Aisčiu.

Spalio 19

Giesmių giesmės korektūros iš *Aidų*. Skaitydamas randu, kad kai kurios vietos galėtų ir kiek kitaip skambėti, bet nieko nebetaisau. *Finito*! Apskritai imant, vertimu esu patenkintas. Bent šiuo momentu.

Baltimore
Spalio 24

Su malonumu ir palengvėjusia širdžia skaitau laikraštyje, kad šių metų Nobelio premija paskirta italų poetui Eugenio Montalei, o ne antraeiliam beletristui Saul Bellow, kuris turėjo stiprų užnugarį. Montale bent iš dalies verčia užmiršti nesenas Švedų akademijos „nuodėmes“ (Böll, Solženicynas, Šolochovas, White).

*

Comme la scaglia che si spicca
dal fondo oscuro e liquefatta cola
sul corridoio dei carrubi ormai
ischeletriti, cosí pure noi
persone separate per lo sguardo
d'un altro?

Spalio 27

Pavadinant įvyksta pasaulio sukūrimas. Mes gyvename ne daiktų, bet žodžių pasaulyje. Mes amžinai ieškome vardų daik-

tams. Jeigu nežinotumėm žodžio „ilgesys“, mes nieko nesiilgėtumėm, nes ilgesys yra nepajėgimas išreikšti, nemokėjimas pavadinti. Paveikslas, eilėraštis, muzikinė kompozicija etc. savo esme yra pavadinimai – būtis, paimta į spalvų, žodžių arba garsų nelaisvę.

Spalio 28

Laikas žodyje: poezija. Laikas vyksta, gyvena ir miršta žodyje.

Spalio 30

Parke su Jurgiu ir Henriku Kačinsku, kurio senokai nebebuvau matęs. Kalbamės viešo poezijos skaitymo bei deklamavimo temomis. Ar aktorius, interpretuodamas poeziją, turįs taikytis prie publikos? Aš būčiau linkęs manyti, kad taip, bent repertuaro pasirinkimu, nes skaityti arba deklamuoti poeziją, kuri nepasiekia klausytojų, būtų grynas nesusipratimas. Kačinskas ta proga sako: „Taip! Taip! Publika visuomet laukia to, ko ji tikisi: kas bus, kas atsitiks.“

Lapkričio 4

Gerhart Hauptmann, *Der Ketzer von Soana*. Galvoju: ar ne per daug skaitau? Ir čia pat prisimenu Schopenhauerio aforizmą, kuriame sakoma, jog skaitantysis galvojąs kito smegenimis (galva).

Lapkričio 6

Kiekvienas laikas miršta kartu su rūbais, medžiagomis ir akiniais, fotografijų pozomis ir meilės ritualais. Kiekvienas laiku sąlygotas meilės gestas juokingas; tik skausmas nežino nei laiko, nei mados.

Lektūra: *Ab urbe condita*, XXI–XXII (Hannibalo karas). Umberto Eco.

Lapkričio 7

Technologija yra lėtai atslenkantis naujas ledynmetis, kuris mus nužudys. Mūsų dvasioje jis jau *čia*. Todėl vargas tiems, kurie tebevaikšto senaisiais *Holzwege*, t. y. ***mums***!

Lapkričio 9

Susirgo Sandra ir turėjo būti paguldyta ligoninėje (vakar). Nenutrūkstamo ir nuolatinio rūpesčio slegiamas, jaučiuosi totaliai išjungtas ir išsijungęs iš visko – dvasiškai ir fiziškai. Bandau skaityti *Maler Nolten*, bet nepajėgiu: viskas tik žodžiai, šiurpūs savo beprasmiškumu, kuriuos organizmas atmeta kaip nesuvirškinamą maistą.

Gruodžio 1

Reminiscencija iš Paryžiaus: prie Perrault colonados aklas elgeta su lentute ant krūtinės: *Aš nematau tavęs, kuris duodi, bet Dievas mato.*

Gruodžio 7

Mirė Hannah Arendt. *Requiem aeternam*... Ta proga pirmą kartą pamačiau jos senatvės fotografiją, ir tai man buvo savotiškas smūgis, nes aš kažkodėl galvojau, kad ji ir dabar turėjo atrodyti kaip jaunystėje. Paskutiniais metais man nedavė ramybės klausimas (apie tai jau esu kalbėjęs), kodėl ji *pasidavė* ir savo intelektualinę misiją iškeitė į *celebrity* statusą, viską paaukodama dienos aktualijai, tapdama madingu neišmanėlių „guru“.

Gruodžio 19

Žinia apie Skardžiaus mirtį. Grubiai netikėta, dalykiška. Nežiūrint amžiaus, charakterio etc. skirtumų, ypač trim ar keturiais paskutiniais jo darbo Library of Congress metais, mes buvom gan artimai susibičiuliavę. Jis kažkodėl mane mėgo ir dėl to net į mano jam prieštaraujančias nuomones bei pasisakymus

žymiai švelniau ir atlaidžiau reaguodavo, tuo tarpu kai kitiems kirsdavo kaip kirviu. Išėjus jam į pensiją ir išsikėlus gyventi į Hot Springs (Arkansas), santykiai nenutrūko: retkarčiais pasikeisdavom laiškais. Ir dabar man gaila, kad aš jį kada nors be reikalo erzinau savo prieštaravimais, nors puikiai žinojau, kad kiekvieną, taigi ir jį, reikia priimti tokį, koks yra, o ne tokį, kokio norėtum. Tiesa, savo beatodairiškai atšiauria laikysena prieš visus ir viską, kas bent potencialiai galėjo būti prieš jį, nesutikti su jo nuomonėmis, savo intelektualiniu nelankstumu bei estetinio jausmo stoka jis ir šventąjį būtų galėjęs išvesti iš kantrybės. Bet tokiu jį padarė sunkios veržimosi „iš tamsos į šviesą" sąlygos. Dėl to jis man ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai priminė tolimoje šiaurėje augusį medį, tik savo bekompromisiniu kietumu atsilaikiusį prieš gamtos elementus ir niekad neišmokusį švelniai šlamėti. Iš čia jo perdėtai defenzyvinė laikysena, praktiniame gyvenime pasireiškusi nepakentimu nė mažiausios kritikos, paniška baimė pasirodyti ko nors nežinančiu arba apsirikti, gimdančia nepasitikėjimą ne tik kitais, bet ir savim pačiu. Dėl to kieno nors ko nors paklaustas, jei neturėjo 100% tikro atsakymo, nepatenkintas klausėju imdavo piktai aiškinti, kad dalykas esąs žymiai komplikuotesnis, negu kad galį kam atrodyti ir pan.

Pakilesnės nuotaikos momentais mėgo pasakoti, pasidalinti atsiminimais apie savo gyvenime sutiktus žmones: Lindę-Dobilą (kurio literatų būreliui priklausė Panevėžio gimnazijoje), Krėvę, Sruogą, Mykolą Biržišką, Voldemarą, Herbačiauską, Putiną. Tie jo pasakojimai buvo įdomūs tuo, kad jis, neturėdamas nė lašo literatūrinės „gyslos", operavo tik faktais, nieko nepagražindamas, nieko nepridėdamas. Bet didžiausią įspūdį man paliko jo pasakojimai apie darbą Clevelando skerdyklose: kaip jis, apsiginklavęs kartim su gale įkalta vinim, stovėdamas mėšlu ir srutomis pažliugusiame tunelyje, turėdavęs varyti baisiai žviegiančias ir besipriešinančias kiaules į skerdžiamosios mašinos angą: kaip jos kartais iš desperacijos norėdavę jį pulti ir kaip jis turėdavęs visomis jėgomis gintis, tam reikalui naudodamasis jau minėta kartim su gale įkalta vinim. Ir čia jo nuogas, dalykiškas, brutalus realizmas pasiekdavo homeriškas dimensijas.

Amžiną atilsį duok jam, Viešpatie!

Gruodžio 28

Norėdamas atsigauti nuo šventinio šurmulio ir grįžti į kasdieniškai normalios rutinos vėžes, bandžiau šiek tiek aptvarkyti susikaupusią popieriją. Besiknisdamas užtikau mūsų su Radausku ruoštos amžinatilsį poezijos antologijos baltrušaitinės dalies „protokolą“, iš kurio matosi, ką kuris iš mūsų buvome parinkę.

Radausko pirminiais kandidatais įrašyta: „Vakaro giesmė“, „Smilgų šlamesys“, „Ramunėlė“, „Amžių žvaigždynas“, „Giesmė“ (*Dienų Audėjas dosniai teikia*), *Motina žemė*, „Atminimo melodija“, „Serenada“ ir „Sutemų giesmė“. Antriniais: „Vilties giesmė“, „Dainiui“, „Rauda“, „Giesmė (*Ko jūs šiąnakt staugėt, tamsūs vėjai*), „Giesmė“ (*Vos, saulėta diena, tu man suliepsnojai)*, „Baladė“, „Giesmė“ (*Ne tam, kad pintumei vainiką*), „Žibutė“, „Vakaro varpas“. Mano sąraše kandidatai neskirstomi į pirminius ir antrinius. Jame nėra eilėraščių „Dainiui“ ir „Giesmė“ (*Dienų Audėjas dosniai teikia*), bet yra trys Radausko sąraše nesantys dalykai: „Pasaka“, „Amžių vaidas“ ir „Saulėlydžio melodija“, kurią jis atmeta dėl ketvirtoje eilutėje Baltrušaičio vartojamo įvardžio *jos* (vietoje *savo*).

Lapo apačioje Radauskas prideda dar du eilėraščius (abu su klaustukais): „Nemigas“ ir „Amžių sutartinė“. Mano pridėta tik vienas: „Giesmė“ (*Gerbk galingai, ryto būgne*), kuris Radauskui nepriimtinas dėl žodžio *siūtis* (Aisčio redaguotoje *Poezijoje* rašomo *siutis*) vietoje *siutas*.

Ta proga ištisai perskaičiau ir „aistinę“ *Poeziją*, ir man šįsyk ypač krito į akį „Žiurkės įkurtuvės“, parašytos su lietuviams neįprastu lakumu.

Gruodžio 30

Mus visą gyvenimą persekioja paslaptinga baimė kažko, ir mes visą gyvenimą, rašydami ar kalbėdami, tos neaiškios baimės diktuojami, nuolaidžiaujame tam kažkam, – taip, kad viskas iš mūsų rankų ir lūpų išeina nepilna, nudailinta, sušvelninta, redukuota, – lyg visa tai būtų skiriama tik *ad usum delphini*.

Lektūra: *Tractatus logico-philosophicus*.

Vardų, pavadinimų ir vietovardžių rodyklė

Turinys

UAB „Baltų lankų“ leidyba
Mėsinių g. 4, 2001 Vilnius
http://www.baltoslankos.lt
baltos.lankos@post.omnitel.net
Spausdino AB „Vilspa“,
Viršuliškių sk. 80, 2056 Vilnius
Užsakymas 508

Džiaugtis kiekvienu savo vasaros momentu, lyg jis būtų paskutinis arba truktų amžinai. Neštis visuomet, visur ir viską su savim, laike ir erdvėje, nieko už savęs nepaliekant.

Aš esu fantasmagoriškas *sanctum*, uždraustas kambarys, į kurį niekam nevalia įeiti ir iš kurio aš pats nebegaliu išeiti.

Baigiasi metai, Viešpatie, kurie mums kartais buvo sunkūs ir nedėkingi, bet mes vis tiek buvome *moesti et errabundi*, dainavome dainas, nors ir ne visuomet Tau.